

TITUS LIVIUS

De la fundarea Romei

V

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

AU APĂRUT:

Deac, A.

Mișcarea muncitorească din
Transilvania 1890—1895

**În colecția „Pagini din istoria
patriei“**

Lespezeanu, I. și Marcu, L.

Nebiruitul Vodă Ștefan

* * *

Bezîmenschl, L. A.

Generalii germani cu și fără
Hitler

Necrici, A. M.

Războiul ciudat

Soboul, A.

Revoluția franceză

TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA ROMEI

V

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

TITUS LIVIUS
DE LA FUNDAREA ROMEI
V

TITI LIVII PATAVINI

AB URBE CONDITA
LIBRI

TITUS LIVIUS

DE LA FUNDAREA
ROMEI

V

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București — 1963

Traducerea din limba latină a fost făcută de:

Toma Vasilescu
Florica Demetrescu
Paul H. Popescu

Note:

Toma Vasilescu
Florica Demetrescu

CARTEA XLI

I Se spunea că [Aepulo]¹ a înarmat norodul, care se bucurase de pace în vremea tatălui său și, datorită acestui fapt, a ajuns foarte prețuit de tineretul, dornic de prădăciuni.

Cînd consulul ținea sfat în vederea războiului împotriva histrilor², unii erau de părere să pornească numaidecît, înainte ca vrăjmașii să-și poată aduna trupele, alții, că trebuie consultat mai întii senatul. A biruit părerea de a se porni fără zăbavă la luptă. Consulul plecînd din Aquileia³, își întocmi tabăra lîngă lacul Timavus⁴ (acest lac este situat în apropierea mării⁵). Tot acolo a sosit duumvirul⁶ naval C. Furius cu zece nave. Duumvirii navali fuseseră numiți împotriva flotei ilirilor; cu 20 de vase și avînd drept centru orașul Ancona⁷ ei apărau coasta Mării Superioare. De acolo L. Cornelius supraveghea în dreapta țărmurile mării pînă la Tarentum iar C. Furius pe cele din stînga, pînă la Aquileia. Aceste nave au fost trimise în portul cel mai apropiat⁸ al Histriei împreună cu vasele de transport și cu mari cantități de provizii; consulul le-a urmat⁹ împreună cu legiunile sale, așezînd tabăra la o depărtare de vreo 5 000 de pași de mare. Acel port a ajuns în scurtă vreme un tîrg¹⁰ foarte căutat; de acolo se transportau toate cele trebuincioase în castru. Și pentru ca aceste operații să fie ferite de orice primejdie, consulul a înconjurat din toate părțile tabăra cu posturi de pază. El a așezat o cohortă înrolată în grabă din Placentia¹¹, ca post de pază permanent, îndreptat spre Histria; pentru a apăra pe cei care mergeau la fluviu să aducă apă, M. Aebutius, un tribun militar din legiunea a doua, a primit poruncă să adauge și două manipule de soldați.

Tribunii militari T. și C. Aelius duseseră legiunea a treia pe drumul care merge la Aquileia, pentru a proteja pe cei trimiși după nutreț și lemne. Cam la o 1 000 de pași de acea regiune, se găsea tabăra gallilor¹²; acolo erau nu mai mult de 3 000 de galli sub comandă lui Catmelus, căpetenia lor.

II Îndată ce tabăra¹³ romană a fost mutată lângă lacul Timavus, histrii și-au așezat tabăra lor în dosul unei costișe, într-un loc ferit; de acolo ei urmăreau pe drumuri piezișe trupele romane, pîndind orice prilej; nu le scăpa nimic din tot ce se petrecea și pe mare și pe uscat. Cînd au văzut că în fața taberei romane sînt posturi slabe și că în for, între castru și mare forfotește mulțime de neguțători fără nici un fel de protecție din partea trupelor de uscat sau maritime, au atacat în același timp cele două puncte de sprijin alcătuite din trupele cohorței din Placentia și din manipulele legiunii a doua. Ceața de dimineață învăluisese la început acțiunea; negura risipindu-se la cele dintii raze călduroase ale soarelui, zarea se limpezise întrucîtva; însă lumina zilei, încă neclară, marea, ca de obicei, proporțiile lucrurilor pentru cel ce privea, și, în împrejurarea de față înșelînd privirile romanilor, le-a arătat linia de bătaie a dușmanilor cu mult mai mare decît era. Ostașii ambelor puncte de sprijin îngroziți din această cauză, după ce s-au refugiat cu mare zarvă în castru, au pricinuit acolo și mai multă panică decît aduseseră cu ei. Căci acești ostași nu erau în stare nici să spună de ce au fugit, nici să dea vreun răspuns celor care îi întrebau; se auzeau strigăte la porți, ca și cum acolo nu se găsea nici un post ca să stăvilească atacul, iar îngrămădirea ostașilor, care se năpusteau unii peste alții din pricina întunericii, făcuse să nu se știe dacă a pătruns sau nu dușmanul înăuntrul întăriturilor. Se auzea un glas care îi chema către mare. Acest strigăt, scos poate la voia întîmplării de vreun ostaș, răsuna pretutindeni în întreaga tabără. Ca urmare, ca și cum ar fi primit ordin să execute aceasta, pornesc în goană către mare numai vreo cîțiva ostași, unii înarmați, o mai mare parte fără arme apoi mai mulți, și în cele din urmă aproape toți, și con-

sulul însuși, care, după ce în zadar încercase să-i cheme înapoi pe cei care fugeau, nu izbutise nici prin puterea de comandant, nici prin autoritatea sa, nici chiar prin rugămintele sale. Singurul care a rămas pe loc a fost M. Licinius Strabo, tribunul militar al legiunii a doua, lăsat acolo cu trei manipule din legiunea sa. Histrii, după ce au năvălit în tabăra romană evacuată de ostași¹⁴, pentru că nu mai exista nici un fel de armată care să li se opună, au surprins pe tribunul militar în praetoriu, când rînduia și îmbărbăta pe ai săi. Față de numărul mic al romanilor care li se împotriveau, lupta a fost cît se poate de înverșunată, și nu s-a curmat decît cînd a fost omorît tribunul militar împreună cu toți cei care rămăseseră locului în jurul său. După ce au prăvălit la pămînt praetoriul și după ce au jefuit tot ce au găsit acolo, vrăjmașii au ajuns la quaestorium, în for și pe calea quintana. Fiindcă histrii au găsit acolo tot felul de lucruri pregătite și aranjate, iar în cortul quaestorului paturi așternute, regele histrilor se întinse pe pat și începu să prînzească. În curînd, toți ceilalți făcură întocmai ca el, uitînd de arme și de dușmani; și, ca unii care nu erau deprinși cu o hrană prea îmbelșugată, își încărcară cu o mare lăcomie trupurile cu vin și mîncăruri.

III La romani situația era atunci cu totul deosebită; și trupele de uscat și cele maritime se aflau în alarmă: marinarii își strîngeau corturile și imbarcau pe nave cu repeziciune proviziile înșiruite pe țărni; ostașii, înspăimîntați, se năpustesc asupra bărcilor și în mare: mateloții, temîndu-se să nu li se încarce navele peste măsură, unii stăvilesc mulțimea de soldați, alții împing de la țărni vasele în larg; de aici s-a iscat între ostași și marinari gîlceavă și, în curînd, o încăierare sîngeroasă cu răniți și morți, pînă cînd, la porunca consulului, flota s-a îndepărtat de uscat. Apoi el începu să-i despartă pe ostașii înarmați de cei fără arme; abia fură găsiți cu arme 1 200 de ostași dintr-o mulțime atît de mare; erau foarte puțini călăreții care își mai luaseră caii cu ei; ceilalți arătau ca niște slujitori și ordonanțe, pradă ușoară pentru dușmani, dacă aceștia și-ar fi adus aminte

de război. Atunci se trimite, în sfârșit, o ștafetă pentru a chema înapoi legiunea a treia, precum și trupele gallice; în același timp, soldații încep să se întoarcă din toate părțile pentru a recuceri castrul și pentru a spăla astfel rușinea¹⁵. Tribunii legiunii a treia poruncesc ostașilor lor să arunce lemnele și nutrețul, ordonă centurionilor să așeze câte doi ostași din rîndurile celor mai vîrstnici pe caii de pe care fuseseră descărcate poveștile; la rîndul lor, călăreții să ia pe cai fiecare câte un pedestraș dintre cei tineri. „Strălucită glorie va fi pentru această legiune dacă, datorită vitejiei ostașilor ei, se va recuceri tabăra pierdută din cauza fricii ostașilor legiunii a doua. Va fi lesne să se pună mîna pe ea, dacă barbarii, ocupați cu prăzile, vor fi atacați pe neașteptate; așa cum a fost cucerită, la fel poate fi luată înapoi“. Aceste cuvinte de îmbărbătare au fost ascultate cu foarte mare zel de către ostași. Stegarii pornesc repede cu steagurile și nici ostașii nu mai zăbovesc o clipă. Totodată, consulul și trupele care au fost aduse de la mare s-au apropiat cele dintîi de întărituri. L. Atius, primul tribun al legiunii a doua, nu numai că își îmbărbăta ostașii, ci îi și lămurea: „Dacă histrii învingători s-ar fi gîndit să-și mențină tabăra romană cu același curaj cu care au cucerit-o, mai întîi ei i-ar fi urmărit pînă la mare pe romanii scoși din castru, apoi ar fi așezat în fața întăriturilor taberei posturi; ei însă zac, probabil, cufundați în somn, din pricina băuturii“.

IV După acestea, Atius porunci stegarului său, A. Baeculonius, un bărbat cunoscut prin vitejia sa, să pornească înainte cu steagul. Stegarul spuse că, dacă ostașii îl vor urma, el va face în așa fel, ca să se înainteze cît mai repede. Și aruncînd cu toate puterile sale flamura dincolo de parapet, el cel dintîi intră pe poarta taberei. Dintr-o altă parte sosiră T. și C. Aelius, tribunii legiunii a treia, împreună cu cavaleria. Numai decît îi urmară și ostașii cărora li se poruncise să încalce câte doi pe un cal de povară, și apoi sosi însuși consulul cu întreaga-i coloană. Doar puțini dintre histri, și anume cei care nu erau beți de tot, și-au mai adus aminte că pot scăpa prin fugă; toți ceilalți au trecut din somnul

beției în cel al morții; romanii și-au luat înapoi toate ale lor, neatinsse, în afară de ceea ce se consumase din hrană și băutură. Chiar și romanii bolnavi, care fuseseră lăsați în tabără, când i-au simțit pe ai lor intrînd, puseră repede mîna pe arme, făcînd un cumplit măcel în rîndurile dușmanului. Din rîndurile acestora, cel care a făcut minuni de vitejie în această luptă a fost cavalerul C. Popillius. El era poreclit Sabellus. Acesta, fiind lăsat în castru pentru că fusese rănit la un picior, a măcelărit cel mai mare număr de dușmani. Ca la 8 000 de histri au fost omorîți acolo; nu au luat nici un prizonier, pentru că mînia și indignarea i-au făcut pe romani să nu se mai gîndească la pradă. Cu toate acestea, regele histrilor, deși era beat de la ospăț, a izbutit să scape, fiind aruncat repede de ai săi pe un cal. Din rîndul romanilor biruitori au căzut 237 de ostași, cei mai mulți cu prilejul fugii de dimineată, decît cu recucerirea taberei.

V Întîmplarea făcuse ca Gn. și L. Gavillius Novellus, coloniști din Aquileia, veniți să aducă provizii, să fie gata să intre în tabăra cucerită de histri, fără să-și dea seama de situație. Fiindcă aceștia au fugit înapoi la Aquileia, părăsindu-și poverile, informațiile lor au răs-pîndit pretutindeni groază, și au pricinuit zărvă atît în Aquileia, cît și — după cîteva zile — la Roma. Duseseră vestea nu numai că tabăra romană căzuse în mîinile vrăjmașilor, și că ostașii fugiseră — fapte care erau adevărate —, ci și că fusese pierdută întreaga situație și nimicită întreaga oștire romană. Ca urmare, așa cum se obișnuia să se facă în împrejurări grele¹⁶, s-a hotărît înrolarea excepțională de ostași, nu numai din cetatea romană, ci și din întreaga Italie. S-au recrutat două legiuni de cetățeni romani; s-a dat poruncă și aliaților de drept latin să pună la dispoziție 10 000 de pedestrași și 500 de călăreți. Consulul M. Iunius a primit poruncă să treacă în Gallia și să ceară și cetățitorii acelei provincii soldați, cît de mulți poate da fiecare. Totodată s-a hotărît ca praetorul T. Claudius să dea un edict prin care ostașii legiunii a patra și 5 000 de pedestrași aliați cu nume latin, precum și 250 de călăreți să se adune la Pisae¹⁷ și să apere provincia cît timp lipsește de acolo

consulul; praetorul M. Titinius să ordone primei legiuni și unui număr egal¹⁸ de pedestrași și de călăreți aliați să se adune la Ariminum¹⁹.

Nero²⁰ a plecat la Pisae, în provincia sa, îmbrăcat în mantie de război. Titinius, după ce l-a trimis pe tribunul militar C. Cassius la Ariminum să ia comanda legiunii romane, a făcut recrutările de ostași la Roma. Consulul M. Iunius trecînd din Liguria în provincia Gallia, după ce a poruncit cetăților din Gallia, precum și coloniilor²¹ romane să-i pună numaidecît la dispoziție trupe, a sosit la Aquileia. Acolo aducîndu-i-se la cunoștință că armata romană e teafără, după ce a trimis o scrisoare la Roma, ca cetățenii să nu mai fie alarmați, și după ce a trimis la vatră trupele auxiliare pe care le ceruse de la galli, s-a dus la colegul său.

La Roma s-a iscat pe neașteptate o mare bucurie; s-a renunțat la recrutări, iar cei care depuseseră jurămîntul au fost trimisi la vatră. Același lucru s-a petrecut și cu trupele care fuseseră lovite de molimă la Ariminum; au fost trimise la vatră.

Histrii, care aveau trupe numeroase în tabăra lor așezată nu departe de aceea a consulului roman, cînd au auzit că a sosit celălalt consul cu o nouă oaste, s-au împrăștiat prin cetățile lor; consuli și-au adus înapoi legiunile la Aquileia, în tabăra de iarnă.

VI După ce, în sfîrșit, s-a potolit zarva provocată de răscoala histrilor, s-a dat un *senatus-consultum* prin care se cerea consulilor să se înțeleagă între dînșii care dintre ei să se întoarcă la Roma pentru a ține alegerile. Tribunii plebei, A. Licinius Nerva și C. Papirius Turdus, îl criticau în adunări pe Manlius, care nu era de față, făcînd propunerea ca Manlius să nu mai dețină comanda după idele lui martie²² (pentru că consulilor le fuseseră prelungite pentru un an comenzile peste provinciile lor) ca astfel să se poată înfățișa la judecată, după ce va ieși din magistratură²³; colegul lor Q. Aelius s-a opus acestei propuneri și după crîncene dezbateri, Aelius a obținut să nu se voteze proiectul de lege²⁴.

În decursul acestor zile, după ce Ti. Sempronius Gracchus și L. Postumius Albinus s-au întors din His-

pania la Roma, senatul, convocat de praetorul M. Titinius²⁵ în templul Bellonei²⁶, le-a dat încuviințarea să-și expună faptele pe care le-au săvârșit, să ceară onorurile convenite și să se aducă cinstire zeilor nemuritori.

În același timp, s-a aflat din scrisoarea trimisă senatului de praetorul Sardiniei T. Aebutius, și adusă de fiul acestuia, că și acolo este o mare răscoală.

Iliensii²⁷, alăturându-și ajutoare din partea balarilor²⁸, năvăliseră în această provincie pacificată și el nu era în măsură să li se împotrivescă cu o oaste puțin numeroasă și în mare parte slăbită de molimă. Aceleași vești le aduceau și solii sarzilor, care rugară senatul să dea ajutor măcar orașelor lor, fiindcă în ce privește ogoarele starea lor este demnă de plîns. Această solie, și tot ce privea situația din Sardinia, a fost dată pe seama noilor magistrați.

O solie venită din partea lycienilor făcu plîngeri la fel de jalnice, tînguindu-se senatului roman împotriva cruzimii arătate de rhodieni, după ce fuseseră trecuți de L. Cornelius Scipio sub ascultarea acelora: „Lycienii — spuneau ei — au fost supușii lui Antiochus, însă robirea lor de către regele acela, pusă față în față cu situația în care au căzut acum, li s-a părut o adevărată libertate; nu numai ei toți sînt asupriți de rhodieni, ci fiecare dintre ei pătimeste o adevărată robie; nevestele și fiii lor îndură silnicii; trupurile lor, spatele lor sînt pradă celor mai crîncene bătăi; mai înjositor ca orice este faptul că li se terfelește și necinstește bunul lor renume; în chip fățiș sînt înfiorător de chinuiți, pentru ca rhodienii să-și dovedească drepturile lor asupra-le și pentru a nu mai lăsa nici o îndoială că între dîșii și sclavii cumpărați cu bani nu este nici un fel de deosebire“. Senatul mișcat de plîngerea lycienilor le-a înmînat o dispoziție scrisă pentru rhodieni cu următorul cuprins: „senatul roman nu încuviințează să fie socotiți în robia rhodienilor lycienii și nici nu îngăduie ca cineva să ia în stăpînire vreun alt norod care s-a născut liber. Lycienii se află în puterea și ocrotirea rhodienilor, așa cum cetățile aliate se află sub ascultarea poporului roman“.

VII S-au celebrat două triumfuri²⁹, desfășurate unul după altul, pentru biruințele din Hispania. Mai întâi a fost sărbătorit Sempronius Gracchus pentru izbînzile sale asupra celtiberilor³⁰ și aliaților lor; în ziua următoare a fost purtat în triumf L. Postumius pentru înfrîngerea lusitanilor și a altor populații hispane, din aceleași ținuturi; Ti. Gracchus a vărsat în tezaurul statului 40 000 de libre³¹ de argint, iar Albinus 20 000 de libre. Amîndoi au împărțit ostașilor cîte 25 de dinari, o sumă îndoită centurionilor, întreită călăreților; ostașii aliaților au primit aceleași sume de bani ca și romanii³².

În decursul aceluiași zile, întîmplarea a făcut să vină din Histria la Roma în vederea alegerilor și consulul M. Iunius. După ce tribunii plebei — Papirius și Licinius — l-au hărțuit în senat cu tot soiul de întrebări în legătură cu cele ce s-au petrecut în Histria, l-au dus și în fața adunării poporului³³. Deși consulul a răspuns tribunilor că el n-a fost în acea provincie mai mult de 11 zile și că a aflat după zvonuri, ca și ei, ce s-a petrecut acolo în lipsa sa, tribunii au continuat cu întrebările: „Atunci pentru ce n-a venit la Roma mai degrabă A. Manlius, ca să dea socoteală în fața poporului roman, pentru care temei din Gallia, provincia sa pe care a tras-o la sorți, a trecut în Histria? Cînd i-a dat senatul încuviințarea să poarte acest război? Cînd i-a poruncit poporul roman să pornească acest război? Și cel puțin, dacă, pe Hercules, l-a pornit din propriu imbold, trebuia să fi dus lupta cu prevedere și cu strășnicie. Căci nu s-ar putea spune dacă războiul a fost început cu mai multă lipsă de voință, sau dacă a fost desfășurat cu mai multă lipsă de chibzuință. Histrii, atacînd pe neașteptate două posturi, le-au nimicit; tabăra romană a fost cucerită și au fost măcelăriți toți pedestrașii și toți călăreții — cîți se găseau în castru; ceilalți ostași romani fără arme asupra lor au fost fugăriți și toți au alergat pînă la mare și pînă la nave, cu consulul în frunte. Va da socoteală de toate aceste lucruri ca simplu particular, deoarece în calitate de consul n-a vrut”.

VIII Apoi s-au ținut alegerile: au fost aleși consuli C. Claudius Pulcher și Ti. Sempronius Gracchus. În

ziua următoare au fost aleși praetori: P. Aelius Tubero, pentru a doua oară, C. Quinctius Flamininus, C. Numisius, L. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, P. Valerius Laevinus. Lui Tubero i-a căzut la sorți jurisdicția urbană³⁴, lui Quinctius, cea peregrină, lui Numisius — provincia Sicilia, lui Mummius — Sardinia; dar aceasta din urmă a devenit provincie consulară³⁵ din pricina importanței războiului de acolo. Lui Scipio și Laevinus le-au căzut la sorți Gallia, împărțită în două provincii.

La idele lui martie³⁶, ziua în care Sempronius și Claudius au intrat în consulat, s-a dezbătut în senat numai chestiunea provinciilor Sardinia și Histria, precum și a dușmanilor care au ațîțat războiul în aceste două ținuturi.

În ziua următoare s-au înfățișat senatului împuterniciții sarzilor, care fuseseră amînați să se prezinte după intrarea în funcțiune a noilor magistrați; a venit și L. Minucius Thermus, care fusese legatul consulului Manlius în Histria. Din spusele sarzilor senatul a luat cunoștință cît era de mare războiul în acea provincie.

Au stîrnit răsunset în senat și soliile aliaților de drept latin³⁷ primite, în sfîrșit, în audiență, după ce îi obosiseră tot stăruind și pe censori³⁸ și pe consuli în anul precedent³⁹.

Îndeobște latinii se plîngeau pentru următoarele: „Concetățenii lor după ce au fost recenzați la Roma, cei mai mulți s-au și strămutat aici. Dacă le va îngădui aceasta, după cîtăva vreme⁴⁰ se va întîmpla ca orașele lor depopulate, satele lor părăsite, să nu mai poată pune la îndemîna republicii romane nici un ostaș”.

Samniții și paelignii⁴¹ se jeluiau că din rîndurile lor 4 000 de familii s-au strămutat la Fregellae⁴²; și cu toate acestea, nici unii, nici ceilalți nu dau mai puțini ostași cu prilejul recrutărilor. Căci s-a recurs la două feluri de șiretlicuri prin care se putea să-și schimbe individual cetățenia. Legea acordă aliaților de drept latin dreptul de a deveni cetățean roman cu condiția de a-și lăsa în localitatea lor de baștină un vlăstar din neamul lor. Printr-o falsă tilcuire a legii, unii pricinuiau nedreptăți aliaților, alții poporului roman; căci, ca să nu-și lase nici un vlăstar la vatră, contractau o vînzare fictivă⁴³ a copiilor

lor cu unii cetățeni romani; aceștia se obligau să acorde apoi copiilor libertatea⁴⁴, ca să devină astfel cetățeni liberi⁴⁵; și cei care nu aveau copii, pentru a-i lăsa în locul lor, ca cetățeni romani...⁴⁶ deveneau. În urmă însă, cu încălcarea oricărei aparențe de legalitate și fără să aibă vreun vlăstar, treceau la cetățenia romană, în disprețul legii, prin imigrare și prin înscriere în registrele de recensămînt.

Împuterniciții lor cerură „să se pună capăt de aci înainte acestei stări de lucruri și senatul să poruncească aliaților să se înapoieze în cetățile lor de baștină. Apoi să se interzică prin lege ca schimbarea de cetățenie să se mai facă vînzînd și cumpărînd pe cineva, iar dacă vreunul va deveni cetățean roman, în felul acesta, să nu fie socotit cetățean“⁴⁷.

Senatul roman a aprobat această cerere.

IX Apoi au fost decretate consulilor Sardinia și Histria, care erau în război. S-a dat poruncă să se înroleze pentru Sardinia două legiuni, fiecare de cîte 5 200 de pedestrași și cîte 300 de călăreți și 12 000 de pedestrași aliați și cu nume latin, și 600 de călăreți și să se echipeze 10 vase cu cîte cinci rînduri de vîsle, dacă vrea să le ia din șantierul navale. Și pentru Histria s-au decretat tot atîția pedestrași și călăreți cît și pentru Sardinia. Consulii au mai primit din partea senatului dispoziția de a-i trimite lui M. Titinius în Hispania o legiune cu 300 de călăreți romani, 5 000 de pedestrași și 250 de călăreți aliați.

Înainte ca să-și tragă consulii la sorti provinciile s-au anunțat semne⁴⁸. Se spunea că în ținutul Crustumium⁴⁹, în dumbrava lui Marte, ar fi căzut o piatră din cer; pe teritoriul Romei s-ar fi născut un copil cu trup fără picioare; că s-ar fi văzut și un șarpe cu patru picioare; iar la Capua în for ar fi fost lovite de trăsnet numeroase locuințe; că la Puteoli⁵⁰ ar fi fost mistuite de foc două nave lovite de trăsnet. În vreme ce se vorbea despre acestea, se vesti că un lup, după ce intrase în plină zi pe poarta Collina, chiar în Roma și a fost hărțuit, ar fi izbutit să scape pe poarta Esquilina⁵¹, hărțuit de un mare număr de oameni. Consulii au adus jertfe de vite mari

pentru ispășirea acelor semne și vreme de o zi întreagă s-au săvârșit slujbe pe la toate altarele.

După aducerea la îndeplinire a jertfelor, după rînduială, s-au tras la sorți provinciile: lui Claudius i-a căzut Histria, lui Sempronius Sardinia. Apoi C. Claudius a publicat, potrivit unui *senatus-consultum*, un edict referitor la aliați, cuprinzînd următoarele dispoziții: „toți aliații de drept latin, care fuseseră recenzați⁵² fie ei, fie strămoșii lor pe vremea censorilor M. Claudius și T. Quinctius și după aceștia, și au fost trecuți în registrele aliaților de drept latin, să se înapoieze fiecare în cetatea lui de baștină pînă la calendele lui noiembrie”⁵³. S-a hotărît ca praetorul L. Mummius să ancheteze pe cei care nu se vor înapoia în cetățile lor potrivit edictului. La legea și la edictul consulului s-a mai adăugat următorul *senatus-consultum*: „Dictatorul, consulul, inter-regele⁵⁴, censorul, praetorul care sînt în funcțiune sau vor fi în viitor⁵⁵ să ceară jurămînt de la cel care urmează a fi eliberat din sclavie și trecut în libertate, că cel care îl eliberează nu-l eliberează în vederea schimbării cetățeniei; senatul a hotărît că cel care nu dă un astfel de jurămînt nu trebuie eliberat din sclavie”. Acestea au fost prevăzute pentru viitor⁵⁶ . . .

X În vreme ce se petrec acestea la Roma, M. Iunius și A. Manlius care fuseseră consuli cu un an mai înainte, după ce au iernat în tabără în Aquileia, trecură cu oastea hotarele histrilor la începutul primăverii; pustiind în lung și în lat ținutul, cînd histrii și-au văzut prădate bunurile lor, cuprinși mai degrabă de durere și revoltă, nu de nădejdea că vor fi în stare să țină piept celor două oștiri romane, au pornit la luptă. Adunînd cu mare zor tineretul populațiilor din Histria, oastea lor, strînsă în grabă, a dovedit, la primul atac, mai multă înverșunare decît stăruință de lungă durată. Ca la 4 000 de oameni din rîndurile lor au fost măcelăriți în luptă; ceilalți, renunțînd la război, s-au împrăștiat pretutindeni, în cetățile lor; de acolo și-au trimis mai întii împuterniciți în tabăra romană pentru a cere pace, și apoi au trimis și ostaticii, care au fost ceruți. La Roma, după ce s-a aflat de toate acestea din rapoartele proconsulilor,

consulul C. Claudius, temîndu-se ca nu cumva, în urma acestei izbînzii, să i se ia provincia și oastea, porni de grabă în provincia sa, plecînd în toiul nopții, fără să fi făcut cuvenitele făgăduințe zeilor, fără lictori în ținuta de campanie⁵⁷, aducînd această hotărîre numai la cunoștința colegului său; în Histria el a arătat o și mai mare nesocotință decît la plecare. Căci, după ce a convocat acolo adunarea ostașilor, a biciuit cu vorba fuga lui A. Manlius din tabără, ocară cu greu îndurată de urechile ostașilor, ca unii care fuseseră cei dintîi la fugă. După aceasta l-a copleșit cu învinuiri pe M. Iunius pentru că s-a întovărășit la isprava rușinoasă a colegului său; în cele din urmă le porunci amîndurora să plece cît mai degrabă din provincia sa. Aceștia i-au răspuns că ei, ca ostași, vor da ascultare poruncii consulului, după ce dînsul, potrivit datinilor strămoșești, va rosti în Capitoliu cuvenitele făgăduințe și va pleca din Roma însoțit de lictori îmbrăcați cu mantia de război; turbînd de mînie, Claudius ordonă să fie chemat proquaestorul lui Manlius, căruia îi ceru cătușele, amenințînd că el îi va trimite la Roma legați pe Iunius și pe Manlius. Însă nici proquaestorul n-a vrut să țină seama de porunca consulului; la rîndul lor ostașii, înconjurîndu-și comandanții și pe de o parte îmbrățișîndu-le cauza lor, iar pe de alta, înverșunați împotriva consulului, erau gata să nu se supună ordinelor acestuia. În cele din urmă consulul, obosit de vorbele de batjocură atît ale fiecărui ostaș în parte, cît și ale întregii armate (căci pe deasupra mai și rîdeau de el), s-a înapoiat la Aquileia cu aceeași navă cu care venise. De acolo, îi scrisese colegului său să poruncească noilor ostași înrolați și repartizați pentru provincia lui — Histria — să se adune la Aquileia, apoi să caute să nu fie reținut la Roma de nimic și, după ce va face făgăduințe zeilor, să iasă din cetate îmbrăcat în ținuta de război. Colegul său a urmat îndeaproape cuprinsul scrisorii lui Claudius și a fixat o zi apropiată pentru adunarea ostașilor la Aquileia. Claudius a venit aproape imediat pe urmele scrisorii sale. Sosind la Roma, a convocat adunarea poporului în privința lui Manlius și a lui Iunius și, fără să zăbovească

mai mult de trei zile la Roma, cu lictorii în ținuta de campanie, după ce a îndeplinit făgăduințele în Capitoliu, s-a dus în provincia lui cu aceeași repeziciune cu care venise.

XI Cu câteva zile mai înainte, Iunius și Manlius au atacat cu cea mai mare strășnicie orașul întărit Nesactium⁵⁸, unde se retrăsese războinicii și însuși regele lor, Aepulo. După ce Claudius și-a adus acolo cele două legiuni noi, iar vechea oștire a trimis-o la vatră împreună cu comandantul lor, a împresurat acest oraș, străduindu-se să-l ia cu asalt cu ajutorul vineaelor. Un râu care curgea prin preajma zidurilor stânjenea lucrările împresurării și punea, totodată, la îndemîna histriilor, apa trebuincioasă de băut. Consulul izbuti să abată cursul acestui râu pe o nouă albie, după o muncă de mai multe zile. Faptul că li se tăia apa a stîrnit groaza în locuitorii orașului întocmai ca o minune; cu toate acestea nici măcar într-o asemenea împrejurare histrii nu s-au gîndit să ceară pace, ci s-au năpustit asupra nevestelor și copiilor lor, măcelărindu-i; pentru ca nelegiuirea lor să fie o priverșă cutremurătoare pentru dușman, ucigîndu-i pe ai lor pe ziduri în văzul dușmanilor îi azvîrleau de acolo. În toiul vaietelor femeilor și vîrstarelor lor, și totodată și al înfiorătoarelor omoruri, ostașii au trecut peste ziduri și au intrat în oraș. Cînd regele lor, Aepulo, și-a dat seama din strigătele orășenilor înspăimîntați că învîlmășeala iscată este dovada cuceririi orașului, și-a străpuns pieptul cu pumnalul, ca să nu fie prins viu; ceilalți locuitori au fost fie uciși, fie luați prizonieri.

Apoi au mai fost cucerite prin forța armelor și distruse încă două orașe: Mutila⁵⁹ și Faveria⁶⁰. Prăzile, măcar că acolo populația era săracă, au fost totuși mai mari decît nădăjduseră ei și au fost lăsate toate pe seama ostașilor. Au fost vînduți⁶¹ 5 632 de captivi; autorii războiului au fost bătuiți cu vergile și apoi decapitați cu securea. Întreaga Histrie, în urma distrugerii acestor trei orașe și a morții regelui lor, a fost pacificată; toate populațiile din toate părțile Histriei s-au supus romanilor dîndu-le ostatici.

XII Către sfârșitul războiului cu histrii, la liguri⁶² au început să se țină adunări în vederea războiului. Proconsulul Ti. Claudius — care fusese praetor anul trecut — era comandantul unei singure legiuni, a aceleia care alcătua garnizoana din Pisae. Senatul, aflînd din raport care era situația, hotărăște să i se înmîneze acest raport lui C. Claudius (căci celălalt consul trecuse în Sardinia) la care adăugă și decretul prin care spunea că, de vreme ce provincia Histria a fost pacificată, dacă el găsește cu cale, să treacă cu oastea în Liguria. Totodată, pentru faptele de arme despre care pomenise consulul în darea de seamă că au fost săvîrșite în Histria, s-au decretat rugăciuni publice vreme de două zile.

Și în Sardinia operațiile desfășurate de celălalt consul, Ti. Sempronius, au fost încununuate de izbîndă. El și-a dus oastea în ținutul sarzilor ilieni. Acolo sosiseră numeroase trupe de balari în ajutorul acestora. Sempronius a dat o luptă în toată regula cu amîndouă aceste populații; vrăjmașii au fost risipiți, puși pe fugă și alungați din tabăra lor; 12 000 de dușmani înarmați au fost nimiciți. A doua zi consulul a poruncit ca armele, adunate și făcute morman, să fie arse, în cinstea zeului Vulcan⁶³. Sempronius s-a înapoiat după aceasta cu oastea-i biruitoare în taberele de iarnă din orașele aliate.

Și C. Claudius după ce-a primit scrisoarea lui Ti. Claudius și decretul senatului a trecut cu legiunile sale din Histria în Liguria. Dușmanul, înaintînd pînă în cîmpie, își întocmise tabăra lîngă rîul Scultenna⁶⁴. Acolo a dat C. Claudius lupta cu vrăjmașul, în linie de bătaie: 15 000 de dușmani au fost măcelăriți. Au fost luați prizonieri mai mult de 700 dintre ei în timpul luptei și cu prilejul atacării taberei lor (căci și aceasta a fost cucerită de romani) și au capturat 51 de flamuri ostășești. Ligurii, care au mai scăpat din măcel, s-au refugiat risipiți prin munți. În calea consulului, care a pustiit ținuturile de șes ale Liguriei, n-a mai apărut nici un dușman înarmat.

Claudius s-a înapoiat la Roma, după ce a biruit două neamuri într-un singur an și după ce a pacificat în vremea consulatului său două provincii, cea ce arareori i s-a întîmplat altuia.

XIII În acel an s-au anunțat alte semne, și anume că în ținutul Crustuminum o pasăre, numită *sangualis*⁶⁵, ar fi despicat cu ciocul o piatră sfântă; că în Campania ar fi vorbit un bou, iar în Syracusa, rătăcindu-se de cireada lui, taurul unui țăran ar fi gonit o vacă de bronz. În Crustuminum s-au săvârșit rugăciuni publice vreme de o zi, chiar în acel loc al minunii, iar în Campania boul a fost dat să fie întreținut pe cheltuiala publică. Pentru cele întimplate la Syracusa s-a făcut slujba de ispășire, haruspicii hotărînd căror zei să se facă rugăciuni publice.

În acel an s-a stins din viață pontificele M. Claudius Marcellus, care fusese consul și censor; în locul lui a fost numit pontifice fiul său, M. Marcellus.

Tot în vremea aceea au fost colonizați la Luna⁶⁶ 2 000 de cetățeni. Triumvirii⁶⁷ care au întemeiat această colonie au fost P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Fiecare colonist a primit cîte 51,5 iugăre⁶⁸ de pămînt. Aceste pămînturi fuseseră cucerite de la liguri, iar înainte de a fi fost proprietatea ligurilor, aparținuseră etruscilor.

Consulul C. Claudius a venit la Roma; după ce a vorbit în senat despre faptele sale de arme încununat de izbîndă în Histria și în Liguria, cerînd să-i fie sărbătorite biruințele, s-a decretat purtarea lui în triumf. Triumful său, repurtat asupra a două populații deodată, a fost celebrat în timpul magistraturii sale. Cu prilejul acestui triumf a adus tezaurului statului 307 000 de dinari, precum și 85 702 victoriați⁶⁹; fiecăruia dintre ostașii săi i s-au dat cîte 15 dinari; centurionii au primit o sumă îndoită; călăreții, întreită; trupelor aliate li s-a dat pe jumătate, mai puțin decît cetățenilor romani; de aceea ei au urmat carul de triumf în tăcere, așa încît oricine își putea da seama că sînt nemulțumiți.

XIV În vreme ce la Roma se sărbătorea triumful lui Claudius asupra ligurilor, aceștia au simțit nu numai că din ținuturile lor a fost luată la Roma armata consulară, ci că a fost trimisă la vatră, de către Ti. Claudius, și legiunea din Pisae; văzîndu-se scăpați de teamă, strîngînd pe ascuns oastea, și coborînd în cîmpie pe drumuri piezice, au pustiit ținutul Mutinei⁷⁰ și au cucerit, printr-un

atac dat prin surprindere, această colonie. Cînd s-a adus la cunoștință acest fapt, senatul a poruncit consulului C. Claudius să țină alegerile cît mai neîntîrziat și după alegerea magistraților pentru anul următor, să se înapoieze în provincia sa și să scoată colonia din mîinile dușmanilor. Alegerile s-au ținut așa cum hotărîse senatul. Au fost declarați aleși consuli: Cn. Cornelius Hispalus, Q. Petrillius Spurius. Apoi au fost aleși prae-tori: M. Popillius Laenas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus.

Consulului C. Claudius i s-a prelungit comanda pentru un an și guvernarea provinciei Gallia. Și pentru ca să nu facă și histrii la fel ca ligurii, s-a hotărît să se trimită în Histria trupele de aliați de drept latin pe care Claudius le adusese de acolo în vederea triumfului său. Cu prilejul jertfelor făcute, în ziua în care au intrat în funcțiune, de către consuli C. Cornelius și Q. Petilius, fiecare sacrificînd cîte un taur în cinstea lui Jupiter, așa cum se obișnuiește, la victima pe care o sacrifică Q. Petilius nu s-a găsit lobul de sus al ficatului⁷¹. Deoarece acesta a adus la cunoștința senatului cazul, senatul a poruncit să se repete sacrificiul.

Consultat apoi în legătură cu provinciile, senatul a decretat consulilor Pisae și Liguria. Celui căruia i-a căzut la sorți Pisae, senatul i-a dat ordin să se înapoieze la Roma în vederea alegerilor, pentru că era vremea alegerii magistraților. În decret s-a adăugat să se înroleze două noi legiuni, precum și 300 de călăreți; totodată, să se poruncească și aliaților și celor de drept latin să dea cîte 10 000 de pedestrași și 600 de călăreți.

Lui Ti. Claudius i s-a prelungit comanda pînă la sosirea consulului în provincia lui.

XV În vreme ce se discută în senat în privința acestor măsuri, Cn. Cornelius, chemat printr-un *viator*⁷², ieșind din templu, s-a întors după puțină vreme, cu chipul posomorît; el a destăinuit senatorilor că ficatul aceluia bou de 600 de libre pe care l-a jertfit a dispărut. Nevrînd să creadă ce spunea *victimarius*⁷³ — el a dat porunca să se verse apa din căldarea unde se fierbeau cărnurile,

și a văzut că toate celelalte măruntaie erau întregi, în schimb tot ficatul pierise, distrus de o boală inexplicabilă. Veni și celălalt consul care provocă senatorilor, înspăimîntați de această minune, o altă îngrijorare; deoarece, cu prilejul primelor sacrificii, lipsise lobul de sus al ficatului, se repetase în trei rînduri jertfirea unui bou și totuși jertfele n-au fost prielnice. Atunci senatul a poruncit să continue sacrificiile de vite mari pînă la împlînzirea miniei zeilor. În cele din urmă — zice-se — au fost împăcați toți ceilalți zei, în afară de zeița Salus⁷⁴ care a rămas mîniată în fața jertfei aduse de Petillius.

După aceasta, consulii și praetorii au tras la sorți provinciile. Pisae i-a căzut la sorți lui Cn. Cornelius. Liguria — lui Petillius. Praetorul L. Papirius Maso a tras la sorți jurisdicția urbană; M. Aburius, pe cea peregrină; M. Cornelius Maluginensis — provincia Hispania Ulterior, L. Aquilius Gallus — Sicilia. Doi praetori au cerut senatului să fie scutiți de a se duce în provinciile lor: M. Popillius în Sardinia, „deoarece cel care pacifică acea provincie este Gracchus și i-a fost dat ca ajutor de către senat praetorul T. Aebutius. Nu avea rost cîtuși de puțin să se întrerupă operațiile militare, condiția cea mai temeinică a izbîndirii. În felul acesta — spunea el —, de multe ori se pierd prilejurile de a se duce la bun sfîrșit o acțiune, din pricina acestui obicei moștenit de a se transmite comanda unui urmaș care va trebui să cunoască mersul întregii situații înainte de a porni la o acțiune“.

Temeiurile aduse în această privință de Popillius au fost aprobate de senat. La rîndul său, și P. Licinius Crassus se scuză că nu se poate duce în provincia sa declarînd că este împiedicat de săvîrșirea sacrificiilor anuale. Lui îi căzuse la sorți Hispania Citerior. Crassus era obligat sau să se ducă în provincia sa, sau să jure în fața adunării poporului că el este împiedicat de sacrificiile anuale. După ce s-a luat o asemenea hotărîre în privința lui P. Licinius, a cerut și M. Cornelius să nu se ducă în Hispania Ulterior și de aceea să i se primească și lui jurămîntul. Amîndoi praetorii au depus jurămîntul după aceeași formulă.

Proconsulii M. Titinius și T. Fonteius au primit ordin să rămână în Hispania cu prerogativele aceleiași puteri; pentru întregirea efectivelor să li se trimită 3 000 de ostași împreună cu 200 de călăreți din rîndurile cetățenilor romani, precum și 5 000 de aliați și 300 de călăreți de drept latin.

XVI Sărbătorile latine s-au celebrat cu trei zile înainte de nonele lunii mai. Însă, deoarece magistratul din Lanuvium nu se rugase, cînd a adus jertfa, folosind formula: „pentru poporul roman al quirîților“, acest fapt a fost socotit o încălcare religioasă. După ce a fost adusă la cunoștință senatului, la rîndul său, senatul a dat-o pentru dezlegare pe seama pontificilor; aceștia au hotărît ca: „deoarece sărbătorile latine n-au fost celebrate cum se cuvine, să se repete slujbele, iar lanuvinii, din vina cărora se face aceasta, să fie obligați să ofere vitele de jertfă. La această preocupare de ordin religios se mai adaugă și faptul că Cn. Cornelius, consulul, s-a prăbușit, cînd se întorcea de pe muntele Alban. Acest magistrat a fost lovit de paralizia unei părți a corpului cînd mergea spre Aquae Cumanae⁷⁵; înrăutățindu-i-se apoi boala, el a murit la Cumae. De acolo a fost adus la Roma, unde a fost îngropat, făcîndu-i-se o măreață înmormîntare. El fusese și pontifice. Consulul Q. Petillius a primit poruncă să țină alegerile pentru înlocuirea colegului său, după ce va lua auspiciile cît mai curînd cu putință, și apoi să hotărască prăznuirea sărbătorilor latine. A fixat comițiile pentru ziua a treia înaintea nonelor lunii august⁷⁶, iar sărbătorile latine cu trei zile înainte de idele lui august⁷⁷.

În vremea aceea, în care sufletele tuturor erau copleșite de teama religioasă, s-au mai anunțat pe deasupra și apariția unor semne. „La Tusculum⁷⁸ s-a văzut o făclie luminoasă pe cer; la Gabii⁷⁹ templul lui Apollo și mai multe locuințe particulare au fost lovite de trăsnet; la Graviscae⁸⁰ zidul și poarta cetății au fost trăs-nite“. Senatul a poruncit să se facă cuvenitele ispășiri acolo unde hotărau pontificii.

În vreme ce consulii erau împiedicați să plece în provinciile lor, mai întâi din pricina grijilor religioase, apoi, pentru că unul era reținut atît de moartea celuilalt, cît și de comițiile și de celebrarea din nou a feriilor latine, C. Claudius a înaintat cu oastea sa pînă la Mutina, pe care ligurii o cuceriseră cu un an mai înainte. Numai după trei zile de cînd a început împresurarea Mutinei, a izbutit s-o dea înapoi în primire coloniștilor, după ce a reluat-o din mîinile vrăjmașului. Acolo, între zidurile acestei cetăți, au fost nimiciți 8 000 de liguri. Numaidecît a fost trimisă o scrisoare la Roma, prin care Claudius nu zugrăvea numai aceste fapte de arme, ci își ridica în slavă propria biruință, spunînd că „datorită vitejiei și norocului său, poporul roman nu mai are nici un vrăjmaș dincoace de Alpi și că atît de mare întindere de pămînt a cucerit el acolo, încît poate fi împărțit pe cap de locuitor mai multor mii de oameni”.

XVII În aceeași vreme, Ti. Sempronius a izbutit să-i îngenunche pe sarzi în Sardinia, după mai multe bătălii încununate de izbînzi. Au fost uciși 15 000 de dușmani. Toate populațiile sarzilor care se rupseseră de romani au fost readuse sub ascultarea romanilor; vechilor tributari li s-a poruncit să achite plata unui tribut îndoit, ceea ce au și făcut; ceilalți au adus grîne. După pacificarea provinciei și îndată ce s-au luat în primire 230 de ostatici din întreaga insulă, au fost trimisi soli la Roma, care să anunțe acestea și să ceară senatului, pentru faptele de arme încununate de izbînzi sub comanda și auspiciile lui Ti. Sempronius, să se aducă cinstire zeilor nemuritori, iar cînd va pleca din provincia sa, să i se încuviințeze să-și ia cu sine și oastea. Senatul, după ce a ascultat în templul lui Apollo cuvîntul solilor, a decretat rugăciuni publice vreme de două zile și a poruncit consulilor să jertfească 40 de vite mari, iar proconsulului Ti. Sempronius — să rămînă cu oastea lui în acel an în provincia sa.

Alegerile pentru înlocuirea unuia dintre cei doi consuli⁸¹ au avut loc în ziua fixată, anume în ziua a treia înainte de nonele lui august. Consulul Q. Petillius l-a declarat ales pe colegul său C. Valerius Laevinus, care

trebuia să intre numaidecît în funcțiune. Acesta, rîvnind de multă vreme să aibă o provincie, deoarece venise la Roma — tocmai după dorința sa — o scrisoare care aducea la cunoștință că ligurii au ridicat din nou armele împotriva romanilor, îmbrăcîndu-se în ținută de campanie, la nonele lui august⁸² . . . senatul, după ce a dat ascultare scrisorii, a poruncit legiunii a treia să plece în Gallia la proconsulul C. Claudius, pentru a înăbuși acea răzvrătire; totodată să plece și duumvirii navali cu flota la Pisae, pentru ca, navigînd de-a lungul coastei Liguriei, să stîrnească și pe cale maritimă panică în sînul acestei populații. Și consulul Q. Petillius a fixat ziua de adunare a armatelor sale tot la Pisae. La rîndul său, proconsulul⁸³ C. Claudius, cînd a auzit de răzvrătirea ligurilor, în afară de unitățile pe care le avea cu sine la Parma, înrolînd și trupe strînse în grabă, a înaintat cu oastea sa pînă la hotarele Liguriei.

XVIII Cu puțin înainte de sosirea lui C. Claudius, de care ligurii își aduceau aminte pentru că fuseseră biruiți de el și puși pe fugă lîngă rîul Scultenna, dîndu-și seama că pentru ei este mai bine să stea la adăpostul unor poziții întărite împotriva unor forțe a căror tărie o simțiseră cu prilejul înfrîngerii suferite, decît să se bată cu armele, au ocupat doi munți, Letus și Ballista⁸⁴, pe care i-au înconjurat cu un zid. Cei care pleaseră prea tîrziu din ținutul de cîmpie au fost surprinși de romani, și din rîndurile lor au pierit ca la 1 500 de oameni. Ceilalți stăteau cantonați în munți, și cu toată spaima care îi cuprinsese, nu-și uitară apucăturile sălbatice sădite în firea lor⁸⁵: se năpustesc asupra prăzilor pe care le capturaseră la Mutina; pe prizonieri îiucid în chinuri înfiorătoare; în templele lor, în loc de sacrificii după un anumit ritual, fac un adevărat măcel de vite. Sătui de sîngele vărsat al atîtor făpturi însuflețite, setea lor îi împinge și asupra lucrurilor neînsuflețite: ei atîrnă de pereți vase de tot felul, făurite mai mult pentru întrebuințare decît ca podoabe.

Consulul Q. Petillius, temîndu-se să nu se sfîrșească războiul în lipsa sa, îi trimise o scrisoare lui C. Claudius, ca să vină cu oastea la el în Gallia; dînsul îl va aștepta

în Campi Macri⁸⁶. După primirea scrisorii, Claudius ieși cu oastea din Liguria și-i dădu în primire consulului oastea la Campi Macri. Acolo a sosit după câteva zile și celălalt consul, C. Valerius. După ce și-au împărțit între ei trupele și înainte de a se despărți, amîndoi au trecut împreună în revistă cele două oștiri; apoi, pentru că au fost de părere să nu-l atace amîndoi pe dușman dintr-o singură parte, au tras la sorți regiunile către care să se îndrepte fiecare. Se știe că Valerius, după îndeplinirea auspiciilor, a tras la sorți, conform cu rînduiala, deoarece el se aflase în locul consacrat⁸⁷; în schimb, în privința lui Petillius, augurii au răspuns că au fost călcate rînduielile, deoarece acesta își pusese sortii în urnă în afara locului consacrat și de acolo a adus urna înăuntru cu toate că trebuia să se afle în templu⁸⁸. De acolo consulii au plecat în două direcții diferite. Petillius și-a așezat tabăra în fața culmilor munților Balista și Letus, a căror coamă neîntreruptă în spate leagă între ei acești munți. Acolo, pentru a-și îmbărbăta ostașii în adunare, el le dădu de veste că va cucerii muntele Letus chiar în cursul acestei zile, fără să-și dea seama că, prin acest cuvînt cu două înțelesuri, el prevestește că va muri⁸⁹ în ziua aceea. Petillius purcese să suie munții din față prin două părți în același timp. Forțele pe care le comanda el însuși izbutiră să urce cu repeziciune. Dar, deoarece celelalte trupe romane erau respinse de vrăjmași, Petillius alergă călare ca să-și restabilească situația ajunsă în grea cumpănă, și îi chemă pe ai săi înapoi, din fuga lor; dar, fiindcă înaintează cu prea multă nesocotință în fața unităților sale, cade străpuns de o lance. Vrăjmașii nu și-au dat seama că l-au ucis pe comandantul roman și, la rîndul lor, pușinii romani care-l văzuseră pe consul căzînd, îi acoperiră într-adins trupul, ca unii care erau încredințați că de aceasta atîrnă biruința. Restul mulțimii de pedestrași și de călăreți romani dînd peste cap pe vrăjmași au cucerit muntele fără comandantul lor. Ca la 5 000 de dușmani au fost uciși acolo; din rîndul armatei romane au căzut 52 de ostași. După împlinirea atît de evidentă a acestei triste prevestiri, s-a auzit chiar din gura paznicului coliviei⁹⁰ sacre că s-a făcut o greșeală cu pri-

lejul auspiciilor și că de aceasta consulul a avut cunoștință.

Cînd Valerius a aflat . . .⁹¹

. . . cei pricepuți la cultul religios și în dreptul public susțineau că, de vreme ce consulii aleși pentru acel an s-au stins din viață unul de boală, celălalt răpus de sabie, consulul sufect⁹² nu este în măsură să prezideze alegerile . . .⁹³

. . . a adus.

XIX Dincoace de Apenini, locuiau garulii⁹⁴ și lapicinii⁹⁵ și hergații⁹⁶, dincolo de Apenini, friniații⁹⁷. P. Mucius a purtat război cu acele populații ligurice care pustiiseră Luna și Pisae. După ce le-a adus pe toate sub ascultare, le-a ridicat armele. Pentru faptele de arme săvîrșite în Gallia și Liguria de oștile romane sub comanda și auspiciile celor doi consuli, senatul a decretat rugăciuni publice vreme de 3 zile, poruncind să se sacrifice 40 de vite.

Și năvălirile gallilor și ale ligurilor — mișcări care se iviseră la începutul noului an — au fost înăbușite fără mari efortări de romani.

Acum romanii începură să fie îngrijorați de războiul cu macedonenii, deoarece Perseus se amesteca în conflictele dintre dardanii⁹⁸ și bastarnii⁹⁹. Și împuterniciții care fuseseră trimiși în Macedonia să cerceteze situația se înapoiaseră la Roma și aduseseră la cunoștință că în Dardania a izbucnit războiul. Totodată sosiseră împuterniciții și din partea regelui Perseus, ca să se dezvinovățească; ei au arătat că bastarnii n-ar fi fost ațîțați de Perseus și că acolo nu s-ar face nimic din îndemnul acestuia. Totuși senatul roman nici nu l-a scutit pe Perseus de vreo vină, nici nu l-a acuzat; l-a invitat numai să țină seama și să se străduiască din răspuțeri încît să se poată vedea că respectă cu sfințenie tratatul încheiat de el cu romanii.

Deoarece dardanii vedeau că bastarnii nu numai că nu pleacă din ținuturile lor, cum nădăjduiseră, ci că din zi în zi devin tot mai apăsători, bizuindu-se pe sprijinul vecinilor lor thraci și pe ajutoarele scordiscilor¹⁰⁰, convinși că trebuie să dea dovadă în vreun fel că nu le

lipsește îndrăzneala, s-au adunat cu toții, înarmați, în preajma orașului din imediata vecinătate a taberei bastarnilor. Era vreme de iarnă; ei aleseseră acest anotimp pentru că thracii și scordiscii aveau să plece în ținuturile lor. După ce s-a înfăptuit această acțiune, când dardanii au aflat că bastarnii au rămas singuri, și-au împărțit forțele în două corpuri de oști: au hotărât ca o parte dintre ei să meargă pe un drum drept și să atace pe dușman fațăș, cealaltă parte, ocolind prin codrii neumblați, să-i atace pe bastarni din spate. Însă lupta dintre ei s-a dat înainte de a se putea înconjura tabăra bastarnilor; dardanii, biruiți, sînt alungați în cetatea lor care se găsea cam la 20 000 de pași de tabăra bastarnilor. Învingătorii înconjură numaidecît cetatea dardanilor, incredințați că în ziua următoare dușmanii sau li se vor preda de frică, sau vor capitula prin forța armelor. Între timp, celălalt corp de trupe dardane, care fusese condus pe un drum ocolit, neștiind de înfrîngerea alor săi, au cucerit fără sforțări tabăra bastarnilor lăsată fără pază.

101

XX ...după ce i se așeza un jilț de fildeș, după obiceiul roman¹⁰², împărțea dreptate poporului, ori rezolva neînțelegerile cele mai neînsemnate. Era atît de nestatornic în toate privințele, rătăcind pe toate drumurile vieții, încît nici el, nici ceilalți nu-și dădeau bine seama ce fel de om este.

Nu sta de vorbă cu prietenii; altora însă, pe care abia îi cunoscuse, le zîmbea cu prietenie; nu se arăta deopotrivă de darnic cu toată lumea; de unii își bătea joc; unora dintre demnitarii săi de la curte, care se socoteau cu mare vază, le dăruia fleacuri ca pentru copii, de pildă dulciuri, sau jucării; în schimb, pe alții, care nu se așteptau la nimic, îi îmbogățea. De aceea, celor mai mulți oameni le apărea ca un ins care nu știe ce vrea; unii credeau că doar petrece, alții însă spuneau că, fără îndoială, și-a pierdut mințile. Cu toate acestea, în două privințe mari și demne de cinstire a arătat Antiochus un suflet cu adevărat de rege: în darurile făcute orașelor și în cinstirea zeilor. Antiochus a făgăduit me-

galopolitanilor din Arcadia că el le va înconjura orașul cu un zid; ca urmare, aceștia au căpătat cea mai mare parte din sumele de bani trebuincioase. Din imboldul său s-a construit un măreț teatru de marmură în Tegea¹⁰³. Pentru Prytaneul¹⁰⁴ din Cyzicos¹⁰⁵, așezămîntul orașului unde sînt hrăniți pe cheltuiala statului cei cărora li s-a acordat această cinste, Antiochus a dăruit un serviciu de masă alcătuit din vase de aur. Rhodienilor le-a făcut daruri care, dacă nu erau lucruri de seamă, erau însă de tot felul, trebuincioase pentru nevoile lor. În ce privește dărnicia lui față de zei, poate fi mărturie chiar templul lui Jupiter Olimpicul de la Athena¹⁰⁶, singurul monument început pe pămînt demn de măreția zeului. Și la Delos, Antiochus a împodobit orașul cu un mare număr de altare și de statui de seamă. Și în Antiochia a început acest rege construcția unui măreț templu închinat lui Jupiter Capitolinus, care avea nu numai tavanul de aur masiv, ci și toți pereții îmbrăcați cu foițe de aur; însă scurta sa domnie nu i-a îngăduit să-și termine acest așezămînt început, precum nici alte multe făgăduite în numeroase localități. Antiochus Epiphanes i-a întrecut pe toți regii dinaintea sa prin fastul spectacolelor de tot felul — cele mai multe după obiceiul grec — prin mulțimea de artiști greci de la curtea sa. A dat și jocuri de gladiatori după obiceiul roman, stîrnind la început mai degrabă groază decît plăceri în rîndurile unor oameni nedepriși cu asemenea priveliști; apoi, dîndu-le tot mai des, și luptătorii mărgininu-se cînd numai la a răni pe adversar, cînd mergînd pînă la a-l omorî, întrecerile între gladiatori ajunseră în curînd spectacole plăcute ochilor tuturor care s-au familiarizat cu ele; de atunci, asemenea întreceri cu armele i-au pasionat pe foarte mulți tineri. De aceea Antiochus, deși la început se obișnuise să cheme de la Roma gladiatori pregătiți, oferindu-le mari sume de bani...¹⁰⁷

XXI ... Scipio a obținut jurisdicția între străini. Praetorului M. Atilius i-a căzut provincia Sardinia. El a primit ordin ca împreună cu noua legiune pe care o înrolaseră consulii, alcătuită din 5 000 de pedestrași și 300 de călăreți, să treacă în Corsica; în vreme ce acesta

purta războiul acolo, lui Cornelius i s-a prelungit comanda ca să ia în primire Sardinia. Lui Cn. Servilius, în Hispania Ulterior și lui P. Furius Philus în Hispania Citerior, li s-au decretat 3 000 de pedestrași și 150 de călăreți romani, precum și 5 000 de ostași aliați și cu 300 de călăreți; lui L. Claudius i s-a decretat Sicilia, fără completări de trupe. Consulii au primit porunca să mai recruteze în afară de aceste trupe alte două legiuni, fiecare cu efectivele convenite de pedestrași și de călăreți, iar aliaților le-a poruncit să dea 10 000 de pedestrași și 600 de călăreți. Recrutările au fost cu atât mai grele pentru consuli, cu cât molima care năpădise asupra vitelor în anul dinainte, trecuse acum asupra oamenilor; cei care erau molipsiți arareori rezistau mai mult de șapte zile: cei care scăpau erau loviți de altă boală și mai lungă, îndeosebi de frigurile quartane¹⁰⁸. Mai ales sclavii erau răpuși; leșurile lor zăceau grămezi neîngropate, împrăștiate pe toate ulițele. Slujbașii însărcinați cu îngropăciunile nu mai pridideau cu înmormântările nici măcar ale oamenilor liberi¹⁰⁹. Leșurile intrau în putrezi-ciune fără să se mai atingă de ele nici cîinii, nici vulturii. Se știa prea bine că nici în decursul acestui an, nici a celui trecut, cu tot prăpădul atât de cumplit al vitelor și al oamenilor, nu s-a văzut vreun vultur undeva. Și preoți au răposat din pricina molimei: pontificele Cn. Servilius Caepio, tatăl praetorului, și Ti. Sempronius Longus fiul lui Tiberius, decemvirul sacrificiilor și augurul P. Aelius Paetus și Ti. Sempronius Gracchus și C. Atellus Mamilius, șeful curionilor¹¹⁰, și pontificele M. Sempronius Tuditanus. Preoții au fost înlocuiți: a fost desemnat C. Sulpicius Galba în locul lui Caepio¹¹¹ ... în locul lui Tuditanus. Și augurii au fost înlocuiți: Gracchus — cu T. Veturius Gracchus Sempronianus; în locul lui P. Aelius a fost numit Q. Aelius Paetus. C. Sempronius Longus e numit decemvirul sacrificiilor, iar curionul C. Scribonius, șeful curionilor. Deoarece molima nu-și înceta prăpădul, senatul decretă ca decemvirii să consulte cărțile sibylline. Potrivit hotărârii acestora, s-a fixat o zi de rugăciuni publice. Poporul a rostit următoarea făgăduință solemnă, după formula rostită mai întâi de Q. Marcius Philippus: „Dacă boala și molima

vor fi alungate de pe pământul roman, poporul va ține vreme de două zile sărbătoare și va face rugăciuni publice”.

În ținutul veient¹¹² s-a născut un copil cu două capete, iar la Sinuessa¹¹³ unul cu o singură mână; și la Auximum¹¹⁴ s-a născut o copilă cu dinți; deasupra templului lui Saturnus, din forul roman, a apărut curcubeul, deși cerul era senin, iar trei sori au luminat pe cer în același timp. În aceeași noapte s-au văzut lunecînd pe cer la Lanuvium mai multe stele căzătoare, caeritii¹¹⁵ dădeau ca sigur faptul că în orașul lor a apărut un șarpe cu creastă pe cap, avînd pe trup împrăștiate pete aurii; se afirma cu siguranță că și în ținutul campan ar fi vorbit un bou.

XXII La nonele lui iunie s-au întors din Africa solii romani, care, după ce avuseseră o întrevvedere cu Masinissa, fuseseră și la Carthagina. În fapt, ei aveau informații cu mult mai sigure despre ceea ce se petrecuse la Carthagina, de la regele Masinissa decît de la carthaginezii înșiși. Aceștia au declarat totuși că au venit soli de la regele Perseus și că senatul carthaginez a dat ascultare soliei lor în sfatul ținut noaptea în templul lui Aesculap; și Masinissa a afirmat că orașul Carthagina a trimis împuterniciți în Macedonia, ceea ce carthaginezii n-au tăgăduit cu destulă energie. Senatul roman a hotărît să fie trimiși și în Macedonia împuterniciți; solia a fost alcătuită din trei senatori: C. Laelius, M. Valerius Messala, Sex. Digitus.

În aceeași vreme, Perseus a pătruns în ținutul dolo-pilor¹¹⁶ cu oastea, și a silit întregul lor neam să intre sub stăpînirea și legile sale, pentru că unii dintre dolo-pi nu au mai vrut să i se supună și cereau să treacă arbitrajul pentru neînțelegerile dintre ei de la rege la romani. Perseus străbătu apoi munții Oeta și, sub pretextul unor temeri religioase care-i frămîntau cugetul, coborî la Delphi ca să consulte oracolul. Pentru că regele macedonean a apărut pe neașteptate în centrul Greciei, veștile năvălirii lui au stîrnit mare spaimă nu numai în rîndurile orașelor megieșe, . . . ci au ajuns și în Asia, pînă la regele Eumenes. Nezăbovind mai mult

de trei zile la Delphi, regele macedonean s-a înapoiat în regatul său străbătînd Achaia Phtiotida și Thessalia, fără să pricinuiască vreun neajuns sau pagubă ținuturilor prin care a mers. Totuși el nu s-a mulțumit numai să atragă de partea sa bunăvoința acelor cetăți, pe unde avea de gînd să treacă, ci a trimis fie împuterniciți, fie scrisori cerîndu-le: „să uite de neînțelegerile pe care le-au avut cu tatăl său, căci ele n-au fost atît de dăunătoare, încît să nu poată și să nu trebuiască să li se pună capăt prin dînsul. Într-adevăr, ei nu au nici un temei să fie porniți împotriva sa, și el este gata să încheie cu ei un tratat de prietenie statornică“. Perseus căuta o cale pentru a atrage de partea sa în primul rînd pe achei.

XXIII Acest singur neam din toată Grecia, și alături de ei cetatea athenienilor mersese atît de departe cu ura împotriva macedonenilor, încît le interzise acestora să le treacă hotarele. Ca urmare, Macedonia ajunsese locul de refugiu al tuturor sclavilor care fugeau din Achaia, pentru că datorită acestei interziceri acheii nu se mai încumetau nici ei să intre în hotarele regatului macedonean. Cînd Perseus a băgat de seamă această situație, după ce i-a prins pe toți sclavii acheilor, a trimis o scrisoare, . . . însă și acheii trebuie să se gîndească de aci înainte să nu se mai întîmple asemenea dezertări de sclavi.

După ce s-a dat citire acestei scrisori de către strategul Xenarchus, care căuta să intre personal în grațiile regelui, deoarece cei mai mulți dintre cei de față erau de părere că scrisoarea li s-a adresat cu măsură și bunăvoință, și aceștia erau mai ales cei care aveau să-și recapete, în pofida oricărei speranțe, înapoi sclavii pierduți. Callicrates, căpetenia taberei celor care erau încredințați că salvarea acheilor atîrnă de păstrarea neștirbită a tratatului încheiat cu romanii, grăi astfel: „Achei! Unora dintre voi li se pare că astăzi e vorba de un lucru mic și fără însemnătate. Dimpotrivă, eu socot nu numai că se pune acum în discuție cea mai importantă și cea mai serioasă dintre toate chestiunile, ci că într-o oarecare măsură s-au și luat hotărîri. Căci,

noi le-am interzis regilor macedoneni și macedonenilor înșiși să ne treacă hotarele și știm că rămîne mai departe în ființă această hotărîre; tot aici era prevăzut¹⁷ . . . să nu mai îngăduim la noi nici soli și nici vreo ștafetă de-a regilor macedoneni, din pricina cărora pot fi zdruncinate convingerile unora dintre voi; iată acum că îl ascultăm pe regele Perseus, ținîndu-ne oarecum cuvîntări — deși nu e de față în adunările noastre, — și, dacă e pe placul zeilor ce spun, chiar îi aprobăm discursul lui. Deși fiarele sălbaticе se uită cu silă și fug de cele mai multe ori de hrana pusă pentru momeala lor, totuși orbii de noi ne înfruptăm din momeala unei neînsemnate binefaceri; și în nădejdea de a recăpăta sclavii — care au prețuri atît de mici — răbdăm în schimb să fim ademeniți și să ni se năruie libertatea? Căci cine nu vede că regele caută o cale pentru alianță cu el, ca să călcăm alianța cu romanii, datorită căreia este neatinsă întreaga noastră situație? Numai dacă nu cumva cineva are îndoială că romanii vor avea să se războiască cu Perseus și că războiul va izbucni acum, după moartea lui Filip; pentru că era așteptat să se aprindă încă de cînd Filip era în viață, dar în urma morții acestuia, s-a amînat.

După cum știți, Filip a avut doi fii, pe Demetrius și pe Perseus. Demetrius fusese socotit cu mult mai presus de celălalt prin sîngele nobil al mamei sale, prin virtuțile sale, prin talentul său, prin dragostea macedonenilor. Dar pentru că în ochii tatălui său ura împotriva Romei era cea mai aleasă răsplată pentru tron, l-a ucis pe Demetrius, neaducîndu-i o altă învinuire decît prietenia sa față de romani. Ca urmare, Filip l-a făcut rege pe Perseus, despre care știa că va moșteni războiul contra poporului roman aproape înainte de a moșteni regatul. Ca atare, ce altceva a făcut acesta în urma morții tatălui său decît a pregătit războiul? Mai întîi, pentru a băga spaima în toți, i-a năpustit asupra dardanilor pe bastarni; dacă acești barbari ar fi fost în stare să-și păstreze sălașurile, grecii i-ar fi avut pe ei vecini mai supărători decît îi avea Asia pe galli. Cu toate că i s-a spulberat această nădejde, n-a renunțat totuși la intenția de a porni războiul; mai mult, dacă vrem să spunem

pe față adevărul, Perseus chiar a început războiul. El a supus Dolopia cu armele, fără să țină seamă că dolopii făcuseră apel la poporul roman ca mijlocitor în conflictul dintre ei. A trecut apoi peste muntele Oeta și, pentru ca să se vadă deodată tocmai aici în inima Greciei, a coborât la Delphi.

Ce rost credeți voi că are acest drum neobișnuit la care a pornit Perseus? El a străbătut apoi Thessalia, fără vreun neajuns din partea nici unuia dintre aceia care îl urau; de aceea mă tem eu de această ispitire. Apoi a trimis o scrisoare către noi cu un fel de dar și ne cere să ne gândim în ce chip să nu ne lipsim de acum înainte de acel dar — adică să înlăturăm hotărîrea prin care macedonenii sînt alungați din Peloponez —, pentru ca în felul acesta din nou să-i vedem pînă la solii acestui rege și să avem legături de ospetie încheiate cu căpeteniile grecilor; ba, în curînd să vedem oastea macedonenilor și chiar pe Perseus însuși trecînd de la Delphi în Peloponez (căci, cît de mare este strîmtoarea Corintului!) pentru ca, în sfîrșit, să ne unim cu macedonenii care se înarmează împotriva romanilor. Eu socot că nu trebuie să se ia nici o hotărîre nouă, ci trebuie să păstrăm totul neștirbit pînă cînd vom ști cu siguranță dacă teama noastră a fost îndreptățită sau nu. Dacă pacea între macedoneni și romani va rămîne neclintită, atunci și noi vom încheia legături de prietenie și comerciale cu Perseus. Acuma însă, a ne gândi la aceasta este în mod evident și primejdios și prea de timpuriu“.

XXIV După acesta a vorbit Archo, fratele strategului Xenarhus, în felul acesta: „Callicrates a ținut o cuvîntare cu un conținut împovărător și pentru mine și pentru toți cei care nu sîntem de aceeași părere cu el. Căci el, susținînd cauza alianței cu romanii, și declarînd că este amenințată și atacată, cînd de fapt nimeni nu o amenință și nu o atacă, a făcut ca acela care nu este de aceeași părere cu dînsul să pară că vorbește împotriva romanilor; mai întîi de toate, ca și cum el n-ar fi fost cu noi, ci, sau ar fi sosit din senatul poporului roman, sau ar fi luat parte la plănuirile în taină ale

regilor; Callicrates știe totul și aduce la cunoștință ceea ce s-a petrecut într-ascuns. Prorocește chiar ce s-ar fi întâmplat, dacă ar fi trăit Filip, de ce Perseus este astfel moștenitorul tronului, de ce îi dau ascultare macedonenii, ce gîndesc romanii.

Noi însă, care nu știm nici de ce, nici în ce chip a pierit Demetrius, nici ce ar fi avut de gînd să facă Filip dacă ar fi trăit, trebuie să procedăm în așa fel ca hotărîrile noastre să fie potrivite cu cele ce se petrec la lumina zilei. Știm că Perseus, după ce și-a luat în primire tronul a fost recunoscut de romani ca rege; am auzit că au venit soli romani la rege și că ei au fost primiți cu curtenie de Perseus. Eu socot că, într-adevăr, toate aceste semne sînt dovezi de pace și nu de război; nici romanii nu pot fi supărați dacă acum îi urmăm pe susținătorii păcii, așa cum i-am urmat pe dînșii cînd au purtat războiul. Nu văd deci pentru ce noi singuri dintre toți să ducem un război neîmpăcat împotriva regatului macedonenilor? Oare stăm noi în calea lor datorită prea apropiatei vecinătăți cu Macedonia însăși? Oare sîntem cei mai slabi dintre toate populațiile, întocmai ca dolopii pe care i-a supus el de curînd? Ba, tocmai dimpotrivă, prin bunăvoința zeilor, sîntem la adăpost de orice atac fie datorită forțelor noastre, fie datorită marii depărtări de Macedonia. Însă să admitem că am fi și noi supuși, întocmai ca și thessalienii și aetolienii; noi, care am fost întotdeauna aliații și prietenii romanilor, nu ne bucurăm în fața lor de o încredere și de o autoritate mai mare decît se bucură aetolienii, care cu puțin înainte le-au fost vrăjmași? Dreptul pe care-l au aetolienii, pe care îl au thessalienii pe care îl au epiroții, pe care îl are, în sfîrșit, întreaga Grecie de a întreține legături cu macedonenii, să-l avem și noi. Atunci pentru ce se face numai față de noi această odioasă discriminare în ce privește dreptul omenesc? Să zicem că Filip a făcut vreo greșală, așa că noi eram îndreptățiți să luăm împotriva lui o astfel de hotărîre; el s-a înarmat și s-a războit cu noi. Însă ce a făcut, ca să merite o astfel de hotărîre, Perseus, noul rege, care nu este vinovat de nici o nedreptate săvîrșită și care a căutat, prin mărinimia lui, să stingă conflictele prici-

nuite de tatăl său? Pentru ce, dintre toți, numai noi singuri să fim dușmanii lui, cu toate că eu aș fi putut chiar spune că atît de mari au fost binefacerile regilor dinainte ai Macedoniei, încît s-ar fi convenit să uităm după moartea lui...¹¹⁸ neajunsurile suferite numai din pricina lui Filip, dacă vor fi fost cumva asemenea neajunsuri. Atunci cînd flota romană staționa la Cenchreae¹¹⁹, cînd consulul se găsea cu oastea la Elatia¹²⁰, nu vă aduceți aminte că noi am dezbătut în adunarea ligii, vreme de trei zile, chestiunea dacă trebuie să-l urmăm pe Filip sau pe romani și că n-a influențat cîtuși de puțin asupra hotărîrilor noastre teama imediată de romani. De bună seamă, a fost un motiv oarecare, de vreme ce deliberarea a fost atît de mult prelungită: era străvechea legătură de prietenie cu macedonenii și vechile și marile binefaceri ale regilor lor față de noi. Să aibă și acum tărie acele temeuri, așa încît dacă nu putem să le fim în mod deosebit prieteni macedonenilor, măcar să nu le fim vrăjmași în mod deosebit. De aceea, Callicrates, să nu ne prefacem și să nu vorbim despre o situație care nu există. Nimeni nu susține aici să se consemneze în scris încheierea unei noi alianțe sau a unui nou tratat, de care să fim legați cu nesocotință, ci este vorba numai de legături reciproce în așa fel ca nici lor să nu le interzicem intrarea în hotarele noastre, nici noi să nu fim oprîți să intrăm în regatul lor; oare a nu da putință sclavilor noștri să mai fugă undeva, pricinuieste vreun neajuns tratatului de alianță cu romanii? De ce dintr-un lucru neînsemnat și clar facem o chestiune importantă, care să dea de bănuir? De ce ne stîrnim neîntemeiate îngrijorări? De ce facem să fim priviți cu bănuială și cu dușmănie de alții, ca să avem prilej de a linguși pe romani? Dacă va fi război, nici chiar Perseus nu se îndoiește că noi îi vom urma pe romani. Măcar în vreme de pace să renunțăm la ură, dacă nu putem s-o înăbușim cu desăvîrșire!”.

Tot acei care aprobaseră cele scrise în scrisoarea lui Perseus, aprobau și cuvîntarea lui Archo; însă fruntașii ligii erau indignați de faptul că Perseus nu socotise demn de a încredința unei solii o asemenea însărcinare, vrînd să rezolve totul prin cîteva vorbe scrise;

amînară luarea unei hotărîri. În urmă, regele își trimise împuterniciții săi atunci cînd adunarea ligii se ținea la Megalopolis; însă aceia care se temeau să nu-i nemulțumească pe romani s-au străduit ca trimișii lui Perseus să nu fie primiți la adunare.

XXV În această vreme, furia aetolienilor s-a întors asupra lor înșiși, ucigîndu-se unii pe alții, încît se părea că avea să piară întregul lor neam. În cele din urmă, simțindu-se sleite, amîndouă taberele își trimiseră împuterniciți la Roma și acum începură să discute despre o împăcare între dînșii. Însă negocierile dintre ei au fost înlăturate printr-o mare nelegiuire care a reaprins vechile uri; li se făgăduise celor surghiuniți din Hypata¹²¹, care făceau parte din partida lui Proxenus, că li se va îngădui întoarcerea în patrie, și în această privință li s-au dat asigurări de către Eupolemus, arhontele cetății. Optzeci de oameni de seamă, în întîmpinarea cărora, la înapoierea lor în patrie, ieșise — între mulți alții — chiar Eupolemus, au fost primiți cu saluturi și cu toate dovezile de dragoste și li s-a dat mîna dreaptă; dar după ce au intrat pe poarta cetății toți au fost omorîți, cu toate că ei apelaseră la legămintele date și la zeii martori ai acestor jurăminte. Din această pricină, războiul a izbucnit din nou și mai cumplit. Senatul roman trimisese în Aetolia pe C. Valerius Laevinus, pe Appius Claudius Pulcher, pe C. Memmius, pe M. Popillius și pe L. Canuleius. Reprezentanții ambelor tabere își susțineau, la Delphi, în fața acestora, cu mare îndîrjire, cauza. Mai ales Proxenus se arăta mai presus de adversarii săi atît prin temeinicia cauzei, cît și prin darul vorbirii; totuși și acesta, după cîteva zile, a fost înlăturat prin otravă de soția sa, Orthobula; fiind osîndită pentru această fărădelege, ea a plecat în surghiun.

Aceeași furie începu să-i macine și pe cretani. Sosirea legatului Q. Minucius, care fusese trimis cu 10 nave pentru a potoli ciocnirile dintre ei, a dat oarecare nădejde de pace: de altfel, s-a obținut un armistițiu de șase luni; apoi însă războiul a izbucnit iarăși, mai îndîrjit.

Și lycienii erau hărțuiți în acea vreme cu război de rhodieni.

Dar eu nu mă străduiesc acum să istorisesc cu de-amănuntul războaiele dintre populațiile străine, unde, și cum s-a desfășurat fiecare, pentru că, pentru mine, istoria poporului roman este o sarcină grea și chiar peste puterile mele.

XXVI În Hispania celtiberii care, după ce fură ingenuncheați prin război, se supuseseră lui Ti. Gracchus, rămăseseră liniștiți pe vremea când M. Titinius governa această provincie. Celtiberii au ridicat din nou armele puțin înainte de sosirea lui Ap. Claudius și războiul a izbucnit acolo atacînd prin surprindere castrul roman.

Era cam în revărsatul zorilor, cînd străjile de pe parapete și cei care erau în posturi la porțile castrului, văzînd de departe pe dușman venind, au strigat: la arme! Ap. Claudius, după ce dădu semnalul de luptă, își îmbărbătă cu cîteva cuvinte ostașii, după care își scoase simultan trupele pe trei porți ale castrului. Cît timp celtiberii li s-au împotrivit la porți, lupta a rămas, pentru ambele tabere, nehotărîtă, căci romanii nu puteau lua cu toții parte la luptă din pricina locului prea strîmt. Îndată ce au izbutit însă să iasă dincolo de parapete, împingîndu-i înapoi pe vrăjmași și mergînd strîns unii după alții, au fost în măsură să-și desfășoare linia de bătaie și să-și lărgească frontul, ca să fie deopotrivă cu al dușmanului la aripi unde erau învăluiți; în felul acesta romanii au pornit deodată așa încît celtiberii n-au mai fost în stare să susțină atacul lor. În mai puțin de două ore, dușmanii au fost dați peste cap. Ca la 15 000 de celtiberi au fost măcelăriți sau luați prizonieri. S-au capturat și 32 de steaguri. Chiar în cursul aceleiași zile le-a fost cucerită vrăjmașilor și tabăra, punîndu-se capăt în felul acesta războiului, căci cei care au supraviețuit bătăliei s-au furișat în orașele lor. De atunci, rămînînd liniștiți, s-au supus puterii romane.

XXVII Censorii aleși în acel an, Q. Fulvius Flaccus și A. Postumius Albinus au întocmit lista senatorilor. *Princeps senatus*¹²² a fost ales marele pontifice M. Aemilius Lepidus. Censorii au scos din rîndurile senatorilor

nouă membri; învinuiri¹²³ deosebite s-au adus lui M. Cornelius Maluginensis, care fusese praetor cu doi ani mai înainte în Hispania, praetorului L. Cornelius Scipio, care avusese jurisdicția între cetățeni și străini și lui L. Fulvius, care, după cum scrie Valerius Antias, era frate de sînge și chiar comostenitor al censorului.

După rostirea solemnă a făgăduințelor¹²⁴ în Capitoliu, consulii au plecat în provinciile lor. Dintre ei doi, senatul a dat însărcinare lui M. Aemilius să înăbușe răscoala patavinilor¹²⁵ din Veneția¹²⁶, despre care chiar solii lor aduseseră la cunoștință la Roma că certurile dintre facțiuni duseseră la izbucnirea unui război intern.

Solii romani, care se duseseră în Aetolia pentru a înăbuși mișcări asemănătoare izbucnite acolo, au dat de știre la Roma că nici furia acestui neam nu poate fi potolită. Sosirea consulului a adus patavinilor salvarea; și pentru că nu mai avea ce să facă în această provincie, consulul s-a înapoiat la Roma.

Censorii s-au îngrijit să paveze cu piatră drumurile din Roma, să aștearnă prundiș pe șoselele dinafara orașului, s-au preocupat ei cei dintîi să se construiască trotuare și să se facă poduri în numeroase locuri; pentru înlesnirea aedililor și praetorilor s-au îngrijit să se construiască o scenă; tot ei puseră să se construiască boxele de circ, apoi ouăle de lemn în vederea numărătorii¹²⁷ curselor de cai... și semnele de delimitare... precum și cuști de fier pentru fiare...¹²⁸.

Prin grija lor, după ce consulii au celebrat sărbătorile latine pe muntele Alban... s-a pavat cu piatră panta Capitolină și s-a construit porticul care duce de la templul lui Saturnus în Capitoliu și la locul de adunare a senatorilor, și mai sus de acesta la Curie. Și dincolo de poarta Trigemină¹²⁹, tot ei au pus să se paveze cu piatră piața, pe care au înconjurat-o cu pilaștri. Din grija lor s-a mai refăcut și porticul Aemilia¹³⁰, tot ei au construit treptele scării ce urcă de la Tibru în piață. Și dincolo de aceeași poartă au pavat cu piatră drumul porticului de pe Aventin, precum și basilica¹³¹ de lîngă templul lui Venus. Ei s-au ocupat și de ridicarea zidurilor orașelor Calatia¹³² și Auximus. După ce au fost vîndute acele locuri care erau proprietatea statului,

banii rezultați au fost cheltuiți pentru construcția prăvăliilor care înconjurau amîndouă forurile acestor orașe. Unul dintre censori, și anume Fulvius Flaccus (căci Postumius declarase că el nu vrea să cheltuiască nimic din banii cetățenilor fără porunca senatului și a poporului roman) a înălțat cu sumele alocate lor la Pisaurum¹³³ un templu în cinstea lui Jupiter, la Fundi¹³⁴ și Potentia¹³⁵ s-a îngrijit să se aducă apă, la Pisaurum să paveze cu piatră șoseaua, iar la Sinuessa să se ridice clădiri în suburbiile orașului... În aceste orașe a pus de s-au făcut și...¹³⁶ canale și a fost înconjurat forul cu portice și prăvălii; tot dînsul a ridicat și trei statui în cinstea lui Ianus¹³⁷. Toate acestea au fost date în antrepriză de către un singur censor, care a dobîndit mare recunoștință din partea coloniștilor. Censura a ajuns renumită și prin asprimea cu care censorul a vecheat la îndreptarea moravurilor; cu acest prilej, mulți cavaleri li s-au luat caii.

XXVIII Către sfîrșitul acestui an s-a decretat o zi de rugăciuni publice pentru faptele de arme încununate cu izbîndă în Hispania sub conducerea și auspiciile proconsulului Ap. Claudius; cu acest prilej s-au sacrificat 20 de vite mari. S-a mai hotărît să se facă încă o zi de rugăciuni publice în templul zeiței Ceres, în cel al zeului Liber și al zeiței Libera¹³⁸, atunci cînd s-a dat de știre că în ținutul sabin s-a întîmplat un groaznic cutremur de pămînt, care a pricinuit năruirea a numeroase așezăminte.

După ce Ap. Claudius s-a întors la Roma din Hispania, senatul a dat un decret prin care i s-a încuviințat să intre în oraș sărbătorit cu ovații¹³⁹.

Tocmai se apropiau alegerile consulare; cu acest prilej s-a dat o mare bătălie între concurenți, datorită marelui număr al candidaților. Au fost declarați aleși consulii L. Postumius Albinus și M. Popillius Laenus. Apoi fură aleși praetorii Numesius Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes, pentru a doua oară, A. Atilius Serrannus, pentru a doua oară, C. Cluvius Saxula, pentru a doua oară. După încheierea alegerilor, Ap. Claudius Centho a fost sărbătorit cu ovații

pentru izbînda asupra celtiberilor; cu prilejul intrării sale în oraş, a adus în tezaurul statului 10 000 de libre de argint şi 5 000 de libre de aur. Cn. Cornelius a fost investit ca flamin al lui Jupiter. În acelaşi an s-a aşezat o tablă în templul zeiţei Mater Matuta cu această inscripţie: „Legiunea şi oastea poporului roman, sub comanda şi auspiciile consulului Ti. Sempronius Gracchus, a supus Sardinia şi în această provincie au fost nimiciţi sau capturaţi peste 80 000 de vrăjmaşi¹⁴⁰. După ce şi-a slujit cu atîta succes republica, după ce au fost eliberaţi aliaţii şi înapoiate republicii veniturile provenite din tributuri, a adus îndărăt în patrie oastea teafără şi nevătămată şi cît se poate de încărcată de prăzi luate de la vrăjmaşi. În două rînduri s-a întors triumfător în oraşul Roma. Pentru aceste fapte a dat în dar lui Jupiter această tablă”.

Pe ea era săpată harta insulei Sardinia şi erau pictate luptele purtate.

În acel an s-au desfăşurat şi cîteva neînsemnate lupte de gladiatori. Cea mai de seamă festivitate dintre toate a fost aceea organizată de T. Flaminius, dată în cinstea răposatului său tată, care a durat patru zile; s-a împărţit atunci carnea de la sacrificii şi s-au oferit ospete şi reprezentaţii scenice. Spectacolul de gladiatori a fost socotit mareţ pentru acele timpuri, deoarece au luptat vreme de trei zile 74 de oameni . . .¹⁴¹.

CARTEA XLII

I După ce L. Postumius și M. Popillius Laenas au făcut în senat propuneri mai întâi de toate în privința provinciilor și a armatelor, ambilor consuli li s-a decretat Liguria: amîndoi să înroleze sub arme noi legiuni ca să ocupe provincia (li s-au atribuit cîte două de fiecare) și cîte 10 000 de pedestrași, precum și cîte 600 de călăreți, aliați cu nume latin, iar pentru completarea efectivelor oastei din Spania, să recruteze 3 000 de pedestrași romani și 200 de călăreți. Pe lîngă aceste forțe, consulii au primit poruncă să mai înroleze 1 500 de pedestrași romani, și 100 de călăreți, cu care praetorul, căruia îi va cădea la sorți Sardinia, trecînd în Corsica, să poarte războiul; în acest răstimp, A. Atilius, fostul praetor, să ia în primire Sardinia. Apoi praetorii au tras la sorți provinciile: A. Atilius Serranus, pe cea urbană, C. Cluvius Saxula, pe cea între cetățeni și străini, N. Fabius Buteo — Hispania Citerior, M. Matienus — Hispania Ulterior, M. Furius Crassipes — Sicilia, C. Cicereius — Sardinia. Înainte ca magistrații să plece în provinciile lor, senatul a găsit cu cale ca L. Postumius, consulul, să se ducă în Campania pentru a delimita *ager publicus* de pămînturile particularilor; se știa că particularii, tot întinzîndu-și încetul cu încetul hotarele, ajunseseră să stăpînească uriașe domenii din pămînturile statului.

Consulul era supărat pe praenestini, deoarece aceștia, atunci cînd el se dusesese la Praeneste¹, pentru a săvîrși sacrificiile în templul Fortunei ca simplu particular, nu i-au acordat nici o cinstire, nici oficialitățile cetății, nici ceilalți particulari; acum, înainte de a pleca din Roma, a trimis o scrisoare lui Praeneste prin care

cerea ca dregătorii cetății să-i iasă în întâmpinare, să-i pregătească o locuință oficială unde să poposească și caii să fie gata să-l ia atunci când va pleca de la ei. Înainte de acest consul, nici unul nu fusese povară și cheltuială pentru aliați, în nici o împrejurare, deoarece statul pune la dispoziția magistraților, catiri, corturi și toate cele necesare pentru ca să nu poruncească aliaților să le procure lucruri de acest fel. Magistrații romani întrețineau, de altfel, legături personale de ospitalitate, pe care le păstrau și le cultivau cu bunăvoință și politețe; locuințele lor erau deschise la Roma acelor oaspeți, la care trăgeau și ei de obicei. Împuterniciții romani, când erau trimiși cu o însărcinare neașteptată undeva, porunceau orașelor prin care trebuia să meargă să le pună la dispoziție câte un cal pentru fiecare; alte cheltuieli pentru magistrații romani nu făceau aliații. Supărarea lui Postumius, oricât de îndreptățită, nu trebuia totuși manifestată în timpul magistraturii sale, iar tăcerea prea mare a praenestinelor, rezultată fie din modestie, fie din teamă, a creat un drept pentru magistrați ca și cum acest exemplu ar fi fost hotărîtor; magistrații romani au devenit din zi în zi mai abuzivi prin darea unor ordine tot mai împovărătoare².

II La începutul acestui an, împuterniciții romani, care fuseseră trimiși în Aetolia și în Macedonia, au adus la cunoștință senatului roman următoarele:

Ei n-au avut putința să se întâlnească cu Perseus, deoarece unii pretextau că Perseus era absent, alții — că era bolnav; bineînțeles, amîndouă ticlurile erau mincinoase. Cu toate acestea, ei au putut întrevedea lesne că în Macedonia se pregătește războiul și că nu peste multă vreme regele va începe ostilitățile, de asemenea, că în Aetolia din zi în zi sporea răzvrătirea și dînșii, cu toată autoritatea lor, n-au fost în stare să potolească pe capii răzmeriții.

Deoarece războiul cu macedonenii era în așteptare, s-a hotărît înainte de a fi pornit, să se facă cuvenitele ispășiri pentru semnele arătate și să se ceară zeilor pace prin rugăciuni alcătuite potrivit rînduielilor din cărțile Destinului³. La Lanuvium⁴, lumea spunea că ar fi văzut

pe cer apărind înfățișarea unei uriașe flote; și la Priver-num⁵ din pământ ar fi ieșit lînă neagră și în ținutul veient, în localitatea Remens⁶, ar fi plouat cu pietre, tot ținutul pomptin s-ar fi acoperit cu un nor des de lăcuste; în ținutul gallic⁷, într-un loc unde se ara cu plugul, ar fi țîșnit deodată pești din brazdele trase. S-au cercetat cărțile Destinului pentru aceste semne. Decemvirii au statornicit căror zei și ce jertfe să se aducă, și să se săvîrșească slujbe publice în vederea ispășirii, s-a mai hotărît să se facă și rugăciunea publică care fusese făgăduită anul trecut pentru sănătatea poporului, și ca acea zi să fie socotită zi de sărbătoare; s-au adus deci sacrificii și s-au săvîrșit rugăciuni publice așa cum au prescris decemvirii.

III În același an a fost luat acoperișul de pe templul Junonii Lacinia⁸; censorul Q. Fulvius Flaccus se străduia cu tot zelul să înalțe un templu în cinstea Fortunei Equestre — pe care îl făgăduise ca praetor în Hispania în vremea războiului cu celtiberii, așa fel încît să nu existe la Roma vreun alt templu mai măreț și mai frumos. Încredințat că va fi mîndru împodobit, dacă-i va adăuga un acoperiș de marmură, ducîndu-se la Bruttium, a dezvelit jumătate din templul Junonei Lacinia: socotea că atîta îi va fi îndeajuns pentru a acoperi ceea ce clădea. Au fost pregătite vase care să ia și să transporte de acolo materialul.

Aliații, înspăimîntați de autoritatea censorului, n-au cutezat să se împotrivescă acestui sacrilegiu. Cînd s-a întors censorul, țiglele de marmură, descărcate de pe corăbii, au fost transportate la templul său. Cu toate că s-a păstrat tăcere asupra locului de unde erau aduse, totuși nu s-a putut tăinui multă vreme adevărul. De aceea s-au iscat frămîntări în senat; din toate părțile se cerea ca asupra acestui fapt consulii să refere. Censorul, chemat în fața senatului, a fost atacat, fiind de față, cu și mai multă înverșunare de toți senatorii, de fiecare în parte și de toți laolaltă, spunîndu-i-se: „Nu s-a mulțumit numai să profaneze cel mai sfînt templu al acelei regiuni, pe care nu l-a pîngărit nici Pyrrhus, nici Hannibal, ci l-a și dezvelit într-un chip josnic, și aproape l-a năruit.

Acestui templu i-a luat acoperișul; lipsit acum de acoperământ stă dezgolit în bătaia ploilor, și va putrezi. Pentru aceasta este ales censor, el care trebuie să îndrepte moravurile? El, al cărui rost este de a cere menținerea în bună stare a acoperișurilor de la sfintele lăcașuri — însărcinare care i s-a încredințat, potrivit străbunelor datini — colindă orașele aliaților, ca să le dărîme templele și să ia acoperișurile sfintelor lăcașuri; și isprava aceasta care ar putea fi socotită un fapt josnic, dacă s-ar săvîrși asupra locuințelor particulare ale aliaților, censorul o face, dărîmînd templele zeilor nemuritori, pentru ca în chipul acesta poporul roman să fie lovit de zei, fiindcă își clădește templele sale cu ruinele templelor altora și asta o face așa, ca și cum n-ar fi pretutindeni aceiași zei nemuritori, ci numai unii ar trebui adorați, împodobind templele lor cu trofee ale altora". Fiindcă se învedera, chiar înainte de a se face darea de seamă, care erau simțămintele senatului, după prezentarea acesteia, toți senatorii au hotărît, într-un glas, ca aceste țigle să fie duse înapoi și puse la loc, precum și să se facă sacrificii de ispășire pentru Junona. În ce privește rînduielile religioase, toate s-au adus la îndeplinire cu cuvenită grijă. Cei însărcinați cu transportul acestor materiale, au adus la cunoștință că țiglele de marmură au fost lăsate în curtea templului, deoarece nici un meșter nu a fost în stare să le repună la loc.

IV Dintre praetorii care se duseseră în provinciile lor, se stinge din viață N. Fabius Maximus, cînd mergea în Hispania Citerior. Ca urmare, după ce a fost adusă la Roma această veste, de către o solie de massilieni, senatul a dat un decret prin care P. Furius și M. Servilius, în locul cărora venea el în Hispania, să tragă la sorți care dintre ei doi să ia în primire Hispania Citerior, prelungindu-i-se comanda. Sorții au fost prielnici, hotărînd ca același P. Furius care primise înainte provincia aceea să rămînă la comanda ei. În același an, deoarece mari suprafețe de pămînt din Liguria și Gallia, care fuseseră cucerite prin război, rămăseseră pustii, s-a dat un *senatus-consultum* prin care acest pămînt să se împartă pe cap de locuitor⁹. Praetorul urban, A. Ati-

lius, a numit în acest scop, potrivit acestui *senatus-consultum*, pe următorii 10 bărbați: pe M. Aemilius Lepidus, C. Cassius, T. Aebutius Parrus, C. Tremellius, P. Cornelius Cethegus, Q și L. Appuleius, M. Caecilius, C. Salonius, C. Munatius. Comisia a împărțit câte 10 iugăre de fiecare cetățean roman și câte trei iugăre aliaților cu nume latin.

În aceeași vreme, în care se petreceau aceste evenimente, s-au înfățișat la Roma împuterniciții trimiși de Aetolia, în legătură cu neînțelegerile și răzmerițele lor; au sosit și solii thessalieni, ca să dea de veste ce se întâmplă în Macedonia¹⁰.

V Perseus, tot frământînd în mintea sa războiul plănit încă de cînd tatăl său era în viață, se străduia să atragă de partea sa nu numai toate neamurile Greciei, ci și cetățile ei, prin trimiterea de solii, făgăduindu-le servicii mult mai multe decît le făcea¹¹; totuși, simțămintele unei mari părți dintre oameni se îndreptau către el, înclinînd mai mult spre Perseus decît spre Eumenes, cu toate că acest din urmă rege îndatorase, prin serviciile și prin sprijinul său, toate cetățile și pe cele mai multe căpetenii ale Greciei și se purta în așa fel în regatul său, încît orașele care erau sub ascultarea sa nu voiau să-și schimbe situația cu a nici uneia dintre cetățile libere. Dimpotrivă, se zvonea că Perseus, după moartea tatălui său, și-a ucis cu propria sa mîină soția, că tot el l-a răpus, pe ascuns, pe Apelles care îl slujise cîndva la înlăturarea din viață a fratelui său, Demetrias¹²; Apelles, în urma acestei fapte, fiind căutat de Filip spre a fi osîndit, plecase în surghiun; după moartea tatălui său, Perseus îl chemase din nou și, după ce îi făcuse mari făgăduieli că-l va răsplăti pentru fapta lui atît de însemnată, l-a omorît în ascuns. În afară de acestea, avea un urît renume și din pricina a numeroase alte omoruri săvîrșite și înăuntrul regatului său și dincolo de hotare. Cu toate că Perseus nu se învedera prin vreun merit deosebit față de cetățile Greciei, totuși acestea îi arătau lui preferință și nu lui Eumenes, deși cel din urmă era atît de respectuos față de rudele¹³ și semenii săi, atît de drept față de concetățenii săi, atît de darnic

față de toată lumea. Cetățile grecești preferau pe Perseus fie că erau într-atît atrase de faima și măreția regilor Macedoniei, încît priveau cu dispreț un regat de curînd format, fie că ele erau dornice de o schimbare a situației politice sau voiau să nu rămînă singure în fața puterii romane. Nu numai aetolienii erau prinși în tulburări lăuntrice, din pricina prea marilor datorii contractate, ci și thessalienii; și se molipsiseră ca de o molimă¹⁴ multe cetăți, ajungînd acest rău și în Perhaebia. Cînd i s-a adus la cunoștință că și thessalienii au ridicat armele, senatul roman l-a trimis ca împuternicit pe Ap. Claudius, pentru a-și da seama, la fața locului, de situație și pentru a potoli lucrurile. După ce le-a adus muștrări căpeteniilor ambelor tabere, după ce a ușurat datoriile, împovărate de dobînzi nedrepte, cu încuviințarea, în mare parte, a creditorilor care împovăraseră pe datornici, a împărțit plata în 10 rate anuale, cu dobînzi legale. Tot prin mijlocirea lui Appius s-au domolit lucrurile în același chip și în Perrhaebia.

La rîndul lui, Marcellus a luat cunoștință în același timp, la Delphi, de situația aetolienilor care își susțineau cauza cu aceeași înverșunare vrăjmașă pe care o avuseseră în timpul războiului lor civil. Pentru că Marcellus a văzut amîndouă taberele ciocnindu-se cu aceeași nesocotință și îndrăzneală, n-a vrut nici să ușureze vina vreunei tabere, nici să îngreueze pe cealaltă, ci el le-a cerut amîndurora în comun să înceteze războiul între dîsele și, uitînd trecutul, să pună capăt dezbinărilor. Chezășia împăcării lor au fost ostaticii dați de amîndouă taberele. Corintus a fost ales locul unde să fie trimiși ostaticii.

VI De la Delphi și de la congresul aetolienilor, Marcellus a trecut în Peloponez unde el hotărîse adunarea acheilor.

Acolo, după ce a adus laude acestui neam, pentru că a respectat vechea hotărîre care interzicea intrarea regilor macedoneni în ținutul acheilor, a arătat cît de înverșunată e ura romanilor împotriva lui Perseus. Și pentru ca această ură să izbucnească mai devreme, regele Eumenes sosi la Roma cu un memoriu, în care el con-

semnase cercetările întreprinse de dînsul în legătură cu preparativele de război ale lui Perseus. În aceeași vreme a fost trimisă o solie, alcătuită din cinci împuterniciți romani, la Perseus ca să vadă ce se petrece în Macedonia. Aceeași solie a primit poruncă să se ducă și la Ptolemaeus în Alexandria, pentru a reînnoi prietenia. Acești soli romani erau: C. Valerius, C. Lutatius Cerco, G. Baebius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Caecilius Denter. Și din partea regelui Antiochus au sosit la Roma, în aceeași vreme, soli a căror căpetenie, Apollonius, introdus în senat, l-a scuzat pe regele lor, că „din multe și îndreptățite temeieri n-a plătit tributul la ziua fixată, ci mai târziu. El a adus întreaga sumă de bani, deci întîrzierea a fost singurul neajuns care trebuie să i se scuze regelui său. În afară de tribut, mai aduce ca dar niște vase de aur în greutate de 500 de libre¹⁵. Regele Antiochus cere ca alianța și prietenia care a existat între tatăl său și poporul roman să fie reînnoite și cu dînsul; poporul roman să-i ceară tot ce trebuie să se ceară unui aliat bun și credincios, căci el nu va șovăi niciodată să-și îndeplinească îndatoririle. El n-a uitat de fel binefacerile cu care l-a copleșit senatul atunci cînd a fost la Roma, nici atenția tineretului roman și mai ales faptul că toată lumea din toate straturile l-a privit nu ca pe un ostatic, ci ca pe un rege“. Împuterniciților lui Antiochus senatul le-a dat un răspuns binevoitor și praetorul urban, A. Atilius, a primit poruncă să reînnoiască cu Antiochus alianța care fusese cu tatăl lui. Quaestorii au luat în primire tributul, censorii, vasele de aur; li s-a dat însărcinarea ca să depună vasele de aur în templele în care găsesc ei de cuviință. Împuternicitul lui Antiochus a primit în dar 100 000 de ași¹⁶ și i s-a acordat găzduire și întreținere pe socoteala statului, cîtă vreme va sta în Italia.

Trimișii romani care fuseseră în Syria au adus la cunoștință că împuternicitul lui Antiochus se bucură de o mare încredere la curtea acestuia și are sentimente de foarte mare prietenie față de poporul roman.

VII În provincii acestea s-au petrecut în acel an. Praetorul C. Cicereius a dat o bătălie în Corsica, mă-

surîndu-se piept la piept cu duşmanul: 7 000 de corsicani au fost doborîți, și mai mult de 1 700 de oameni luați prizonieri. Cu prilejul acestei bătălii, praetorul a făgăduit un templu Junonei Moneta¹⁷. Deoarece corsicanii au cerut pace, romanii le-au acordat-o pretinzîndu-le 200 000 de libre de ceară¹⁸. După supunerea Corsicii, Cicereius a trecut în Sardinia.

Cu ligurii, romanii s-au războit în ținutul Statellatum¹⁹, lângă orașul Carystus²⁰. Acolo se strînsese o mare oaste de liguri. Mai întii, puțin înainte de sosirea consulului, M. Popillius, ligurii stăteau la adăpostul zidurilor; apoi, cînd și-au dat seama că romanii au de gînd să atace orașul, ieșind în fața porților, s-au rînduit în linie de bătaie. Nici consulul n-a zăbovit să dea lupta, pentru că el, amenințîndu-i cu asediul, dorise tocmai acest lucru. Lupta a durat mai mult de trei ore, fără ca nădejdea izbînzii să încline de partea vreunuia. Cînd consulul a văzut că unitățile ligurilor nu sînt clintite din loc nicăieri, porunci cavalerilor să urce pe cai și să pornească din trei părți deodată asupra vrăjmașului, stîrnind cea mai mare învălmășeală cu puțință în rîndurile lui. O bună parte a cavaleriei sale a străpuns centrul frontului dușman și a ajuns în spatele celor care dădeau lupta. De aceea a intrat groaza în rîndurile ligurilor și ei au fugit împrăștiindu-se în toate părțile; foarte puțini și-au căutat adăpost în orașul Carystus, deoarece cavaleria romană le închisese drumul, mai ales în partea aceea. În această bătălie, care a fost atît de crîncenă, au pierit numeroși liguri și în timpul fugii au fost pretutindeni omorîți. Analiștii au transmis știrea că acolo au fost măcelăriți 10 000 de oameni; peste 700 luați prizonieri și 82 de flamuri ostășești capturate. Însă și biruința romanilor a fost sîngeroasă: ei au pierdut acolo mai mult de 3 000 de ostași, deoarece, nevrînd să dea înapoi nici un luptător din cele două tabere, au căzut și dintr-o parte și dintr-alta toți cei din primele rînduri.

VIII După această bătălie, cînd ligurii, împrăștiati în timpul fugii, s-au adunat într-un singur loc și cînd au văzut că au pierdut o parte cu mult mai mare de războinici decît au supraviețuit — și nu erau toți mai

mult de 10 000 de oameni — s-au predat fără condiții; totuși nădăjduiseră că acum consulul nu va lua măsuri mai crâncene împotriva-le decît comandantii romani de mai înainte. Însă acesta le-a luat tuturor armele, le-a distrus orașul și i-a vîndut atît pe ei, cît și bunurile lor; după aceasta a trimis o scrisoare senatului, descriind faptele sale de arme. După ce praetorul A. Atilius i-a dat citire în curie — căci Postumius, celălalt consul, plecase în Campania, fiind ocupat acolo cu cercetarea și aflarea pămînturilor luate prin abuz — senatul a găsit de cuviință că purtarea lui Popillius a fost neomenoasă. „Statellații au fost singurul neam liguric care nu a ridicat armele împotriva romanilor; atunci cînd au fost asediați de romani, — și romanii fuseseră aceia care porniseră războiul — ei s-au supus poporului roman, dar cu toate acestea, au fost loviți și distruși; acest fapt este o pildă de cruzime de ultimul grad; atîtea mii de ființe nevinovate care apelau la buna-credință a poporului roman, au fost vîndute, dîndu-se cea mai urîță pildă cu dînșii, pentru ca nimeni vreodată să nu mai îndrăznească să se predea romanilor; au fost apoi pretutindeni împrăștiați și obligați să slujească ca robi aprigilor dușmani de mai înainte ai poporului roman, deși au fost pașnici²¹. Datorită acestor fapte, senatul roman hotărâște ca M. Popillius, consulul, să le dea libertate acestor liguri, înapoindu-le cumpărătorilor costul, apoi să se străduiască să li se înapoieze toate bunurile care vor putea fi recăpătate și să li se redea armele — și toate acestea să se facă în grabă...²² consulul să nu părăsească provincia, mai înainte de a fi statornicit în așezările lor pe ligurii care s-au supus. „O biruință e strălucită numai cînd e dobîndită învingîndu-ți dușmanul în luptă, nu năpustindu-te sălbatic asupra lui, cînd e dorbit la pămînt“.

IX Aceeași încrîncenare sufletească pe care o vedese față de liguri, a arătat-o consulul și față de senat, nevroid să dea ascultare dispozițiilor acestuia²³. După ce și-a trimis îndată legiunile în tabăra de iarnă din Pisae, mîniat pe senatori și pornit împotriva praetorului, s-a înapoiat la Roma. Convocînd numaidecît senatul în

templul Bellonei, a rostit multe vorbe de ocară la adresa praetorului, spunînd: „În loc ca acesta să aducă senatului la cunoștință, cum s-ar fi convenit, faptele lui din acel război, pentru a se aduce cinstire zeilor nemuritori, el a provocat un *senatus-consultum* împotriva sa și în favoarea dușmanilor, prin care a trecut pe seama ligurilor biruința sa; ba, praetorul cere să le fie predat vrăjmașilor aproape și el consulul! Prin urmare, lui i se hotărăște pedeapsa cu amendă. De aceea, el cere senatorilor să dispună înlăturarea acestui *senatus-consultum* dat împotriva sa și să decreteze rugăciunile publice care s-ar fi convenit să fie făcute cînd dînsul era departe, potrivit scrisorii trimise în care arată serviciile făcute statului, să le decreteze, măcar acum cînd dînsul este de față, în primul rînd, pentru cinstirea zeilor nemuritori și, în sfîrșit, să i se acorde și lui o oarecare cinstire“. Cîțiva senatori i-au adus în față învinuiri nu mai puțin aspre ca acelea rostite cu prilejul cuvîntărilor pronunțate în lipsa lui.

Văzînd că nu a obținut nimic, Popillius s-a întors în provincia sa.

Celălalt consul, Postumius, după ce a petrecut toată vara în Campania cu recunoașterea pămînturilor din *ager publicus*, fără să-și fi văzut măcar provincia sa, s-a înapoiat la Roma în vederea alegerilor. El a declarat aleși consuli pe C. Popillius Laenas și pe Aelius Liguris, apoi au fost aleși praetorii C. Licinius Crassus, M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius și C. Memmius, acesta pentru a doua oară.

X În acel an a avut loc un *lustrum*²⁴. Atunci erau censori Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus. Cel care l-a efectuat a fost Postumius. S-au numărat 269 015²⁵ cetățeni romani: o cifră ceva mai scăzută, datorită unui edict, pe care consulul L. Postumius îl dăduse anume în fața adunării poporului, prin care se hotărîse că toți aliații de drept latin, potrivit edictului consulului²⁶ C. Claudius, sînt obligați să se întoarcă în cetatea lor, astfel ca nici unul dintre ei să nu fie recenzat la Roma, ci în cetățile lor de baștină. Censorii au lucrat în armonie, potrivit cu interesele republicii. Toți senatorii care

au fost șterși din listele de membri și toți cavalerii cărora li s-au luat caii, au devenit *aerarii*²⁷ și au fost scoși din triburi și nici unul dintre censori nu a susținut pe vreunul notat de altul pe lista de excludere. Censorul Fulvius a sfințit, după șase ani²⁸ — de cînd îl făgăduise — templul Fortunei equestre, pe care-l făgăduise în calitate de proconsul, cînd luptase în Hispania cu oastea celtiberilor; tot dînsul a dat reprezentății teatrale²⁹ vreme de patru zile, precum și jocuri de circ vreme de o zi.

În acel an s-a stins din viață L. Cornelius Lentulus, decemvir al sacrificiilor. El a fost înlocuit cu A. Postumius Albinus. Niște nori uriași de lăcuste au fost aduși de vînt dinspre mare în Apulia, încît roiurile lor au acoperit ogoarele pe o mare întindere. Pentru a înlătura neajunsurile pricinuite semănăturilor, a fost trimis în Apulia investit cu comandă, praetorul designat, C. Sici-nius, care a zăbovit destul de multă vreme acolo adu-nînd numeroase cete de oameni pentru a strînge lă-custele.

La începutul anului următor, în care au fost consuli C. Popillius și P. Aelius, s-au continuat certurile rămase de anul trecut. Senatorii voiau să se facă o dare de seamă asupra ligurilor și să se reînnoiască *senatus-consultum*, dar consulul Aelius se împotriva. Popillius însă stăruia și față de colegul său și față de senat, în sprijinul fratelui său, amenințînd că dacă senatorii vor hotărî vreo măsură împotriva acestuia, el se va împotrivi. Într-adevăr, Popillius a izbutit să-l sperie pe colegul său; senatorii, porniți deopotrivă împotriva ambilor consuli, stăruiau cu înverșunare asupra măsurilor luate la început. De aceea, măcar că se lua în discuție distribuirea provinciilor și amîndoi consulii cereau Macedonia, pentru că războiul amenința să izbucnească acolo, se decretă numai Liguria ambilor consuli. Senatul declară că nu le va decreta Macedonia dacă nu se va rezolva chestiunea în legătură cu M. Popillius. Cînd în urmă consulii au cerut să li se încuviințeze înrolarea de noi oști, sau completări de efective pentru cele vechi, senatul a refuzat și pe unul și pe celălalt. Au fost refuzați și praetorii care cereau completările de efective

pentru Hispania: Marcus Iunius pentru Hispania Citerior și C. Sp. Lucretius, pentru cea Ulterior. C. Licinius Crassus a tras la sorți jurisdicția urbană, Cn. Sicinius, pe cea peregrină, C. Memnius — Sicilia, Sp. Cluvius — Sardinia. Din această pricină, consulii s-au mîniat pe senat, declarînd că vor pleca în provinciile lor după ce vor fixa ziua pentru celebrarea Feriilor latine la cea mai apropiată dată, și că nu vor face nimic pentru republică în afară de ceea ce privește administrarea provinciilor.

XI Valerius Antias scrie că pe vremea acestor consuli a venit la Roma Attalus³⁰, fratele regelui Eumenes, ca împuternicit al acestuia, pentru a aduce la cunoștința senatului învinuirile lui contra lui Perseus și spre a demasca pregătirile lui de război. Mai mulți analiști, și anume dintre cei cărora le-ai putea da crezare³¹, relatează însă că însuși Eumenes a venit la Roma.

Cînd Eumenes a sosit la Roma, a fost primit cu onoruri cît se poate de mărețe, așa cum a crezut de cuviință poporul roman că merită nu numai datorită serviciilor aduse de el poporului roman, ci și binefacerilor pe care i le-a adus cu prisosință lui, Roma. Introdus în senat de praetor, Eumenes a spus următoarele: „Temeiul venirii sale la Roma este — în afară de dorința de a vedea zeii și oamenii, prin binefacerea³² cărora a ajuns el în această situație, mai presus de care nici nu îndrăznește să mai dorească ceva — și gîndul de a sfătui fățiș senatul să preîntîmpine încercările lui Perseus“. Începînd de la planurile lui Filip, a amintit de omorîrea lui Demetrius, fiul care se împotriva războiului cu romanii. A mai amintit apoi de faptul că a fost ațîțat neamul bastarnilor să iasă din sălașurile lor, pentru ca, sprijinindu-se pe ajutorul acestora, el să treacă în Italia. „Însă ursita a pus capăt zilelor lui Filip, tocmai cînd el își făcea asemenea planuri în mintea sa: el și-a lăsat moștenire regatul acelui fecior pe care îl simțise cel mai înverșunat vrăjmaș al romanilor. Ca urmare, Perseus nutrește și plămădește planurile dezlănțuirii acestui război lăsat lui moștenire de tatăl său, și încredințat lui în același timp cu tronul. În afară de

aceasta, Perseus se bucură de un tineret numeros, crescut în decursul unei îndelungate păci; resursele regatului său sînt îmbelșugate, Perseus însuși e în floarea vîrstei, ceea ce îl face vînjos la trup și plin de vigoare; pe de altă parte, mintea îi este obișnuită cu o îndelungată deprindere și tactică a războiului. Crescut din copilărie în cortul tatălui său, s-a obișnuit nu numai cu războaiele împotriva noroadelor megieșe, ci și cu cele împotriva romanilor, deoarece a fost trimis de tatăl său în numeroase și felurite expediții. De cînd și-a luat în primire tronul, Perseus a izbutit să cîștige într-un chip uimitor un șir de izbînzi, pe care tatăl său, Filip, nu fusese în stare — deși încercase toate căile cu putință — să le dobîndească nici prin forța armelor, nici prin viclesuguri. Perseus a alăturat acestor mijloace și acea autoritate care se dobîndește în timp îndelungat și prin merite multe și mari.

XII În adevăr, cetățile Greciei și Asiei se pleacă în fața măreției sale. Totuși, el nu-și dă seama în ce constă meritele acestuia și pentru care mărinimie se arată acestui rege atîta prețuire. Și nici nu poate afirma în mod cert dacă aceasta se datorește norocului sau dacă și-a atras de partea sa simțămintele grecilor din pricina urii lor împotriva romanilor, fapt pe care n-ar îndrăzni el însuși să-l mărturisească. Perseus se bucură de o uriașă autoritate și între regii din vremea sa. El s-a căsătorit cu fiica lui Seleucus³³, fără ca Perseus s-o fi pețit, ci, dimpotrivă, a fost el pețit; pe sora sa i-a dat-o în căsătorie lui Prusias³⁴, în urma unei stăruitoare rugăminți; amîndouă nunțile s-au celebrat prin sosirea a numeroase solii cu felicitări și daruri, ca și cum această nuntă s-ar fi desfășurat sub auspiciile celor mai vestite popoare. Deși neamul beoțienilor fusese cîștigat de Filip de partea lui, totuși niciodată acesta n-a fost în stare să-l convingă să semneze un tratat de prietenie: în schimb, în vremea lui Perseus, tratatul beoțienilor cu acesta s-a săpat într-o inscripție în trei localități: una la Theba, alta la Delos, în acel sfînt și foarte vestit templu de acolo, o a treia la Delphi. Cu prilejul congresului ligii achaeice însă, lucrurile au ajuns atît de departe,

încit dacă nu i-ar fi zădărnicit încercarea vreo câteva căpetenii care susțineau puterea romanilor, i s-ar fi dat lui Perseus drum liber în Achaia. În schimb, onorurile acordate lui de acheeni — deși greu se poate spune că au existat servicii mai mari aduse de un altul fie statului lor, fie particularilor, ca cele aduse de dînsul — parte au fost lăsate în părăsire, fără să li se mai arate nici o cinstire, fiind privite cu nepăsare, parte au fost abolite cu vrăjmășie. Cît privește pe aetolieni, cine nu știe că în tulburările lor lăuntrice aceștia au apelat la sprijinul armat al lui Perseus, și nu al romanilor? Bizuindu-se pe aceste alianțe și tratate de prietenie, Perseus și-a regăsit în propria sa țară asemenea mijloace de luptă încît nu are nevoie de ajutoare dinafară; el are la dispoziție 30 000 de pedestrași și 5 000 de călăreți. Își face depozite de provizii pentru o perioadă de 10 ani, încît este în măsură să renunțe de a recurge la cerealele poporului său, sau de a le prăda pe ale vrăjmașului, pentru aprovizionare. Are la îndemîină atîția bani, încît a înrolat 10 000 de ostași mercenari în afară de trupele macedonene și și-a pregătit sume de bani pentru a plăti solde atîția ani, în afară de veniturile anuale trase din minele sale³⁵. Și-a adunat în depozitele sale armament chiar pentru trei oștiri tot atît de mari. Pentru cazul că i-ar lipsi tineretul macedonean, își va lua trupe din Thracia care sînt sub ascultarea lui, ca dintr-un rezervor care nu seacă niciodată“.

XIII Restul cuvîntării a fost plin de sfaturi: „Eu nu vă înfățișez aici, senatori, fapte răspîndite de zvonuri nesigure și crezute cu patimă, pentru că eu aș vrea ca aceste învinuiri aduse vrăjmașului să fie adevărate, ci vă aduc la cunoștință lucruri văzute și dovedite, ca și cum aș fi fost trimis anume de voi ca iscoadă, ca să vă relatez despre ceea ce am văzut cu ochii mei. Și nu mi-aș fi părăsit regatul meu, pe care voi l-ați făcut mare și însemnat, și n-aș fi străbătut o atît de întinsă mare pentru a vă pierde încrederea în mine, aducîndu-vă știri neîntemeiate. Vedeam cetățile cele mai cunoscute ale Asiei și ale Greciei dezvăluindu-și din zi în zi mai mult gîndurile: în curînd, dacă li se va încuviința, vor merge

atît de departe, încît nu vor mai avea putința să revină la căință. Vedeam că Perseus nu se mărginește la granițele regatului Macedoniei, ci ocupă unele cetăți prin forța armelor, pe altele care nu puteau fi supuse prin silnicie, atrăgîndu-le prin favoruri și bunăvoință. Mai vedeam cît de neegală era situația, deoarece, în vreme ce voi respectați cu sfințenie pacea, Perseus pregătea războiul împotriva voastră. Mie mi se părea chiar că Perseus nu numai că pregătește războiul, ci aproape îl și poartă. L-a alungat din regatul său pe Abrupolis³⁶, aliatul și prietenul vostru. L-a omorît pe Arthetaurus Illyrul, și el aliatul și prietenul vostru, deoarece Perseus a aflat că acesta v-a adus vouă la cunoștință în scris unele fapte. Regele macedonean a avut grijă apoi să fie înlăturați Eversa și Callicritus căpeteniile cetății Theba, pentru că vorbiseră prea pe față împotriva lui în adunarea beoțienilor, declarînd că vă vor aduce vouă la cunoștință ce se petrece acolo. Perseus a dat ajutor Bizanțului, încălcînd tratatul, a declarat război Dolopiei. A pătruns în Thessalia și Doris³⁷ cu oastea, pentru a înăbuși tabăra nobililor, în timpul războiului lor civil, sprijinind tabăra celor de rînd. A răsturnat și învălmășit întreaga situație din Thessalia și Perrhaebia dîndu-se locuitorilor nădejdea scăderii datoriilor, pentru ca, avînd de partea sa pe datornici, să-i distrugă pe fruntași. El a făcut toate acestea fiindcă vă vedea pe voi că stați liniștiți și îi răbdați orice, crezînd că voi ați lăsat Grecia la bunul său plac și fiind sigur că nimeni nu i se va împotrivi înainte de a trece în Italia. Voi vă veți da seama cîtă grijă trebuie să aveți de siguranța și de cinstea voastră. Cît despre mine, am socotit că ar fi fost rușinos să fi pornit Perseus războiul, înainte ca eu, aliatul vostru, să vă previn să vă feriți. Îndeplinindu-mi datoria și liberat oarecum de obligația de bună-credință față de voi, ce aș mai putea face altceva decît să mă rog de zei și de zeite ca voi să chibzuiți la măsurile trebuincioase atît pentru republica voastră, cît și pentru noi, aliații și prietenii voștri, care depindem de voi?”.

XIV Această cuvîntare i-a zguduit pe senatori, însă deocamdată nimeni n-a putut ști altceva decît că regele

Eumenes a fost în senatul roman: atît de secretă fusese ședința din curie. Abia în cele din urmă, după încheierea războiului, s-a răspîndit știrea despre ce a vorbit regele, și ce i s-a răspuns.

Apoi, după vreo cîteva zile, au fost primiți în senat solii regelui Perseus³⁸. Însă, pentru că toți senatorii fuseseră atrași nu atît de cele auzite, cît mai ales de cele ce înțeleseseră de la regele Eumenes, nici apărarea și nici rugămîntea formulată de solii lui Perseus nu găsiră nici un fel de răsunset în inimile lor. Ba i-a îndîrjit și mai mult vorbirea înfumurată a lui Harpalus, căpetenia soliei. Acesta spusese următoarele: „Regele său într-adevăr vrea și se străduiește să fie socotit de bună-credință cînd afirmă, dezvinovățindu-se, că n-a spus și n-a făcut nici un pas cu dușmănie. Însă dacă romanii îi caută cu tot dinadinsul pricină de război, el se va apăra cu bărbăție. Zeul Marte e al tuturor și nimeni nu știe cum se sfîrșește un război“.

Toate cetățile Greciei și ale Asiei erau îngrijorate de ceea ce au spus în senat solii lui Perseus, de cele ce a vorbit Eumenes; și, pentru că erau încredințați că, prin sosirea acestuia la Roma, romanii vor pune ceva la cale, cele mai multe cetăți își trimiseseră împuterniciții la Roma cu felurite pretexte. Între aceștia se afla la Roma și solia rhodienilor, al cărei conducător era îndîrjit³⁹ și gata să spună adevărul. El nu se îndoia de fel că Eumenes adusesese învinuiri și cetății sale o dată cu acuzarea adusă lui Perseus. De aceea el căută pe orice cale, prin mijlocirea patronilor și a oaspeților⁴⁰ lor să aibă o discuție cu regele Eumenes în Senat. Deoarece nu a obținut aceasta, s-a năpustit asupra regelui, întrecînd măsura, învinuindu-l că a ațîțat neamul lycienilor împotriva rhodienilor, și că pentru Asia e mai împovărătoare domnia lui decît fusese a lui Antiochus. Cuvîntarea acestuia a fost într-adevăr pe placul cetăților asiatice (căci și acolo ajunsese Perseus să fie prețuit), în schimb senatul roman a privit-o cu ochi răi, iar tratativele acestuia au fost nerodnice, și pentru statul său și pentru el. Însă urzeala lui împotriva lui Eumenes l-a făcut pe acest rege mai prețuit în fața romanilor. Ca urmare, lui Eume-

nes i s-a făcut parte de toate onorurile, oferindu-i-se în dar cele mai scumpe cadouri împreună cu un scaun curul și un sceptru de fildeș.

XV După ce soliile au plecat, Harpalus, întorcându-se cu cea mai mare rezeziune în Macedonia, i-a dat de veste regelui Perseus că romanii nu se pregăteau încă de război, dar în schimb erau atît de învrăjbiți împotriva lui, încît apărea clar că nu-l vor mai amîna multă vreme. La rîndul său, Perseus nu numai că și el era încredințat că așa va fi, ci îl și vroia convins că este în culmea puterilor sale. Față de Eumenes era însă mai pornit ca împotriva oricui: pentru a începe războiul cu vărsarea sîngelui acestuia, îl însărcinează cu omorîrea lui Eumenes pe Evander, Cretanul, căpetenia trupelor auxiliare, și pe încă trei macedoneni obișnuiți în a-i sluji lui la săvîrșirea unor asemenea nelegiuiri; le dă în acest scop o scrisoare pentru a o înmîna unei femei cu care întreținea legături de ospetie, numită Praxo, și care la Delphi era cea mai de seamă persoană prin trecerea și bogățiile sale. Se știa precis că Eumenes va urca la Delphi⁴¹, pentru a aduce jertfe lui Apollo. Ucigașii, luînd-o înainte cu Evander și umblînd pretutindeni, nu căutau altceva pentru a-și duce la capăt cele urzite, decît un loc potrivit. Cînd urci drumul către templul din Delphi, venind dinspre Cirrha⁴², înainte de a sosi în cartierul ticsit de locuințe, se afla în stînga unui zid o potecă ridicată puțin mai sus de temelia lui; pe poteca aceea nu se putea trece decît om după om; partea dreaptă a acestui loc avea o adîncitură destul de mare, datorită alunecării pămîntului. Ucigașii s-au ascuns după acel zid și au săpat niște trepte în pămînt, pentru a putea arunca, ca de pe un parapet, lănci asupra lui Eumenes cînd va trece pe acolo. Plecînd de pe țarmul mării, regele mergea însoțit de o mare ceată de prieteni și slujitori apoi treptat-treptat alaiul se subția datorită îngustimii drumului. Cînd însă au ajuns în acel loc pe unde trebuia să se treacă unul cîte unul, cel care a pășit cel dintîi pe acea potecă a fost Pantaleon⁴³, o căpetenie a aetoliienilor, cu care regele întreținea o convorbire. Atunci au răsărit repede uneltitorii, care au rostogolit asupra lui Eumenes doi

bolovani uriași: unul l-a lovit pe rege în cap, iar celălalt, la umăr. Regele s-a prăvălit leșinat de pe potecă pe povârniș la vale și o grindină de bolovani a fost aruncată asupra celui căzut. Atunci ceilalți, chiar ceata de prieteni și slujitori, când l-au văzut pe rege căzînd, s-au împrăștiat. Singur Pantaleon a rămas locului cu statornicie neînfrică, pentru a-l ocroti pe rege.

XVI Tîlharii, cu toate că ar fi avut puțința să-l omoare pe regele rănit, dacă ar fi făcut un scurt ocol al zidului, totuși, ca și cum și-ar fi îndeplinit însărcinarea, s-au refugiat pe culmea Parnasului, cu atîta repeziciune, încît l-au ucis pe unul dintre complici — care nu i-a urmat cu ușurință pe povârnișuri și cotituri, și care le întîrzia fuga — pentru a nu rămîne vreo dovadă a nelegiurii în caz că ar fi fost prins. Spre trupul regelui au alergat cu iuțeală mai întîi prietenii, apoi slujitorii și sclavii care l-au ridicat de jos, sleit de vlagă din pricina rănii, și în nesimțire. Totuși după trupul cald, după bătaile inimii și răsuflare, care îi rămăsese încă, ei și-au dat seama că Eumenes trăiește. Cu toate acestea nu era decît o slabă nădejde — ba chiar aproape nici una — că regele va supraviețui. Unii dintre slujitorii regelui, luîndu-se pe urmele tîlharilor, după ce au ajuns pe culmea Parnasului, istoviți zadarnic, s-au înapoiat fără să fi făcut nici o treabă. În felul acesta au pornit macedonenii la această fărădelege, pe care, stăpîniți de frică, au părăsit-o cu nechibzuință, tot așa cum au început-o cu nechibzuință, dar cu îndrăzneală.

A doua zi prietenii săi l-au dus pe rege, revenit în simțire, la nava lui; de acolo, la Corint, iar de la Corint la Aegina, trecînd corăbiile peste culmea istmului. Acolo s-a păstrat atît de bine taina îngrijirii lui Eumenes, neîncuviințîndu-se să stea nimeni în preajma lui, încît a ajuns pînă în Asia vestea că regele s-a stins din viață. Însuși Attalus i-a dat crezare cu mai multă ușurință decît s-ar fi convenit unui om legat prin sentimente frățești; căci el a și avut o convorbire în această privință și cu soția fratelui său și cu comandantul cetății, așa fel de parcă ar fi fost moștenitorul neîndoielnic al tronului. Eumenes a aflat în urmă toate acestea, și deși el hotă-

rîse să se prefacă mai departe că nu știe, să țină secret și să rabde, totuși la prima întîlnire cu fratele său nu s-a înfrînat să-l dojenească pentru graba de a-i fi cerut soția în căsătorie. Și la Roma a ajuns zvonul despre moartea lui Eumenes.

XVII Cam în aceeași vreme s-a înapoiat la Roma din Grecia C. Valerius, care fusese trimis ca împuternicit la Perseus pentru a vedea la fața locului starea acestei țări și a iscodi planurile regelui Macedoniei. Valerius a adus la cunoștință că toate cercetările lor confirmă înviuirile aduse de Eumenes lui Perseus, totodată Valerius a adus cu sine și pe Praxo de la Delphi — casa acesteia fusese gazdă tîlharilor — precum și pe L. Rammius⁴⁴ din Brundisium, care destăinuise această urzeală. Acest Rammius era cetățean de seamă din Brundisium. Casa lui era întotdeauna gazda atît a tuturor comandanților romani, cît și a soliilor de seamă ale neamurilor străine, mai ales a împuterniciților din partea regilor. Datorită acestui fapt, cunoștea pe Perseus, fără să-l fi văzut. Dînd apoi crezămînt scrisorilor lui Perseus, în nădejdea unei prietenii și mai strînse și unei situații și mai strălucite pentru dînsul, a plecat la rege și în scurtă vreme a început să fie socotit ca prieten și vîrît, mai mult decît vroia el, în convorbiri tainice. Făgăduindu-i nemaipomenită răsplătire, regele a cerut de la el următoarele: „Deoarece toți capii de oști și toți împuterniciții romani s-au obișnuit să apeleze la ospitalitatea lui, el să aibă grijă să-i otrăvească pe cei pe care regele însuși îi va indica în scrisori⁴⁵. El știe că procurarea otrăvii întîmpină foarte mari greutăți și e pîndită de primejdii: cînd se cumpără știu mai mulți, în afară de acestea, rezultatul este nesigur, datorită faptului că otrăvurile cumpărate sau nu sînt destul de bine pregătite pentru a duce treaba la bun sfîrșit, sau nu sînt destul de sigure ca să nu lase urme. Otrava i-o va da însuși regele, și va fi de așa fel, încît să nu fie prins prin nici un fel de semne, nici cînd o va da cuiva, nici după ce a fost dată“. Rammius temîndu-se să nu fie el însuși cea dintîi victimă și să nu încerce pe propria sa piele efectul otrăvirii dacă va refuza propunerea lui Perseus, după ce i-a făgăduit că va

îndeplini însărcinările, a plecat. N-a vrut să se întoarcă la Brundisium înainte de a se întâlni cu trimisul roman C. Valerius, despre care se vorbea că se găsește în împrejurimile Chalcidei. După ce i-a adus acestuia la cunoștință toată urzeala lui Perseus, la cererea lui Valerius, a mers la Roma. Introdus în senat, Rammius dezvălui tot ce se pusese la cale.

XVIII Aceste dovezi s-au adăugat celor pe care Eumenes le adusese la cunoștința senatorilor romani, pentru ca, pe temeiul lor, Perseus să fie mai devreme socotit dușman al poporului roman, fiindcă vedeau clar că nu pregătește un război legiuit și nu are o atitudine regească, ci umblă cu tot felul de crime ascunse, folosind ucigași și otrăvitori.

Senatul a lăsat pe seama noilor consuli preparativele războiului cu Perseus. A hotărât ca, deocamdată, praetorul Cn. Sicinius, care avea jurisdicția între cetățeni și străini, să facă înrolarea oastei, aceste trupe conduse la Brundisium să treacă cât mai curînd în Apollonia din Epir, pentru a ocupa orașele maritime în care consulul, căruia îi va cădea la sorți provincia Macedonia, să poată acosta în siguranță cu flota și să poată debarca trupele fără vreun neajuns.

Eumenes, reținut cîtăva vreme la Aegina pentru îngrijirea rănilor lui grele și primejdioase, îndată ce a fost în afara oricărui pericol, plecă la Pergamum, unde pregăti cu cea mai mare strășnicie războiul, deoarece, în afară de vechea-i ură nutrită împotriva lui Perseus, îi da imbolduri și mai aprige proaspăta nelegiuire a regelui macedonean împotriva sa. Au venit la Pergamum trimișii Romei care l-au felicitat că a scăpat de o atît de mare primejdie.

După ce războiul cu Macedonia a fost ămînat pentru anul viitor, iar ceilalți praetori au plecat în provinciile lor, M. Iunius și Sp. Lucretius, cărora le căzuseră la sorți provinciile Hispaniei, tot plictisind senatul cu cereri după cereri, au reușit în cele din urmă să-l înduplece să le dea completări pentru armatele lor: 3 000 de pedestrași și 150 de călăreți pentru legiunile romane. Pentru oastea alcătuită din trupe aliate, au primit dispoziții să

poruncească aliaților să dea 5 000 de pedestrași și 300 de călăreți. Cu aceste forțe au plecat noii praetori în Hispania.

XIX În același an, în urma cercetărilor întreprinse de consulul Postumius, o mare suprafață din pământurile Campaniei, pe care pretutindeni le luaseră în chip abuziv în stăpînire particularii, a fost recuperată intrînd în domeniul statului; tribunul plebei, M. Lucretius, a propus un proiect de lege prin care censorii erau însărcinați să arendeze aceste ogoare pentru a aduce venituri statului. Aceasta nu se mai făcuse de atîția ani după cucerirea cetății Capua, așa încît lăcomia particularilor colinda în voie pe locurile lipsite de stăpîn.

Senatul ședea în așteptare pentru că războiul, deși ne-declarat încă, era totuși hotărît, voind să știe care dintre regi va rămîne mai departe credincios prieteniei romanilor și care îl va urma pe Perseus; în acest timp au venit la Roma solii lui Ariarathes care au adus cu dînșii pe fiul acestuia, un copil. În cuvîntarea lor, aceștia au spus următoarele: „regele lor și-a trimis feciorul ca să fie educat la Roma, ca să se deprindă cu moravurile romanilor și cu oamenii. Ei roagă senatul să binevoiască nu numai a-l da sub supravegherea acelor cetățeni particulari care aveau legături de prietenie cu tatăl lui, ci totodată să fie și sub grija și ocrotirea statului roman”. Această solie a regelui Ariarathes a fost primită cu plăcere de senat care a hotărît ca praetorul Cn. Sicinius să-i pună la îndemîna o locuință pregătită anume, unde să poată locui regește fiul regelui și însoțitorii lui.

Și trimișii threcilor, ai maedilor... odomanților și astilor ⁴⁶ care s-au înfățișat senatului pentru oarecari neînțelegeri, cerînd să fie primiți în alianță și prietenie au obținut cele cerute, dîndu-li-se în dar fiecăruia cîte o sumă de 2 000 de ași. Senatorii erau bucuroși că aceste noroade au fost primite în alianță, deoarece Thracia era situată în spatele Macedoniei. Însă pentru ca senatul să-și dea seama și de situația din Asia și din insule, a trimis ca împuterniciți acolo pe Ti. Claudius Nero și M. Decimius. Le-a dat dispoziții să se ducă în Creta și la Rhodos, pentru a reînnoi tratatul de prietenie

și, totodată, pentru a iscodi dacă nu cumva erau ademenite simțămintele lor de regele Perseus.

XX În cetatea Romei, încordată de așteptarea noului război, coloana rostrată ridicată în Capitoliu după primul război punic, în amintirea consulului M. Aemilius⁴⁷, care avea coleg pe Ser. Fulvius, s-a năruit toată la pământ, lovită de un trăsnet, în timpul unei vijelii care izbucnise noaptea. Această întâmplare, fiind socotită un semn, a fost adusă la cunoștința senatului. Senatorii au poruncit să fie trecută cheștiunea la haruspici și ca decemvirii să cerceteze cărțile sibylline. Decemvirii au adus la cunoștință că trebuie să se officieze ceremoniile lustrului⁴⁸, rugăciuni publice și slujbe de ispășire, să se aducă jertfe de vite mari atît în Capitoliu la Roma, cît și în Campania, la promontoriul Minervei⁴⁹. Să se celebreze cît mai curînd cu putință în timp de 10 zile serbările în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus.

Toate acestea au fost duse la îndeplinire cu grijă. Haruspicii au răspuns că acea minune va fi spre binele republicii, că hotarele ei se vor lărgi și că ea prevestește pieirea trădătorilor, deoarece aceste ciocniri de nave, pe care le-a năruit la pământ vijelia, au fost trofee luate de la vrăjmași. S-au mai adăugat și alte noi semne care au tulburat sufletele oamenilor. S-a dat de veste din Saturnia⁵⁰ că a plouat în oraș cu sînge vreme de trei zile; la Calatia s-a născut un măgar cu trei picioare; tot acolo au fost răpuse de un singur trăsnet un taur și cinci vaci; la Auximus a plouat cu pământ. Și pentru aceste semne s-au săvîrșit slujbe divine și s-a ținut sărbătoare și rugăciune publică vreme de o zi.

XXI Consulii nu plecaseră pînă la acea vreme în provinciile lor, pentru că pe de o parte au refuzat să pună în discuție situația lui M. Popillius, iar pe de alta, senatul se îndărătnicise să nu mai dea nici un alt decret pînă la rezolvarea acestei cheștiuni. Popillius a ajuns și mai urît de senatori din pricina unui raport în care a scris că el dînd din nou o luptă, în calitate de proconsul, cu ligurii statellați a nimicit 6 000 de oameni din rîndurile lor. Din pricina acestui război nelegiuit, și cele-

alte populații ligurice au ridicat armele. Atunci într-adevăr au fost muștrați în senat, nu numai Popillius în lipsă, — care declarase acest război împotriva dreptului omenesc și divin și împinsese la revoltă noroadele pacificate, — ci și consulii, pentru că nu plecau în provinciile lor. Îmbărbătați de aprobarea senatorilor, tribunii plebei, M. Marcius Sermo și Q. Marcius Scylla, au declarat că ei îi vor pune la amendă pe consuli, dacă nu vor pleca în provinciile lor; și apoi au dat citire proiectului de lege pe care avuseseră de gând să-l propună în legătură cu ligurii care se predaseră.

S-a votat proiectul de lege prin care se hotăra: „Dacă cineva din rîndul statellaților care s-a predat nu va fi pus în libertate pînă la calendele lui august, senatul, obligat prin prestare de jurămînt, va numi o comisie însărcinată să cerceteze și să ia măsuri împotriva aceluia care din rea-credință a făcut ca cineva să ajungă în robie“. Cu încuviințarea senatului, a intrat apoi în vigoare această lege.

Pînă să plece consulii în provinciile lor, senatul a acordat audiență, în templul Bellonei, lui C. Cicereius, praetorul anului trecut. După ce acesta a înșiruit faptele sale de arme pe care le-a săvîrșit în Corsica și după ce zadarnic a cerut să-i fie sărbătorit triumful, a fost purtat în triumf pe muntele Alban⁵¹, după un obicei statornicit de mult pentru cazul cînd senatul nu dădea aprobare pentru triumf. Plebea a votat cu mare majoritate propunerea lui Marcius în privința ligurilor și a poruncit executarea ei. Potrivit acestui plebiscit, praetorul C. Licinius a pus întrebarea senatului pe cine vrea să-l însărcineze cu aceste cercetări. Senatul a dispus ca praetorul însuși să facă anchetele.

XXII Atunci, în sfîrșit, consulii au plecat în provinciile lor și au luat în primire oastea de la M. Popillius. Cu toate acestea, nu cuteza să se întoarcă la Roma ca să-și pledeze cauza în fața unui senat potrivnic, în fața unui popor atît de îndîrjit împotriva lui, și înaintea unui praetor care consultase senatul în legătură cu ancheta hotărîită împotriva lui. Din pricina acestei amînări a lui Popillius, tribunii plebei au făcut să se voteze un al

doilea proiect de lege care hotăra ca C. Licinius să dispună și să-l judece pe Popillius în lipsă, dacă nu va intra în Roma pînă la idele lui noiembrie. Fiindcă această hotărîre l-a tras ca un lanț la Roma, Popillius a venit în senat stăpînit de o ură nestăvilită. În vreme ce acolo era hărțuit cu ocări de numeroși senatori, s-a dat un *senatus-consultum* prin care „acelor liguri care, după consulatul lui Q. Fulvius și L. Manlius, nu se mai arătaseră ca dușmani, praetorii C. Licinius și Cn. Licinius sînt însărcinați să le redea libertatea, iar consulul C. Popillius să le împartă pămînturi dincolo de Padus. Multor mii de oameni li s-a redat libertatea în urma acestui *senatus-consultum* și, după ce au fost trecuți dincolo de Padus, li s-au împărțit pămînturi.

M. Popillius s-a apărut, în fața lui C. Licinius, în două rînduri, potrivit legii Marcia⁵². A treia oară, acest praetor în semn de prețuire pentru consulul⁵³ care lipsea și înduplecat de rugămințile familiei lui Popillius, a dispus ca acuzatul să se înfățișeze la judecată la idele lui martie în ziua în care noii magistrați aveau să intre în funcțiune și cînd, prin urmare, el, devenind simplu particular, nu va mai fi judecător. În felul acesta, legea în legătură cu ligurii a fost ocolită printr-o asemenea tîcluire înșelătoare.

XXIII În acea vreme se găseau la Roma și solii carthaginezi și Gulussa, fiul lui Masinissa. S-a încins o mare sfadă între aceștia în senat⁵⁴: carthaginezii se plîngeau că, în afară de pămîntul pentru care fuseseră trimiși soli de Roma în Africa, pentru a cerceta la fața locului, Masinissa le-a ocupat în ultimii doi ani, prin forța armelor, mai mult de 70 de orașe și fortificații din ținuturile carthagineze. I-a fost ușor să facă aceasta lui, pentru care nu există nimic sfînt. Carthaginezii au fost obligați, prin tratatul încheiat, să tacă, pentru că ei sînt opriți să iasă cu arma în mîină dincolo de hotarele lor. Cu toate că ei știu că vor fi nevoiți să poarte războiul în propria lor țară dacă vor căuta să-i alunge de acolo pe numizi, totuși, în această privință, sînt reținuți de un articol neîndoielnic al tratatului prin care li se interzice categoric să poarte război cu aliații poporului ro-

man. Însă carthaginezii nu mai pot să îndure trufia, cruzimea și lăcomia lui Masinissa. Carthaginezii și-au trimis împuterniciții lor ca să roage senatul roman să le încuviințeze măcar unul dintre aceste trei puncte: „Sau să se discute de la egal la egal între regele aliat și poporul carthaginez⁵⁵, care sînt drepturile fiecăruia, sau să îngăduie carthaginezilor să se apere cu armele într-un război legitim și îndreptățit împotriva unui act nedrept, sau în cel mai rău caz, dacă în fața romanilor are mai mare preț trecerea cuiva decît adevărul, să stornicească odată ce vor să-i dăruiască lui Masinissa dintr-un ținut străin. De bună seamă, romanii le vor dăruia numizilor cu măsură și carthaginezii vor ști ce au dat acestora, altfel Masinissa nu va avea nici o îngrădire, necunoscînd decît bunul său plac. Dacă carthaginezii nu vor obține nici un punct din toate acestea și dacă au săvîrșit vreo greșală în urma păcii încheiate de ei cu P. Scipio, mai degrabă să ia măsuri romanii împotriva lor. Carthaginezii preferă mai curînd o robie la adăpost de neajunsuri sub stăpînirea romanilor, decît o libertate amenințată mereu de samavolniciile lui Masinissa. Carthaginezii sînt mai mulțumiți să piară odată, decît să-și ducă viața după toanele celui mai înverșunat călău al lor“. Îndată după rostirea acestor cuvinte solii se prosternară în lacrimi și așa așternuți la pămînt au trezit în sufletul senatorilor romani tot atîta milă, cît și indignare împotriva regelui⁵⁶.

XXIV Apoi s-a găsit cu cale ca Gulussa să fie întrebat ce răspuns dă acestor învinuiri, sau, dacă preferă, să arate scopul pentru care a venit la Roma. Gulussa răspunse: „Pentru dînsul nu e ușor să vorbească despre aceste chestiuni în privința cărora n-a primit nici un fel de însărcinare din partea tatălui său, și nici pentru tatăl său n-ar fi fost ușor să-i dea lui vreo însărcinare, cîtă vreme carthaginezii n-au dat nici un semn nici despre ce aveau de gînd să discute, nici că se vor duce la Roma. Carthaginezii au ținut într-ascuns o adunare cu fruntașii în templul lui Aesculap vreme de cîteva nopți, de unde nu s-a aflat altceva decît că se vor trimite soli cu însărcinări secrete la Roma. Acesta a fost temeiul

pentru care tatăl său l-a trimis pe dînsul la Roma, ca să roage senatul să nu acorde vreun crezămînt învinuirilor aduse de vrăjmașii lor comuni, care nu-l urăsc pe Masinissa dintr-o altă pricină decît pentru credința lui nestrămutată față de poporul roman". După ce au dat ascultare ambelor solii, senatul roman, chibzuind în privința cererilor carthaginezilor, a dispus să li se dea acest răspuns: „Senatul găsește cu cale ca Gulussa să plece numaidecît în Numidia și să aducă la cunoștința tatălui său să-și trimită cît mai curînd soli cu care să discute faptul de care se plîng carthaginezii, să dea de știre și carthaginezilor să vie la întrevedere. Romanii au făcut și pînă acum și vor face și de aici înainte cu prisosință tot ce pot să facă pentru demnitatea lui Masinissa; dar nu acordă favoare vreunui în dauna dreptului altuia. Romanii vor ca pămîntul să fie stăpînit de acela căruia îi aparține și n-au de gînd să statornicească noi hotare, ci să fie păstrate cele vechi; ei le-au lăsat carthaginezilor biruiți atît orașul, cît și pămînturile, nu pentru a le fi smuls, pe nedrept, în vreme de pace ceea ce nu le-a fost luat în vreme de război, pe drept". În felul acesta și regele numid și carthaginezii au fost lăsați să plece. Potrivit obiceiului li s-au dat și unora și altora daruri, îndeplinindu-se cu curtenie îndatoririle ospetei.

XXV Cam în aceeași vreme s-au înapoiat la Roma solii romani Cn. Servilius Caepio, Ap. Claudius Centho, T. Annius Luscus, trimiși în Macedonia ca să ceară satisfacție lui Perseus și să-i aducă la cunoștință că poporul roman renunță la prietenia acestui rege. Senatul roman, care era de la sine pornit împotriva lui Perseus, s-a înverșunat și mai tare cînd i s-a adus la cunoștință, pe rînd, ce au văzut și ce au auzit în Macedonia trimișii romani: Ei au văzut că în toate orașele Macedoniei se pregătește războiul cu cea mai mare strășnicie. După ce au ajuns la rege, multe zile s-au scurs fără să li se dea puțința să aibă cu el vreo întrevedere: în cele din urmă, pierzînd nădejdea de a avea cu Perseus o convorbire, au plecat; abia atunci au fost rechemăți din drum și introduși la el. Pe scurt, cuprinsul convorbirii lor a fost tratatul încheiat de romani cu Filip și care a fost

reînnoit chiar cu Perseus însuși după moartea tatălui lui. În acest tratat e cuprinsă în chip răspicat interzicerea de a duce armele dincolo de hotarele sale, precum și interdicția de a ataca pe aliații poporului roman. Apoi s-au înșiruit pe rînd cele ce auziseră senatorii de curînd de la Eumenes care a adus la cunoștința senatului roman tot adevărul pe care l-a aflat. În afară de toate acestea, s-a arătat cum el, regele, a ținut sfat într-ascuns la Samothracia cu delegații cetăților Asiei. Pentru aceste acțiuni vrăjmașe, senatul roman hotărăște că e drept să ceară regelui Macedoniei satisfacție și să li se înapoieze poporului roman și aliaților lui bunurile pe care el a pus stăpînire călcînd condițiile tratatului.

La acestea, regele, la început aprins de ură, a vorbit fără cruțare, mereu învinuindu-i pe romani de lăcomie și trufie, spunînd că și în regatul său vin, unii după alții trimișii romani, ca să-l iscodească ce spune și ce face, pentru că romanii socotesc că e drept să se spună și să se facă numai ceea ce încuviințează și poruncesc ei. În cele din urmă, după ce-a vociferat mult și îndelung, le-a cerut să se întoarcă la el în ziua următoare, declarîndu-le că el vrea să le dea răspunsul în scris. După aceasta li s-au înmînat cele scrise de Perseus. Pe dînsul nu-l privește cîtuși de puțin tratatul încheiat de tatăl său cu romanii. Cu toate acestea, el a îngăduit să fie reînnoit nu pentru că îl încuviințează, ci pentru că, intrînd în noua stăpînire a regatului, trebuia să îngăduie toate. Dacă romanii vor să încheie un nou tratat de alianță cu dînsul, trebuie să se învoiască mai întîi împreună asupra condițiilor. Dacă ei sînt convinși că trebuie să se trateze de la egal la egal, și dînsul va vedea ce trebuie să facă, și crede că și romanii se vor consulta asupra intereselor lor de stat.

Apoi el s-a îndepărtat brusc și au început să fie scoși toți din palat. Atunci ei i-au declarat că poporul roman a renunțat la alianța și prietenia lui. La auzul acestor cuvinte, Perseus s-a oprit locului, aprins de mînie, și, cu glas răspicat, le-a adus la cunoștință că în răstimp de trei zile să iasă din hotarele regatului său. Ca urmare, ei au plecat. Și nu li s-a arătat nici la plecare, nici cît au rămas, vreo dovadă de ospetie, sau de bunăvoință.

Apoi li s-a dat ascultare solilor thessalieni și aetolieni. Pentru a se ști, cât mai repede, de care comandanți se va folosi republica, senatul a hotărît să trimită scrisori consulilor, ca unul dintre ei, care poate pleca din provincia sa, să vină la Roma în vederea alegerii magistratilor.

XXVI În acel an, consulii n-au săvârșit nici o faptă de seamă pentru stat, care să fie vrednică de ținut minte. S-a găsit cu cale că este în interesul republicii să înăbușe și să potolească pe ligurii ajunși la deznădejde.

În vreme ce se aștepta izbucnirea războiului cu Macedonia, solii isseilor⁵⁷ au arătat că și Gentius, regele illyrilor, are o purtare ce dă de bănuț; în același timp, s-au jeluț că acest rege le-a pustiit ținutul lor. Totodată au adus la cunoștință că „macedonenii și regele illyrilor sînt însuflețiți de aceleași simțăminte; în comun ei se consfătuiesc referitor la pregătirea războiului cu romanii; și la Roma se află iscoade dintre illyri, trimiși în chip de soli, din îndemnul lui Perseus, pentru a ști ce se petrece”. Illyrii au fost chemați în senat. Aceștia au declarat că dînșii au fost trimiși de regele lor pentru a se dezvinovăți de acuzațiile pe care isseii le-ar aduce cumva regelui lor. Atunci illyrii au fost întrebați de senatori pentru ce nu s-au înfățișat magistratului pentru ca, potrivit rînduieiilor romane, să primească găzduire și toate cele convenite unor oaspeți, pentru a se ști, în sfîrșit, că au sosit acolo solii illyri, și pentru care temeiuri au sosit. Deoarece aceștia șovăiau în răspunsul lor, li s-au poruncit să părăsească curia. S-a găsit cu cale să nu li se dea un răspuns ca unor împuțerniciți, pentru că nu ceruseră senatului roman să li se încuviințeze a fi ascultată solia. Totodată s-a hotărît să se trimită regelui illyrilor soli romani ca să-i aducă la cunoștință plîngerile aliaților; senatul roman socotește că nu e drept ce face Gentius, de vreme ce el nu se înfrînează de a pricinui neajunsuri aliaților romanilor. Cu această solie au fost trimiși A. Terentius Varro, C. Plaetorius și C. Cicereius.

S-au înapoiat la Roma solii romani care fuseseră trimiși în Asia la regii aliați și care au adus la cunoștință

următoarele: „Ei l-au întâlnit pe Eumenes în Aegina, pe Antiochus în Syria, pe Ptolemaeus la Alexandria. Tuturor acestor regi li s-au cerut ajutoare de către Perseus prin trimiterea de solii, însă ei au rămas neclintiți în credință față de romani și au făgăduit că vor îndeplini tot ce le va porunci poporul roman. S-au dus apoi și la cetățile aliate; toate sînt destul de credincioase; numai pe rhodieni i-au găsit șovăielnici și înrîuriți de planurile lui Perseus“. S-au înfățișat și solii rhodienilor pentru a se dezvinovăți împotriva acuzațiilor despre care știau că s-au răspîndit în legătură cu cetatea lor; însă senatul a găsit de cuviință să nu le acorde audiență, decît numai după ce vor intra în magistratură noii consuli⁵⁸.

XXVII Senatul a hotărît să nu se mai tărăgăneze cu pregătirile de război. Praetorului C. Licinius i se dădu însărcinarea să refacă, în șantierele navale ale Romei, dintre vasele vechi cu cîte cinci rînduri de vîsle, pe acelea care puteau fi întrebuintate, să pregătească și să echipeze 50 de nave. Dacă însă nu se va putea completa acest număr de nave, să-i scrie colegului său, C. Memmius, în Sicilia ca să repare și să echipeze navele pe care le are acolo, astfel ca să poată fi trimise cît mai curînd cu putință la Brundisium. Praetorul Licinius a primit dispoziția să înroleze trupe navale de aliați din categoria libertilor, cetățeni romani, pentru 25 de corăbii iar praetorul Cn. Sicinius să ordone aliaților să pună la îndemîină un număr egal de oameni tot pentru 25 de vase; același praetor să ceară aliaților de drept latin 8 000 de pedestrași și 400 de călăreți. Este desemnat A. Atilius Serranus, care fusese praetor în anul precedent, să ia în primire aceste trupe la Brundisium și să le trimită în Macedonia. Pentru ca praetorul Cn. Sicinius să aibă oastea gata de a trece marea, praetorul C. Licinius îi scrise consulului C. Popillius, din ordinul senatului, să dea dispoziție ca legiunea a doua, — alcătuită mai cu seamă din veterani care slujiseră în oastea din Liguria, 4 000 de pedestrași și 200 de călăreți din aliații de drept latin — să se prezinte la Brundisium la idele lui februarie; Cn. Sicinius a primit poruncă să ia în primire cu această flotă și această oaste provin-

cia Macedonia, pînă îi va veni urmaşul, prelungindu-i-se comanda pe un an. Toate aceste măsuri au fost aduse la îndeplinire cu zel, așa cum a hotărît senatul. Au fost lansate pe apă, din șantierul navale, 38 de quinquereme. L. Porcius Licinius a primit însărcinarea să le comande pînă la Brundisium; au fost trimise din Sicilia 12 nave. Pentru a cumpăra grîne pentru armată și flotă au fost trimiși în Apulia și Calabria trei delegați: Sex. Digitius, T. Iuventius, M. Caecilius. Praetorul Cn. Sicinius, plecînd din cetatea romană în ținută de campanie, s-a dus la Brundisium, unde erau toate pregătite.

XXVIII Către sfîrșitul anului, consulul C. Popillius s-a înapoiat la Roma, ceva mai tîrziu decît hotărîse senatul, căruia i s-a părut că este în interesul statului să țină cît mai neîntîrziat alegerile pentru desemnarea magistratilor romani, deoarece amenință să izbucnească un război atît de mare. De aceea, consulul Popillius n-a fost ascultat cu bunăvoință cînd el a vorbit în templul Bellonei despre faptele sale de arme săvîrșite în Liguria, mereu era întrerupt de senatori cu strigăte și întrebări: „pentru ce n-a redat libertatea ligurilor asuprași de ticăloșia fratelui său?”

Alegerile consulare au fost ținute în ziua în care fuseseră fixate, adică cu 12 zile înainte de calendele lui martie. Au fost declarați aleși consulii P. Licinius Crassus și C. Cassius Longinus. A doua zi s-au desemnat praetorii: C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Villius Annalis. Acestor praetori li s-au decretat următoarele provincii: două jurisdicții la Roma, Hispania, Sicilia și Sardinia. Un singur praetor nu a tras la sorți, pentru a rămîne la dispoziția senatului. Senatul a poruncit consulilor designați să aducă jertfe de vite mari, după rînduială, în ziua în care vor intra în magistratură și să se roage zeilor ca războiul pe care poporul roman plănuiește să-l poarte, să fie încununat de izbîndă. În aceeași zi, senatul a dat un decret prin care s-a hotărît ca C. Popillius, consulul, să făgăduiască serbări vreme de 10 zile în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus, și să se aducă prinosuri în jurul tuturor sanctuarelor, dacă

republica va rămîne în aceeași situație vreme de 10 ani. Consulul a făgăduit în Capitoliu, așa cum hotărîse senatul, să celebreze jocurile și să dea prinosuri în valoarea sumei de bani decretată de senatori, într-o ședință în care erau de față nu mai puțini de 150 de membri. Această făgăduință a fost făcută în fața marelui pontifice Lepidus, care a dictat formula.

În acel an s-au stins din viață preoții publici: L. Aemilius Papus, decemvirul sacrificiilor, precum și pontificele Q. Fulvius Flaccus, care fusese cu un an înainte censor. Acesta a pierit de o moarte urîță. I s-a adus la cunoștință că dintre cei doi feciori ai săi, care atunci slujeau sub drapel în Illyricum, unul s-a stins din viață, iar celălalt a fost lovit de boală grea și primejdioasă. Flaccus și-a simțit sufletul copleșit de jale și de teamă; dimineața, cînd sclavii au intrat în iatacul lui, l-au găsit spînzurat cu lațul. Umbla vorba că, după îndeplinirea censurei sale, nu mai era întreg la minte: îndeobște lumea vorbea că Flaccus și-a pierdut mințile datorită miniei Junonei Lacinia, pentru că i-a fost jefuit templul. Aemilius a fost înlocuit de decemvirul M. Valerius Messala. În locul lui Fulvius a fost ales pontifice Cn. Domitius Ahenobarbus, preot foarte tînăr.

XXIX În vremea consulilor P. Licinius și C. Cassius, nu numai cetatea Roma și teritoriul Italiei, ci și toți regii și toate cetățile — și cele care erau în Europa și cele care erau în Asia — își ațintiseră privirile către războiul romanilor cu macedonenii⁵⁹. Pe Eumenes îl înverșuna împotriva lui Perseus nu numai vechea lui ură, ci și o minie proaspătă, deoarece, în urma nelegiuirii pusă la cale de regele macedonean, fusese cît pe aci să fie sacrificat ca o victimă la Delphi. Prusias, regele Bithyniei, hotărîse să se stăpînească de a ridica armele, și să aștepte rezultatul războiului, căci romanii puteau să socotească că nu e drept ca el să lupte împotriva fratelui soției sale; iar dacă Perseus va fi biruitor în acest război, el se va folosi de mijlocirea sorei sale. Ariarathes, regele Cappadociei, în afară de faptul că făgăduise în numele său propriu ajutoare romanilor, de cînd se le-gase prin rudenie cu Eumenes îi împărțășise toate pla-

nurile păcii și războiului. Antiochus pîndea, într-adevăr, să pună mîna pe tronul Egiptului privind cu dispreț atît pe nevîrstnicul rege, cît și pe nepăsătorii lui tutori; apoi, ridicînd pretenții de a pune stăpînire pe Coele Syria⁶⁰, era convins că va avea pricină de război, pe care-l va purta fără să fie împiedicat de nimeni, deoarece romanii erau ocupați în războiul cu Macedonia. Cu toate acestea, pentru acest război el făgăduise senatului roman întregul său sprijin atît prin împuterniciții săi, cît și el personal, trimișilor romani. Ptolemaeus pe atunci depindea de alții, din pricina vîrstei sale fragede; însă tutorii săi pregăteau și războiul împotriva lui Antiochus, ca să redobîndească Coele Syria, și romanilor le făgăduiau totul pentru războiul cu Macedonia. Masinissa, pe de o parte, îi sprijinea pe romani cu cereale, pe de altă parte, se pregătea să trimită pentru război trupe auxiliare cu elefanți și pe fiul său, Misagenes. Masinissa însă își făcuse planurile pentru orice fel de situație: în cazul cînd biruința va fi de partea romanilor, situația sa va rămîne neschimbată și nu va trebui să facă nici un alt fel de mișcare, căci romanii nu-i vor îngădui să-i atace pe carthaginezi, dar dacă vor fi înfrînte forțele romanilor, care îi ocroteau atunci pe carthaginezi, întreaga Africă va fi a lui.

Gentius, regele illyrilor, avusese o asemenea purtare, încît a fost privit cu bănuială de romani, măcar că nu se hotărîse ce tabără să sprijine, și părea că se va alătura uneia sau alteia mai mult după toane decît cu chibzuință.

Thracul Cotys, regele odrysilor⁶¹, era pe față de partea taberei macedonene.

XXX În vreme ce aceasta era starea de spirit a regilor în privința războiului, la neamurile și popoarele libere, norodul de rînd era aplecat către tabăra celor mai răi, ca de obicei⁶², susținîndu-i pe Perseus și pe macedoneni. În ce privește fruntașii acestor noroade, ai fi putut observa că erau stăpîniți de felurite simțăminte. Unii dintre ei se rostiseră cu atîta dîrzenie pentru romani, încît datorită necumpătatei lor atitudinii, ei dăunau influenței romane. Vreo cîteva dintre aceste

căpetenii fuseseră cucerite de spiritul de dreptate al puterii romane; cei mai mulți însă, erau încredințați că vor deveni atotputernici în cetățile lor, dacă se vor strădui să aducă servicii romanilor. O altă categorie era de partea regelui Macedoniei, pe care îl lingușeau, deoarece, fiind copleșiți de datorii și pierzându-și nădejdea că își vor mai putea păstra situația lor dacă va dăinui aceeași stare de lucruri, erau împinși spre o totală răsturnare a situației; pe unii îi ademenea firea lor vînturatică, deoarece simpatia populară mergea mai ales către Perseus.

A treia tabără, alcătuită din cei mai vrednici și cei mai înțelepți oameni, vroia să stea mai degrabă sub ascultarea romanilor decît sub stăpînirea regelui Perseus, în cazul că li s-ar fi dat puțința să-și aleagă stăpînul preferat. Dacă situația s-ar prezenta în așa fel, încît să hotărască liberi de soarta lor, aceștia n-ar fi vrut ca vreuna dintre cele două tabere să devină mai puternică prin năruirea celeilalte, ci pacea să rămînă statornicită prin echilibrul de forțe între ambele părți. Ca urmare, ei socoteau că amîndouă taberele se vor strădui la înfăptuirea celor mai bune condiții de viață pentru cetățile lor, deoarece întotdeauna una va căuta să ocrotească pe cea mai slabă împotriva asupririi ei de către cealaltă. Stăpîniți de aceste simțăminte, priveau în tăcere, de la adăpost, la certurile celor care sprijineau o tabără sau pe cealaltă.

Consulii, în ziua în care au intrat în funcțiune, după ce potrivit unui *senatus-consultum*, au adus jertfe de vite mai mari în jurul tuturor sanctualelor unde avea loc de obicei *lectisternium* în cea mai mare parte a anului, încredințați că rugăciunile lor au fost primite de zeii nemuritori, au adus la cunoștința senatului că au făcut sacrificii potrivit rînduielilor și că au rostit rugăciuni pentru război. Haruspicii au dat următorul răspuns: „Dacă romanii au de gînd să pornească la o nouă acțiune, aceasta trebuie zorită: semnele anunță biruință, triumf, întinderea hotarelor“. Pentru ca poporul roman să aibă noroc și să izbîndească⁶³, senatul a dat poruncă consulilor să întrunească, în cea dintii zi, poporul în comițiile centuriate, ca să arate că Perseus, fiul

lui Filip, regele Macedoniei, a ridicat armele împotriva poporului roman, în pofida tratatului de alianță încheiat de tatăl său, Filip, și reînnoit și cu el după moartea tatălui său, că a pustiit ținuturile, a ocupat orașe, a plănuit să pornească război împotriva poporului roman și și-a pregătit arme, ostași și flotă în acest scop, astfel încît, în cazul că poporul roman nu va primi satisfacția cunoscută pentru aceste fapte de la Perseus, să-i declare război. Această propunere a fost adusă în fața adunării poporului.

XXXI După aceea s-a dat următorul *senatus-consultum*: consuli să se înțeleagă între ei asupra provinciilor Italia și Macedonia sau să le tragă la sorți. Cui îi va cădea Macedonia, să urmărească cu război pe regele Perseus și pe cei care vor fi de partea taberei lui, dacă nu vor da satisfacție poporului roman.

Senatul a hotărît să se recruteze patru legiuni noi, cîte două pentru fiecare consul. Pentru provincia Macedonia s-a acordat un privilegiu, deoarece, în vreme ce pentru legiunile celuilalt consul s-au dat cîte 5 200 de pedestrași de fiecare legiune, potrivit vechii întocmiri, pentru oastea din Macedonia s-a dat poruncă să se recruteze cîte 6 000 de pedestrași, numărul călăreților a rămas însă același: 300 de călăreți de fiecare legiune. Consulului din Macedonia i s-a mărit numărul de trupe și în ce privește efectivele castei aliate: ca să treacă în Macedonia 16 000 de pedestrași și 800 de călăreți, în afară de cei 600 de călăreți pe care îi adusesese Cn. Sici-nius. Pentru Italia s-a găsit de cuviință că sînt îndeajuns, din rîndurile aliaților, 12 000 de pedestrași și 600 de călăreți. S-a mai dat și acest avantaj pentru consulul care va trage la sorți Macedonia: de a înrola centurioni și vechi ostași pînă la vîrsta de 50 de ani, pe care îi va voi el. În privința tribunilor militari s-a introdus în acel an o dispoziție nemaiîntîlnită pînă atunci, datorită războiului cu macedonenii, și pe care, potrivit unui *senatus-consultum*, consuli au propus-o adunării poporului, și anume ca în acel an tribunii militari să nu mai fie aleși prin voturi, ci să fie desemnați după libera chibzuință și alegere a consulilor și praetorilor. Comanda

între praetori s-a împărțit în felul acesta: s-a hotărît ca praetorul desemnat să se ducă unde va hotărî senatul, să plece la Brundisium, la flotă, să treacă în revistă trupele navale aliate, trimițînd la vatră pe cei pe care îi va găsi nevolnici, și să-și aleagă completare dintre libești. Să se străduiască însă ca două treimi din oaste să fie alcătuită din cetățeni romani și a treia din aliați. Apoi s-a dat sarcină praetorilor care își trăsese la sorți Sardinia și Sicilia să transporte din aceste provincii proviziile pentru flotă și pentru legiuni; de asemenea, să ordone un al doilea impozit de cereale siculilor și sartzilor și aceste grîne să fie duse la oastea din Macedonia. C. Caninius Rebillus a tras la sorți Sicilia, L. Furius Philus — Sardinia, L. Canuleius Dives⁶⁴ — Spania, C. Sulpicius Galba — jurisdicția urbană, L. Villius Annalis pe cea dintre străini; lui C. Lucretius Gallus i-a căzut la sorți să meargă acolo unde va hotărî senatul.

XXXII Între consuli a fost mai degrabă o discuție însoțită de ironii decît o dezbatere serioasă în legătură cu tragerea la sorți a provinciilor. Cassius spunea că „el va dori să ia Macedonia fără să se mai tragă la sorți și că nu e în măsură colegul său să tragă la sorți alături de el fără să calce un legămînt pentru că atunci cînd era praetor, ca să nu se ducă în provincie, depusese în adunarea poporului un jurămînt prin care se lega ca el, într-un anumit loc și în anumite zile fixate, are de făcut sacrificii, afirmînd că dacă el va lipsi, nu vor putea fi săvîrșite, potrivit rînduielilor. Însă aceste sacrificii nu pot fi îndeplinite în lipsa lui, potrivit rînduielilor, nici acum cînd el este consul, cum nu puteau fi îndeplinite nici atunci cînd era praetor; afară doar de cazul în care senatul socotește, poate, că trebuie să se țină seama mai degrabă de ce vrea P. Licinius în calitate de consul, decît de ceea ce a jurat acesta ca praetor. El va rămîne, în orice caz, la dispoziția senatului“.

Senatorii, după ce au chibzuit, au poruncit consuliilor să tragă la sorți, socotind că ar fi o samavolnicie din partea lor să refuze de a se încredința provincia

aceluia căruia poporul roman nu i-a refuzat consulatul. Lui P. Licinius i-a căzut la sorți Macedonia, lui C. Casius, Italia.

Apoi, s-au tras la sorți legiunile; s-a hotărît ca prima și a treia legiune să fie trecute în Macedonia, a doua și a patra să rămână în Italia. Consulii și-au înrolat de astă dată trupele cu o grijă mult mai mare decât în alte împrejurări. Licinius a înrolat și pe vechii ostași și pe centurioni; și mulți dintre ei s-au înrolat ca voluntari, deoarece îi vedeau îmbogățiți pe cei care slujiseră sub arme în primul război cu Macedonia, sau împotriva lui Antiochus, în Asia. Dar, pe cînd tribunii militari înscriau pe centurioni fără deosebire, 23 de centurioni, care avuseseră gradul de primipili⁶⁵ — dintre cei chemați — au făcut apel la tribunii plebei. Doi din colegiul acestora, M. Fulvius Nobilior și M. Claudius Marcellus, au trecut consulilor rezolvarea. „Trebuie să cunoască situația aceia care au primit însărcinarea înrolării sub arme și care au primit însărcinarea să poarte războiul“. Ceilalți tribuni ai plebei spuneau însă „că ei vor lua cunoștință de situația celor care au apelat la ei și dacă li se face nedreptate, vor veni în sprijinul acestor cetățeni“.

XXXIII Cazul acestora se dezbătea în fața băncilor⁶⁶ tribunilor plebei. Acolo au venit M. Popillius, fost consul, ca apărător. La cererea consulului ca să se discute cazul în adunare, poporul a fost convocat la adunare. M. Popillius, care fusese cu doi ani înainte consul, a rostit următoarea cuvîntare în apărarea acestor centurioni: „Acești ostași și-au terminat la timp stagiul militar; ei au trupurile istovite atît din pricina vîrstei înaintate, cît și a efortărilor neîntreprinse. Cu toate acestea, ei nu refuză să slujească republica; ei cer numai să nu li se dea grade inferioare față de acelea pe care le-au avut cînd și-au făcut serviciul militar“.

Consulul P. Licinius a dat poruncă să se dea citire următorului *senatus-consultum*: mai întîi, aceluia prin care senatul dispusese să se declare război lui Perseus, apoi aceluia prin care se hotărîse să se înroleze cît mai mulți dintre vechii centurioni în vederea acestui război și să nu fie scutiți de serviciul ostășesc decât aceia care

sînt mai vîrstnici de 50 de ani. Consulul a făcut apoi rugămintea „să țină seama că este vorba de un nou război, că acesta se desfășoară în imediata vecinătate a Italiei împotriva unui rege foarte puternic, și să nu-i împiedice pe tribunii militari⁶⁷ să facă înrolările, și nici pe consul să nu-l oprească a împărți gradele potrivit cu interesele republicii. Dacă cumva se ivește vreo îndoială în această chestiune, să lase rezolvarea pe seama senatului“.

XXXIV După ce consulul a spus ceea ce a avut de spus, Sp. Ligustinus, unul din rîndul celor care făcuseră apel la tribunii plebei a cerut consulului și tribunilor să-i îngăduie să adreseze cîteva vorbe poporului. Cu încuviințarea tuturor, se spune că Ligustinus a grăit următoarele: „Cetățeni, eu, Sp. Ligustinus, sînt de baștină din tribul Crustumina, din regiunea Sabină. Tata mi-a lăsat moștenire un jugăr de pămînt și o sărmană cocioabă în care m-am născut și am fost crescut; și azi locuiesc acolo⁶⁸. Cînd am ajuns la vîrsta căsătoriei, tata mi-a hărăzit ca nevastă pe fiica fratelui său. Aceasta nu mi-a adus cu dînsa nimic altceva decît libertatea, neprihănirea ei și, împreună cu aceste însușiri, și zămlirea de numeroși prunci, îndeajuns chiar pentru o casă de om avut. Avem șase fii și două fiice, amîndouă căsătorite. Patru feciori au îmbrăcat toga virilă⁶⁹, doi copii sînt încă în toga praetextă. Am devenit ostaș sub consulatul lui P. Sulpicius și C. Aurelius. Am fost soldat de rînd în oastea care fusese transportată în Macedonia și, vreme de doi ani, am luptat împotriva regelui Filip. În al treilea an, T. Quinctius Flamininus mi-a dat ca răsplată pentru vitejie comanda celei de-a zecea centurii de hastați⁷⁰. După înfrîngerea lui Filip și a macedonenilor, după ce am fost transportați în Italia și am fost lăsați la vatră, îndată m-am oferit ca voluntar la oaste, și am plecat cu consulul M. Porcius în Hispania. Cei care au cunoscut din lunga lor militărie pe M. Porcius și pe alți comandanți știu că nimeni, dintre toți comandanții supremi care sînt în viață, nu a fost mai strașnic judecător și martor al vitejiei fiecăruia. Cato, în calitatea sa de comandant suprem, m-a socotit vred-

nic de a-mi da gradul de prim centurion al celei dintîi centurii de hastați.

Am luat parte pentru a treia oară ca voluntar în acea oaste care a fost trimisă să lupte împotriva aetoliienilor și a regelui Antiochus. M. Acilius mi-a dat gradul de primul princeps al primei centurii. După alungarea regelui Antiochus și după supunerea aetoliienilor, am fost aduși înapoi în Italia, unde am mai slujit încă de două ori în legiuni, cu serviciul de un an. După aceasta am luptat în două campanii în Hispania, o dată sub comanda lui Q. Fulvius Flaccus, a doua oară sub a praetorului Ti. Sempronius Gracchus. Am fost adus de Flaccus din provincie împreună cu ceilalți ostasi aleși pentru vitejia lor, pentru a-i fi sărbătorit triumful. Chemat apoi de Ti. Gracchus, m-am dus în provincie. În răstimp de cîtiva ani am avut de patru ori gradul de primipil; am fost decorat de comandantii mei de 34 de ori pentru dovezi de vitejie. Am primit șase coroane civice. Am slujit în armată vreme de 22 de ani și sînt mai vîrstnic de 50 de ani. Dar, P. Licinius, chiar dacă nu mi-aș fi încheiat stagiul ostășesc și vîrsta mea nu mi-ar da drept de scutire, totuși, fiindcă pot să ofer patru ostași în locul meu, aș fi fost îndreptățit să fiu lăsat la vatră. Iată ce am vrut să știți în privința mea. În măsura în care cei care au primit însărcinarea să înroleze ostași mă vor socoti vrednic de a fi ostaș, nu voi avea niciodată de gînd să șovăiesc a mă înrola. Tribunii militari au puterea de a mă încadra cu gradul cu care mă socotesc ei vrednic să-l port⁷¹. Îmi voi da silința ca nimeni să nu mă întrecă la oaste în vitejie; că am făcut totdeauna așa martori sînt comandantii mei, precum și tovarășii de arme cu care am slujit laolaltă. E drept deci ca și voi, tovarășii mei de arme, deși aveți dreptul de a face apel la tribunii plebei, totuși, fiindcă în tinerețea voastră niciodată nu v-ați împotrivit autorității statului și senatului, să rămîneți și acum supuși autorității senatului și a consulilor și să socotiți că toate locurile în care aveți de apărat statul sînt locuri de cinste“.

XXXV După ce centurionul Ligustinus a sfârșit de vorbit, consulul l-a copleșit cu laude și l-a luat cu dînsul din adunarea poporului, ducîndu-l în senat. Și acolo, cu încuviințarea senatului, i s-au adus mulțumiri, iar pentru dovezile lui de vitejie tribunii militari i-au dat gradul de centurion primipil în cea dintîi legiune. Ceilalți centurioni au renunțat să mai facă apel la tribunii plebei și au răspuns cu supunere înrolării.

Pentru ca magistrații să plece mai devreme în provinciile lor, Feriile latine s-au celebrat la calendele lui iunie. După terminarea acestei ceremonii, praetorul C. Lucretius, după ce a trimis flotei tot ce avea nevoie, a plecat la Brundisium. În afară de acele oștiri pe care le pregăteau consulii, senatul a dat însărcinare praetorului C. Sulpicius Galba să recruteze patru legiuni urbane⁷² cu numărul reglementar de trupe de pedestrași și de călăreți, și să aleagă din rîndurile senatorilor patru tribuni militari care să le fie comandanți, să ordone aliaților cu nume latin să dea 15 000 de pedestrași și 1 200 de călăreți. Această oaste să fie gata să meargă acolo unde va hotărî senatul.

I s-au adăugat și consulului P. Licinius, la cererea sa, ca trupe auxiliare încadrate în oastea alcătuită din cetățeni romani și aliați, 2 000 de liguri, precum și arcași cretani, — nu se știe însă ce număr le-au trimis cretanii cînd li s-a cerut. I s-au dat de asemenea și călăreți numizi și elefanți. În acest scop au fost trimiși ca soli la Masinissa și la carthaginezi, L. Postumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. S-a găsit cu cale să se trimită de asemenea și în Creta trei soli, și anume: A. Postumius Albinus, C. Decimius, A. Licinius Nerva.

XXXVI În aceeași vreme s-au înfățișat la Roma soli veniți din partea regelui Perseus. Senatul a găsit de cuviință ca aceștia să nu fie introduși în oraș⁷³, deoarece și senatul decretase război regelui lor și macedonenilor, și poporul încuviințase această declarație. Introduși în fața senatorilor adunați în templul Bellonei, solii lui Perseus au vorbit în felul acesta: „Regele Perseus se miră pentru ce au fost transportate în Macedonia arma-

tele romane. Dacă va putea obține din partea senatului ca armatele să fie rechemate în patrie, regele va da satisfacție aliaților, după aprecierea senatului, pentru nedreptățile de care se plîng cumva că le-au fost pricinuite". Sp. Carvilius, pe care Cn. Sicinius îl trimisese din Grecia tocmai pentru aceasta, era de față în senat. După ce acesta îl învinui pe Perseus că a cucerit cu armele Perrhaebia și că în Thessalia a ocupat cîteva orașe, și după ce dezvălui acțiunile pe care le săvîrșea sau le pregătea regele lor, trimișii lui Perseus au primit poruncă să răspundă la aceste învinuiri. Deoarece aceștia șovăiau spunînd că nu li s-a dat o altă însărcinare pe lîngă aceasta, au primit ordin să aducă la cunoștința regelui „că P. Licinius, consulul, va fi în scurtă vreme cu oastea sa în Macedonia; la el să-și trimită solii dacă Perseus are intenția să dea satisfacție. În afară de aceasta, nu are rost să trimită solii la Roma; nici unuia dintre ei nu-i va fi îngăduit să meargă prin Italia". După ce solii au fost lăsați să plece, consulului P. Licinius i s-a dat însărcinarea să le dea ordin ca în răstimp de 11 zile să părăsească Italia, și totodată să trimită pe Sp. Carvilius să-i supravegheze pînă se îmbarcă pe vase. Acestea s-au petrecut la Roma, cînd consuli nu erau încă plecați în provinciile lor.

Cn. Sicinius, care înainte de a ieși din funcțiune, fusese trimis la Brundisium cu comandă asupra flotei și oastei, trecînd în Epir cu 5 000 de pedestrași și 300 de călăreți, își avea castrul la Nymphaeum⁷⁴ în ținutul apoloniat. De acolo trimise pe tribunii militari cu 2 000 de ostași, pentru a ocupa fortărețele dassareților⁷⁵ și ale illyrilor, fiindcă ei înșiși cereau ajutor, ca să fie la adăpost de atacurile macedonenilor, vecini cu ei.

XXXVII După cîteva zile, Q. Marcius, A. Atilius, P. și Ser. Cornelius Lentulus și L. Decimius, trimiși ca soli în Grecia, au adus cu dînșii 1 000 de pedestrași la Corcyra; acolo au împărțit între dînșii și regiunile unde trebuiau să plece, și trupele. Decimius a fost trimis la Gentius, regele illyrilor, și i s-a poruncit să observe că, dacă el are vreo înclinare către prietenia cu poporul roman, să-l atragă pentru a face alianță în război. Cei

doi Lentuli au fost trimiși în Kephallenia, ca să treacă în Peloponez, și de acolo să înconjure, îndreptîndu-se spre apus, țărmlul mării, înainte de venirea iernii. Marcius și Atilius au primit însărcinarea să facă înconjurul Epirului, Aetoliei și Euboeii; apoi să bage de seamă cum stă situația în Beoția și Euboea, după aceasta să treacă în Peloponez; hotărîră să se întîlnească acolo cu cei doi Lentuli. Înainte de a pleca din Corcyra le-a fost adusă o scrisoare din partea lui Perseus, în care el întreba care este motivul pentru care romanii au trecut în Grecia, și au ocupat orașele? Ei însă au găsit de cuviință să nu-i dea nici un răspuns în scris lui Perseus. În schimb, ștafeta care adusesese scrisoarea regelui macedonean a primit poruncă să-i spună lui Perseus că romanii au procedat așa pentru a asigura apărarea orașelor. Cei doi Lentuli mergeau în toate orașele Peloponezului și îndemnau toate cetățile, fără a face deosebire între ele, că, așa cum i-au sprijinit cu avînt și cu credință pe romani mai întîi în războiul cu Filip, apoi în cel cu Antiochus, la fel să-i ajute și în războiul împotriva lui Perseus. Ei stîrneau freamăt în adunări, aceii erau indignați că ei, care de la început îi sprijiniseră pe romani în războiul cu Macedonia, sînt puși pe aceeași treaptă cu messenienii și elaeii care în războiul cu Filip fuseseră potrivnici fățiși, care ridicaseră armele împotriva poporului roman, susținîndu-l pe Antiochus, care acum, deși de curînd primiți în liga acheeană, se plîngeau că au fost lăsați pradă acheilor învingători, ca preț al biruinței.

XXXVIII Marcius și Atilius, cînd au ajuns la Gitaenae⁷⁶, oraș în Epir, așezat la 10 000 de pași de mare, convocînd adunarea epiroților, au fost ascultați de toți cu mare încuviințare: au fost trimiși 400 de tineri dintre aceștia la Crestae⁷⁷, pentru a asigura cetățile eliberate de sub jugul macedonenilor. Apoi, înaintînd în Aetolia și zăbovind acolo cîteva zile pentru a-l înlocui cu altul pe arhonte stins din viață, după ce a fost ales Lyciscus, despre care se aflase îndeajuns de bine că sprijină republica romană, cei doi au trecut în Thessalia. Acolo au sosit solii Acarnaniei și beoțienii surghiuniți. Acarna-

nienii au primit poruncă să le aducă la cunoștință următoarele: „Lor li se oferă acum prilejul de a îndrepta neajunsurile aduse romanilor, mai întâi în războiul împotriva lui Filip și apoi în cel contra lui Antiochus, când fuseseră înșelați de făgăduielile făcute de acești doi regi. Dacă făcînd rău au avut parte de iertarea romanilor, cu atît mai mult se vor bucura de mărinimia lor, bine meritînd-o prin serviciile lor“. Cît despre beoțeni, aceștia au fost muștrați pentru că au încheiat alianță cu Perseus. Deoarece aceștia aruncau vina asupra lui Ismenias, căpetenia celeilalte facțiuni, și spuneau că unele cetăți au fost duse pe acest drum, măcar că nu erau de acord, Marcius le răspunse: „În curînd, acest lucru va apărea limpede, pentru că romanii vor da puțină fiecărei cetăți să aibă grijă de propria-i soartă“. Thesalienii au avut adunarea la Larissa: acolo li s-a dat și lor prilejul să-și exprime mulțumiile lor romanilor pentru recăpătarea libertății cu sprijinul acestora. La rîndu-le și împuterniciții romani le-au mulțumit acestora pentru că au fost sprijiniți din răspuțeri de neamul thesalienilor, mai întâi în războiul împotriva lui Filip, apoi în cel contra lui Antiochus. Amintind de serviciile reciproce, sufletele mulțimii au fost într-atît de înflăcărare încît s-au hotărît să acorde romanilor orice vor voi.

După această adunare, s-au înfățișat trimișii regelui Perseus, bizuindu-se mai ales pe legăturile de ospetie particulare pe care le avusese tatăl său cu Marcius⁷⁸. Începînd să amintească aceste legături, trimișii macedoneni au cerut să-i dea puțința regelui lor să vină la o întrevedere. Marcius le răspunse că: „de multe ori l-a auzit vorbind pe tatăl său că a avut legături de prietenie și ospetie cu Filip, și că el și-a amintit foarte bine de acele legături, cînd a luat asupra-și însărcinarea acestei solii. Dacă starea sănătății sale îi va îngădui, dînsul nu va pregeta să meargă la această întrevedere, de aceea, cît mai curînd cu puțință, va trimite oameni care să-i dea de veste regelui că se vor întîlni la rîul Peneus în locul unde se află vad de trecere de la Homolium⁷⁹ la Dium⁸⁰“.

XXXIX Atunci Perseus s-a retras din Dium în interiorul regatului său, simțind o ușoară adiere de nădejde, datorită celor spuse de Marcius că din prietenie pentru dînsul a luat asupra lui solia.

După cîteva zile amîndoi au sosit la locul hotărît. Suita regelui a fost numeroasă, fiind întovărășit de o mulțime de prieteni și de slujitori. Și împuterniciții romani s-au prezentat însoțiți de un alai la fel de numeros, fiind întovărășiți de mulți cetățeni din Larissa și de soliile cetăților care se adunaseră aici și care vroiau să dea de veste acasă lucruri sigure, auzite chiar de ei. Veniseră însă și din pricină că erau stăpîniți de curiozitatea sădită în firea muritorilor, de a vedea întîlnindu-se un rege cu faimă cu trimișii poporului care era în fruntea tuturor noroadelor pămîntului. După ce s-au oprit față în față, fiind despărțiți numai de rîu, s-a zăbovit puțin discutîndu-se care dintre reprezentanții celor două tabere să treacă rîul. Din partea regelui se pretindea că, potrivit măreției regești, i se cuvine mai mare respect lui Perseus, în schimb trimișii romani socoteau că precumpănește însemnătatea numelui poporului roman, mai ales cînd Perseus fusese cel care ceruse întrevedere. Marcius însă a curmat întîrzierea printr-o glumă spunînd: „Cel mai tînăr se cuvine să vină la cel mai bătrîn, și la rîndul său, fiul, să se înfățișeze înaintea tatălui (deoarece Marcius avea porecla de Filippus)⁸¹. Cu această glumă Marcius l-a convins ușor pe rege. Apoi însă s-a iscat o altă discuție: cu cît de mulți însoțitori să treacă rîul? Regele era de părere că se cuvine să treacă cu toți însoțitorii săi; solii romani însă îl invitau să vină ori întovărășit de trei persoane, ori, dacă vrea să treacă rîul cu un alai atît de numeros, să dea zălog ostatici, pentru a nu se recurge la vreo înșelăciune în timpul întrevederii. Perseus a dat ostatici pe Hippias și Pantauchus, cei dintii dintre prietenii săi, pe care-i trimisese și ca soli. De altfel, romanii nu doriseră să li se dea ostatici atît ca cheazășie a încrederii în Perseus, cît pentru ca aliații romanilor să-și dea seama că regele nu se întîlnește pe picior de egalitate cu solii romani. Salutul între dînșii nu a fost ca între vrăjmași,

ci plin de bunăvoință ca între oaspeți. După ce s-au adus jilțuri, s-au așezat.

XL După ce s-a păstrat cîteva clipe tăcere, Marcius luă cuvîntul: „Eu socot că tu aștepți ca noi să-ți dăm răspuns la scrisoarea ta pe care ai trimis-o la Corcyra și în care ne întrebi de ce noi, trimișii Romei, am venit aici însoțiți de trupe, și pentru ce trimitem garnizoane în fiecare oraș. La întrebarea asta a ta, mă tem atît să nu-ți dau răspunsul, ca să nu-ți pară prea trufaș, cît și să-ți spun adevărul, ca să nu ți se pară prea aspru cînd îl vei auzi. Însă cel care încalcă un tratat de alianță trebuie ori muștrat prin cuvinte, ori lăsat pe seama armelor. Așa cum aș dori ca însărcinarea de a duce războiul împotriva ta s-o aibă alții și nu eu, la fel nu mă voi feri ca să fiu aspru în cuvinte față de un oaspete, oricine ar fi el; voi fi întocmai ca medicii care, ca să-și scape bolnavii, le dau leacuri amare.

De cînd ai cîștigat tronul, senatul roman e de părere că tu ai făcut un singur lucru pe care se cuvenea să-l faci: ai trimis soli la Roma pentru a reînnoi alianța. Mai bine însă nu ai fi reînnoit acest tratat⁸² decît să-l fi încălcat după ce l-ai reînnoit. L-ai alungat de pe tronul regatului său pe Abrupolis, aliatul și prietenul popoului roman. Tot tu ai primit pe ucigașii lui Arthetaurus, niște asasini care omorîseră pe cel mai credincios rege față de romani, așa încît este clar că te-ai bucurat de omorîrea acestuia, ca să nu spun mai multe. Te-ai dus, în disprețul tratatului, cu oastea pînă la Delphi, străbătînd Thessalia și ținutul Mali⁸³. Tot în disprețul tratatului, ai trimis ajutoare Bizanțului. Cu aliații noștri, beoțienii, ai încheiat o alianță secretă pe bază de jurămînt, deși fuseseși oprit să faci aceasta. Everca și Callicritus au fost găsiți morți după ce au venit la noi, și eu mă mărginesc numai la a pune întrebarea cine i-a ucis, ca să nu aduc cuiva învinuiri. Pe seama cui să punem războiul civil din Aetolia și omorîrea fruntașilor acestei cetăți, decît numai pe a uneltelor tale trimise acolo? Tu însuși ai fost acela care ai pustiit Dolopia. Cînd Eumenes se înapoia de la Roma în regatul său, era aproape să fie căsăpit, ca o victimă

jertfită la Delphi în fața altarului, într-o localitate sacră, și mie mi-e silă să-l numesc pe făptaș. Oaspetele tău din Brundisium a dezvăluit toate fărădelegile urzite într-ascuns de tine; știu precis și că ți s-a scris despre toate din Roma, și că trimișii tăi ți le-au adus la cunoștință. Tu ai fi putut evita într-un singur fel să nu-ți aduc toate aceste învinuiri, nepunînd întrebarea pentru care temei au trecut oștile noastre în Macedonia, sau pentru ce trimitem garnizoane în orașele aliaților. Dacă aș fi tăcut la întrebarea ta, ți-aș fi părut mai trufaș decît spunîndu-ți adevărul. De bună seamă, în amintirea legăturii de ospete întreținute de părinții noștri, eu sînt binevoitor față de cele ce-mi vei spune și doresc să-mi pui la îndemină argumente pentru a-ți apăra cauza în fața senatului roman“.

XXI La acestea, regele⁸⁴ a răspuns astfel: „În fața unor judecători drepți, cauza mea ar părea dreaptă. Însă în cazul meu, aceiași oameni sînt și acuzatori și judecători. Dar învinuirile care mi s-au adus, parte dintre ele nu știu dacă nu trebuie să spun că îmi fac cinste și, desigur, pot să le mărturisesc fără să roșesc; parte dintre ele sînt simple vorbe și este destul să le tăgăduiesc tot prin vorbe. Căci dacă eu aș apărea astăzi ca un acuzat, dacă aș fi judecat după legile voastre, mi s-ar aduce învinuirile după mărturiile unui denunțator din Brundisium sau după ale lui Eumenes; cum pot să pară astfel de acuzații mai degrabă că sînt adevărate decît că sînt calomnii? Negreșit, Eumenes n-a avut vreun alt vrăjmaș decît pe mine, măcar că el și-a atras asupra-și ura atîtor cetăți și atîtor oameni. Adică, eu n-am putut găsi altă unealtă mai de ispravă pentru însărcinarea de a săvîrși crima decît pe Rammius, pe care nu-l văzusem niciodată mai înainte, și nici nu aveam de gînd să-l văd după aceea? Iată că trebuie să dau socoteală și de thebanii, despre care se știe că au pierit datorită unui naufragiu, și de uciderea lui Arthetaurus. Cu toate acestea, nu mi se aduce o altă învinuire decît că ucigașii lui s-au exilat în regatul meu. Eu nu am de gînd să resping această acuzație, deși este nedreaptă, în caz că și voi recunoașteți că tuturor celor care și-au

găsit adăpost în Italia, sau la Roma, surghiuniți din țara lor, voi le-ați fost sfătuitoari pentru crimele din pricina cărora au fost ei condamnați. Dacă veți respinge această învinuire, atît voi, cît și toate celelalte neamuri, și eu voi fi între ceilalți, nu între acuzați. De altfel, pe Hercule, la ce slujește cuiva dreptul de azil, dacă pentru un surghiunit nu se va găsi nicăieri un adăpost? Eu totuși, îndată ce în urma sfatului vostru am aflat că aceștia se află pe pămîntul Macedoniei, după ce au fost căutați și găsiți, le-am dat poruncă să plece din regatul meu și pentru totdeauna le-am interzis să se așeze în ținuturile mele. Și tocmai aceste fapte mi s-au imputat mie, întocmai ca unui acuzat obligat să se apere.

Acum voi discuta, ca un rege, și chestiunile în legătură cu tratatul pe care l-am încheiat cu voi. Căci dacă în acest tratat stă scris că nu am dreptul să mă apăr pe mine și regatul meu, în cazul cînd cineva ar porni cu război, trebuie să mărturisesc că a fost încălcat tratatul, deoarece am fost nevoit să mă apăr cu armele împotriva lui Abrupolis, aliatul poporului roman. Dar dacă, potrivit tratatului, mi-a fost îngăduit să mă apăr, și dacă, după dreptul ginților, se înțelege că violența trebuie să fie respinsă prin violență, la urma urmei ce s-ar fi convenit să fac eu, cînd Abrupolis mi-a pustiit ținuturile regatului meu pînă la Amphipolis și mi-a luat prin silnicie numeroși oameni liberi, un mare număr de sclavi, multe mii de vite? Era să stau liniștit și să rabd pînă ar fi ajuns înarmat la Pella chiar și în palatul meu? Da, în adevăr, i-am răspuns prin război, însă îndreptățit. Dar poate — spuneți voi — nu s-ar fi convenit ca el să fie înfrînt și nici să îndure neajunsurile care se întîmplă celui învins! Fiindcă aș fi putut să pătinesc eu astfel de neajunsuri ca unul care am fost atacat de el cu armele; cum poate să se jeluie de cele întîmplătoare tocmai el, care a fost pricina războiului?

În ceea ce privește faptul că i-am constrîns la supunere pe dolopi prin forța armelor, eu n-am de gînd, romani, să mă apăr folosind același argument, deoarece chiar dacă ei nu ar fi meritat, eu am făcut uz de dreptul meu, pentru că prin hotărîrea voastră dolopii au fost atribuiți tatălui meu, să facă parte din regatul meu, să

fie sub ascultarea mea. Ca atare, dacă ar trebui să dau socoteală, aceasta nu trebuie s-o fac nici în fața voastră, nici a aliaților, ci a aceluia care socotesc că nici sclavilor nu trebuie să li se dea porunci aspre și nedrepte; numai acestora pot să le par că m-am năpustit asupra dolopilor mai mult decît eram îndreptățit, pentru că pe Euphanor, guvernatorul pus de mine peste ei, mi l-au ucis, așa fel încît moartea pentru el a fost cel mai ușor chin dintre cele pe care le-a îndurat.

XLII După ce am înaintat de acolo⁸⁵, ca să vizitez Larissa, Antronae și Pteleon⁸⁶, care se află în vecinătate... aproape de Delphi, ca să-mi îndeplinesc făgăduielile date cu mult înainte, am coborît la Delphi pentru a aduce sacrificii. La aceasta, pentru a se exagera vina mea, s-a adăugat faptul că acolo eu m-am dus împreună cu oastea, de bună seamă, ca să ocup orașele, — fapt de care mă plîng că îl faceți voi acum — și să așez garnizoane în cetățui! Chemați la adunare cetățuile Greciei pe unde mi-am făcut eu drumul: dacă măcar un singur ins se va plînge că a suferit vreo silnicie din partea vreunui ostaș de-al meu, nu voi da înapoi să apar în fața judecății tuturor, ca unul care, prefăcîndu-mă că aduc sacrificii, am urmărit altă țintă. Am trimis aetoliilor și bizantinilor garnizoane și cu beoțienii am încheiat prietenie. Aceste fapte ale mele — oricum ar fi ele — nu numai că v-au fost semnalate prin soli, dar chiar au dovedit senatului roman, în dese rînduri, îndreptățirea lor, unde aveam cîtiva judecători nu atît de drepți ca tine, Q. Marcius, prietenul și oaspetele tălui meu. Însă Eumenes nu venise încă la Roma, unde să răstoarne totul prin tot soiul de calomnii ca să fiu privit cu ochi dușmănoși, și să încerce a vă convinge că Grecia nu poate avea libertate și nici să se bucure de binefacerile voastre, cîtă vreme regatul Macedoniei stă în picioare. Se va întoarce acum roata: în curînd va veni unul care să susțină că degeaba a fost îndepărtat Antiochus dincolo de culmile munților Taurus; Eumenes este o povară cu mult mai grea pentru Asia decît a fost Antiochus; aliaților voștri nu le va tihni liniștea, cîtă vreme va exista casa regală a Pergamului, care ame-

nință tocmai ca o fortăreață așezată deasupra capului cetățile învecinate. Eu știu, Q. Marcius și A. Atilius, că atît învinuirile aduse de voi, cît și temeiurile invocate de mine, sînt așa cum sînt și urechile și simțămintele celor ce ascultă; nu are însemnătate să arăt ce am făcut, sau ce scop am urmărit eu, cît în ce chip primiți voi ceea ce am făcut eu. Sînt conștient că n-am săvîrșit nici o greșeală cu bună știință; și dacă am făcut ceva, greșind din lipsă de prevedere, pot fi îndreptat prin muștrări. Negreșit, n-am făcut nimic care să nu poată fi îndreptat, n-am săvîrșit nici o acțiune pentru care voi să socotiți că trebuie să mă urmăriți cu armele și cu războiul; sau cumva s-a răspîndit fără temei între neamuri faima firii voastre iertătoare și renumele seriozității voastre, dacă din asemenea pricini, care sînt vrednice doar de a fi luate în seamă ca plîngerii și pretenții, voi luați armele și declarați război regilor aliați“.

XLIII Marcius, aprobînd temeiurile invocate de Perseus în cuvîntarea sa, a sfătuit pe rege să-și trimită soli la Roma, deoarece era de părere că Perseus trebuie să recurgă la toate mijloacele pînă la cel din urmă și să nu lase de o parte nici o nădejde. Au chibzuit apoi în ce chip vor putea face trimișii lui drumul pînă la Roma, la adăpost de orice primejdie. Deoarece, în acest scop, se părea că e nevoie să ceară un armistițiu și măcar că însuși Marcius îl dorea și nu căutase altceva nici el, acesta l-a încuviințat totuși cu mare anevoință și ca o mare favoare pentru regele care o ceruse. Căci romanii, deocamdată, nu-și încheiaseră preparativele de război și nu aveau nici oastea pregătită, nici comandantul numit, în vreme ce Perseus, dacă nădejdea deșartă de pace nu i-ar fi orbit planurile, avînd totul pregătit și rînduit, era în măsură să dezlănțuie războiul într-un moment pe cît de prielnic pentru sine, pe atît de neprielnic pentru romani.

De la această întrevvedere, bizuindu-se pe armistițiul încheiat, trimișii romani s-au dus în Beoția. Acolo începușeră să fie mișcări, unele populații deslipindu-se de liga beoțiană, din ziua în care li s-a adus la cunoștință răspunsul trimișilor romani, care spuneau că vor ține

seama de noroadele care n-au vrut să se unească prin tratat de alianță cu regele Macedoniei. Cei dintii au ieșit în întâmpinare, chiar în cale, trimișilor romani, soli din partea cetății Chaeronea, apoi din partea cetății Theba, declarîndu-le că dinșii nu au luat parte la adunarea unde se hotărîse încheierea alianței cu regele. Pe aceștia, trimișii romani, fără să le dea deocamdată nici un răspuns, i-au poftit să-i urmeze la Chalcis. La Theba izbucnise un mare conflict iscat dintr-o altă neînțelegere. Cu prilejul alegerilor beotarhilor, tabăra care căzuse la alegeri, socotindu-se nedreptătită, ridicînd mulțimile, a dat un decret prin care a adus la cunoștință thebanilor să nu-i primească în orașele lor pe beotarhi. Toți exilații s-au adunat la Thespieae⁸⁷, unde au fost primiți fără preget; de acolo, schimbîndu-se simțămintele, rechemați la Theba, dau, la rîndu-le, un decret prin care 12 persoane erau pedepsite cu surghiunul, deoarece, ca simpli particulari, se întruniseră și ținuseră adunare. Atunci, noul arhonte (numele lui era Ismenias, un bărbat de seamă și cu mare vază) îi osîndește printr-un decret la pedeapsa cu moartea pe cei care nu erau de față. Aceștia fugiseră în Chalcis. De-acolo s-au dus la romani la Larissa, unde le-au adus la cunoștință temeiul pentru care Ismenias a intrat în alianță cu Perseus. Din ciocnirile acestea a izbucnit conflictul. Totuși delegații ambelor tabere s-au înfățișat romanilor — și exilații, și acuzatorii lui Ismenias, și chiar Ismenias însuși.

XLIV După ce au ajuns la Chalcis, fruntașii altor cetăți s-au alăturat alianței cu romanii, renunțînd fiecare, printr-o hotărîre specială, la alianța cu Perseus, ceea ce era cît se poate de mult pe placul romanilor. Ismenias era de părere că se cuvine ca întreg neamul beoțian să-și încredințeze soarta în miinile romanilor: de aici, iscîndu-se încăierare, dacă Ismenias nu și-ar fi căutat refugiul la tribuna trimișilor romani, n-ar fi lipsit mult să fie ucis de exilați și de susținătorii lor.

Erau mari tulburări și la Theba, care este capitala Beoției. Unii vroiau să atragă cetatea de partea regelui, alții de partea romanilor. Numeroase cete de locuitori din Coronea și din Haliartus⁸⁸ se adunaseră acolo pentru

a susține hotărîrea referitor la alianța cu regele macedonean. Însă stăruințele depuse de frunțașii lor, care le-au zugrăvit dezastrele suferite de Filip și Antiochus și le-au arătat cît de mari sînt forțele și mijloacele puterii romane, au convins poporul să ia o nouă hotărîre prin care să se anuleze alianța cu regele Macedoniei; mai mult, mulțimea a trimis pe aceleași persoane, din îndemnul cărora se încheiase alianța cu Perseus, să dea satisfacție trimișilor romani la Chalcis și să încredințeze soarta cetății lor în mîinile acestora. Marcius și Atilius i-au ascultat bucuroși pe thebani și i-au sfătuit și pe aceștia și pe frunțașii altor cetăți să trimită fiecare, în numele său, solii la Roma, pentru a reînnoi alianța. Înainte de orice, trimișii romani au poruncit ca exilații să se înapoieze și, printr-un decret, au condamnat pe autorii alianței cu regele macedonean. Ca urmare, după împrăștierea adunării beoțiene, — ceea ce trimișii romani doriseră foarte mult, — aceștia au plecat în Peloponez, după ce chemaseră pe Ser. Cornelius la Chalcis. La Argos trimișii romani au fost primiți la o adunare a acheilor; acolo ei nu au cerut altceva neamului acheilor decît să dea 1 000 de ostași. Această garnizoană a fost trimisă la Chalcis pentru a-i asigura apărarea, în vreme ce oastea romană trecea în Grecia. Marcius și Atilius, după ce au încheiat însărcinările care trebuiau aduse la îndeplinire în Grecia, s-au înapoiat la Roma, la începutul iernii.

XLV Cam în aceeași vreme a fost trimisă în Asia și în insulele din jur o altă solie romană⁸⁹; era alcătuită din trei soli, și anume Ti. Claudius, Sp. Postumius și M. Iunius. Acestia, cutreierînd toate cetățile, îi îndemneau pe aliați să ia parte alături de romani la războiul împotriva lui Perseus, și cu cît o cetate era mai puternică, cu atît trimișii romani depuneau mai mare stăruință, deoarece cetățile mai mici aveau să se orienteze după autoritatea celor mai mari. Rhodienii erau socotiți de romani că au cea mai precumpănitoare greutate în toate privințele, deoarece aceștia erau în măsură nu numai să fie favorabili războiului, ci chiar să-l sprijine cu forțele lor proprii. Rhodienii au echipat din imboldul

lui Hegesilochus un număr de 40 de vase. Când acesta se găsea la cîrma cetății, în cea mai înaltă demnitate — în care calitate se numește prytanis⁹⁰, după multe lămuriri îi convinsese pe rhodieni, ca, renunțînd la nădejdea adeseori dovedită deșartă de a-i sprijini pe regi, să păstreze alianța cu romanii, singura trainică atunci pe întregul pămînt, fie datorită forțelor de care dispun, fie datorită buneii lor credințe: „Amenință să izbucnească războiul cu Perseus, spuneau ei. Romanii vor năzui să aibă aceleași forțe navale pe care ei le-au văzut de curînd cu prilejul războiului împotriva lui Antiochus, pe care le-au văzut mai înainte în războiul cu Filip. Dacă rhodienii nu vor începe să-și repara vasele, dacă nu vor începe echiparea flotei lor cu trupe navale aliante, vor fi cuprinși de frigurile repeziciunii cu care vor fi nevoiți a-și pregăti flota, cînd va trebui să o trimită. Cu atît mai mult trebuie să se străduiască acum, cu cît trebuie să spulbere, bizuindu-se pe starea lucrurilor, învinuirile aduse de Eumenes“.

În urma acestor imbolduri, rhodienii au arătat trimișilor romani, în momentul sosirii acestora, flota lor alcătuită din 40 de vase pregătite și echipate, ca să iasă în vileag că ei n-au așteptat îndemnul lor. Această solie romană a avut o precumpănitoare înrîurire asupra cetăților din Asia, ca să le atragă în alianța romanilor.

Decimius singur s-a înapoiat la Roma fără vreun rezultat, fiind chiar privit cu bănuială că s-a lăsat cumpărat de banii regilor illyri.

XLVI Perseus, plecînd de la întîlnirea cu romanii, după ce s-a înapoiat în Macedonia, a trimis soli la Roma pentru a negocia asupra condițiilor păcii începute cu prilejul întrevederii cu Marcius. Și pentru Byzantium și Rhodos a dat scrisori solilor. Scrisorile aveau același cuprins către toți, declarînd că „el a avut o întrevedere cu solii romanilor; că, în urma celor auzite și a răspunsului dat de el romanilor, așa fel s-au desfășurat lucrurile încît, în discuțiile susținute, el a apărut că are dreptate“. La Rhodos, trimișii lui Perseus au adăugat următoarele: „Ei sînt încredințați că va fi pace, căci din imboldul lui Marcius și al lui Atilius regele a

trimis împuterniciți la Roma. Dacă totuși romanii, în disprețul tratatului, vor stărui să facă război, le revine rhodienilor misiunea să se străduiască din răspuțeri, bi-zuindu-se pe toată influența lor, să readucă pacea. Dacă, cu toate stăruințele lor, nu vor dobîndi nimic, trebuie să facă totul ca să nu se ajungă la situația ca dreptul și puterea de a dispune de orice să se afle în mîinile unui singur popor. Pe de o parte, acest lucru este în interesul celorlalte cetăți, iar pe de alta, chiar al rhodienilor, care le întrece pe celelalte toate prin însemnătate și prin resurse; toate vor fi supuse și vor cădea în robie dacă nu va fi nimeni în afară de romani, către care să se îndrepte privirile. Deși scrisorile și cuvintele trimișilor lui Perseus au fost ascultate cu bunăvoință, totuși rhodienii au rămas nestrămutați în credință: tabăra celor mai înțelepți din această cetate începuse să aibă o înrîurire mai hotărîtoare. I s-a dat răspuns regelui Macedoniei, conform cu hotărîrea luată, că rhodienii doresc pace, dar, dacă va fi război, regele să nu nădăjduiască sau să ceară ceva rhodienilor care ar putea să-i rupă de romani, și să-i dezlipească de o veche prietenie dobîndită în urma atîtor multe și mari servicii aduse și în timp de război și de pace. La întoarcerea lor de la Rhodos, trimișii lui Perseus s-au dus și la cetățile din Beoția, și anume la Theba, la Coronea și la Haliartus, despre care se credea că au fost împinse cu de-a sila să părăsească alianța cu regele Perseus și să se alipească romanilor. Thebanii nu s-au clintit cîtuși de puțin, cu toate că osîndirea fruntașilor cetății lor și restabilirea exilaților în drepturile lor îi făcuseră să fie supărați puțin pe romani. Locuitorii din Coronea și din Haliartus, datorită plecaciunii lor înnăscute față de rege, și-au trimis soli în Macedonia ca să-i ceară o garnizoană, pentru a se putea apăra împotriva tiraniei nestăvilite a thebanilor. Regele macedonean le-a răspuns că el nu le poate trimite o garnizoană din pricina armistițiului încheiat cu romanii; totuși îi îndeamnă să se răzbune împotriva silniciilor îndurate de pe urma thebanilor prin orice mijloace cu putință, însă să nu le ofere romanilor pretexte de a lua măsuri împotriva lor.

XLVII Marcus și Atilius, sosind la Roma, au adus la cunoștință în Capitoliu rezultatul soliei lor, în așa fel încît nu se făleau de altceva mai mult ca de faptul că l-au înșelat pe regele Perseus prin armistițiul acordat și dîndu-i nădejdea că romanii vor rămîne pașnici, pentru că acest rege era astfel pregătit de război — cîta vreme romanii nu erau de fel —, încît, dacã se pornea războiul, el ar fi putut ocupa toate pozițiile prielnice, înainte ca oștile romane să treacă în Grecia. Răgazul acordat însă regelui Macedoniei prin armistițiu le va egala forțele; regele nu va fi cu nimic mai pregătit, în schimb, romanii vor dezlănțui războiul după ce vor fi mai bine puși la punct cu toate mijloacele de luptă. Datorită măiestriei lor politice, au putut dizolva și adunarea cetăților Beoției, ca să nu se poată alipi în nici un chip alianței cu macedonenii. O bună parte a senatului a încuviințat aceste înfăptuiri ca fiind realizate cu o mare înțelepciune. Senatorii mai bătrîni, precum și cei care își mai aduceau aminte de străvechile obiceiuri, spuneau că dînșii nu recunosc în această solie măiestria politică a romanilor. Străbunii lor n-au purtat războaie întinzînd capcane și dînd bătălii în toiul nopții, și nici nu s-au prefăcut că o iau la fugă ca apoi să se întorcă pe neașteptate asupra vrăjmașului neprevăzător, și niciodată nu s-au mîndrit mai degrabă cu viclesugurile întrebuintate, decît cu adevărata vitejie. Strămoșii lor obișnuiau mai întii să declare războiul, aducînd aceasta la cunoștința dușmanului, și apoi să-l poarte; uneori se arăta chiar locul unde aveau să se dea luptele. Din aceeași bună-credință l-au denunțat regelui Pyrrhus pe medicul lui, aducîndu-i la cunoștință că acesta uneltește împotriva vieții lui; trădătorul copiilor regelui⁹¹ a fost predat în lanțuri faliscilor, datorită aceleiași bune-credințe. Acestea au fost mijloacele întrebuintate de romani, neavînd nimic de-a face cu viclenia carthaginezilor și nici cu iscusința diplomatică a grecilor, la care era o mai mare glorie să-l înșele pe vrăjmaș decît să-l biruie prin forța armelor. Uneori, în timpul de față, spuneau aceia, se folosește mai mult șiretlicul decît vitejia; însă biruința hotărîtoare asupra unui dușman este numai aceea prin care îl determini să mărtu-

risească că a fost înfrînt, în luptă piept la piept și într-un război în regulă, nu prin meșteșuguri iscusite și din întâmplare. Acestea le susțineau bătrînii senatori care nu se împăcau de fel cu noile metode de luptă. Cu toate acestea a învins părerea acelei părți a senatului care se preocupa mai mult de ceea ce este folositor decît de ceea ce este cinstit, astfel încît cea dintîi solie a lui Marcius a căpătat încuviințarea și s-a hotărît ca tot Marcius să fie trimis din nou în Grecia, punîndu-i-se la îndemîină quinquere⁹², dîndu-i ordin să procedeze și în celelalte privințe cum va găsi de cuviință că e mai bine în interesul republicii. Senatul l-a trimis și pe A. Atilius ca să ocupe Larissa din Thessalia, temîndu-se ca nu cumva, dacă se va scurge răstimpul armistițiului, Perseus să pună stăpînire pe capitala Thessaliei, prin trimiterea unei garnizoane macedonene acolo. Atilius a primit dispoziție să ia în primire de la Cn. Sicinius 2 000 de pedestrași, pentru a aduce la îndeplinire această sarcină.

I s-au dat și lui P. Lentulus, care se întorsese din Achaia, 300 de ostași de neam italic, pentru ca, acționînd din Theba, să-și dea silința ca Beoția să fie menținută sub ascultarea romanilor.

XLVIII După luarea acestor măsuri din vreme, cu toate că fuseseră întocmite planurile în vederea războiului, totuși senatul a găsit cu cale să dea ascultare trimișilor lui Perseus⁹³. Aceștia au adus la cunoștința senatului roman cam aceleași lucruri care fuseseră rostite de rege la întrevedere. Astfel ei l-au apărat pe Perseus de învinuirea că a întins curse lui Eumenes, cu cea mai minuțioasă grijă, și totuși cu foarte puțin succes (căci negliuirea era prea cunoscută). Restul vorbirii lor a fost o rugăminte. Numai că erau ascultați de senatori, care nu puteau fi nici înrîuriți, nici înduplecați. S-a adus la cunoștința acestor trimiși ca numaidecît să iasă din incinta zidurilor Romei și să părăsească teritoriul Italiei într-un răstimp de 30 de zile.

Apoi s-a dat de știre consulului P. Licinius, căruia îi căzuse la sorți provincia Macedonia, să poruncească trupelor sale să se adune în ziua pe care o va fixa. Prae-

torul C. Lucretius, care primise comanda flotei, a plecat din Roma, în fruntea a 40 de vase quinquere, căci s-a găsit cu cale ca, din navele reparate, unele să fie reținute în preajma cetății romane pentru alte nevoi. Praetorul l-a trimis înainte pe fratele său, M. Lucretius, cu o quinqueremă; acesta a primit ordin să iasă la Kephallenia⁹⁴ în întâmpinarea flotei, după ce va lua în primire navele de la aliați, potrivit tratatului de alianță.

De la Rhegium a luat în primire o triremă, de la Locri⁹⁵, două, de la Thurini⁹⁶ — patru vase și, navigînd de-a lungul țărmului Italiei și ocolind capul cel mai înaintat în mare al Calabriei, a trecut pe Marea Ionică la Dyrrachium. Acolo a mai găsit 10 vase, chiar de la cetatea Dyrrachium, 12 vase de ale issaeilor, precum și 54 de lotci trimise de regele Gentius; prefăcîndu-se că el crede că aceste nave au fost pregătite pentru a fi folosite de romani, după ce le-a luat pe toate, ajunse după trei zile în apele Corcyrei și de acolo trecu numaidecît în Kephallenia. Praetorul C. Lucretius, plecînd din Neapolis⁹⁷, după ce a străbătut strîmtoarea, a ajuns după cinci zile în apele Kephalleniei. Acolo flota s-a oprit așteptînd să fie trecute trupele de uscat, și totodată să sosească din urmă și vasele de transport din convoiul său, risipite pe mare.

XLIX Cam în aceleași zile, consulul P. Licinius, după rostirea făgăduințelor solemne în Capitoliu, a plecat din cetatea Romei îmbrăcat în ținută de campanie. Într-adevăr, întotdeauna acest moment se desfășoară cu o deosebită măreție și fast; în chipul acesta însă consulul atrage asupra sa privirile și simțămintele tuturor cetățenilor, care-l însoțesc cînd pleacă împotriva unui vrăjmaș puternic și cunoscut fie prin vitejia lui, fie prin mijloacele de care dispune. Căci pe cetățeni îi atrage nu numai grija față de îndatorirea pe care o are comandantul lor, ci și curiozitatea de a-l privi, ca la un spectacol, pe cel în a cărui putere și judecată au încredințat cele mai de seamă interese ale statului pentru a le apăra. În acele clipe i se perindă fiecăruia în cuget întrebările: care vor fi șansele războiului, cît de nesigură poate fi soarta războiului și cum își va arăta fața

Marte, zeul comun al războiului. Își aduc aminte de înfrângeri și succese, își amintesc ce dezastre s-au întâmplat în dese rînduri datorită nepriceperii și nesocotinței comandanților și ce izbînzi au cîștigat, dimpotrivă, comandanții viteji înzestrați cu spirit prevăzător. Care dintre muritori poate să-și dea seama dinainte cărei categorii de comandanți aparține și ce noroc are consulul pe care senatul îl trimite să poarte războiul? Oare au să-l vadă sărbătorit și purtat în triumf, urcînd cu oastea biruitoare treptele Capitoliului, pentru a se închina în fața acelorași zei de la care pleacă acum? Sau, dimpotrivă, înfrîngerea lui va fi prilej de bucurie pentru vrăjmași? Într-adevăr, la faima regelui Perseus, împotriva căruia se pornea, se adăuga și faptul că neamul macedonenilor era vestit în războaie și că tatăl său, Filip, cîștigase un mare renume chiar în războiul cu romanii, după atîtea fapte de arme săvîrșite; apoi chiar numele lui Perseus n-a încetat o clipă de a fi ridicat în slăvi, din ziua în care a primit domnia, în așteptarea războiului care avea să izbucnească. Cu aceste gînduri, cetățenii romani aparținînd tuturor stărilor l-au întovărășit pe consul la plecarea lui. O dată cu el au fost trimiși doi tribuni militari, C. Claudius și Q. Mucius, și trei tineri de seamă: P. Lentulus, și cei doi Manli Acidini, unul era fiul lui M. Manlius, celălalt al lui L. Manlius. Consulul plecă, însoțit de aceștia, la Brundisium, unde era oastea romană și de acolo, trecînd marea cu toate trupele, și-a așezat tabăra lîngă Nymphaeum în ținutul Apolloniei.

L La cîteva zile după ce trimișii săi, înapoindu-se de la Roma, i-au spulberat toate nădejtile de pace, Perseus a ținut un sfat. Acolo au avut loc discuții cîtva timp din pricina părerilor deosebite: unii susțineau că ori trebuie să se plătească romanilor un tribut dacă le va fi impus, ori să le cedeze o parte din teritoriul Macedoniei, dacă li se va da o astfel de pedeapsă; în sfîrșit, erau de părere că se cuvine să îndure orice osîndă pentru a se menține pacea; că regele nu trebuie deci să riște ca la o aruncătură de zar, nici persoana sa, nici regatul; „Dacă va rămîne stăpîn sigur și necontestat pe

tron, vremea și împrejurările îi pot aduce numeroase foloase, prin care să poată nu numai să-și redobîndească ceea ce a pierdut, dar chiar să insufle teamă, la rîndul său, celor de care se teme acumă“.

Însă o parte cu mult mai mare dintre ei era pentru o atitudine mai semeată. „Oricît de puțin le-am ceda, — declarau aceștia, — va trebui în curînd să cedăm o dată cu aceasta și regatul. Căci romanii nu au nevoie de bani sau de pămînt, ci ei știu că atît faptele oamenеști, cît mai ales marile regate și imperii sînt amenințate de numeroase întîmplări. Romanii au frînat puterea cartaginezilor și pe grumajii lor l-au pus pe regele Numidiei, vecinul lor atît de puternic; Antiochus și vlăstarul său au fost alungați pînă dincolo de culmile Munților Taurus. Macedonia este singurul regat așezat în vecinătatea Italiei, și care, la cea dintîi slăbire a poporului roman, pare a fi în stare să redea regilor străvechea lor valoare. Cîtă vreme toate sînt neclintite, Perseus trebuie să se gîndească bine, dacă nu cumva, dînd rînd pe rînd cîte ceva, are să se vadă la urmă despuiat de bunuri și alungat din regatul său, cerșind romanilor Samothracia⁹⁸, sau vreo altă insulă unde să îmbătrînească supraviețuind regatului său ca un simplu particular în sărăcie și disprețuit de toată lumea; sau dacă nu este preferabil să-și apere cu arma în mînă situația și demnitatea sa, chiar îndurînd orice vitregie a războiului, cum se cuvine pentru un bărbat viteaz, sau, dacă va fi biruitor, să scape întregul pămînt de stăpînirea romană. Nu va stîrni o admirație mai mare faptul că romanii sînt alungați din Grecia, decît faptul că Hannibal a fost izgonit din Italia? Pe Hercules, nu va ajunge în situația să se vadă nevoit a ceda străinilor un tron bine consolidat. cel care a izbutit să-l apere cu mare strășnicie împotriva fratelui său, cînd acesta năzuia să i-l ocupe pe nedrept! În sfîrșit, cînd se discută despre război și despre pace, este necesar ca toți oamenii să fie convinși că nu e nimic mai rușinos ca faptul de a-ți fi cedat regatul fără luptă și că nu e ceva mai glorios ca faptul de a încerca orice soartă pentru demnitate și măreție“.

LI Această consfătuire s-a ținut la Pella, în vechiul palat al regilor Macedoniei. „Prin urmare, cu ajutorul zeilor — spuse regele — să purtăm războiul cu romanii, pentru că astfel găsiți voi cu cale“. După ce a trimis scrisori tuturor praefecților, și-a concentrat toate trupele la Citium⁹⁹ — un oraș din Macedonia. Apoi a jertfit cu o dărnicie regească 100 de victime în cinstea Minervei — căreia macedonenii îi spun Alcideimon — și a plecat la Citium însoțit de o ceată de curteni și slujitori. Acolo se adunaseră toate trupele de macedoneni, precum și cele auxiliare. Perseus și-a așezat tabăra în fața orașului, rânduindu-și toți războinicii în cîmp. În total, avea acolo 43 000 de ostași; cam o jumătate dintre aceștia alcătuiau falanga. Comanda falangei o avea Hippias din Beroaea¹⁰⁰. Apoi Perseus a ales 2 000 din întregul număr de ostași înzestrați cu *caetra* — pe cei mai puternici și în floarea vârstei — din care alcătui o legiune numită de macedoneni *agema*¹⁰¹. Comandanții acesteia erau Leonnatus și Thrasippus Eulyestas. Comandantul celorlalți ostași caetrați — cam vreo 3 000 de oameni — era Artephilus din Edessa¹⁰². Peonii¹⁰³, locuitori din Paroria și Parastrymonia¹⁰⁴ (niște regiuni situate în vecinătatea Thraciei), precum și agrianii¹⁰⁵, amestecați chiar cu locuitori threci, au constituit și ei un corp cam de 3 000 de oameni. Cel care îi înarmase și îi adunase era Didas, paeonul care îl ucisese pe tînărul Demetrius. Perseus mai avea și 2 000 de războinici galli, care aveau în fruntea lor pe Asclepiodotus din Heraclea, din neamul sintilor¹⁰⁶. Cei 3 000 de threci liberi își aveau căpetenia lor. Mai avea și un număr aproape egal de cretani, care-și urmau pe comandanții lor, Susus Phalararneus și Syllus Cnossius. Și Leonidas Lacedemonianul comanda un corp de 500 de ostași din Grecia, strînși de la diferite neamuri. Se spunea că Leonidas era de viță regească: fusese osîndit cu exilul într-o numeroasă adunare a acheilor pentru că fusese prins cu o scrisoare către Perseus. Pe aetolieni și beoțieni, care nu erau mai mult de 500 de oameni cu toții, îi comanda Lyco din Achaia. Toate aceste trupe auxiliare, formate din oameni de la atîtea popoare și de la atîtea neamuri, întruneau un efectiv de 12 000 de războinici. Cavaleria — 3 000 de călăreți — și-o strînsese

din întreaga Macedonie. Venise acolo și Cotys, fiul lui Seuthes, regele neamului odryzilor, cu 1 200 de călăreți aleși și cu un număr aproape egal de pedestrași. În total, Perseus avea 39 000 de pedestrași și 4 000 de călăreți. Se știa bine că, în afară de oastea cu care a trecut Alexandru cel Mare în Asia¹⁰⁷, niciodată nu a avut vreunul dintre regii Macedoniei atâtea trupe.

LII Se scurgea al 26-lea an de când se încheiase pacea dintre romani și Filip¹⁰⁸, la cererea acestuia. În tot acest răstimp Macedonia nu mai fusese tulburată de războaie și avea la îndemână destule vârstare tinere, a căror majoritate erau la vârsta de a purta armele și care erau deprinși cu viața ostășească datorită ușoarelor ciocniri cu thracii, vecinii lor, cu care prilej mai mult făceau exerciții de luptă decît se oboseau. Apoi și faptul că războiul cu romanii a fost plănuț multă vreme mai întii de Filip și apoi de Perseus, făcuse ca toate să fie pregătite și puse la cale.

Perseus a pus armata să facă nu manevre propriuzise, ci unele mișcări, ca să nu li se pară ostașilor că au stat atîta vreme sub arme degeaba. Și așa înarmați cum erau, regele i-a chemat pe toți la adunare. El însuși luă loc pe tribună, avînd în jurul său pe cei doi feciori ai săi¹⁰⁹, dintre care cel mai vîrstnic, Filip, frate bun al lui Perseus, însă adoptat ca fiu. Cel mai mic, purtînd numele de Alexandru, era fiul său de sînge. Perseus își îmbărbătă ostașii la război: le aminti nedreptatea îndurată de tatăl său, Filip, și de el din partea romanilor. „Tatăl său a fost silit să ridice din nou armele împotriva romanilor din pricina tuturor înjosirilor, însă în toiul pregătirilor de război, ursita i-a curmat zilele; romanii atunci au trimis la el soli, dar totodată și soldați ca să ocupe orașele Greciei. Prin ticluirea unor întrevederi înșelătoare — chipurile, pentru a încheia pace — au făcut să se scurgă iarna, pentru a avea răgaz în vederea pregătirii războiului. Acum sosește și consulul cu două legiuni romane, fiecare avînd cîte 6 000 de pedestrași și cîte 300 de călăreți și un număr aproape egal de aliați pedestrași și călăreți. Dacă li se vor alătura romanilor și ajutoarele trimise de Eumenes și de Masi-

nissa, aceste trupe nu vor fi mai multe de 7 000 de pedestrași și 2 000 de călăreți. Aflînd din cîte trupe e alcătuită oastea dușmanului, ostașii săi să-și arunce privirile asupra armatei lor ca să-și dea seama cît de mare e numărul lor, din ce fel de oameni e alcătuită și cu cît sînt mai presus ei, deprinși din copilărie cu meșteșugul armelor, întăriți și căliți în urma atîtor războaie, față de armata dușmanilor, formată din recruți înrolați în grabă pentru acest război. Trupele auxiliare ale romanilor sînt formate din lydieni, frygieni și numizi, în schimb ale sale sînt alcătuite din thraci și galli, cele mai viteze neamuri. Armele ostașului roman sînt acelea pe care fiecare și le-a pregătit din sărăcia lui¹⁰, pe cînd macedonianul le-a căpătat pe ale sale din arsenalele făurite prin grija și cheltuiala tatălui său atîția ani. Pentru dușman proviziile vor fi pe de o parte transportate de departe, pe de alta, vor fi expuse tuturor primejdiilor maritime; în schimb, el a strîns de 10 ani și bani și grîne, fără să mai țină seama de veniturile aduse de mine. Macedonenii au din belșug și cu prisosință strîns toate mijloacele, pregătite cu bunăvoința zeilor și cu grija regelui. Ostașii trebuie numai să fie însuflețiți de avîntul pe care l-au avut strămoșii lor, care, după ce au supus întreaga Europă, trecînd în Asia, și-au deschis drum cu armele pe tot globul pămîntesc în ținuturi necunoscute pînă atunci nici măcar din auzite. N-au încetat de a-i birui pe toți, pînă cînd, îngrădiți de Marea Roșie, n-au mai avut pe cine să învingă. Însă acum, pe Hercule, nu mai e vorba de cele mai îndepărtate țarmuri ale Indiei, ci de faptul că ursita a hotărît să se dea lupta pentru stăpînirea Macedoniei însăși. Cînd romanii au purtat război cu tatăl său, Filip, i-au dat acestui conflict titulatura pompoasă de «război dus de ei pentru eliberarea Greciei». Acum romanii caută fățiș să-i ia în robie pe macedoneni, ca să nu mai existe nici un rege în vecinătatea puterii romane și nici un neam vestit prin războaie să nu mai aibă arme. Asta înseamnă a preda armele în mîinile unor stăpîni trufași și totodată pe regele și regatul lor, dacă vor să renunțe la război și să împlinescă ceea ce li s-a cerut“.

LIII Pe de o parte, în tot timpul cuvîntării, Perseus a fost întrerupt de strigăte de aprobare din partea întregii mulțimi îndeajuns de numeroase, pe de altă parte însă au izbucnit altfel de strigăte — de indignare și de amenințare — unii cerîndu-i regelui să aibă curaj, așa încît Perseus și-a încheiat discursul, poruncindu-le să fie gata de drum, căci umblă vorba că romanii s-au pus în mișcare pornind de la Nymphaeum. După ridicarea adunării, Perseus s-a ocupat cu ascultarea soliilor trimise de cetățile din Macedonia. Aceștia veniseră însă să-i făgăduiască sume de bani, fiecare cetate după mijloacele sale, precum și provizii pentru război. Tuturor regele le-a adus mulțumiri, însă nu le-a primit ofertele, spunîndu-le că îi sînt îndeajuns depozitele pe care le-a pregătit din vreme. Le-a poruncit să-i pună la îndemîină numai căruțe pentru a transporta mașinile de război și marea cantitate de arme de aruncat, precum și alte unelte de război. Pornind de acolo cu întreaga-i oaste, se îndreptă către Eordaea¹¹¹, așezîndu-și tabăra lîngă lacul ce purta numele de Begorites¹¹²; a doua zi Perseus înaintă pînă la fluviul Haliacmon¹¹³ din regiunea Elimea¹¹⁴. Apoi, după ce trecu printr-o trecătoare din munții cu numele Cambuni¹¹⁵, coborî într-un ținut (locuitorii îi spun Tripolis¹¹⁶) unde se află Azorus¹¹⁷, Pythium¹¹⁸ și Doliche¹¹⁹. Aceste trei orașe l-au întîrziat cîtva timp pe Perseus, pentru că dăduseră ostatici Larissei, totuși, în fața primejdiei, de teamă, i s-au supus. Perseus s-a purtat față de ele cu bunăvoință, încredințat că și perhaebii vor proceda la fel¹²⁰. Locuitorii acestui oraș n-au pregetat de loc și i s-au supus, îndată ce el a sosit acolo. Perseus s-a văzut apoi nevoit să atace orașul Cyretiae¹²¹, însă în prima zi a fost respins de mulțimea războinicilor care au alergat către porțile cetății; în ziua următoare, atacîndu-l din nou cu toate trupele sale, toți locuitorii i s-au supus înainte de lăsatul amurgului.

LIV Mylae¹²², orașul așezat în vecinătate, era atît de întărit, încît nădejdea că orașul ar fi de necucerit i-a făcut pe locuitori cam îngîmfați, de aceea nu s-au mulțumit numai să-i închidă lui Perseus porțile, ci l-au împroșcat cu tot felul de batjocuri și ocări, și pe el, și

pe macedoneni. Acest fapt i-a înverșunat și mai mult pe atacatori, iar ei, pierzînd orice nădejde de iertare, s-au înflăcărat, pentru a se apăra și mai dîrz. Și astfel, vreme de trei zile, cu o mare încrîncenare și dintr-o parte și dintr-alta, a fost asediat și apărat orașul. Macedonenii, datorită numărului lor mare, erau în măsură să dea atac după atac, fără greutate; în schimb, pe locuitorii care își apărau orașul zi și noapte, nu numai rănile, ci și veghile și eforturile neîntrerupte îi sleiau de vlagă. În a patra zi, în vreme ce se ridicau din toate părțile scările alăturîndu-se de ziduri și poarta cetății era asaltată cu o mare strășnicie, locuitorii orașului, respingînd pe dușmani de la ziduri, se năpustiră către poartă, ca s-o apere și porniră într-un neașteptat iureș asupra vrăjmașilor. Însă, deoarece acest atac era mai degrabă dezlănțuirea unei nesăbuite mîini decît o încredere adevărată în forțele lor, fiind și puțini și istoviți, respinși de mulțimea macedonenilor cu forțele întregi, au întors spatele, și dușmanul a pătruns, de-a valma cu fugarii, pe poarta deschisă. În felul acesta orașul a fost cucerit și prădat. Locuitorii liberi care au supraviețuit măcelului au fost vînduți. După ce orașul a fost incendiat și dărîmat în mare parte, Perseus plecînd, a mutat tabăra la Phalanna¹²³, de acolo a ajuns a doua zi la Cyrton¹²⁴. Însă cînd a aflat că acolo a intrat cu o garnizoană T. Minucius Rufus și Rippias, arhonteles thesalienilor, Perseus, trecînd pe lîngă oraș fără măcar să încerce asediul, a pus stăpînire pe Elatia¹²⁵ și Gonnus¹²⁶ ai căror locuitori, înspăimîntați de sosirea lui neașteptată, au capitulat. Amîndouă orașele, și îndeosebi Gonnus, sînt așezate în trecătoarea care duce către Tempe¹²⁷. Regele macedonean a lăsat acolo o puternică garnizoană pentru apărare, alcătuită din pedestrași și călăreți; pe lîngă aceasta a întărit locul prin trei rînduri de șanțuri și un vallum. Apoi, înaintînd spre Sycurium, hotărî să aștepte acolo sosirea dușmanilor; totodată Perseus porunci să se facă rost de provizii din regiunea din jur aparținînd vrăjmașului, căci localitatea Sycurium¹²⁸ se află la poalele muntelui Ossa, care în partea dinspre miazăzi domină cîmpiile Thesaliei, iar în spate are Macedonia și Magnesia¹²⁹. La aceste avantaje se mai

adaugă și clima cît se poate de sănătoasă și belșugul de ape provenite din toate părțile din izvoare care nu seacă niciodată.

LV Consulul roman, îndreptîndu-se în cursul aceleiași zile cu oștile către Thessalia¹³⁰, la început a avut la îndemîină drum bun prin Epir; apoi, după ce a trecut dincolo în Athamania, unde pămîntul este arid și aproape neumbat, abia a putut să ajungă la Gomphi¹³¹, înaintînd încet, din cauza nemaipomenitelor greutăți întîmpinate. Dacă Perseus l-ar fi înfruntat pe consul — cînd comanda o oaste de recruți, cu oamenii și caii istoviți de sforțări — atacîndu-l în linie de bătaie într-un loc și într-un moment prielnic sieși, nici măcar romanii nu tăgăduiesc că ei ar fi suferit o mare înfrîngere¹³². După ce romanii au ajuns la Gomphi, fără să se încaiere cu vrăjmașul, la bucuria că s-au văzut scăpați dintr-un defileu atît de primejdios, s-a adăugat disprețul față de un dușman care nu și-a dat seama de situația lui avantajoasă. După ce a adus sacrificii, potrivit cu rînduielile, și după ce a distribuit merinde ostașilor, consulul a poposit acolo cîteva zile pentru odihna oamenilor și a vitelor de povară; cînd a aflat că macedonenii colindă răzlețiți prin Thessalia și pustiesc țarinele aliaților, și-a condus numaidecît trupele întremate la Larissa. De acolo, găsindu-se la o depărtare cam de 3 000 de pași de dușman, și-a așezat castrul mai sus de riul Peneus, lîngă Tripolis, căruia i se mai spune și Scaea¹³³. În același timp a sosit și Eumenes cu flota sa la Chalcis; era împreună cu frații săi Attalus și Athenaeus și lăsase la Pergamum, pentru a asigura apărarea regatului, pe un alt frate al său, Philaeterus. De la Chalcis, Eumenes a venit la consul împreună cu Attalus și cu 4 000 de pedestrași și 1 000 de călăreți. La Chalcis lăsase 2 000 de pedestrași, pe care îi comanda Athenaeus. Acolo la Gomphi s-au adunat și celelalte trupe auxiliare ale romanilor venite din partea tuturor populațiilor Greciei, dintre care cele mai multe au fost date uitării de către istorici (atît de neînsemnate erau). Apollonia a trimis 300 de călăreți și 100 de pedestrași. Toată cavaleria care venise din partea întregului neam al aetoliienilor

alcătuia un singur escadron. De la thessalieni, de la care nădăjduiau să vină întreaga cavalerie, nu se aflau în tabăra romană mai mult de 300 de călăreți. Acheii au trimis din rîndurile tineretului cam 1 500 de ostași, cei mai mulți înzestrați cu arme cretane.

LVI Cam în acea vreme, praetorul C. Lucretius, care comanda flota de la Kephalenia, după ce i-a dat dispoziții fratelui său, M. Lucretius, să se îndrepte cu flota spre Chalcis, ocolind promontoriul Maleum¹³⁴, s-a îmbarcat și el pe o triemă și a navigat spre golful Corint, pentru a-și asigura, înaintea dușmanului, situația din Beoția; însă, din pricina sănătății sale șubrede, navigația a fost încetinită. M. Lucretius, sosind la Chalcis, cînd a aflat că P. Lentulus împresoară Haliartus, îi trimise vorbă, potrivit dispoziției primite de la praetor, să plece de acolo. Acesta, care pornise acțiune împreună cu tineretul beoțian, aflat de partea romanilor, s-a depărtat de la ziduri. Ridicarea acestui asediu a făcut loc unei alte împresurări, căci de îndată M. Lucretius a înconjurat din nou Haliartus cu oastea sa alcătuită din trupe navale, însumînd 10 000 de ostași, împreună cu 2 000 de soldați ai regelui Eumenes, puși sub comanda lui Athenaeus. Tocmai cînd se pregăteau de atac a sosit și praetorul de la Creusa¹³⁵. Cam în aceeași vreme s-au adunat și navele aliaților la Chalcis: erau două quinquereme carthagineze, două trireme trimise de Heraclea din Pont, patru, de Chalcedon și tot atîtea, de Samos, precum și cinci nave quadrireme rhodiene. Praetorul, observînd că nu sînt nicăieri semne că va avea loc vreo bătălie navală, le trimise înapoi aliaților. La Chalcis veni și Q. Marcius cu flota sa, cucerind Alope¹³⁶ și luînd cu asalt Larissa — care mai poartă numele de Cremaste.

Aceasta era în Beoția starea lucrurilor; în acest timp Perseus își avea tabăra — așa cum s-a spus mai sus — lîngă Sycurium; după ce a cărat cerealele de pretutindeni de pe ogoarele din jur, regele își trimise trupele ca să pustiască ținutul Pherae¹³⁷, încredințat că va putea să-i surprindă pe romani, îndepărtîndu-se prea mult de tabăra lor, pentru a da ajutor orașelor aliate. Însă cînd a băgat de seamă că romanii nici nu s-au clintit din

loc cu toată zarva sa, a împărțit prada, în afară de oamenii capturați, ostașilor spre a se înfrupta din ea, căci în cea mai mare parte erau vite de tot felul.

LVII Cam în aceeași vreme și consulul roman și regele Perseus au ținut sfat cu ai lor de unde să pornească operațiile. Avîntul soldaților regelui sporise de cînd dușmanul i-a lăsat să pustiască ținutul orașului Pherae: de aceea socoteau că trebuie să pornească de acolo la atacul taberei romanilor, ca să nu le mai dea răgaz. La rîndu-le, romanii erau de părere că întîrzierea lor face impresie urîtă în ochii aliaților lor, care erau cît se poate de nemulțumiți că romanii n-au sărit în ajutorul locuitorilor din Pherae. În vreme ce chibzuiau ce trebuie să facă — la sfat erau de față și Eumenes și Attalus — vine o ștafetă în goană care dă de știre că se apropie vrăjmașul cu o mare oaste. După ridicarea sfatului, se dă numaidecît semnalul ostașilor să ia armele. Între timp se hotărăște să iasă 100 de călăreți și un număr egal de pedestrași arcași, din rîndul trupezelor auxiliare ale regelui Eumenes. Cînd Perseus a ajuns la ceva mai mult de 1 000 de pași de castrul roman, cam la ora a patra din zi¹³⁸, a poruncit unităților sale de pedestrași să se oprească. El a pornit înainte cu cavaleria și cu trupele cu armament ușor; o dată cu dînsul au înaintat și Cotys și comandantii celorlalte trupe aliate. Ei nu se aflau la o distanță mai mare de 500 de pași de castrul roman, cînd cavaleria vrăjmașului a apărut în fața ochilor lor; erau două escadroane de călăreți, alcătuite în mare parte din galli — în fruntea lor era Cassignatus — precum și o trupă cu armament ușor, alcătuită din aproape 150 de missieni sau cretani. Regele Perseus s-a oprit locului neștiind cît de mari sînt efectivele vrăjmașilor. Apoi trimise și el din oastea sa două pîlcuri¹³⁹ de călăreți threci și două de macedoneni, împreună cu cîte două cohorte de cretani și de threci¹⁴⁰. Deoarece dușmanii erau deopotrivă numericește și nu le veneau ajutoare noi nici unora, nici altora, lupta s-a încheiat fără izbînda cuiva. Cam vreo 30 de oameni ai regelui Eumenes au fost doborîți acolo; între aceștia a

căzut și căpetenia gallilor, Cassignatus. Chiar atunci, Perseus își aduse înapoi trupele lui Sycurium.

În ziua următoare, regele macedonean reapăru din nou la aceeași oră și în același loc, în spatele trupelor venind sacalele cu apă, căci ei străbătuseră un drum de 12 000 de pași, tot drumul fără apă și plini de praf. Era limpede că dacă s-ar fi încăierat cu dușmanii la prima întâlnire, aveau să lupte istoviți de sete. Pentru că romanii au stat liniștiți aducându-și chiar posturile între parapetele castrului, trupele regelui macedonean s-au întors și ele în tabăra lor. Treaba aceasta au făcut-o vreme de câteva zile, nădăjduind că se va ajunge la situația ca ariergarda macedoneană să fie atacată în timpul retragerii de avangarda romană. Dacă s-ar fi iscat în acest fel încăierarea, după ce i-ar fi ademenit pe romani să se depărteze de castrullor, ușor le-ar fi dat peste cap frontul în orice loc s-ar fi aflat, pentru că macedonenii erau mai puternici în ceea ce privește cavaleria și trupele cu armament ușor.

LVIII Văzînd că nu-i izbutește planul, regele Perseus își apropie încă mai mult de dușman tabăra pe care o întărise, între adversari fiind acum o distanță de 5 000 de pași; de acolo, la revărsatul zorilor, după ce s-a rînduit pedestrima în linie de bătaie în același loc obișnuit, pornește cavaleria și trupele de armament ușor către tabăra vrăjmașilor. Norii de pulbere stîrniți, mai deși și mai apropiați ca de obicei, au făcut să se dea alarma în tabăra romană. La început mai că nu le venea romanilor să dea crezare celui care vestea că se apropie vrăjmașul, deoarece zile în șir acesta nu apăruse niciodată înainte de ora a patra din zi, iar atunci soarele abia răsărise. Însă orice îndoială s-a spulberat, cînd soldații de la porți au alergat în număr mare dînd, prin strigăte, alarma. S-a iscat o nemaipomenită zarvă. Tribunii militari, comandanții trupelor aliate și centurionii se reped către praetoriu, fiecare ostaș aleargă la cortul său. Perseus își rînduise trupele sale în linie de bătaie la mai puțin de 500 de pași de parapetele castrului roman, în jurul unei măguri ce se chema Callinicus. Aripa stîngă o comanda regele Cotys cu toate trupele din ce-

tatea sa: unitățile sale de armament ușor se deosebeau între șirurile de călăreți unde fuseseră încadrate. La aripa dreaptă se găsea cavaleria macedoneană; rîndurile escadroanelor ei erau amestecate cu trupe de cretani. Trupele cu armament ușor le comanda Medon Beroeaeus, iar cele de cavalerie, precum și celelalte trupe cretane îl aveau în frunte pe Meno din Antigona. În vecinătatea aripilor se afla cavaleria regelui, precum și trupele auxiliare alese ale feluritelor neamuri; acestea aveau în fruntea lor pe Patrocles din Antigona și pe Didas, guvernatorul Paeoniei. Regele se afla la centrul frontului. Era înconjurat de escadroanele sacre de călăreți și de trupa care la macedoneni se cheamă *agema*. În fața sa i-a rînduit pe prăștiași și pe arcași; amîndouă cetele aveau cîte 400 de oameni. În fruntea lor, Perseus îl pusese pe Ion din Thessalonic și pe Arthemon din Dolopia. În felul acesta își întocmise Perseus frontul său.

După ce consulul și-a rînduit pedestrima în linie de bătaie în interiorul taberei și a scos din tabără el însuși toată cavaleria și trupele cu armament ușor, a alcătuit frontul în fața valului de întărituri ale castrului. Aripa dreaptă a fost dată s-o comande C. Licinius Crassus, fratele consulului, care avea toată cavaleria italică amestecată cu veliți¹⁴¹. La aripa stîngă se găsea M. Valerius Laevinus, care comanda cavaleria aliaților dată de populațiile grecești, precum și trupele de armament ușor ale aceluiași neam. Centrul liniei de bătaie îl ținea Q. Mucius cu călăreți aleși denumiți „extraordinari”. Înaintea steagurilor acestora fuseseră așezați 200 de călăreți galli, precum și 300 de cyrtii¹⁴² din rîndurile trupelor auxiliare ale lui Eumenes. În fața aripii stîngi romane, la o mică distanță de ea, fuseseră rînduiți 400 de călăreți thessalieni. Regele Eumenes și Attalus, cu toate forțele lor, se găseau postați în spatele liniei de bătaie¹⁴³ între ariergarda și parapetele castrului.

LIX Fronturile de luptă ale celor două armate, fiind rînduite cam în felul acesta și avînd un număr aproape egal de călăreți și de trupe cu armament ușor, se aruncă unele asupra altora, bătălia începînd de la prăștiași și arcașii care mergeau înainte. Cei dinții dintre toți au

dezlănțuit atacul thracii, întocmai ca niște fiare sălbatice ținute multă vreme închise în cuști, năpustindu-se cu strigăte nemaipomenite asupra cavaleriei de la aripa dreaptă formată din soldați italici, așa fel încît, deși aceștia erau căliți în războaie și din fire neînfricați, au fost puși totuși în neorînduială... cu săbiile pedestrașii lui Perseu căutau să sfarme lăncile... cînd tăiau picioarele cailor, cînd spintecau burțile cailor. Perseus, năvălind asupra centrului frontului, îi dă peste cap din primul atac pe greci. În vreme ce dușmanul îi urmărea aprig din spate pe grecii puși pe fugă, acestora le-a fost de mare ajutor cavaleria thessaliană care fusese așezată în rîndurile rezervelor și care era despărțită de aripa stîngă printr-un mic interval; aceasta, care pînă acum doar asistase la luptă, cînd băgă de seamă că situația este primejdioasă pentru romani, a intrat în acțiune. Thessalienii, retrăgîndu-se pas cu pas, cu șirurile în ordine, s-au unit cu trupele auxiliare ale lui Eumenes și, împreună cu acesta, au putut primi și ocroti în rîndurile lor pe aliații împrăștiati în fugă; fiindcă dușmanii îi urmăreau în rînduri mai puțin dese, încumetîndu-se chiar să înainteze, au adunat numeroșii fugari întîlniți în cale. Nici trupele regelui macedonean, împrăștiate pretutindeni cu prilejul urmăririi dușmanului, nu se încumetau să se măsoare cu o trupă care mergea în ordine și cu pas ferm. Lui Perseus, care învinsese în bătălia dintre cele două cavalerii și care spunea că: dacă se vor mai depune puține efortări, se va pune capăt războiului, îi sosește ca ajutor falanga macedoneană, pe care au adus-o, din propriu imbold, cu mare renezițiune, Hippias și Leonnatus, ca să ia și ei parte la îndrăznețele acțiuni începute, după ce aflaseră de izbîndirea cavaleriei lor. În timp ce Perseus șovăia între nădejdea și teama de a încerca o operație atît de însemnată, cretanul Evander, pe care regele îl întrebuițase ca unealtă pentru uciderea lui Eumenes la Delphi, văzînd că trupele falangei înaintează cu steagurile întinse, alergă la rege și îi atrase luarea aminte ca nu cumva, înfumurîndu-se datorită acestei izbînzii, să riște, ca la o aruncătură de zar, întreaga sa situație, pornind la voia întîmplării. Dacă se va mulțumi cu izbînda dobîndită în cursul acelei zile

și va sta liniștit, sau se va bucura de condițiile unei păci onorabile, sau, dacă va voi mai degrabă să continue războiul, va atrage de partea sa foarte mulți aliați, care vor urmări să dobândească situații deosebite. Către acest plan era mai aplecat și sufletul regelui. De aceea, după ce i-a adus laude lui Evander, porunci să aducă înapoi steagurile, să se înapoieze în tabără toate trupele de pedestrași și să sune cu trâmbița retragerea cavaleriei.

LX În acea zi, din partea romanilor au căzut 200 de călăreți și nu mai puțin de 2 000 de pedestrași. Au fost luați prizonieri cam 600¹⁴⁴. În schimb, din rîndurile oastei regelui au fost omorîți 20 de călăreți și 40 de pedestrași. După ce învingătorii s-au întors în tabără, toți erau voioși și îndeosebi thracii ieșeau în evidență fiind cuprinși de o veselie neobișnuită; aceștia s-au înapoiat cîntînd în tabără, avînd înfipte în vîrfurile sulitelor lor capete de vrăjmași. Romanii erau apăsăți nu numai de tristețe din pricina înfrîngerii lor, ci chiar fuseseră cuprinși de teama ca nu cumva dușmanul să le atace numaidecît castrul. Eumenes îl povățui pe consul să strămute tabăra dincolo de rîul Peneus, pentru a se sluji de acesta ca de o întăritură, pînă cînd ostașii se vor reculege. Consulul însă era tulburat de gîndul că, dacă ar recurge la această măsură, ar însemna să mărturisească că îi e frică; totuși s-a lăsat înduplecat de temeinicia acestei măsuri, și trecîndu-și în tăcerea nopții trupele dincolo de rîul Peneus, întări castrul pe malul de dincolo.

A doua zi, regele, înaintînd cu intenția de a-i provoca din nou, cînd a observat că dincolo de rîu romanii și-au instalat tabăra în loc sigur, își recunoscuseră greșeala că în ajun el nu a urmărit cu stăruință pe dușmanii pe care îi învinsese, ba încă se gîndea el, a făcut o greșală cu mult mai mare că i-a lăsat pe romani în pace în timpul nopții; căci fără să-și urnească din loc alte forțe, dacă și-ar fi năpustit asupra dușmanului numai unitățile cu armament ușor ar fi putut să nimicească o mare parte din trupele vrăjmașilor în timpul trecerii rîului, cînd ei se aflau în panică.

Într-adevăr, romanii, stînd la adăpostul întăriturilor castrului lor, și-au risipit deocamdată teama; ceea ce-i

îndurera mai mult ca orice era rușinea îndurată față de faima lor. Și de aceea, în sfatul ținut la consul, fiecare arunca vina de la sine pe aetolieni: „de la aceștia a pornit fuga și a început panica. Cuprinse de frică, s-au luat după aetolieni¹⁴⁵ și celelalte populații grecești aliate“. Cinci fruntași ai aetolienilor, care se spunea că au fost văzuți întorcînd spatele cei dintii, au fost trimiși la Roma. În schimb, thessalienii au fost lăudați în fața adunării și comandantii lor au fost chiar decorați pentru vitejie.

LXI Se aduceau în fața regelui trofee luate de la dușmanii uciși. Dintre acestea, Perseus împărțea ostașilor săi daruri, dăruind unora arme deosebite, altora cai, altora prizonieri; erau acolo peste 1 500 de scuturi, mai mult de 1 000 de platoșe și pieptare de zale; numărul coifurilor, al spadelor și al armelor de aruncat, de tot soiul, era cu mult mai mare. Aceste capturi, — ele însele erau destul de însemnate, — au fost exagerate și mai mult de rege, cu prilejul cuvîntării sale rostite în fața ostașilor chemați la adunare: „Aveți tot dreptul să priviți cu încredere rezultatul acestui război. Voi ați pus pe goană cele mai bune trupe ale dușmanilor, cavaleria romană cu care ei se făleau că sînt nebiruiți. Căci cavalerii la romani sînt fruntașii tinerimii, din rîndurile ei se aleg senatori; din sînul ei sînt aleși consuli care intră în rîndurile senatului, din sînul cavalerilor se aleg comandantii supremi; trofee luate de la aceștia vi le-am împărțit vouă puțin mai înainte. Dar nici asupra pedestrimii legiunilor n-ați obținut o biruință mai puțin însemnată; aceasta a izbutit să vă scape prin fugă în timp de noapte, umplînd pretutindeni acest rîu în care înotau ca niște naufragiați, căutînd în spaima lor să scape. Numai că pentru noi va fi mai lesne să trecem rîul Peneus, pentru a-i urmări pe dușmanii înfrînți, decît a fost pentru ei, care erau cuprinși de panică; trecîndu-l, numaidecît le vom cuceri tabăra pe care am fi pus mîna astăzi, dacă dușmanii n-ar fi fugit. Sau dacă romanii vor veni să dea luptă în regulă, așteptați-vă ca și pedestrima lor să sfîrșească în același chip lupta, ca și cavaleria lor“. Cei care cîștigaseră lesne victoria, purtînd pe umeri trofeele vrăjmașilor uciși, au auzit vorbindu-se

de isprăvile lor, și din ceea ce fusese o întâmplare își făceau o speranță de viitor. Și pedestrașii, înflăcăându-se de gloria dobândită de alții doreau, — mai cu seamă cei care făceau parte din falanga macedoneană, — și pentru ei prilejul de a-și sluji regele cu aceeași vitejie, și de a câștiga o glorie aidoma asupra vrăjmașului.

După dizolvarea adunării, Perseus, pornind a doua zi, și-a așezat tabăra lângă Mopselus: aceasta este o măgură situată înainte de Tempe, între Larissa și Gonnus.

LXII Romanii, fără a se îndepărta de malul râului Peneus, și-au strămutat castrul pe poziții și mai ferite de primejdii. Acolo a sosit numidul Misagenes cu 1 000 de călăreți, cu un număr egal de pedestrași și, pe lângă aceste trupe, cu 22 de elefanți. În zilele acelea, cu prilejul sfatului de război întrunit de rege în legătură cu mersul întregii situații, după ce s-a risipit trufia provocată de izbîndă, unii dintre prietenii săi au îndrăznit să-i dea sfatul de a profita mai bine de succes, ca să dobîndească o pace în condiții onorabile¹⁴⁶, decît, ademenit de deșarte nădejdi să se lase dus într-o situație din care să nu mai poată ieși: „Acel om este cu adevărat înțelept și pe merit fericit care știe să fie cumpătat cînd are succese și care nu se încrede prea mult în norocul din clipa prezentă“. De aceea îl sfătuiau să trimită împuterniciți la consul, ca să reînnoiască tratatul de alianță în aceleași condiții cu care tatăl său, Filip, a dobîndit pacea din partea învingătorului T. Quinctius. „Războiul nu va putea fi sfîrșit într-un chip mai strălucit decît acum, în urma acestei memorabile bătălii; nici nu poate nutri o mai temeinică nădejde de a avea o pace trainică decît în urma acestei înfrîngerii, după care romanii, cuprinși de groază, vor fi mai înclinați ca oricînd s-o încheie. Dar dacă totuși chiar acum romanii, din pricina îndărătniciei lor înnăscute, vor disprețui oferta, zeei și oamenii vor fi martorii și ai cumpătării lui Perseus și ai încăpăținatei trufii romane“. Sufletul regelui nici-odată nu fugise de asemenea sfaturi. De aceea, această părere a fost încuviințată de către cei mai mulți, și solii lui Perseus au fost trimiși la consul; au fost ascultați

într-un sfat numeros: ei au cerut pace, făgăduind că Perseus va da romanilor tributul pe care s-a învoit să-l plătească Filip; că va părăsi orașele, ținuturile și locurile pe care le cedase Filip. Acestea au fost cuvintele spuse de solii lui Perseus. După retragerea acestora, în consfătuirea care a avut loc, dîrzenia romanilor a învins. Pe atunci așa era obiceiul ca în răstriște acest popor să aibă înfățișarea unui învingător, iar în toiul izbînzilor să-și înfrîneze sentimentele¹⁴⁷. De aceea s-a găsit de cuviință să i se dea următorul răspuns lui Perseus: „Se va încheia pace numai dacă regele va lăsa pe seama senatului roman dreptul de a hotărî asupra întregii situații: atît asupra persoanei sale, cît și asupra întregii Macedonii“.

După ce solii macedoneni au adus la cunoștință regelui rezultatul însărcinării lor, cei care nu cunoșteau firea romanilor au rămas uimiți de încăpățînarea lor. Cei mai mulți l-au oprit pe rege să mai pomenească vreo vorbă despre pace, spunînd: „Curînd de tot, învinșii singuri vor cere ceea ce acum, cînd li se oferă, resping cu dispreț. În sinea sa, Perseus se temea de această trufie a romanilor, căci, gîndea el, aceștia se bizuie pe încrederea în puterile lor. Regele, mărind suma de bani oferită pentru cazul că ar putea să cumpere pacea cu bani, nu a încetat să ispitească pe consul. Pentru că nu izbuti să-l clintească din hotărîrea care îi fusese adusă la cunoștință în primul răspuns, spulberîndu-i-se nădejdea păcii, Perseus se înapoie la Sycurium, de unde plecase, hotărît să încerce din nou rezolvarea situației prin război.

LXIII Faima luptei dintre cele două cavalerii, răspîdită în Grecia, a dat pe față simțămintele oamenilor. Nu numai cei care erau de partea taberei macedonene, ci chiar foarte multe persoane care erau îndatorate față de romani prin uriașele servicii primite, și chiar unii care pătiseră de pe urma tiraniei și silniciilor lui Perseus, au primit cu bucurie această veste, nu pentru alt temei decît din pornirea rea pe care o are mulțimea și la reprezentațiile de circ¹⁴⁸ de a fi favorabilă celui mai nevrednic și mai slab.

În aceeași vreme, praetorul Lucretius asedia Haliartus din Beoția cu foarte mare dîrzenie, dar cu toate că impresurații nu primiseră ajutoare, în afară de tinerețul din Coronea, care intrase între ziduri la începutul asediului și nu mai nădăjduiau în ajutorul nimănui, totuși rezistau mai mult cu bărbăția lor sufletească decît bizuindu-se pe puterile lor. Deseori făceau și ieșiri, năvălind asupra lucrărilor de întărire făcute de asediatori, și ori de cîte ori romanii alăturau de zid un berbec, ei îl prăvăleau la pămînt cu ajutorul unor bolovani uriași sau cu ajutorul unei greutate de plumb lăsate asupra lui; cînd asediații nu izbuteau să ferească zidul de lovitură, la repezeală ridicau un zid nou în locul zidului năruit de berbec, grămădind acolo bolovani luați chiar din ruine. Deoarece împresurarea lîncezea prea mult din pricina lucrărilor, praetorul porunci să se împartă scările pe manipule pentru a asalta zidurile în cerc și din toate părțile; el era încredințat că numărul său de ostași îi va fi îndeajuns pentru reușita operațiilor, cu atît mai mult cu cît partea unde niște smîrcuri înconjurau orașul nu intra în planul de atac, căci orașul nici nu putea fi cucerit pe acolo. Dinspre partea în care se prăvăliseră două turnuri și zidul dintre ele, el însuși pune în mișcare 2 000 de oameni aleși pentru ca, în aceeași vreme în care el se va strădui să treacă peste dărîmături iar locuitorii orașului se vor năpusti asupra sa acolo, restul trupelor romane să poată cuceri cu ajutorul scărilor, în vreo parte oarecare, zidurile lipsite de apărători. Împresurații se pregătesc cu tot atîta strășnicie să zădărnicească acest atac; căci aruncînd peste golul pricinuit de zidul dărîmat vrafuri de crengi uscate, purtînd în mîini torțe, amenințau să dea foc acestor tufării, pentru ca, despărțiți de dușmani printr-o stavilă de flăcări, să aibă răgaz să ridice un nou zid în interior. Numai că o întîmplare i-a împiedicat să-și ducă pînă la capăt ceea ce începuseră să facă. Căci o ploaie atît de mare căzu pe neașteptate, încît nici nu s-au putut aprinde repede tufișurile și, dacă cumva se aprindeau, numaidecît se stingeau. De aceea romanii au reușit să-și deschidă trecere, străbătînd peste crengile fumegînde și, în vreme ce împresurații își con-

centrau sforțările pentru apărarea unui singur punct, zidurile asaltate sînt cucerite din mai multe părți cu ajutorul scărilor. În toiul celei dintîi învălmășeli provocate în orașul cucerit, au fost măcelăriți pretutindeni bătrîni și nevîrstnici, pe care întîmplarea i-a scos în calea romanilor; cei înarmați s-au refugiat în cetățuie, iar a doua zi s-au predat pentru că nu le mai rămăsese nici o nădejde, și au fost vînduți la mezat. Acolo au fost ca la 2 500 de oameni. Podoabele orașului, statuile și tablourile pictate și tot ce a fost pradă de preț, au fost îmbarcate pe nave. Orașul a fost dărîmat din temelie.

De acolo oastea a fost condusă la Theba¹⁴⁹. Pentru că această cetate s-a supus fără luptă, orașul a fost predat exilaților și celor care erau de partea romanilor. Praetorul a vîndut la mezat familiile din partida adversă, precum și pe cei care sprijiniseră pe regele Perseus și pe macedoneni. După ce au fost îndeplinite acestea în Beoția, praetorul s-a înapoiat la flota sa, la mare.

LXIV În vreme ce se petreceau aceste evenimente în Beoția, Perseus a rămas cîteva zile în tabăra sa de la Sycurium¹⁵⁰. Cînd a aflat că romanii transportă cerealele secerate în grabă de pe ogoarele dimprejur și că, apoi, fiecare ostaș taie cu coasa spicele în fața cortului său, ca să macine grîu mai curat, și că s-au făcut mari grămezi de paie prin toată tabăra, socotind că este potrivit să provoace un incendiu, porunci să se pregătească făclii și așchii de brad cu rășină, precum și torțe unse cu păcură și legate cu cîlți; și astfel a plecat la miezul nopții, ca să-i înșele, atacîndu-i pe romani în revărsatul zorilor. Degeaba însă. Cele dintîi posturi au fost zdrobite; și panica acestora a trezit și pe ceilalți. Numai decît s-a dat semnalul să se pună mîna pe arme; în același timp ostașii au fost rînduiți pe parapete, la porți. Pierzînd nădejdea de a ataca tabăra, Perseus întoarse numai decît linia sa de bătaie și porunci ca mai întîi să meargă carele cu poveri în fruntea coloanei, iar pedestriimea să urmeze după ele. El s-a oprit la urmă cu cavaleria și trupele cu armament ușor; pentru a alcătui ariergarda, convins că dușmanul îl va urmări — de altfel așa cum s-a și întîmplat — ca să pună stăpînire pe ariergardă.

A avut loc o scurtă ciocnire între trupele sale cu armament ușor, mai ales cu avangarda romană. Călăreții și pedestrașii romani s-au înapoiat în tabără fără să fie puși în neorînduială de dușmani.

După ce au strîns recoltele din împrejurimi, romanii își mutară tabăra la Crannon¹⁵¹, unde cerealele erau neatînse. Acolo, în vreme ce ședeau în tabără fără grijă, atît datorită distanței dintre Crannon și Sycurium, cît și din pricina greutății drumului care fusese lipsit de apă, deodată, la ivirea zorilor, s-a produs mare zarvă cînd a fost văzută, pe costișele înalte din față, cavaleria regelui împreună cu trupele cu armament ușor. Trupele regelui plecaseră din Sycurium în ajun, pe la amiază; coloana de pedestrași rămăsese dimineața într-o cîmpie din vecinătate. Perseus s-a oprit cîtăva vreme pe coline, încredințat că-i va putea ademeni pe romani să încingă o luptă cu cavaleria sa. Cum aceștia nu se clinteau din loc, Perseus își trimise un cavaler ca să transmită pedestrimii ordinul său de a se întoarce la Sycurium. Îndată îi urmă și el. Cavalerii romani, urmărindu-i la mic interval, pentru a putea năvăli asupra unităților răzlețite și risipite, cînd i-au văzut că merg în coloane compacte, păstrîndu-și locul înapoia steagurilor și menținînd rîndurile, se înapoiară și ei în tabără.

LXV Regele, obosit de drumul acesta atît de lung, își instală tabăra lîngă Mopselus. La rîndul lor, romanii, după ce au strîns recoltele de la Crannon, trecură în ținutul Phalanna. Acolo, regele — care aflase de la un dezertor că romanii seceră cerealele, colindînd pretutindeni ogoarele, fără să fie însoțiți de vreo pază înarmată — pornind cu 1 000 de călăreți și cu 2 000 de thraci și de cretani, după ce a mers în coloană cu cea mai mare repeziciune cu putință, i-a atacat pe neașteptate pe romani. Au fost capturate, împreună cu vitele de povară, aproape 1 000 de căruțe încărcate cu grîne și au fost luați prizonieri vreo 600 de oameni. Perseus le dădu la 300 de cretani însărcinarea să păzească prada și să o ducă în tabără. Regele macedonean, chemîndu-și înapoi cavaleria și pe ceilalți pedestrași ocupați cu masacrarea fugarilor, porni către postul roman cel mai

apropiat, încredințat că va fi în stare să-l nimicească fără mare luptă. Acest post îl comanda tribunul militar L. Pompeius, care se retrase cu ostașii înspăimîntați de sosirea neașteptată a regelui pe o măgură învecinată, avînd intenția să se apere, bizuindu-se pe tăria pozițiilor, deoarece nu era deopotrivă ca număr și forță cu macedonenii. După ce și-a strîns ostașii în cerc, pentru a se putea apăra împotriva săgeților și lăncilor aruncate, prin îndesirea scuturilor unul lîngă altul, Perseus, înconjurînd măgura cu trupe, porunci ca unele unități să încerce urcușul prin toate părțile, pentru a se angaja lupta piept la piept cu romanii, în vreme ce alte unități să arunce de departe o grindină de săgeți și lănci. Romanii erau cuprinși de o foarte mare teamă, căci ei, luptînd strînși unul lîngă altul, nu puteau respinge atacul celor care încercau să se suie pe măgură, și dacă și-ar fi stricat șirurile începînd să înainteze, rămîneau descoperiți în fața lăncilor și săgeților. Romanii erau răniți mai cu seamă de cestrosphendoni¹⁵²: această armă nouă a fost inventată în cursul acestui război. Ea era un fier ascuțit, lung de două palme, înfipt într-o coadă de lance de o jumătate de cot și avînd grosimea unui deget. Acestei arme îi fuseseră alăturate trei aripioare scurte, întocmai ca la săgeți; praștia avea două curele la mijlocul ei, nefiind însă deopotrivă de lungi. Cînd praștiașul învîrtea cu mare efort greutatea, săgeata pornea din praștie țîșnind întocmai ca un proiectil.

După ce o parte dintre ostași au fost răniți cu asemenea arme și cu altele de tot felul, iar soldații, fiind istoviți, cu greu mai puteau ține în mîină armele, regele stărui să i se predea, dîndu-și cuvîntul că nu le va face nimic, ba între timp, chiar el le oferi și răsplată. Cu toate acestea, nici unui roman nu i-a slăbit convingerea că nu trebuie să se predea, ci, dimpotrivă, tocmai cînd nu mai aveau nici o nădejde de scăpare, și erau hotărîți să moară, le-a fulgerat în ochi o nouă speranță. Unii dintre ostașii trimiși după nutreț, izbutind să scape, dăduseră de veste consulului în tabără că detașamentul lor este înconjurat de macedonenii. Consulul, îngrijorat de primejdiile care îi amenință pe atîția concetățeni ai săi — căci erau vreo 800 de oameni, și toți romani —

iese din tabără cu cavaleria și trupele cu armament ușor — i se alăturaseră și noi ajutoare, și pedestriimea, și călăreții numizi, și elefanții. El dă ordin tribunilor militari să-l urmeze cu legiunile și cu steagurile. El însuși înaintează către măgură, după ce-și alătură veliții, pentru a întări trupele auxiliare cu armament ușor. Eumenes, Attalus și Messagenes, regele numizilor, acopereau flancurile consulului.

LXVI Când cei impresurați, care ajunseseră la cea din urmă treaptă a deznădejdiei, au văzut sub ochii lor cele dintii steaguri ale tovarășilor lor de luptă, au simțit că prind din nou curaj. În primul rînd, Perseus nu urmărise altceva decît să se mulțumească cu o izbîndă întîmplătoare, capturînd și ucigînd cîtiva ostași însărcinați cu procurarea nutrețului, și nu să-și piardă vremea cu asediul unei garnizoane. În al doilea rînd, după această încercare, deoarece știa că nu are cu el forțe puternice, voia să plece, pe cît posibil, cu forțele intacte. Totuși, îmbărbătat de cea dintii izbîndă a sa, așteptă sosirea dușmanilor și trimise repede să cheme falanga. Pentru că acest lucru a fost făcut și în pripă și mai tîrziu decît cereau împrejurările, macedonenii, care se aflau în neorînduială, din pricina repeziciunii marșului, aveau să întîlnească trupele romane pregătite și rînduite în linie de bătaie. Consulul, sosind mai înainte, a angajat pe dată lupta. La început, macedonenii rezistară, apoi însă, pentru că în nici o privință nu erau deopotrivă cu romanii, după ce au pierdut 300 de pedestrași și 24 de frunțași din rîndurile corpului de călăreți zis sacru — între care a căzut și comandantul acestei unități, Antimachus — încercară să se retragă. Însă marșul lor a fost aproape mai învălmășit decît însăși lupta. Falanga, chemată în pripă de o ștafetă, în vreme ce înainta de zor, se întîlni tocmai în trecătoare cu convoiul de prizonieri și cu căruțele încărcate cu provizii. S-a iscat acolo, de ambele părți, o cumplită învălmășeală, deoarece nici unul nu aștepta să se scurgă coloana, iar ostașii regelui, înarmați, rostogoleau carele cu poveri în prăpastie — pentru că altfel nu era cu putință să-și croiască drum — și vitele de povară, lovite, se năpusteau speriate asupra

puhoiului de oameni. Soldații din falangă abia s-au văzut scăpați de dezordinea provocată de prizonieri, când au întâlnit în cale coloana regelui și cavaleria macedoneană înspăimântată. Atunci, strigătele acelor care îi îndemneau să se întoarcă împotriva romanilor au produs o neorînduială aproape asemănătoare unui dezastru... astfel că, dacă romanii s-ar fi încumetat să intre în trecătoare și i-ar fi urmărit pe o distanță mai mare pe macedoneni, le-ar fi putut pricinui o mare înfrîngere. Însă consulul, retrăgîndu-și detașamentul de pe măgură, mulțumindu-se cu această modestă izbîndă, a readus trupele în tabără.

Unii analiști susțin că acolo s-a dat o mare bătălie și că 8 000 de vrăjmași au fost doborîți, că în rîndurile acestora au căzut și capii de oști ai regelui Perseus, Sopater și Antipater, că s-au capturat vreo 2 800 de prizonieri în viață, precum și 27 de steaguri ostășești; că a fost o victorie sîngeroasă: din oastea consulului au căzut peste 4 300 de ostași și s-au pierdut cinci flamuri de la aripa stîngă.

LXVII Această zi le-a redat, pe de o parte, romanilor, încrederea, pe de alta, l-a înspăimîntat pe Perseus, așa încît el n-a zăbovit la Mopelus decît vreo cîteva zile, avînd mai mult grijă să-și îngroape ostașii căzuți, și după ce a lăsat o garnizoană destul de puternică la Gonnus, s-a retras cu oastea în Macedonia. El l-a lăsat la Phila¹⁵³ pe Timotheus — unul dintre ofițerii regelui — cu o mică trupă să ispitească pe magneți.

După ce a ajuns la Pella, Perseus și-a trimis oastea în tabăra de iarnă, iar el a plecat împreună cu Cotys la Thessalonic. Acolo i se aduse vestea că regele thracilor, Autlesbis, precum și Corragus, unul dintre generalii lui Eumenes, au năvălit în teritoriile lui Cotys și au cucerit regiunea cu numele Marene¹⁵⁴. De aceea, socotind că trebuie să-l lase pe Cotys să plece pentru a-și apăra ținuturile sale, la plecare îl copleși cu daruri: îi dădu 200 de talanți și solda pe 6 luni pentru cavaleria sa, deși la început hotărîse să-i plătească pe un an. Când consulul află că Perseus a plecat, înainte pînă la Gonnus, plănuiind să cucerească acest oraș. Așezat chiar la intrarea

trecătorii Tempe, Gonnus oferea cele mai sigure zăvoare Macedoniei și era un loc foarte potrivit pentru macedonenii pe unde se putea coborî în Thessalia. Dar, deoarece orașul era de necucerit, atît datorită pozițiilor sale, cît și puternicei garnizoane de acolo, consulul renunță la planul său. De acolo consulul se duse în Perrhaebia pe drumuri ocolite și, după ce cuceri din primul atac Maloea¹⁵⁵ și o pradă, recuceri Tripolis și supuse întregul ținut al Perrhaebiei, apoi se înapoie la Larissa. Trimițînd de acolo în patria lor pe Eumenes și pe Attalus, i-a împărțit în taberele de iarnă pe Messagenes împreună cu numizii lui prin orașele învecinate ale Thessaliei; el și-a distribuit o parte de oaste prin toată Thessalia, ca toți ostașii să aibă tabere de iarnă bune și să asigure paza orașelor. Pe Q. Mucius l-a trimis cu 200 de ostași ca să scape Ambracia. A trimis la casele lor toate trupele aliaților din cetățile grecești în afară de acei; plecînd cu o parte din oaste în Achaia Phtiotis¹⁵⁶, consulul a dărîmat din temelie orașul Pteleus, părăsit de locuitorii lui fugiți de acolo și a primit supunerea Antronei, în urma cererii locuitorilor acestui oraș. Apoi consulul a dus armata la Larissa. Orașul era pustiu, căci tot norodul își căutase adăpost în fortăreață; consulul purcese la atacul fortăreței. Dintre toți, cei dintîi plecaseră — de teamă — macedonenii, care constituiau garnizoana regelui. Orașenii, văzîndu-se părăsiți de aceștia, veniră numaidecît să se supună romanilor.

Apoi consulul stătu la îndoială dacă trebuie să atace mai întîi orașul Demetrias¹⁵⁷, sau să vadă cum se prezintă situația în Beoția. Thebanii, hărțuiți mereu de locuitorii din Coronea, îi chemau pe romani în Beoția. În urma rugăminții acestora, consulul și-a condus oastea în Beoția, pentru că această regiune era mai prielnică decît Magnesia pentru taberele de iarnă.

CARTEA XLIII

I În aceeași vară¹ în care s-au petrecut acestea în Thessalia²... legatul trimis de consul în Illyricum a atacat două cetăți bogate; prin forța armelor, a silit orașul Ceremia³ să se supună și a înapoiat locuitorilor toate bunurile lor pentru a-i atrage, prin faima blîndeții⁴, pe locuitorii orașului întărit Carnus⁵. Deoarece el n-a putut nici să convingă pe aceștia să se predea, nici să cucească orașul prin împresurare, pentru ca ostașilor romani să nu le fi fost irosită fără răsplată vloga cu prilejul celor două asedii, a dat voie ostașilor să jefuiască orașul pe care îl lăsase înainte neatins.

Celălalt consul, C. Cassius⁶, n-a făcut nici o ispravă vrednică de amintit în Gallia, pe care o trăsesese la sorți și a încercat, fără succes, să pătrundă cu legiunile sale în Macedonia prin Illyricum. Senatul roman a aflat de acest drum făcut de consul din gura solilor Aquileii: aceștia se jeluiu că colonia lor, nouă, slabă și nu îndeajuns de întărită, se găsește printre neamurile dușmănoase ale istrilor și illyrilor și de aceea cereau senatului să îngrijească în ce chip să-și întărească colonia. Senatul întrebîndu-i dacă vor să i se dea această însărcinare consulului C. Cassius, ei au răspuns că acesta, după ce a fixat locul de adunare al trupelor sale la Aquileia, a plecat prin Illyricum în Macedonia. La început această știre a părut de necrezut. Îndeobște, toată lumea era încredințată că el se dusese să se războiască cu carni⁷ sau cu istrii⁸. Atunci solii Aquileii au declarat că nu știu nimic mai mult, și nici nu îndrăznesc să afirme altceva decît că el a dat hrană pentru 30 de zile⁹ ostașilor săi, și că a căutat și a luat cu sine călăuze care cunoșteau drumurile din Italia în Macedonia.

Intr-adevăr, senatul roman s-a indignat pentru această îndrăzneală atît de mare a consulului de a-și fi părăsit provincia sa, pentru a se duce într-alta străină, de a-și conduce oastea pe un drum nou și primejdios, prin mijlocul unor neamuri străine, și de a le lăsa deschisă

calea către Italia, atîtor neamuri. Cu o mare majoritate, senatul votează un decret prin care hotărăște ca praetorul C. Sulpicius să numească din rîndurile senatorilor trei împuterniciți care să plece din Roma chiar în cursul acelei zile, să ajungă, cît mai repede cu putință la consulul Cassius, oriunde s-ar afla și să-i dea de știre să nu pornească război împotriva nici unui neam, decît numai contra aceluia împotriva căruia va porunci senatul. Ca soli au plecat: M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. Aceste temeri în privința consulului și ale armatei sale au făcut să se amîne deocamdată grija de întărire a Aquileii.

II Apoi au fost introduși în senat solii cîtorva popoare din amîndouă Hispaniile¹⁰. Aceștia s-au plîns senatului împotriva lăcomiei și purtării tiranice a magistratilor romani; îngenunchind în fața senatorilor, ei au cerut să nu-i lase pe ei, care sînt aliații romanilor, să fie jefuiți și asupriți mai crîncen ca vrăjmașii. Deoarece ei se plîngeau și de alte împilări și era limpede că au fost storși de sume de bani, s-a dat însărcinare praetorului L. Canuleius, care trăsese la sorți Hispania, să-și aleagă din rîndurile ordinului senatorial cinci anchetatori care să-i cerceteze pe fiecare dintre magistratii romani de la care hispanii au de cerut înapoi bani, și să le încuviințeze acestor hispani de a-și alege patroni¹¹ pe oricine vor. După ce solii hispani au fost chemați în curie, s-a dat citire hotărîrii senatului cerîndu-le să desemneze pe patronii lor; ei au numit patru senatori: pe M. Porcius Cato, pe P. Cornelius Scipio, fiul lui Gneus, pe L. Aemilius Paullus, fiul lui Lucius și pe C. Sulpicius Gallus. Anchetatorii l-au chemat mai întîi pe M. Titinius, care fusese praetor în Hispania Citerior, pe vremea consulilor A. Manlius și M. Iunius. După ce acuzatul a apărut în fața anchetei în două rînduri, a treia oară a fost scos de sub orice învinuire. S-a iscat însă neînțelegere între solii trimiși în cele două provincii ale Hispaniei: populațiile din Hispania Citerior și-au luat patroni pe M. Cato¹² și pe Scipio¹³; cele din Hispania Ulterior pe L. Paulus și pe Gallus Sulpicius. În fața anchetatorilor¹⁴ a fost adus de către populațiile Hispaniei Citerior P. Fu-

rius Philus: cei din Hispania Ulterior au citat pe M. Matienus. Cel dintîi fusese praetor pe vremea consulilor Sp. Postumius și Q. Mucius cu trei ani mai înainte, cel de-al doilea, pe timpul consulatului lui L. Postumius și M. Popillius, cu doi ani mai înainte. Ambilor acuzați li s-au adus cele mai grele învinuiri, și procesul a fost amînat pentru informare suplimentară¹⁵. Cînd trebuia să se reia procesul, cei doi învinuiți s-au exilat; Furius s-a dus în surghiun la Praeneste, iar Matienus, la Tibur¹⁶. Se răspîndiseră zvonurile că înșiși patronii au interzis hispanilor să mai aducă învinuiri celor nobili și puternici. Bănuielile au crescut și mai mult datorită faptului că praetorul Canuleius a hotărît să înroleze oaste, lăsînd deoparte ancheta, apoi a plecat pe neașteptate în provincie, ca să nu fie tîrîți în judecată de hispani și de alții. În felul acesta s-au învăluit în uitare toate cele petrecute: hispanii totuși au obținut din partea senatului un decret ca pe viitor magistratul roman trimis din Hispania să nu mai aibă dreptul de a fixa prețul cerealelor și să nu-i mai silească pe hispani să vîndă a douăzecea parte din cereale cu prețul cu care vrea el¹⁷; apoi să nu li se impună în orașele lor anumiți slujbași însărcinați cu strîngerea banilor.

III La Roma s-a mai înfățișat o nouă delegație din Hispania avînd cu totul altă însărcinare: ea venea în numele a peste 4 000 de oameni care spuneau că nu sînt născuți dintr-o căsătorie legală¹⁸ — a soldaților romani cu femei hispane — și cereau să li se dea un oraș unde să locuiască. Senatul a dat următorul decret: „Aceștia să-și declare în fața lui L. Canuleius, numele lor și al acelora pe care, eventual, i-ar fi eliberat, și să fie îndrumați către Carteia¹⁹, lîngă ocean. Locuitorilor din Carteia, care vor să rămînă la vetrele lor, li se dă puțința să facă parte din rîndurile coloniștilor, împărțindu-li-se pămînturi. Acea colonie va fi latină și se va chema Colonia libertilor”²⁰.

În aceeași vreme, din Africa au venit la Roma atît Gulussa, fiul regelui Masinissa, ca împuternicit din partea tatălui său, cît și solii din partea carthaginezilor. Mai întîi a fost introdus în senat Gulussa. El a arătat

care a fost ajutorul trimis de tatăl său pentru războiul cu macedonenii; și dacă romanii vor să mai ordone ceva, Masinissa a făgăduit că va fi gata să le dea ca recunoștință pentru binefacerile poporului roman și i-a sfătuit pe senatori să se ferească de înșelăciunea carthaginezilor: „aceștia au plănuit să pregătească o mare flotă, în aparență pentru sprijinul romanilor și împotriva macedonenilor; când însă flota va fi pregătită și echipată, carthaginezii înșiși vor avea posibilitatea să-și aleagă dușmanii sau aliații...”²¹.

IV Când aceștia au intrat în tabăra hispană, arătînd capetele²², au stîrnit atîta panică, încît, dacă oastea romană ar fi înaintat numaidecît pînă acolo, le-ar fi putut cuceri tabăra. Cu acest prilej hispanii s-au pornit pe o fugă năpraznică; unii erau însă de părere să se trimită soli la romani ca să le ceară pace. Mai multe cetăți, cînd au auzit această veste, s-au supus romanilor. Ele căutau să se dezvinovățească aruncînd vina pe sminteala celor doi hispani care s-au dus ei singuri la locul de osîndă; după ce praetorul îi iertă, plecă de îndată către alte orașe și pentru că toate îi îndeplineau poruncile, străbătu cu oastea, netulburat de nimeni, întregul ținut pacificat acum, deși puțin mai înainte ardea într-o uriașă răzvrătire. Datorită acestei blîndeți, praetorul, izbutind să supună fără vărsare de sînge, pe cel mai sălbatic neam al hispanilor, a ajuns să fie cu atît mai prețuit de plebei și de senatori, cu cît în Grecia atît consulul Licinius, cît și praetorul Lucretius desfășuraseră un război prea sîngeros și au arătat o prea mare lăcomie. Tribunii plebei, în schimb, îl atacau mereu în adunări pe Lucretius, care nu era de față; era scuzat însă de prieteni care declarau că el este reținut de interesele republicii. Însă atît de puțin se știa din cele ce se petreceau atunci chiar în vecinătatea Romei, încît acesta se găsea în acea vreme chiar la proprietatea sa din Antium²³ și, cu banii luați din vînzarea prăzilor, își trăsese apă din rîul Loracina²⁴ pînă la Antium. Se spune că această lucrare l-a costat 130 000 de ași; tot el a împodobit templul lui Aesculap cu tablourile luate ca pradă²⁵.

Solii din Abdera²⁶ au abătut ura îndreptată împotriva ticăloşiei lui Lucretius asupra lui Hortensius, urmaşul său, atunci când s-au jeluït senatului roman, cu ochii scăldați în lacrimi, că „oraşul lor a fost cucerit și jefuit de Hortensius. Motivul pierzaniei oraşului lor a fost, spuneau ei, faptul că, poruncindu-li-se să dea 100 000 de dinari și 50 000 de banițe de grâu, au cerut răgaz ca să-și trimită împuțerniciții în această privință la consulul Hostilius și la Roma. Însă abia au ajuns la consul că au și auzit că oraşul lor a fost cucerit, că fruntașilor lor li s-a tăiat capul cu securea, că ceilalți au fost vîduți la mezat“. Senatul s-a indignat de această faptă a lui Lucretius. De aceea a decretat pentru locuitorii din Abdera aceleași măsuri pe care le luase în privința locuitorilor din Coronea²⁷ cu un an mai înainte. La fel ordonase ca acestea să fie aduse la cunoștință în fața adunării poporului de către praetorul Q. Maenius. Totodată au fost trimiși și doi soli, C. Sempronius Blaesus și Sex. Iulius Caesar, pentru a le reda locuitorilor din Abdera libertatea. Acelorași soli li s-a dat însărcinarea să-i aducă la cunoștință și consulului Hostilius și praetorului Hortensius că senatul roman e de părere că aceștia au dus un război nedrept împotriva abderiților și că e drept să fie căutați toți care se găsesc acum în robie și să li se redea libertatea.

V În aceeași vreme, s-au adresat plîngeri senatului roman împotriva lui C. Cassius, consulul din anul precedent, care atunci era tribun militar în Macedonia, sub comanda lui C. Hostilius.

Au venit solii lui Cincibilus, regele gallilor. Fratele acestuia a roști o cuvîntare în senat, în care s-a plîns că C. Cassius a pustiit ogoarele populațiilor alpine, aliații lor, și de acolo a dus în robie mai multe mii de oameni.

Cam în aceeași vreme au venit și solii carnilor și istrilor și iapizilor²⁸, care au declarat următoarele: „Mai întii, Cassius ne-a cerut să-i dăm călăuze, care să-i arate drumul cînd își va conduce oastea în Macedonia. Apoi a plecat de acolo liniștit, ca și cum trebuia să poarte războiul cu alții; după aceea s-a întors de la mijlocul

drumului și a străbătut în lung și în lat, cu vrăjmășie, tinuturile noastre; pretutindenii s-au făcut măceluri, jafuri și incendii. Pînă acum noi n-am fost în măsură să știm din ce pricină s-a purtat consulul cu noi întocmai ca față de niște vrăjmași”.

Și regelui gallilor, care nu era de față, și acestor populații li s-au răspuns următoarele: „Senatul roman nici n-a știut că are să li se întîmple neajunsurile de care se plîng ei și nici nu le aprobă, dacă s-au făcut. Însă este împotriva legilor romane să fie osîndit în lipsă un fost consul, fără să se dezvinovățească, atîta vreme cît el lipsește în interesul republicii. După ce C. Cassius se va înapoia din Macedonia, atunci, dacă ei vor să aducă învinuirile în fața lui, după ce senatul va cunoaște situația, își va da silința ca să le dea satisfacție”. Senatul a găsit cu cale nu numai să le dea acest răspuns, ci să trimită și cîte doi soli regelui gallilor, dincolo de Alpi, și trei, la populațiile din jur, ca să le aducă la cunoștință hotărîrea senatului. De asemenea, să se dea acestor soli în dar cîte 2 000 de ași; în chip deosebit pentru cei doi frați ai regelui, două salbe făurite din cîte 5 libre de aur, niște vase de aur și altele de argint în greutate de 25 de libre, și doi cai împodobiiți cu phalere²⁹, împreună cu slujitorii lor, precum și arme de cavalerie și mantale, iar însoțitorilor lor, liberi și sclavi, veșminte. Acestea au fost darurile trimise; li s-a mai dat dreptul, la cerea lor, să-și cumpere cîte 10 cai, și li s-a încuviințat să și-i scoată din Italia³⁰.

Solii romani care au fost trimiși împreună cu gallii dincolo de Alpi au fost C. Laelius, M. Aemilius Lepidus: cei trimiși la celelalte populații au fost C. Sicinius, P. Cornelius Blasic și T. Memmius.

VI La Roma s-au înfățișat în același timp soliile din numeroase cetăți din Grecia și Asia. Cei dintîi care au fost introduși în senat au fost athenienii. Ei au arătat că „au trimis consulului P. Licinius și praetorului C. Lucretius atîtea vase și atîția ostași cîți au avut. De aceste ajutoare ei nu s-au folosit, în schimb le-au poruncit să dea 100 000 de banițe de grîu. Și cu toate că ei lucrează un pămînt sterp și înșiși plugarii își întrețin viața din

grine cumpărate de peste hotare, totuși, ca să nu lipsească de la datorie, ei și-au îndeplinit obligațiile; totodată sînt gata să îndeplinească tot ce li se mai poruncește". Solii din Milet³¹... au amintit că ei n-au dat nimic pînă acum, și au făgăduit că sînt gata a aduce la îndeplinire ceea ce ar vrea senatul roman să ordone.

Cei din Alabanda³² au atras luarea aminte că au construit la ei un templu închinat orașului Roma³³ și au rînduit în cinstea acestei divinități sărbători anuale³⁴; ei au adus și o coroană de aur în greutate de 50 de libre, ca ofrandă, în cinstea lui Jupiter Optimus Maximus pe care s-o așeze în templul lui de pe Capitoliu, precum și 300 de scuturi equestre; acestea le vor preda cui va porunci senatul. Cereau să-și depună ofranda în Capitoliu, și să le încuviințeze a aduce sacrificii. La fel cerură și cei din Lampsacum³⁵, care au adus ca ofrandă o coroană de aur de 80 de libre, amintind că „ei s-au dezlipit de Perseus, după ce a sosit în Macedonia oastea romană, cu toate că fuseseră sub ascultarea lui Perseus, și înainte de acesta a lui Filip". Pentru acest temei și pentru faptul că au îndeplinit tot ce li s-a poruncit de către comandanții romani, ei cer un singur lucru: să fie primiți în prietenia poporului roman³⁶; iar dacă romanii vor face pace cu Perseus, cetatea lor să nu mai reintre sub stăpînirea regelui".

Celorlalți soli li s-a dat un răspuns îndatoritor. Praetorul Q. Maenius a primit poruncă să-i treacă în numărul aliaților pe lampsacieni. S-au dat fiecărui sol în dar cîte 2 000 de ași. Cei din Alabanda au primit invitația să ducă scuturile la consulul A. Hostilius în Macedonia³⁷.

Și din Africa au sosit soli din partea carthaginezilor în același timp cu cei ai lui Masinissa³⁸. Solii Carthaginei au adus la cunoștință că „au adus la țarmul mării un milion de banițe de grîu, și 500 000 de banițe de orz, pe care le vor transporta acolo unde va găsi cu cale senatul roman. Ei știu că asemenea daruri și îndatoriri sînt prea mici față de binefacerile aduse lor de poporul roman și față de bunăvoința acestuia; însă adeseori în alte împrejurări, cînd ambele popoare erau într-o mare

propășire, ei și-au îndeplinit îndatoririle lor de aliați recunoscători și credincioși“.

De asemenea și solii lui Masinissa au făgăduit aceeași cantitate de grâu, precum și 1 200 de călăreți și 12 elefanți. Și dacă mai este nevoie de ceva, senatul roman să ordone. Masinissa va îndeplini acestea cu sufletul plin de zel, ca și acelea pe care le-a făgăduit din proprie inițiativă. Li s-au adus mulțumiri și carthaginezilor și regelui. Totodată solii au fost rugați să ducă în Macedonia ceea ce au făgăduit consulului Hostilius. Fiecare sol a primit în dar câte 2 000 de ași.

VII Solii cretanilor amintiră că ei au trimis în Macedonia numărul de arcași care le-au fost poruncit de către consulul P. Licinius. Însă deoarece cînd au fost întrebați, n-au putut tăgădui că la Perseus slujește un număr mai mare de arcași decît la romani, li s-a dat acest răspuns de către senat: „Dacă cretanii sînt de bună-credință și cred că trebuie să socotească prietenia poporului roman mai presus decît pe aceea a regelui Perseus, atunci și senatul roman le va da răspunsul întocmai ca unor aliați de încredere. În vremea aceasta să aducă la cunoștința concetățenilor că senatul roman hotărăște ca ei să-și dea silința de a rechema în patrie cît mai neîntîrziat pe toți ostașii pe care îi au în garnizoanele lui Perseus“.

După ce solii cretani au fost lăsați să plece cu acest răspuns, au fost chemați solii Chalcidei³⁹; de la intrarea ei în senat această solie a impresionat pe toți; Micythion, căpetenia ei, a fost transportat pînă în sala senatului pe o lectică, deoarece era olog; solia acestora a fost socotită de îndată ca dovada celei mai împovărătoare nevoi a lor, de vreme ce nici el, și nici concetățenii lui nu au văzut o scuză în boala de care suferea — nici nu i s-ar fi primit dacă o invoca — Micythion a declarat că nu i-a rămas în trupul său nimic teafăr în afară de limbă, pentru a-și tîngui nenorocirile patriei sale; el a înșiruit mai întîi serviciile aduse de cetatea sa comandantilor și oștilor romane, și cele vechi, și cele noi din timpul războiului cu Perseus; apoi el a zugrăvit cît de tiran s-a purtat, cît de lacom și de sîngeros a fost mai

întii praetorul roman C. Lucretius față de compatrioții săi, apoi ce neajunsuri îndură mai ales acum din partea lui L. Hortensius. Și cu toate acestea dinșii socotesc că ar fi gata mai degrabă să îndure neajunsuri chiar mai cumplite decît pe cele care le pătinesc, decît să-și calce buna-credință față de Roma. În ce privește pe Lucretius și Hortensius, el știe că ar fi fost mai la adăpost să le închidă porțile în față, decît să-i primească în orașul lor. Cei din Emathia⁴⁰ și Amphipolis⁴¹, din Maronea și Aenus⁴², care nu i-au primit, sînt teferi; la dinșii templele au fost despuiate de toate podoabele. C. Lucretius și-a cărat trofeele luate, prin sacrilegii, cu navele lui Antium, persoanele libere au fost tîrîte în robie, averile aliaților poporului roman au fost jefuite și zilnic sînt prădați. Căci, după obiceiul lui C. Lucretius, și Hortensius își ține trupele aliate de marinari adăpostite în casele locuitorilor, vara ca și iarna. Ca urmare, locuințele lor mișună de marinari care trăiesc laolaltă cu soțiile și copiii lor și nu-și cîntăresc nici vorba, și nici fapta.

VIII S-a hotărît ca Lucretius să fie chemat în senat, ca să audă el însuși învinuirile aduse și să se dezvinovățească. Într-adevăr, cînd a fost de față, el a auzit cu mult mai multe acuzații decît îi fuseseră aduse în lipsă. S-au găsit pe deasupra ca acuzatori doi tribuni ai plebei, M. Iuventius Talna și Cn. Aufidius, doi oameni serioși și cu mare vază. Aceștia l-au hărțuit fără cruțare nu numai în senat, ci l-au tîrît și în fața adunării poporului, unde după ce l-au copleșit cu ocări, i-au fixat termenul de judecată.

Din porunca senatului, praetorul Q. Maenius le-a dat acest răspuns chalcidienilor: „Ceea ce spun ei în privința serviciilor pe care le-au adus poporului roman și înainte, și în războiul acesta care se duce acum, senatul roman știe că sînt adevărate, și că ei se pot bizui pe recunoștința romanilor. În ce privește neajunsurile de care se plîng că li s-au făcut de către C. Lucretius și care li se fac acum de L. Hortensius, praetori romani, cine poate crede că acestea s-au făcut și se fac cu încuviințarea senatului? Se știe doar că poporul roman a declarat război lui Perseus — și mai înainte lui Filip, ta-

tăl lui — pentru a elibera Grecia, iar nu ca aliații și prietenii săi să îndure neajunsuri din partea magistratilor romani. Senatul roman va trimite o scrisoare praetorului L. Hortensius, în care îi va spune că nu-i încuviințează asupririle de care se plîng chalcidienii că le-a pricinuit; dacă cumva a prefăcut oameni liberi în sclavi, să-i caute cît mai curînd și să se străduiască să le redea libertatea. Senatul roman mai hotărăște că nu se cuvine să se bucure de găzduire la locuitori nici un ostaș din rîndurile aliaților din marină, în afară de căpitaniii de vase“. Aceste lucruri i s-au scris lui Hortensius din ordinul senatului. Li s-au trimis în dar solilor chalcidieni cîte 2 000 de ași și s-a pus la dispoziția lui Micythion o trăsură, pe cheltuiala statului, ca să-l transporte comod pînă la Brundisium.

În ziua fixată pentru judecata lui C. Lucretius, tribunii plebei l-au acuzat în fața poporului; cu acest prilej Lucretius a fost osîndit la plata unei amenzi de un milion de ași⁴³. În comițiile care au avut loc toate cele 35 de triburi romane⁴⁴ l-au condamnat pe Lucretius.

IX În Liguria nu s-a petrecut în acest an nici un fapt demn de a fi pomenit, căci nici dușmanii n-au mai ridicat armele, nici consulul nu a intrat cu legiunile sale pe teritoriul lor. După ce și-a dat îndeajuns de bine seama că în cursul acestui an va fi pace în Liguria, a trimis la vatră pe ostașii a două legiuni romane numai după 60 de zile de cînd a sosit în această provincie. După ce și-a condus de timpuriu oastea alcătuită din trupe aliate de drept latin în taberele de iarnă de la Luna și de la Pisae, el s-a dus cu cavaleria în mai multe orașe din provincia Gallia⁴⁵.

În afară de Macedonia nicăieri nu mai era vreun război; totuși romanilor le da de bănuț purtarea lui Gentius, regele illyrilor. De aceea senatul a hotărît să trimită opt vase înzestrate cu toate cele trebuincioase de la Brundisium la Issa⁴⁶ legatului C. Furius care apăra această insulă cu două vase ale issaieilor. Au fost imbarcați pe aceste vase 2 000 de ostași, pe care praetorul O. Raecius le-a înrolat, potrivit unui decret senatorial, din ținuturile Italiei situate în fața ținutului illyric. Și

consulul Hostilius a trimis pe Ap. Claudius cu 4 000 de pedestrași în llyricum⁴⁷, pentru a asigura paza locuitorilor vecini cu această provincie. Nemulțumit cu aceste unități pe care le adusese, mai înrolă și alte trupe auxiliare cerute de la aliați, înarmînd 8 000 de oameni de felurite neamuri și, după ce a străbătut de la un cap la altul acel ținut, s-a stabilit la Lychnidus⁴⁸, în ținutul dassareților.

X Nu departe de acolo se afla orașul Uscana, al cărui teritoriu, de cele mai multe ori, aparținuse lui Perseus. Uscana⁴⁹ avea 10 000 de locuitori și o mică garnizoană alcătuită din cretani, pentru paza orașului. De acolo venira într-ascuns ștafete la Claudius ca să-i spună: „Dacă își va apropia și mai mult trupele de Uscana, ei vor fi gata să-i predea orașul. Și osteneala nu-i va fi degeaba. Nu numai el și prietenii lui se vor încărca de prăzi, ci chiar și ostașii“. Lăcomia atrasă de pradă i-au orbit într-atit mintea, încit nu a oprit lîngă sine pe nici unul dintre cei care veniseră, nici n-a cerut ostatici pe care să-i aibă zălog pentru cazul că aveau să întreprindă vreo acțiune vicleană, nici nu și-a trimis iscoade în recunoaștere, și nici măcar nu a primit din partea lor cuvîntul de bună-credință. A plecat numai la ziua hotărîită din Lychnidus și și-a întocmit castrul la 12 000 de pași depărtare de orașul pe care năzuia să pună mîna. Pe la straja a patra⁵⁰, Claudius își puse în mișcare trupele, lăsînd cam 1 000 de ostași cu paza taberei. Mergînd în neorînduială și într-o lungă coloană, răsfiirați, ajunseră doar pîlcuri, pîlcuri în preajma acestui oraș, deoarece se rătăciseră în timpul nopții. Nepăsarea lor a sporit și mai mult cînd n-au văzut pe ziduri nici un ostaș înarmat. Dar cînd au ajuns la o aruncătură de sulită, dușmanii se năpustiră asupra romanilor pe două porți în același timp; în afară de strigătele celor care ieșeau, se iscă și o zarvă uriașă la ziduri, pricinuită de femeile care urlau, însoțită de peste tot de zgomotul produs cu instrumente de aramă și o mulțime în neorînduială, o gloată amestecată cu sclavi striga în felurite graiuri. Această spaimă pricinuită în fel și chip pretutindeni a făcut ca romanii să nu fie în stare să înfrunte cea dintii

furtună a năvalei. De aceea au fost doborâți mai mulți romani în timpul fugii decît în luptă; abia 2 000 de oameni au izbutit să scape împreună cu comandantul lor în tabără. Cu cît drumul pînă la tabără era mai lung, cu atît dușmanii au avut mai lesne putința să-i urmărească pe romanii istoviți. Appius nici n-a mai întîrziat în tabără, ca să și-i adune pe ai săi, răsfirați în timpul fugii, măcar că ar fi dat posibilitate celor răspîndiți pe ogoare să se salveze, ci s-a întors cu rămășițele oastei sale la Lychnidus.

XI La Roma s-a auzit și de această înfrîngere și de altele suferite de romani în Macedonia, din gura tribunului militar Sex. Digitius, care venise la Roma în vederea sacrificiilor. Din această pricină, senatorii, temîndu-se ca nu cumva să fie loviți de o dezonoare mai mare, au trimis ca soli în Macedonia, pe M. Fulvius Flaccus și pe M. Caninius Rebilus, care să afle, la fața locului, ce s-a petrecut și să raporteze situația la Roma; au dat consulului A. Atilius dispoziția de a fixa adunarea în vederea alegerii consulilor, în așa fel încît comițiile să se poată ține în luna ianuarie și să se înapoieze cît mai curînd cu putință la Roma. Între timp s-a dat praetorului M. Raecius însărcinarea să cheme la Roma printr-un edict, pe toți senatorii din întreaga Italie, afară de cei care lipseau în interesul republicii. În ce privește pe cei care erau în Roma, nici unul să nu se depărteze mai mult de 1 000 de pași de oraș. S-a făcut așa cum a hotărît senatul. Comițiile consulare s-au ținut cu cinci zile înainte de calendele lui februarie. Au fost aleși consuli Q. Marcius Philippus, pentru a două oară și Cn. Servilius Caepio. După trei zile au fost aleși praetorii C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C. Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. După desemnarea praetorilor, s-au decretat, în afară de cele două praeturi urbane, și alte patru provincii: Hispania, Sardinia, Sicilia și jurisdicția asupra flotei.

Solii romani s-au întors din Macedonia la sfîrșitul lunii februarie. Aceștia au făcut o dare de seamă la Roma arătînd ce izbînzii a cîștigat în acea vară regele

Perseus, cît a fost de mare teama care i-a cuprins pe aliații poporului roman, după ce atîtea orașe au ajuns în stăpînirea regelui Macedoniei. Au arătat apoi că oastea consulului este descompletată, datorită concediilor date fără discernămînt, pentru a cîștiga bunăvoința ostașilor săi; consulul aruncă vina acestui fapt asupra tribunilor militari; la rîndu-le, aceștia, dimpotrivă, îl învinovătesc pe consul. Senatorii au aflat că aceștia micșorau rușinea înfrîngerii suferite din pricina nesocotinței lui Claudius, susținînd că „acolo au fost pierduți foarte puțini ostași de neam italic și mare parte dintre aceștia au fost înrolați într-o recrutare făcută în grabă”. După ce consulii designați au intrat în magistratură, au primit ordin să prezinte darea de seamă în legătură cu situația din Macedonia; lor li s-au destinat ca provincii Italia și Macedonia.

Acest an a fost bisect⁵¹. Calendele intercalate au fost fixate în a treia zi după sărbătorile Terminalia. În cursul acestui an s-au stîns din viață preoții: L. Flaminus, . . . doi pontifici L. Furius Philus și C. Livius Salinator. În locul lui Furius a fost ales pontifice T. Manlius Torquatus, în locul lui Livius, M. Servilius.

XII La începutul anului următor, după ce noii consuli Q. Marcius și Cn. Servilius au făcut dările de seamă în legătură cu provinciile, s-a hotărît sau să se înțeleagă cît mai neîntîrziat, sau să tragă la sorți Italia și Macedonia. Înainte de a se vedea ce hotărăsc sorții, s-a găsit cu cale să se decreteze ce completări socotesc ei necesare pentru fiecare dintre cele două provincii, ca să nu lase ceva pe seama momentului. Pentru Macedonia s-au decretat 6 000 de pedestrași romani și 6 000 de ostași aliați de drept latin; 250 de călăreți romani și 300 de aliați; apoi vechii ostași să fie trimiși la vatră, astfel încît în fiecare legiune romană să nu fie efective mai mari de 6 000 de pedestrași și 300 de călăreți. Pentru celălalt consul nu s-a fixat un număr exact de cetățeni romani pe care să-i înroleze în vederea completărilor. S-a precizat numai ca el să recruteze două legiuni, care să aibă cîte 5 200 de pedestrași și cîte 300 de călăreți. S-a decretat un număr mai mare de trupe latine decît

colegului său: 10 000 de pedestrași și 600 de călăreți; apoi a primit să înroleze în afară de acestea alte patru legiuni care să fie trimise unde va fi nevoie. Însă consulii n-avură drept să-și numească tribunii militari: i-a ales poporul. Aliaților de drept latin li s-a poruncit să dea 16 000 de pedestrași și 1 000 de călăreți. S-a hotărît ca această armată să fie pregătită numai ca să intervină acolo unde împrejurările o vor cere. Cea mai mare grijă o pricinuia Macedonia. Pentru flotă s-a poruncit să se recruteze 1 000 de cetățeni romani dintre liberiți și 500 dintre locuitorii Italiei. Tot atâtea efective să se înroleze din Sicilia; magistratului căruia îi va cădea la sorți acea provincie i s-a dat însărcinarea să aibă grijă să-i transporte în Macedonia, oriunde se va găsi flota. Pentru Hispania s-a decretat completarea efectivelor cu 3 000 de pedestrași romani și 300 de călăreți. S-a fixat și aici numărul de soldați pentru legături, câte 5 200 de pedestrași și 300 de călăreți. Praetorul căruia i-a căzut la sorți Hispania a primit dispoziția să poruncească și aliaților să dea 4 000 de pedestrași și 300 de călăreți.

XIII Eu îmi dau bine seama că acum lumea nu mai crede în semnele zeilor și din aceeași nepăsare acestea nici nu se mai aduc la cunoștința poporului pe cale oficială și nici nu se mai consemnează în anale. Însă atunci când scriu istoria străvechilor vremuri, sufletul meu se înveșmîntează⁵², parcă, în vălul vechimii, încît mă simt stăpînit de un sentiment religios, pomenind în analele mele asemenea lucruri; fac aceasta pentru că acei bărbați atît de înțelepți au socotit că merită să fie anunțate în mod public.

La Anagnia⁵³ s-a dat de veste că în același an s-au întîmplat două minuni: pe cer s-a văzut o torță luminoasă, iar o vacă hrănită pe cheltuiala statului a început să vorbească. Și la Menturnae⁵⁴ în acele zile a fost văzut arzînd cerul. La Reate⁵⁵ a plouat cu pietre. În cetățuia de la Cumae, statuia lui Apollo a vărsat lacrimi trei zile și trei nopți. În Roma doi paznici de templu au dat de veste, unul, că în templul Fortunei a fost văzut de mai mulți inși un șarpe cu creastă iar celălalt, că în templul Fortunei Primigenia, care e pe o colină, s-au în-

tîmplat două minuni felurite: un palmier a răsărit în piatră și în timpul zilei a plouat cu sînge. Alte două semne de acest fel nu au fost luate în seamă: unul, pentru că s-a petrecut într-un loc aparținînd unui particular, — T. Marius Figulus; acesta a dat de veste că în casa sa, în impluvium⁵⁶ ar fi răsărit un palmier; iar de celălalt semn nu s-a ținut seama fiindcă s-a întîmplat într-un loc care aparținea unui străin, la Fregellae, în casa lui L. Atrius, unde o lance, pe care el o cumpărase pentru feciorul său care era ostaș, s-a aprins, zice-se, ziua, arzînd mai mult de două ore, fără ca focul să mistuie nimic din lance.

Pentru semnele care interesau statul, decemvirii au consultat cărțile Sibylline. S-au hotărît zeii cărora consulii să sacrifice 40 de vite mari; de asemenea, să se facă rugăciuni publice, toți magistrații să aducă jertfe de vite mari în jurul sfintelor lăcașuri, iar poporul să ia parte la aceste ceremonii, cu cununi pe cap⁵⁷.

Toate s-au adus la îndeplinire cum s-au orînduit de către decemviri.

XIV Apoi au fost convocate comițiile pentru alege-rile censorilor. Au candidat la censură fruntașii cetă-ții: C. Valerius Laevinus, L. Postumius Albinus, P. Mu-cius Scaevola, M. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. Poporul roman i-a ales censori pe cei doi din urmă.

Deoarece din pricina războiului cu Macedonia era necesară o grijă mai mare decît altă dată pentru recru-tări, consulii aduceau învinuiri plebeilor în fața sena-tului, spunînd că tineretul⁵⁸ nu vrea să răspundă chemă-rilor la oaste. Însă praetorii C. Sulpicius și M. Claudius, combătîndu-i pe consuli, au luat apărarea plebeilor: „În-rolările nu sînt o treabă grea pentru toți consulii, ci numai pentru aceia care umblă după voturi, pentru că astfel de consuli nu înrolează ostași decît dacă aceștia voiesc; ca să știe senatorii că într-adevăr așa stau lu-crurile — dacă senatul va găsi de cuviință — să dea această însărcinare praetorilor, deși aceștia se bucură de o putere și de o autoritate mai mică decît a consu-lilor“. S-a dat această însărcinare praetorilor, cu în-

treaga încuviințare din partea senatorilor, dar nu fără mustrare din partea consulilor. Ca să vină în sprijinul praetorilor, censorii au dat un edict în adunarea popoului, în urma căruia ei vor face o lege în legătură cu recensământul cetățenilor prin care, în afară de legământul prestat de toți cetățenii, să fie obligați să mai depună și următorul legământ: „Tu, care ai mai puțin de 46 de ani, și tu, care, conform decretului censorilor Q. Claudius și a lui Ti. Sempronius, ai mers la recrutare, vei veni ori de câte ori vor avea loc înrolări în timpul magistraturii acestor censori, dacă nu vei fi fost cumva înrolat în oaste. De asemenea, deoarece umblau zvonurile că numeroși ostași din rândurile legiunilor din Macedonia lipsesc din unitățile lor, acordându-li-se liberări pe sub mână⁵⁹, de comandanți care umblau după popularitate⁶⁰, s-a emis un edict referitor la ostașii înrolați în timpul consulilor P. Aelius și C. Popillius și după consulatul acestora, pentru ostașii recrutați pentru campania din Macedonia, prin care se cerea că „dacă întâmplător vreunul dintre acești ostași se află în Italia, să se prezinte spre a depune un nou jurământ și apoi să se întoarcă la unitățile lor din Macedonia într-un răstimp de 30 de zile: cei care mai sînt sub oblăduirea tatălui sau bunicului lor trebuie să se înfățișeze censorilor unde să declare numele acestora. Censorii vor afla temeiurile pentru care au fost scutiți de militărie, și pe toți acei tineri, care au fost scutiți prin favoare de militărie, înainte de a-și fi încheiat stagiul legal, îi vor obliga să se înroleze din nou“. După ce acest edict al censorilor, precum și dispoziția dată de censori au fost publicate prin piețe și locurile de întîlnire, la Roma s-a adunat o mulțime atît de mare de tineri, încît pentru oraș această gloată neobișnuită a constituit o greutate.

XV În afară de recrutarea celor care trebuiau trimiși în vederea completărilor de efective, praetorul C. Sulpicius a recrutat patru legiuni și într-un răstimp de 11 zile s-au încheiat înrolările.

Apoi consulii și-au tras la sorți provinciile: căci praetorii făcuseră această operație mai devreme, fiind ne-

cesar să funcționeze fără întârziere justiția. Jurisdicția urbană i-a căzut lui C. Sulpicius, cea peregrină lui C. Decimius; M. Claudius Marcellus a tras la sorți Hispania, Ser. Cornelius Lentulus — Sicilia, P. Fonteius Capito — Sardinia, C. Marcius Figulus — flota. În ceea ce privește consulii, lui Cn. Servilius i-a venit la sorți Italia, lui Q. Marcius, Macedonia. Imediat după celebrarea Feriilor latine, Marcius a plecat. Când Caepio a pus senatului întrebarea care sînt cele două legiuni pe care trebuie să le ia cu sine în Gallia, senatul a hotărît ca praetorii C. Sulpicius și M. Claudius să-i dea consulului, dintre legiunile pe care le înrolaseră, pe acelea pe care le găseau ei de cuviință. Suportînd greu această înjosire — ca el, consulul, să fie lăsat la aprecierea praetorilor — după ridicarea sfatului senatului, stînd în picioare în fața tribunei praetorilor⁶¹, a cerut să i se pună la îndemîină cele două legiuni, potrivit hotărîrii senatului. Praetorii au lăsat consulului libera alegere.

Apoi censorii au întocmit lista senatorilor. „Princeps senatus” a fost ales pentru a treia oară de către censori M. Aemilius Lepidus. Șapte membri dintre rîndurile senatorilor au fost dați afară. Cu prilejul recensămîntului populației, censorii au constatat cît de mulți ostași din armata din Macedonia lipseau de la unități și i-au constrîns să se reîntoarcă în provincie; cînd au aflat motivele scutirilor celor care încă nu-și încheiaseră stagiul militar, i-au supus unui nou jurămint pe aceia a căror scutire se dovedea neîndreptățită. Aceștia declarau: „Potrivit propriei mele voințe și potrivit edictului censorilor C. Claudius și Ti. Sempronius, mă voi înapoia în provincia Macedonia și aceasta o voi face fără gînd ascuns de înșelăciune”.

XVI Cu prilejul recensămîntului cavaleriei⁶², censorii s-au arătat cu mult mai severi, luînd măsuri mai aspre; multora le-au luat caii. Deoarece ordinul equestru s-a simțit jignit, din această pricină censorii și-au atras și mai mult focul urii acestora datorită unui edict în care se hotărau următoarele: „Se interzice tuturor celor care, sub censorii Q. Fulvius și A. Postumius, fuseseră arendași ai veniturilor statului⁶³, sau ai impozitelor publice,

posibilitatea de a se prezenta la licitarea de noi arendări, sau de a se asocia și a lua parte la asemenea întreprinderi". Vechii arendași, cu toate repetatele plîngeri adresate senatului împotriva censorilor, nefiind în stare să obțină din partea senatului îngrădirea puterii censorilor, l-a găsit în cele din urmă pe tribunul plebei, P. Rutilius, ca sprijinitor al cauzei lor; tribunul era pornit împotriva censorilor din pricina unei certe personale cu dîșii. Unui client al acestuia, un libert oarecare, censorii îi dăduseră poruncă să dărîme un perete al locuinței sale zidite pe Via Sacra⁶⁴, în fața unor așezăminte publice, sub pretextul că fusese construit pe un teren aparținînd statului. Libertul a făcut atunci apel la tribunii poporului. Însă deoarece în afară de Rutilius nici unul dintre ei nu s-a împotrivit⁶⁵, censorii au trimis slujitorii anume ca să-i pună poprire⁶⁶ clientului și l-au pedepsit pe acesta în adunarea poporului la plata unei amenzi. De aici s-a iscat vrajbă: vechii arendași au recurs la acest tribun; acesta pe dată, din inițiativa lui, a unuia singur, propune o lege prin care toate arendările veniturilor statului sau ale impozitelor, făcute de către C. Claudius și Ti. Sempronius, urmau să fie anulate; ca atare, trebuia să se procedeze din nou la arendarea acestora și să aibă drept să ia parte la licitații oricare cetățean, fără deosebire. Tribunul plebei a fixat ziua adunării poporului pentru votarea acestui proiect. Cînd a sosit ziua, censorii s-au dus în adunarea poporului pentru a-l combate. Cît timp a vorbit Gracchus s-a păstrat tăcere: însă Claudius, deoarece s-a văzut întrerupt de zgomot, a poruncit — prin pristav — să se dea ascultare celor spuse de dînsul. Făcîndu-se liniște, tribunul plebei s-a plîns că adunarea poporului a fost convocată de el și că i-au fost uzurpate drepturile; ca urmare, a părăsit Capitoliul unde se ținea adunarea. În ziua următoare s-a stîrnit o nemaipomenită ceartă. Mai întii tribunul plebei declară confiscate⁶⁷ bunurile lui Ti. Gracchus, pentru că acesta — cu toate că tribunul se împotrivise — a pedepsit totuși cu sechestrul și amendă pe un cetățean, care făcuse apel la puterea tribuniciară și, prin aceasta, a încălcat drepturile de tribun. A fixat ziua de judecată a lui C. Claudius, deoa-

rece îi uzurpase drepturile sale într-o adunare convocată de el. Apoi a declarat că el acuză de înaltă trădare pe cei doi censori și a cerut praetorului urban, C. Sulpicius, să fixeze ziua comițiilor. Deoarece censorii nu au refuzat să vină cît mai curînd cu putință în fața judecătii poporului, s-a fixat comițiilor, ca termen pentru judecarea crimei de înaltă trădare, zilele a 8-a și a 7-a înainte de calendele lui octombrie. Censorii de îndată au urcat scările în atriul templului Libertății⁶⁸ și, după ce au sigilat registrele statului, au închis arhiva⁶⁹, au trimis acasă pe slujitorii publici și au declarat că ei nu vor mai îndeplini nici o îndatorire publică pînă cînd adunarea poporului nu-și va rosti sentința. Cel care s-a apărat mai întîii a fost Claudius și, deoarece opt dintre cele 12 centurii de cavaleri și multe din prima clasă l-au condamnat pe censor, numaidecît fruntașii cetății, lepădînd inelele de aur în văzul poporului, și-au schimbat veșmintele⁷⁰, pentru ca să se roage de plebei. Se spune că dirzenia lui Ti. Gracchus a avut cea mai mare înrîurire asupra poporului, deoarece, în vreme ce plebea striga pretutindeni că Gracchus nu e amenințat de primjdie, acesta a jurat solemn că dacă colegul său va fi osîndit el îi va fi tovarăș de surghium, fără să-și mai aștepte judecata. Cu toate acestea, acuzatul Claudius a ajuns să piardă aproape orice nădejde, pentru că au lipsit numai voturile a opt centurii ca să fie condamnat. După achitarea lui Claudius, tribunul plebei a declărat că el renunță la acuzarea sa împotriva lui Gracchus.

XVII În acel an, în urma cererii făcute de solii locuitorilor din Aquileia ca să li se mărească numărul coloniștilor⁷¹ s-au înscris potrivit unui *senatus-consultum*, 1 500 de familii în acest scop și au fost trimiși, pentru a-i conduce, triumvirii T. Annius Luscus, P. Decius Sublico, M. Cornelius Cethegus.

În același an solii romani⁷² care fuseseră trimiși în Grecia, și anume C. Popillius și Cn. Octavius, au dat citire unei hotărîri a senatului mai întîii în Theba și apoi au adus la cunoștință în toate orașele din Peloponez: „Nimeni să nu mai strîngă vreo contribuție pe care s-o predea magistraților romani în scopul războiului, în

afară de ceea ce va hotărî senatul". Acest act a dat încredere oraşelor Greciei că, pe viitor, ele vor fi scăpate de impozitele şi cheltuielile, care, cerute unele după altele, ajunseseră să-i sleiască. Cu prilejul ţinerii congresului Ligii Achaice în Argos, aceşti soli li s-a adresat delegaţilor cu toată bunăvoinţa, dându-li-se ascultare în aceeaşi măsură, şi, după ce au insuflat o deosebită nădejde unei populaţii foarte credincioase poporului roman, au trecut în Aetolia. Acolo încă nu izbucniseră tulburări, dar pretutindeni domnea o atmosferă de bănuială, învinuindu-se unii pe alţii. Din această pricină, solii romani, după ce le cerură aetolienilor ostatici, neputînd ajunge la un rezultat, plecară în Acarnania. Acarnanienii îi primiră pe aceştia în adunarea lor care avu loc în Thyrium⁷³. Dar şi acolo erau certuri între diferitele tabere. Unii dintre fruntaşi cereau să fie aduse garnizoane romane în oraşele lor, ca să zădărnicească nebunia celor care tîrau neamul lor de partea macedonenilor; altă parte însă se împotriva să primească o asemenea ruşine, care de obicei se impune unor cetăţi cucerite şi vrăjmaşilor, cîta vreme ele sînt cetăţi paşnice şi aliate. Asemenea temeuri au fost socotite îndreptăţite. Solii romani s-au înapoiat la Larissa, la proconsulul Hostilius — căci de acesta fuseseră trimişi.

Consulul l-a reţinut la sine pe Octavius; iar pe Popillius l-a trimis în tabăra de iarnă de la Ambracia, împreună cu aproape 1 000 de ostaşi.

XVIII Perseus, la începutul iernii, nu se încumeta să iasă din hotarele Macedoniei, ca nu cumva romanii să năvălească asupra regatului său lipsit de trupe; în mijlocul iernii însă, atunci cînd nămeţii de zăpadă fac ca munţii să fie de netrecut dinspre Thessalia, socoti că a sosit prilejul să spulbere nădejtile şi curajul noroadelor învecinate, ca să nu mai fie pîndit de vreo primejdie din partea lor, cînd el va porni războiul contra romanilor.

În ceea ce priveşte Thracia, Cotys încheiase cu dînsul pace; în Epir, Cephalus⁷⁴ era, la fel, de partea sa, în urma ruperii neaşteptate a legăturilor cu romanii; iar

pe dardani⁷⁵ îi îngenunchease el în urma proaspătului război.

Dîndu-și seama că singura regiune a Macedoniei amenințată de dușmani este aceea dinspre Illyricum, și pentru că illyrii se mișcau, lăsînd liberă intrarea romanilor în ținutul lor, Perseus se gîndi că, dacă va supune pe illyrii⁷⁶ din imediata vecinătate a Macedoniei, îl va putea atrage de partea sa și pe Gentius, regele lor, care de multă vreme se arăta șovăielnic; de aceea, Perseus, plecînd în fruntea a 10 000 de pedestrași — dintre care o parte erau din falangă — și a 2 000 de ostași — trupe de armament ușor, se duse la Stuberra⁷⁷. Luînd de acolo provizii pentru mai multe zile și poruncind să vină pe urmele sale și aparaturile trebuincioase pentru împresurarea orașelor, după trei zile, Perseus își întocmi tabăra la Uscana — acesta era orașul cel mai mare din ținutul Penestian. Totuși, înainte de a întrebuița forța armelor, își trimise oameni care să sondeze atît simțămintele comandanților garnizoanei, cît și pe ale locuitorilor orașului. Acolo se găsea însă o garnizoană romană împreună cu trupe alcătuite din tineret illyric. Dar fiindcă nu primi un răspuns împăciuitoar, el porni la asaltul orașului, și încercă să-l cucerească, împresurîndu-l din toate părțile. Măcar că trupele macedonene atacau orașul fără întrerupere zi și noapte, o parte dintre apărătorii orașului alăturînd scările de ziduri, alții dînd foc porților înfruntau totuși acea vijelie, deoarece nădăjduiau că macedonenii nu vor putea îndura mai multă vreme asprimea iernii, stînd în cîmp deschis, și că nici romanii nu vor întîrzia, dîndu-i răgaz lui Perseus ca să-i îngenuncheze. Dar cînd au văzut că se aduc vineele și se ridică turnuri, atunci îndîrjirea lor a fost frîntă; căci în afară de faptul că ei nu erau deopotrivă în forțe cu dușmanul, nu aveau nici măcar destule cantități de grîne sau de alte provizii, pentru că orașul fusese împresurat prin surprindere. Ca urmare, pentru că nu mai aveau nici o nădejde de a putea rezista, C. Carvilius, Spoletinus și C. Afranius au fost trimiși din partea garnizoanei romane, ca să-i ceară lui Perseus mai întîi să îngăduie ca ostașii să plece cu armele asupra lor și să-și ia cu dînșii tot ce-i al lor; apoi dacă nu vor izbuti, să

obțină cel puțin încredințarea că le va lăsa viața și libertatea. Regele a făgăduit cu mărinimie toate acestea, totuși nu și-a ținut cuvântul. Căci după ce le-a poruncit să iasă din cetate, ducând cu sine toate ale lor, Perseus le-a luat mai întâi armele, apoi libertatea. După ieșirea lor din oraș, și cohorta de illyri — erau 500 de ostași — și locuitorii din Uscana s-au predat, și ei și orașul.

XIX Perseus, după ce instalează o garnizoană macedoneană în Uscana, aduce toată mulțimea celor care se predaseră, aproape egală ca număr cu oastea, la Stuberria. După ce romanii — erau în număr de 4 000 — au fost împărțiți, în afară de fruntași, în mai multe cete și dați sub pază cetăților și după ce au fost vânduți locuitorii din Uscana și illyrii, el s-a înapoiat cu oastea sa în Penestia⁷⁸, în scopul de a pune stăpânire pe orașul Oaeneum⁷⁹ care are o așezare deosebit de prielnică și un loc de trecere către populația labeaților⁸⁰ peste care domnea Gentius. Când trecea pe lângă o fortăreață cu populație deasă, numită Draudacum⁸¹, unul dintre oamenii, cunoscători ai aceluia ținut, îi spuse regelui: „Cucerirea orașului Oaeneum n-are nici o însemnătate dacă Perseus nu pune mâna pe Draudacum, căci această redută este situată într-o poziție mai prielnică în orice privință“. Înaintînd într-acolo cu oastea sa, toți se supuseră numaidecît regelui macedonean. Perseus a fost impresionat de supunerea acestora făcută mai repede decît nădăjduise; el a băgat de seamă ce groază insuflă oastea sa pretutindeni și a supus și alte 11 fortărețe la fel, folosindu-se de aceeași teroare. Numai față de cîteva dintre ele a fost nevoie să întrebuițeze forța, celelalte s-au supus de bunăvoie. Și în aceste fortărețe a pus mâna pe 1 500 de ostași romani, care se aflaseră în diferite garnizoane. De mare folos a fost lui Perseus Carvilius Spoletinus care, cu prilejul convorbirilor, spunea că regele macedonean nu a luat măsuri aspre împotriva lor. Apoi Perseus ajunse la Oaeneum, care nu putea fi cucerit fără un asediu în toată regula. Acest oraș era apărat de o mulțime, cu mult mai mare decît celelalte, de ostași tineri și era întărit cu ziduri; pe lângă aceasta dintr-o parte era înconjurat de un rîu, numit Artatus⁸²,

din altă parte, de un munte foarte înalt, și greu de urcat: aceasta dădea locuitorilor orașului nădejdea că vor putea rezista. Perseus, după ce înconjurase orașul cu un val de lucrări, hotărî să ridice în partea mai ridicată a orașului un *agger*⁸³, a cărui înălțime să întrecă zidurile cetății. În vreme ce dușmanii executau aceste lucrări, localnicii făceau dese incursiuni prin care, pe de o parte, își apărau zidurile, pe de alta, împiedicau lucrările vrăjmașilor; o mare parte dintre apărători au căzut, fiind nimiciți în felurite împrejurări, iar cei care au supraviețuit nu au mai fost de nici un folos la luptă, atît din pricina eforturilor depuse zi și noapte, cît și din pricina rănilor. În timp ce *aggerul* a fost alăturat de ziduri iar cohorta regelui — ai cărei soldați purtau denumirea de *nicatores*⁸⁴ a trecut peste ziduri cu ajutorul scărilor, a avut loc și asaltul împotriva orașului din mai multe părți. Toți tinerii au fost uciși, soțiile și copiii au fost luați în sclavie, celelalte prăzi au fost lăsate pe seama ostașilor. Perseus s-a înapoiat biruitor la Stuberra și a trimis ca solii, la Gentius, pe Pleuratus din Illyricum, care trăia în exil la dînsul, și pe Adaeus, macedoneanul din Beroea⁸⁵. El le-a dat acestora însărcinarea ca să arate lui Gentius isprăvile sale săvîrșite împotriva romanilor și a dardanilor în cursul verii și al iernii; să nu uite să-i vorbească și de cele din urmă fapte de arme din expediția sa pe care a desfășurat-o, în vremea iernii, în Illyricum, să-l îndemne pe Gentius să lege prietenie cu el și cu macedonenii.

XX După ce solii lui Perseus au trecut culmea muntelui Scordus⁸⁶, au mers prin niște locuri din Illyricum pustiite într-adins de macedoneni, pentru ca dardanii să nu poată trece ușor în Illyricum sau în Macedonia; în sfîrșit, după foarte multe greutăți, ei au ajuns la Scodra⁸⁷. Regele Gentius se găsea la Lissus⁸⁸. Acolo au fost chemați solii, care, arătîndu-și însărcinările lor, au fost ascultați cu bunăvoință. Ei au primit însă un răspuns nelămurit din partea lui Gentius. „Lui nu-i lipsește voința de a se lupta cu romanii, însă pentru a putea să facă ceea ce vrea, are nevoie mai ales de bani“. Solii i-au adus lui Perseus răspunsul la Stuberra, cînd el tocmai

îi vindea pe prizonierii illyri. Numaidecît aceiași soli — cărora le-a mai fost alăturat și Glaucia, din corpul de gardă al lui Perseus — sînt trimiși înapoi, fără să aibă sarcina să vorbească ceva de bani, singurul mijloc prin care putea să fie determinat să participe la război un barbar lipsit de mijloace.

De acolo Perseus a pustiit Ancyra⁸⁹, după care se înapoie cu oastea la Penestae; după ce întări garnizoanele din Uscana și din toate fortărețele din jurul acestui oraș, pe care el le cucerise, se întoarce în Macedonia.

XXI În fruntea provinciei Illyricum se găsea legatul roman L. Caelius; acesta nu s-a încumetat să facă vreo mișcare, atîta timp cît regele se găsea pe acele meleaguri; după plecarea lui Perseus însă, încercînd să recucerească Uscana — din ținutul penestilor — din mîinile garnizoanei macedonene care era acolo, a fost respins și, după ce a primit multe răni, s-a înapoiat cu trupele sale la Lychnidus. De acolo, după cîteva zile, îl trimise pe M. Trebellius Fregellanus cu trupe destul de puternice la Penestae, pentru a lua ostatici din partea orașelor care rămăseseră credincioase prieteniei romanilor. De acolo porunci să înainteze chiar pînă în ținutul parthinilor⁹⁰ — căci și aceștia se învoiseră să dea ostatici romanilor. Amîndouă aceste neamuri primiră fără împotrivire cererile. Ostaticii penestilor au fost trimiși la Appollonia⁹¹, iar cei ai parthinilor la Dyrrachium⁹² — pe atunci acest oraș era mai cunoscut de greci sub numele de Epidamnus. Ap. Claudius, dorind să-și șteargă rușinea suferită în Illyrium, se strădui să asalteze Phanota⁹³, o fortăreață din Epir, și în acest scop aduse cu sine, în afară de oastea romană, și trupele auxiliare ale chaonilor și thesproților⁹⁴ — ca la 6 000 de ostași. Însă Clevas, care fusese lăsat acolo de Perseus cu o puternică garnizoană, apărîndu-se cu strășnicie, i-a zădărnicit încercarea.

La rîndu-i, Perseus, plecînd către Elymea, după ce și-a trecut în revistă oastea în împrejurimile acestei localități, se duse la Stratus⁹⁵, unde era chemat de aetolienii. Pe atunci, Stratus era cel mai puternic oraș al Aetoliei, fiind așezat mai sus de golful Ambraciei,

aproape de râul Inachus. Perseus s-a dus acolo cu 10 000 de pedestrași și cu 300 de călăreți; a luat cu dînsul trupe mai puține din pricina drumurilor înguste și a locurilor neprielnice. După ce a ajuns a treia zi lîngă muntele Citius⁹⁶ pe care, din pricina grosimii zăpezii, abia l-a trecut, anevoie și-a găsit și un loc pentru tabără. Plecă apoi de acolo din pricină că nu mai putea rămîne; măcar că drumurile erau practicabile și vremea prielnică a suferit mari pagube, mai ales în ce privește vitele de povară, așa că a doua zi și-a așezat tabăra lîngă templul lui Jupiter, numit Nicaeus. Perseus, după ce parcurse o bucată foarte mare de drum, a rămas lîngă râul Arathus⁹⁷, reținut acolo din pricina adîncimii râului. După ce în vremea aceasta a construit un pod și a trecut trupele peste rîu, după o zi de înaintare, i-a ieșit în întîmpinare Archidamus, căpetenia aetolienilor, prin mijlocirea căruia i-a fost predat orașul Stratus. În aceea zi însă, Perseus și-a așezat tabăra la hotarele ținutului aetolian.

XXII Apoi, în ziua a doua, a ajuns la Stratus; după ce și-a așezat tabăra acolo, aproape de râul Inachus, deși Perseus se aștepta ca aetolienii să-i iasă înaintea grămadă pe toate porțile orașului, ca să se declare sub ocrotirea sa, el găsi porțile închise, și chiar în cursul aceleiași nopți, în care venise el, aetolienii primiră garnizoana romană sub comanda legatului C. Popillius. Frunțașii cetății care îl chemaseră pe regele Macedoniei, siliți de autoritatea lui Archidamus, cînd era de față, după întîmpinarea regelui și-au pierdut zelul și au dat puțința taberei potrivnice să-l cheme pe Popillius cu 1 000 de pedestrași din Ambracia. În aceeași vreme și Dinarchus, comandantul cavaleriei neamului aetolian, a sosit cu 600 de pedestrași și 100 de călăreți. Se știa sigur că Dinarchus venise la Stratus cu intenția de a trece de partea lui Perseus. Dar schimbîndu-și simțămintele o dată cu situația, el s-a unit cu romanii împotriva cărora venise. La rîndul său, nici Popillius nu s-a purtat ca un om care a scăpat de orice grijă, cum nu s-ar fi cuvenit să se poarte între niște oameni cu firi atît de schimbătoare, ci, dimpotrivă, puse numaidecît mîna pe cheia

porților cetății și stăpînire pe ziduri. Pe Dinarchus și pe aetolienii lui îi îndepărtă, trimițîndu-i împreună cu tineretul din Stratus în cetățuie, chipurile, să o păzească.

Perseus, așezat pe niște movile care se aflau înspre partea cea mai înaltă a orașului, a încercat de acolo să intre în vorbă cu cei din Stratus. Cînd însă îi văzu îndărătnicindu-se, și că în loc de răspuns îl țineau la distanță cu lăncile, își așază castrul la 5 000 de pași de parte de oraș, dincolo de rîul Petitarus. După ce a convocat acolo consiliul, Archidamus și dezertorii epiroți voiau să-l reție pe loc, dar căpeteniile oastei macedonene erau, dimpotrivă, de părere că nu trebuie să se lupte cu un anotimp potrivit; nu au pregătit din vreme nici un fel de aprovizionare, și cei care aveau să simtă lipsurile vor fi mai degrabă asediatorii decît împresurații, mai ales pentru că tabăra de iarnă a dușmanului nu era departe de acolo. Cuprins de spaimă, Perseus porni cu oastea în Aperantia⁹⁸. Aperanții l-au primit pe rege cu încuviințarea tuturor, datorită faimei și autorității de care se bucura Archidamus în fața acestui neam. Perseus îl puse chiar pe acesta în fruntea garnizoanei de acolo, alcătuită din 800 de ostași.

XXIII Regele s-a înapoiat în Macedonia, după ce pe drum atît vitele de povară, cît și oamenii săi au suferit neajunsuri tot atît de mari ca și la venire. Totuși vestea sosirii lui Perseus la Stratus l-a silit pe Appius să renunțe la împresurarea orașului Phanota. Cleus, pornind în urmărirea lui Appius în fruntea unei trupe de tineri ageri, îl ajunse la poalele unor munți lipsiți aproape de drumuri, îi doborî din coloana împovărată de bagaje cam 1 000 de oameni și-i luă prizonieri vreo 200 de ostași. Appius, după ce scăpă din defileu, își așază castrul pentru cîteva zile în cîmpul ce poartă numele de Meleona⁹⁹. Între timp, Cleus, luîndu-l cu sine pe Philostratus, care... avea de partea lui neamul epirot, coborî în ținutul Antigonei¹⁰⁰. Macedonenii au plecat după prădăciuni. Philostratus s-a așezat cu o cohortă la pîndă într-o vale întunecoasă. Cînd locuitorii din Antigonă s-au năpustit înarmați asupra prădalnicilor răz-

lețiți, urmărindu-i prea răsfirați pe macedonienii care fugeau, au căzut în mîna dușmanilor care se aflau așezați în vale. Au fost omorîți aproape 1 000 de antigonieni și au fost luați prizonieri cam 100. După cîștigarea acestei izbînzii, ei înaintează pînă în preajma castrului lui Appius, pentru ca armata romană să nu poată pricinui vreun neajuns aliaților săi. Appius, pierzîndu-și zădarnic vremea în aceste locuri, după ce trimise la vetrele lor trupele auxiliare de epiroți și de chaonieni, se înapoie în Illyricum împreună cu ostașii italici, iar după ce trimise trupele să ierneze în taberele din orașele aliate ale parthinilor, se întoarse și el la Roma în vederea sacrificiilor.

Perseus trimise la Cassandra¹⁰¹, pentru paza acestui oraș, 1 000 de pedestrași și 200 de călăreți din neamul penestilor, care fuseseră chemați de la Penestiae.

Solii săi, trimiși la Gentius, s-au întors cu același rezultat. Cu toate acestea Perseus nu a încetat să-i trimită mereu alți și alți solii ca să-l ispitească, deoarece își dădea seama ce mare sprijin avea pentru el alianța cu Gentius; dar nu l-a lăsat inima să facă nici o cheltuială de bani în vederea acestei alianțe de foarte mare importanță pentru el din toate punctele de vedere.

CARTEA XLIV

I La începutul primăverii cînd s-au petrecut aceste evenimente, consulul Q. Marcius Philippus, plecînd din Roma în fruntea a 5 000 de ostași . . .¹ completările legiunilor pe care avea să le treacă cu dînsul în Macedonia, a ajuns la Brundisium. M. Popillius, fost consul, și alți tineri, tribuni militari, deopotrivă cu el în ce privește originea nobilă, l-au însoțit pe consul la legiunile din Macedonia. În decursul aceluiași zile, a sosit la Brundisium și praetorul C. Marcius Figulus căruia îi căzuse la sorți flota. Plecînd amîndoi în același timp din Italia, au ancorat după o zi în portul Corcyra și după trei zile au ajuns la Actium², portul Acarnaniei. De acolo consulul, debarcînd lîngă Ambracia, s-a îndreptat pe uscat spre Thessalia. Praetorul, după ce a trecut pe lîngă Leucas³, intrînd în golful Corintic și lăsînd vasele la Creusa⁴, a mers și el pe uscat, străbătînd prin mijlocul Beoției, și, după un drum pe care un om fără povară îl face într-o singură zi, a ajuns la Chalcis, unde se afla flota. În acea vreme, A. Hostilius își avea tabăra în Thessalia, în împrejurimile localității Palaepharsalus⁵. Acesta, deși n-a desfășurat nici o operațiune militară vrednică de amintit, și-a disciplinat totuși armata, care era după o perioadă de destrăbălare, în spirit deplin ostășesc, iar aliații au fost respectați cu loialitate și apărați împotriva oricărui fel de silnicie. Aflînd de sosirea înlocuitorului său, după ce a inspectat cu de-amănuntul armele, ostașii și caii, a ieșit în întîmpinarea consulului cu oastea echipată. Și cea dintîi întîlnire dintre cei doi comandanți, în ce privește operațiile care urmau să aibă loc, s-a făcut potrivit demnității lor și marelui nume de roman. Căci proconsulul . . . la armată . . .⁶ După

cîteva zile consulul a rostit în fața adunării ostașilor o scurtă cuvîntare; el a început amintind fărădelega săvîrșită de Perseus împotriva fratelui lui și de aceea pe care o urzise împotriva tatălui lui: „Cîștigîndu-și tronul prin crimă — adăugă el — n-a încetat o clipă să folosească otrava și pumnalul, l-a atacat în chip nelegiuit pe Eumenes cu ajutorul unor unelte plătite, a adus jigniri poporului roman și, în disprețul tratatului de alianță, a prădat orașele aliaților; va înțelege el, o dată cu pierzania sa, cît sînt de urîte de zeii nemuritori toate aceste fărădelegi. Căci zeii ocrotesc dreptatea și buna-credință prin care poporul roman a ajuns pe o culme atît de înaltă“. După aceasta, consulul a comparat forțele poporului roman care a cuprins întregul glob pămîntesc cu forțele macedonene, precum și oaste cu oaste. „Trupele lui Philippus și Antiochus au fost mai mari și totuși poporul roman le-a înfrînt cu trupe mai puțin numeroase“.

II După ce și-a îmbărbătat printr-o asemenea cuvîntare ostașii, consulul a început să chibzuiască asupra planului general de desfășurare a acestui război. Acolo a sosit de la Chalcis și praetorul C. Marcius, după ce își luase în primire comanda flotei. S-a hotărît să nu se mai piardă vremea zăbovind în Thessalia, ci să ridice numaidecît tabăra și să pornească de acolo în Macedonia; la rîndul său, și praetorul să-și dea silința ca, în aceeași vreme, să debarce pe țărmurile vrăjmașilor. După ce-l lăsă pe praetor să plece, consulul porunci trupelor să-și ia cu ele merinde pentru o lună de zile și, în ziua a zecea de cînd luase armata în primire, se puse în marș. Înaintînd vreme de o zi, după ce a chemat la dînsul călăuzele drumurilor, le-a poruncit să declare în adunare locul pe unde va călăuzi fiecare oastea; după îndepărtarea acestora din adunare, a cerut părerea celor din sfat care drum îl socotesc cel mai potrivit. Unii găseau cu cale că mai bun e drumul prin Pythoum⁷, alții erau de părere să meargă prin munții Cambuni, pe drumul pe care îi conduseseră anul trecut consulul Hostilius, alții, pe lîngă balta Ascuris⁸. Fiindcă aveau să parcurgă împreună o bucată de drum, se amîna consfătuirea în

această privință pînă cînd vor ajunge la locul unde se despart aceste drumuri și unde își vor întocmi castrul. De acolo consulul își conduse oastea în Perrhaebia, așezîndu-și tabăra între Azorus⁹ și Doliche¹⁰, pentru a chibzui din nou care e cel mai bun drum pe unde s-o apuce.

Deși, între timp, Perseus a aflat că dușmanul se apropie totuși, neștiind pe care drum avea să se îndrepte, hotărî să ocupe cu trupe toate trecătorile. El trimise 10 000 de soldați din trupele cu armament ușor sub comanda lui Asclepiodotus către culmea munților Cambuni — cărora macedonenii le mai spun Volustana. Hippias a primit porunca să mențină defileul cu o garnizoană alcătuită din 12 000 de macedoneni, lîngă fortăreața care era mai sus de mlaștina Ascuris — locul acela se numea Lapathus¹¹. Regele, cu restul trupelor, își instalează tabăra mai întîi în împrejurimile localității Dium; apoi, pentru că i se păru că a încremenit pe loc din lipsa unui plan de acțiune, porni cu cavaleria ușoară de-a lungul țărmlui, cînd spre Heracleum¹², cînd spre Phila, de unde se înapoie cu aceeași repeziciune la Dium.

III Între timp, consulul se hotărî să pornească prin trecătoarea aceea, în care am spus că se află tabăra regelui lîngă Ottolobus...¹³

Totuși, el găsi de cuviință să trimită 4 000 de ostași, pentru a ocupa mai înainte locurile prielnice pentru poziții. În fruntea acestor trupe a pus pe M. Claudius și pe Q. Marcius, fiul consulului pe care îl urmau îndeaproape toate celelalte trupe. Însă drumul era atît de povîrnit, de anevoios și de stîncos, încît trupele ușoare trimise înainte, după ce au parcurs cu anevoință abia 15 000 de pași vreme de două zile, și-au întocmit castrul și s-au odihnit. Pozițiile pe care le-au ocupat se cheamă Dierum¹⁴: de acolo, în ziua următoare, înaintînd 7 000 de pași, după ce au pus stăpînire pe o măgură nu departe de tabăra dușmanului, au trimis o ștafetă la consul ca să-i dea de știre că „au ajuns la dușmani, că și-au întocmit castrul într-un loc sigur și avantajos în toate privințele, și să vină deci pe urmele sale, cu cea mai mare repeziciune cu putință“. Tocmai cînd consulul era îngrijorat din pricina drumului anevoios, pe care

pornise, precum și din pricina sorții acelor trupe, puține la număr, pe care le trimisese înainte, prin mijlocul posturilor dușmane, îi ieși în cale ștafeta, lângă mlaștina Ascuris; ca urmare, consulul a căpătat încredere în sine și, pornind la drum, după ce și-a unit trupele cu cele trimise mai înainte, își întări castrul pe mătura care fusese ocupată, pe povârnișul ce i se păru cel mai prielnic prin natura locului. De pe o înălțime atât de mare nu numai tabăra dușmanilor, care se găsea la o depărtare ceva mai mult de 1 000 de pași, ci și întreaga regiune pînă la Dium și Phila, precum și însuși țărmlul mării erau în cîmpul vederii oastei romane. Acest fapt înflăcăra sufletele ostașilor, pentru că vedeau întregul teatru de război și toate trupele regelui, precum și pămîntul vrăjmașului — toate atât de aproape de ei. Deși ostașii, însuflețiți, îndemneau pe consul să-i ducă numai-decît spre tabăra vrăjmașului, consulul le-a dat o zi pentru odihnă pentru că erau obosiți de drumul anevoios parcurs; a treia zi însă, lăsînd o parte din trupe cu paza castrului, porni cu oastea spre vrăjmaș.

IV Hippias fusese trimis de curînd de rege ca să păzească trecătoarea. Cînd acesta a observat castrul roman pe mătura, după ce i-a îmbărbătat pe ai săi în vederea luptei, a ieșit în calea armatei consulului¹⁵. Romanii ieșiseră la luptă ușor echipați; vrăjmașii aveau un armament ușor, foarte potrivit pentru luptele de hărțuială. Așadar, încleștîndu-se numaidecît, au aruncat unii asupra altora armele. Numeroase răni au fost pricinuite și primite de ostașii din ambele tabere din pricina îndrăznețului atac; au căzut și vreo cîtiva morți și dintr-o parte și dintr-alta. A doua zi, adversarii, fiind și mai înverșunați, s-ar fi încăierat cu trupe și mai multe și cu o îndrîjire și mai mare... dacă ar fi avut destul loc pentru a se desfășura. Creasta culmii se termina cu un vîrf ascuțit, astfel încît abia s-a putut rîndui ordinea de bătaie cu cîte trei ostași pe un rînd, așa că, în vreme ce lupta o duceau puțini, restul mulțimii ostașilor, mai ales cei înzestrați cu armament greu, ședeau și priveau la încăierare. În schimb, trupele de armament ușor se strecurau lesne pe povârnișurile culmii muntoase,

căutînd să se bată cu unitățile de armament ușor al dușmanului, atacîndu-l dintr-o latură, sau încăierîndu-se cu el în locuri prielnice și neprielnice. După ce, în cursul acelei zile, au căzut mai mult răniți decît morți, lupta n-a fost curmată decît de căderea nopții.

În ziua a treia comandantul roman trebuia să ia o hotărîre, căci nici nu putea să rămîna pe creasta munților lipsiți de orice, și nici să se retragă fără a se face de rușine, ba chiar ar fi fost pîndiți de primejdii dacă dușmanul s-ar fi luat pe urmele sale, de pe poziții mai înalte, în timpul retragerii. Nu rămînea altă soluție decît de a îndrepta, printr-o îndrăzneală îndîrjită, ceea ce se începuse cu curaj; în astfel de împrejurări, îndrăzneala, prin rezultatul ei, dovedește spirit de prevedere. Se ajunsese chiar pînă acolo, încît, dacă consulul ar fi avut un dușman asemănător vechilor regi ai macedonenilor, ar fi putut suferi o grea înfrîngere; însă Perseus, deși colinda cu călăreții săi țărmurile mării pînă la Dium și auzea de la o depărtare de aproape 12 000 de pași strigătele și zarva celor ce luptau, nici n-a mărit numărul ostașilor, prin trimiterea de forțe proaspete în locul celor istovite, nici nu a luat parte la o luptă, fapt care era de foarte mare importanță; în schimb, comandantul roman, mai vîrstnic de 60 de ani și foarte greoi la trup, își îndeplinea neobosit toate îndatoririle ostășești. El a stăruit să-și ducă pînă la capăt acțiunea întreprinsă cu îndrăzneală; lăsîndu-l pe Popillius cu apărarea culmii munților, trecînd pe locuri nebătătorite, după ce a trimis înainte oameni care să-i amenajeze drumul, porunci lui Attalus și Misagenes ca, împreună cu forțele auxiliare ale ambelor neamuri, să asigure protecția trupelor care îi deschideau drumul. Consulul încheie coloana cu legiunile, avînd înaintea sa cavaleria și carele cu poveri.

V Truda celor care coborau și prăvălirea în prăpastie a vitelor de povară și a bagajelor nu se pot zugrăvi. Căci după ce înaintaseră abia 4 000 de pași, nu doreau nimic mai mult decît să se întoarcă, dacă vor putea, acolo de unde veniseră. Elefanții pricinuiau coloanelor pornite în marș o învălmășeală aproape întocmai ca

dușmanii. Cînd aceste animale ajungeau pe locuri neumblate, după ce-i trînteau jos pe cornaci, stîrneau o neasemuită spaimă prin răgetele lor, sperîind mai ales caii, pînă cînd s-a recurs la o măsură iscusită pentru a-i trece pe acolo. Pe povîrnișul muntelui, după ce au trecut vîrfurile, înfîgeau în pămînt tot înspre vale, cîte două grinzi lungi și puternice, la o distanță puțin mai mare decît grosimea unui elefant. De-a curmezișul acestora se așezau niște grinzi...¹⁶ lungi de 30 de picioare, care se acopereau cu pămînt, astfel că făceau un fel de punte; la un mic interval mai la vale se construia încă o punte; de acolo se mai făcea o a treia și așa mai departe mai multe în șir, pe unde stîncile erau abrupte. Elefantul pășea pe punte pe un teren solid, dar înainte de a ajunge la capătul punții se tăiau grinzile și puntea care, alunecînd la vale, silea animalul să alunece ușor pînă la puntea următoare. Unii elefanți alunecau sprijinindu-se pe picioare, alții stînd pe partea dindărăt; cînd ajungeau la podeaua unei alte punți, animalele înaintau, pînă cînd o nouă căzătură asemănătoare le împingea în vale. Romanii au înaintat în acea zi ceva mai mult de 7 000 de pași; cea mai mică parte a drumului acesta au făcut-o pe picioare; de cele mai multe ori însă se rostogoleau o dată cu armele și cu celelalte poveri ale lor, pășeau mai departe îndurînd tot felul de neazuri cu căzăturile, așa fel încît nici măcar comandantul roman, de la care pornise ideea coborîrii muntelui în acest chip, nu tăgădui că toată armata romană ar fi putut fi nimicită numai de un pîlc mic de dușmani. Noaptea au ajuns într-un loc neted nu prea mare ca întindere; nici n-au avut cum să-și rotească ochii de jur împrejur, spre a vedea cît era de dușmănos acest loc, înconjurat din toate părțile de înălțimi; în cele din urmă, au găsit, tocmai cînd își pierduseră nădejdea, un loc stabil unde să poată poposi. A trebuit să aștepte și în ziua următoare în acea vale atît de scobită pe Popillius împreună cu trupele rămase cu el. Și chiar aceste trupe, fără să fi luptat undeva cu dușmanul, au suferit din pricina vitregiei locurilor. A treia zi, după ce și-au unit forțele, oștile romane au mers prin trecătoarea pe care locuitorii o numesc Callipeuce¹⁷. În a

patra zi au izbutit să coboare în cîmpie, tot prin locuri fără drumuri, fiind deprinși acum cu un astfel de teren și fiind însuflețiți de nădejdi tot mai mari, deoarece dușmanul nu se ivea nicăieri, iar ei se apropiau de mare; și-au instalat tabăra între Heracleum și Libethrum¹⁸. Cea mai mare parte din infanterie ocupase niște măguri... Tot acolo au înconjurat cu un zid partea din cîmpie unde avea să stea cavaleria.

VI Se spune că regelui Perseus i s-a adus la cunoștință, cînd făcea baie, că se apropie vrăjmașii. La această veste, după ce a sărit înspăimîntat strigînd că a fost biruit fără luptă, a luat-o repede la fugă; apoi cuprins de panică a început să dea sfaturi și ordine, unele după altele, dovedind prin aceasta cît era de înspăimîntat; chemă de la comanda garnizoanelor pe doi dintre prietenii săi, pe unul îl trimise la Pella, cu banii care erau depozitați la Phacus¹⁹...²⁰ îi recheamă din garnizoane și lasă toate trecerile libere pentru desfășurarea războiului. Perseus, după ce cără repede toate statuile de aur²¹ de la Dium, ca să nu cadă pradă în mîinile dușmanului, sili populația de acolo să plece la Pydna²². În chipul acesta, acțiunea consulului care ar fi putut fi socotită o nesăbuiță — pentru că el înaintase pînă acolo de unde nu se putea întoarce decît dacă l-ar fi lăsat liber dușmanul — s-a dovedit a nu fi fost o îndrăzneală nechibzuită. Într-adevăr, romanii aveau numai două trecători prin care puteau ieși de acolo: o trecătoare prin valea Tempe către Thessalia, iar cea de-a doua, către Macedonia, trecînd pe lîngă Dium, însă pe amîndouă erau stăpîne garnizoanele regelui macedonean. Dacă Perseus ar fi fost un comandant întreprinzător și ar fi rezistat 10 zile groazei că se apropie dușmanul, romanii nu s-ar fi putut retrage în Thessalia prin valea Tempe și n-ar fi avut nici drumurile deschise pentru a-și transporta proviziile. De altfel, defileul Tempe e greu de străbătut chiar cînd nu e amenințat de război; căci în afară de faptul că drumul este îngust pe o lungime de 5 000 de pași, abia putînd fi străbătut de o vită cu povara pe ea²³, stîncile de pe amîndouă părțile drumului sînt atît de povîrnite, încît nu te poți uita la ele

fără să te apuce amețeala și fără să te simți uluit în același timp. Pe deasupra, mai fac să crească groaza și zgomotul, și adîncimea rîului Peneus care curge prin mijlocul văii. Acest loc primejdios prin însăși natura lui fusese ocupat de patru garnizoane ale regelui, la oarecare depărtare una de alta; cea dintîi garnizoană era la Gonnus, chiar la gurile trecătorii; cea de-a doua se afla la Condylon²⁴, cantonată într-o fortăreață de necucerit; cea de-a treia — în împrejurimile localității Lapathus, ce se mai cheamă și Characa; a patra garnizoană era așezată chiar pe drumul ce trece prin mijlocul unei văi foarte înguste, care poate fi lesne apărută numai de 10 oameni înarmați. Prin valea Tempe drumul era deci închis pentru aducerea proviziilor și, totodată, nu dădea puțința de întoarcere, de aceea romanii trebuiau s-o ia înapoi și să urce din nou munții din care coborîseră. Dar ceea ce romanii izbutiseră să facă pe furiș, înșelînd pe dușmani, nu mai puteau săvîrși acum fățiș, cînd vrăjmașii ocupaseră vîrfurile cele mai înalte ale munților. Și apoi, după ce constatară cît de anevoios era acest drum, își pierdură orice nădejde. După pasul lor, făcut cu atîta îndrăzneală, nu le mai rămînea decît să pătrundă în Macedonia pe la Dium, prin mijlocul pozițiilor dușmanilor. Însă această operațiune ar fi fost o întreprindere fără seamăn de grea dacă zeii n-ar fi luat mințile regelui. Căci, măcar că poalele muntelui Olympos lasă să se întindă un spațiu ceva mai mult de 1 000 de pași pînă la mare, din acest loc o jumătate îl ocupă gura rîului Baphyrus, revărsat pînă departe, o altă parte din cîmpie e ocupată de templul lui Jupiter și de o fortăreață, iar ceea ce mai rămîne este atît de îngust, încît putea să fie închis cu un șanț nu prea mare și cu un val. Apoi se găseau la îndemînă atîtea stînci și material lemnos în codrii din jur, încît le puteau pune în față chiar un zid și puteau ridica turnuri. Însă Perseus, orbit de această panică neașteptată, nu și-a dat seama de nici unul dintre aceste avantaje, ci și-a căutat refugiul la Pydna, după ce și-a ridicat de pretutindeni garnizoanele, lăsînd totul deschis în calea dușmanului.

VII Consulul, băgînd de seamă că poate avea cel mai mare sprijin și nădejde în nerozia și în lașitatea vrăjmașului, după ce trimise o ștafetă în Larissa la Sp. Lucretius²⁵, ca să ocupe fortărețele din împrejurimile văii Tempe, părăsite de vrăjmași, trimise înainte pe Popillius, pentru a face recunoașterile în jurul localității Dium. Cînd văzu că totul e deschis în toate părțile, după două zile de marș ajunse la Dium; el porunci să se măsoare locul pentru așezarea castrului chiar la poalele templului lui Jupiter, ca să nu se profaneze nimic în acel loc sacru. Întrînd în oraș, care pe cît era de puțin întins pe atît era de împodobit cu tot soiul de așezăminte publice și de statui și înzestrat în chip deosebit cu fortificații, cu greu s-ar fi putut crede că nu se ascunde vreo capcană, în atîtea bogății lăsate fără motiv pe loc. Zăbovi locului vreme de o zi pentru a cerceta totul în jur, apoi, îndată, își ridică tabăra. Fiind pe deplin convins că va găsi în Pieria mari cantități de provizii, în acea zi a înaintat pînă la rîul cu numele de Mitys²⁶. A doua zi, mergînd mai departe, a primit supunerea orașului Agassa²⁷ pe care înșiși locuitorii orașului i l-au predat. Pentru ca să atragă și simțămintele celorlalți macedoneni, mulțumindu-se numai cu ostatici, consulul le-a făgăduit că le lasă orașul fără să le impună o garnizoană și că vor trăi nesupărați bucurîndu-se de legile lor. Înaintînd de acolo drum de o zi, și-a așezat castrul lîngă rîul Ascordus²⁸, dar cu cît se depărta mai mult de Thessalia, cu atît mai mult simțea lipsa de toate cele trebuincioase și se văzu nevoit să se întoarcă la Dium, fiind toți încredințați de cîte ar fi trebuit să îndure dacă le-ar fi fost închis drumul dinspre Thessalia, de care era primejdios să se depărteze. Perseus, strîngîndu-și într-un singur loc toate trupele și toți comandantii, a certat pe comandantii garnizoanelor, și în primul rînd pe Asclepiodotus și pe Hippias, spunîndu-le că ei au predat romanilor cheile Macedoniei: numai că, pe bună dreptate, nimeni nu era mai vinovat de această greșală decît el. Cînd consulul văzu în larg venind flota, îi încolți nădejdea că navele vin cu provizii (căci într-adevăr era o foarte mare scumpete și lipsă de cereale); însă cînd flota a intrat în port, a aflat că vasele

de transport au fost lăsate la Magnesia. Neștiind ce trebuie să mai facă — căci, chiar dacă nu avea de luptat cu dușmanii, fapt care i-ar fi agravat situația, el era nevoit să înfrunte tot felul de greutăți — tocmai la vreme i-a sosit o scrisoare din partea lui Sp. Lucretius prin care îi da de știre că a pus stăpînire pe fortărețele care se găseau mai sus de valea Tempe și în împrejurimile orașului Phila, și că a găsit acolo mari cantități de grîne și de tot felul de provizii trebuincioase.

VIII Consulul, tare bucuros de aceste vești, duse armata de la Dium la Phila, atît pentru a întări garnizoana lui Lucretius, cît și pentru a împărți soldaților grîul, al cărui transport întîrzia prea mult. Această plecare a consulului n-a fost tălmăcită prielnic: căci unii spuneau că s-a retras din fața vrăjmașului de frică, deoarece dacă ar fi rămas în Pieria, ar fi trebuit să dea lupta cu Perseus; alții însă spuneau că el nu-și dă seama ce lucruri noi poate aduce din zi în zi soarta războiului, și că, deși i se oferă toate șansele, el scapă din mîină un prilej care nu va mai putea fi regăsit în curînd. În adevăr, îndată ce consulul a părăsit orașul Dium, Perseus s-a trezit din amorțire; așa că abia atunci și-a dat seama că trebuie să dobîndească ceea ce pierduse mai înainte, datorită vinii lui. Căci aflînd de plecarea consulului, înapoindu-se la Dium, el refăcu ceea ce fusese pus-tiit și distrus de romani; ridică din nou crenelurile zidurilor dărîmate; întări zidurile pretutindeni, își așeză tabăra cu 5 000 de pași depărtare de oraș, dincoace de malul rîului Elpeus²⁹, pentru ca să se folosească de acest rîu — foarte greu de trecut — ca de o stavilă. Rîul acesta își avea obîrșia într-o vale a muntelui Olympos; vara era scăzut; iarna însă tot acest rîu umflat de ploi, trecînd peste stînci, făcea la suprafață vârtejuri uriașe, iar la fund, rostogolind în mare pămîntul, făcea foarte adînci bulboane; scobind adînc mijlocul albiei forma maluri prăpăstioase de o parte și de alta. Perseus, încredințat că dușmanului îi este închis drumul către dînsul de acest rîu, avea de gînd să tîrăgănească războiul tot restul verii. În acest răstimp, consulul³⁰ îl trimite pe Popillius cu 2 000 de ostași înarmați de la Phila la

Heracleum. Acest oraş se află la o depărtare cam de 5 000 de paşi de Phila, fiind situat pe o rîpă stîncoasă care domina rîul, la mijlocul distanţei dintre Dium şi Tempe.

IX Popillius, înainte de a-şi apropia trupele de zidurile oraşului, trimise soli la magistraţii şi fruntaşii oraşului ca să-i sfătuiască mai degrabă să pună la încercare credinţa şi bunătatea romanilor, decît forţele lor. Aceste poveţe n-au avut nici un fel de înrîurire asupra lor, deoarece zăreau focurile din tabăra regelui Perseus, aşezată lîngă rîul Elpeus. Atunci s-a început asediul şi pe uscat şi pe mare — flota romană se afla în apropiere de ţărm — atît cu armele, cît şi cu lucrări şi maşini de război. Nişte tineri romani, folosind la război experienţele pe care le văzuseră în circ, au pus stăpînire pe partea cea mai puţin înaltă a zidului. Era obiceiul ca, atunci cînd în circ încă nu se revărsaseră fiarele sălbătice aduse din toate părţile lumii, privitorii să fie atraşi prin alte feluri de reprezentaţii, căci spectacolul prin care cursele de care şi cele ale călăreţilor care săreau de pe un cal pe altul³¹ abia dacă dura un ceas. Între altele, erau aduşi pe arenă vreo 60 de tineri înarmaţi, uneori mai mulţi, cînd jocurile de circ erau mai pompoase. Aducerea acestor tineri pe arenă avea rostul fie de a simula manevrele unei oştiri în mers, fie de a prezenta spectatorilor iscusinţa unor exerciţii mai presus de cele ostăşeşti, concurenţii întrecîndu-se cu armele între ei întocmai ca la luptele de gladiatori. După diferite mişcări executate cu iuţeală, tinerii alcătuiau un front pătrat, capetele lor fiind acoperite cu scuturile aşezate strîns unul lîngă altul, prima linie stînd în picioare, cea de-a doua stînd puţin aplecată, a treia linie şi mai mult aplecată şi, în sfîrşit, ultima linie — în genunchi; în felul acesta, tinerii războinici alcătuiau broasca ţestoasă³² care se sfîrşea în unghi, întocmai ca acoperişul caselor. Atunci doi războinici alergau în goană vreo 50 de paşi şi, ameninţîndu-se unul pe altul, după ce izbuteau să ajungă din partea de jos a broaştei ţestoase în vîrfurile ei, peste scuturile îndesite, cînd apărau, ca şi cum s-ar fi luptat pe marginile broaştei ţestoase, cînd se

încăierau în centrul ei, sărind pe ea de parcă s-ar fi aflat pe pământ.

Asediatorii au alăturat de partea cea mai joasă a zidurilor o broască țestoasă cît se poate de asemănătoare cu aceasta. După ce ostașii înarmați, stînd deasupra scuturilor, s-au apropiat de ziduri, erau deopotrivă în înălțime cu apărătorii zidurilor; în chipul acesta ostașii a două manipule au trecut zidul în oraș, după ce i-au aruncat jos de pe parapete pe apărători. Singura deosebire a fost aceea că ostașii primei linii și ai flancului, în loc să-și țină scuturile deasupra capetelor lor, ca să nu aibă trupurile descoperite, le țineau întinse după obiceiul celor ce luptau. În felul acesta, lăncile aruncate de pe ziduri nu-i răneau pe cei care mergeau sub scuturi, iar atunci cînd cădeau ca o grindină asupra broaștei țestoase, lăncile acestea alunecau la vale pînă jos, fără să pricinuiască nimănui nici un rău. Consulul, după ce a fost cucerit Heracleum, își așeză castrul lîngă acest oraș, ca și cum ar fi plănuit să înainteze spre Dium și, după alungarea regelui, chiar în Pieria. Însă pregătindu-și tabăra de iarnă, porunci să se repare drumurile în vederea transportării proviziilor ce aveau să vină din Thessalia, să aleagă locuri potrivite pentru hambare și să construiască din loc în loc sălașuri unde să se poată adăposti cei care transportau proviziile.

X Perseus, revenindu-și în cele din urmă din spaima care îl înlemnise, ar fi fost mai bucuros ca poruncile să nu fi fost aduse la îndeplinire fiindcă el ordonase, în toiul panicii, să se ridice tezaurul regal de la Pella, să fie aruncat în mare, și să se dea foc șantierelor navale de la Thessalonic. Andronicus, care fusese trimis la Thessalonic, trăgănisese lucrurile, lăsîndu-i răgaz regelui să se căiască de hotărîrile sale pripite, ceea ce s-a și întîmplat. Nicias, mai puțin prevăzător, aruncase în mare banii de la Pella pe care îi găsisese la Phacus. Spre norocul său, greșeala lui n-a fost fără leac, pentru că scafandrii au scos la suprafață aproape totul din apă. Numai că rușinea regelui pentru frica ce-l cuprinsese a fost atît de mare, încît a dat porunca să fie uciși într-ascuns toți scafandrii; apoi și Andronicus și Ni-

cias, pentru a nu rămîne în viață nici un martor al unui ordin atît de nebunesc.

În acest răstimp, C. Marcius, plecînd cu flota de la Heracleum la Thessalonic, după ce și-a debarcat ostașii pe țarm în mai multe locuri, a pustiit ținutul pe o mare întindere și a izgonit între zidurile orașului lor pe cei care ieșiseră dinăuntru înspăimîntați, dînd cîteva ciocniri încununare de izbîndă. El stîrnise mare groază în locuitorii orașului, măcar că asediații, înșiruind mașini de tot soiul, loveau cu bolovani aruncați cu mașini nu numai pe cei care se apropiau cu nesocotință, răzlețiți, de ziduri, ci chiar și pe cei care se găseau pe nave. Ca urmare, după ce și-a chemat înapoi ostașii, îmbarcîndu-i pe vase, Marcius renunță la împresurarea orașului și se îndreptă către Aenia³³. Acest oraș se găsea la o depărtare de 15 000 de pași de Thessalonic, și era așezat într-o regiune roditoare, în fața Pydnei. După ce pustiiseră ținutul Aeniei, navigînd de-a lungul țarmului mării, romanii au ajuns la Antigonea; acolo, debarcînd pe uscat, mai întîi au jefuit pretutindenii ogoarele, aducîndu-și la nave uriașe prăzi. Însă macedonenii s-au năpustit de-a valma cu cavaleria și cu pedestrima asupra celor care umblau răzlețiți, încît, urmărindu-i pînă la mare pe fugari, au doborît vreo 500 de oameni și au capturat nu mai puțini la număr. Deoarece romanii erau împiedicați să se retragă în siguranță pe vase, vîzîndu-se ajunși în nevoie, deznădejdea de a găsi vreo scăpare sau simțul de demnitate i-a însuflețit. Pe țarm s-au dezlănțuit din nou lupte; dădeau ajutor și cei care se aflau pe nave. Acolo au fost omorîți cam 200 de macedonenii și un număr egal luați prizonieri. Flota romană, plecînd de la Antigonea în ținutul Pallene, a debarcat acolo trupele pentru prădăciuni. Acest ținut se găsea în vecinătatea Cassandreii, fiind regiunea cea mai roditoare de pe întregul litoral, pe lîngă care navigaseră romanii. Acolo i-a ieșit în întîmpinare regele Eumenes, care plecase din Elaea cu 20 de vase cu punți³⁴. Și regele Prusias îi trimisese lui Marcius 5 vase cu punți.

XI Sporindu-și forțele cu aceste ajutoare, i-a crescut curajul praetorului într-atît, încît se încumetă să atace

Cassandra. Acest oraş fusese întemeiat de regele Cassander chiar la gurile trecătorii care face legătura între ţinutul Pallenei şi restul Macedoniei. Dintr-o parte e apărat de Golful Toronaic, dintr-alta de Golful Macedonic. Căci limba de uscat pe care e aşezată Cassandra şi care formează un intrînd în mare se prelungeşte tot atît cît şi vestitul munte Athos, şi în direcţia Magnesiei are două capuri neegale, dintre care cel mai mare poartă numele de Posideum³⁵, cel mai mic de Canastraeum³⁶. Romanii au purces la asaltarea oraşului din părţi diferite: praetorul roman face întărituri pînă la Clitae³⁷, aşezînd abateze³⁸ pentru a închide drumul ce duce de la Golful Macedonic³⁹ la cel Toronaic⁴⁰; în cealaltă parte se află o strîmtoare⁴¹: acolo ataca Eumenes. Romanii depuneau foarte mari sforţări ca să umple şanţul care fusese săpat de curînd din porunca lui Perseus. Deoarece nu se vedeau nicăieri grămezile de pămînt, care fusese săpat şi scos, cînd praetorul a pus întrebarea ce s-a făcut cu acest pămînt i s-au arătat nişte bolţi. Aceste bolţi n-au fost construite de aceeaşi grosime cu care s-a clădit zidul cel vechi, ci au fost zidite numai dintr-un rînd de cărămizi. De aceea praetorul luă hotărîrea să-şi croiască drum în oraş, prin străpungerea peretelui acestor bolţi. El credea că poate să-i înşele pe locuitori, atacînd zidurile oraşului şi folosind scările într-o anume parte a cetăţii ca să stîrnească zarvă şi să abată atenţia apărătorilor în acea parte. În garnizoana Cassandreei se găseau, în afară de tineretul acestui oraş, care nu era de dispreţuit, 800 de agriani şi 2 000 de illyri din Penestae, trimişi mai apoi de Pleuratus: amîndouă aceste neamuri erau războinice. În vreme ce aceştia apărau zidurile, deoarece romanii se străduiau cu cea mai mare străşnicie să-l treacă, într-o clipă, străpungînd pereţii bolţilor, li s-a deschis calea în oraş; dacă romanii ar fi avut asupra-le armele, ar fi cucerit numaidecît oraşul. După ce s-a adus la cunoştinţă ostaşilor romani că această lucrare a fost terminată, ei scot deodată strigăte, însufleţiţi de bucuria că vor năvăli în oraş unii printr-o parte, alţii prin alta.

XII La început dușmanii au fost cuprinși de uimire, neștiind ce pot să însemne aceste strigăte neașteptate. După ce comandantul garnizoanei, Pytho și Philippus, au aflat că orașul e acum deschis în calea atacatorilor, încredințați că spărtura va fi de folos celui care o va ocupa, au făcut o ieșire bruscă și au și năvălit pe neașteptate cu o ceată puternică de agriani și de illyri, fugărindu-i și urmărindu-i pînă la șanț pe romanii care, învălmășiți și neorinduiți pe unități, se duceau unii într-un loc, alții erau chemați într-alt loc, ca să intre în oraș, i-au prăvălit în șanț și i-au nimicuit. Cam 600 de romani au fost doborîți acolo și răniți aproape toți cei care fuseseră prinși între zid și șanț. În felul acesta, praetorul, învins de propria lui încercare, a renunțat, devenind mai greoi la întreprinderea altor operațiuni. Nici lui Eumenes nu-i mergea mai bine atacul pe care îl dezlănțuia și dinspre mare, și dinspre uscat. De aceea, amîndoi au găsit cu cale, după ce au întărit posturile — ca să nu se poată introduce trupe de sprijin din Macedonia — să cucerească orașul prin lucrări de împresurare, deoarece, atacîndu-l fățiș, nu izbutiseră să-l cucerească.

Pe cînd făceau aceste pregătiri, 10 ambarcații ale regelui Perseus au fost trimise din Thessalonica împreună cu trupe auxiliare alese din rîndurile gallilor; fiindcă au văzut flota dușmanilor ancorată, gallii, într-o noapte întunecoasă, au intrat în oraș înșiruiți pe un singur rînd și mergînd cît mai aproape cu putință de țărîm. Știrea intrării de noi ajutoare în Cassandrea i-a silit și pe romani și pe regele Eumenes să renunțe la împresurare. Ocolind promontoriul, ei au acostat cu flota la Torone. Încercînd să atace și acest oraș, cînd au băgat de seamă că și Torone⁴² e apărat de o puternică garnizoană, nereușindu-le încercarea, s-au îndreptat către Demetrias. La apropierea de acest oraș însă cînd au văzut pe ziduri mișunînd apărători înarmați, navigară ocolind Demetrias și acostară cu flota lîngă Iolcos⁴³, pentru ca, abia după ce vor prăda acest ținut, să atace și Demetrias⁴⁴.

XIII În acest timp și consulul, ca să nu lîncezească prea mult în teritoriul vrăjmașului, îl trimite pe M. Po-

pillius cu 5 000 de ostași ca să atace orașul Meliboea⁴⁵. Această localitate e așezată la poalele muntelui Ossa⁴⁶, în partea îndreptată către Thessalia, și are o poziție prielnică dominând orașul Demetrias. La sosirea vrăjmașilor, locuitorii au fost mai întâi cuprinși de panică. Reculegându-se însă după această spaimă neașteptată, alergară toți înarmați din toate părțile către porți și ziduri pe unde bănuiau că vor veni atacatorii. Pe data romanilor le-a pierit nădejdea că Meliboea ar putea fi cucerită la cel dintâi asalt. De aceea începură să pregătească asediul, apucându-se să facă lucrările de împresurare. Dar după ce Perseus a aflat că Meliboea este împresurată de oastea consulului, și că totodată flota lui staționează la Iolchos ca de acolo să atace apoi Demetrias, îl trimise pe Euphranor, unul dintre comandanții lui de oștire, în fruntea a 2 000 de oameni, la Meliboea. Îi porunci acestuia ca, dacă va reuși să alunge pe romani de la Meliboea, să intre pe un drum ferit în Demetrias înainte ca romanii să-și fi pus oastea lor în marș de la Iolchos către acest oraș. Când s-au ivit deodată pe înălțimi trupele lui Euphranor, asediatorii orașului Meliboea părăsiră la repezeală lucrările de împresurare și le dădură foc, fiind cuprinși de o mare panică. În felul acesta, romanii s-au îndepărtat de Meliboea. Euphranor, izbutind să despresoare unul dintre cele două orașe, se duse numaidecît cu trupele sale la Demetrias. Noaptea...⁴⁷ nu numai zidurile, ci să-și fe-rească de prădăciuni și ogoarele; de aceea, năvălind asupra prădalnicilor răzlețiți, le-au pricinuit dușmanilor numeroase răni. Totuși praetorul și regele Eumenes au făcut un ocol în jurul zidurilor orașului și i-au examinat așezarea, pentru cazul în care va fi cumva cu putință să încerce a-l ataca din vreo parte, fie prin asediu, fie la asalt. Se zvonea însă că Eumenes a întreprins o acțiune în vederea încheierii unui tratat de prietenie între Eumenes și Perseus, prin mijlocirea lui Cydas Cretanul și Antimachus care era în fruntea orașului Demetrias. E sigur că asediatorii s-au îndepărtat de Demetrias. Eumenes pornește cu flota spre consul, felicitându-l că a reușit să intre cu succes în Macedonia și că se duce în regatul său la Pergamum.

Praetorul Marcius Figulus, după ce și-a trimis o parte din flotă la Sciathus⁴⁸, în tabăra de iarnă, s-a îndreptat cu restul vaselor către Oreum⁴⁹ din Euboea: era convins că acest oraș este cel mai potrivit pentru a se trimite de acolo provizii armatelor romane care operau în Macedonia și Thessalia.

În privința regelui Eumenes, analiștii dau versiuni cât se poate de diferite. Dacă ai da crezare lui Valerius Antias, acesta scrie: „Eumenes nu l-a ajutat pe praetor cu flota, deși acesta, în dese rânduri, a făcut apel prin scrisori la sprijinul lui; apoi Eumenes a plecat în Asia, fără să i se aducă nici o mulțumire din partea consulului, fiind supărat pe acesta că nu i-a îngăduit să cantoneze în același castru; și nici n-a putut să obțină din partea lui încuviințarea de a-i lăsa cavaleria gallică pe care o adusese cu dînsul. În schimb, Attalus, fratele său, a rămas pe lângă consul și i-a dat cu prisosință sprijin în acel război, dovedind o credință sinceră, deopotrivă de neclintită“.

XIV În vreme ce se purta războiul în Macedonia, au sosit la Roma soli din partea regelui gallilor transalpini — se spune că se numea Ballanos, însă nu se știe din ce neam își trăgea obîrșia — cu promisiunea că vor da ajutoare romanilor pentru războiul lor cu macedonenii. Senatul le-a adus mulțumiri, trimițîndu-le daruri: o salbă de aur în greutate de 2 libre, niște cupe de aur de 4 libre, un cal împodobit cu phalerae și arme de cavalerie.

După galli s-au înfățișat în Curie solii Pamphiliei, care au adus o coroană de aur făcută din 20 000 de filipici⁵⁰ și au cerut să depună această ofrandă în altarul lui Jupiter Optimus Maximus și să li se încuviințeze să aducă jertfe în Capitoliu; li s-a îngăduit și li s-a răspuns cu bunăvoință acestor soli care voiau să reînnoiască tratatul de prietenie cu romanii, și li s-a trimis în dar cîte 200 de ași de fiecare.

Apoi s-a dat ascultare solilor, mai întîi celor trimiși de regele Prusias și puțin mai în urmă solilor rhodienilor care, deși au venit să vorbească în aceeași privință,

s-au adresat romanilor cu totul diferit. Amîndouă soliile au vorbit despre încheierea păcii cu Perseus. Prin declarația sa, Prusias adresă senatului roman mai degrabă o rugămintă decît o cerere: „El a rămas neclintit de partea romanilor și va rămîne alături de ei cît timp va dăinui războiul. Dar, deoarece s-au înfățișat la dînsul soli din partea regelui Perseus, pentru a se pune capăt războiului cu romanii, el le-a făgăduit că va mijloci pentru regele macedonean pacea în fața senatului roman, căruia îi cere, dacă poate, să se înduplece și să curme ura dintre aceste două popoare, iar lui să i se acorde meritul de a fi contribuit la redobîndirea păcii“. În felul acesta s-au adresat solii regelui Prusias.

Rhodienii, amintind cu înfumurare de serviciile aduse de ei poporului roman, revendicîndu-și pentru ei aproape cea mai mare parte a biruinței cîștigate asupra regelui Antiochus, au adăugat: „Ei au început să lege prietenie cu regele Perseus pe vremea cînd era pace între romani și macedoneni; au renunțat însă la aceste legături fără voia lor, fără să aibă nici un temei îndreptățit împotriva lui Perseus, deoarece așa au găsit cu cale romanii: să-i atragă și pe rhodieni în alianța războiului. Dar de trei ani încheiați ei îndură numeroase neajunsuri în acest război; li s-au tăiat legăturile pe mare, insula Rhodos e sărăcită, dacă nu este ajutată... de transporturi maritime. Pentru că nu mai pot să îndure aceste neajunsuri, au trimis alți soli la Perseus în Macedonia, ca să-i aducă la cunoștință că rhodienii doresc ca el să încheie pace cu romanii; au mai trimis o solie la Roma să comunice același lucru. Prin mijlocirea acestor soli vor putea să-și dea seama de cine atîrnă sfîrșitul războiului și ce atitudine trebuie să ia față de aceia care se împotrivesc păcii“. Sînt sigur că nici acum nu se va putea într-adevăr citi ori auzi fără indignare asemenea propuneri. De aceea își poate oricine da seama ce stare sufletească au avut senatorii cînd le-au ascultat.

XV Claudius⁵¹ a scris că senatul roman nu i-a învrednicit pe rhodieni cu nici un răspuns. S-a dat citire numai unui *senatus-consultum* prin care poporul roman poruncește să fie lăsate libere populațiile carienilor și lycieni-

lor⁵², și să se trimită de îndată scrisori ambelor neamuri ca să ia cunoștință de această hotărîre. Cînd a aflat de aceasta, căpetenia soliei care vorbise cu atîta trufie puțin mai înainte în curie s-a prăbușit în nesimțire. Alți analiști⁵³ transmit că li s-a răspuns acestor soli că „poporul roman a aflat chiar de la începutul acestui război, din dovezi întemeiate, că rhodienii au avut întruniri tainice cu regele Perseus împotriva statului roman; și chiar dacă ar exista vreo îndoială, din cuvintele solilor rhodieni rostite puțin mai înainte a rezultat siguranța; de cele mai multe ori reaua-credință se dă singură pe față, chiar dacă la început este mai prevăzătoare⁵⁴. Acum rhodienii vorbesc întregului glob pămîntesc în calitate de arbitri, hotărînd soarta războiului și a păcii! Romanii vor ridica armele și le vor depune la semnul de încuviințare al rhodienilor! Romanii nu-i vor lua pe zei ca martori ai tratatelor de alianță, ci, desigur, pe rhodieni! Și asta pînă cînd? Dacă romanii nu le vor da ascultare rhodienilor și nu-și vor scoate armatele lor din Macedonia rhodienii au să vadă ce trebuie să facă? Ce au de gînd să facă rhodienii ei înșiși știi. De bună seamă, poporul roman va ști după înfrîngerea lui Perseus, ceea ce ei nădăjduiesc că se va întîmpla cît de curînd, să arate recunoștința cuvenită față de fiecare cetate, pentru serviciile aduse în cursul războiului“. Cu toate acestea s-a dat fiecăruia dintre acești soli în dar cite 2 000 de ași; însă aceștia nu i-au primit⁵⁵.

XVI După aceasta s-a dat citire scrisorii trimise de consulul Q. Marcius în care acesta arăta în ce chip a trecut el în Macedonia, după ce a străbătut trecătoarea: „datorită prevederii lui, oastea romană are și de acolo, și din alte locuri, aprovizionarea asigurată pentru la iarnă; el a luat de la epiroți 20 000 de banițe de grîu și 10 000 de banițe de orz, cu condiția de a se înmîna, la Roma, banii necesari pentru aceste grîne solilor lor. Trebuie să se trimită din Roma îmbrăcăminte pentru ostași; mai are nevoie de vreo 200 de cai, mai ales numizi, pentru că el nu are nici o posibilitate de a procura în acele locuri“. S-a dat un *senatus-consultum* prin care să se aducă la îndeplinire toate cele cerute

de consul în scrisoarea sa. Praetorul C. Sulpicius s-a îngrijit să transporte în Macedonia, potrivit cererii consulului, 6 000 de togi, 30 000 de cămăși, 200 de cai, s-au plătit și solilor Epirului sumele de bani pentru grânele cumpărate și a introdus în senat pe Onesimus, fiul lui Pytho, un nobil macedonean. Acesta întotdeauna susținuse în fața regelui pacea și îl sfătuisese ca, așa cum tatăl lui, Filip, își păstrase pînă în cea din urmă zi a vieții sale obiceiul de a citi de la un cap la altul de două ori pe zi tratatul încheiat cu romanii, să-i urmeze pilda, dacă nu întotdeauna, măcar deseori. Cînd a văzut că nu-l poate împiedica de la război, la început a căutat să se sustragă, din tot felul de pricini, să nu mai ia parte la hotărîrile pe care nu le încuviința; în cele din urmă, cînd a băgat de seamă că e privit cu ochi bănuitori și, între timp, chiar învinuit de trădare, a fugit la romani; acolo i-a fost de mare folos consulului. După ce a amintit în senat toate acestea, senatul a poruncit ca Onesimus să fie înscris pe lista aliaților, să i se dea locuință și cele necesare pentru întreținere, să i se dea 200 de iugăre de pămînt din regiunea Tarentului, care era *ager publicus* al poporului roman și să i se cumpere o casă la Tarentum. I s-a dat însărcinare praetorului C. Decimus să aducă la îndeplinire toate acestea.

La idele lui decembrie, censorii au făcut recensămîntul populației cu mai mare severitate ca înainte. Multor cetățeni din ordinul equestru li s-au luat caii, între care și lui P. Rutilius, care, ca tribun al plebei, acuzase cu violență pe censori; acesta a fost scos și din tribul său, devenind *aerarius*. Potrivit unui *senatus-consultum*, quaestorii au primit însărcinarea să aloce censorilor jumătate din veniturile din acel an ale statului pentru lucrări de interes obștesc: Ti. Sempronius, cu sumele de bani care i s-au alocat, s-a îngrijit să cumpere casa lui P. Scipio Africanus, din spatele vechilor prăvălii lîngă statuia lui Vortumnus, și măcelăriile și prăvăliile alăturate și să construiască o basilică care în urmă a căpătat numele de basilica Sempronia.

XVII Anul era pe sfîrșite; deoarece grija de căpetenie era războiul cu macedonenii, toți cetățenii se în-

trebau, în discuții, pe cine să aleagă consuli, pentru a pune o dată capăt acestui război; de aceea s-a dat un *senatus-consultum*, prin care se hotăra ca Cn. Servilius să vină la Roma pentru a ține alegerile cât mai curînd cu putință⁵⁶. Praetorul Sulpicius a trimis acest *senatus-consultum* consulului și a dat citire, după cîteva zile, scrisorii primite din partea acestuia, prin care îi aducea la cunoștință că va veni la Roma pe ziua de...⁵⁷ Consulul s-a grăbit, și de aceea comițiile s-au încheiat în ziua în care fuseseră fixate. Au fost aleși consuli L. Aemilius Paulus, pentru a doua oară, după 14 ani, de cînd fusese pentru prima oară consul, precum și C. Licinius Crassus. În ziua următoare au fost aleși praetorii Cn. Baebius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Aebutius Helva, C. Papirius Carbo. Grija impusă de războiul cu Macedonia le dădea imbolduri să aducă totul la îndeplinire cât mai devreme. De aceea s-a hotărît ca, imediat, consulii designați să-și tragă la sorți provinciile⁵⁸, pentru a se ști căruia dintre cei doi consuli îi cade Macedonia și căruia praetor — flota; aceasta pentru a chibzui și a pregăti cele ce sînt de trebuință pentru război și pentru a consulta senatul dacă va fi cumva nevoie de consultare în vreo privință. „Mai întîi de toate, senatul găsește de cuviință ca magistrații să celebreze sărbătorile latine îndată ce vor intra în funcțiune și îndată ce practica religioasă va îngădui; ca să nu mai fie ținut pe loc nici o clipă consulul care trebuie să se ducă în Macedonia“. În urma acestor decrete, s-au atribuit consulilor Italia și Macedonia, iar praetorilor, în afară de cele două jurisdicții din oraș, li s-au dat flota, Hispania, Sicilia și Sardinia, ca provincii. Dintre consuli, lui Aemilius i-a revenit Macedonia, lui Licinius — Italia. Praetorul Cn. Baebius a tras la sorți jurisdicția urbană, L. Anicius pe cea peregrină și orice însărcinare de a se duce unde va hotărî senatul, Cn. Octavius — flota, P. Fonteius — Hispania, M. Aebutius — Sicilia, C. Papirius — Sardinia.

XVIII Numai decît a apărut clar pentru toată lumea că L. Aemilius nu va desfășura acest război, trăgându-l; în afară de faptul că el era cu totul altfel de

bărbat⁵⁹... Aemilius, frământându-se zi și noapte, se ocupa în chip precumpănitor numai de măsurile care erau în legătură cu acel război. Mai întâi de toate, el a cerut senatului roman să trimită delegați în Macedonia, pentru a inspecta oastea și flota și a raporta ce au găsit la fața locului și de ce trupe navale sau terestre mai e nevoie; în afară de acestea, li s-a ordonat să cerceteze, pe cât le stă în putință, cât de mari sînt forțele regelui, precum și care sînt pozițiile noastre și ale dușmanului; de asemenea, dacă trupele romane sînt stăpîne încă pe trecătorile Macedoniei, dacă au străbătut toate trecătorile și au ajuns, în sfîrșit, în locuri de șes; care dintre aliați ne-au rămas credincioși și care par îndoielnici și șovăielnici în credință, datorită schimbării pricinuite de evenimente, și care par dușmani neîmpăcați; ce cantități de provizii fuseseră depozitate din vreme și de unde erau transportate proviziile fie pe cale terestră, fie pe mare; apoi ce operațiuni s-au desfășurat în acea vară pe uscat și pe mare.

Cunoscîndu-se toate acestea bine, este încredințat că va putea chibzui și alcătui un plan precis pentru viitor. Senatul i-a dat consulului Cn. Servilius însărcinarea să trimită ca delegați în Macedonia pe aceia pe care găsește de cuviință să-i desemneze L. Aemilius Paulus. După două zile au plecat delegații Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva, L. Baebius.

Pînă la sfîrșitul anului s-a dat de veste că a plouat cu pietre în două rînduri, o dată pe teritoriul Romei, altă dată pe cel al veienților. Cu acest prilej s-au oficiat în două rînduri ceremoniile de ispășire vreme de nouă zile.

În acel an s-au stins din viață preoții P. Quinctilus Varus, flaminul zeului Marte, precum și decemvirul M. Claudius Marcellus, în locul căruia a fost ales Cn. Octavius. Analiștii au consemnat ca o dovadă a creșterii fastului și măreției romane faptul că, cu prilejul desfășurării serbărilor numite *ludi circenses*⁶⁰, organizate de aedilii curuli P. Cornelius Scipio Nasica și P. Lentulus, au apărut pe arenă 63 de pantere și 40 de urși și elefanți⁶¹.

XIX Pe vremea consulilor L. Aemilius Paulus și C. Licinius, la începutul anului următor la ideile lui martie, deși senatorii așteptaseră cu încordare să vadă ce propuneri face consulul Paulus, mai cu seamă în legătură cu Macedonia, care îi căzuse lui la sorti ca provincie, acesta a declarat că n-are ce propunere să facă, deoarece delegații romani trimiși nu s-au întors încă. De altfel, ei tocmai au sosit la Brundisium, după ce au fost de două ori abătuți din drumul lor de furtună la Dyrrachium. El va face un raport senatului îndată ce va afla ce trebuie să știe înainte de a porni la acțiune; acest lucru se va întâmpla în răstimpul a foarte puține zile. Și pentru ca să nu-i întârzie nimic plecarea sa, el a hotărât ca sărbătorile latine să fie celebrate în ajunul idelor lui aprilie. După săvârșirea sacrificiilor, el va părăsi Roma împreună cu Cn. Octavius, îndată ce senatul va hotărî să plece. Colegul său, C. Licinius, se va îngriji ca, în lipsa sa, să se pregătească și să se trimită tot ce va fi necesar pentru acest război. Între timp se poate da ascultare soliilor neamurilor de dincolo de hotare⁶².

Cei dinții care au fost chemați în senat au fost solii alexandrini veniți din partea regelui Ptolemaeus și a Cleopatrei. Aceștia apăruă îmbrăcați în veșminte de doliu, cu părul și barba mare, avînd în mîna ramuri de măslin. Cum au intrat în Curie, s-au prosternat la pămînt; cuvîntarea lor a fost și mai jalnică decît înfățișarea lor. Antiochus, regele Syriei, care fusese ostatic la Roma, sub motivul, chipurile, cinstit, că vrea să-l readucă pe tron pe cel mai mare dintre Ptolemei⁶³, a purtat război cu fratele mai tînăr al acestuia, care stăpînea atunci Alexandria, și, după ce a izbîndit într-o luptă navală, la Pelusium⁶⁴, făcînd la repezeală un pod peste Nil, a trecut fluviul cu oastea, amenințînd să împresoare acum Alexandria. Se părea că nu va dura multă vreme pînă va pune stăpînire pe un regat foarte puternic. Solii jeluindu-se în felul acesta, rugau senatul roman de a da ajutor regatului lor și regilor prieteni ai puterii romane. „Atît de mari au fost binefacerile poporului roman față de Antiochus, atît de mare este autoritatea lui în fața regilor și popoarelor, încît dacă

va trimite soli să-i aducă la cunoștință lui Antiochus că senatul nu-i încuviințează să poarte război împotriva regilor aliați, acesta se va retrage numaidecît de la zidurile Alexandriei, și-și va duce oastea cu dînsul în Syria. Dacă romanii vor întîrzia să ia această măsură, în scurtă vreme Ptolemaeus și Cleopatra, alungați din regatul lor, vor veni la Roma, unde priveliștea lor va fi o rușine pentru romani, pentru că nu le-au dat ajutor cînd au ajuns la cea mai grea strîmtoare a vieții“. Senatorii au fost mișcați de rugămintele alexandrinilor, de aceea numaidecît au trimis ca soli pe C. Popillius Laenas, C. Decimus și C. Hostilius ca să pună capăt războiului dintre regi. Aceștia au primit porunca să se ducă mai întîi la Antiochus și apoi la Ptolemaeus, și să le aducă la cunoștință și unuia și altuia că, dacă nu vor înceta războiul, poporul roman nu-l va socoti în rîndul prietenilor și nici al aliaților pe cel care nu se va supune.

XX În răstimpul a trei zile, după ce solii romani plecaseră din Roma împreună cu solii din Alexandria, au sosit, în ultima zi a sărbătorilor Quinquate⁶⁵, trimișii romani din Macedonia, așteptați cu atîta încordare, încît, dacă nu ar fi fost seară, consulii ar fi convocat numaidecît senatul. A doua zi senatul a ținut ședința și s-a dat ascultare trimișilor. Aceștia aduc la cunoștință următoarele: „Oastea romană a fost condusă în Macedonia, prin defileuri de netrecut, cu mai mari primejdii decît foloase. Deși oastea romană a înaintat pînă în Pieria, totuși acolo regele e stăpîn; cele două tabere potrivnice sînt atît de apropiate una de alta, încît nu sînt despărțite decît de fluviul Elpeus, aflat la mijloc; nici regele Perseus nu caută prilej de a se măsura cu romanii, nici ai noștri nu sînt destul de tari pentru a-l sili să se lupte cu ei. S-a mai întîmplat să vină, împotriva așteptărilor, și o iarnă aspră în toiul operațiunilor; ostașii stau inactivi; nu au hrană decît cel mult pentru șase...⁶⁶ Se spune că oastea macedoneană are 30 000 de războinici. Dacă Ap. Claudius ar avea cu dînsul o armată destul de puternică, în împrejurimile orașului Lychnidus, regele ar putea fi prins în luptă din două părți deodată;

acum însă, și Appius și trupele care sînt cu el sînt amenințate de cea mai mare primejdie, dacă nu se trimite repede acolo o oaste în toată regula, sau dacă nu sînt scoși de acolo. Din castru trimișii romani s-au dus la flotă; au auzit că o parte din trupele navale ale aliaților au fost răpuse de o molimă; o altă parte, mai ales cei care sînt din Sicilia, au plecat la vetrele lor, și vasele sînt lipsite de echipaje; cei care au mai rămas în flotă nu au primit nici soldă și nici îmbrăcăminte. Eumenes și flota lui au venit și au plecat fără nici un temei de parcă vasele lui au fost mîinate de vînt. Se pare că nu se poate conta îndeajuns pe simțămintele acestui rege". Însă în măsura în care veștile în privința lui Eumenes erau îndoielnice, în aceeași măsură arătau lămurit ne-strămütata credința a lui Attalus.

XXI Îndată după ascultarea solilor, L. Aemilius a declarat că aduce în dezbatere situația războiului. Senatul a decretat ca poporul și consulii să desemneze pentru opt legiuni un număr egal de tribuni militari; însă a hotărît să nu fie aleși în acest an decît cei care au îndeplinit o funcțiune. Apoi L. Aemilius să-și aleagă din rîndurile acestor tribuni militari pe aceia pe care îi vrea pentru comanda celor două legiuni din Macedonia; după celebrarea sărbătorilor latine, consulul Aemilius, împreună cu praetorul Cn. Octavius, căruia îi căzuse la sorți flota, să plece în provincie.

Acestor comandanți le-a mai fost alăturat un al treilea, praetorul L. Anicius care avea jurisdicția între străini. Senatul a găsit cu cale ca acesta să-l înlocuiască pe Ap. Claudius, în provincia Illyricum, în împrejurimile localității Lychnidus. Grija înrolării ostașilor i-a revenit consulului C. Licinius; acesta a primit poruncă să recruteze 7 000 de cetățeni romani și 200 de călăreți, să ceară de la aliații de neam latin 7 000 de pedestrași și 400 de călăreți și să trimită dispoziție scrisă lui Cn. Servilius, care primise provincia Gallia, să înroleze 600 de călăreți. Consulul a primit ordinul să trimită aceste trupe cit mai neîntîrziat colegului său în Macedonia.

„În această provincie nu există mai mult de două legiuni; acestea să fie întregite, așa fel ca fiecare dintre

ele să aibă cîte 6 000 de pedestrași și cîte 300 de călăreți; ceea ce mai prisosește din rîndurile călăreților și ale pedestrașilor să fie trimiși în diferite garnizoane; aceia dintre ei care nu mai sînt capabili să mai slujească să fie trimiși la vatră“.

În afară de aceste trupe s-a mai poruncit și aliaților să dea 10 000 de pedestrași și 800 de călăreți.

Aceste forțe au fost alăturate trupelor lui Anicius, în afară de cele două legiuni pentru care a primit poruncă să le ducă în Macedonia, fiecare avea cîte 5 200 de pedestrași și cîte 300 de călăreți. Și pentru flotă s-au înrolat 5 000 de ostași din rîndurile trupelor navale aliate. Consulul Licinius a primit dispoziția să ia în primire provincia sa împreună cu două legiuni. Acestor forțe să mai alătore 10 000 de pedestrași și 600 de călăreți de la aliați.

XXII După ce s-au dat aceste decrete, consulul L. Aemilius s-a dus din curie în adunarea poporului, unde a rostit următoarea cuvîntare⁶⁷:

„Cred, cetățeni, că am băgat de seamă faptul că urările voastre de bine au fost mai calde atunci cînd am primit prin tragere la sorți Macedonia, decît atunci cînd am fost ales consul, sau decît în ziua în care am intrat în această magistratură, și nu pentru alt temei decît pentru că voi credeți că prin mine se va putea pune capăt, într-un chip demn de măreția poporului roman, războiului din Macedonia, care se tărăgănează de multă vreme. Nădăjduiesc că aceiași zei care au fost prielnici la alegerea mea mă vor ajuta și la desfășurarea războiului. În parte, eu pot face această prevestire și pot avea această speranță. Îndrăznesc însă să afirm cu toată siguranța acest lucru că mă voi strădui din toate puterile mele ca voi să nu fi nutrit zadarnic aceste nădejdi în privința mea. Toate măsurile necesare pentru acest război le-a hotărît senatul; și pentru că a găsit de cuviință să plec numaidecît, și nici eu nu voi zăbovi, colegul meu, C. Licinius, un bărbat de seamă, le va aduce la îndeplinire cu un zel la fel de mare, ca și cum el însuși ar fi însărcinat să poarte acest război. Numai ceea ce voi scrie senatului și vouă...⁶⁸, să nu

alimentați credulitatea voastră cu zvonurile care se vor dovedi neîntemeiate. Căci, într-adevăr, acum după cîte am băgat eu de seamă mai ales cu prilejul acestui război, nimeni nu disprețuiește în așa măsură zvonurile, încît să nu-și simtă curajul slăbit din pricina lor. În toate micile voastre adunări și chiar la ospete — dacă e pe placul zeilor — sînt unii care știu să conducă oștile în Macedonia, care știu unde trebuie să se rînduiască tabăra, ce poziție trebuie să ocupăm cu unitățile, cînd și prin care defileu să intrăm în Macedonia, unde trebuie să așezăm depozitele cu provizii, de unde să le transportăm, pe uscat, de unde, pe cale maritimă, cînd trebuie să ne batem cu dușmanul, cînd e mai bine să încetăm operațiunile militare. Nu numai că ei hotărăsc ceea ce trebuie îndeplinit, dar chiar îi aduc acuzații consulului, fixîndu-i parcă și ziua de judecată pentru că a procedat altfel decît au fost ei de părere. Aceasta e o mare piedică pentru comandanții care duc un război. Căci nu toți pot avea față de zvonuri aceeași tărie și dîrzenie ca Fabius; acesta a preferat să i se micșoreze puterea din pricina deșertăciunii poporului, decît să acționeze în defavoarea statului pentru a-și păstra reputația. Eu nu sînt acela care crede că comandanții de oști n-au nevoie de sfaturi; ba chiar sînt încredințat că acela care face totul numai după părerea lui, fără să întrebe pe nimeni, e mai degrabă înfumurat decît înțelept. Prin urmare, de ce este vorba? Comandanții trebuie să fie sfătuiți mai întii de oamenii înzestrați cu spirit de prevedere și cu precădere de cei pricepuți în arta militară și cu experiență; în al doilea rînd, de cei care iau parte la desfășurarea operațiunilor, care văd cu ochii lor țara, vrăjmașul, prilejurile favorabile, care împărtășesc primejdia, întocmai ca cei care se află împreună pe aceeași corabie. De aceea, dacă există cineva care e încredințat că-mi poate da vreo povață în interesul republicii, în acest război pe care am să-l port, să nu-și pregete sprijinul său pentru republică și să vină cu mine în Macedonia; eu însumi îi voi pune la îndemîină orice mijloc spre a-l ajuta: vas, cal, cort, hrană. Dar dacă șovăie să facă aceasta și preferă tihna orașului în locul trudei ostășești, să nu țină cîrma el de

pe uscat. Oraşul Roma îi oferă destule subiecte pentru a întreţine convorbiri; să-şi înfrîneze limbuţia; să ştie că noi ne vom mulţumi numai cu părerile date în sfaturile ţinute în castru”.

După risipirea adunării poporului, după sărbătorile latine, care fuseseră fixate în ajunul calendelor lui aprilie şi după săvîrşirea sacrificiilor pe muntele Albanus⁶⁹, potrivit rînduicelilor, au plecat numaidecît de acolo spre Macedonia şi consulul Aemilius Paulus şi praetorul Cn. Octavius. A rămas în amintirea oamenilor faptul că nicicînd n-a fost mai sărbătorit un consul ca Paulus atunci cînd a fost însoţit de un alai atît de numeros de cetăţeni, mai mare ca de obicei; toată lumea pro-rocea, nutrind nădejdi aproape sigure, că se apropie sfîrşitul războiului cu Macedonia şi că Paulus se va întoarce cît de curînd într-un triumf fără seamăn.

XXIII În vreme ce se petreceau acestea în Italia, Perseus nu se hotăra încă să şi-l alăture pe Gentius, regele illyrilor, fiindcă, pentru a isprăvi tratativele începute, trebuia să-i plătească o sumă de bani; cînd însă a prins de veste că romanii au intrat în trecători şi că se apropie ceasul hotărîtor al războiului, convins că nu trebuie să mai tărăgăneze lucrurile, după ce s-a învoit să-i dea lui Gentius 300 de talanţi de argint prin solul său Hippias, cu condiţia să-şi dea unul altuia ostatici, îl trimise pe Pantauchus, unul dintre prietenii săi cei mai de credinţă, ca să ducă la bun sfîrşit această învoială⁷⁰. Pantauchus a ieşit în întîmpinarea regelui illyrilor la Meteon⁷¹, din ţinutul Labeatidei⁷²; acolo a primit şi jurămîntul de credinţă, şi ostatici din partea regelui Gentius. La rîndul său, acesta l-a trimis pe solul său, cu numele de Olympius, ca să-i ceară lui Perseus depunerea aceluiaşi legămînt, precum şi ostatici. Împreună cu Olympius au fost trimişi, din imboldul lui Pantauchus, pentru a lua în primire banii, şi împuterniciţii macedonenilor, Parmenio şi Morcus, ca să se ducă împreună la Rhodos; aceştia au primit porunca să plece acolo numai după ce vor primi jurămîntul, ostatici şi banii: „Ducîndu-se aceşti soli în numele a doi regi, vor putea aţîta pe rhodieni să ridice armele împotriva ro-

manilor; alăturându-și cetatea rhodienilor, singura aproape care se bucură de gloria izbînzilor în războiul pe mare, romanilor nu le va mai rămîne nici o nădejde de biruință nici pe mare, nici pe uscat”.

Perseus, plecînd din tabăra de lîngă rîul Elpeus, cu toată cavaleria, ieși la Dium în calea illyrilor care veneau. Acolo, înconjurat de cavaleria sa, s-au adus la îndeplinire toate cele convenite; regele Perseus voia să fie de față cavaleria sa la încheierea tratatului de alianță cu Gentius, încredințat că acest act va contribui mult la sporirea curajului lor. De aceea, în văzul tuturor, s-au dat și s-au primit ostaticii; de acolo Perseus îi trimise pe solii lui Gentius la Pella, unde era tezaurul regesc, ca să ia în primire banii și de acolo trimișii săi au primit porunca să se îmbarce pe vase la Thessalonic și să se ducă la Rhodos împreună cu solii illyri. Acolo era Metrodorus, care venise de curînd din Rhodos; din îndemnul lui Dino și Polyaratus, căpeteniile cetății, Metrodorus declară că rhodienii sînt gata de război; acestuia i s-a dat conducerea soliei alcătuite din reprezentanții lui Gentius și oamenii săi.

XXIV În aceeași vreme au fost trimiși soli și la Eumenes și la Antiochus cu însărcinări comune, sugerate de situația de fapt: prin însăși firea lucrurilor, este neîmpăcată vrăjmășia dintr-o cetate liberă și un rege. Poporul roman atacă rînd pe rînd pe fiecare rege, și ceea ce e mai înjositor pentru ei este faptul că regii luptă unii împotriva altora, cu propriile lor mijloace. Cu sprijinul lui Attalus, l-au distrus pe tatăl său. Cu ajutorul lui Eumenes, și într-o oarecare măsură și al lui Filip, tatăl său, romanii l-au învins pe Antiochus; de astă dată s-au înarmat împotriva lui și Eumenes și Prusias. Dacă regatul Macedoniei va fi desființat, e foarte aproape Asia, pe care în parte romanii au și pus mîna sub pretextul eliberării cetăților; urmează la rînd Syria.

Iată că de pe acum Prusias este socotit mai presus în cinstire ca Eumenes și Antiochus; însă el, deși biruitor, este îndepărtat de rodul izbînzilor sale, Egiptul. Gîndind la aceste lucruri el îi invită pe fiecare dintre

ei „să chibzuiască asupra situației și sau să-i împingă pe romani să încheie pace cu el sau, dacă aceștia se încăpăținează într-un război nedrept, să-i socotească dușmanii comuni ai tuturor regilor“.

Însărcinările date solilor săi către Antiochus erau lămurite, scopul aparent însă al soliei trimise la Eumenes era de a răscumpăra prizonierii; însă acest pretext ascundea tratative mai secrete, fapt care îl făcea să fie urât și suspectat de romani (care îl copleșeau) pe Eumenes cu învinuiri tot mai grele... Căci era socotit trădător și aproape dușman în vreme ce acești doi regi se întreceau între ei să se prindă în mreje unul pe altul prin înșelăciune și lăcomie.

Unul dintre intimii lui Eumenes era un cretan numit Cydas. Acesta avusese la Amphipolis, chiar sub zidurile orașului, o convorbire cu un oarecare Chimarus, unul dintre compatrioții săi, care era în slujba lui Perseus și apoi altele lângă Demetrias, o dată cu un oarecare Menecrates, a doua oară cu Antimachus, capi de oști de-ai regelui. Și Herophon, care a fost trimis atunci, mai îndeplinise mai înainte două solii la același Eumenes. Aceste întrevederi tainice, precum și aceste solii aveau, într-adevăr, un groaznic renume; dar nu se știe ce s-a făcut, sau ce anume s-au înțeles regii între ei. Faptele însă așa s-au petrecut.

XXV Eumenes nici nu l-a sprijinit pe Perseus, pentru a dobîndi victorie, nici n-a avut de gînd să pornească război împotriva lui. Pricina era nu numai ura care îi învrăjbise unul împotriva altuia pe părinții lor, cît pizmuirea unuia față de celălalt. Această rivalitate dintre regi făcea ca Eumenes să nu-l privească cu sufletul liniștit pe Perseus dobîndind bogății atît de mari și o glorie atît de strălucită cîtă l-ar fi așteptat dacă romanii aveau să fie biruiți. Căci Eumenes își dădea seama că Perseus, chiar de la începutul războiului, a nutrit nădejdea păcii pe orice cale, și tot mai mult pe zi ce trece, cu cît se apropia primejdia, nu se frămînta și nici nu cugeta la altceva în afară de pace. La rîndul lor, și romanii, atît comandantii lor, cît și senatul, nu priveau cu ochi răi curmarea unui război atît de anevoios și atît

de supărător, deoarece se trăgănese mai mult decît nădăjduiseră ei. Cercetînd starea de spirit din amîndouă taberele, Eumenes era încredințat că pacea va putea fi încheiată de la sine, datorită faptului că cel mai puternic era obosit și cel mai slab se temea de cel mai puternic; de aceea a preferat să-și vîndă mai degrabă serviciile sale, decît să-și dobîndească recunoștința. Căci pentru a nu-i sprijini pe romani în acest război nici pe uscat, nici pe mare și totodată pentru a mijloci pacea cu romanii, îi cerea lui Perseus plată. Ca să nu ia parte la război, prețul era 1 000 de talanți, ca să mijlocească pacea — 1 500 de talanți. Pentru amîndouă cazurile Eumenes declară că el e gata nu numai să-și dea cuvîntul de bună-credință, ci să dea și ostatici. Perseus, cuprins de teamă, era cît se poate de aplecat să înceapă tratativele în această privință, de aceea trată cu Eumenes primirea de ostatici fără întîrziere și se înțelese cu el ca, la rîndu-i, după ce-i va primi, să-i trimită în Creta. Cînd însă a fost vorba de a da vreo sumă de bani, atunci începu să șovăie; de altfel socotea că un asemenea tîrg este și rușinos și murdar pentru niște regi cu un renume atît de strălucit, și pentru cel ce dă și, încă și mai mult, pentru cel care primește. În nădejdea că va încheia pacea cu romanii, el spunea că nu se da înapoi de la această cheltuială, însă că avea de gînd să dea banii numai după încheierea păcii; în acest răstimp va depune suma de bani în templul din Samothracia. Deoarece această insulă era sub ascultarea sa, pentru Eumenes era tot una dacă banii stau în Samothracia sau la Pella. Era vorba deci de a aduce deocamdată o parte din această sumă. În felul acesta zadarnic au căutat să se prindă în mreje unul pe celălalt; pînă la urmă, amîndoi s-au ales cu dezonoarea⁷³.

XXVI Această înțelegere a pierdut-o Perseus, din pricina zgîrceniei sale, fiindcă el putea să obțină cu o sumă foarte mică, prin mijlocirea lui Eumenes, pacea pe care ar fi trebuit s-o răscumpere chiar cu o parte din regatul său și, dacă avea să fie tras pe sfoară de acest rege, putea să dea pe față pe dușmanul încărcat de plată și să facă pe romani, pe bună dreptate, dușmanii lui

Eumenes. Însă zgîrcenia lui a zădărnicit și mai înainte alianța pregătită cu regele Gentius și acum l-a lipsit de puternicul sprijin oferit de gallii care se revărsaseră prin Illyricum. Au venit 10 000 de călăreți galli și tot atîția pedestrași, care egalau prin iuteală caii; aceștia, ori de cîte ori se prăbușeau în timpul luptei călăreții, luau caii găsiți fără stăpîni. Gallii se învoiseră să primească 10 monede de aur de fiecare călăreț, 5 monede de fiecare pedestraș, iar căpetenia lor, 1 000 de monede de aur. Perseus, ieșind în întîmpinarea acestor forțe gallice cu jumătate din trupele sale, scoase din tabără de la Elpeus, începu să dea dispoziții prin sate și orașe să se pregătească și să le pună la îndemîină provizii de grîu și vin, și să aducă turme de vite. În ce-l privește pe dînsul, el ia cu sine cai, phalere și mantale, pentru a le dărui căpeteniilor lor, precum și ceva aur pe care să-l împartă cîtorva, fiind încredințat că mulțimea va putea fi amăgită cu nădejdi. Ajungînd aproape de orașul Alman⁷⁴, își întocmi tabăra pe malul rîului Axius. Oastea gallilor poposise în ținutul maedilor⁷⁵, în împrejurimile localității Desudaba⁷⁶, așteptîndu-și plata cuvenită. Acolo Perseus îl trimite pe Antigonus, unul dintre curtenii săi, care să poftască mulțimea gallilor să înainteze pînă la Bylazora⁷⁷ — o localitate în Paeonia — iar căpeteniile lor să vină la dînsul în mare număr. Gallii se găseau la 75 000 de pași de rîul Axius și de tabăra regelui. Cînd Antigonus le-a adus la cunoștință gallilor însărcinarea sa, și a adăugat că, prin purtarea de grijă a regelui Perseus, pe tot parcursul drumului, vor găsi din belșug mari cantități de provizii pregătite pentru toată mulțimea lor, spunîndu-le cu ce daruri îi va primi regele pe căpetenii la sosirea lor, dîndu-le straie, argint și cai, gallii au răspuns că vor lua cunoștință de toate aceste făgăduieli numai la fața locului. Ei îl întrebă apoi pe Antigonus, în ce privește învoiala încheiată, ce a adus deocamdată: „Oare a adus cu dînsul suma necesară de aur pentru a fi împărțită fiecărui călăreț și fiecărui pedestraș?”. Deoarece Antigonus nu a dat nici un răspuns la această întrebare, regele lor, Clondicus, i-a replicat: „Du-te și dă atunci de veste regelui tău, că, dacă gallii nu vor primi aurul și ostaticii nu se vor

clinti nicăieri cu un pas din acest loc". Cînd fură aduse acestea la cunoștința regelui macedonean, convocîndu-și sfatul, deoarece își dădea seama ce aveau să-l îndemne toți, Perseus, care își păzea mai degrabă banii decît regatul, stăruia să le vorbească alor săi despre firea înșelătoare și despre sălbăticia gallilor. „El a dovedit încă cu prilejul dezastrelor dinainte că e primejdios pentru poporul său să primească în Macedonia puhoai de mari de galli, deoarece e mai rău pentru macedoneni să-i aibă pe galli aliați, decît pe romani dușmani. Sînt îndeajuns 5 000 de călăreți de care să se poată folosi la război și de a căror mulțime macedonenii să nu se teamă”.

XXVII Pentru toți cei din sfat apărea limpede că regele lor era îngrijorat de banii ce trebuia să-i dea unei mulțimi atît de mari de galli, și de nimic altceva; dar pentru că nici unul nu cuteza să-l sfătuiască în vreun fel, cînd era întreat, Antigonus este din nou trimis înapoi la galli, ca să le anunțe că regele macedonean are nevoie de ajutorul a numai 5 000 de călăreți; cealaltă mulțime e de prisos. Cînd barbarii au auzit una ca asta, s-a iscat un freamăt în rîndurile lor, arătîndu-și indignarea că au fost chemați degeaba de la sălașurile lor. Clondicus din nou îl întrebă pe trimisul regelui dacă poate să-i numere banii chiar pentru cei 5 000 de călăreți, pentru care se învoiește acum. Deoarece Clondicus observă că și față de această propunere Antigonus umblă cu vorbe cu două înțelesuri, fără ca mincinosul împuternicit al lui Perseus să pătimească vreun neajuns din partea lor (ceea ce nici chiar Antigonus nu nădăjduise că se va putea întîmpla) gallii s-au întors către Istru, jefuind ținuturile Thraciei, care era în vecinătatea drumului lor. Dacă trupele acestor galli ar fi trecut prin defileul Perhaebiei, în Thessalia, ca potrivnici ai romanilor, regele stînd doar liniștit lîngă Elpeus, ar fi putut să golească nu numai țarinesele de roade, pentru ca romanii să nu mai aștepte provizii de acolo, ci ar fi putut pune stăpînire chiar pe orașe, deoarece Perseus i-ar fi oprit pe romani la rîul Elpeus, ca să nu le poată da vreun

ajutor orașelor aliate. Înșiși romanii ar fi trebuit să se gîndească la situația lor, deoarece n-ar mai fi putut nici să rămînă pe teritoriul vrăjmașului după pierderea Thesaliei, de unde își trăgea hrana oastea romană, și nici n-ar mai fi putut face un pas mai departe, cînd aveau în fața lor tabăra macedonenilor⁷⁸ . . . A scăzut, nu cu puțin, avîntul macedonenilor, care se aninaseră de acea nădejde. Datorită aceleiași zgîrcenii și l-a înstrăinat și pe regele Gentius. Căci, după ce numărase 300 de talanți trimișilor lui Gentius, la Pella, le-a încuviințat lor să pună pecetea pe sacii cu acești bani; din această sumă a trimis 10 talanți lui Pantauchus, căruia i-a poruncit să o dea în dar regelui; celor care duceau restul de bani puși în saci pecetluiți cu sigiliul regelui illyrilor, le-a dat ordin să meargă în etape scurte; apoi după ce vor sosi la hotarele Macedoniei să se oprească acolo, și să aștepte poruncile sale. Gentius, măcar că a luat în primire această parte neînsemnată de bani, deoarece primea mereu imbolduri din partea lui Pantauchus ca să-i atace pe romani, pornind asupra-le cu vrăjmașie, îi puse sub pază pe trimișii romani, M. Perperna și L. Petilius, care întîmplător tocmai atunci sosiseră. Auzind de această măsură, Perseus, convins că Gentius nu mai are încotro și este nevoit să intre în război cu romanii, a trimis ștafete pentru a-i chema înapoi pe cei care transportau banii, ca și cum nu i-ar fi fost teamă de altceva, decît ca nu cumva să cadă în mîinile romanilor o pradă cît mai mare, luată de la dînsul, după ce va fi învins⁷⁹. În aceeași vreme Herophon se înapoie de la curtea lui Eumenes, fără să știe ce s-a pus acolo la cale într-ascuns. Înșiși macedonenii au răspîndit știrea că acolo au tratat despre răscumpărarea prizonierilor, și însuși Eumenes, pentru a evita orice bănuială, i-a adus la cunoștință consulului acest fapt.

XXVIII După ce Herophon s-a întors de la Eumenes, lui Perseus i s-a spulberat orice nădejde de pace; de aceea a trimis la Tenedos pe Antenor și pe Callippus, comandantii flotei, cu 40 de ambarcații ușoare — la acest număr a mai adăugat încă 5 lotci — pentru ca, împrăștiindu-se de acolo prin toate insulele Cyclade, să

asigure protecția vaselor care transportau cereale pentru Macedonia. Vasele, pornind de la Cassandra, după ce au trecut mai întâi în porturile care sînt în golful de la poalele muntelui Athos, și de acolo la Tenedos, navigînd pe o mare liniștită, au dat de vasele fără punți ale rhodienilor, sub comanda lui Eudamus, care staționau în port și, fără să le pricinuiască vreun neajuns, le-au lăsat să plece, adresîndu-se rhodienilor cu curtenie⁸⁰.

Apoi, aflînd că în cealaltă latură a insulei, 50 de nave de transport de-ale lor au fost blocate de navele rostrate ale lui Eumenes, care staționau la gurile portului și aveau comandant pe Damius, înconjurîndu-le repede, după ce au alungat vasele dușmanului, vîrînd groaza în ele, trimit navele de transport în Macedonia, dîndu-le, pentru escortarea lor, 10 ambarcații, care, după ce vor duce convoiul în siguranță, să se înapoieze la Tenedos. După nouă zile s-au întors la flota care staționa lângă Sigeum⁸¹. De acolo trec spre Subota — o insulă situată între Elaea și Chios. Din întîmplare, a doua zi după ce flota a acostat la Subota⁸², 35 de nave care poartă numele de hippagoge⁸³, plecînd de la Elaea, avînd pe bord călăreți galli și cai, se îndreptau către capul Phanae⁸⁴, ca să poată trece de acolo în Macedonia; aceste trupe erau trimise de Eumenes lui Attalus. După ce i s-a dat semnalul dintr-un post de pîndă că aceste vase navighează în larg, Antenor, plecînd din Subota, a ieșit în întîmpinarea acestei flote între capul Erythrae⁸⁵ și Chios, unde marea e foarte îngustă. Comandanților puși de Eumenes nu le venea să creadă că în acea mare poate naviga o flotă macedoneană; de aceea erau convinși că sînt fie vase romane, fie Attalus însuși, fie că unele din trupele sale trimise la vatră din castrul roman de către Attalus se îndreaptă către Pergamum. Însă cînd navele s-au apropiat, văzînd înfățișarea lor, aceștia n-au mai stat la îndoială că sînt ale dușmanului și abia atunci, după iuțirea vîslitului și direcția prorelor îndreptate către ei, și-au dat seama că aceia care se apropie de ei sînt dușmani; atunci s-a stîrnit panică, pentru că nu mai era nici o nădejde de scăpare, datorită felului navelor greu de manevrat și faptului că gallii cu greu suportă călătoria pe mare, chiar cînd

aceasta e liniștită. O parte dintre gallii care erau mai aproape de țarm au ajuns în Erythraea înot; altă parte, întinzînd pînzele, au debarcat din vase la Chios, și după ce și-au părăsit caii, s-au îndreptat într-o fugă dezordonată către oraș. Însă după ce vasele dușmane i-au debarcat pe războinici în puncte mai prielnice acostării și mai aproape de oraș, macedonenii, ajungîndu-i din urmă, îi măcelăresc pe unii dintre gallii care fugeau pe drum, pe alții — prinzîndu-i în afara porților. Căci locuitorii din Chios puseseră zăvoarele la porți, deoarece nu-și dădeau seama cine sînt cei care fug, și cine, cei care îi urmăresc. Cam 800 de gallii au fost doborîți și 200 prinși. O parte dintre cai au fost înghițiți de valuri, după ce vasele lor au naufragiat, altor cai macedonenii le-au tăiat vinele pe țarm. Antenor a poruncit ca 20 de cai, de o frumusețe fără seamăn, împreună cu prizonierii, să fie transportați la Thessalonic, imbarcîndu-i pe aceleași 10 ambarcații, pe care le trimisese înainte, ca să se înapoieze cît mai neîntîrziat la flotă: el îi va aștepta la Phanae. Vreo trei zile flota a staționat în apele orașului. De acolo au pornit către Phanae și, după ce s-au întors și cele 10 ambarcații mai repede decît nădăjduiau, au străbătut Marea Egee, trecînd la Delos.

XXIX În vreme ce se petreceau acestea, trimișii romani C. Popillius, C. Decimius și C. Hostilius, plecînd din Chalcis, după ce au ajuns cu trei quinquereme la Delos, au găsit acolo cele 40 de vase ale macedonenilor, precum și 5 quinquereme ale regelui Eumenes. Sfințenia templului și a insulei proteguia toată lumea împotriva oricărei profanări. De aceea romanii amestecați de-a valma și cu macedonenii și cu aliații navali ai lui Eumenes... forfoteau de colo pînă colo, în templu, deoarece sfințenia locului oferea armistițiul. Antenor, un comandant al lui Perseus, cînd i se dă semnalul din posturile de pîndă că în larg se semnaleză trecerea cîtorva vase de transport, luîndu-se pe urmele acestora cu o parte a ambarcațiilor sale, — altele primiseră însărcinarea să pîndească în apele Cycladelor, — în afara navelor de transport care se îndreptau spre Macedonia, pe toate sau le-a scufundat sau le-a prădat încărcătura.

Popillius sau vasele lui Eumenes veneau pe cît le sta în putință în ajutorul unora dintre aceste vase. Însă macedonenii izbuteau să-i înșele și să se strecoare, de cele mai multe ori în timpul nopții, cu două sau trei ambarcații ușoare.

Cam în aceeași vreme au sosit la Rhodos trimișii macedonenilor și illyrilor, a căror vază a crescut și mai mult, nu numai datorită faptului că ambarcațiile macedonene forfoteau pretutindeni printre Cyclade și Marea Egee, ci și datorită alianței încheiate între regii Perseus și Gentius, precum și zvonului că gallii sosesc cu un mare număr de pedestrași și de călăreți. Aceste fapte au făcut să le crească curajul lui Dino și lui Polyaratus care făceau parte din rîndurile partizanilor lui Perseus; de aceea ei au dat regilor acest răspuns nu numai plin de bunăvoință, ci au declarat fățiș că „rhodienii vor pune capăt războiului cu autoritatea de care se bucură ei; de aceea, la rîndul lor, și regii să aibă cuvenitele simțăminte pentru a putea primi pacea”.

XXX Tocmai începuse să se imprimăvăreze cînd au sosit în provincia Macedonia noii comandanți romani: consulul Aemilius în Macedonia, Octavius la flotă în orașul Oreum, Anicius în Illyricum, unde urma să desfășoare războiul împotriva lui Gentius.

Acest rege avea ca tată pe Pleuratus, regele illyrilor, și ca mamă pe Eurydica. Avea și doi frați, pe Plator, născut din aceiași părinți, și pe Caravantius, născut din aceeași mamă. Deoarece Caravantius era privit cu mai puțină bănuială din pricina originii obscure a tatălui său, Gentius îl ucise pe Plator și totodată pe doi prieteni devotați ai acestuia, Ettritius și Epicadus, niște oameni vrednici, pentru ca să nu se simtă de nimeni stingherit în domnie. Umblau zvonurile că Gentius și-a ucis fratele din pricină că acesta voia să se căsătorească cu Etuta, fiica lui Monunus, căpetenia dardanilor, ca și cum Plator ar fi țintit prin această căsătorie să se sprijine pe alianța dardanilor în folosul său. De altfel, și faptul că numaidecît după fratricid, Gentius s-a însurat cu această fecioară, face ca bănuiala să pară foarte aproape de adevăr. După ce s-a văzut scăpat din

partea fratelui său de teamă, Gentius a început să-și asuprească compatrioții; purtarea tiranică, sădită în firea sa, era sporită și de neînfrînarea la băutură.

De aceea, Gentius, așa cum s-a spus mai sus, ațîțat de Perseus ca să ridice armele împotriva romanilor, și-a concentrat toate forțele sale la Lissus: acolo erau adunați 15 000 de războinici. Apoi după ce a trimis pe fratele său împreună cu 1 000 de pedestrași și 500 de călăreți, împotriva neamului caviilor, pentru a-l supune fie prin puterea armelor, fie vîrînd groaza în ei, el s-a dus înspre Bassania⁸⁶, un oraș așezat la 5 000 de pași depărtare de Lissus. Bassaniții erau aliații romanilor: de aceea Gentius i-a ispitit mai întîi prin ștafetele sale trimise la ei; bassaniții au vrut să îndure mai degrabă împresurarea decît să se predea. Orașul Durnium din ținutul caviilor⁸⁷ l-a primit pe Caravantius cu bunăvoință la sosirea lui acolo; în schimb, Caravandis⁸⁸, celălalt oraș al caviilor, i-a închis porțile. Și pe cînd Caravantius le pustia țările în lung și-n lat, vreo cîțiva ostași de-ai lui, răzlețiți, au fost omorîți de gloata țăranilor adunați în pripă.

La rîndu-i, Ap. Claudius, după ce și-a alăturat la trupele pe care le avea și ajutoarele venite și de la bullini⁸⁹ și de la appoloniați, și de la dyrrachieni, părăsind taberele de iarnă, își întocmise castrul în apropierea râului Genusus⁹⁰. Auzind de tratatul încheiat între Perseus și Gentius, și indignat de jignirile aduse trimișilor romani, el plănuiește să dea lupta cu Gentius fără nici o șovăială.

În acea vreme praetorul Anicius, cînd a aflat la Apollonia de cele ce se petreceau în Illyricum, după ce-a trimis mai înainte o scrisoare lui Appius, prin care îl vestește să-l aștepte la Genusus, după trei zile a venit și dînsul în castru; pe lîngă trupele pe care le avea, după ce și-a mai alăturat 2 000 de pedestrași și 200 de călăreți din rîndurile tineretului parthinilor⁹¹, — pedestrima avea în fruntea ei pe Epicadus, călărima, pe Algalsus — se pregătea să plece cu aceste forțe în Illyricum, mai cu seamă în scopul de a-i despresa pe bassaniți. Operațiunile sale au fost însă ținute pe loc de știrile că flota macedoneană devastează coastele mării. Erau 80 de nave care fuseseră trimise de către Gentius, din îndemnul lui

Pantauchus, pentru a pustii ținuturile orașelor Dyrrachium și Apollonia. Atunci flota...⁹² s-au predat.

XXXI În urma acestui fapt și orașele acelei regiuni au făcut același lucru; la înclinarea lor către romani a înrîurit atît atitudinea iertătoare, cît și spiritul de dreptate al praetorului față de toată lumea. De acolo Anicius a pornit către Scodra, care fusese capul războiului, nu numai pentru că regele Gentius ocupase pentru sine acea cetate socotind-o ca pe o fortăreață a întregului său regat, ci și pentru că era cea mai întărită dintre toate cetățile labeaților, în care puteai pătrunde cu mare anevoință. Scodra era înconjurată de două râuri, unul — Clausa, care curge pe lîngă partea dinspre răsărit a orașului, și celălalt — Barbanna care curgea pe lîngă partea dinspre apus a orașului, avînd obîrșia în lacul Labeatid. Aceste două ape își împreună cursurile în fluviul Oriundus⁹³ care, izvorînd din muntele Scordus, se varsă în Marea Adriatică, după ce-și sprosteste apele cu multe alte râuri. Muntele Scordus e cel mai înalt vîrf din toată regiunea aceea; la poalele lui, înspre răsărit, se întinde Dardania, spre miazăzi — Macedonia, iar spre apus — Illyricum.

Deși orașul Scodra era întărit prin pozițiile sale naturale și întregul neam al illyrilor, precum și însuși regele lor apărau Scodra, totuși praetorul roman, încredințat că norocul va sta mai departe de partea sa în tot cursul acestor operațiuni, așa cum l-a ajutat să izbîndească și la început, și că va profita de groaza neașteptată a dușmanilor, s-a apropiat pînă la ziduri cu oastea-i rînduită în linie de bătaie. Într-adevăr, dacă illyrii ar fi apărat orașul Scodra, închizîndu-și porțile și rînduind pe ziduri și pe turnurile de la porți luptători, i-ar fi alungat pe romani de la ziduri, zădărnîcindu-le din fașă acțiunea; dar ei, ieșind pe porți, au dezlănțuit bătălia desfășurîndu-și forțele pe un șes; deși au luptat cu o bărbăție foarte mare, nu au fost totuși în stare să reziste. Fiînd respinși și, în fuga lor, grămădiți de-a valma — după ce le-au căzut mai mult de 200 de oameni în timpul încăierării chiar la porțile cetății — au fost

atît de înspăimîntați, încît numaidecît Gentius și-a trimis ca soli la praetor pe Teuticus și Bellus, prin mijlocirea cărora să ceară armistițiul, ca să poată chibzui asupra întregii sale situații. Acordîndu-i un armistițiu de trei zile în acest scop, în vreme ce castrul roman se găsea la o depărtare cam de 500 de pași de orașul Scodra, Gentius se îmbarcă pe un vas și, navigînd pe râul Barbanna, intră în lacul Labeatis, ca și cum ar fi căutat un loc secret, pentru a chibzui cu ai săi în sfat; însă după cum s-au lămurit bine lucrurile, Gentius se bizuise pe o neîntemeiată nădejde că-i va sosi în ajutor Caravantius, fratele său, cu mai multe mii de războinici strînși din regiunea în care fusese trimis în acest scop. Spulberîndu-i-se această nădejde, adusă de zvonuri, după trei zile porni din nou cu aceeași navă către Scodra urmînd cursul râului Barbanna. După ce și-a trimis înainte ștafetele la praetor pentru a-i da încuviințarea de a i se înfățișa și după ce acesta i-a dat permisiunea, Gentius a venit în castrul roman. Regele illyrilor își începu cuvîntarea învinuindu-se că a fost un neghiob; iar în cele din urmă îi adresă praetorului rugăminți și, podidindu-l lacrimile, îi căzu în genunchi și se predă puterii sale. Mai întîi Anicius i-a cerut să-și păstreze cumpătul, și invitîndu-l chiar să ia cina cu dînsul, Gentius s-a ospătat în acea zi împreună cu praetorul, care i-a arătat toată cinstirea și apoi s-a întors la ai săi în oraș; apoi l-a încredințat tribunului militar, C. Cassius, ca să-l păzească. Gentius a ajuns în această situație nefericită pentru 10 talanți, sumă care se plătea unui gladiator⁹⁴, și pe care o primise el, rege, de la un alt rege.

XXXII Anicius, după ce a ocupat Scodra, cea dintîi grijă a lui a fost să fie căutați și aduși la el trimișii romani Petillius și Perperna, care au primit înapoi toate demnitățile cu care fuseseră cinstiți. Pe Perperna îl trimise imediat să ridice pe prietenii și rudele lui Gentius. Acesta purcese spre Meteon, un oraș al neamului labeaților, și de acolo luă și aduse la Scodra, în castrul roman, pe Etleva, soția lui Gentius, împreună cu cei doi

feciori ai săi, Scerdilaedus și Pleuratus, precum și pe Caravantius, fratele regelui.

Anicius, după ce a pus capăt războiului cu illyrii, în timp de 30 de zile, a trimis la Roma pe Perperna cu vestea biruinței, iar după câteva zile și pe regele Gentius împreună cu tatăl, soția, copiii și fratele și cu alte căpetenii ale illyrilor. Acesta a fost singurul război, despre care s-a auzit la Roma că s-a sfârșit înainte de a se fi știut că a fost început.

În vreme ce se petreceau aceste evenimente în Illyricum, Perseus a fost cuprins de o mare groază, atît din pricina sosirii lui Aemilius, noul consul, de care aflase că vine în Macedonia cu aprige amenințări, cît și din pricina praetorului Octavius. Nu mai puțină spaimă îi pricinuiau flota romană și primejdiile ce-i amenințau țărmul mării. Eumenes și Athenagoras apărau Thessalonicul cu o mică garnizoană de 2 000 de luptători înzestrați cu caetra. Perseus trimise acolo și pe comandantul Androcles, care primi poruncă să-și ridice de îndată tabăra în apropierea șantierelor navale⁹⁵. Trimise la Aenea și 1 000 de călăreți în frunte cu Creon din Antigoinea, pentru a apăra coasta mării, cu însărcinarea ca, în orice parte a țărmului va auzi că vrăjmașii au acostat cu navele, să sară numaidecît în ajutorul țăranilor. Apoi au mai fost trimiși 5 000 de macedoneni pentru garnizoanele din Pythoum și din Petra, pe care le comandau Histiaeus și Theogenes și Midon. După plecarea acestora, Perseus a pornit la întărirea malului rîului Elpeus, deoarece cînd acesta era scăzut putea să fie trecut prin vad. Ca să folosească întreaga mulțime pentru această lucrare, Perseus a silit femeile din orașele învecinate să-i aducă în tabără hrană pentru cei ce lucrau; ostașii lui au primit poruncă... din belșug... din pădurile apropiate...⁹⁶

XXXIII ...în cele din urmă a poruncit fîntînariilor... să se adune și să-l urmeze pînă la mare, care era la o depărtare mai mică de 300 de pași, și să sape pe țărm din loc în loc găuri la mici distanțe⁹⁷. El spera că acești munți atît de înalți trebuie să aibă în sînul lor straturi ascunse de apă, cu atît mai mult cu cît deasupra

nu se vedea șerpuind nici un rîu, și că anumite vine de apă se amestecau cu undele mării. Abia s-a scrijelit pătura de nisip de deasupra că s-au și văzut țîșnind firișoare de apă, la început subțiri și tulburi; apoi apa a început să se reverse limpede și îmbelșugată, ca un dar al zeilor. Această întîmplare a făcut să crească și mai mult în ochii ostașilor săi renumele și încrederea în autoritatea comandantului lor. Poruncind apoi ostașilor să-și pregătească armele gata de luptă, Paulus se duse însoțit de tribunii militari și cu centurionii primelor unități, pentru a privi locurile de trecere și a-și da seama pe unde e mai ușor scoborișul pentru ostași și pe unde este cel mai lesnicios urcuș către malul de dincolo al rîului. După ce a cercetat cu de-amănuntul și pe acestea... s-a îngrijit mai întîi ca toate dispozițiile date de dînsul să fie executate în ordine în timpul mersului, fără zarvă, la semnalul și porunca comandantului lor; atunci cînd se dă tuturor un ordin, se întîmplă să nu-l audă toți și primind o poruncă nesigură, unii fac de la ei mai mult decît li s-a poruncit, alții mai puțin; apoi se ivesc strigăte felurite în toate părțile, și de aceea cei care iau cunoștință de ceea ce se pregătește sînt mai întîi dușmanii și apoi ei înșiși. De aceea el hotărăște ca tribunul militar să transmită ordinul său în taină centurionului primipil al legiunii. Acesta la rîndul său, să aducă la cunoștință pe rînd fiecărui centurion ce trebuie să se execute. Numai în felul acesta trebuie transmis ordinul, fie de la primele unități pînă la ariergardă, fie de la urma coloanelor pînă la cele dintîi unități. De asemenea, el a interzis ostașilor de strajă să poarte cu dînșii scuturile în post, aceasta fiind o nouă instrucțiune, căci straja nu pleacă la luptă ca să facă uz de arme, ci ca să fie de veghe, pentru a se retrage la repezeală îndată ce va simți sosirea vrăjmașilor ca să trezească și pe ceilalți tovarăși ai săi spre a lua armele. Înainte, ostașii ședeau în picioare cu coiful pe cap, ținînd scutul înaintea lor, dar cînd se simțeau oboșiți se sprijineau pe sulite și, aplecîndu-și capul pe marginea scutului, dormitau, ceea ce făcea ca dușmanul să-i poată zări de departe după sclipirea armelor, în schimb ei să nu poată vedea nimic în fața lor.

Consulul a introdus schimbări și în rîndurile posturilor de pază; înainte toți ostașii din pedestrimă ședeau cu armele asupra lor, toată ziua, iar călăreții țineau caii cu frînele în gură. Deoarece în zilele de vară pe arșița continuă a soarelui soldații și cai se simțeau istoviți de atîta căldură și lîncezeală, de multe ori dușmanul, atacînd cu forțe proaspete, putea cu un pumn de oameni să dea peste cap trupe mai numeroase. De aceea el dispuse ca de aci înainte străjile de dimineață să dureze pînă la amiază și după-masă să intre alții în strajă. În felul acesta un dușman chiar cu forțe proaspete nu va avea putința niciodată să atace ostași obosiți.

XXXIV După ce consulul a adus la cunoștința ostașilor strînși la adunare că el hotărăște să se execute ordinele sale în chipul acesta, a mai adăugat următoarele cuvinte asemănătoare celor rostite în fața adunării poporului: „Într-o armată numai comandantul suprem trebuie să prevadă și să chibzuiască ce operațiuni trebuie să se desfășoare, fie el singur, fie împreună cu acele căpetenii din oștire, pe care le-a chemat la sfat. Cei care n-au fost chemați, nu se cade să-și trîmbițeze nici fățiș sfaturile lor, nici într-ascuns. Ostașul trebuie să aibă aceste preocupări: să fie înzestrat cu un trup cît mai zdravăn și cît mai agil, să aibă armele gata și hrana pregătită, pentru a primi ordinul de plecare. În ce privește celelalte, ostașul trebuie să știe că grijă de el au atît zeii nemuritori, cît și comandantul său. Într-o oștire în care gloata ostașilor chibzuieste asupra conducerii războiului și comandantul se lasă împins la acțiuni de toanele mulțimii, acolo nu-i nimic sănătos. În ce privește îndatoririle sale de comandant suprem, el va avea grijă să dea ostașilor prilejul de a izbîndi asupra dușmanului; ostașii nu trebuie să se întrebe ce se va întîmpla; îndată ce li s-a dat semnalul de luptă, să-și facă cu zel datoria“.

După aceste îndrumări a ridicat adunarea. Chiar și ostașii bătrîni au mărturisit că au învățat pentru prima oară în ziua aceea, întocmai ca recruții, ce trebuie să facă un adevărat ostaș. Acești soldați romani au dovedit nu numai prin vorbe că au fost de acord cu cele spuse

de consul, ci foarte curînd și prin fapte. În tot castrul roman n-ai fi mai putut vedea din acea clipă nici un ostaș stînd degeaba; unii își ascuțeau gladiile, alții își ștergeau coifurile și apărătoarele feței, alții scuturile . . . și platoșele, alții își potriveau armele, ca să fie după trupul lor, și, înarmîndu-se cu ele, căutau să-și dovească agerimea trupului; unii își ascuțeau sulitele, alții își mînuiau săbiile, încercîndu-le ascuțișul; în sfîrșit, oricine putea să-și dea lesne seama, privindu-i, că atunci cînd li se va oferi prilejul de a se măsura în luptă cu dușmanul, vor sfîrși războiul fie prin cîștigarea unei strălucite biruințe, fie printr-o moarte vrednică de ținut minte.

La rîndul său, și Perseus, văzu că, o dată cu sosirea consulului roman și cu începutul primăverii, în tabăra dușmanului totul era numai freamăt și mișcare, ca în vederea unui nou război, că romanii și-au strămutat castrul de la Phila și l-au așezat pe malul celălalt al râului, iar pe comandantul roman cînd alergînd în sus și în jos și pretutindeni pentru a-și inspecta lucrările, neîndoielnic, în scopul trecerii . . .⁹⁸

XXXV . . . Această veste le-a mărit romanilor avîntul, în schimb a stîrnit o cumplită panică în rîndurile macedonenilor și regelui lor. Mai întii Perseus a încercat să înăbușe pe ascuns știrea, trimițînd ștafete în calea lui Pantauchus ca să-l oprească să se apropie de tabăra macedoneană; dar cîțiva băiețandri fuseseră văzuți de rudele lor; aceștia fuseseră dați în Illyricum, ca ostatici regelui Gentius. De altfel, cu cît se caută să se ascundă ceva cu mai multă grijă, cu atît mai ușor tainele sînt dezvăluite de către slujitorii regilor, datorită flecăreliei lor.

Cam în aceeași vreme au venit în tabăra romană trimișii rhodienilor cu aceleași însărcinări de pace care stîrniseră la Roma cea mai adîncă mînie în rîndurile senatorilor. În sfatul comandanților ținut în tabără, aceștia au fost ascultați cu o foarte mare indignare. De aceea, în vreme ce unii . . . alții erau de părere să-i alunge pe rhodieni, fără să-i învrednicească cu vreun răspuns, consulul declară că le va răspunde peste 15 zile. Între timp, ca să se învedereze ce preț se poate pune pe

vaza rhodienilor care și-au asumat rolul de pacificatori, consulul a început să se consfătuiască cu ai săi asupra planului desfășurării războiului. Unii dintre comandanți, și mai ales cei mai tineri, erau de părere să se pornească la atac, forțându-se întăriturile potrivnicului de pe malul râului Elpeus: macedonenii nu vor fi în stare nici de astă dată să se împotrivescă legiunilor romane pornite la atac, în ordine strânsă; și anul trecut au fost alungați din atâtea redute cu mult mai înalte și mai întărite, pe care le ocupaseră cu garnizoane puternice. Alții găseau cu cale că Octavius trebuie să se îndrepte cu flota sa către Thessalonic și, prin pustiirea țărmlui maritim, să împrăstie trupele regelui, ca el să fie silit să golească de apărători trecerea râului Elpeus, văzându-se amenințat de alt război ivit în spatele său și preocupat să-și apere ținuturile din mijlocul regatului. Însă Paulus găsi de cuviință că malul dușmanului este de necucerit, datorită atât pozițiilor naturale, cât și lucrărilor de fortificație; apoi, în afară de faptul că fuseseră înșiruite pretutindeni mașini de război, el auzise că dușmanii sînt cît se poate de iscusii în aruncarea de săgeți și, desigur, în ce privește ținta.

Comandantul se gîndea cu totul în altă parte. După ridicarea sfatului, el chemă la dînsul în taină doi neguțatori din Perhaebia, numiți Coenus și Menophilus, a căror credință și iscusință o dovedise, și-i întrebă ce fel sînt locurile de trecere care duc către Perhaebia. Deoarece aceștia i-au răspuns că aceste drumuri nu sînt greu de străbătut, însă sînt ocupate de garnizoanele regelui, i-a încolțit nădejdea de a putea alunga de acolo garnizoanele macedonene dacă le va ataca pe neașteptate noaptea cu un detașament puternic de romani: „Căci lăncile și săgețile și celelalte arme de aruncat sînt nefolositoare în întuneric, unde nu se poate vedea departe care e ținta; în schimb, folosindu-se de sabie într-o mulțime învălmășită și dînd o luptă de aproape, ostașul roman va ieși învingător”. Hotărît să se folosească de cei doi neguțatori în chip de călăuze, chemîndu-l la dînsul pe Octavius, după ce i-a expus pe de-a-ntregul planul, i-a dat poruncă să se îndrepte cu flota către Heracleum și să îmbarce pe nave 1 000 de oameni care să aibă

asupra lor hrana pregătită pentru 10 zile. Totodată, a trimis la Heracleum pe P. Scipio Nasica și pe fiul său Q. Fabius Maximus cu 5 000 de oameni aleși pentru ca, prefăcându-se că îi îmbarcă pe vase, să pustiască țărmlul maritim al Macedoniei interioare, așa cum se discutase în sfatul comandanților romani. În taină însă, s-au dat instrucțiuni că vor găsi hrana pregătită pe vasele flotei, ca să nu fie întârziați de nimic în acțiunea lor. Apoi călăuzele au primit ordin din partea lui ca să împartă calea așa fel, încît să poată ataca Pythoum a treia zi, pe la veghea a patra. Consulul însuși începu lupta cu posturile înaintate ale dușmanului, în zorii zilei, în mijlocul albiei râului, pentru a-i abate atenția regelui de la observarea celorlalte mișcări din jur. Amîndouă taberele s-au ciocnit cu trupele lor cu armament ușor; de altfel, nici nu se putea da o luptă mai mare într-o albie de rîu atît de neprielnică cu ostași înzestrați cu armament greu. Fiecare mal avea un povîrniș ce cobora cam 300 de pași pînă în mijlocul vadului, unde vârtejul râului împingea la vale apa mai mult sau mai puțin adîncă; aici albia avea o lățime ceva mai mare de 1 000 de pași. Acolo la mijloc s-a dat lupta, în vreme ce priveau din ambele tabere de pe parapetul valului de întărituri într-o parte regele, în cealaltă consulul roman cu legiunile sale. De la distanță, trupele auxiliare de arcași ale lui Perseus erau mai dibace în luptă dar cînd acestea au ajuns să se măsoare piept la piept, luptătorii romani erau mai stabili pe loc și mai siguri pe sine prin siguranța atacului, fie că erau înarmați cu parma, fie cu scutul liguric⁹⁹. Cam pe la amiază, consulul a poruncit să se sune retragerea alor săi; în felul acesta lupta s-a întrerupt în cursul acelei zile, fiind nu mic numărul celor doborîți de partea ambelor tabere. A doua zi, la răsăritul soarelui, deoarece în sufletul lor toți luptătorii erau încrîncenați din pricina luptei din ajun, adversarii s-au încleștat cu o înverșunare și mai aprigă. Însă romanii erau răniți nu atît de cei cu care se încăierau la luptă piept la piept, ci cu mult mai mult de acea mulțime care fusese rînduită în turnuri, cu tot felul de arme de aruncat și mai cu seamă cu bolovani. Cînd romanii au izbutit să se apropie mai mult de malul

dușmanului, lăncile aruncate cu mașinile de război ajungeau chiar pînă la cele din urmă șiruri ale lor. După ce au căzut foarte mulți oameni în ziua aceea, consulul a retras pe ai săi puțin mai tîrziu. A treia zi, el s-a stăpînit să mai dea vreo luptă și s-a retras către partea cea mai de jos a castrului său, ca și cum ar fi urmărit să încerce trecerea rîului printr-unul din cele două brațe ale lui care se înclina către mare. Perseus, ceea ce avea în privirea lui . . .¹⁰⁰

XXXVI . . . trecuse solstițiul de vară; se apropia vremea de amiază. Oastea romană a făcut drumul învăluită în nori de colb și pe arșița soarelui; oboseala și setea erau simțite, mai ales că era la amiază. S-au apropiat atunci . . . apăsarea în curînd. Consulul a hotărît să nu-și arunce trupele sale ajunse în starea aceasta împotriva unui dușman cu forțele proaspete și tefere¹⁰¹. Însă ostașii arătau în orice împrejurare o înflăcărare atît de aprigă de a lupta, încît consulul avu nevoie nu de o mică iscusință pentru a înfrîna zelul ostașilor săi decît pentru a înșela pe vrăjmaș. Încă nu fuseseră toți ostașii săi rînduiți în linie de bătaie, cînd el îndemnă pe tribunii militari să dea zor și să-și întocmească frontul; el însuși trecea pretutindeni pe la unități; înflăcărarea avîntul ostașilor, îmbărbătîndu-i pentru luptă. Atunci ostășimea începu mai întîi cu veselie să ceară lupta. Dar în urmă cu cît creștea arșița, cu atît chipul ostașilor arăta mai puțină vioiciune și glasurile lor slăbeau tot mai mult; unii stăteau, rezemîndu-se pe scuturi și sprijinindu-se de sulițe. Atunci consulul ordonă cu glas puternic centurionilor din primele unități să măsoare locul pentru tabără și să-și rînduiască într-un loc poveștile. Cînd ostașii au aflat această poruncă, unii și-au arătat pe față bucuria că nu i-a împins să lupte istoviți de truda drumului, pe o arșiță atît de mare. În jurul comandantului suprem se aflau legații și comandanții trupelor aliate, între care și Attalus; toți îl aprobau, pentru că erau încredințați că va dezlănțui atacul — căci consulul nu le dezvăluise nici măcar acestora planul întîzierii atacului. De astă dată însă, cu prilejul schimbării neașteptate a hotărîrii, în vreme ce ceilalți

păstrau tăcere, dintre toți singur Nasica a cutezat să-l sfătuiască pe consul „să nu scape din mâini, ferindu-se să dea lupta, pe dușmanul care și-a bătut joc de comandanții din trecut. El se teme că dacă vrăjmașul va pleca la noapte, romanii vor fi nevoiți să se ia pe urmele lui cu mari primejdii și sforțări, pînă în străfundurile Macedoniei și că le va trece vara, ca și comandanților de mai înainte, colindînd pe toate potecile și prin trecătorile munților Macedoniei. El îl îndemnă din adîncul inimii să-l atace pe vrăjmaș cîtă vreme îl are în fața ochilor în cîmp deschis și să nu piardă din mînă prilejul de a-l birui”. Consulul, fără să se supere pe acest tînăr atît de strălucit pentru povața lui spusă pe față, îi răspunse: „Și eu am avut gîndurile pe care le ai tu acum, Nasica, și ceea ce am eu acum în mintea mea și tu vei avea cîndva. Eu am învățat în numeroase împrejurări, cu prilejul războaielor, cînd trebuie să pornesc la luptă și cînd să mă înfrînez de a o da. Nu am timp să-ți arăt acum, cînd oastea stă rînduită în linie de bătaie, pentru care temeiuri e mai bine să stăm liniștiți astăzi. Să mă întreb cu un alt prilej asupra acestor motive. Acum te vei mulțumi să ascuți de autoritatea unui vechi comandant”.

Tînărul a tăcut. „Neîndoielnic — își spunea în sinea sa — consulul își dă seama că sînt oarecare piedici în calea luptei, care scapă ochilor săi”.

XXXVII Cînd Paulus a observat castrul măsurat și bagajele așezate într-un loc anumit, îi scoase mai întîi pe „triarii”¹⁰² din cele din urmă rînduri ale liniei de bătaie, apoi pe *principes*, în vreme ce hastații stăteau în prima linie atenți ca nu cumva dușmanii să facă vreo mișcare; în sfîrșit, îi retrase treptat și pe hastați, unitate după unitate, începînd de la aripa dreaptă. În felul acesta, pedestrirea fu scoasă din front fără învăl-mășeală, în vreme ce cavaleria romană și trupele cu armament ușor se rînduiau înaintea liniei de bătaie, în fața dușmanului; călăreții n-au fost însă chemați din posturi înainte de terminarea parapetului și șanțului din fața taberei. De asemenea, Perseus, cu toate că fusese pregătit să dea, fără șovăire, lupta în acea zi, mul-

țumit că întârzierea luptei se datora dușmanului, și-a readus și el trupele în tabără.

După încheierea lucrărilor de întărire a castrului, C. Sulpicius Gallus, tribunul militar al legiunii a doua, care fusese praetor anul trecut, după ce a chemat, cu încuviințarea consulului, ostașii la adunare, i-a prevenit pe soldați că în noaptea următoare, de la ora a doua pînă la a patra, va fi eclipsă de lună; nici un ostaș să nu tălmăcească aceasta ca un semn de piază-rea. Acest fapt poate fi cunoscut și anunțat, pentru că se petrece la timp precis și în ordine firească. De aceea să nu rămînă uimiți că luna cînd e plină, cînd scade, luminînd numai cu un corn subțire, deoarece și soarele și luna răsar și apun cu regularitate. De aceea nu trebuie să socotească drept minune faptul că lumina lunii se întunecă, atunci cînd ea se ascunde în umbra pămîntului¹⁰³.

În noaptea dinaintea ajunului nonelor lunii septembrie¹⁰⁴, deoarece la ora anunțată într-adevăr a fost eclipsă de lună, ostașii romani îl priveau pe Gallus ca pe o ființă înzestrată cu o înțelepciune aproape divină; dimpotrivă, macedonenii erau zguduiți ca de un semn rău care prevestește pieirea regatului și pierzania întregului lor neam. Nici prorocii lor nu tălmăceau altfel faptul. S-au iscat strigăte și urlete în tabăra macedoneană, pînă cînd luna a revenit la strălucirea sa.

A doua zi, atîta înflăcărare cuprinsese ambele oștiri pentru dezlănțuirea atacului, încît unii dintre ai lor aduceau învinuiri și regelui și consulului, că au părăsit cîmpul de bătaie fără luptă; regele s-ar fi putut lesne apăra nu numai pentru că dușmanul a fost cel dintîi care și-a retras trupele în castru, refuzînd fățiș să dea lupta, ci și fiindcă își așezase armata într-o poziție unde falanga nu avea putință să se desfășoare, căci se știe cît de nefolositoare este o falangă atunci cînd locul este cît de puțin neprielnic. Consulului i se aducea imputarea că, în ajun, pe lîngă faptul că a scăpat din mină prilejul de a se bate cu dușmanul și că i-a dat puțința acestuia să se retragă, în timpul nopții, dacă ar fi vrut, dar că și acum pierde vremea, sub pretextul că vrea să săvîrșească sacrificiile, cu toate că ar fi trebuit să dea semnalul în revărsatul zorilor ca să iasă trupele în linie

de bătaie pentru luptă. În sfârșit, către ora a treia, după aducerea jertfelor, potrivit rînduielilor, Paulus a convocat adunarea și, cu acest prilej, deși era vremea de intrat în acțiune, consulul păru unora că trăgănează lucrurile, consfătuindu-se fără rost... Totuși consulul a rostit următoarea cuvîntare:

XXXVIII „Dintre toți cei care au fost ieri de părere să dăm lupta, numai distinsul tînăr P. Nasica mi-a dezvăluit gîndurile sale; însă tot el a tăcut pe urmă, așa încît se putea vedea că a trecut de partea părerii mele. Altor cîtorva însă li s-a părut că e mai bine să-l critice în spate pe comandantul lor, în loc să-l sfătuiască fățiș. Și ție, P. Nasica, și tuturor celor care au avut aceleași gînduri ca și tine, fără să și le fi dat în vileag, nu-mi va fi greu să vă lămuresc temeiul amînării luptei. Departe de mine gîndul de a mă căi că pe ziua de ieri am rămas liniștit, deoarece sînt convins că prin această hotărîre am salvat armata romană. Ca nimeni dintre voi să nu creadă că am această convingere fără vreun temei, să recunoască acum, împreună cu mine, dacă găsește de cuviință, cît de prielnice au fost pentru dușman ieri împrejurările, și cît de potrivnice nouă. Sînt încredințat, în primul rînd, că ieri, privind liniile de bătaie desfășurate, ați băgat de seamă, ceea ce, de altfel, oricare dintre voi ați știut de mai înainte, cu cît erau mai presus de noi numericește adversarii. Din acest număr mic de ostași a patra parte fusese lăsată de mine pentru paza poverilor. Și doar știți că pentru paza poverilor nu-i lăsăm pe cei mai nevrednici dintre ostași. Să presupunem însă că am fi fost toți; oare credeți că este de mică însemnătate faptul că noi avem să ieșim în linie de bătaie din acest castru în care am rămas azi-noapte, azi, sau cel mult mîine, dacă, cu ajutorul zeilor, vom găsi astfel de cuviință? Nu este nici o deosebire dacă dai ordin să se înarneze pe-ndelete, în cortul său un ostaș refăcut, cu forțele întregi, pe care nu l-a istovit nici oboseala drumului din ziua aceea, nici munca și pe care îl scoți în linie de bătaie, în plinătatea puterilor sale, vînjos trupește și sufletește, sau dacă, dimpotrivă, arunci în arșița soarelui de amiază în calea unui dușman proaspăt,

odihnit, care își aduce în bătălie forțe care nu s-au consumat mai înainte în nici o împrejurare, pe un ostaș vlăguit de un drum lung, sleit de puteri din pricina poveștilor, ud de sudoare, cu gîtlejul aprins de sete, cu fața și ochii plini de colb? Oare, cu buna-credință a zeilor, nu-l va birui chiar și un soldat greoi și nedibaci la război pe cel mai viteaz bărbat ajuns într-o asemenea stare? Ce se întîmpla dacă noi ne porneam la atac atunci cînd eram nevoiți să ne rînduim la repezeală în linie de bătaie, în neorînduială, asupra unui vrăjmaș care își întocmise frontul în cea mai desăvîrșită tihnă, se pregătise și ședea rînduit în unitatea sa?

XXXIX Dar, pe Hercules, dacă am avut linia de bătaie neorînduită, și învălmășită, cel puțin să fi avut tabăra întărită, provizii de apă, drumul asigurat pînă la apă prin posturi fixate și recunoașteri făcute pretutindeni în împrejurimi. Cine nu știe, dimpotrivă, că ai noștri nu aveau din toate acestea decît cîmpul gol pe care să dea lupta? Strămoșii voștri socoteau că un castru fortificat este aidoma unui port la mare, în care o oștire se poate mișca în orice împrejurare, de unde poate să iasă la luptă și unde să se poată retrage din luptă atunci cînd e zguduită de furtună. De aceea, străbunii noștri, după ce își înconjurau castrul cu fortificații, îl întăreau și cu o pază puternică, deoarece oastea care era alungată din tabăra sa era socotită învinsă chiar dacă ar fi izbîndit în lupta dată pe cîmpul de bătaie. O tabără este locul de primire a armatei biruitoare, de refugiu, pentru cea învinsă. Cit de multe au fost oștile care, fiindcă n-au avut noroc să izbîndească în luptă, alungate pînă în taberele lor, cînd li s-a ivit un moment prielnic, l-au atacat și l-au alungat pe dușmanul care mai înainte fusese victorios? Castrul, acest sălaș vremelnic, este a doua patrie a ostașului, parapetele castrului sînt ca zidurile cetății, cortul său reprezintă casa și penaii¹⁰⁵ săi. Dacă ne-am fi măsurat cu dușmanul ca niște pribegi fără sălaș, unde ne-am fi adăpostit chiar dacă am fi rămas biruitori?

Acestor greutăți și stavile la luptă se opun următoarele: dacă dușmanul s-ar fi retras în timpul nopții care

a trecut, oare nu ar fi trebuit să ne secătuim de vlagă, urmărindu-l din nou pînă în fundul Macedoniei? Eu însă sînt convins că dacă dușmanul ar fi fost hotărît să plece, nici nu ne-ar fi așteptat pe noi aici, și nici nu și-ar fi scos în linie de bătaie trupele. Căci i-ar fi fost mult mai ușor să plece de aici cînd noi ne găseam departe de el, față de acum cînd stăm în grumajii lui! De altfel, el n-ar fi în stare să ne înșele, nici dacă ar pleca pe lumina zilei, nici noaptea. Căci ce-ar fi mai de dorit din partea noastră decît ca noi să-i atacăm pe vrăjmași din spate atunci cînd ei pleacă cu coloanele dezlîinate pe cîmpuri deschise, decît să-i atacăm atunci cînd au tabăra adăpostită și asigurată de malul foarte înalt al râului, și care, pe deasupra, a fost înconjurată de un val de parapete și de turnuri dese? Acestea au fost temeiurile pentru care am amînat dezlănțuirea luptei de pe ziua de ieri pentru astăzi. Într-adevăr, și mie îmi place să mă bat și tocmai de aceea am descoperit o nouă cale de atac, printr-o trecătoare de unde am izgonit posturile dușmane, deoarece drumul către vrăjmaș mi-era stăvilit de râul Elpeus; eu nu voi înceta să-l urmăresc pe Perseus pînă nu voi pune capăt războiului”.

XL După rostirea acestei cuvîntări, toți au păstrat tăcere, deoarece o parte din rîndurile lor se alăturase părerii consulului, iar altă parte se temea să nu-l supere cîtuși de puțin, aducîndu-i învinuiri pentru o hotărîre asupra căreia nu se mai putea reveni, o dată ce trecuse momentul. Însă în cursul acelei zile, nici consulul, nici regele nu voiau să dea lupta: regele n-avea de gînd să atace, pentru că trupele romane nu mai erau obosite ca în ajun din pricina drumului și nici nu mai erau atît de grăbite cu rînduirea lor în linie de bătaie, pe care de-abia avuseseră vreme să o pună în ordine; consulul nu intenționa să dezlănțuie atacul, deoarece nu fuseseră cărate în noul castru nici lemne, nici nutreț; în acest scop ieșise din tabără o mare parte dintre ostașii romani, pentru a face rost în regiunea învecinată.

În pofida voinței comandanților supremi, ursita însă, care are o putere mai mare ca a minților omenеști, i-a silit să înceapă lupta. Un rîu nu tocmai mare se afla mai

aproape de tabăra vrăjmașilor; de acolo se aprovizionau cu apă și macedonenii și romanii, instalându-și posturi de pază pe amîndouă malurile, pentru ca aprovizionarea să se facă în siguranță. Din partea romanilor erau de față două cohorte, una marrucină și alta paelignă, precum și două escadroane de călăreți samniți, care aveau în fruntea lor pe legatul M. Sergius Silus¹⁰⁶. În fața castrului mai era un detașament de siguranță sub comanda legatului C. Cluvius, alcătuit din trei cohorte, una din Firmum¹⁰⁷, a doua din ținutul Vestinilor¹⁰⁸, o a treia din Cremona, precum și două escadroane de călăreți, unul din Placentia, altul din Aesernia¹⁰⁹. În timp ce era liniște la rîu, nici unul neprovocîndu-l pe celălalt, cam pe la ora a noua din zi, un cal de povară, scăpînd din mîinile celor însărcinați cu grija lui, a fugit către celălalt mal. Cu toate că trei ostași romani îl urmăreau intrînd pînă la genunchi în apa rîului, doi threci căutau să tragă calul din mijlocul rîului, către malul lor¹¹⁰... romanii, după ce l-au omorît pe unul dintre threci, punînd mîna pe cal, s-au retras la detașamentul lor. Pe malul celălalt al rîului se găsea o trupă alcătuită din 800 de thraci; la început îndurînd greu ca un compatriot de-al lor să fie răpus chiar sub ochii lor, vreo cîțiva au trecut rîul, pentru a-i urmări pe ucigași; apoi au trecut mai mulți și în cele din urmă toți... Și cu detașamentul de pază...¹¹¹.

XLI ... conduce lupta. Îi impresiona pe ostași măreția puterii sale de comandant, gloria acestui bărbat și înainte de orice vîrsta lui, deoarece, deși era trecut de 60 de ani, aceasta nu-l împiedica totuși să ia parte în chip precumpănitor la sfortări și la primejdii laolaltă cu cei tineri.

Intervalul care era între trupele caetrate și cele două falange l-a umplut legiunea romană și aceasta a rupt frontul dușman. Caetrații erau în spate, avînd în față trupele macedonene care se chemau chalcaspides¹¹². Fostul consul, L. Albinus, a primit ordin să conducă legiunea a doua împotriva falangei leucaspide¹¹³, care alcătua centrul frontului macedonean. La aripa dreaptă de lîngă rîu, unde se începuse bătălia, au fost aduși ele-

fanții, precum și corpul de cavalerie al aliaților. Din partea aceasta s-a produs mai întâi fuga macedonenilor; căci, după cum cele mai multe mijloace născocite de mintea omenească au putere în teorie și cad, fără vreun rezultat mulțumitor, atunci când e vorba de dus la îndeplinire o acțiune și când trebuie să se arate cum să se îndeplinească, nu numai prin cuvinte, la fel atunci și cu elefanții: ... ai macedonenilor nu au fost de nici un folos. După atacul elefanților au urmat trupele aliate de drept latin care au dat peste cap aripa stîngă. Legiunea a doua, introdusă în centru, a împrăștiat falanga. Aceasta a fost cauza cea mai evidentă a victoriei: se întreprinseseră pretutindeni numeroase lupte, care mai întâi pricinuiseră doar învălmășeală în rîndurile falangei ce începea să șovăie, și pe care apoi au împrăștiat-o. Falanga macedoneană reprezintă o forță de neînvins cîtă vreme are rîndurile compacte și alcătuiește un front neîntrerupt prin sulilele întinse înainte. Însă dacă este atacată pe porțiuni și soldații sînt siliți să se întoarcă în altă parte cu sulilele lor țepene, din pricina mării lungimi și a greutateii acestora, stîrnesc învălmășeală. Dacă însă se ivește vreo dezordine în flancul sau în spatele falangei, atunci aceasta se prăbușește ca o ruină. Așa s-a întîmplat atunci: macedonenii erau nevoiți să înfrunte pe atacatorii romani care porniseră pîlcuri, pîlcuri, asupra lor, rupîndu-le frontul în mai multe părți și strecurîndu-și unitățile lor pe oriunde se ivea vreun gol în falangă. Dacă romanii ar fi atacat falanga rînduită cu întreaga lor linie de bătaie, tot frontul roman s-ar fi trezit în fața unei păduri de sulile și n-ar fi fost în stare să înfrunte un front compact și omogen, așa cum s-a întîmplat, la începutul luptei, cu paelignii care au atacat fără prevedere trupele macedonene înzestrate cu scutul caetrat.

XLII De altfel, pretutindeni pedestrimea dușmană era măcelărită, nescăpînd decît cei care fugeau din luptă aruncînd armele; cavaleria însă a izbutit să se retragă din toiul bătăliei aproape în întregime. Cel dintîi care a luat-o la fugă a fost însuși regele Perseus; de la Pydna el se îndreaptă însoțit de escadroanele sacre spre

Pella; Cotys și cavaleria odrysilor îl urmară îndeaproape. Și celelalte escadroane de cavalerie plecară de acolo cu unitățile lor, deoarece linia de bătaie a pedestrimii, așezată la mijloc, era măcelărită de învingători, care uitaseră să mai urmărească pe călăreți. Multă vreme falanga a fost zdrobită din față, din laturi și din spate. În cele din urmă, cei care scăpaseră din mâinile dușmanilor fugind fără arme către mare, unii intrînd chiar în apă, întindeau mâinile către mateloții care erau pe vase, rugîndu-se fierbinte să le cruce viața. Și deoarece văzura că din toate navele alergau către ei bărci, încredințați că vin mai degrabă să-i salveze decît să-i ucidă, au înaintat o distanță mai mare în apă, unii chiar înotînd. Însă, pentru că începură să fie măcelăriți fără milă de cei din bărci, cei care erau în stare să se înapoieze înot spre uscat dădură peste altă urgie și mai cumplită: elefanții, mînați de cornacii lor către țărmul mării, îi stîlceau și-i zdrobeau pe cei ce ieșeau din apă.

Istoricii au fost toți de acord că niciodată n-au fost uciși atît de mulți macedoneni într-o singură luptă. Au fost măcelăriți acolo ca la 20 000 de dușmani; vreo 6 000, cei care fugiseră din linia de bătaie la Pydna, au căzut vii în mâinile romanilor. Din rîndul celor ce rătăceau răzlețiți au fost capturați 5 000 de oameni. Din rîndurile învingătorilor n-au căzut mai mult de 100, cei mai mulți dintre ei fiind paeligni; au fost însă răniți cu mult mai mulți. Dar dacă lupta ar fi început mai devreme, așa încît învingătorii să aibă mai mult timp din zi pentru a urmări pe lumină pe adversar, toate forțele lui ar fi fost distruse; de astă dată însă, noaptea stînd să cadă i-a proteguit și pe fugari și i-a făcut și pe romani să pregete la urmărirea prin locuri necunoscute.

XLIII Perseus a fugit spre codrul Pieriei, mergînd pe șoseaua armatei, însoțit de garda regală și de o numeroasă coloană de cavalerie¹¹⁴. Îndată ce au sosit în acest codru unde se încrucișau mai multe poteci, pentru că se apropia noaptea, a luat-o pe o cale piezișă însoțit de o mică ceată de slujitori foarte credincioși. Călăreții lăsați fără comandant s-au strecurat fiecare în cetățile lor, foarte puțini la număr au ajuns la Pella mai repede

ca Perseus însuși, pentru că merseseră pe un drum drept și ușor de străbătut. Regele a pătimit pînă pe la miezul nopții mari neajunsuri din pricina groazei și a greutăților de tot felul ale drumului. În palatul său, Perseus l-a găsit pe Eulaeus și pe Euctus, care fuseseră lăsați guvernatori în Pella și pe pajii regești; însă nu i s-a înfățișat nici unul dintre curtenii care scăpaseră din bătălie prin vreo întîmplare oarecare și ajunseră acolo, cu toate că fuseseră de multe ori chemați de el. Pe rege, în fuga lui, îl însoțiseră numai trei persoane: Evander Cretanul, Neo Beoțianul și Archidamus Aetolianul. Dar pentru că se temea ca nu cumva cei care refuzaseră să vină la el să se încumete a săvîrși împotriva-i în cîrînd ceva mai de seamă, pe la straja a patra din noapte, Perseus a fugit împreună cu cei trei. L-au urmat pe Perseus vreo 500 de cretani; el s-a îndreptat către Amphipolis, însă ieșind în timpul nopții din Pella, s-a zorit să treacă râul Axius înainte de revărsatul zorilor, încredințat că romanii vor înceta să-l mai urmărească din pricina greutății trecerii.

XLIV Consulul, după ce s-a întors biruitor în castru, nu se putea bucura din toată inima de izbîndă, fiindcă se frămînta de îngrijorare pentru soarta fiului său mai mic. Acesta era P. Scipio, supranumit și el mai tîrziu, după distrugerea Carthaginei, Africanus, fiul de sînge al consulului Paulus, nepotul prin adoptare al lui Scipio Africanus. Acest tînar, atunci în vîrstă numai de 17 ani — acesta era pricina pentru care Paulus era îngrijorat — în vreme ce îi urmărea răzlețit de tovarășii săi de arme pe dușmani, se îndepărtase în altă parte, luat și el de puhoiul oamenilor. Dar după ce mai tîrziu s-a înapoiat, atunci, în sfîrșit, văzîndu-și feciorul întors teafăr, Paulus a simțit bucuria unei biruințe atît de strălucite.

După ce vestea bătăliei ajunse și la Amphipolis și în vreme ce femeile alergau către templul Dianei, care se mai chema și Tauropolos¹¹⁵, ca s-o roage pe zeiță să le ocrotească, Diodorus, care se afla în fruntea cetății, temîndu-se ca nu cumva thracii, în număr de 2 000 lăsați în garnizoane de Perseus pentru paza orașului, să prade

oraşul în toiul învâlmăşelii, se prefăcu că primeşte în mijlocul pieţei o scrisoare, tot de el ticluită, pe care o înmînase unei ştafete din rîndurile slujitorilor săi. Această scrisoare cuprindea următoarele: „Flota romană a acostat la Emathia; tot ţinutul din jur suferă neajunsuri; comandanţii din Emathia sînt rugaţi să trimită trupe împotriva prădalnicilor“. După ce a dat citire celor scrise, Diodorus îi îndeamnă pe thraci să se ducă să apere ţărmurile Emathiei; vor nimici numeroşi duşmani şi se vor înfrupta din mari prăzi, deoarece romanii cutreieră răsfiraţi pretutindeni prin sate şi ogoare. Totodată Diodorus micşorează însemnătatea biruinţei romanilor: „Dacă izbînda romanilor ar fi adevărată, de mult ar fi sosit unul după altul şi în Amphipolis fugari proaspeţi“. În chipul acesta, Amphipolis s-a văzut scăpată de thraci, căci îndată ce a aflat că aceştia au trecut peste fluviul Strymon, el a şi închis porţile.

XLV A treia zi după luptă, Perseus a sosit la Amphipolis; de acolo şi-a trimis soli de pace la Paulus. Între timp, atît Hippias, cît şi Milo şi Pantauchus, fruntaşi între prietenii regelui, plecînd din Beroea, unde fugiseră după bătălie, s-au predat romanilor; şi alţi macedoneni, cuprinşi de teamă, se pregăteau să facă la fel.

Consulul, după ce a trimis cu raportul la Roma pe Q. Fabius-fiul, pe L. Lentulus şi pe A. Metellus, în chip de crainici ai biruinţei, a lăsat pe seama pedestraşilor prăzile de la oastea duşmană răpusă, iar cavaleriei i-a lăsat slobodă prădarea ţinutului înconjurător, cu condiţia să nu lipsească mai mult de două nopţi din tabără.

Paulus înaintă apoi de acolo mai aproape de mare, pînă la Pydna. Mai întîi i s-au predat oraşele Beroea, apoi Thessalonicul şi Pella şi, după ele, în răstimp de două zile, aproape întreaga Macedonie. Locuitorii din Pydna, oraşul cel mai apropiat, nu-şi trimiseseră încă soli; căci în acest oraş era un amestec de tot felul de neamuri şi gloată de ostaşi care, după bătălie, îşi găsiseră refugiul la un loc; aceştia se împotriveau ţinerii unei adunări pentru a se lua o hotărîre; porţile Pydnei fuseseră nu numai zăvorîte, ci chiar zidite. Au fost trimişi Medon şi Pantauchus pînă sub zidurile cetăţii pen-

tru a avea o întrevvedere cu Solon, care comanda garnizoana; prin mijlocirea acestuia este scoasă afară din Pydna toată mulțimea ostașilor. Orașul s-a predat și a fost dat ostașilor să-l jefuiască.

Perșeus, după ce a încercat să capete sprijinul bisalților¹¹⁶, la care trimisese zadarnic soli, a apărut în adunarea poporului din Amphipolis, avîndu-l alături de sine pe fiul său Filip, pentru a îmbărbăta sufletele, fie ale amphilopolitanilor, fie ale călăreților și pedestrașilor care l-au însoțit, sau pe care fuga îi adusese tot acolo. Însă, pentru că ori de cîte ori deschidea gura îl podideau lacrimile neputînd să rostească o vorbă, îl însărcină pe cretanul Evander să spună mulțimii ceea ce ar fi vroit el însuși să-i comunice, și coborî de pe tribună. Numai că gloatele, care lăcrămau privind chipul regelui și tînguirile lui atît de jalnice măcar că și ele însele se jeluiau, nu dădură nici o însemnătate vorbelor lui Evander. Ba unii s-au încumetat să strige din mijlocul adunării: „Ia plecați de aici, ca să nu pierim din pricina voastră și noi puținii care am mai rămas în viață!” Vorbele semețe ale acestora i-au închis gura lui Evander. Regele s-a retras în locuința sa și, după ce au fost transportați banii, aurul și argintul în bărcile care staționau pe fluviul Strymon, a coborît și el la fluviu. Thracii, necutezînd să-și pună viața în primejdie printr-o călătorie cu vasele, au plecat pe furis la vetrele lor, ca și cealaltă mulțime de ostași. Cretanii l-au urmat pe Perseus, ademeniți de nădejdea banilor, și pentru că în timpul împărțirii mai mult au fost îndârjiți decît mulțumiți, Perseus i-a lăsat să prade 50 de talanți puși pe malul fluviului. După acest jaf, deoarece s-au îmbarcat de-a valma pe vase, o barcă încărcată cu oameni s-a scufundat la gura fluviului. În acea zi, cretanii ajunseră la Galepsus¹¹⁷ și a doua zi la Samothracia, ținta călătoriei lor. Se spune că acolo au transportat pe vase ca la 2 000 de talanți.

XLVI Paulus, după ce a trimis guvernatori în toate cetățile care i s-au supus, pentru ca să pună pe locuitorii cetăților învinse la adăpost de orice neajunsuri acum cînd se instaurase pacea, reținînd la sine pe mijlocitorii regelui Perseus și neștiind de fuga acestuia, l-a trimis

la Amphipolis pe P. Nasica cu un pîlc neînsemnat de călăreți și de pedestrași mai întii pentru a devasta ținutul Sinthice¹¹⁸ și a zădărnici orice încercare de acțiune din partea regelui. Între timp, Cn. Octavius cucerește și pustiește orașul Meliboea. La Aeginium¹¹⁹, unde fusese trimis Cn. Anicius pentru a-l lua cu asalt, romanii au pierdut 200 de oameni, datorită unei ieșiri făcute de locuitorii orașului, care încă nu aflaseră că se pusese capăt războiului. Consulul, plecînd din Pydna, ajunse cu întreaga sa oaste a doua zi la Pella, unde, după ce și-a așezat castrul la 1 000 de pași, a poposit cîteva zile, prîvind din toate părțile așezarea orașului. El își dădu seama că nu fără temei regii Macedoniei și-au ales, ca reședință, Pella. Orașul e situat pe o măgură îndreptată spre sud-vest; o înconjură niște mlaștini, de netrecut din pricina adîncimii nici în vreme de vară, nici de iarnă, și care sînt alimentate de scurgerea unor lacuri . . . Cetățuia Phacus din mijlocul bălții, care se află în vecinătatea orașului, se ridică întocmai ca o insulă clădită cu o muncă uriașă pe un dig; digul e destul de trainic pentru a susține și zidul și pentru a nu suferi nici un neajuns din pricina umezelii produse de bălțile înconjurătoare. De departe fortăreața pare legată cu orașul printr-un zid, însă e despărțită de oraș printr-un canal, pe care se găsește un pod, astfel încît, atunci cînd e atacată dinafară, asaltatorii să nu aibă nici o putință de intrare înăuntru, iar dacă regele l-ar fi închis pe cineva acolo, să nu poată scăpa decît pe acest pod a cărui pază e foarte ușoară. În fortăreață se găsea și tezaurul regelui. Totuși, acolo nu s-au găsit atunci decît 300 de talanți, cei care îi fuseseră trimiși regelui Gentius și au fost apoi reținuți. Cîteva zile consulul, făcînd popas la Pella, a ascultat numeroase solii, care veniseră mai ales din Thessalia, pentru a-l felicita. Cînd i s-a adus vestea că Perseus trecuse în Samothracia, consulul, plecînd din Pella, ajunse după patru zile la Amphipolis. Mulțimea care ieșise în întîmpinarea lui Paulus constituia, pentru oricine, o dovadă că amphipolitani nu păreau de fel văduviți de un rege bun și drept . . .¹²⁰.

CARTEA XLV

I Deși crainicii biruinței¹, Q. Fabius, L. Lentulus și Q. Metellus, au venit la Roma în cea mai mare grabă cu putință, totuși faima acestei biruințe luându-le-o înainte, ei au găsit toată lumea tresăltind de bucurie. În ziua a patra² după bătălia cu regele Perseus, pe cînd în circ aveau loc serbări, deodată o șoaptă a străbătut toate rîndurile spectatorilor: „S-a dat lupta în Macedonia și Perseus a fost total zdrobit“. Apoi freamătul a sporit. În cele din urmă au răsunat aclamații și aplauze, ca și cînd biruința ar fi fost adusă la cunoștință în mod cert. Se minunau demnitarii și se întrebau unde este crainicul acestei neașteptate bucurii. Pentru că deocamdată acesta nu apăruse, bucuria s-a risipit, ca lipsită de temei sigur. În sufletul lor, oamenii aveau totuși o presimțire de bucurie. Cînd zvonul a fost confirmat, o dată cu sosirea adevăraților vestitori, Fabius, Lentulus și Metellus, romanii se bucurau pe de o parte de victoria însăși, pe de alta, de faptul că presimțirea lor se adeverise întocmai.

Bucuria mulțimii din circ mai este tîlcuită și în alt chip, nu mai puțin vrednic de crezare. Anume, înaintea zilei a cincisprezecea a calendelor lui octombrie³, în a doua zi a serbărilor romane, cînd consulul C. Licinius voia să se urce în car pentru a da semnalul de plecare quadrigelor⁴, o ștafetă, care spunea că vine din Macedonia, i-a predat — se zice — niște tăblițe de scris înfășurate în frunze de laur. Consulul, după ce a dat semnalul de plecare quadrigelor, s-a urcat iarăși în car și, în timp ce se întorcea la locul său, arăta poporului tăblițele cu frunzele de laur. Văzîndu-le, mulțimea a uitat deo-

dată de spectacol și s-a îngrămădit în mijlocul circuitului⁵.

Consulul a convocat⁶ pe loc senatul, a dat citire mesajului și, cu încuviințarea senatorilor, a anunțat de la tribună că L. Aemilius, colegul său de consulat, a dat bătălia hotărîtoare cu regele Perseus; că armata macedoneană a fost zdrobită și pusă pe fugă; regele, cu puțini însoțitori, a fugit; și că toate orașele Macedoniei au căzut sub stăpînirea poporului roman.

Aceste cuvinte au stîrnit uriașe strigăte de bucurie și aplauze. O mare parte de spectatori au părăsit locul serbărilor, plecînd să ducă știrea îmbucurătoare acasă, la soțiile și copiii lor. Era în a treisprezecea zi de cînd se dăduse bătălia din Macedonia.

II A doua zi, senatul ținînd sfatul în curie, a hotărît rugăciuni publice de mulțumire și a dat acest *senatus-consultum*: „consulul să lase la vatră ostașii care fuseseră înrolați, depunînd jurămînt colectiv⁷, cu excepția marinărilor și a echipajelor navelor; să se facă propuneri în privința trimeriei la vatră a ostașilor și trupelor de aliați navali după ce vor sosi trimișii consulului, L. Aemilius, care trimiseseră înainte o ștafetă. Înainte de ziua a șasea a calendelor lui octombrie⁸, cam pe la ora a doua din zi, trimișii și-au făcut intrarea în oraș, atrăgînd după ei o imensă mulțime, care le ieșea în întîmpinare și li se alătura pe unde treceau. Ei au înaintat pînă în for, în apropiere de curia senatului unde, din întîmplare, senatorii se aflau întruniți la sfat; consulul a introdus pe trimiși în curie. Aceștia au fost reținuți pînă cînd au adus la cunoștință cît de mare a fost numărul pedestrașilor și călăreților regelui, cîte mii dintre aceștia au fost omorîți, cîți luați prizonieri, cît de neînsemnate au fost pierderile proprii față de dezastrul atît de cumplit pricinuit în rîndurile vrăjmașilor, precum și cît de înfricoșat a fugit regele; apoi, au mai spus că se crede că Perseus se va îndrepta spre Samothracia, că flota romană este gata să-l urmărească și că nu poate să scape nici pe uscat, nici pe mare.

Ceva mai tîrziu, trimișii au fost aduși în fața adunării poporului, unde au făcut aceeași dare de seamă. Cînd

consulul a dispus ca toate lăcașurile sfinte să stea deschise, bucuria a izbucnit din nou; fiecare cetățean pleca de la adunare ca să mulțumească zeilor; în tot orașul, templele zeilor nemuritori erau pline de o uriașă mulțime, nu numai de bărbați, ci și de femei. Senatul convocat din nou în curie, a decretat să se facă rugăciuni de mulțumire în toate lăcașurile sacre timp de cinci zile, și să se facă sacrificii de vite mari, pentru strălucita izbîndă a consulului L. Aemilius. S-a hotărît ca navele care se aflau pe Tibru, pregătite și înarmate, să fie trimise în Macedonia la caz de nevoie, să fie duse și așezate în șantierul navale; ca trupele aliate de marină să-și primească soldele pe timp de un an și să fie lăsate la vatră împreună cu toți ostașii care depuseseră jurămîntul militar în numele consulului. Potrivit decretului senatorial, s-a hotărît să fie trimiși la vatră toți ostașii care se aflau la Corcyra, la Brundisium, pe țărmurile Mării de Sus, și în ținutul Larinatum⁹. În toate aceste locuri fuseseră distribuite trupe ca, în caz de nevoie, C. Licinius să meargă cu ele în sprijinul colegului său. În fața poporului convocat în adunare s-a anunțat că se vor face rugăciuni publice timp de cinci zile, începînd cu ziua a cincea dinaintea idelor lui octombrie¹⁰.

III Venind din Illyricum¹¹ doi soli, C. Licinius Nerva și P. Decius, au dat de știre că armata illyrilor a fost nimicită, că regele Gentius a fost prins și că Illyricum se află, de asemenea, în stăpînirea poporului roman.

Pentru aceste fapte, săvîrșite sub comanda și auspiciile praetorului L. Anicius, senatul a decretat trei zile de rugăciuni publice. Iarăși au fost fixate sărbătorile latine¹² printr-un edict consular, pentru ziua a patra și a treia înainte de idele lui noiembrie și pentru ziua din ajunul aceluiași ide.

Unii istorici au scris că solii rhodieni, care se aflau la Roma și care nu fuseseră încă concediați, au fost chemați în senat după anunțarea biruinței, spre a-i face de rîs pentru prosteeasca lor îngîmfare. În senat, conducătorul lor, Agepolis, a vorbit astfel: „Ei au fost trimiși ca soli din partea rhodienilor pentru a mijloci pacea între romani și Perseus, căci dacă acest război, pe de o

parte, a fost greu și nefolositor pentru întreaga Grece, pe de alta, el a fost costisitor și dăunător chiar pentru romani. Norocul poporului roman a fost că, terminându-se astfel războiul, s-a dat romanilor prilejul de a se putea felicita pentru strălucita biruință câștigată! Astfel au vorbit rhodienii. Răspunsul senatului a fost următorul: „Rhodienii au trimis această solie nu pentru a purta grijă intereselor Greciei, nici pentru a cruța cheltuielile poporului roman, ci pentru a-l sprijini pe Perseus; căci, dacă într-adevăr grijile lor erau cele pe care le simulau, trebuia să-și trimită solii pe vremea când Perseus, intrând cu armata sa în Thessalia, ținea asediate unele orașe grecești de doi ani, și asupra altora exercita teroare, prin amenințarea cu armele. Atunci însă rhodienii nu pomeneau nimic despre pace. Abia după ce au aflat că romanii au străbătut munții și au trecut în Macedonia și că Perseus este prins în capcană, atunci rhodienii și-au trimis solia lor, fără vreun alt scop decât pentru a-l scăpa pe Perseus dintr-o primejdie iminentă“. Cu acest răspuns, solii rhodieni au fost lăsați să plece acasă.

IV În aceleași zile, și M. Marcellus¹³, întorcându-se din provincia Hispania, unde ocupase Marcolica, un oraș vestit¹⁴, a adus tezaurului roman aur în greutate de 10 libe, precum și argint în valoare de 10 milioane de sesterți.

În vreme ce consulul Paulus Aemilius își avea tabăra — după cum am spus mai sus¹⁵ — în apropiere de Sirae¹⁶, în ținutul odomanților, a primit o scrisoare adusă de trei oameni¹⁷ de rînd de la regele Perseus...¹⁸. Se spune că nici Paulus nu și-a putut reține lacrimile, gîndindu-se la nestatornicia soartei omenești, deoarece cel care, cu puțin timp înainte, nemulțumit să stăpînească numai Macedonia, îi atacase pe dardani și pe illyri și ceruse ajutoare de la bastarni¹⁹, acum acela, după pierderea armatei sale, alungat din regatul său, aruncat într-o insulă neînsemnată, prosternat la pămînt, își caută ocrotirea într-un templu inviolabil, iar nu în propriile sale puteri. Consulul însă și-a alungat toată mila cînd a citit cuvintele „Regele Perseus îl salută pe consu-

lul Paulus", văzind că îngîmfarea l-a împins pe rege să nu-și dea seama de situația sa. Și, deși restul scrisorii cuprindea văicăreli pe un ton cu totul nedemn de un rege, totuși trimișii au fost lăsați să plece fără nici un răspuns și fără vreo scrisoare. Perseus și-a dat seama ce titlu trebuie să uite un învins. El a mai trimis pe urmă încă o scrisoare, din care lipsea titlul. Întocmai ca un particular a cerut și a obținut de la comandantul roman să trimită la el pe cineva cu care să poată discuta despre situația și condițiile soartei sale. Au fost trimiși la Perseus trei împuterniciți, P. Lentulus, A. Postumius Albinus și A. Antonius. Nu s-a ajuns însă la nici un rezultat, pentru că Perseus ținea morțiș la titlul de rege, iar Paulus stăruia ca el să lase atît persoana sa, cît și tot ce îi aparține, la libera hotărîre și la clemența poporului roman²⁰.

V În vreme ce se petreceau aceste evenimente, flota de sub comanda lui Cn. Octavius a tras la țarmul insulei Samothracia. Acesta, profitînd de acel moment de spaimă, căuta fie prin amenințări, fie prin făgăduințe, să-l determine pe Perseus să se predea. În această acțiune el a fost ajutat de o împrejurare întîmplătoare sau într-adins provocată: L. Atilius, un tînăr de mare vază, băgînd de seamă că poporul din Samothracia s-a întrunit în adunare, a cerut dregătorilor acestora să-i îngăduie să adreseze cîteva cuvinte poporului. Încuviințîndu-i-se, el a vorbit astfel: „Gazde²¹ ale noastre din Samothracia! Este adevărată sau mincinoasă știrea pe care am aflat-o că această insulă este închinată zeilor, și că întregul ei ținut este sacru și inviolabil?” Deoarece toată adunarea s-a arătat de acord în ce privește sfințenia insulei, fapt crezut de toată lumea, „atunci — a continuat el — de ce a pîngărit-o un ucigaș mînjit cu sîngele regelui Eumenes²²? Iar cînd toate rînduielile din lume îndepărtează de la cele sfinte pe cei ale căror mîini sînt necurate, voi veți îngădui ca sanctuarele voastre să fie prihănite de trupul pătat de sînge al unui tîlhar?”. Se cunoștea doar bine în toate orașele Greciei încercarea nelegiuită a lui Evander, care era cît pe aci să izbutească, de a-l ucide pe regele Eumenes la Delphi. Așadar, afară de faptul că

samothracii își dădeau seama că toată insula și templul erau în puterea romanilor, socotind că învinuirea adusă de Atilius nu este fără temei, trimit la Perseus pe Theondas — care la ei deținea cea mai înaltă dregătorie, și pe care ei înșiși îl numesc rege — ca să-i aducă la cunoștință că „cretanul Evander este învinuit de omucidere; că la ei, după obiceiul strămoșesc, cei acuzați de a fi intrat cu mâini spurcate în incinta templului lor sfânt sînt dați pe mîna unui tribunal. Dacă Evander e sigur că e acuzat fără vină de o crimă care se pedepsește cu moartea, să vină să se apere în fața tribunalului. Dacă însă nu îndrăznește să se supună judecării, atunci să scutească templul de pîngărire și să-și vadă singur de siguranța sa”.

Perseus îl chemă atunci la o parte pe Evander și îi dădu sfatul să nu riște nicidecum judecata, căci cauza îi este defavorabilă, iar înrîurirea personală a regelui nu-i va fi de nici un folos. Evident, Perseus se temea ca nu cumva, fiind condamnat, Evander să-l dea de gol pe el însuși ca autor al cumplitei fărădelegi. „Nu ți-a mai rămas altă cale decît să mori cu bărbăție”, îl îndemnă Perseus pe Evander; pe față, acesta nu dădu înapoi și măcar că îi spuse regelui că el preferă mai degrabă să moară de otravă decît de sabie, pe ascuns se pregătea de fugă. După ce acest fapt a fost adus la cunoștința regelui, acesta, temîndu-se că va atrage mînia samothracilor asupra propriei sale persoane, pentru a-l fi sustras pe vinovat de la pedeapsă, a poruncit omorîrea lui Evander. Îndată după săvîrșirea nesăbuitei crime, Perseus și-a dat seama că aceasta însemna recunoașterea propriei sale vinovății pentru rănirea lui Eumenes la Delphi și, în același timp, pentru uciderea lui Evander în Samothracia, astfel că el a murdărit cu sînge omenesc două dintre cele mai sfinte sanctuare din lume. De aceea, Perseus înlătură pe cea de-a doua dintre crime, mituindu-l pe Theondas, ca să declare poporului că Evander și-a făcut singur seama.

VI De altfel, o faptă atît de groaznică față de singurul prieten care îi mai rămăsese²³ și care fusese folosit de el în atîtea împrejurări, dar pe care l-a trădat fiindcă

nu-l trădase el, i-a înstrăinat sufletește pe toți. Unul după altul, cei din jurul său trecură de partea romanilor. Rămas aproape singur, Perseus s-a văzut nevoit să ia hotărîrea de a fugi. Atunci îl cheamă pe cretanul Oroandes, care cunoștea țărmurile Thraciei, — căci făcuse comerț în acele părți — și îi ceru să-l ducă cu barca lui la Cotys²⁴. Portul Demetrias este situat într-un promontoriu al insulei Samothracia; acolo se afla barca lui Oroandes. Către apusul soarelui au fost adunate acolo toate cele trebuincioase, au fost aduși și bani, cîți se puteau transporta pe ascuns. La miezul nopții, regele însuși, însoțit de trei tovarăși de fugă, ieși pe o ușă din dos din odaia unde locuia, trecu în grădina de alături, iar de acolo, sărind cu greutate peste un zid, ajunse la mare. Oroandes însă care așteptase doar pînă să se încarce banii, cum se făcu întuneric, își dezlegase barca și plecase în larg spre Creta. Perseus, negăsind nici o navă în port, rătăci cîtva timp pe țărm; în cele din urmă însă, temîndu-se de lumina zilei care se apropia și nemaiîndrăznind să se întoarcă la gazda sa, se ascunse într-un ungher întunecos într-una din laturile templului.

La macedoneni, fiii fruntașilor aleși pentru a-l sluji pe rege, se numeau „copiii regelui“. Ceata acestora, însoțindu-l pe rege în fugă, nu l-a părăsit, pînă cînd un crainic trimis de Cn. Octavius a anunțat: „Copiii regelui²⁵, precum și ceilalți macedoneni care se află în Samothracia, dacă trec de partea romanilor, vor rămîne nevătămați și liberi și își vor păstra toate bunurile pe care le au asupra lor sau pe care le-au lăsat în Macedonia“. La auzul acestor cuvinte, ei au trecut cu toții la romani, declarîndu-și numele, pe rînd, tribunului militar C. Postumius. Ion din Thessalonic a predat lui Octavius și pe micile vlăstare ale regelui, cu excepția fiului său mai mare, lăsat cu regele. Atunci Perseus s-a predat lui Octavius împreună cu acest fiu al său, învinuind soarta și pe zeii în al căror templu se afla că nu dau nici un sprijin celui care le adresează rugămințile. Regele a primit porunca să se imbarce pe nava comandantului roman; tot acolo au fost aduși și banii care îi mai rămăseseră. Flota romană s-a înapoiat de îndată la Amphipolis²⁶. De acolo, Octavius l-a trimis pe rege

în tabără, la consul, după ce mai înainte îl încunoștințase pe acesta printr-o scrisoare ca să știe că Perseus se găsește în puterea lui și că va fi condus acolo.

VII Socotind prinderea regelui ca pe o a doua biruință — cum de altfel și era — la primirea acestei știri, consulul a oferit un sacrificiu și a convocat sfatul; după ce a dat citire scrisorii praetorului, a trimis pe Q. Aelius Tubero în calea regelui, iar celorlalți le-a poruncit să rămână în praetorium în număr mare.

Nu s-a mai întâmplat vreodată să se îngrămădească atîta mulțime la un spectacol. Pe vremea părinților acestora, fusese adus în tabăra romanilor, ca prizonier, regele Syphax²⁷. Lăsînd însă la o parte faptul că nici faima neamului acestuia nu era de comparat cu a lui Perseus, capturarea lui fusese doar un episod de însemnătate secundară din vremea războiului cu Carthagina, cum a fost și prinderea lui Gentius, tot un episod accesoriu în vremea războiului cu Macedonia. Perseus era însă capul războiului. El era vestit nu numai prin tatăl și bunicul său . . .²⁸ cu care se înrudea prin sînge și neam; faima acestora atrăgea privirile asupra lui, dar Filip și Alexandru cel Mare care făcuseră din Macedonia o putere stăpînitoare peste lumea întregă îi măreau strălucirea.

Perseus, îmbrăcat în haine de doliu, a intrat în tabăra romană împreună cu fiul său, fără vreun alt însoțitor, care, împărtășind nenorocirea lui, să fi sporit compătimirea față de el. Din toate părțile s-a adunat atîta lume la priveliște, încît nici nu putea înainta, și de aceea consulul a trimis lictorii să-i deschidă drum spre praetoriu. Cînd regele a intrat, consulul s-a ridicat în picioare, dar celorlalți le-a ordonat să șadă și, ieșind puțin în față, a întins regelui mîna dreaptă; l-a ridicat cînd a voit să se prosterneze la picioarele sale, nelăsîndu-l să-i îmbrățișeze genunchii, ci, după ce l-a introdus în cortul său, l-a poftit să ia loc în fața comandanților convocați acolo.

VIII Cea dintîi întrebare pusă lui Perseus a fost: „Cemulțumiri l-a împins să pornească război contra po-

porului roman cu atîta înverșunare, care avea să-l aducă în această situație grea atît pe el, cît și pe regatul său?" Fiindcă toată lumea aștepta răspunsul, iar Perseus plîngea într-una și tăcea mereu cu privirea ațintită în pămînt, consulul i-a pus din nou întrebarea: „Dacă ai fi primit domnia fiind tînăr, într-adevăr, nu m-aș fi mirat să nu fi știut cîtă putere are poporul roman, fie ca prieten, fie ca dușman. Acum însă, tu, care ai luat parte la războiul pe care tatăl tău l-a purtat împotriva noastră, și îți amintești de felul conștiincios în care am respectat noi tratatul de pace, ce gînd te-a împins să vrei mai degrabă războiul și nu pacea cu oameni a căror putere în război și a căror cinste în timp de pace le-ai cunoscut?”.

Deoarece Perseus n-a dat nici un răspuns nici la întrebare, nici la acuzare, consulul a continuat: „Totuși, oricum s-a întîmplat — fie dintr-o greșeală omenească, fie din întîmplare, fie de nevoie, fii curajos! Firea iertătoare a poporului roman, cunoscută din întîmplările multor regi și multor popoare, îți oferă nu numai nădejdea, ci aproape siguranța izbăvirii“. Acestea le-a rostit Paulus lui Perseus în limba greacă apoi a grăit militarilor săi în latină: „Aveți în fața voastră o izbitoră pildă cît de schimbătoare sînt faptele omenești. Vă spun aceasta mai ales vouă, celor tineri. De aceea, în situații fericite nu se cuvine să fim trufași și înverșunați față de nimeni, ori să ne încredem în norocul clipei de față, căci nu știm ce aduce seara²⁹. Adevărat bărbat va fi numai acela care nu-și va pierde cumpătul în culmea succesului, dar pe care nici restriștea nu-l va înfrînge“.

Întrevederea luînd sfîrșit, paza regelui este încredințată lui Q. Aelius. În acea zi, regele a fost poftit la consul și i s-a dat toată cinstirea cuvenită care i se putea da într-o asemenea situație.

IX Oastea romană a fost trimisă apoi în tabăra de iarnă. Cea mai mare parte din trupe au fost încartiruite la Amphipolis, iar restul în orașele apropiate.

Astfel s-a pus capăt, după patru ani de lupte neînțetate, războiului între romani și Perseus și totodată

s-a pus capăt³⁰ unui regat care dobândise glorie în cea mai mare parte din Europa și în toată Asia.

Perseus era al douăzecilea rege macedonean după primul, numit Caranus. El a primit domnia când la Roma erau consuli Q. Fulvius și L. Manlius. Senatul i-a dat titlul de rege³¹ sub consulatul lui M. Iunius și A. Manlius A domnit unsprezece ani.

Pînă la Filip³², fiul lui Amyntas, macedonenii erau puțin cunoscuți. Mai tîrziu, datorită lui Filip, stăpînirea lor a început să se întindă — fără însă de a trece dincolo de marginile Europei — cuprinzînd Grecia întregă, o parte din Thracia și din Illyricum. S-a revărsat apoi asupra Asiei și, în cei treisprezece ani cît a domnit Alexandru cel Mare³³, acesta a adus sub dominația sa mai întîi toate teritoriile care alcătuiseră imperiul persan întins pe un spațiu aproape fără măsură de mare. Alexandru a străbătut Arabia și India, locurile unde Marea Roșie mărginește capătul lumii³⁴. Pe vremea aceea regatul și faima macedonenilor erau cele mai de seamă din lume. Apoi, după moartea regelui Alexandru, imperiul său a fost împărțit în multe regate, pe măsură ce urmașii săi se încăierau între dînșii pentru a răpi fiecare pentru el moștenirea, sfîșiindu-se în lupte pînă ce, din culmea norocului, a ajuns, în 150 de ani, la ruină totală.

X După ce zvonul despre biruința romanilor a ajuns în Asia, Antenor, care staționa cu o flotă de nave ușoare la Phanae, a trecut de acolo la Cassandra³⁵. C. Popilius, care se afla la Delos pentru protejuria vaselor romane îndreptate spre Macedonia, aflînd că în Macedonia războiul s-a terminat și că vasele ușoare ale dușmanilor au fost retrase de la baza lor, a dat și el drumul... către patrie navelor attice³⁶ și a pornit să navigheze spre Egipt, pentru a îndeplini însărcinarea care i se încredințase de a întîlni pe Antiochus înainte de sosirea acestuia sub zidurile Alexandriei³⁷. Pe cînd trecea de-a lungul coastelor Asiei și după ce a sosit la Loryma³⁸, un port situat la o depărtare puțin mai mare de 20 000 de pași de Rhodos și așezat în fața orașului însuși, îi ies în întîmpinare căpeteniile rhodienilor³⁹ —

căci faima biruinței ajunsese pînă la aceștia — și-l roagă să vină la Rhodos. „Pentru renumele și binele statului lor este nevoie — spuneau ei — ca împuterniciții romani să cunoască personal cum s-a purtat și cum se poartă în prezent Rhodosul, apoi să aducă la cunoștință la Roma cele văzute de ei înșiși și nu aflate din felurite zvonuri“. După un refuz îndelungat, delegația romană s-a lăsat înduplecată să primească a face un scurt popas pentru salvarea unui oraș aliat. După ce au sosit acolo, rhodienii au izbutit, tot prin rugăminți, să-i aducă chiar la o adunare a poporului. Însă sosirea delegațiilor mai mult a sporit teama rhodienilor în loc s-o micșoreze, căci Popillius le-a expus toată activitatea lor vrăjmașă față de romani, vădită în vorbe sau fapte în timpul acestui război, dusă de către fiecare în parte și de toți laolaltă. Cuvintele acestuia — aspru din fire — căpătau o strășnicie și mai mare prin trăsăturile fioroase ale feței sale și prin glasul său acuzator.

Astfel încît după asprimea unui singur senator — care nu avea nici un temei de nemulțumire personală față de cetate — rhodienii au înțeles că întregul senat roman este pornit împotriva lor.

Cuvîntarea rostită de C. Decimius a fost mai cum-pănită, arătînd că „în cele mai multe imputări amintite de Popillius vina o poartă nu poporul⁴⁰, ci un număr restrîns de ațîțători. Avînd limbi care vorbesc după cum sînt plătite, rhodienii au votat hotărîri pline de lingușire la adresa lui Perseus și au trimis solii de care totdeauna se vor rușina mai puțin decît se vor căi. Dacă starea de spirit a poporului rhodian va fi sănătoasă, toate aceste greșeli se vor abate asupra capetelor adevăraților vinovați“.

Cuvintele lui Decimius au fost ascultate cu încuviințarea tuturor, nu atît pentru că el ușura vinovăția mulțimii, ci pentru că îndreptase acuzarea spre adevărații vinovați. Astfel, cuvîntările de răspuns ale fruntașilor, care încercau în fel și chip să spulbere învinuirile aduse de Popillius, nu au fost primite cu atîta plăcere ca discursurile acelor care erau de acord cu Decimius asupra faptului că autorii morali trebuie să-și ispășească greșala. S-a decretat deci de îndată că „acei care vor fi

găsiți vinovați de a fi conlucrat prin vorbe sau fapte cu Perseus, luptînd împotriva intereselor Romei, să fie condamnați la moarte". Unii dintre aceștia au fugit în dată din oraș, în timp ce soseau solii romani, alții și-au făcut singuri seama.

Delegații romani neîntîrziind mai mult de cinci zile au plecat la Alexandria. Plecarea lor nu a slăbit însă asprimea cu care erau urmăriți cei care cădeau sub prevederile decretului adoptat în prezența delegaților romani; atît blîndețea lui Decimius, cît și asprimea lui Popillius...⁴¹ au avut ca urmare chiar înăsprirea aplicării decretului.

XI În timp ce se petreceau acestea, Antiochus, încercînd zadarnic să cucerească⁴² zidurile Alexandriei, plecase și, stăpîn pe restul Egiptului, lăsînd în orașul Memphis⁴³ pe cel mai în vîrstă dintre Ptolemaei, prefăcîndu-se că se străduiește să-i înjghebeze un regat, însă cu gîndul că apoi să-l atace îndată ce va fi cîștigat biruința, și-a dus armata sa în Siria. Ptolemaeus avea cunoștință de planurile lui Antiochus; știind că fratele mai mic⁴⁴ este îngrozit de împresurarea suferită avea convingerea că poate fi primit în Alexandria cu ajutorul surorii sale⁴⁵ și cu consimțămîntul prietenilor fratelui său; de aceea n-a încetat să o roage mai întîi pe sora sa, apoi pe frații săi și, în sfîrșit, pe prietenii acestora, pînă ce a dobîndit împăcarea cu ei. Ptolemaeus îl făcuse pe Antiochus să fie privit de toți aceștia cu ochi bănuitori pentru că lăsase o garnizoană puternică la Pelusium, deși îi lăsase lui restul Egiptului. Era evident că în felul acesta Antiochus ținea în mîini cheile Egiptului, încît putea să-și aducă acolo din nou armata, oricînd voia; Ptolemaeus le arată că războiul dintre frați va avea ca rezultat faptul că învingătorul obosit și el de lupte, nu va putea nicidecum face față lui Antiochus. Aceste observații înțelepte au fost primite cu o mare încuviințare de fratele mai mic și de acei care se aflau cu acesta. Sora lor le-a fost de mare ajutor, nu numai dîndu-le sfaturi, ci și făcîndu-le rugăminți. Restabilindu-se înțelegerea între toți, fratele cel mai mare este primit în Alexandria, fără vreo împotrivire nici

chiar din partea populației, care avusese de pățimit în timpul războiului prin lipsa aprovizionărilor, deoarece nu se mai putea transporta nimic din interiorul Egiptului, atît în timpul asediului, cît și după ce Antiochus s-a îndepărtat de la zidurile Alexandriei. Pe Antiochus trebuia să-l bucure această situație dacă ar fi venit — cum spunea el — cu armata în Egipt pentru a-l readuce pe tron pe Ptolemaeus. Era însă un simplu pretext, pe care-l întrebuițase față de toate cetățile Asiei și Greciei în răspunsurile pe care le dădea solilor primiți și în scrisorile pe care le trimitea cetățitorilor. Împăcarea fraților l-a supărat atît de mult, încît se pregătea acum de război împotriva amîndorura cu o înverșunare și dușmănie mult mai mare decît în trecut contra unuia singur. El a și trimis de îndată o flotă la Cypru, iar cînd s-a împrimăvărat a pornit el însuși cu armata spre Egipt, oprindu-se la Coele—Syria. În apropiere de Rhinocolura⁴⁶, trimișii lui Ptolemaeus au întîlnit pe Antiochus: aceștia i-au adus mulțumiri pentru restaurarea regelui lor pe tronul părintesc și i-au cerut să-și mențină sprijinul și să spună ce are de gînd să facă, ca nu cumva devenind din aliat dușman, să recurgă la forța armelor. Antiochus le-a răspuns că „nu va rechema nici flota și nici armata decît cu condiția ca Ptolemaeus să-i cedeze Cyprul în întregime, precum și ținutul care se găsește în jurul gurii Nilului, numit Pelusium. Antiochus a și fixat un termen pînă cînd va trebui să primească răspunsul cu privire la aceste condiții.

XII Scurgîndu-se cea din urmă zi din armistițiul acordat... Antiochus a dat ordin comandanților⁴⁷... să intre prin gurile Nilului și să meargă în Pelusium... și el însuși pătrunzînd în Egipt prin pustiul Arabiei... a fost primit de locuitorii orașului Memphis și de ceilalți egipteni, în parte de bunăvoie, în parte de teamă; apoi a coborît în marș moderat spre Alexandria.

Trecînd fluviul Nil la Eleusin⁴⁸, într-un punct situat la 4 000 de pași de Alexandria, i-au ieșit în cale solii romani. Antiochus i-a salutat și a întins mîna lui Popillius, care i-a predat tăblițele cuprinzînd decretul senatului și, înainte de toate, l-a poftit să-l citească. Antiochus

a citit de la un capăt la altul tăblițele și a spus că va studia împreună cu prietenii săi ce trebuie să facă, dar Popillius, potrivit cu firea lui de om aspru, a trasat cu varga pe care o avea în mână un cerc împrejurul regelui și i-a spus: „Înainte de a ieși din acest cerc să dai răspunsul pe care să-l duc senatului“. Uimit de acest ordin atît de răspicat, Antiochus a șovăit puțin, apoi a grăit: „Voi îndeplini hotărîrea senatului“. Abia atunci, în sfîrșit, Popillius a întins mîna regelui ca unui aliat și prieten. Antiochus părăsi Egiptul la termenul fixat, iar delegații romani plecară pe mare la Cypru, după restabilirea de curînd a buneî înțelegeri între frați, întărită de autoritatea sa. De la Cypru, solii senatului trimiseră acasă flota lui Antiochus, care într-o bătălie biruise pînă atunci navele egiptene.

Această solie a lui Popillius a rămas vestită în toate țările, căci fără îndoială ea a smuls Egiptul din mîinile lui Antiochus, care pusese stăpînire pe el, și a înapoiat regatul părintesc dinastiei Ptolemaeilor.

Dintre cei doi consuli ai acestui an, unul s-a distins în timpul consulatului său printr-o strălucită biruință, iar celălalt a rămas obscur, deoarece i-a lipsit prilejul pentru fapte de seamă⁴⁹. Acesta din urmă după ce a fixat legiunilor data pentru adunare, a intrat în locul sacru⁵⁰ fără a fi luat auspiciile. Augurii, cînd li s-a adus acest fapt la cunoștință, au declarat că convocarea s-a făcut prin călcarea rînduielilor. Plecat în Gallia, el și-a stabilit tabăra lîngă Campi Macri, la poalele munților Sicimina și Papinus⁵¹. Apoi și-a instalat tabăra de iarnă în aceleași locuri, împreună cu aliații de drept latin.

Legiunile romane, deoarece convocarea lor se făcuse în mod neregulat, rămăseseră la Roma. Praetorii, cu excepția lui C. Papirius Carbo, căruia îi căzuse la sorți Sardinia, au plecat în provinciile lor. Senatorii au hotărît ca Papirius Carbo să rămînă la Roma pentru a împărți dreptatea — căci el avea și această însărcinare — în procesele dintre cetățenii romani și străini.

XIII Și Popillius și delegația care fusese trimisă la Antiochus s-au întors la Roma. Popillius a adus la cunoștință că neînțelegerile dintre regi au fost înlătu-

rate, iar armata lui Antiochus a fost retrasă din Egipt în Syria. S-au înfățișat apoi înșiși trimișii regilor⁵². Împuterniciții lui Antiochus au declarat că pentru regele Syriei pacea pe care a hotărît-o senatul e socotită mai presus de orice biruință și că s-a supus poruncilor delegaților romani întocmai ca unor ordine date de zei. Apoi trimișii i-au felicitat pe romani pentru biruință, la care regele ar fi venit într-ajutor — spuneau ei — cu toate forțele sale, dacă i s-ar fi ordonat aceasta.

Delegații lui Ptolemaeus au adus mulțumiri în numele regelui și al Cleopatrei, declarînd că aceștia datorează senatului și poporului roman mai mult decît părinților lor, mai mult chiar decît zeilor nemuritori, căci cu ajutorul senatului și poporului roman au fost eliberați de un asediu foarte nenorocit și li s-a înapoiat regatul părintesc aproape pierdut. Senatul a răspuns: „Antiochus a procedat drept și corect supunîndu-se trimișilor romani. Acest lucru este plăcut senatului și poporului roman“. Regilor Egiptului, lui Ptolemaeus și Cleopatrei, li s-a dat răspunsul că: „Senatul se bucură foarte mult pentru binele și folosul care li s-a adus. Senatul se va strădui ca ei să vadă întotdeauna cel mai mare sprijin al domniei lor în ocrotirea poporului roman“. Praetorul C. Papirius a primit însărcinare să trimită darurile, care se oferă în asemenea împrejurări, trimișilor străini.

Pe urmă, a fost predată o scrisoare din Macedonia, care a îndoit bucuria biruinței: se spunea că regele Perseus se află în mîinile consulului.

După ce delegațiile străine au fost concediate, s-a trecut la discutarea nemulțumirii dintre locuitorii orașului Pisae și cei din orașul Luna. Delegații pisani se plîngeau că coloniștii romani din Luna îi alungă de pe ogoarele lor, iar cei din Luna susțineau că pămîntul despre care e vorba li s-a atribuit lor de către triumviri⁵³. Senatul a trimis o comisie de cinci senatori pentru a cerceta pricina și a statornici hotarele. Din comisie făceau parte: Q. Fabius Buteo, P. Cornelius Blasio, T. Sempronius Musca, L. Naevius Balbus și C. Appuleius Saturninus.

A venit o solie comună și din partea lui Eumenes și a fraților săi, Attalus și Athenaeus pentru a transmite felicitări de izbîndă.

Pe Masgaba, fiul regelui Masinissa, debarcat la Puteoli, l-a întîmpinat quaestorul L. Manlius, avînd cu el bani pentru a-l conduce la Roma pe cheltuiala statului. Îndată ce a sosit, senatul i-a acordat audiență. Acest tînăr a vorbit atît de frumos, încît lucrurile care erau prin ele înșile plăcute el le făcea încă și mai plăcute prin vorbele sale. El a amintit cîți pedestrași, cîți călăreți, cîți elefanți, cît grîu a trimis tatăl său în Macedonia în cei patru ani ai războiului: „Dar — spunea el — două fapte îl fac să roșească: mai întîi, senatul, prin împuternicirii săi, în loc să dea poruncă a făcut rugăminți; al doilea, că i s-a trimis bani pentru grîu. Masinissa n-a uitat că poporul roman a fost acela care i-a dat regatul și încă i l-a mărit. Mulțumit numai cu folosința regatului său, el știe că dreptul de proprietate rămîne al celor ce i l-au dăruit. Este drept deci ca ei să nu-l roage și să nu cumpere pe bani din roadele pămîntului pe care l-au dăruit. Lui Masinissa îi este și îi va fi de ajuns ceea ce va rămîne pe deasupra de la poporul roman”. Plecat cu însărcinarea să aducă la cunoștință aceasta, l-au ajuns din urmă călăreți trimiși de tatăl său care să-l anunțe că Macedonia a fost biruită și să-i comunice să felicite senatul, arătînd că tatăl său se bucură atît de mult, încît vrea să vină la Roma să ofere un sacrificiu și să aducă mulțumiri lui Jupiter Optimus Maximus în Capitoliu, și, dacă aceasta este pe placul senatului, să facă rugămintea a-i încuviința călătoria.

XIV Micului fiu de rege i s-a răspuns astfel: „Tatăl tău Masinissa să procedeze după cum i se cuvine unui bărbat recunoscător și bun, pentru a prețui și cinsti o faptă frumoasă la care fusese îndreptățit. Poporul roman în războiul punic⁵⁴ a fost ajutat prin sprijinul lui puternic și credincios, și el și-a cîștigat regatul cu sprijinul poporului roman. După aceea, în trei războaie, purtate rînd pe rînd cu trei regi, Masinissa s-a achitat de toate îndatoririle. Nu este de mirare că acest rege se bucură, într-adevăr, de biruința poporului roman, căci el și-a

legat întreaga soartă, și pe a sa, și pe a regatului său, de soarta Romei. Să mulțumească deci zeilor acasă la el pentru victoria poporului roman. La Roma va face acest lucru fiul său în locul lui. Sînt îndeajuns felicitările prezentate în numele său propriu și al tatălui său. Senatul este de părere că părăsirea regatului și plecarea lui Masinissa din Africa, pe lîngă că e nefolositoare sieși, nu este nici în interesul poporului roman“.

Masgaba mai cerea și înlocuirea lui Hanno, fiul lui Hamilcar, ca ostatic... Quaestorul a primit însărcinarea, printr-un *senatus-consultum*, să cumpere fiului de rege daruri în valoare de 1 000 de libre de argint, să-l însoțească pînă la Puteoli, să suporte toate cheltuielile șederii sale în Italia, precum și să închirieze două vase pentru călătoria de înapoiere a lui și a suitei sale în Africa. Toți însoțitorii săi, liberi sau sclavi, au primit în dar veșminte.

Nu mult după aceea a sosit o scrisoare de la Misagenes, al doilea fiu al lui Masinissa, în care se spunea că „după înfrîngerea lui Perseus, L. Paulus l-a trimis în Africa împreună cu călăreții săi. În cursul călătoriei, flota sa a fost împrăștiată de furtună în Marea Adriatică, iar el a ajuns cu trei vase la țarm, la Brundisium, unde se află bolnav“. Acestuia, prin quaestorul L. Stertinus, i-au fost trimise la Brundisium aceleași daruri care au fost date la Roma fratelui său. Quaestorul a primit însărcinarea să se îngrijească să pună la dispoziție o locuință pentru găzduire...⁵⁵

XV îi repartizaseră pe fiii de libertți în cele patru triburi urbane, în afară de cei care aveau un fiu mai mare de cinci ani, dispunîndu-se ca aceștia să rămîină în tribul unde fuseseră recenzați în ultimul recensămînt; de asemenea libertților care aveau una sau mai multe proprietăți la țară în valoare mai mare de 30 000 de sesterți... li s-a menținut dreptul de a fi recenzați... Deoarece aceste măsuri fuseseră respectate pînă atunci, Claudius susținea că „un censor nu poate lipsi de dreptul de alegător fără hotărîrea adunării poporului nici măcar pe un singur om, necum o întregă categorie socială. Căci dacă l-ar putea scoate pe cineva din tribul său —

de fapt aceasta înseamnă a-l obliga să-și schimbe tribul — de aici ar rezulta și posibilitatea de a-l îndepărta din toate cele 35 de triburi, cu alte cuvinte de a-i răpi dreptul de cetățenie și libertate, prin urmare ar însemna nu fixarea tribului din care trebuie să facă parte cineva, ci excluderea lui totală de la recensământ⁵⁶. Acestea au constituit subiectul discuțiilor dintre censori. În cele din urmă, ei au căzut de acord ca în *Atrium Libertatis* să se tragă la sorti unul din cele patru triburi urbane, în care să intre toți foștii sclavi. A ieșit la sorti tribul Esquilin. Ti. Gracchus a declarat că este de acord ca toți foștii sclavi să fie recenzați în cadrul acestui trib. Înțelegerea dintre censori le-a făcut mare cinste în senat. S-au adus mulțumiri atît lui Sempronius pentru stăruința lui în înfăptuirea unui plan bun, cît și lui Claudius, pentru că nu a împiedicat aducerea lui la îndeplinire. Acești censori au dat afară din rîndurile senatorilor și au silit să-și vîndă calul⁵⁷ un număr mai mare de oameni decît înaintașii lor. Pe cei excluși, censorii i-au scos din triburile lor, reducîndu-i la situația de *aerarii*. Nici unul dintre cei înfierați de către unul din censori nu a găsit sprijin la celălalt. Censorii, potrivit obiceiului, au cerut prelungirea dregătoriei lor pe timp de un an și șase luni, ca să se poată îngriji de încheierea lucrărilor publice în curs de executare și pentru a supraveghea lucrările date de ei în antrepriză, dar tribunul plebei Cn. Tremellius, nemulțumit că nu a fost ales senator, s-a opus prelungirii.

În același an, C. Cicerius a sfînțit, pe muntele Alban⁵⁸ un templu zeiței Moneta⁵⁹, la cinci ani după ce făgăduise acesteia că-l va înălța.

În același an, a fost consacrat ca preot al lui Marte L. Postumius Albinus.

XVI La propunerea consulilor Q. Aelius și M. Iunius în legătură cu împărțirea provinciilor, senatorii au hotărît ca Hispania, care în timpul războiului cu Macedonia fusese o singură provincie, să fie împărțită din nou în două, ca Macedonia și Illyricum, să rămînă mai departe sub conducerea acelorași, a lui L. Paulus și L. Anicius, ajutați de priceperea legaților⁶⁰, pînă cînd ei vor face

rinduială în situația tulbure creată acolo de război și vor reorganiza aceste provincii altfel decât fuseseră, sub forma de regat. Consulilor le-au fost decretate Pisae și Gallia, cu câte două legiuni⁶¹ ... pedestrași și 400 de călăreți⁶². Praetorilor le-au ieșit la sorți: praetura urbană — lui Q. Cassius; jurisdicția asupra străinilor — lui M. Iuventus Thalna⁶³; Sicilia — lui Ti. Claudius Nero; lui Cn. Fulvius — Hispania Citerior; Hispania Ulterior — lui C. Licinius Nerva. Lui A. Manlius Torquatus îi revenise Sardinia, dar el nu a putut pleca în provincia sa, fiind reținut printr-un *senatus-consultum*, ca să cerceteze câteva crime capitale.

Apoi senatul a fost consultat în privința unor semne aduse la cunoștință. Se spunea că la Velia⁶⁴ trăsnetul lovise templul zeilor penate, iar în orașul Minervium⁶⁵, două porți și o parte din zid. La Anagnia⁶⁶ plouase cu pământ. La Lanuvium a fost văzută o torță pe cer. Cetățeanul roman M. Valerius anunță că pe ogorul arendat de el la Calatia din vatra sa a curs sânge vreme de trei zile și două nopți. Mai cu seamă această din urmă minune i-a împins pe decemvirii însărcinați de senat să consulte cărțile sibylline; ei au hotărât să se facă rugăciuni publice timp de o zi și au sacrificat în for 50 de capre. Și pentru alte semne s-au făcut rugăciuni încă o zi la toate templele și au fost jertfite vite mari, iar orașul a fost purificat⁶⁷. Pe urmă, senatul, pentru a da zeilor nemuritori cinstirea cuvenită, a decretat: „Deoarece potrivnicii au fost biruiți, regii Perseus și Gentius capturați și, în același timp, regatele lor, Macedonia și Illyricum au intrat sub stăpânirea poporului roman, se însărcinează praetorii Q. Cassius și M. Iuventus să aibă grijă ca la toate templele să se depună tot atâtea daruri ca și în timpul consulatului lui Ap. Claudius și M. Sempronius pentru înfrângerea regelui Antiochus“.

XVII Senatul a desemnat apoi împuterniciți, cu ale căror sfaturi comandantii L. Paulus și L. Anicius să rînduiască administrația în Macedonia și Illyricum.

Au fost numiți 10 împuterniciți pentru Macedonia și cinci pentru Illyricum. În Macedonia au fost trimiși

întîi: A. Postumius Luscus și C. Claudius, amîndoi foști censori, Q. Fabius Labeo⁶⁸ . . . C. Licinius Crassus, fost coleg de consulat al lui Paulus, apoi, prin prelungirea funcțiunii sale, comandant în Gallia. În afară de acești foși consuli, senatul a numit și pe Cn. Domitius Ahenobarbus, Ser. Cornelius Sulla, L. Iunius, T. Numisius Tarquiniensis și pe A. Terentius Varro. Pentru Illyricum au fost numiți: fostul consul P. Aelius Ligus, C. Cicereius și Cn. Baebius Tamphilus — cel din urmă fusese praetor în anul precedent, iar Cicereius cu mai mulți ani înainte — precum și P. Terentius Tuscivicanus⁶⁹ și P. Manilius. Apoi senatorii i-au invitat pe consuli să-și ia în primire cît mai curînd posturile de comandă în provincii, fie prin învoială între ei, fie prin tragere la sorți, deoarece unul dintre ei trebuie să ia locul lui C. Licinius în Gallia, căci acesta fusese numit legat. Ei au preferat tragerea la sorți. Lui M. Iunius i-a revenit Pisae. El avusese însărcinarea ca, înainte de a pleca în provincie, să introducă în senat delegațiile sosite la Roma din toate părțile pentru a prezenta felicitări. Lui Q. Aelius i-a căzut la sorți Gallia. Dar, deși împuterniciții erau astfel de bărbați încît înțelepciunea lor îndreptăța nădejdea că comandanții nu vor lua nici o măsură nedemnă de firea iertătoare și măreția poporului roman, totuși în senat au fost fixate, în linii generale, directivele⁷⁰ pe care împuterniciții aveau să le ducă de la Roma comandanților.

XVIII Acestea prevedeau ca „înainte de toate macedonenii și illyrii să fie liberi, pentru ca astfel toate neamurile să vadă limpede că armele poporului roman nu aduc robie oamenilor liberi, ci, dimpotrivă, libertate celor înrobiți, iar neamurile libere să fie încredințate că sub ocrotirea poporului roman libertatea le va fi asigurată de-a pururi; apoi neamurile, care în timpul de față se bucură de un regim cu regi mai blînzi și mai dreپți din considerație față de poporul roman, să știe că dacă regii lor vor purta vreodată război împotriva poporului roman, acesta se va sfîrși printr-o biruință romană, care aduce libertate popoarelor. Se dispunea apoi desființarea dajdiilor pe minerit în Macedonia, care

reprezentau sume uriașe, precum și arenzile pentru pământurile statului, căci acestea nu puteau fi încasate fără publicani⁷¹, iar unde se ivește publicanul acolo ori dispăre orice legalitate, ori se desființează orice libertate pentru aliați. Nici chiar macedonenii nu pot percepe arenzile, căci acolo unde prada se află la îndemîna administratorilor, acolo vor fi mereu pricini de tulburări și vrajbe. Nu au admis ca poporul întreg să ia parte la adunare... pentru a se înlătura puțința ca vreun necinstit lingușitor al mulțimii să tîrască vreodată libertatea dată pentru a o folosi cu cumpătare sănătoasă, într-o anarhie bolnăvicioasă; s-a hotărît ca Macedonia să fie împărțită în patru regiuni și fiecare regiune să aibă sfatul ei⁷². S-a mai prevăzut ca macedonenii să plătească poporului roman numai jumătate din tributul pe care-l plăteau regilor“.

Dispoziții asemănătoare au fost date și în privința Illyriei. Rezolvarea celorlalte probleme a fost lăsată pe seama comandanților supremi și a împuțerniciților senatului, care prin activitatea lor pe teren vor putea lua măsuri mai potrivite.

XIX Printre numeroși trimiși ai regilor, neamurilor și popoarelor, privirile și atenția tuturor au fost atrase de Attalus⁷³, fratele regelui Eumenes. Căci el a fost primit de tovarășii săi de arme din acest război cu aceeași dragoste pe care i-ar fi arătat-o regelui Eumenes însuși. Două temeuri, cinstite în aparență, l-au adus la Roma: unul, ca să prezinte felicitări pentru biruința la care a luat parte și el personal; al doilea, ca să se plîngă de năvălirile gallilor, din partea cărora fratele său a suferit o înfrîngere, încît fusese în primejdie să-și piardă tronul. El mai avea și o tainică nădejde de a primi de la senat o cinstire și o răsplată pe care cu greu le putea dobîndi fără să aducă o atingere lealității față de fratele său. Printre romani se găseau și răi sfătuitori care ațîțau lăcomia lui Attalus, trezind diferite nădejdi în sufletul lui. Iată ce-i spuneau aceștia: „În privința lui Attalus și Eumenes, la Roma se crede că cel dintîi este un prieten sigur al romanilor, pe cînd celălalt nu este un aliat credincios nici al romanilor, nici al lui Perseus.

Astfel că nu era greu de văzut ce ar putea obține mai degrabă Attalus de la senat: ori avantaje pentru el însuși, ori luarea de măsuri împotriva fratelui său, atît de mult înclină senatorii să acorde unuia totul și să refuze celuilalt totul“.

După cum au arătat mai tîrziu evenimentele, Attalus făcea parte dintre acei oameni care doresc tot ce le făgăduiește nădejdea, dar prevenirea unui prieten sincer a pus un fel de frîu dorințelor lui. Între cei din jurul său se afla și un medic, Stratius, trimis dinadins de Eumenes, bănuitor, ca să iscodească activitatea fratelui său la Roma și să-i fie un sfetnic credincios dacă l-ar vedea că se depărtează de la buna-credință. Plecîndu-și urechile la sfaturile sfetnicilor săi, sufletul lui Attalus era prins în mreje cînd Stratius a găsit prilejul prielnic de a îndrepta o situație aproape pierdută, spunîndu-i: „Alții și-au crescut domnia pe alte căi, dar acest regat nou al fraților, lipsit de temelii străvechi solide, se păstrează numai prin buna înțelegere între frați. Unul singur poartă titlul, și semnul distinctiv pe cap, coroana de rege, dar în realitate domnesc toți frații. Pe Attalus, fiind al doilea în etate, cine nu-l consideră rege? Aceasta, nu numai fiindcă oricine vede nemăsuratele sale bogății ce posedă, ci și fiindcă în curînd el va moșteni fără îndoială domnia de la Eumenes, bolnăvicios, bătrîn și fără copii legitimi — căci el nu recunoscuse încă pe copilul care a domnit după el. La ce-i slujește să întrebuițeze forța, cînd același rezultat va veni în curînd de la sine? Apoi, atacurile gallilor au adus o nouă urgie regatului. Acestora, chiar și prin unirea și buna învoire a regilor, cu greu li se poate împotrivi. Dacă însă războiul dinafara hotarelor ar mai fi însoțit și de o răscoală internă, atunci nu ar mai fi chip de a rezista. Attalus nu ar dobîndi altceva decît ca fratele său să nu moară domnind, spulberîndu-și însă singur sieși nădejdea de a domni el însuși în curînd. Dacă salvarea domniei fratelui său și uzurparea ei ar fi două lucruri la fel de glorioase, este mai prețioasă totuși slava de a-i salva, din iubire frățească, domnia. Detronarea ar fi o fărădelege de toți urîtă, aproape un paricid. Atunci ce mai șovăiește Attalus ca să ia o adevărată hotărîre?

Vrea el oare să ceară numai o parte din domnie fratelui său sau vrea s-o uzurpe în întregime? Dacă vrea numai o parte, atunci amîndoi vor fi slabi, cu puterile împărțite și amenințați de tot felul de încălcări și jigniri. Dacă îi va lua întreaga domnie, va porunci el ca fratele său mai mare să rămînă un simplu particular sau îl va trimite în surghiun, cînd e atît de bătrîn și de slăbit trupește, ... sau va porunci să moară? Sfirșitul lui Perseus îi oferă o pildă izbitoare, ca să nu mai vorbim de sfirșitul, cunoscut din tragedii, al fraților nelegiuiți⁷⁴. Diadema pe care a răpit-o fratelui său⁷⁵, ucigîndu-l, Perseus a depus-o, prosternîndu-se la picioarele dușmanului învingător, în templul din Samothracia, ca și cînd zeii prezenți acolo i-ar fi dat această osîndă pentru fărădelegea sa. Cei care acum îl îndeamnă la fărădelege, nu ca prieteni ai lui, ci ca dușmani ai lui Eumenes, îi vor lăuda pietatea și statornicia dacă va arăta fratelui său pînă la urmă bună-credință“.

XX Aceste cuvinte au stîrnit un adînc răsunset în sufletul lui Attalus. De aceea, fiind introdus în senat, el a prezentat felicitările pentru biruință și a arătat modest atît meritele sale proprii, cît și pe cele ale fratelui său în acel război, „dacă acestea pot fi numite într-adevăr merite“; a vorbit și despre recentele răscoale de mari proporții ale gallilor. A cerut ca senatul roman să trimită la ei împuterniciți care, prin autoritatea lor, să hotărască pe galli să renunțe la arme.

După îndeplinirea, în folosul regatului, a însărcinării sale, Attalus a cerut pentru sine orașele Aenus și Maronea. Astfel, după ce a spulberat nădejdea celor ce crezuseră că va cere împărțirea regatului, aducîndu-i învinuiri fratelui său, s-a retras din senat. Arareori s-a întîmplat ca vreun rege sau vreo persoană particulară să fie ascultată de senat cu atîta bunăvoință și cu un interes atît de unanim. El a fost copleșit cu tot felul de onoruri și daruri, atît la Roma, cît și în drum spre patrie.

Între multele solii venite din Asia și din Grecia, atenția Romei a fost atrasă în cea mai mare măsură de trimișii rhodienilor⁷⁶. La început ei purtaseră haine albe,

după cum se cuvine celor care aduc felicitări; de bună seamă, dacă s-ar fi arătat în veșminte cernite, puteau da aparența că sînt în doliu, pentru că ar plînge nenorocirea lui Perseus. La întrebarea consulului M. Iunius, dacă soliei rhodiene, care aștepta, stînd în picioare, în Comitium să i se ofere adăpost, întreținere și audiență, senatorii au hotărît că față de aceștia nu trebuie arătat nici un fel de ospitalitate; consulul, ieșind din senat, a declarat rhodienilor care spuneau că au venit ca să-i aducă felicitări pentru biruință și să dezvinovățească cetatea de acuzațiile ce i se aduceau, precum și să ceară să fie admiși în audiență în senat: „Romanii obișnuiesc să ofere cu bunăvoință atît ospitalitatea, cît și audiența în senat aliaților și prietenilor lor, dar în acest război rhodienii n-au meritat să fie socotiți prieteni și aliați”. Auzind aceste cuvinte, rhodienii s-au aruncat la pămînt cu toții, rugînd pe consul și pe toți care erau de față să nu creadă îndreptățite noile și mincinoasele învinuiri ce li se aduc în prezent, socotindu-le mai însemnate decît meritele lor vechi, pentru care stau mărturie ei înșiși. Apoi s-au îmbrăcat numaidecît în doliu și umblau din casă în casă pe la fruntașii romanilor cu rugăminți și tînguiri, cerîndu-le să cunoască faptele adevărate înainte de a-i condamna.

XXI M.Iuventius Thalna, praetorul însărcinat cu judecarea neînțelegerilor dintre cetățenii romani și străini, căuta să aprindă ura în popor împotriva rhodienilor și făcuse propunerea să se declare război rhodienilor și să se aleagă dintre magistrații în funcțiune comandantul flotei în vederea războiului, nădăjduind că acela va fi el însuși. Acest proiect a întîmpinat însă împotrivi-rea tribunilor plebei M. Antonius și M. Pomponius; iar praetorul a creat un precedent nou și un exemplu dăunător pentru că, fără să consulte senatul și fără a-i înștiința pe consuli, după propria sa părere, a unuia singur, a pus poporului întrebarea: „Vrea și poruncește poporul roman să se declare război rhodienilor?” — pe cînd în trecut senatul era întrebat mai întîi și numai după aceea poporul. Propunerea era adusă în fața poporului cu încuviințarea senatului. Și tribunii plebei au

nesocotit tradiția, formulînd împotrivirea lor, înainte de a se fi dat cetățenilor puțința de a susține sau a combate propunerea. Căci de foarte multe ori s-a întîmplat ca aceia care la început nu cunoșteau lipsurile proiectului să le afle din discursurile celor care erau contra și să-și schimbe pe urmă părerea, iar cei veniți cu gîndul de a vota împotriva propunerii o aprobau acum, convinși de temeiurile aduse de susținătorii ei. Era pe vremea aceea o adevărată întrecere între praetori și tribunii plebei de a proceda fără rost în toate... tribunii plebei imitau graba praetorului⁷⁷... intervenind înainte de vreme. Ei invocau pretextul ca pînă la întoarcerea comandantului suprem...

XXII „Dacă noi, rhodienii, am greșit sau nu, aceasta este îndoielnic pînă în prezent, dar îndurăm pedepsele și întreaga dezonoare. Altă dată, cînd am venit la Roma după înfrîngerea carthaginezilor, a lui Filip și a lui Antiochus, ca să vă felicităm, părinți conscriși, eram conduși în senat din locuință oficială, din senat, în Capitoliu, ca să ducem ofrande zeilor voștri...; acum însă venim dintr-un han murdar, unde cu greutate am fost primiți cu plată, nevoiți să rămînem la marginea orașului; aproape ca niște dușmani, venim în senatul roman îmbrăcați în aceste haine de doliu, noi, rhodienii, căroră de curînd le-ați dăruit provinciile Lycia și Caria⁷⁸, răsplată și cinste nemăsurată. Aflăm că ați dispus ca și macedonenii și illyrii să fie liberi, deși, înainte de a se război cu voi, fuseseră robi. Noi nu pizmuim pe nimeni pentru norocul lui, ci, dimpotrivă, recunoaștem firea iertătoare a poporului roman. Dar pe noi, rhodienii, care în acest război n-am făcut nimic decît că am stat liniștiți, aveți de gînd să ne considerați dușmani și nu aliați? Desigur, voi sînteți aceiași romani, care vă mîndriți că războaiele voastre sînt fericite pentru că sînt îndreptățite, și vă mîndriți nu de sfîrșitul lor victorios, ci pentru că ați apărut o cauză dreaptă. Carthaginezii au devenit dușmanii voștri, fiindcă au atacat Messana în Sicilia, iar Filip, fiindcă a asediat Athena, fiindcă a amenințat să înrobească Grecia și fiindcă l-a ajutat pe Hannibal cu bani și trupe. Însuși Antiochus, chemat de aetolieni,

dușmanii voștri, a trecut cu flota lui din Asia în Grecia. După ocuparea orașelor Demetrias și Chalcis și a strîmtorii Thermopylaelor, el a încercat să vă doboare pe voi din stăpînirea puterii voastre. Cauza războiului vostru cu Perseus a fost că el a împresurat pe un aliat al vostru, a omorît mai mulți regi și cîrmuitori de neamuri și popoare. Dar care va fi pricina nenorocirii noastre, dacă avem să fim hărăziți de voi pierzării? Încă nu despart cauza cetății noastre de cauza concetățenilor noștri Polyaratus și Dinon și a altor rhodieni, pe care i-am adus cu noi să vi-i predăm. Dacă noi, toți rhodienii, am fi la fel de vinovați, atunci care ar fi fărădelegea noastră în acest război? Pentru că am fost de partea lui Perseus și, după cum în războiul pe care Antiochus și Filip l-au purtat împotriva noastră am fost pentru voi și împotriva regilor, tot astfel acum am fost pentru rege și contra voastră. Întrebați-i pe C. Livius și pe L. Aemilius Regillus, care au comandat flotele voastre în Asia, cum obișnuim noi să-i sprijinim pe aliații noștri și cît de strașnic ducem un război. În trecut, navele voastre nu au dat nici o bătălie fără participarea noastră. Flota noastră a luptat singură, o dată la Samos, a doua oară în Pamphylia împotriva unui comandant ca Hannibal. Această izbîndă este și mai glorioasă pentru noi, căci la Samos am pierdut o mare parte a vaselor noastre într-o bătălie nenorocoasă, pierzînd totodată și floarea tineretului nostru. Nici chiar marele prăpăd suferit nu ne-a înspăimîntat, ci am îndrăznit din nou să ieșim în calea flotei regești care venea din Syria. Aceste fapte nu de aceea le-am amintit ca să ne mîndrim cu ele, situația noastră nici nu ne îngăduie acum aceasta, ci numai ca să arăt cum obișnuiesc rhodienii să-și sprijine aliații.

XXIII După înfrîngerea lui Filip și a lui Antiochus, am primit cele mai mari recompense de la voi. Dacă norocul lui Perseus ar fi fost la fel cum este al vostru acum, mulțumită milostivirii zeilor și propriei voastre vitejii, și ne-am fi dus la regele biruitor în Macedonia, ce i-am fi spus, la urma urmei? Că l-am ajutat cu bani și cu grîu? Cu trupe auxiliare terestre sau cu forțe

navale? Ce fortificații am deținut noi? Unde am luptat noi? Sub conducerea comandanților lui, sau singuri? Dacă ne-ar întreba în ce loc s-a alăturat un ostaș al nostru, o navă a noastră la forțele lui Perseus, ce am putea răspunde? Poate ne-am apăra cauza în fața învingătorului, după cum pledăm acum în fața voastră. Căci, trimițând delegați la ambele părți pentru a le îndemna la pace, am ajuns să nu avem recunoștință din partea nimănui, ba din partea unuia sîntem chiar acuzați și primejduiți. Cu toate acestea, Perseus pe bună dreptate ne-ar aduce învinuiri — ceea ce voi, părinți conșcși, nu puteți face — că noi, la începutul războiului am trimis soli la voi, ca să vă făgăduim cele ce sînt necesare războiului; că vom sta la dispoziție în toate privințele, cu trupele noastre navale, cu arme, și cu tineretul nostru ca și în războaiele dinainte. Dacă nu v-am dat aceste ajutoare, aceasta s-a întîmplat din pricina voastră, căci din felurite motive ați refuzat ajutorul nostru. Așadar, noi nu am săvîrșit nici un act de vrăjmășie față de voi, n-am lipsit nici de la îndatoririle noastre de aliați, ci tocmai de voi am fost împiedicați să le îndeplinim. Atunci cum? — veți zice voi — în cetatea voastră, rhodieni, nu s-a făcut și nu s-a spus nimic contra voinței noastre, pentru ca poporul roman să se supere pe bună dreptate? Nu mă gîndesc să apăr ceea ce s-a întîmplat în fapt (nu sînt atît de nesăbuit), ci voi despărți interesele statului de vina particularilor. Nu există vreo cetate unde să nu fie uneori și cetățeni ticăloși, și totdeauna o mulțime nepricepută. Am auzit că și la voi au existat demagogi care, lingușind mulțimea, căutau să profite, că o dată poporul de la voi s-a rupt în două și că v-a scăpat din mîini cîrmuirea statului. Dacă acest lucru s-a putut întîmpla la voi, într-un stat cu moravuri atît de statornicite, atunci se poate mira cineva că și la noi au fost cîțiva care, căutînd să intre în grațiile regelui Perseus, au condus pe căi rele norodul nostru prin sfaturile lor? Tot ce au putut însă dobîndi ei a fost că nu ne-am împlinit datoria.

Nu voi trece peste faptul care constituie cea mai grea învinuire împotriva cetății noastre în acest război, anume că am trimis delegați în același timp la voi și

la Perseus, pentru a mijloci pacea; sminteala trimisului nostru — cum am aflat-o pe urmă — a dat o formă prostească demersului nostru nefericit. Se știe că el a vorbit pe un ton asemănător cu cel folosit de solul roman C. Popillius, pe care l-ați trimis la Antiochus și la Ptolemaeus ca să-i invite să renunțe la război. Totuși, limbajul folosit de trimisul nostru — fie că trebuie numit trufie, fie prostie — a fost la fel întrebuințat atît față de voi, cît și în prezența lui Perseus. Firea cetăților seamănă cu cea a fiecărui om. Și unele neamuri sînt supărăcioase, altele îndrăznețe, unele fricoase, altele sînt aplecate spre băutură, spre patimile dragostei. Se spune că athenienii sînt iuți și îndrăzneți peste puterile lor, iar spartanii înceți, pășesc anevoie la îndeplinirea chiar a acțiunilor în care se încred. Nu pot tăgădui că și toată Asia fiind mai prejos în talente, vorba oamenilor noștri este întrucîtva mai îngîmfată, fiindcă ni se pare că sîntem mai presus de cetățile vecine, nu atît din pricina forțelor noastre, cît din cauza cinstirii și aprecierilor voastre. Solia aceea a noastră a primit destulă pedeapsă chiar atunci cînd ați concediat-o cu un răspuns atît de trist. Dacă atunci răspunsul vostru nu ne-a adus destulă rușine, acum negreșit situația delegației noastre atît de jalnică și umilă, este o ispășire mai mare decît a meritat trufașa solie de atunci. Oamenii supărăcioși urăsc trufia — mai ales cea care se manifestă în cuvinte; cei înțelepți rîd de ea, mai cu seamă dacă e arătată de către un om mai de jos față de unul mai de sus, dar nimeni n-a socotit-o demnă de pedeapsa cu moartea. Într-adevăr, singura primejdie era ca nu cumva rhodienii să-i disprețuiască pe romani. Unii aduc jigniri chiar zeilor, rostindu-le vorbe prea urîte, dar n-am auzit ca pentru aceasta să-l lovească trăsnetul pe vreunul.

XXIV Atunci ce ne mai rămîne să ispășim, dacă n-am săvîrșit nici un act de vrăjmășie, iar cuvintele trufașe ale trimisului nostru, desigur supărătoare pentru urechi, nu au meritat totuși să aducă pierzania cetății noastre? Aflu, părinți conscriși, că în discuțiile voastre unii dintre voi ne fac un proces de intenții: că am fi

dorit binele regelui și că am fi preferat ca el să învingă. Prin urmare, unii dintre voi cred că trebuie să fim pedepsiți prin război. Alții sînt de părere că noi într-adevăr am avut aceste intenții, dar totuși pentru acestea nu trebuie să fim pedepsiți prin război. Însă nici tradițiile, nici legile vreunui stat nu prevăd pedepsirea cu moartea a unui om care a intenționat să piardă pe un dușman de-al său, dar care n-a făcut de fapt nimic în acest scop. Noi sîntem recunoscători celor care ne iartă de pedeapsă, măcar că ne socotesc totuși vinovați. Noi ne facem singuri următoarea lege: dacă am voit cu toții ceea ce ni se impută, atunci nu mai deosebim intențiile de fapte; să fim cu toții pedepsiți. Dacă unii dintre fruntașii noștri au fost de partea voastră, iar alții de partea regelui, nu cer ca, datorită nouă, celor care am fost de partea voastră, să rămînă nevătămați sprijinatorii regelui. Un singur lucru vă cer fierbinte, să nu pierim noi din pricina lor. Nu sînteți voi mai porniți împotriva lor decît este însăși cetatea noastră. De fapt, cei mai mulți dintre ei, fiindcă știau aceasta, ori au fugit, ori și-au făcut singuri seama. Alții, condamnați de noi, vor fi predați în puterea voastră, părinți conșcriși. Ceilalți rhodieni, deși nu avem merite pentru a primi recunoștință în acest război din partea voastră, nu merităm nici pedeapsă. Fie ca toate faptele noastre bune de mai înainte, adunate la un loc, să precumpănească lipsa noastră de acum în îndeplinirea datoriei. În anii aceștia voi ați purtat războaie cu trei regi. Să nu precumpănească în defavoarea noastră mai mult faptul că într-un singur război am lipsit de la datorie, decît că în alte două războaie am luptat alături de voi. Socotiți pe Filip, pe Antiochus și pe Perseus, ca trei buletine de vot ale voastre: două sînt pentru achitare, unul este, în cel mai grav caz, îndoielnic. Dar dacă ne-ar judeca acești trei regi, noi am fi condamnați.

Să judecați însă voi înșivă, senatori, dacă trebuie să mai existe pe lume Rhodosul sau să fie distrus din temelii. Căci voi, senatori, chibzuiți acum asupra unui nou război pe care puteți să-l porniți, dar nu puteți să-l purtați, pentru că nici un rhodian nu va lua armele împotriva voastră. Dacă veți stărui în mînie, vă vom

cere numai un răgaz, ca să ducem acasă vestea despre jalnica noastră solie. Toți cetățenii liberi, toți cîți au mai rămas din bărbații rhodieni, toate femeile, cu toată averea noastră, ne vom imbarca și, părăsind pe zeii caselor noastre și pe cei ai cetății, vom veni la Roma și vom îngrămădi tot aurul și argintul, și orice aparține statului și orice este al particularilor, în locul de adunare a poporului sau la intrarea senatului, iar trupurile noastre, ale soțiilor noastre și ale copiilor noștri le vom pune la dispoziția voastră, urmînd să îndurăm aici orice va trebui să îndurăm; orașul nostru să fie prădat, să fie ars departe de privirile noastre. Romanii pot să judece că rhodienii sînt dușmanii lor... Există însă și o judecată a noastră proprie despre noi, care declară că nicio dată nu ne vom socoti dușmanii voștri și nu vom săvîrși nici o faptă vrăjmașă față de voi, orice vom îndura”.

XXV După o asemenea cuvîntare, toți s-au prosternat din nou, agîtînd, în semn de rugă, ramurile de măslin; în cele din urmă, rhodienii au fost poftiți să se ridice și au ieșit din senat. Atunci au început să fie cerute părerile senatorilor. Cei mai supărați pe rhodieni erau senatorii care, în calitate de consuli, praetori sau legați, luaseră parte la războiul din Macedonia. Cauza rhodienilor a fost însă sprijinită cu multă strășnicie de M. Porcius Cato⁷⁹, care, deși era de o fire aspră, în acel prilej el s-a purtat ca un senator blînd și blajin. Nu voi face aici un rezumat al discursului său. Acesta există, scris de el însuși, în cartea a cincea a lucrării sale intitulată *Originile*.

Rhodienii au primit un asemenea răspuns încît nu se putea ști dacă sînt socotiți dușmani sau rămîn aliați. Delegația lor era condusă de Philocrates și Astymedes. S-a hotărît ca o parte din soli, sub conducerea lui Philocrates, să plece la Rhodos, pentru a aduce la cunoștință răspunsul senatului, iar cealaltă parte să rămînă la Roma cu Astymedes, ca să afle ce se va hotărî în continuare, și pe urmă să încunoștințeze pe concetățenii lor. Deocamdată, rhodienii au primit porunca să-și retragă, într-o anumită zi fixată, pe prefectii lor din Lycia și Caria. Acestea s-au anunțat la Rhodos. Știrile, în sine

destul de triste, au stîrnit totuși bucurie la Rhodos, deoarece rhodienii s-au văzut scăpați de teama unei urgii mai mari: războiul. De aceea rhodienii au hotărît pe dată făurirea unei coroane de aur în valoare de 20 000 de monede de aur și trimiterea acesteia la Roma prin Theaetetus, comandantul flotei, în fruntea unei solii. Ei voiau să ceară alianța cu romanii fără a-l împuternici însă pe Theaetetus printr-un decret sau printr-un document scris, căci în cazul unei neizbînzi cu privire la alianță, în lipsa documentelor, umilirea era mai mică. Comandantul flotei avea dreptul să trateze alianța, fără a se folosi de vreun document oficial. Timp de mulți ani, rhodienii avuseseră legături de prietenie cu romanii, fără să existe un tratat scris; ei nu avuseseră alt temei pentru a nu încheia alianță scrisă decît acela de a nu spulbera, pe de o parte, nădejdea regilor că vor primi ajutor de la ei în caz de nevoie, iar pe de alta, ca rhodienii înșiși să nu piardă foloasele pe care le aveau de pe urma mărinimiei regilor, cînd aceora le mergea bine. Acum credeau că în tot cazul trebuie să dobîndească alianța cu romanii, nu pentru a le mări siguranța față de alte popoare — căci nu se temeau de nimeni afară de romani — ci ca să fie astfel priviți cu mai puțină bănuială de romanii înșiși.

Cam pe vremea aceea și caunienii⁸⁰ s-au rupt de rhodieni, și mylasienii⁸¹ au ocupat orașele euromenilor. Dar rhodienii nu erau atît de descurajați, încît să nu-și dea seama că, dacă romanii le vor lua Lycia și Caria, celelalte ținuturi de sub stăpînirea lor, ori se vor elibera singure prin despărțire, ori vor fi ocupate de vecini; atunci Rhodosul, redus la teritoriul său propriu de insulă mică și neroditoare, nu va putea hrăni populația unui oraș atît de mare. Au trimis deci repede tineretul lor, care a silit la supunere pe caunieni, cu toate că aceștia primiseră ajutor de la cibyrați⁸². Într-o luptă dată în apropiere de Orthosia⁸³ ei i-au biruit și pe mylasieni și pe alabandeni care, după ce ocupaseră ținutul euromenilor⁸⁴, îi atacaseră pe rhodieni cu forțele lor reunite.

XXVI În timp ce se petreceau aceste evenimente, unele în Macedonia și altele la Roma, L. Anicius, luîndu-

prizonier pe regele Gentius, după cum am spus mai sus, a instalat o garnizoană în Illyricum, sub comanda lui Cabinius, la Scodra, unde fusese reședința regelui, iar orașele importante Rhizon⁸⁵ și Olcinium⁸⁶ le-a pus sub comanda lui C. Licinius. După ce a încredințat acestora comanda în Illyricum, a plecat cu restul armatei sale în Epir. Acolo, primul oraș care i s-a predat a fost Phanota. L-a întâmpinat toată populația acestui oraș, purtînd legături albe la cap, în semn de supunere. După ce și aici a lăsat o garnizoană, a trecut în Molossida⁸⁷, a preluat toate orașele acesteia, afară de Passaron⁸⁸, Tecmon⁸⁹, Phylace⁹⁰ și Horreum⁹¹. A condus mai întii armata la Passaron. Căpeteniile acestei cetăți erau Antinous și Theodotus, însemnați și prin devotamentul lor față de Perseus și prin ura lor împotriva romanilor. Ei au fost ațîțătorii revoltei întregului lor neam contra romanilor. Aceștia, conștienți de vinovăția lor personală, neavînd nici o nădejde de iertare, au închis porțile cetății, ca să piară în prăpădul obștesc al patriei lor. Ei îndemneau populația să prefere mai degrabă moartea decît sclavia. Nu îndrăznea nimeni să-și deschidă gura împotriva acestor oameni cu atît de mare putere. În cele din urmă, un alt Theodotus, tînăr nobil și el, după ce teama de romani a întrecut teama de propriile căpetenii, a spus: „Ce sminteală v-a cuprins de alăturați cetatea noastră la pedeapsa celor doi oameni? Eu am auzit adesea despre oameni care s-au oferit să moară pentru patria lor, dar aceștia sînt cei dintii care cred că este drept ca patria lor să piară pentru ei. De ce nu deschidem porțile și nu primim stăpînirea căreia i s-a supus lumea întregă?“. Mulțimea ascultînd de îndemnul lui Theodotus, cele două căpetenii s-au aruncat asupra primului post al dușmanilor și acolo, expunîndu-se singuri rănilor, au fost omorîți. Orașul s-a predat romanilor.

Din pricina unei îndărătnicii asemănătoare unei alte căpetenii, Cephalos, au fost închise și porțile orașului Tecmon, dar concetățenii săi l-au omorît. Orașul s-a predat. Tot fără asediu au capitulat și Phylace și Horreum. Epirul a fost pacificat, trupele romane au fost adăpostite pe vremea iernii în orașele potrivite acestui scop, iar Anicius s-a înapoiat în Illyricum, unde-l

așteptau cei cinci împuterniciți sosiți de la Roma și, convocînd la Scodra pe fruntașii din întreaga provincie, a ținut o adunare. Acolo, de la tribună, potrivit hotărîrii sfatului său, el a dat proclamația: „Senatul și poporul roman au decretat ca illyrii să fie liberi. Garnizoanele din toate orașele, cetățile și fortărețele vor fi retrase. Locuitorii din Issa⁹² și taulanții⁹³, dassareții, piruștii⁹⁴, locuitorii din Rhizon și din Olcinium, pentru că au trecut de partea romanilor părăsindu-l pe Gentius cînd încă era puternic, vor fi nu numai liberi, ci li se acordă și scutirea de orice tribut. Această scutire se acordă și daorsilor⁹⁵, fiindcă l-au părăsit pe Caravantius, trecînd cu armele de partea romanilor. Celor din Scodra, dassareților, selepitanilor⁹⁶ și celorlalți illyri li se impune să plătească jumătate din dajdiile pe care le plăteau regelui“.

Apoi Anicius a împărțit Illyricum în trei ținuturi: primul, cel despre care s-a vorbit mai sus, al doilea cuprinzînd pe toți labeații, al treilea pe agravoniți⁹⁷, rhizoniți, olcineați și pe locuitorii învecinați cu aceștia. După publicarea acestei împărțiri administrative în Illyricum, el s-a întors în Epir, la Passaron, unde și-a instalat tabăra de iarnă.

XXVII Cînd aveau loc aceste evenimente în Illyricum, Paulus trimite încă înainte de sosirea celor 10 legați, pe fiul său Q. Maximus, înapoiat de la Roma, să prade Aeginium și Agassae⁹⁸. Pe aceasta din urmă, pentru că după ce mai întii locuitorii ei îi predaseră consulului Marcus orașul, cerînd singuri alianța cu romanii, au trecut apoi din nou de partea lui Perseus. Aeginienii aveau o nouă vină: neavînd încredere în știrea despre biruința romanilor, ei se purtaseră cu vrăjmășie față de unii ostași romani intrați în orașul lor. Paulus a trimis pe L. Postumius și în orașul Aenus⁹⁹, pentru a-l prăda, deoarece locuitorii lui se luptaseră contra romanilor cu o îndîrjire mai mare decît cetățile vecine.

Se apropia toamna. Consulul a hotărît ca la începutul acestui anotimp să facă o călătorie în Grecia și să viziteze monumentele pe care le admirăm mai mult datorită faimei lor despre care auzim vorbindu-se, decît

datorită faptului că le cunoaştem cu ochii noştri proprii. La comanda taberei l-a numit pe C. Sulpicius Gallus. Apoi, cu o suită redusă, însoţit de fiul său, Scipio, şi de Athenaeus, fratele regelui Eumenes, s-a îndreptat prin Thessalia la Delphi unde se afla vestitul oracol¹⁰⁰. Oferind acolo un sacrificiu lui Apollo, învingătorul a destinat pentru propriile sale statui coloanele din pridvorul templului, pe care aveau să fie aşezate statuile regelui Perseus. S-a dus şi la Lebadia¹⁰¹ la templul lui Jupiter Trophonius¹⁰². Când a văzut acolo intrarea peşterii pe unde coboară cei care îi consultă prin oracol pe zei, a oferit un sacrificiu lui Jupiter şi Hercynnei, care au temple acolo. Coborî apoi la Chalcis pentru a se bucura de priveliştea strămtorii Euripus, unde un pod leagă insula atît de mare, Euboea, de continent. Din Chalcis trecu în Aulida¹⁰³, aşezată la 3 mile depărtare de un port renumit şi pentru că a adăpostit odinioară cele 1 000 de vase ale flotei lui Agamemnon şi prin templul Dianei, unde acel faimos rege al regilor a cerut ajutorul zeiţei ca să poată naviga spre Troia, oferind jertfă la altar pe fiica sa. De acolo călătoria a continuat în Attica, la Oropus¹⁰⁴, unde localnicii cinstesc ca zeu pe un profet antic şi unde se află un templu străvechi, cu o privelişte plăcută datorită izvoarelor şi pîraielor din împrejurimi. Apoi s-a dus la Athena, care, pe lângă străvechiul ei renume, cuprinde numeroase monumente demne de văzut: Acropolea, porturile, zidurile care unesc Pireul¹⁰⁵ cu oraşul, şantierele navale, monumentele marilor comandanţi, statui de tot felul de zei şi de oameni, însemnate atît prin materialul din care sînt făcute, cît şi prin arta cu care sînt executate.

XXVIII. După un sacrificiu oferit de el în oraş Minervei, zeiţa ocrotitoare a cetăţii, Paulus, plecînd la Corint, a sosit în ziua următoare. Oraşul era atunci nespus de frumos; încă nu fusese distrus. Au fost pentru Paulus o minunată privelişte atît cetăţuia¹⁰⁶ construită în mijlocul oraşului, pe o uriaşă înălţime, din care ţişneau mai multe izvoare, cît şi Istmul, care este o fişie de pămînt îngustă ce desparte două mări, una la răsărit, cealaltă la apus. De acolo a plecat la Sicyon

și la Argos, orașe cu faimă, apoi la Epidaurus, mai puțin bogat, dar vestit prin cunoscutul templu al lui Aesculapius, așezat la 5 mile de oraș. Acest templu odinioară era bogat prin darurile pe care le aduceau bolnavii ca răsplată oferită zeului pentru vindecarea lor. Acum însă el este bogat numai prin urmele darurilor dispărute.

De acolo Paulus a plecat la Lacedemona, vestită nu prin măreția monumentelor sale de artă, ci prin disciplina și legile ei. De acolo, trecînd prin Megalopolis, a urcat la Olympia¹⁰⁷. Văzînd acolo pe lingă alte lucruri demne de admirat statuia lui Jupiter, a fost așa de emoționat de parcă zeul ar fi fost de față. De aceea, ca și cînd avea să facă sacrificii în Capitoliu, a poruncit să se pregătească unul mai îmbelșugat ca de obicei. În felul acesta consulul a străbătut de la un cap la altul Grecia, fără să cerceteze ce sentimente a avut fiecare în particular sau în public, în timpul războiului cu Perseus, ca să nu-i neliniștească pe aliați insuflîndu-le teamă.

În timp ce se înapoia la Demetrias, îi ieși în întîmpinare un grup numeros de aetolieni îmbrăcați în haine de doliu. Oprindu-se și întrebîndu-i ce s-a întîmplat, aetolienii îi aduseră la cunoștință că Lyciscus și Tisippus, după ce senatul lor a fost înconjurat de ostași romani, trimiși de Baebius, comandantul garnizoanei, au ucis 550 de fruntași aetolieni și pe alții i-au surghiunit și au pus stăpînire ei pe bunurile celor omoriți și pe ale celor surghiuniți. Consulul le ordonă să meargă la Amphipolis; el însuși îl întîlni pe Octavius la Demetrias; cînd află că cei 10 împuterniciți romani au și străbătut marea, Paulus lăasă la o parte toate și pleacă la ei, în Apollonia. În drum îi ieși înainte Perseus, care înaintase de la Amphipolis — cale de o zi departe de Apollonia — fiindcă fusese prea puțin păzit. Acestuia Aemilius Paulus i-a vorbit cu bunăvoință, dar se spune că, după sosirea sa în tabăra de la Amphipolis l-a muștrat cu asprime pe C. Sulpicius: întîi, fiindcă a încuviințat lui Perseus să cutreiere în voie atît de departe de el prin provincie, apoi, fiindcă a mers pînă într-atît cu îngăduința față de ostași, încît i-a lăsat să descopere de țigle zidurile cetății, ca să-și acopere cu ele adăposturile

lor de iarnă. El a ordonat ca țiglele să fie puse la locul lor, iar acoperișurile să fie refăcute cum fuseseră înainte. Pe Perseus și pe fiul mai mare al acestuia, Filip, Paulus i-a dat în paza lui A. Postumius. Pe fiica lui Perseus, împreună cu fiul cel mai mic, aduși din Samothracia la Amphipolis, i-a tratat cu multă curtenie și cât se poate de îndatoritor.

XXIX Când a sosit ziua în care, potrivit ordinului său, trebuia să se adune la Amphipolis câte 10 fruntași din toate cetățile și să aducă toate registrele, oriunde s-ar fi găsit acestea, precum și banii regelui, consulul a luat loc pe tribună însoțit de cei 10 împuterniciți romani, iar împrejur se revărsa o întregă mulțime de macedoneni. Deși erau obișnuiți cu fastul regal, înfățișarea acestei tribune, o noutate pentru ei, îi înfricoșa. Apoi, lictorul care dădea la o parte mulțimea, crainicul, personalul ajutător, toate erau neobișnuite pentru vederea și auzul lor. Acestea puteau stârni teamă chiar și în rîndurile aliaților, necum în niște dușmani înfrinți.

După ce s-a făcut liniște, prin mijlocirea crainicului, Paulus a arătat în limba latină dispozițiile senatului și pe ale sale proprii, pe care a găsit de cuviință să le dea cu încuviințarea consiliului. Praetorul Cn. Octavius — căci și el era de față — a tălmăcit în limba greacă cuvintele lui.

„Înainte de toate el hotărăște următoarele: macedonienii vor fi liberi, își vor păstra orașele și aceleași pămînturi, se vor folosi de legile proprii, numind dregători anual. Vor plăti poporului roman jumătate din tributul pe care-l plăteau în trecut regilor.

Macedonia este împărțită în patru regiuni.

Prima va cuprinde ținutul situat între fluviile Strymon și râul Nessus¹⁰⁸, la care se adăugau în spre răsărit, satele, fortărețele și orașele pe care le stăpînise Perseus, în afară de orașele Aenus, Maronea și Abdera, iar în spre apus de Strymon, Bisaltica întregă, împreună cu Heraclea numită Heraclea Sintice.

A doua regiune va cuprinde ținutul mărginit de fluviul Strymon spre răsărit, în afară de Heraclea Sintice și Bisaltica, iar la apus este mărginită de râul Axios,

la aceasta adăugându-se partea răsăriteană a Paeoniei, învecinată cu riul Axios.

A treia regiune va fi alcătuită din ținutul dintre riul Axios la răsărit și riul Peneus la apus. La nord va fi mărginită de muntele Bora¹⁰⁹. Acestui ținut i se adaugă acea parte a Paeoniei, care se întinde la apus pe lângă riul Axios. Din aceeași regiune vor face parte Edessa și Beroea.

A patra regiune va fi cea de dincolo de muntele Bora, mărginită dintr-o parte de Illyricum, din cealaltă de Epir. Paulus a fixat capitalele unde se vor ține sfaturile fiecărei regiuni. Pentru cea dintâi, Amphipolis; pentru a doua, Thessalonica; pentru a treia, Pella; pentru a patra, Pelagonia¹¹⁰. În aceste orașe a poruncit el să se convoace adunările fiecărei regiuni, acolo se vor aduce banii pentru dăjdi, acolo vor avea loc adunări pentru alegerea magistraților". În continuare, el a declarat: „Nu se îngăduie căsătorii și nici vânzări-cumpărări de pământuri, sau clădiri în afara hotarelor fiecărei regiuni. Exploatarea minelor de aur și argint nu este îngăduită, dar se permite extragerea fierului și a aramei". El a arătat că exploatarea acestor mine vor plăti jumătate din impozitele pe care le plăteau regelui. A interzis și importul sării. Dardanilor, care cereau să li se înapoieze Paeonia, pe temeiul că fusese o proprietate a lor și că este învecinată cu ținutul lor, le-a declarat: „Romanii acordă libertatea tuturor celor care au fost sub stăpânirea lui Perseus". Totuși, dacă n-au obținut Paeonia, le-a acordat dreptul de a cumpăra sare de la macedoneni. Regiunii a treia i-a poruncit să transporte sare la Stobi¹¹¹, în Paeonia, și a fixat prețul. A interzis locuitorilor tăierea de arbori pentru construirea navelor, sau ca ei să încuviințeze altora tăierea în acest scop. Regiunilor învecinate cu barbarii — de fapt, în afară de regiunea a treia, toate erau vecine cu ei — le-a permis să țină trupe înarmate pe hotarele îndepărtate.

XXX Proclamarea acestor dispoziții în cea dintâi zi de adunare a stîrnit impresii felurite. Libertatea ce li s-a acordat peste așteptările lor, precum și reducerea

tributului anual i-au însuflețit mult. În schimb, oprirea practicării comerțului în afara granițelor regiunilor li se părea întocmai dezmembrării unui trup omenesc . . . , fiecare mădular fiind lipsit de ajutorul celuilalt. Macedonenii înșiși nu cunoșteau bine cât de mare era Macedonia și ușor de împărțit, astfel încît fiecare regiune avea tot ce-i este trebuincios.

Prima regiune era locuită de bisalți, bărbați foarte curajoși; ei trăiau dincolo de râul Nessus¹¹² și în împrejurimile fluviului Strymon; ținutul era bogat în cereale și metale, iar Amphipolis avea avantajul că închidea dinspre răsărit intrările în Macedonia.

A doua regiune avea Thessalonica și Cassandra, orașe foarte vestite, și pe deasupra Pallene, cu un pămînt roditor și bogat în bucate. Porturile sale maritime de la Torone¹¹³ și de la muntele Athos, ca, de pildă, Aenea și Acanthus¹¹⁴, erau foarte potrivite, unele situate spre Thessalia și spre insula Eubeea, altele spre Hellespont, în poziții favorabile la mare.

A treia regiune avea ca orașe însemnate Edessa, Beroea și Pella. Ea cuprinde neamul războinic al vettrilor¹¹⁵, precum și foarte mulți locuitori galli¹¹⁶ și illyri, agricultori harnici.

A patra regiune era locuită de eordaei, lyncestaei și pelagoni, la care se adăugau Atintania¹¹⁷, Tymphaea¹¹⁸ și Elimiotis¹¹⁹. Toată această regiune avea climă rece, aspră și era greu de cultivat; și caracterul locuitorilor lor era asemănător pămîntului; învecinarea cu barbarii îi făcea și mai sălbatici, fie din pricina războiului cu ei, fie că datorită legăturilor dintre ei în timp de pace, împrumută obiceiuri de la aceia.

Consulul a împărțit deci Macedonia în părți separate¹²⁰ . . .

XXXI După stabilirea formei de administrare a Macedoniei și după ce le-a arătat că el le va da și legi au fost citați apoi aetolienii. În cursul acestei cercetări s-a căutat mai mult să se stabilească cine anume a fost de partea romanilor și cine de partea regelui Perseus, decît ce nedreptăți au pricinuit unii sau au suferit alții. Ucigașii au fost achitați, surghiunirile încuviințate, la

fel și omorîrea celor uciși. Singur A. Baebius a fost condamnat, deoarece a dat ostași romani pentru a ajuta la săvîrșirea nelegiuirilor. Acest sfîrșit pe care l-a avut cercetarea situației aetolienilor a trezit o nesuferită îngîmfare la toate acele neamuri și popoare ale Greciei care fuseseră de partea romanilor și a pus fără doar și poate la bunul plac al acestora pe toți cei bănuți cîtuși de puțin de a-l fi sprijinit pe rege. În cetăți erau trei tagme de fruntași: două le formau aceia care sau linguseau puterea romană, sau căutau prietenia cu regii. Aceștia își strîngeau bogății prin apăsarea concetățenilor. La mijloc, între ei, se aflau adversarii ambelor tagme: aceștia apărau libertatea și legalitatea¹²¹; dar cu cît erau mai iubiți de concetățenii lor, cu atît aveau mai puțină trecere în afara cetății lor. Mîndri de izbînzile romanilor, partizanii acestora dețineau atunci singuri funcțiile de conducere și erau singurii însărcinați cu soliile. Aceștia, revenind în mare număr din cetățile Peloponezului, Beoției și din alte părți ale Greciei, repetau mereu celor 10 împuterniciți romani că de partea lui Perseus au fost nu numai cei care din deșertăciune se lăudau pe față că erau prietenii și oaspeții lui, ci cu mult mai mult alții care îl sprijineau într-ascuns și care își desfășurau activitatea luptînd împotriva romanilor în adunări sub pretext că apără libertatea. Populațiile, spuneau acuzatorii, nu vor rămîne credincioase romanilor decît dacă vor fi zdrobite aceste tabere și se va susține și întări autoritatea aceluia care în afară de stăpînirea romană nu recunosc pe nimeni. Semnalați pe nume de către acești denunțatori, mai mulți fruntași din Aetolia, Acarnania, Epir și Beoția au primit poruncă de la comandant să-l urmeze la Roma pentru a se dezvinovăți. Dintre cei 10 împuterniciți romani, doi, C. Claudius și Cn. Domitius, au plecat în Achaia, ca în persoană să-i citeze printr-un edict pe cei semnalați. Această măsură s-a luat din două motive: întii, din socotința că aheenii erau mai încrezuți în forțele lor și mai puțin înclinați spre supunere. Existau temeri pentru sinceritatea lui Callicrates și a celorlalți acuzatori și denunțatori. Al doilea motiv de a-i cita personal a fost că, pe cînd în arhiva regelui s-au găsit scrisori

compromițătoare de la frunțașii altor neamuri, în schimb învinuirile asupra acheenilor nu se întemeiau pe nici un document scris, căci din partea lor nu s-au găsit scrisori.

După concedierea aetolienilor, au fost citați acarnanienii. Față de ei n-a intervenit nici o schimbare, afară de faptul că Leucada a fost scoasă din liga acarnaniană. Cercetîndu-se apoi mai pe larg cine a sprijinit, în public sau în particular, tabăra regelui, cercetările au fost lărgite și asupra Asiei. Labeo a fost trimis în insula Lesbos, pentru a distruge orașul Antissa¹²² și a-i strămuta pe antissieni la Methymna¹²³, ca pedeapsă pentru că adăpostiseră în cortul lor și dăduseră ajutor lui Antenor, un comandant regesc, pe cînd acesta naviga cu vase ușoare în jurul Lesbosului.

Doi frunțași de seamă, aetolianul Andronicus, fiu al lui Andronicus, pentru că a urmat pe tatăl său și a luptat alături de el împotriva poporului roman, și thebanul Neo, pentru faptul că din îndemnul lui au încheiat alianța cu Perseus, au fost executați prin tăierea capului cu securea.

XXXII După o întrerupere pricinuită de cercetările privitoare la alte neamuri, a fost convocată din nou adunarea macedonenilor. În fața acesteia s-a făcut următoarea declarație: „În ceea ce privește guvernarea Macedoniei, se vor alege senatori, numiți *synedri*. Aceștia vor alcătui un sfat, care va cîrmui republica“. Apoi au fost citate numele acelor frunțași macedoneni care, împreună cu copiii lor trecuți de vîrsta de 15 ani, vor merge în Italia înainte de plecarea împuterniciților. Această hotărîre părea crudă la prima vedere, dar în curînd masa macedonenilor s-a convins că ea a fost luată în interesul libertății lor. De fapt, lista cuprindea numai pe prietenii și curtenii regelui, pe comandanții de armate, de flote sau de garnizoane, obișnuiți să slujească pe rege cu umilință, iar celorlalți să le comande cu îngîmfare. Alții erau mari bogătași, alții, cu averi mai mici, dar deopotrivă cu ceilalți în privința cheltuielilor. Cu toții erau îmbrăcați ca regele și duceau un trai regesc. Nici unul nu se putea obișnui cu felul

de viață al unui cetățean simplu sau să suporte legile și libertatea. Deci, toți cei care l-au slujit pe rege, în orice posturi, chiar și în solii, au primit poruncă să părăsească Macedonia și să plece în Italia, iar cei care nu executau ordinul se expuneau pedepsei cu moartea.

Consulul a dat Macedoniei legi cu atîta grijă, încît se părea că se ocupă nu de niște dușmani învinși, ci de aliați cu merite deosebite. Faptul că aceste legi au rămas în vigoare timp îndelungat dovedește valoarea lor, căci aplicarea îndelungată constituie singura verificare a legilor.

De la preocupări serioase, consulul a trecut apoi la serbări pregătite cu mult timp înainte, trimițînd crai-nici în cetățile din Asia și la regi. Le-a vestit și el personal fruntașilor cetăților în timpul călătoriei sale prin Grecia. Serbările au fost desfășurate cu mare pompă la Amphipolis. S-au adunat acolo o mulțime de artiști de tot felul din lumea întreagă, comedieni, atleti, precum și cai care învinseseră la curse și veniseră solii aducînd victime pentru jertfe; s-au organizat toate cele obișnuite la marile serbări¹²⁴ din Grecia, pentru a face plăcere zeilor și oamenilor. Astfel, s-a întîmplat ca la aceste serbări să se admire nu numai măreția spectacolelor, ci și bunul gust în organizarea lor; în privința aceasta, romanii erau încă neiscușiți pe vremea aceea. Au fost date și ospețe în cinstea soliilor, cu același fast, cu aceeași grijă. În această privință se cita o vorbă a consulului: „Cine știe să biruie într-un război, este în stare să pregătească și un ospăț, să organizeze și serbări“.

XXXIII După ce serbările de toate felurile au luat sfîrșit, și scuturile de aramă au fost încărcate în nave, iar celelalte arme de toate soiurile au fost adunate într-o grămadă uriașă, consulul a invocat pe zeul Marte, pe Minerva, pe Mater Lua¹²⁵ și pe ceilalți zei, cărora dreptul omenesc și cel divin cer să li se închine trofee de război¹²⁶; comandantul în persoană, ținînd în mînă o făclie aprinsă, le-a dat foc. După aceea, tribunii legiunilor care ședeau de jur împrejurul său au aruncat fiecare cu cîte o torță.

E vrednic de amintit faptul că în acea uriașă revărsare de oameni, veniți din toate țările Europei și Asiei, unii dintre ei pentru a prezenta felicitări, alții pentru a lua parte la spectacole, în ceea ce privește bucatele — și aceasta într-un loc unde se aflau de față atâtea oștiri, atâtea flote — era totuși un belșug fără seamăn și o ieftinătate uimitoare, încât comandantul roman a oferit în dar foarte multe produse de acest fel nu numai particularilor, ci și cetățenilor și neamurilor, și nu numai pentru trebuințele lor imediate, ci ca să ducă și acasă la ei.

Mulțimea care a venit a văzut nu numai reprezentațiile teatrale, nu numai luptele atleților sau cursele de cai, ci a avut parte de un spectacol mult mai impunător, căci a fost expusă toată prada capturată de la macedoneni: statui, tablouri, veșminte scumpe, vase de aur și de argint, obiecte de bronz și de fildeș, găsite în palatul regal și lucrate cu nesfârșită măiestrie. Acestea nu erau numai simple podoabe pentru privire, ca acelea de care era ticsit palatul regal din Alexandria, ci slujeau pentru folosință zilnică.

Toate acestea au fost încărcate într-o navă și trimise la Roma sub conducerea lui Cn. Octavius.

Paulus, după ce a lăsat, curtenitor, pe soli să plece, a trecut fluviul Strymon și și-a așezat tabăra la depărtare de 1 000 de pași de Amphipolis. Plecând de acolo, după cinci zile a sosit la Pella. Trecând pe lângă oraș, a făcut un popas de două zile într-un loc numit Peștera¹²⁷. Pe P. Nasica și pe fiul său, Q. Maximus, i-a trimis cu o parte din trupe să pustiască ținuturile acelor illyri care-l ajutaseră pe Perseus în război, poruncind ca ei să-l întâmpine apoi la Oricum¹²⁸. El însuși, îndreptându-se spre Epir, a sosit la Passaron după 15 zile de marș.

XXXIV Nu departe de acolo se afla tabăra lui Anicius. Acestuia — ca să nu se mire de ceea ce avea să se întâmple — consulul i-a trimis o scrisoare în care-i scria că: „Senatul a dat armatei prăzile din acele cetăți ale Epirului care trecuseră de partea lui Perseus“. Apoi a trimis centurioni în fiecare oraș, cu însărcinarea să declare că au venit să retragă garnizoanele, ca epiroții

să fie liberi la fel ca macedonenii; a chemat cîte 10 fruntași din fiecare cetate, cărora le-a poruncit să aducă tot aurul și argintul la vistierie și a trimis cohorte în toate cetățile. Trupele au plecat mai devreme spre cetățile situate mai departe și mai tîrziu la cele mai apropiate, ca în felul acesta toate să sosească la destinație în aceeași zi. Tribunii și centurionii aveau instrucțiuni de ce trebuiau să facă. Dimineța, tot aurul și argintul era adunat. Pe la ora a patra¹²⁹, ostașii au primit semnalul să prade orașele. Prăzile au fost atît de mari, încît fiecărui călăreț i s-au împărțit cîte 400 de dinari iar fiecărui pedestraș cîte 200. Numărul celor care au fost luați sclavi s-a ridicat la 150 000 de capete. Pe urmă, zidurile orașelor prădate au fost dărîmate. Aceste orașe prădate au fost în număr de circa 70. Toată prada a fost vîndută, iar banii rezultați din vînzare au fost împărțiți soldaților.

Paulus a coborît la mare, la Oricum. Zadarnic credea el că ostașii sînt mulțumiți, pentru că dorințele lor nicidecum nu erau satisfăcute. Ostașii erau indignați că nu primesc parte și din prada capturată de la rege ca și cum n-ar fi luptat în Macedonia.

Găsind la Oricum trupele pe care le trimisese acolo sub comanda lui Scipio Nasica și a fiului său, Maximus, Paulus a îmbarcat armata și a trecut în Italia.

După cîteva zile, Anicius a convocat adunarea epiroților și a carnalienilor. A ordonat să fie însoțit în Italia de toți fruntașii a căror activitate urma să fie cercetată de senat. El a așteptat sosirea vaselor de care se folosiseră armata macedoneană, apoi a trecut și el în Italia.

În timp ce s-au petrecut aceste evenimente în Macedonia și în Epir, au sosit în Asia împuterniciții romani trimiși împreună cu Attalus pentru a pune capăt războiului dintre galli și regele Eumenes. Pentru timpul iernii fiind încheiat un armistițiu, gallii plecaseră la vetrele lor și regele se dusese în tabăra de iarnă din Pergamum, unde a fost lovit de o boală grea. Începutul primăverii i-a îndemnat pe galli să pornească din ținuturile lor și cînd Eumenes își concentra trupele la Sardes, ei și sosi-seră la Synnada¹³⁰. Acolo aveau să ducă romanii tratative cu Solovettius, căpetenia gallilor... și Attalus i-a

vor înțelege că nu totul atîrnă de comandanți, ci unele lucruri sînt și în mîinile ostașilor“.

Întăritați de aceste cuvinte, în ziua următoare ostașii au venit în număr atît de mare, încît au umplut Capitoliul, așa că afară de ei nimeni nu și-a putut face drum la urne. Fiindcă primele triburi chemate la vot au votat împotriva proiectului, bărbații de vază ai Romei au alergat în Capitoliu, strigînd: „Este o faptă nedemnă a-l lipsi de triumf pe L. Paulus, care a cîștigat biruința într-un război atît de mare și de a-i expune pe comandanți îndrăznelii și lăcomiei soldaților. Chiar și în prezent adeseori se greșește prea mult din pricina ambiției de a fi popular prin faptul că li se face pe plac. Ce se va întîmpla dacă ostașii vor ajunge stăpîinii comandanților?“. Fiecare îl copleșea pe Galba cu muștrări. În cele din urmă, după potolirea acestei frămîntări, M. Servilius, fost consul și comandant al cavaleriei, a cerut tribunilor repunerea în discuție a proiectului și îngăduința de a se adresa poporului. Retrăgîndu-se pentru chibzuință, tribunii plebei, învinși de autoritatea senatorilor, au hotărît reînceperea dezbaterilor și au declarat că vor chema la vot aceleași triburi, îndată după ce M. Servilius și alți cetățeni își vor spune cuvîntul.

XXXVII Atunci Servilius a vorbit astfel: „Quiriți! Dacă nici un alt fapt nu ar arăta cît de mare comandant a fost L. Aemilius, ar fi îndeajuns numai acela că în oștirea sa nu s-a iscat nici o răzvrătire, deși avea sub comanda sa ostași atît de ușuratici, porniți spre răzvrătire, și în tabăra sa un dușman atît de vestit¹³¹, atît de îndrăzneț, atît de dibaci în ațîțarea ostașilor. Aceeași asprime de comandant, pe care aceștia o urăsc acum, atunci i-a înfrînat. În chipul acesta, ținuți în frîu de vechea disciplină, ei nici nu au spus vorbe de răzvrătire, nici nu s-au răzvrătit. Dar dacă Servius Galba a ținut să facă dovada forței sale în arta vorbirii și să lase un document oratoric, învinuindu-l pe L. Paulus, el trebuia să renunțe de a se împotrivi triumfului, dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru motivul că senatul roman l-a găsit îndreptățit. Galba să-l învinuiască și să-l dea pe seama justiției în ziua următoare, după

triumf, cînd îl va vedea ca pe un simplu particular, sau puțin mai tîrziu, cînd el însuși va fi obținut dregătorii, atunci să-l citeze în fața poporului și să-l acuze pe dușmanul său. Astfel Paulus va obține triumful ca o răsplată pentru meritele sale în conducerea strălucită a războiului, dar și osîndă, dacă a săvîrșit vreo faptă nedemnă de noua și de vechea sa slavă. Dar, negreșit, Galba voia să-i reducă meritele lui Paulus fiindcă nu-i putea imputa nici o vină, nici o josnicie. Ieri a cerut o zi întregă pentru a-l acuza pe Paulus. A pierdut patru ore, cît mai rămăseseră din zi, cu cuvîntarea sa. A existat oare vreodată un acuzat atît de vinovat, încît greșelile întregii sale vieți să nu poată fi înșiruite în atîte ore? Dar, a formulat el vreo imputare pe care ar urma s-o nege Paulus, dacă s-ar găsi în fața judecății? Să ne închipuim două adunări: una a ostașilor care au fost în Macedonia, iar cealaltă, neînriurită și cu o judecată mai sănătoasă, nepărtinitoare și fără ură, adică a întregului popor roman. Să ne închipuim că Paulus ar fi acuzat în fața adunării cetățenilor Romei. Ce ai vorbi tu atunci, Galba, în fața quiriților? Ar fi cu neputință să spui: «Ai poruncit ca posturile să fie pázite cu prea mare severitate și atenție. Rondurile le-ai făcut cu prea multă asprime și grijă. Ai obligat pe soldați la munci mai mult ca înainte, fiindcă comandantul mergea în persoană să controleze executarea ordinelor. În aceeași zi ai făcut și marșul și din marș ai intrat în luptă. Nu ți-ai îngăduit să te odihnești nici măcar după biruință, ci îndată ai pornit în urmărirea dușmanului. Împărțirea prăzii putea să te facă bogat; dar ai păstrat banii regelui pentru a fi purtați în alaiul tău triumfal, și pentru a-i depune în tezaurul statului». Astfel de cuvinte ar putea stîrni răsunset în sufletele ostașilor care cred că îndrăzneala și lăcomia lor au fost prea puțin mulțumite. În schimb, asupra poporului roman nu vor avea nici o înriurare. Dacă Galba nu se mai gîndește la vechile pilde auzite de la părinții săi, despre înfrîngerile suferite din pricina firii îngăduitoare a comandanților și despre biruințele cîștigate datorită asprimii lor, desigur își amintește ce deosebire mare a fost, de curînd, în războiul punic, între M. Minucius, comandantul cavaleriei, și dictatorul Q. Fa-

bius Maximus¹³². Așadar, aceste fapte trebuiau să fie cunoscute de acuzator... și atunci apărarea lui Paulus ar fi fost de prisos.

Să trecem acum la cealaltă adunare. Nu vă voi numi quișiți, ci ostași, căci poate acest nume vă va face să roșiți și să vă rușinați pentru faptul de a ultragia pe comandantul vostru.

XXXVIII Eu însumi simt o altă stare sufletească atunci când îmi închipui că vorbesc în fața armatei, decît adineauri, cînd cuvîntarea mea era adresată plebei din oraș. Dar ce spuneți voi, ostași? Există cineva la Roma — afară de Perseus — care să nu vrea să se sărbătorească un triumf asupra macedonenilor? Și nu-l sfișiati în bucăți pe acela, cu aceleași mîini cu care i-ați învins pe macedoneni? Desigur, unul care acum încearcă să vă împiedice de a intra triumfători în oraș, v-ar fi împiedicat să biruiți, dacă ar fi putut. Vă înșelați, ostași, dacă vă închipuiți că triumful înseamnă numai gloria comandantului și în același timp nu și slava voastră și a întregului popor roman! Gloria triumfului nu aparține numai lui Paulus singur. Mulți chiar care n-au dobîndit triumful din partea senatului, au triumfat pe muntele Albanus. Nimeni nu-i poate răpi lui Paulus cinstea de a fi dus la bun sfîrșit războiul cu Macedonia, la fel cum nu i-o poate răpi lui C. Lutatius pentru încheierea încununată de izbîndă a primului război punic, lui P. Cornelius, pentru cel de-al doilea... nici celor care au triumfat mai tîrziu! Triumful nu va face din Paulus un comandant mai strălucit sau mai slab. Aici este vorba mai mult despre faima atît a ostașilor, cît și a întregului popor roman. Mai întîi să nu dați dovadă de pizmă și nerecunoștință față de un cetățean foarte strălucit imitînd în această privință pe athenieni, care, din invidie, îi persecută pe conducătorii lor¹³³. Destul de gravă greșeală au săvîrșit strămoșii voștri față de Camillus¹³⁴, pe care l-au înjosit, însă înainte ca el să fi recucerit orașul de la galli. Destul de mult a suferit Africanus de curînd din partea voastră. Să roșim de faptul că P. Africanus, învingătorul Africii, a căutat domiciliu și locuință la Liternum¹³⁵ și că mormîntul lui

se poate vedea la Liternum! L. Paulus, care este deopotrivă în slavă cu cei amintiți, nu trebuie să pătimească aceeași nedreptate! Înainte de toate, să ne ferim de o astfel de înjosire care este respingătoare dacă se ivește la alte neamuri, dăunătoare dacă se săvârșește la noi. Căci cine ar mai vrea să fie asemenea unui Scipio Africanus, sau unui Paulus, într-un stat nerecunoscător și dușmănos față de cei mai buni cetățeni ai săi? Dacă însă nu este vorba despre nici un fel de înjosire, ci numai despre slavă, atunci s-ar putea oare sărbători un triumf fără ca acesta să însemne în același timp gloria obștească a numelui de roman? Atâtea triumfuri asupra gallilor, hispanilor, carthaginezilor se socotesc ca fiind numai ale comandanților, sau ale poporului roman? După cum nu vorbim despre triumfuri numai asupra lui Pyrrhus sau Hannibal, ci despre triumfuri asupra epiroților, a carthaginezilor [și macedonenilor], tot astfel nu au triumfat numai M. Curius sau P. Cornelius, ci romanii. În adevăr, biruința este o cauză proprie a ostașilor; ei înșiși poartă cununi de laur, sînt împodobiți cu decorațiile primite și fiecare dintre ei va defila prin oraș în marș triumfal, cîntînd imnul triumfal, slăvindu-se pe ei înșiși și pe comandantul lor. Dacă unii ostași nu sînt chemați din provincie la triumf, ei murmură, și totuși chiar în lipsă ei simt că iau parte la triumf, pentru că biruința a fost cîștigată cu brațele lor. Acum, ostași, dacă v-ar întreba cineva: în ce scop ați fost aduși în Italia în loc de a fi trimiși la vetrele voastre îndată după biruință? Pentru ce ați venit în mare număr la Roma, în unități întregi? Pentru ce zăboviți aici în loc să plecați fiecare la casele voastre? Ce altceva ați răspunde decît că vreți să fiți văzuți în alaiul triumfal? Desigur, voi, care ați biruit, vreți să fiți priviți ca biruitori.

XXXIX De curînd am sărbătorit triumful asupra lui Filip, tatăl celui adus aici, și asupra lui Antiochus. Amîndoi erau pe tron cînd a avut loc triumful pentru înfrîngerea lor. În schimb, nu vom triumfa asupra lui Perseus, luat prizonier, escortat la Roma împreună cu copiii săi? Dacă L. Paulus, ca simplu particular în mul-

țimea cetățenilor, i-ar privi dintr-un loc mai de rînd pe cei doi triumfători îmbrăcați în veșminte de purpură și aurite, urcînd în carul triumfal spre Capitoliu, și i-ar întreba: «L. Anicius și Cn. Octavius, socotiți voi oare că sînteți mai demni de triumf decît mine?». Desigur că ei i-ar ceda carul lor și, rușinîndu-se singuri, i-ar preda insignele lor. Apoi, quiriți, voiți ca în fața carului să fie condus mai degrabă Gentius, în locul lui Perseus, triumfîndu-se asupra unui dușman de însemnătate secundară, decît să sărbătorim un triumf pentru succesul întregului război? Legiunile din Illyricum și aliații navali vor intra în oraș purtînd pe cap coroane de laur. În schimb, ostașii legiunilor macedonice, cărora li se interzice triumful, vor fi simpli spectatori la triumful altora? Și ce se va întîmpla cu prada atît de bogată, cu trofee atît de numeroase ale biruinței? Unde vor fi vîrite multele mii de arme smulse dușmanilor? Vor fi trimise înapoi în Macedonia? Unde se vor așeza statuile de aur, de marmură, de fildeș, picturile, scoarțele prețioase, atîtea vase de argint cizelate, atîta aur, atîta bănet regesc? Sau vor fi poate transportate noaptea, pe ascuns, în tezaur, ca niște lucruri furate. Cum? Unde va fi arătat poporului învingător cel mai măreț spectacol, foarte vestitul și foarte bogatul rege, acum prizonier?

Cei mai mulți ne amintim cîtă lume s-a adunat să-l vadă pe regele Syphax, luat prizonier în războiul punic, deși el nu avea decît o însemnătate mică, iar regele captiv Perseus și cei doi fii ai regelui, Filip și Alexandru, care amintesc nume vestite, vor fi sustrași privirilor cetățenilor? Pe L. Paulus însuși, fost consul de două ori, cuceritorul Greciei, doresc să-l vadă ochii tuturor intrînd în oraș în carul său triumfal. L-am ales consul ca să ducă la bun sfîrșit un război care spre marea noastră rușine tărăgănea de patru ani. Prin tragere la sorți el a primit comanda în Macedonia. La plecare, presimțirile noastre i-au hărăzit biruința și triumful. Acum, cînd de fapt a cîstigat biruința, îi vom refuza triumful? I-am înșela astfel nu numai pe el, ci chiar pe zei în cinstirea care li se cuvine. Căci datorăm triumful nu numai oamenilor, ci și zeilor. Strămoșii voștri începeau și

sfârșeau toate faptele lor mari prin cinstirea zeilor. Cînd un consul sau un praetor pleacă în provincie înveșmîntat în mantia de comandant și însoțit de lictori, pentru a conduce o armată, el face făgăduințe în Capitoliu pentru biruință, iar după ce a cîștigat-o, se întoarce, triumfător, tot în Capitoliu la aceiași zei de la care ceruse biruință și le oferă ofrandele pe care ei le-au meritat. Animalele de jertfă, care sînt mîinate în fruntea alaiului triumfal, constituie o parte însemnată a triumfului; acestea arată că comandantul care se înapoiază mulțumește zeilor pentru faptul că a servit bine interesele statului. Toate acele vite de jertfă pe care Paulus Aemilius le-a adus în triumful său le veți jertfi în alt loc și cu mîna altuia?

Cum adică? La îndemnul lui Ser. Galba aveți de gînd să tulburați acel ospăț pe care senatul îl oferă, pentru plăcerea oamenilor și cinstirea zeilor și care nu se desfășoară într-un loc profan — particular sau public — ci în Capitoliu? ... Se vor închide porțile în fața alaiului triumfal al lui Paulus? Regele Macedoniei, Perseus, împreună cu fiii săi, cu mulțimea de prizonieri și trofee luate de la macedoneni, vor rămîne în cirul lui Flaminus¹³⁶? De la porțile orașului L. Paulus se va duce acasă ca un simplu particular, ca și cum ar reveni de la țară?

Și tu, centurion, tu, ostaș, decorat de comandantul vostru Paulus ... ascultă mai bine hotărîrea senatului decît poveștile pe care le îndrugă Ser. Galba. Ascultă mai bine ce spun eu acum, decît ceea ce a spus el. El n-a învățat nimic decît să vorbească, și anume să clevească cu răutate. Eu de 23 de ori m-am luptat cu dușmanul, fiind provocat. Am despuiat de arme pe toți cei cu care m-am luptat. Trupul meu este acoperit cu cicatrice care-mi fac cinste și pe toate le-am primit în față".

Se spune că atunci el și-a dezvelit trupul și a vorbit despre războaiele în care a primit fiecare rană. În vreme ce le arăta pe acestea, întîmplător a descoperit și acele părți care trebuiau să rămînă acoperite, și o umflătură inguinală a stîrnit rîsul unora din apropiere. „Și pe aceasta, de care rîdeți, o am din pricină că am călărit zile și nopți întregi, și nu mi-e rușine și nu mă căiesc

de ea mai tare decît de cicatricele mele, căci niciodată nu m-au împiedicat să-mi fac cu cinste datoria de cetățean, în timp de pace sau război. Ca ostaș veteran, am arătat deseori ostașilor tineri acest trup sfîrtecat de sabie. Să-și dezgolească și Galba trupul său neted și neatins. Chemați, vă rog, tribuni ai plebei, triburile la vot. Eu mă voi duce între voi, ostași¹³⁷ . . .

XL Valerius Antias spune că întreaga cantitate de aur și argint dusă în triumf valora 120 de milioane de sesterți¹³⁸. Fără îndoială însă, după numărul carelor de transport și după greutatea aurului și argintului, menționate în general de el însuși, reiese o sumă cu mult mai mare. Se spune că regele a cheltuit o sumă egală cu aceasta fie în cursul războiului, fie prăpădită cu prilejul fugii sale la Samothracia. Mai uimitor decît acest lucru este faptul că într-un răstimp de numai 30 de ani de la războiul dintre Filip și romani a putut fi îngrămădită o sumă atît de impunătoare, în parte prin exploatarea minelor, în parte din alte venituri. Așadar, Filip începuse un război cu romanii fiind lipsit de bani, iar Perseus, dimpotrivă, foarte bogat.

În urmă mergea Paulus, în carul său, avînd o înfățișare plină de demnitate naturală, dar pe care o mai sporea și vîrsta sa înaintată. După carul triumfal, între alți oameni de seamă erau cei doi fii ai săi, Q. Maximus și P. Scipio¹³⁹. Apoi urmau călăreții pe escadroane și cohorte de pedestrași rînduite pe unități.

Fiecărui pedestraș i s-au împărțit cîte 100 de dinari, centurionilor de două ori mai mult, călăreților de trei ori. Se crede că Aemilius Paulus ar fi dat de două ori mai mult pedestrașilor, și proporțional mai mult celorlalți, dacă ei nu s-ar fi împotrivit triumfului său sau dacă la anunțarea răsplătirii ei ar fi aclamat.

În acele zile, Perseus care fusese legat în lanțuri și dus prin oraș în fața carului comandantului învingător n-a fost numai el singura pildă a nenorocirilor care pot lovi pe un om, ci a fost și Paulus însuși, învingătorul lui Perseus, măcar că strălucea de aur și purpură: căci doi dintre fiii săi fuseseră dați în adopțiune, iar ceilalți doi fuseseră reținuți în familia sa, ca să-i fie moștenitori ai

numelui, ai averii și ai familiei sale; însă cel mai tânăr dintre aceștia din urmă, în vîrstă de vreo 12 ani, a murit cu cinci zile înainte de triumf, cel mai mare, de 14 ani, la trei zile după triumf. Acești copii trebuiau să meargă, dorindu-și triumfuri asemănătoare, în carul tatălui lor îmbrăcați în *toga praetexta*.

După cîteva zile, tribunul plebei, M. Antonius, a convocat adunarea poporului în fața căreia — așa cum obișnuiau comandanții supremi întorși din războaie — Paulus Aemilius, după ce a prezentat o dare de seamă despre activitatea sa, a rostit aceste cuvinte vrednice de ținut minte și demne de un conducător roman:

XLI „Quiriți, deși cred că nu vă sînt necunoscute chipul fericit în care am condus treburile statului, precum și cele două trăsnete care au lovit familia mea în aceste zile, pentru că ați avut priveliștea triumfului meu și acea a înmormîntării fiilor mei, vă rog totuși să-mi îngăduiți ca în cîteva cuvinte și cu simțămintele ce se cade să le am acum, să pun față în față soarta mea personală și fericirea obștească. Plecînd din Italia, flota mea a părăsit portul Brundisium după răsăritul soarelui. Pe la orele nouă din zi am intrat cu toate navele în portul Corcyra. Cu cinci zile mai tîrziu am oferit un sacrificiu zeului Apollo la Delphi, pentru mine, pentru armatele și navele voastre. De la Delphi am sosit în ziua a cincea în tabără, unde, după ce am luat oastea în primire, am îndreptat multe lucruri care constituiau o mare piedică în calea biruinței noastre; dar fiindcă tabăra vrăjmașă era de necucerit și nu-l puteam sili pe rege să primească bătălia, am plecat de acolo, am trecut printre posturile de pază ale acelei trecători, am ieșit la Petra și, silindu-l pe rege să dea lupta, l-am învins în bătălie. Macedonia am adus-o sub stăpînirea poporului roman. Războiul, pe care vreme de patru ani înaintea mea patru consuli¹⁴⁰ l-au purtat astfel, încît fiecare preda urmașului său o situație mai împovărătoare, eu l-am sfîrșit în 15 zile. A urmat apoi, ca rezultat, un întreg șir de izbînzii. S-au predat toate cetățile Macedoniei. Am capturat comorile regelui. Acesta, trădat oarecum de zeii înșiși, a fost capturat în templul din Samothracia îm-

preună cu copiii săi. Atunci norocul meu mi s-a părut prea mare și din această pricină am început să-l privesc bănuitor. Am început să nu mai cred în el și să mă tem de primejdiile călătoriei pe mare; trebuia să transport în Italia atîția bani ai regelui și armata biruitoare. După ce toate vasele au sosit cu bine în Italia, nu mai aveam ce să cer altceva zeilor. Doream numai ca roata norocului, care de obicei își schimbă direcția pornind de la culme la vale, să lovească mai degrabă familia mea decît republica. De aceea cred că fericirea statului a fost statornicită prin groaznica năpăstuire a familiei mele, căci triumful meu, ca un joc al sorții omenești, a avut loc la mijloc între înmormîntările fiilor mei. Eu și Perseus sîntem acum pilde izbitoare ale sorții omenești. El, care a trăit să-și vadă fiii în fața sa prizonieri, și el însuși dus prizonier, îi are totuși în viață. Eu, care am triumfat asupra lui, de la înmormîntarea unui fiu al meu am venit cu carul . . . triumfal în Capitoliu, iar din Capitoliu m-am dus la celălalt fiu al meu, care-și dădea sufletul. Dintr-o casă atît de plină de copii nu mi-a rămas nici unul care să poarte numele lui L. Aemilius Paulus. Căci pe doi, ca și cînd aș fi avut prea mulți urmași, i-am dat în adopțiune. Ei aparțin acum gîntei Corneliilor și Fabiilor. În casa mea, în afară de mine, nu mai este nimeni Paulus. De acest prăpăd al familiei mele mă mîngîie totuși fericirea voastră a tuturor și propășirea statului”.

XLII Aceste cuvinte, spuse cu atîta tărie sufletească, i-au zguduit pe ascultători mai mult decît dacă ar fi povestit plîngînd cu jale pierderea copiilor săi.

Cn. Octavius și-a sărbătorit triumful naval asupra regelui Perseus la calendele lui decembrie¹⁴¹. Acest triumf a fost fără prizonieri, fără trofee. Octavius a dat marinărilor cîte 75 de dinari, cîrmacilor care fuseseră pe nave dublu, căpitanilor de vase de patru ori pe atît. Apoi s-a întrunit senatul și a hotărît ca regele Perseus și fiul său Alexandru¹⁴² să fie conduși de Q. Cassius la Alba, spre a fi păziți acolo; însoțitorii, banii, argintul și obiectele de trebuință pe care le avea¹⁴³ . . . Bithys, fiul lui Cotys, regele thracilor, împreună cu ceilalți ostatici, au fost trimiși în pază la Carseoli. S-a hotărît ca ceilalți prizo-

nieri care fuseseră duși în marșul triumfal să fie vîrțiți în temniță.

La cîteva zile după aceasta au sosit soli din partea regelui Cotys al Thraciei, aducînd bani și alți ostatici, pentru a-l răscumpăra pe fiul regelui. Fiînd introduși în senat, ei pretindeau că Cotys nu de bunăvoie l-a ajutat pe Perseus, ci că fusese silit să dea ostatici. Ei rugau să li se încuviințeze răscumpărarea ostaticilor cu prețul pe care-l va stabili senatul. Cu aprobarea senatului, li s-a răspuns: „Poporul roman n-a uitat prietenia cu regele Cotys, cu strămoșii săi și cu neamul thracilor. Dar faptul că au fost dați ostatici lui Perseus constituie o vină, nu o îndreptățire a vinii, deoarece aceasta s-a întîmplat într-o vreme cînd neamul thracilor nu avea nici un motiv de teamă din partea lui Perseus, care era liniștit, și încă și mai puțin avea cînd îl preocupa pe rege războiul cu romanii. De altfel, deși Cotys a vrut să intre mai degrabă în grațiile lui Perseus în loc să încheie prietenie cu poporul roman, senatul roman va lua în considerare mai mult demnitatea lui proprie decît ceea ce merită Cotys, și îi va înapoia pe fiul său împreună cu ostaticii. Binefacerile poporului roman sînt gratuite. El preferă recunoștința celor ce le primesc în loc să le ceară un preț pentru ele“.

Pentru a-i conduce pe ostatici în Thracia, au fost numiți trei împuterniciți: T. Quinctius Flamininus, C. Licinius Nerva și M. Caninius Rebilus, iar delegații thraci au primit fiecare în dar cîte 2 000 de ași. Bithys, chemat la Carseoli¹⁴⁴, a fost trimis la tatăl său, împreună cu împuterniciții.

Vasele regale, de o mărime nemaivăzută înainte, capturate de la macedoneni, au fost scoase pe uscat, în cîmpul lui Marte.

XLIII Cînd triumful asupra macedonenilor era încă proaspăt în amintirea romanilor și aproape încă în fața ochilor lor, L. Anicius și-a sărbătorit și el, în ziua Quirinalelor, triumful asupra regelui Gentius și illyrilor. Triumful lui Anicius era aidoma celui precedent, dar era de proporții mai reduse. În comparație cu Aemilius, comandantul însuși era mai mic în noblețe și rang, întoc-

mai ca un praetor față de un consul. Gentius nu putea fi comparat cu Perseus, nici illyrii cu macedonenii, nici prăzile și banii capturați de la unul cu cele capturate de la celălalt. Nu erau de pus față în față nici recompensele primite de ostași. Cît de strălucitor fusese proaspătul triumf al lui Aemilius, totuși nici al lui Anicius pentru cei care l-au privit nu era de disprețuit. În cîteva zile el îngenunchease în lupte terestre și navale neamul aprig al illyrilor, sprijinit de natura terenului și fortificații. Luase prizonier pe rege și toți vlăstarii familiei regale. Adusese în triumf multe steaguri și alte trofee, precum și mobilierul din palatul regelui, 27 livre de aur, 19 livre de argint, 13 000 de dinari și 120 000 de monede de argint illyrice. Înaintea carului său triumfal erau duși regele Gentius, cu soția și copiii săi, Caravantius, fratele regelui și cîteva nobili illyri. Din pradă, Anicius a dat soldaților cîte 45 de dinari, centurionilor o sumă îndoită, călăreților întreită, aliaților latini aceleași sume ca și cetățenilor romani, marinarilor sume egale cu cele primite de trupele terestre.

Ostașii manifestau mai multă bucurie la acest triumf și comandantul însuși a fost cîntat prin mai multe cîntece triumfale¹⁴⁵. Valerius Antias relatează că din vînza-reea prăzii capturate a rezultat suma de 20 de milioane de sesterti, afară de aurul și argintul depus în tezaurul statului. Dat fiind că aceste cifre mi se par că nu corespund adevărului, în lipsa unor date autentice, am citat pe autorul lor.

Pe baza unui decret al senatului, regele Gentius cu copiii, soția și fratele său au fost duși în pază la Spole-tium¹⁴⁶. Ceilalți prizonieri au fost aruncați în temniță la Roma. Deoarece însă spoletanii au refuzat să primească în paza lor pe Gentius cu familia lui, aceștia au fost duși la Iguvium¹⁴⁷. Din prada adusă din Illyricum mai făceau parte 220 de nave ușoare, capturate de la regele Gentius. Pe acestea, potrivit unui decret al senatului, Q. Cassius le-a distribuit corcyreenilor, apolloniaților și dyrrachienilor.

XLIV În acel an consulii s-au mărginit la pustiirea ținutului ligurilor, fără ca vreodată acești dușmani să

fi scos la luptă o armată regulată și fără ca să se întâmple ceva vrednic de a fi amintit; de aceea consulii s-au întors la Roma, pentru a lua parte la alegerea noilor dregători.

În prima zi a comițiilor au fost aleși consuli M. Claudius Marcellus și C. Sulpicius Gallus. Apoi, în ziua următoare, praetorii L. Iulius, L. Apuleius Saturninus, A. Licinius Nerva, P. Rutilius Calvus, P. Quinctilius Varus și M. Fonteius. Aceștia li s-au decretat ca provincii cele două praeturi urbane, cele două Hispanii, Sicilia și Sardinia. În anul acesta a fost intercalată o lună. Prima zi din luna intercalată a fost fixată după sărbătoarea Terminaliilor¹⁴⁸.

În acel an s-a stins din viață augurul C. Claudius. În locul lui augurii au ales pe T. Quinctius Flamininus. A murit și flaminul quirinal Q. Fabius Pictor.

În același an, regele Prusias a venit la Roma cu fiul său, Nicomedes. Intrând în oraș cu o suită numeroasă, de la porțile orașului s-a dus în for, unde se afla locul de judecată al praetorului Q. Cassius. În fața lumii din toate părțile adunate, regele a declarat că: „El a venit să cinstească pe zeii care locuiesc orașul Roma și să felicite senatul și poporul roman pentru biruința asupra regilor Perseus și Gentius, deoarece romanii și-au mărit puterea prin supunerea macedonenilor și illyrilor“.

Praetorul i-a comunicat că îi oferă o audiență în senat pentru aceeași zi, dacă voiește; dar Prusias a cerut să i se acorde două zile de răgaz pentru a vizita templele, orașul, pe gazdele și pe prietenii săi. I s-a dat ca însoțitor quaestorul L. Cornelius Scipio, care fusese trimis și în întâmpinarea lui la Capua. I s-a pus la dispoziție o locuință pentru a-l găzdui bine pe rege și suita sa. În a treia zi, Prusias s-a prezentat senatului; a adus felicitări pentru biruință; a amintit meritele sale în acel război, a cerut să-i fie îngăduit să jertfească la Roma în Capitoliu 10 vite mari, pentru a-și îndeplini astfel făgăduința făcută zeilor, și la Praeneste să poată jertfi o vită mare zeiței Fortuna. Acestea au fost făgăduite de el pentru victoria poporului roman. A cerut de asemenea reînnoirea alianței cu el și să i se dea ținutul luat de la regele Antiochus, ținut pe care-l dețineau gallii, fără ca să

le fi fost atribuit de către poporul roman. Apoi a încredințat senatului pe fiul său, Nicomedes. Prusias se bucura de sprijinul tuturor foștilor comandanți în Macedonia. De aceea, toate cererile lui au fost îndeplinite. În privința ținutului i s-a răspuns: „Vor fi trimiși delegați pentru a cerceta situația la fața locului. Dacă acel ținut într-adevăr aparține poporului roman și încă nu a fost atribuit nimănui, Prusias va fi socotit cel mai vrednic pentru a-l primi. Dacă însă în trecut el nu aparținuse lui Antiochus, atunci este limpede că n-a putut trece nici în stăpînirea poporului roman. Dacă însă ținutul a fost dat gallilor, Prusias să scuze poporul roman că nu vrea să-i acorde un lucru nedreptățind pe alții. De altfel, nici nu ar putea face plăcere cuiva să știe că un dar poate fi luat înapoi de donator. Încredințarea lui Nicomedes, fiul său, a fost primită. Cazul lui Ptolemaeus, regele Egiptului, este mărturie cîtă grijă are poporul roman de fiii regilor prieteni“.

Prusias a fost lăsat să plece cu acest răspuns. S-a hotărît să i se dăruiască...¹⁴⁹ sesterți și vase de argint în greutate de 50 de livre. Nicomedes a primit cadouri în aceeași valoare ca și Masgaba, fiul regelui Masinissa. S-a hotărît de asemenea ca jertfele și celelalte pregătiri trebuincioase sacrificiului la Roma și la Praeneste să-i fie puse regelui la îndemînă cu cheltuiala statului roman, la fel cum se proceda în cazul demnitarilor romani; apoi, din flota care se afla la Brundisium să i se pună la dispoziție 20 de nave de război, de care să se folosească. Pînă cînd va ajunge la navele care i-au fost dăruite, L. Cornelius Scipio a primit însărcinarea să-l însoțească peste tot pe rege, să achite cheltuielile acestuia și ale suitei sale, pînă se va îmbarca. Se spune că regele a fost nespus de bucuros de bunăvoința poporului roman arătată față de el, a refuzat achitarea cheltuielilor sale de întreținere, dar a lăsat ca fiul său să primească darurile oferite de poporul roman.

Acestea ne sînt povestite despre Prusias de către istoricii noștri. Polybios ni-l arată pe acest rege ca nedemn de măreția numelui de rege. El obișnuia să-i întâmpine pe legații romani purtînd pe capul său ras o pălărie ieftină de pîslă, spunînd că este un sclav eliberat

al poporului roman și de aceea poartă îmbrăcămintea caracteristică a libertților. Și la Roma, cînd a venit în curie s-a aplecat și a sărutat pragul senatului, pe senatori i-a numit „zeii săi ocrotitori” și a rostit o cuvîntare nu atît de lingușitoare pentru ascultători, cît de înjosi-toare pentru el însuși. După o ședere la Roma nu mai lungă de 30 de zile, Prusias a plecat în regatul său. Și războiul purtat în Asia . . .

EPITOME

EPITOMA CĂRȚII XLVI

Regele Eumenes care, în timpul războiului macedonean, a acționat ca parte neutră a venit la Roma. Ca să nu pară că este socotit vrăjmaș, dacă ar fi alungat din Roma, ori să pară că este absolvit de orice învinuire, dacă i s-ar îngădui să intre în Roma, s-a votat o lege generală prin care se interzicea oricărui rege accesul în cetatea romană.

Consulul Claudius Marcellus i-a supus pe gallii alpini, iar consulul C. Sulpicius Gallus — pe liguri. Solii regelui Prusias s-au plîns senatului roman împotriva lui Eumenes că le pustiește ținuturile și au declarat că acesta a conspirat împreună cu Antiochus împotriva poporului roman. S-a încheiat un tratat de alianță cu rhodienii la cererea acestora. Censorii au încheiat recensămîntul; au fost numărați 327 022 de cetățeni. *Princeps senatus* a fost ales M. Aemilius Lepidus. Ptolemaeus, regele Egiptului, alungat de fratele său mai mic din regat, a fost restabilit pe tron datorită intervenției solilor romani trimiși de el. După moartea lui Ariarathes, regele Cappadociei, regatul a fost luat în primire de fiul său Ariarathes care a reînnoit tratatul de prietenie cu poporul roman prin soli. În afară de aceste evenimente, această carte mai cuprinde operațiile militare desfășurate, unele cu izbînzi, altele cu înfrîngeri, împotriva ligurilor, corsilor și lusitanilor, precum și tulburările din Syria, ivite după moartea lui Antiochus care-l lăsase urmaș pe fiul său, Antiochus, copil încă. Demetrius, fiul lui Seleucus,

care fusese ostatic la Roma, fiindcă romanii nu voiau să-l lase să plece, a fugit din Roma și a omorât în taină pe acest copil, Antiochus, împreună cu tutorele său Ly-sias, și s-a urcat el pe tron.

L. Aemilius Paulus, învingătorul lui Perseus, a murit. Lipsa lui de preocupare pentru avere personală a fost atât de mare, încât, deși el adusese bogății nemăsurate din Spania și Macedonia, abia s-a strins de pe urma vânzării bunurilor sale o sumă care să acopere zestrea soției sale¹. Mlaștina pomptină a fost secată de consulul Cornelius Cethegus, căruia îi căzuse la sorți această provincie și a fost transformată în teren arabil.

EPITOMA CĂRȚII XLVII

Praetorul Cn. Tremellius a fost condamnat la amendă pentru că îl insultase foarte grav pe marele pontifice L. Aemilius Lepidus și puterea religiei a fost mai tare decât a magistraților. S-a votat legea asupra intrigilor electorale. Censorii au încheiat recensământul. Au ieșit la numărătoare 338 316 cetățeni. *Princeps senatus* a fost ales a șasea oară Aemilius Lepidus. S-a încheiat o învoială între frații Ptolemaei care nu se înțelegeau între ei: unul să domnească peste Egipt, iar celălalt peste Cyrenae. Ariarathes, regele Cappadociei, alungat din regatul său prin forță și datorită uneltirilor lui Demetrius, regele Syriei, a fost restabilit pe tron de senatul roman. Senatul roman a trimis soli care să arbitreze în litigiul dintre Masinissa și carthaginezi pentru un teritoriu. Consulul C. Marcius a luptat cu dalmații mai întâi cu puțin succes, dar în urmă a obținut o mare izbândă asupra lor. Cauza războiului cu aceștia a fost faptul că ei pustiseră teritoriul illyrilor, aliații poporului roman. Consulul Cornelius Nasica a supus acest neam al dalmaților. Consulul Q. Opinius a supus pe ligurii transalpini; ei devastau orașele Antipolis și Nicaea, care aparțineau masilienilor. În afară de acestea, cartea mai cuprinde faptele de război ale mai multor comandanți, puțin prospere

în Hispania. În anul 598 de la întemeierea Romei², consulii au intrat în funcțiune, la calendele lui ianuarie. Cauza mutării comițiilor a fost faptul că hispanii erau în plină revoltă. Solii romani trimiși ca să arbitreze în litigiul dintre Masinissa și carthaginezi au adus la cunoștință la Roma că au găsit la Carthagina mari cantități de material de construcție pentru nave. Provinciile au acuzat pe câțiva praetori de lăcomie; aceștia au fost condamnați.

EPITOMA CĂRȚII XLVIII

Censorii au încheiat recensământul. S-au numărat 324 000 de cetățeni. În această carte sînt relatate cauzele celui de-al treilea război punic. Fiindcă se vorbea că o uriașă oaste de numizi se găsește pe teritoriul carthaginezilor, avînd în frunte pe Arcobarzanes, nepotul lui Syphax, M. Porcius Cato a sfătuit senatul să declare război carthaginezilor, pentru că aceștia aveau pe teritoriul lor o armată, în aparență împotriva lui Masinissa, în realitate însă, împotriva romanilor. P. Cornelius Nasica fiind de părere contrară, senatul a găsit cu cale să se trimită soli la Carthagina și să cerceteze ce se petrecea. Aceștia, după ce au adus muștrări senatului carthaginez, pentru că, în disprețul tratatului cu romanii, aveau și oaste, și material de construcție pentru vase, au vrut să facă pace între carthaginezi și Masinissa, acesta cedîndu-le teritoriul care era în litigiu. Însă Gisgo, fiul lui Hamilcar, un ins pus pe răzvrătire și care era atunci magistrat, măcar că senatul carthaginez declarase că se va supune hotărîrii solilor, el a ațîțat în așa fel spiritele la război împotriva romanilor, prin îndemnuri, încît solii romani au fost nevoiți să fugă ca să nu li se pricinuiască neajunsuri. Aducîndu-se la cunoștință acest fapt la Roma, s-a stîrnit și mai mare înverșunare în rîndurile senatului, și așa destul de înverșunat împotriva punilor. M. Porcius Cato i-a făcut o înmormîntare foarte săracă — după puterile sale — fiului său stins din viață

ca praetor, pentru că era om sărac. Andriscus, pentru că mințea cu o nemăsurată nerușinare că el este fiul lui Perseus, care cîndva a fost regele Macedoniei, a fost trimis la Roma. M. Aemilius Lepidus, care fusese ales de censori a șasea oară *princeps senatus*, înainte de a muri, a sfătuit pe fiii săi să-l înmormînteze pe un pat mortuar simplu, fără lințoliu de in și fără purpură. Să nu cheltuiască pentru celelalte funeralii o sumă mai mare decît 1 milion de ași; de obicei funeraliile bărbaților de seamă romani strălucesc prin chipurile strămoșilor lor, nu prin cheltuieli. S-a făcut o anchetă în legătură cu unele cazuri de otrăvire. Publicia și Licinia, femei de neam mare, care erau acuzate că și-au omorît bărbații, foști consuli, după ce dăduseră chezășie în fața praetorului, cercetîndu-se cazul, au fost omorîte în urma hotărîrii date de consiliul de familie. Gulussa, fiul lui Masinissa, a adus la cunoștință că la Carthagina se fac înrolări de trupe, se pregătește o flotă, și că neîndoielnic se pune la cale războiul. Deși Cato sfătua să li se declare război, pentru că P. Cornelius Nasica a declarat că nu trebuie să se facă nimic la voia întîmplării, s-a găsit cu cale să se trimită 10 soli romani care să cerceteze situația. Consulii L. Licinius Lucullus și A. Postumius Albinus, pentru că făceau înrolări cu rigurozitate și nu încuviințau nici o scutire de militarie, au fost vîrțiți în temniță de tribunii plebei, deoarece aceștia nu putuseră obține scutire pentru prietenii lor.

Fiindcă războiul din Hispania, purtat cu insuccese în cîteva rînduri, stîrnise nemulțumiri atît de mari printre cetățenii romani, încît nu se mai găseau persoane care să îndeplinească funcțiunea de tribuni militari, sau să vrea să meargă la armată ca legați militari, P. Cornelius Aemilianus a ieșit în fața adunării, declarînd că el va primi orice însărcinare militară care îi va fi încredințată. Pilda lui Aemilianus i-a însuflețit pe toți cetățenii să răspundă de îndată chemării la arme. Consulul Lucullus, care venise la comandă în locul lui Claudius Marcellus, căruia i se părea că toate populațiile Celtiberiei se domoliseră, a supus pe vaccaeii și pe cantabri și alte neamuri din Hispania, necunoscute pînă atunci. Acolo P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus, fiul lui L. Cor-

nelius Paulus, nepotul lui Africanus, însă prin adopție, pe cînd era tribun militar, l-a doborât pe un barbar care-l provocase și cu prilejul asaltării orașului Intercatia a înfruntat o primejdie și mai mare decît aceea: căci el a sărit cel dintîi peste zidul orașului. Praetorul Ser. Sulpicius Galba a luptat fără succes împotriva lusitanilor. Solii romani se înapoiază la Roma din Africa însoțiți de trimișii Carthaginei și de Gulussa, fiul lui Masinissa. Pentru că au adus la cunoștință că ei au văzut la Carthagina și o armată și o flotă, senatul roman hotărî să se delibereze în această privință. Deși Cato și alți fruntași ai senatului dădeau sfatul să se transporte numaidecît oastea în Africa, pentru că P. Cornelius Nasica spunea că lui nu i se pare îndreptățit temeiul războiului, senatul a hotărît să renunțe la război dacă carthaginezii vor arde flota și vor trimite oastea la vatră. Dacă nu vor face așa, consulii din anul următor să pună din nou în discuție chestiunea războiului punic.

În vreme ce se construia un teatru dat în antrepriză de censori, în urma unui *senatus-consultum*, din inițiativa lui P. Cornelius Nasica, acest teatru a fost dărîmat¹ ca un lucru nefolositor și dăunător moravurilor poporului, și cîtăva vreme poporul a privit reprezentațiile stînd în picioare.

Carthaginezii, după ce, împotriva tratatului, au declarat război lui Masinissa, au fost învinși de acesta, care avea 92 de ani și nu obișnuia să mănînce, cînd lua masa, nimic altceva decît pîine. Pe lîngă aceasta, ei au meritat și războiul declarat de romani.

EPITOMA CĂRȚII XLIX

Al treilea război punic a început în anul 602 de la fundarea Romei și s-a încheiat după cinci ani de cînd a fost pornit. A fost o vie dispută, prin feluritele păreri exprimate, între M. Porcius Cato și Scipio Nasica; cel dintîi era socotit cel mai înțelept din cetate, cel de-al doilea era apreciat ca cel mai de ispravă chiar de către senat.

Cato era pentru război și era de părere să fie înlăturată din cale și distrusă Carthagina; Nasica era de părere contrară. Totuși senatul roman a hotărît să declare război carthaginezilor, pentru că aceștia, în disprețul tratatului, își refăcuseră flota, pentru că scosese armata dincolo de hotarele lor, pentru că ridicaseră armele împotriva lui Masinissa, aliatul și prietenul poporului roman, și pentru că nu-l primiseră în oraș pe fiul acestuia, Gulussa, care se găsea împreună cu solii romani. Până să se imbarce trupele pe vase, au venit la Roma soli de la locuitorii din Utica care s-au declarat pe ei și toate ale lor sub ocrotirea Romei. Această solie, privită ca o prevestire de bine, a fost plăcută senatorilor romani, în schimb i-a înverșunat pe carthaginezi.

S-au dat jocuri la Tarentum în cinstea zeului tată Dis, potrivit îndrumărilor din cărțile sibylline. Aceste serbări s-au desfășurat la fel ca acelea celebrate cu 100 de ani mai înainte, în timpul primului război punic, în anul 502 de la întemeierea Romei. Treizeci de trimiși ai carthaginezilor s-au înfățișat la Roma pentru a preda Carthagina. S-a impus părerea lui Cato de a rămîne în picioare decretarea războiului, iar consulii să plece cît mai neîntîrziat la luptă. După ce aceștia au trecut în Africa, au luat în primire cei 300 de ostatici cîți se ordonase Carthaginei să dea, precum și armele și toate mașinile de război, dacă cumva erau atunci la Carthagina; și pentru că, potrivit dispozițiilor senatului, împuterniciții romani au cerut carthaginezilor să-și mute orașul într-un alt loc, la o depărtare de 10 000 de pași de mare, nu mai puțin revolta împotriva acestei stări de lucruri i-a împins pe carthaginezi să ridice din nou armele. Carthagina a început să fie împresurată și atacată de consulii L. Marcius și M. Manlius. În timpul atacului, doi tribuni militari au trecut cu cohortele lor zidurile orașului, prin partea care era slab apărată; trupele acestora, rău măcelărite de locuitorii orașului, au fost salvate datorită intervenției lui Scipio... Orfitianus, datorită și sprijinului dat de vreo cîțiva călăreți. Acesta a eliberat și fortăreața romană care fusese atacată de puni în timpul nopții; pe deasupra și despresurarea și salvarea taberei, pe care carthaginezii o atacaseră ieșind cu toate tru-

pele din oraș, i-au adus lui Scipio o glorie deosebită. În afară de aceasta, cînd unul dintre consuli — celălalt consul se dusese la Roma în vederea alegerilor —, părăsind atacul zadarnic al Carthaginei, își conducea oastea împotriva lui Hasdrubal care ocupase, cu un corp de trupe, un defileu greu de cucerit, Scipio l-a povățuit pe consul să nu atace dușmanul într-un loc atît de neprielnic. Însă, înduplecat de părerile mai multor comandanți romani care-l pizmuiau pe Scipio atît pentru spiritul lui de prevedere, cît și pentru vitejia lui, a intrat și el în trecătoare. Dar cînd armata romană a fost bătută și pusă pe fugă, așa cum prevăzuse, și două cohorte erau împresurate de vrăjmași, Scipio, înapoindu-se cu cîteva pîlcuri de călăreți în trecătoare, a liberat din împresurare cohortele și le-a adus fără pierderi înapoi în tabără. Însuși Cato, un om oricînd gata să biciuiască pe oricine, a lăudat în senat vitejia lui Scipio, spunînd următoarele: „Comandanții care sînt trimiși în Africa rătăcesc ca niște umbre; singur Scipio este destoinic”. Poporul roman i-a arătat lui Scipio dragostea sa într-o așa mare măsură, încît la alegeri cele mai multe triburi romane l-au votat pe el consul, deși nu era îngăduită alegerea unei persoane care nu avea vîrsta legală. Cînd tribunul plebei, L. Scribonius, a făcut propunerea ca lusitanilor, care se predaseră și se puseseră sub ocrotirea poporului roman și pe care Ser. Galba îi vînduse în Gallia, să li se redea libertatea, M. Porcius Cato a susținut această propunere cu foarte mare dîrzenie. Ne-a rămas cuvîntarea lui Cato care se găsește în analele sale. Lui Q. Fulvius Nobilior, atacat de mai multe ori de acesta în senat, Cato i-a răspuns apărînd pe Galba. Însuși Galba, pentru că își dădea seama că va fi osîndit, îmbrățișîndu-și pe cei doi fii ai săi îmbrăcați în *toga praetexta* și pe fiul lui Sulpicius Gallus al cărui tutore era, cînd a vorbit a stîrnit atîta milă în rîndurile senatorilor, încît propunerea tribunului plebei a căzut. Au rămas trei cuvîntări ale lui Galba: două rostite împotriva tribunului plebei, Libo, și a propunerii acestuia în legătură cu lusitani; alta — împotriva lui Cornelius Cethegus, în care declara că acesta i-a măcelărit pe lusitani care aveau tabăra lîngă a sa, pentru că desco-

perise că lusitanii, în aparență pentru pace, după ce sacrificaseră un cal și un călăreț, după ritualul lor, intenționaseră să-i atace oastea sa.

Un oarecare Andriscus, un ins de cea mai josnică obârșie, dîndu-se drept fiul regelui Perseus și numindu-se Philippus, după schimbarea numelui, a izbutit să scape într-ascuns din orașul Roma, unde îl trimisese Demetrius, regele Syriei, chiar din pricina acestei minciuni; adunîndu-se în jurul său numeroși oameni la auzul acestei mincinoase legende, de parcă ar fi fost adevărată, și strîngîndu-și o oaste, el a ocupat întreaga Macedonie, fie cu vrerea locuitorilor, fie prin forța armelor. Iată cum a plăsmuit Andriscus legenda: fiul unei curtezane și al regelui Perseus, Andriscus a fost dat unui oarecare cretan spre a fi crescut pentru ca, în cazul în care Perseus va purta un război cu romanii, să rămînă un vlăstar de viță regească. Andriscus a fost crescut la Adramyttum pînă la vîrsta de 12 ani, neștiind nimic în legătură cu obârșia sa și crezîndu-l tată pe cel care-l creștea. Acesta, căzînd apoi bolnav, cînd era aproape de sfîrșitul vieții, i-a destăinuit lui Andriscus obârșia și a încredințat aceleia care trecea drept mama lui adevărată o scrisoare dată și semnată cu pecetea regelui Perseus, pe care să i-o înmîneze lui Andriscus cînd va ajunge la vîrsta adolescenței. A mai adăugat că ultima sa rugăminte este să păstreze lucrul acesta în secret pînă la vremea aceea. Ajuns la adolescență, i s-a înmînat lui Andriscus scrisoarea în care se spunea că tatăl său i-a lăsat două tezaure. Știind acum că nu aceasta este mama lui adevărată, dar neștiind care îi este adevărata origine, i-a fost destăinuită și a fost conjurat să părăsească acele locuri înainte de a ajunge știrea la urechea lui Eumenes, vrăjmașul lui Perseus, spre a nu fi omorît. Însăpăimîntat de acestea, Andriscus s-a dus în Syria nădăjduind în același timp că va găsi un sprijin în Demetrius și acolo a îndrăznit să dea mai întîi în vileag cine este.

EPITOMA CĂRȚII L

Thessalia a fost apărută, prin mijlocirea solilor romani, de trupele auxiliare ale acheilor pentru că falsul Filip voia să o invadeze cu trupele sale și să o ocupe. Prusias, regele Bithyniei, stăpînit de cele mai josnice vicii din cîte există, a fost omorît de fiul său, Nicomedes, cu sprijinul lui Attalus, regele Pergamului; el mai avea un al doilea fiu despre care se spune că în locul șirului de dinți de sus avea, de la naștere, un singur os neîntrerupt. După ce romanii au trimis trei împuterniciți spre a face pace între Nicomedes și Prusias, deoarece unul dintre acești romani avea numeroase semne de răni împrăștiate pe toată țeasta capului, cel de-al doilea era bolnav de picioare, iar cel de-al treilea era socotit slab la minte, Cato a spus că acea solie romană n-are nici cap, nici picioare, nici inimă. Peste Syria domnea în acea vreme un rege care era egal ca origine cu regele macedonean și asemănător cu Prusias la moleșală și nesocotință; pentru că acesta își ducea vremea în petreceri și dezmăț, domnea în fapt Amommius. Acesta a făcut să piară toți prietenii regelui, precum și regina Laodice și Antigonus, fiul lui Demetrius.

Masinissa, regele Numidiei, s-a stins din viață mai vîrstnic de 90 de ani. El a fost un bărbat de seamă. Între alte dovezi de tinerească putere pe care le-a dat pînă în cele din urmă zile ale vieții sale, Masinissa a fost atît de viguros chiar la bătrînețe, încît la vîrsta de 86 de ani a avut un fiu. Masinissa ceruse ca Publius Scipio Aemilianus să fie luat ca arbitru la împărțirea regatului între cei trei fii ai săi cei mai mari: Micipsa, Gulussa și Mastabalis, care își însușise chiar cultura greacă; măcar că tatăl lor le lăsase în comun regatul, Scipio a divizat administrația regatului în părți. Și Phameas Himilco, comandantul cavaleriei carthagineze, un strașnic bărbat, la ajutorul căruia recurgeau în mod precumpănitor punii, a fost convins tot de Scipio să treacă împreună cu toată cavaleria sa de partea romanelor. Dintre cei trei soli romani care fuseseră trimiși

la Masinissa, M. Claudius Marcellus a fost acoperit de talazurile mării cînd a izbucnit o furtună. Carthaginezii l-au ucis în senat pe Hasdrubal, nepotul lui Masinissa, pe care-l aveau atunci conducător, fiind bănuït de trădare. Bănuïala a izvorît din faptul că el era înrudit cu Gulussa care îi sprijinea pe romani. P. Scipio Aemilianus, pe cînd candida la aedilitate, a fost ales de popor consul. Deoarece nu-i era îngăduit să devină consul, neavînd vîrsta legală, a fost scutit de îndeplinirea condițiilor legii și a fost ales consul prin voturile plebei care l-a susținut cu multă înflăcărare, cu toate că senatorii i se împotriviseră o bucată de vreme. M. Manlius a cucerit cîteva orașe situate în jurul Carthaginei. Falsul Filip, după ce a nimicit pe praetorul P. Juventius împreună cu armata lui, a fost biruit în Macedonia și luat prizonier de către Q. Caecilius, și în felul acesta, Macedonia a fost redobîndită de romani.

EPITOMA CĂRȚII LI

Carthagina, care era aidoma unui cerc ce se întindea pe un teren de 23 000 de pași, a fost împresurată cu uriașe sfortări și apoi treptat-treptat cucerită, mai întîi de locotenentul Mancinus și apoi de consulul Scipio căruia i se acordase provincia Africa fără să o tragă la sorți. Carthaginezii, după ce și-au făcut un nou port, pentru că cel vechi fusese distrus de Scipio, și după ce și-au pregătit într-ascuns și într-un timp foarte scurt o mare flotă, s-au luptat fără succes cu romanii. Scipio a distrus și tabăra comandantului lor, Hasdrubal, așezată într-un loc greu de cucerit, lîngă orașul Nopheris, împreună cu oastea de acolo. Scipio a cucerit, în sfîrșit, orașul Carthagina, în al 700-lea an de cînd fusese întemeiat. Cea mai mare parte din trofee carthagineze au fost înapoiate sicilienilor cărora le fuseseră răpite. În cele din urmă clipe ale căderii Carthaginei, după ce Hasdrubal se predase lui Scipio, soția lui, care cu cîteva zile mai înainte nu putuse obține încuviințarea din par-

tea soțului său de a-și găsi refugiul la învingător, s-a aruncat din cetățuie împreună cu cei doi fii ai săi, în mijlocul flăcărilor orașului incendiat. Scipio, după pilda tatălui său, Aemilius Paulus, care îi învinsese pe macedoneni, a dat serbări, la care a aruncat pradă fiarelor pe fugari și dezertori. Cauzele războiului achaic sînt acestea: solii romani, trimiși la cetățile care fuseseră sub stăpînirea lui Filip, ca să le rupă din liga achaică, la Corint au fost alungați de achei.

EPITOMA CĂRȚII LII

Q. Caecilius Metellus a început la Thermopylae războiul cu acheii care aveau în sprijinul lor pe beoțieni și chalcidieni. După înfrîngerea lor, comandantul acestora, Critolaus, s-a sinucis bînd otravă. În locul acestuia, acheii au ales comandant pe Diaeus, cel care a ațîțat cel dintîi tulburările în Achaia, dar a fost învins lîngă Isthmos de consulul L. Mummius. Acesta, după ce a primit în supunere întreaga Achaie, a distrus Corintul, potrivit unui *senatus-consultum*, deoarece acolo solii romani fuseseră victimele unor violențe. Au fost distruse și Theba și Chalcis, care îi sprijiniseră pe achei. În schimb, L. Mummius s-a arătat un om cu o neasemuită cumpătare: în casa sa n-a intrat nimic din bogățiile și podoabele pe care Corintul, atît de bogat, le-a avut. Triumful lui Q. Caecilius Metellus a fost sărbătorit pentru înfrîngerea lui Andriscus. P. Cornelius [Africanus] Scipio Aemilianus a fost sărbătorit pentru victoriile sale asupra Carthaginei și asupra lui Hasdrubal.

Viriatius, ajuns din cioban vînător și din vînător tîlhar, și la urmă chiar comandant al unei oștiri în toată regula, a ocupat întreaga Lusitanie. El l-a luat prizonier pe praetorul M. Vetilius, biruindu-i oastea; după aceasta nici praetorul C. Plautius n-a dus războiul împotriva acestuia cu mai mult succes. Vrăjmașul a pricinuit atunci romanilor atîta groază, încît a fost nevoie să se trimită împotriva lui și un comandant de rang consular și o armată consulară.

În afară de aceste evenimente, cartea mai descrie tulburările din Syria și războaiele purtate între regi. După omorîrea regelui Demetrius, în Syria domnea Alexander, un necunoscut de origine nesigură. Disprețuindu-i lașitatea și viclenia. Demetrius, fiul lui Demetrius, care fusese îndepărtat la Cnidos cîndva de tatăl său pentru a-l pune la adăpost de întîmplările nesigure ale războiului, l-a omorît în război pe acesta. Demetrius era sprijinit în această acțiune de Ptolemaeus, regele Egiptului, pe a cărui fiică, Cleopatra, o luase de soție. Ptolemaeus, rănit grav la cap, și-a dat sfîrșitul în timpul îngrijirii, pe cînd medicii se străduiau să-i facă operație. În locul lui a urmat fratele său mai mic, Ptolemaeus, care domnea peste Cyrenae. Demetrius, din pricina cruzimii pe care o arăta față de ai săi, punîndu-i la cazne, a fost învins prin război de un oarecare Diodotus, unul dintre supușii săi; acesta îl sprijinea la tron pe fiul lui Alexander, în vîrstă numai de doi ani. Demetrius și-a căutat refugiul în Seleucia. L. Mummius a fost sărbătorit pentru triumful asupra acheilor; cu prilejul triumfului său, el a adus statui de bronz și de marmură, precum și tablouri pictate.

EPITOMA CĂRȚII LIII

Consulul Ap. Claudius i-a supus pe salassi, un neam de pe Alpi. Un al doilea fals Filip a fost nimicit cu oastea sa în Macedonia de quaestorul L. Tremellius. Proconsulul Q. Caecilius Metellus i-a nimicit pe celtiberi și o mare parte din Lusitania a fost luată în stăpînire de proconsulul Q. Fabius, după cucerirea cîtorva orașe. Senatorul C. Acilius a scris istoria romanilor în limba greacă.

EPITOMA CĂRȚII LIV

Consulul Q. Pompeius a supus în Hispania pe terestini; din pricina slăbiciunii lui, el a încheiat cu aceștia și cu numantinii pace. Censorii au încheiat recensământul. Au ieșit la numărătoare 327 442 de cetățeni. După ce solii Macedoniei au venit la Roma să se plîngă împotriva praetorului D. Iunius Silanus, fiindcă jefuise provincia primind bani, și pentru că senatul roman voia să cunoască temeiul plîngerii lor, Titus Manlius Torquatus, tatăl lui Silanus, a cerut și a obținut să i se încredințeze lui ancheta. Cînd acesta a aflat acasă că plîngerea e întemeiată, și-a osîndit fiul, și l-a dezmoștenit. Torquatus n-a luat parte nici măcar la înmormîntarea fiului său, care își curmase zilele punîndu-și ștreangul de gît, ci a rămas mai departe în casa sa, dînd puțința, după datină, să fie consultat de cei care voiau. Proconsulul Q. Fabius, după lupte încununete de izbîndă în Hispania, s-a înjosit încheind pace cu Viriathus în condiții egale. Viriathus a fost ucis de trădători, din îndemnul lui Servilius Caepio. El a fost plîns nespun de mult de ostașii săi și înmormîntat ca un om vestit. Bărbat și comandant de seamă, el a fost în numeroase rînduri superior romanilor, în cei 14 ani cît a dus lupte cu ei.

EPITOMA CĂRȚII LV

Pe cînd consulii P. Cornelius Nasica — căruia tribunalul plebei, Curiatius, îi pusese în bătaie de joc porecla de Serapion⁴ — și D. Iunius Brutus făceau recrutările, s-a petrecut în văzul recruților un fapt care a rămas ca o foarte luminoasă pildă. C. Matienus fusese învinuit în fața tribunilor plebei că în Hispania a părăsit armata; fiind osîndit, el a fost spînzurat sub furcă, bătut multă vreme cu vergile, și apoi vîndut cu un sestert. Tribunii plebei au poruncit să fie vîrîți în temniță consulii pentru că n-au putut obține de la consuli scutirea a 10 ostași de militărie. Consulul Iunius Brutus a dăruit ogoare

și un oraș, care s-a numit Valentia, acelor ostași care slujiseră ca soldați sub Viriathus. M. Popillius a fost bătut și pus pe fugă cu oastea sa de către numantini, cărora senatul hotărîse să le anuleze pacea încheiată. În vreme ce consulul Hostilius Mancinus săvîrșea sacrificiul, au zburat puii din colivie. Apoi cînd el se urca pe o navă, ca să plece în Hispania, s-a făcut auzit un glas: „Oprește-te, Mancinus!” La urmă s-a adevărit cît de neprielnice au fost aceste auspicii. Căci, fiind biruit de numantini și ocupîndu-i-se tabăra, deoarece nu mai avea nici o nădejde să-și salveze oastea, Mancinus a făcut cu numantinii o pace rușinoasă, pe care însă senatul n-a încuviințat-o. 40 000 de romani fuseseră biruiți de 4 000 de numantini. D. Iunius a supus Lusitania pînă la Ocean, cucerind orașele și, deoarece ostașii săi nu voiau să treacă rîul Oblivio⁵, el însuși a smuls drapelul de la stegar și în chipul acesta i-a convins să treacă dincolo. Regele Syriei, fiul lui Alexander, în vîrstă numai de 10 ani, a fost ucis prin înșelăciune de către tutorele său, Diodotus, care purta cognomenul de Tryphon. Acesta a mituit pe medici și aceștia au mințit poporul că regele lor s-a sfîrșit din pricina unei pietre la rinichi; în realitate, în timp ce ei îi făceau operația, l-au omorît.

EPITOMA CĂRȚII LVI

Ulterior D. Iunius Brutus a dat în Hispania cu gal-laccii o luptă încununată de izbîndă. Proconsulul N. Aemilius Lepidus a dat o luptă cu vaccaeii cu un rezultat diferit, suferind un dezastru aidoma aceluia provocat de numantini. Mancinus, autorul dezastrului, a fost predat numantinilor, pentru a dezlega poporul roman de obligațiile luate în tratatul încheiat; numantinii nu l-au primit. Censorii au încheiat recensămîntul; s-au numărat 317 933 de cetățeni. Consulul Fulvius Flaccus i-a supus în Illyria pe vardei. Praetorul M. Cosconius a luptat cu succes în Thracia cu scordișcii. Deoarece războiul numantin era privit ca o rușine publică, pentru că dura

de atîta vreme din pricina nepriceperii comandanților, senatul și poporul roman i-au acordat consulatul, într-un glas, lui Scipio Africanus; deși acestuia nu-i era îngăduit să candideze la această magistratură, din pricina legii care interzicea să devină a doua oară consul, Scipio Africanus a fost scutit de îndeplinirea condițiilor, la fel ca la primul consulat.

Fiindcă războiul sclavilor, care izbucnise în Sicilia, nu putuse fi înăbușit de praetori, a fost încredințat consulului Fulvius. Începutul acestui război l-a făcut sclavul Eunus, de neam syrian; acesta a adunat o ceată de sclavi de la țară, a spart temnițele și a alcătuit o armată în toată regula. Și Cleon, un alt sclav, a strîns în jurul său ca la 70 000 de sclavi; unindu-și aceste trupe, ei au luptat multă vreme împotriva armatei romane.

EPITOMA CĂRȚII LVII

Scipio Africanus a asediat Numantia și a reintrodus disciplina cea mai aspră în rîndurile ostașilor, corupți de dezmaț și trîndăvie. El a suprimat orice lucru care pricinuia desfătare. A alungat din castru 2 000 de femei ușoare. I-a ținut zilnic pe ostași în sforțări și îi silea să poarte în spate hrană pentru 30 de zile și cîte 7 pari pentru parapetele taberei. Unui ostaș care mergea greu din pricina poverii, îi spunea: „Cînd vei ști să te aperi cu sabia, vei înceta să mai duci în spate parapetul”. Altuia, cînd ducea scutul cu puțină îndemînare, îi spunea să ducă unul mai mare și că nu-l va mai purta atunci cînd se va folosi mai bine de scut decît de sabie. Pe ostașul pe care-l prindea ieșind din unitatea lui, dacă era roman, îl bătea cu mlădițe de viță de vie, iar dacă era străin, cu vergile. El a vîndut toate vitele, pentru ca ostașii să se deprindă cu poverile. A luptat de multe ori cu succes împotriva ieșirilor dușmanilor din încercuire. Cînd vaccaei au fost asediați, după ce aceștia și-au măcelărit copiii și soțiile, s-au ucis și ei înșiși. Scipio a primit daruri strălucite din partea lui Antio-

chus, regele Syriei. Cu toate că era obiceiul ca ceilalți comandanți să tănuiască darurile regilor, Scipio a spus că el le va primi în fața tribunei și a poruncit quaestorului să le consemneze în registrele statului: „Din acestea voi face daruri bărbaților viteji“. După ce a închis prin asediu din toate părțile Numantia, deoarece vedea că împresurații erau sleiți de foame, Scipio a interzis să fie uciși vrăjmașii care ieșiseră să-și facă rost de nutreț, spunînd: „cu cît vor fi mai mulți locuitori în Numantia, cu atît vor consuma mai repede proviziile pe care le au“.

EPITOMA CĂRȚII LVIII

Tribunul plebei, Ti. Sempronius Gracchus, a propus o lege agrară, cu toată împotrivirea senatului și a ordinului equestru, prin care se interzicea oricui să posede mai mult de 500 de jugăre de pămînt din *ager publicus*. El a ajuns atît de îndîrjit, încît a făcut să se desființeze — printr-o lege — puterea colegului său, M. Octavius, care sprijinea tabăra potrivnică, și să fie numiți triumviri și fratele său, C. Gracchus, și socrul său, Ap. Claudius, însărcinați cu împărțirea pămîntului. El a mai făcut să se voteze și o altă lege agrară ale cărei dispoziții să fie și mai largite în ce privește *ager publicus*, ca aceiași triumviri să hotărască dacă un teren sau altul face parte din domeniile statului sau e proprietate particulară. Apoi, pentru că era tot mai puțin pămînt care să poată fi împărțit, așa încît plebea să fie mulțumită, — fiindcă îi ațîțase lăcomia de a spera mai mult decît era cu putință — declară că el va propune o lege pentru a împărți sumele de bani ale regelui Attalus tuturor celor care, potrivit legii Sempronia, aveau să primească loturi de pămînt; căci Attalus, regele Pergamului — fiul lui Eumenes, — lăsase ca moștenitor poporul roman. Senatul s-a simțit tare înjosit, și în primul rînd fostul consul, T. Annius, care, fiindcă vorbise împotriva lui Gracchus în senat, a fost dus în fața poporului și de-

nunțat plebei; acesta însă din nou a vorbit împotriva lui Gracchus în fața roștelor. Deoarece Gracchus voia să fie ales iarăși tribun al plebei, din îndemnul lui P. Cornelius Nasica, a fost lovit mai întâi cu resturi de scaune, apoi omorât în Capitoliu de optimați; după ce a stat neîngropat între leșurile altor oameni care fuseseră uciși în timpul aceleiași răzmerițe, a fost aruncat în fluviul Tibru. Cartea mai cuprinde, în afară de acestea, istorisirea luptelor duse în Sicilia cu rezultate felurite, împotriva sclavilor fugiți.

EPITOMA CARȚII LIX

Numantinii, constrânși de foame, predându-se ei înșiși, unii după alții, s-au omorât. Scipio Africanus a distrus orașul cucerit și a sărbătorit triumful pentru această victorie în al 14-lea an de la distrugerea Carthaginei.

Consulul P. Rupilius s-a războit în Sicilia cu sclavii fugiți. Aristonicus, fiul regelui Eumenes, a ocupat Asia măcar că trebuia să fie liberă, fiind lăsată prin testamentul regelui Attalus poporului roman. Consulul P. Licinius Crassus, deși era în același timp și *pontifex maximus*, ceea ce niciodată nu se întâmplase mai înainte, plecând în afara Italiei, a fost învins în luptă și ucis. Consulul M. Perperna i-a primit supunerea lui Aristonicus, după ce l-a biruit. Q. Pompeius și Q. Metellus, aleși atunci pentru prima oară censori, amândoi din rîndul plebeilor, au încheiat recensămîntul. Au fost numărați 318 823 de cetățeni, în afară de copii, copile și văduve. Censorul Q. Metellus a hotărît ca toți bărbații să fie obligați să-si ia soții, pentru a face copii. Ne-a rămas cuvîntarea lui, căreia Augustus Caesar, atunci cînd a fost vorba de căsătoriile dintre categoriile sociale, i-a dat citire în senat ca și cum ar fi fost scrise pentru aceste vremuri. Tribunul plebei, C. Atinius Labeo, a poruncit să fie aruncat de pe stîncă⁶ censorul Q. Metellus, pentru că fusese trecut cu vederea atunci cînd acesta a făcut lista senatului. Însă ceilalți tribuni ai plebei au sărit în aju-

torul censorului, ca să nu se întîmple acest fapt. Cînd tribunul plebei, Carbo, a făcut propunerea să fie ales același tribun al plebei, ori de cîte ori vrea, P. Africanus s-a împotrivit propunerii, rostind o cuvîntare foarte înflăcărată în care a spus că el socotește că Ti. Gracchus a fost omorît pe bună dreptate. C. Gracchus, dimpotrivă, a susținut propunerea lui Carbo, însă părerea lui Scipio a precumpănit.

Această carte mai istorisește și războaiele purtate între Antiochus, regele Siriei, și Phraates, regele parților, ca și evenimentele tot atît de neliniștite din Egipt. Ptolemaeus, cu porecla Evergetes, urît de-ai săi din pricina cruzimii sale nemăsurate, după ce poporul i-a dat foc palatului său, a fugit într-ascuns în Cypru; și pentru că poporul i-a dat tronul surorii lui, Cleopatra, pe care Ptolemaeus o alungase, căsătorindu-se cu fiica acesteia, fecioară încă, și care fusese victima silniciei sale, înverșunîndu-se împotriva fiului său pe care l-a avut cu Cleopatra, l-a ucis în Cypru și i-a trimis mamei capul, mîinile și picioarele pruncului.

Au fost stîrnite tulburări de către triumvirii Fulvius Flaccus, C. Gracchus și C. Papirius Carbo, desemnați în vederea împărțirii de pămînturi. Pentru că P. Scipio Africanus se împotriva acestora, după ce el s-a înapoiat în ajun acasă, sănătos și teafăr, a fost găsit mort în patul său. S-a bănuit că soția sa, Sempronia, i-ar fi dat să bea otravă, mai cu seamă pentru temeiul că era sora Gracchilor cu care Africanus era în vrajbă. Cu toate acestea nu s-a întreprins nici o anchetă în privința morții lui Scipio. După stingerea din viață a lui Scipio, tulburările pricinuite de triumviri au luat proporții și mai mari. Consulul C. Sempronius a suferit la început o înfrîngere în lupta împotriva lapizilor; pe urmă însă înfrîngerea suferită de acesta a fost ștearsă printr-o victorie cîștigată datorită vitejiei lui D. Iunius Brutus, cel care supusese Lusitania.

EPITOMA CĂRȚII LX

Consulul L. Aurelius a supus pe sartzii care se răzvrătiseră. M. Fulvius Flaccus a supus prin război mai întâi pe ligurii de dincolo de Alpi, atunci cînd a fost trimis în sprijinul massilienilor împotriva gallilor salluvi care pustiau ținutul massilienilor. Praetorul L. Opimius a primit supunerea fregellanilor care se rupseseră de romani și a distrus Fregellae. Se spune că în Africa a izbucnit o molimă, datorită mai întâi unui nor uriaș de lăcuste, apoi din pricina mormanelor de insecte omorîte. Censorii au încheiat recensămîntul. S-au numărat 394 726 de cetățeni. Tribunul plebei, C. Gracchus, fratele lui Tiberius, mai bun vorbitor ca acesta, a făcut să se voteze cîteva legi primejdioase între care o *lex frumentaria* prin care se acorda plebeilor grîu cu 5 ași și $\frac{1}{3}$; o a doua lege, legea agrară pe care o propusese și fratele său; o a treia, prin care se urmărea atragerea ordinului equestru, care atunci era de comun acord cu senatul; legea prevedea ca 600 de membri ai ordinului equestru să fie aleși în rîndurile senatului, ca cei 600 de cavaleri să fie alăturați celor 300 de senatori, pentru că în acele vremuri erau numai 300 de senatori: cu alte cuvinte, ordinul equestru să dispună în senat de un număr de forțe de două ori mai mare. Și, prelungindu-i-se pentru anul următor tribunatul, Caius Gracchus, în urma votării legilor agrare, a făcut să fie înființate mai multe colonii în Italia și una pe pămîntul Carthaginei distruse; el însuși a înființat această colonie în calitate de triumvir ales.

Cartea mai cuprinde istorisirea faptelor săvîrșite de Quintus Metellus împotriva balearilor; acestora grecii le spun *gymnesi*, pentru că vara și-o petrec umblînd goi. Balearii își au acest nume fie de la arma lor de aruncat, fie de la Balius, tovarășul lui Hercules, lăsat acolo atunci pe vremea cînd Hercules pornise pe mare cu nava către Geryon.

Cartea mai cuprinde și povestirea tulburărilor din Syria, unde Cleopatra l-a ucis pe bărbatul său, Demetrius,

și pe fiul său, Seleucus, fiind indignată împotriva acestuia din urmă pentru că, după ce tatăl lui fusese omorât, el luase coroana fără porunca ei.

EPITOMA CĂRȚII LXI

Proconsulul C. Sextius, după ce a învins neamul salluviilor, a întemeiat colonia Aquae Sextiae, numită astfel din pricina numeroaselor izvoare de ape calde și reci, și după numele acestuia. Proconsulul Cn. Domitius a luptat cu succes împotriva allobrogilor lângă orașul Vindalium. Cauza acestui război a fost faptul că aceștia l-au primit la ei pe Tutomotulus, regele saluviilor, care fugise, și l-au sprijinit prin toate mijloacele și, că au pustiit ogoarele haeduilor, aliații poporului roman. C. Gracchus, la expirarea tribunatului său care pricinuisese atâtea tulburări, după ce a ocupat Aventinul cu o mulțime de oameni înarmați, a fost omorât de consulul L. Opimius, după ce acesta chemase poporul la arme printr-un *senatus-consultum*. Împreună cu el a căzut și Fulvius Flaccus, fost consul, complicele lui la aceeași sminteală. Consulul Q. Fabius Maximus, nepotul lui Paulus, a luptat cu succes împotriva allobrogilor și a lui Bituitus, regele arvernilor. Din oastea lui Bituitus au fost măcelăriți 120 000 de oameni. Bituitus după ce s-a dus la Roma pentru a da satisfacție senatului, a fost dat să fie păzit la Alba, deoarece, dacă ar fi fost trimis înapoi în Gallia, de bună seamă, ar fi primejduit pacea. S-a dat și un decret ca fiul acestuia, Congonnetiacus, să fie prins și trimis la Roma. S-a primit supunerea allobrogilor. L. Opimius, acuzat în fața adunării poporului de către tribunul plebei, Q. Decius, că ar fi aruncat în temniță cetățeni nevinovați, a fost iertat.

EPITOMA CĂRȚII LXII

Consulul Q. Marcius i-a supus pe calea armelor pe stoeni, un neam de pe Alpi. Micipsa, regele Numidiei, murind, a lăsat regatul său la trei fii: Adherbal, Hiempsal și Iugurtha, fiul fratelui său, pe care el îl adoptase. L. Caecilius Metellus i-a supus pe dalmați. Iugurtha a pornit război împotriva fratelui său Hiempsal pe care, după ce l-a biruit, l-a ucis. El a alungat din regat și pe Adherbal. Acesta însă a fost restabilit pe tron de senatul roman. Censorii L. Caecilius Metellus și Cn. Domitius Ahenobarbus au eliminat din senat 32 de membri.

Cartea mai cuprinde în afară de acestea și istorisirea tulburărilor din Syria și schimbările de regi.

EPITOMA CĂRȚII LXIII

Consulul Porcius Cato a suferit o înfrângere în lupta împotriva scordiscilor. Censorii au încheiat recensământul. Au fost numărați 394 336 de cetățeni. Fecioarele vestale Aemilia, Licinia și Marcia au fost condamnate pentru incest. Cartea descrie și cum a fost săvârșit acest incest, cum a fost descoperit și ce măsuri de pedeapsă s-au luat.

Cimbrii⁷, un neam nomad, au intrat în Illyricum pentru a-l pustii. Consulul Papirius Carbo cu armata lui a fost bătut de cimbri. Consulul Livius Drusus a luptat cu succes în Thracia împotriva scordiscilor, un neam care își trage obârșia de la galli.

EPITOMA CĂRȚII LXIV

Adherbal, urmărit cu război de Iugurtha, împresurat în orașul Cirta, a fost ucis de acesta, în disprețul avertismentului dat de senat și din această pricină romanii

i-au declarat război lui Iugurtha⁸. Consulul Calpurnius Bestia, primind ordin să poarte acest război, a încheiat pace cu Iugurtha fără încuviințarea senatului și poporului roman. Iugurtha a venit la Roma, chemat în numele credinței datorate poporului roman, pentru a-i da în vileag pe sfătuitoarii planurilor sale; se spune că el a corupt cu bani pe mulți dintre senatori și pentru că el îl omorîse la Roma pe un rege oarecare, numit Massiva, care plănuia să-i ocupe tronul lui. Urît atît de mult de poporul roman, Iugurtha, cînd i s-a poruncit să se apere pentru crima de omor, deoarece era amenințat de primejdie, a fugit într-ascuns din Roma și, părăsind orașul, se spune că a rostit următoarele cuvinte: „O, oraș de vînzare, care în curînd va pieri dacă se va găsi un cumpărător!” Legatul A. Postumius, înfrînt în bătălia dată cu Iugurtha, a încheiat cu acesta o pace rușinoasă, pe care însă senatul roman a hotărît să n-o respecte.

EPITOMA CĂRȚII LXV

Consulul Q. Caecilius Metellus l-a biruit în două bătălii pe Iugurtha și a pustiit întreaga Numidie. Consulul M. Iunis Silanus a fost înfrînt în lupta dată cu cimbrii. Senatul roman a refuzat să primească pe trimișii cimbrilor care cereau loc de așezare și ogoare, unde să se stabilească. Proconsulul M. Minucius a luptat cu succes împotriva thracilor. Consulul L. Cassius a fost ucis în ținutul nitiobrogilor împreună cu oastea sa de galli tigurini din districtul helveților, care ieșiseră din cetatea lor. Ostașii care supraviețuiseră acestui dezastru au încheiat o învoială cu dușmanii ca să fie lăsați să plece liberi, după ce au dat ostatici și jumătate din toate lucrurile.

EPITOMA CĂRȚII LXVI

Iugurtha, alungat de C. Marius din Numidia, a obținut sprijinul lui Bocchus, regele maurilor. După ce trupele lui Bocchus au fost nimicite într-o bătălie, deoarece Bocchus n-a vrut să mai poarte multă vreme acel război, început cu insucces, Iugurtha l-a predat legat lui Marius. În această campanie s-a distins în mod deosebit L. Cornelius Sylla, quaestorul lui C. Marius.

EPITOMA CĂRȚII LXVII

M. Aurelius Scaurus, locțiitorul consulului, a fost luat prizonier de cimbri după ce oastea sa i-a fost înfrântă. Și, fiind chemat la sfatul cimbrilor, deoarece el căuta să-i înspăimînte ca să nu mai treacă Alpii spre a merge în Italia, și, pentru că declarase că romanii nu pot fi biruiți, a fost ucis de Boiorix, un tânăr plin de îngîmfare. Consulul C. Manlius și proconsulul Q. Servilius Caepio au fost biruiți în luptă și alungați din amîndouă taberele. Au fost măcelăriți 80 000 de soldați și 40 000 de slujitori . . . lîngă Arausio. După condamnarea lui Caepio, din pricina nechibzuinței căruia au suferit acest dezastru, au fost confiscate — în folosul statului — bunurile acestuia, cel dintîi caz după cel al regelui Tarquinius. Și lui Caepio i s-a luat comanda. După ce a fost dus înaintea carului de triumf al lui Marius împreună cu cei doi fii ai săi, Iugurtha a fost omorît în temniță. Marius a intrat în senat în haina triumfală, ceea ce nimeni înaintea lui n-o mai făcuse și din pricina groazei provocate de războiul cu cimbrii, i-a fost prelungit lui Marius consulatul pe mai mulți ani. Ales consul a doua și a treia oară, în absență, Marius a dobîndit și al patrulea consulat pe care îl dorea în ascuns. Cn. Domitius a fost ales *pontifex maximus* prin voturile poporului Cimbrii, după ce au pustiit toate ținuturile dintre Rhon

și Pyrinei, au trecut printr-un defileu în Hispania și, după ce au devastat și acolo numeroase ținuturi, au fost puși pe fugă de celtiberi și, înapoindu-se în Gallia, s-au unit cu teutonii în ținutul vellocassilor.

EPITOMA CĂRȚII LXVIII

Praetorul M. Antonius i-a urmărit în Cilicia pe tâlharii de mare (piraiți). Consulul C. Marius a apărut tabăra care fusese asediată cu toată strășnicia de teutoni și ambroni. Apoi, în două bătălii date în împrejurimile localității Aquae Sextiae, i-a nimicit pe acești dușmani. Se spune că acolo au fost măcelăriți 200 000 de vrăjmași, iar 90 000 luați prizonieri. Marius a fost ales, în lipsă, consul a cincea oară; el a amînat celebrarea triumfului său pînă cînd îi va învinge și pe cimbri. Cimbrii, după ce l-au alungat înapoi de la Alpi și l-au pus pe fugă pe proconsulul Q. Catulus, care ocupa trecătorile Alpilor și la fluviul Athesis... își așezase o fortăreață pe o măgură înaltă, cimbrii l-au urmărit pe proconsul și armata lui și după ce au trecut în Italia ei au fost înfrinți într-o luptă de armatele aceluiași Catulus, unite cu ale lui C. Marius. Se spune că au fost nimiciți în această bătălie 140 000 de dușmani și luați prizonieri 60 000. Marius, primit cu unanimitate de cetățeni, s-a mulțumit cu sărbătorirea unui singur triumf, în loc de două cîte i se ofereau. Fruntașii cetății, care-l urîseră pe Marius o bună bucată de vreme, socotindu-l un *homo novus* care se ridicase la atît de mari demnități, mărturiseau că republica a fost salvată de el. Publicius Malleolus, pentru că și-a ucis mama, a fost cusut mai întîi într-un sac și apoi aruncat în mare. Cartea mai istorisește că scuturile sacre ale lui Marte s-au mișcat din loc făcînd zgomot, înainte de a se încheia războiul cu cimbrii. În afară de aceasta se povestesc războaiele care au avut loc între regii Siriei.

EPITOMA CĂRȚII LXIX

L. Appuleius Saturninus⁹, ales prin forță tribun al plebei, și cu sprijinul lui C. Marius — și după ce fusese ucis de către ostași rivalul său, A. Nonius — a îndeplinit funcția de tribun plebeu săvârșind nu mai puține violențe ca pe vremea candidaturii sale. Și după ce a impus cu forța legea lui agrară, i-a fixat lui Metellus Numidicus ziua procesului, pentru că acesta n-a vrut să jure că va respecta legea. Cu toate că Metellus era apărât de cetățeni vrednici, ca să nu dea naștere la încăierări, a plecat de bunăvoie în surghiun la Rhodos, și acolo el a stat retras făcând lectură și întreținând convorbiri cu oamenii de seamă. Celui plecat, C. Marius, autorul tulburărilor, care cumpăraseră al șaselea consulat împărțind bani prin triburi, i-a interzis apa și focul. Același Appuleius Saturninus, tribun al plebei, l-a omorât pe C. Memmius, care candida la consulat, fiindcă se temea că este adversar al planurilor sale. Senatul era revoltat de această situație. Trecuse de partea senatului însuși Marius, un om cu o fire schimbătoare și care își da totdeauna planul după împrejurări. Saturninus împreună cu praetorul Glaucia și cu alți complici ale aceleiași sminteli au fost omorâți cu prilejul unei încăierări. Q. Caecilius Metellus, rechemat din surghiun, s-a înapoiat la Roma, arătându-i-se din partea tuturor cetățenilor cele mai puternice dovezi de dragoste. Proconsulul M. Aquilius a pus capăt războiului pornit de sclavi în Sicilia.

EPITOMA CĂRȚII LXX

Cînd M. Aquilius a fost dat în judecată pentru învinuirea de însușire de bani publici, a refuzat să ceară judecători¹⁰. M. Antonius, care-l apăra pe Aquilius, a sfîșiat tunica de pe pieptul acestuia, ca să arate cicatricele care-i aduceau glorie și, neexistînd nici o îndoială, a fost absolvit. Cicero e singurul autor care relatează acest fapt. Proconsulul, T. Didius, a luptat cu succes

împotriva celtiberilor. Ptolemaeus, regele din Cyrenae, care avea porecla de Apion, murind, a lăsat moștenitor poporul roman și senatul a poruncit să fie libere toate cetățile regatului lui. Ariobarzanes a fost restabilit pe tronul regatului Cappadociei de către L. Cornelius Sylla. Solii parților trimiși de regele Arsaces au venit la Sylla ca să ceară prietenia poporului roman. P. Rutilius, un bărbat de o curățenie fără seamăn, pentru că apăruse Asia, în calitate de legat al proconsulului Q. Mucius de samavolniciile publicanilor, fiind urit de ordinul equestru care îi judecau procesul, a fost condamnat de însușire de bani publici și trimis în surghiun. Praetorul C. Sentius a luptat fără succes împotriva thracilor. Senatul, pentru că nu voia să mai îndure abuzurile ordinului equestru în exercitarea puterilor judiciare, s-a străduit din răzputeri să-și treacă pe seama sa puterea juridică; tribunul plebei, M. Livius Drusus¹¹, a sprijinit această năzuință a senatului. Drusus, ca să dobândească noi puteri, a ațîțat plebea dându-i speranța primejdioasă că va fi darnic cu ea. Pe lângă aceasta, cartea mai cuprinde războaiele din Syria și dintre regii Syriei.

EPITOMA CĂRȚII LXXI

Tribunul plebei, M. Livius Drusus, ca să sprijine cu puteri mai mari cauza senatului însușită de el, a făcut apel la aliați și la populațiile italice dându-le nădejdea că vor obține cetățenia romană. Cu sprijinul acestora, după ce au fost votate prin forță¹² legile agrare și cele în legătură cu aprovizionarea cu cereale, a propus și legea juridică, prin care puterea judecătorească să fie împărțită în măsură egală între senat și ordinul equestru. Însă pentru că el n-a fost în stare după aceea să-și țină făgăduința de a acorda dreptul de cetățenie aliaților, populațiile italice, mîniate, au început să propage ideea de a părăsi pe romani. Cartea mai descrie întrunirile acestor populații, conjurațiile și cuvîntările rostite în adunările fruntașilor. Din aceste cauze, Livius Drusus

a început să fie urît chiar și de către senatul roman, ca și cum de la el ar fi pornit războiul aliaților. Drusus a fost ucis în casa sa; nu se știe de cine.

EPITOMA CĂRȚII LXXII

S-au rupt de romani următoarele populații italice: picentinii, vestinii, marsii, paelignii, marrucinii, samniții, lucanii. Picentinii au fost cei care au început războiul. Proconsulul Q. Servilius a fost doborât în orașul Asculum împreună cu toți cetățenii romani care se găseau în acest oraș. Poporul roman s-a îmbrăcat în haine de doliu. Servius Galba, fiind prins de lucani, a scăpat din captivitate datorită strădaniilor unei femei la care locuia. Coloniile Aesernia și Alba au fost împresurate de italici. Cartea mai istorisește despre ajutoarele trimise poporului roman din partea populațiilor cu nume latin și a neamurilor de dincolo de hotare, precum și despre operațiile militare alternative și despre orașele care au fost cucerite.

EPITOMA CĂRȚII LXXIII

Consulul L. Iulius Caesar a suferit o înfrângere în lupta cu samniții. Colonia Nola a căzut în mâinile samniților împreună cu praetorul L. Postumius care a fost omorât de aceștia. Mai multe populații au trecut de partea vrăjmașilor. Pentru că consulul, P. Rutilius, luptase cu prea puțin succes împotriva marsilor și căzuse în această luptă, locotenentul lui, C. Marius, a dat luptă regulată cu vrăjmașii și i-a învins. Ser. Sulpicius i-a înfrînt într-o bătălie pe paeligni. Q. Scaepio, locotenentul lui Rutilius, fiind împresurat de dușmani, după ce a dat o luptă încununată de izbîndă și, pentru că datorită acestei biruințe fusese pus pe aceeași treaptă în ce privește comanda cu C. Marius, a ajuns să aibă

o nesocotită cutezanță încît, căzînd într-o capcană, a fost doborît, iar armata lui bătută. Consulul L. Iulius Caesar a izbîndit în lupta cu samniții. Datorită acestei biruințe, la Roma poporul a dezbrăcat îmbrăcămintea de doliu. Și, pentru ca norocul în acest război să nu fie numai de partea romanilor, colonia Aesernia, împreună cu M. Marcellus, au căzut în mîinile samniților. Însă C. Marius i-a înfrînt în bătălie pe marsi, fiind ucis Herius Asinius, căpetenia marrucinilor. C. Caecilius i-a biruit pe salluvii care se răsculasera în Gallia trans-alpină.

EPITOMA CĂRȚII LXXIV

Cn. Pompeius i-a bătut în luptă pe picentini... a împresurat. Datorită acestei biruințe, la Roma magistratii au luat *toga praetexta*¹³ și alte însemne ale magistraturilor lor. C. Marius s-a bătut cu marsii într-o luptă cu rezultat îndoielnic. Atunci au început să fie înrolați pentru întîia oară libertii. Locotenentul A. Plotius i-a învins în bătălie pe umbri, praetorul L. Porcius pe etrusci, fiindcă amîndouă populațiile se rupseseră de romani. Nicomedes a fost restabilit pe tronul Bithyniei, iar Ariobarzanes, pe cel al Cappadociei. Consulul Cn. Pompeius i-a biruit pe marsi pe cîmpul de bătaie. Cînd cetatea romană era apăsată de datorii, praetorul A. Sempronius Asselio a fost ucis în for, de către cămătari, pentru că el da dreptate în procese datornicilor. În afară de acestea, cartea mai descrie incursiunile și devastările thracilor în Macedonia.

EPITOMA CĂRȚII LXXV

Legatul A. Postumius care comanda flota, fiind acuzat de trădare, a fost ucis de ostașii săi. Legatul L. Cornelius Sylla i-a biruit în bătălie pe samniți și le-a cucerit și două tabere. Cn. Pompeius a primit supunerea vestinilor. Consulul L. Porcius, după lupte încununete

de izbînzi, după ce i-a bătut în cîteva rînduri pe marsi, a căzut în luptă, pe cînd le cucerea tabăra acestora. Acest fapt a făcut să treacă biruința cîștigată în acea bătălie, de partea vrăjmașilor. Cosconius și Luceus i-au învins pe cîmpul de bătăie pe samniți, l-au ucis pe Marius Egnatius, cel mai de seamă comandant al vrăjmașilor, și au primit supunerea mai multor orașe. L. Sylla a pacificat pe hirpini, a pus pe goană pe samniți în mai multe bătălii și a primit supunerea cîtorva populații și, după ce s-a distins în mari fapte de arme, cum se întîmplă rareori cuiva înainte de a fi consul, Sylla a plecat la Roma ca să candideze la consulat.

EPITOMA CĂRȚII LXXVI

Legatul A. Gabinius, după izbînzile cîștigate împotriva lucanilor și după ce a cucerit mai multe orașe, a căzut cu prilejul împresurării taberei dușmanilor. Locotenentul Sulpicius i-a bătut pe marrucini și a primit supunerea întregii regiuni de acolo. Proconsulul Cn. Pompeius a primit supunerea vestinilor și paelignilor. Și marsii încinși în cîteva bătălii de legații L. Murena și Caecilius Spinna, au început să ceară pacea. Asculum a fost cucerit de C. Pompeius, iar italicii au fost bătuți de locotenentul M. Aemilius. Silo Pompaedius, comandantul marsilor, autorul acestui război, a căzut în luptă. Ariobarzanes a fost alungat de pe tronul Cappadociei, iar Nicomedes de pe tronul Bithyniei, de către Mithridates, regele Pontului. În afară de aceste evenimente se mai istorisesc și năvălirile thracilor în Macedonia și pustiirile făcute de aceștia.

EPITOMA CĂRȚII LXXVII

Tribunul plebei, P. Sulpicius, a propus din îndemnul lui C. Marius, legi primejdioase ca: „cei surghiuniți să fie rechemăți, iar noii cetățeni, precum și libertii să fie

împărțiți în cele 35 de triburi“, de asemenea „Caius Marius să fie numit comandant în războiul împotriva lui Mithridates, regele Pontului“. Împotriva consulilor, Q. Pompeius și L. Sylla, care se opuneau, Sulpicius săvârșește silnicii, fiind ucis Q. Pompeius, fiul consulului Q. Pompeius, ginerele lui Sylla. Consulul L. Sylla a intrat cu oastea în orașul Roma, s-a luptat cu tabăra lui Sulpicius și a lui Marius chiar în cetatea romană, și i-a alungat de aici pe aceștia. Din rîndurile taberei lui Marius au fost judecați ca dușmani, de senat, 12 persoane, între care C. Marius, tatăl și fiul. P. Sulpicius, pe cînd ședea ascuns într-o casă oarecare, fiind denunțat de un sclav al său, a fost luat de acolo și ucis. Ca răsplată făgăduită pentru denunț, sclavul a fost eliberat, însă pentru crima trădării stăpînului său, el a fost aruncat de pe stîncă. C. Marius-fiul a trecut în Africa. C. Marius-tatăl, pe cînd ședea ascuns în mlaștinile de la Minturnae a fost scos de acolo de locuitorii orașului. Deoarece sclavul, de neam gall, trimis acolo ca să-l ucidă pe Marius, s-a înspăimîntat de măreția acestui bărbat și a dat înapoi de la săvîrșirea acestei fapte, Marius a fost îmbarcat oficial pe un vas și transportat în Africa. L. Sylla a restabilit ordinea în statul roman; după aceea a înființat noi colonii. Consulul Q. Pompeius, plecînd să ia oastea în primire de la proconsulul Cn. Pompeius, a fost ucis din îndemnul acestuia. Mithridates, regele Pontului, după ce a ocupat Bithynia și Cappadocia și a alungat de acolo pe legatul M. Aquillius, a intrat cu o armată uriașă în Phrygia, provincia poporului roman.

EPITOMA CĂRȚII LXXVIII

Mithridates a ocupat Asia: el i-a pus în lanțuri pe proconsulul Q. Oppius, ca și pe legatul M. Aquillius. Din porunca lui Mithridates au fost uciși într-o singură zi toți cetățenii romani cîți erau în Asia. El a atacat orașul Rhodos, singurul care rămăsese credincios față de romani, dar, fiind biruit în cîteva lupte navale, s-a

retras. Archelaus, praefectul acestui rege, a venit în Grecia cu oastea și a ocupat Athena. În afară de aceste evenimente, cartea mai istorisește frica stîrnită în rîndurile orașelor și insulelor, și cum unele cetăți au trecut de partea lui Mithridates, iar altele de partea poporului roman.

EPITOMA CĂRȚII LXXIX

L. Cornelius Cinna¹⁴ a impus votarea unor legi priemjdioase, prin forță și cu ajutorul armelor. El însă a fost alungat împreună cu alți șase tribuni ai plebei de colegul său Cn. Octavius, anulîndu-i-se comanda. Însă Cinna pune mîna pe oastea lui Ap. Claudius prin corupție și declară război orașului Roma, chemîndu-i pe C. Marius și pe ceilalți exilați din Africa. În acest război, doi frați, unul din oastea lui Pompeius, iar celălalt din cea a lui Cinna, s-au măsurat în luptă fără să știe unul de altul. În vreme ce învingătorul îl despuia pe cel ucis, și-a recunoscut fratele și, vărsînd șiroaie de lacrimi, i-a ridicat un rug, după care s-a străpuns și el deasupra rugului fratelui său, și a fost mistuit de același foc. Deși acțiunea lui Cinna ar fi putut fi înăbușită de la început, totuși înșelăciunea lui Cn. Pompeius care a sprijinit amîndouă taberele, a făcut să crească puterea lui Cinna. Pompeius n-a venit în sprijinul taberei optimaților decît atunci cînd aceștia ajunseseră într-o situație desperată. Șovăiala lui însă a dat răgaz lui Cinna și lui Marius să se întărească, adunînd patru oștiri, dintre care două au fost date lui Q. Sertorius și lui Carbo, care au înconjurat orașul Roma. Marius a cucerit colonia Ostia, jefuind-o cu sălbăticie.

EPITOMA CĂRȚII LXXX

Senatul a acordat cetățenia populațiilor italice. Samniții, singurii care mai țineau armele în mîină, s-au unit cu Cinna și cu Marius. Locotenentul Plautius a fost

omorît de aceștia împreună cu oastea sa. Cinna și Marius, împreună cu Carbo și Sertorius, au ocupat Janiculum. Dar fiind alungați de consulul Octavius, s-au retras. Marius a pustiit coloniile Antium, Aricia și Lanuvium. Deoarece optimații nu mai aveau nici o nădejde de a rezista, din pricina nepăsării și perfidiei, atît a comandanților, cît și a ostașilor care, fiind mituiți, ori nu mai voiau să lupte, ori treceau de partea potrivnicului, Cinna și Marius au fost primiți în oraș. Aceștia au pustiit Roma întocmai ca pe un oraș cucerit, săvîrșind crime și jafuri. Ei l-au ucis pe consulul Cn. Octavius și au omorît pe toți nobilii din tabăra adversă, între care și pe M. Antonius, un bărbat înzestrat cu darul elocvenței, și pe C. și L. Caesar, ale căror capete au fost așezate pe rostre. Crassus-fiul a fost ucis de călăreți la Fimbria. Crassus-tatăl s-a străpuns cu sabia, ca să nu îndure ceva nedemn de vitejia sa. Și, fără să mai convoace comițiile, Sylla și Marius s-au proclamat consuli pentru anul următor. În aceeași zi în care intrase în magistratură, Marius a poruncit să fie aruncat de pe stîncă senatorul Sex. Licinius; după ce a săvîrșit numeroase crime, s-a stins din viață la idele lui ianuarie. Acest bărbat, dacă i se pun în cumpănă însușirile urîte cu cele frumoase, n-ar fi ușor de spus dacă el a fost mai bun în vreme de război sau mai primejdios în vreme de pace; într-o asemenea măsură a slujit în războaie republica, și la fel i-a pricinuit în calitate de cetățean prăbușirea, mai întîi prin tot felul de viclenii, apoi ca un dușman prin arme.

EPITOMA CĂRȚII LXXXI

L. Sylla asediind Athena, pe care o ocupase Arche-laus, praefectul lui Mithridates... și după mari sforțări, a cucerit-o. El a înapoiat orașului și cetățenilor libertatea pe care o avuseseră. Magnesia, singura cetate din Asia care rămăsese credincioasă romanilor, a fost

apărată cu cea mai mare vitejie împotriva lui Mithridates. În afară de aceste evenimente cartea mai cuprinde incursiunile thracilor în Macedonia.

EPITOMA CĂRȚII LXXXII

Sylla a biruit în bătălie trupele regelui Mithridates care, după ce au ocupat Macedonia, a venit în Thessalia, și a măcelărit 100 000 de dușmani, cucerindu-le chiar tabăra. Apoi reaprinzându-se războiul, Sylla a bătut din nou oastea regelui și a distrus-o. Archelaus s-a predat cu flota regească lui Sylla. Consulul L. Valerius Flaccus, colegul lui Cinna, trimis ca să-l înlocuiască pe Sylla, era urit de ostașii săi, din pricina lăcomiei și a fost ucis de A. C. Fimbria, locotenentul său, un om gata la orice îndrăzneală; comanda armatei a trecut la Fimbria. În afară de aceste evenimente, cartea mai istorisește despre orașele pe care Mithridates le-a cucerit în Asia și despre cruzimea cu care a fost jefuită provincia, precum și despre incursiunile thracilor în Macedonia.

EPITOMA CĂRȚII LXXXIII

C. Flavius Fimbria a cucerit în Asia orașul Pergamum, după ce a bătut în luptă pe câțiva praefecți ai lui Mithridates; împresurându-l pe rege, puțin a lipsit să nu pună mâna pe el. Tot el a cucerit și distrus orașul Illium, care se pronunțase de partea lui Sylla, și a cuprins o mare parte din Asia. Sylla i-a bătut pe thraci în mai multe lupte. Atunci când L. Cinna și Cn. Papirius Carbo, aleși consuli cu de la sine putere pe o durată de doi ani, pregăteau războiul împotriva lui Sylla, *princeps senatus* L. Valerius Flaccus a rostit o cuvîntare în senat; acesta, împreună cu aceia care doreau o înțelegere, s-a străduit să fie trimiși împuterniciții la Sylla în vederea păcii. Cinna a fost ucis de ostașii săi pe care

îi silea să se îmbarce pe vase, ca să pornească războiul împotriva lui Sylla. Carbo a îndeplinit consulatul singur. Sylla, după ce a trecut în Asia, a făcut pace cu Mithridates cu condiția ca acesta să părăsească provinciile: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria, părăsit de ostașii săi care trecuseră de partea lui Sylla, cerându-i unui sclav al său să-i ridice viața și oferindu-i grumazul, a fost omorât.

EPITOMA CĂRȚII LXXXIV

Sylla a răspuns împuterniciților trimiși de senat că el se va supune autorității senatului dacă vor fi lăsați să se înapoieze în patrie cetățenii care, fiind alungați de Cinna, se refugiaseră la el. Deoarece senatul a găsit de cuviință că această condiție este îndreptățită, Carbo și tabăra acestuia, cărora li se părea că e mai folositor războiul, au făcut totul ca înțelegerea să nu se încheie. Același Carbo, deoarece voia să pretindă ostatici tuturor orașelor și coloniilor Italiei, ca să se asigure de credința lor împotriva lui Sylla, a fost împiedicat să ia această măsură, datorită hotărârii întregului senat. Noilor cetățeni li s-a acordat dreptul de vot printr-un *senatus-consultum*. Q. Metaellus Pius, care urmase tabăra optimatilor, fiindcă uneltea războiul în Africa, a fost alungat de praetorul C. Fabius. Datorită influenței taberei lui Carbo și a lui Marius, s-a dat un *senatus-consultum* prin care toate armatele romane de pretutindeni să fie trimise la vatră. Libertii au fost distribuiți în cele 35 de triburi. În afară de acestea, cartea mai descrie pregătirile de război puse la cale împotriva lui Sylla.

EPITOMA CĂRȚII LXXXV

Sylla a trecut cu oastea în Italia și, după ce și-a trimis împuterniciți care să trateze pacea, pentru că aceștia au suferit violențe din partea consulului C. Norbanus,

Sylla l-a învins în luptă. Și pentru că Sylla intenționa să atace și tabăra celuiilalt consul, L. Scipio, — cu care se străduise pe toate căile să încheie pacea, dar nu putuse — toată armata consulului, ațîțată prin mijlocirea ostașilor trimiși de Sylla, a trecut cu steagurile de partea acestuia. Lui Scipio, deși putea fi ucis, i s-a dat drumul. Cn. Pompeius, fiul aceluși Cnaeus care cucerise Asculum, deși particular, a înrolat o oaste de voluntari și s-a prezentat la Sylla cu trei legiuni. La acesta se aduna toată nobilimea, care, părăsind orașul, a venit în tabăra lui. În afară de aceste evenimente, cartea mai istorisește expedițiile desfășurate în toată Italia de ambele tabere ale comandanților.

EPITOMA CĂRȚII LXXXVI

C. Marius, fiul lui C. Marius s-a ales consul prin forță, înainte de a fi împlinit vârsta de 20 de ani. C. Fabius a fost ars de viu în Africa în cortul praetorian, din pricina cruzimii și lăcomiei sale. L. Philippus, legatul lui Sylla, a ocupat Sardinia, după ce a alungat și a ucis pe praetorul Q. Antonius. Sylla a încheiat alianța cu populațiile italice, pentru a înlătura teama acestora că le va răpi cetățenia și dreptul de vot acordate de curînd. Tot el, bizuindu-se pe certitudinea că va dobîndi victoria, a dispus ca cei care veneau la dînsul să le judece procesele să meargă la Roma, pentru judecată — măcar că orașul se găsea în mîinile adversarilor. Praetorul L. Damasippus, după ce a adunat din ordinul consulului C. Marius pe senatori, a ucis pe toți nobilii care se găseau în oraș. Din rîndurile acestora, Q. Mucius Scaevola, *pontifex maximus*, fugind, a fost omorît în vestibulul templului Vestei. În afară de aceste evenimente, cartea mai cuprinde războiul desfășurat de L. Murena împotriva lui Mithridates, reaprins în Asia.

EPITOMA CĂRȚII LXXXVII

Sylla împresoară în orașul Praeneste pe C. Marius, după ce i-a bătut și distrus oastea la Sacriportus. El a reocupat orașul Roma, luându-l din mâinile vrăjmașilor; l-a respins pe Marius pe când încerca să scape din Roma. În afară de aceste evenimente, cartea mai descrie faptele de arme încununate pretutindeni de izbîndă ale locotenenților lui.

EPITOMA CĂRȚII LXXXVIII

Sylla l-a alungat din Italia pe Carbo, după ce i-a măcelărit armata la Clusium, la Faventia și la Fidentia. El s-a războit cu samniții, singurii din toate populațiile Italiei care încă nu depuseseră armele, chiar lîngă orașul Roma, în fața porții Collina. Restaurînd republica, a pătat cea mai strălucită biruință printr-o cruzime nemaiarătată înainte de vreun alt bărbat. Astfel, a omorît în Villa publica 8 000 de oameni care i se predaseră. El a propus liste de proscriși. Sylla a umplut orașul și toată Italia de omoruri. Între aceștia a poruncit să fie uciși toți prenestinii măcar că erau dezarmați. L-a ucis pe Marius, un bărbat din ordinul senatorial, căruia după ce i-a frînt brațele și picioarele, i-a tăiat urechile și i-a scos ochii. C. Marius, împresurat la Praeneste de Lucretius Ofella, un bărbat care făcea parte din tabăra lui Sylla, în vreme ce încerca să scape de acolo printr-o galerie săpată, fiindcă toate ieșirile fuseseră ocupate de trupe, s-a omorît [adică chiar în acea galerie] deoarece vedea că nu mai poate scăpa. Împreună cu el era și Pontius Telesius, care îl însoțise la fugă: amîndoi și-au scos săbiile năpustindu-se unul asupra celuilalt; după ce Marius l-a ucis pe Telesius fiind și el rănit, a poruncit sclavului său să-i ridice viața.

EPITOMA CĂRȚII LXXXIX

M. Brutus, trimis la Lilybaeum cu o barcă pescărească de către Cn. Papirius Carbo, care debarcase la Cossura ca să cerceteze dacă se află acolo Pompeius, după ce a fost înconjurat de vasele trimise acolo de Pompeius, și-a ridicat singur viața, înfigîndu-și mînerul săbiei în banca vîslașilor și aruncîndu-se cu toată greutatea trupului său în ascuțișul săbiei. Cn. Pompeius, trimis de senat cu comanda în Sicilia, l-a luat prizonier pe Carbo pe care l-a ucis; pe cînd era dus la moarte, acesta se văicărea întocmai ca o femeie. Sylla, devenit dictator, avea un alai de 24 de lictori cu fascii, ceea ce nu avusese nimeni înaintea sa. El a consolidat ordinea în stat prin noile legiuri, a micșorat puterea tribunilor plebei și le-a luat dreptul de a propune legi. Sylla a mărit colegiul pontificilor și augurilor, ca să aibă fiecare cîte 15 membri. A completat senatul cu membrii ordinului equestru. El a luat copiilor celor proscriși dreptul de a candida la demnități publice și le-a vîndut bunurile. Cele mai multe și cele mai bune și le-a însușit Sylla. Vînzarea acestora i-a produs un venit de peste 350 de milioane de sestertii. Sylla a poruncit să-l ucidă în for pe Q. Lucretius Ofella, care îndrăznise să candideze la consulat împotriva voinței sale. Și, deoarece poporul roman suporta greu acest fapt nedemn, Sylla convocă adunarea poporului, unde declară că el a poruncit aceasta. Cn. Pompeius l-a ucis pe Cn. Domitius, proscris, și pe Hiarba, regele Numidiei, care plănuia războiul, deși fusese învins. Domitius avea vîrsta de 24 de ani și era numai cavaler roman; a fost sărbătorit cu triumf pentru victoria cîștigată în Africa, ceea ce nu se mai întîmplase pînă acum. Fostul consul, C. Norbanus, fiind proscris, pe cînd era cît pe-aci să fie prins în orașul Rhodos, și-a ridicat singur viața. Mutilus, unul dintre proscriși, pe cînd se apropia într-ascuns, cu capul acoperit, de porțile locuinței soției sale, Bastia, pentru că, spunînd că este proscris, nu i se îngăduise să intre în casă, s-a străpuns cu sabia, iar cu sîngele său a stropit ușile locuinței soției sale. Sylla în Sammium a reluat

Aesernia. El a colonizat ostașii a 47 de legiuni pe pământurile cucerite pe care le-a împărțit acestora. Sylla a primit supunerea orașului Volaterrae care fusese împresurat, deoarece se afla în stare de război. Și în Asia, Mytilinae, singurul oraș care nu depusese încă armele, după înfrîngerea lui Mithridates, a fost cucerit și distrus.

EPITOMA CĂRȚII XC

Sylla s-a stins din viață. În semn de cinstire, senatul roman a hotărât să fie înmormântat în Cîmpul lui Marte. M. Lepidus, deoarece căutase să zădărnicească înfăptuirile lui Sylla, a aprins din nou războiul. A fost alungat din Italia de colegul său, Q. Catulus, și a pierit, după ce zadarnic căutase să aprindă războiul și în Sardinia. M. Brutus, care obținuse Gallia Cisalpină, a fost ucis de Cn. Pompeius. Proscrisul Q. Sertorius¹⁵ a dat naștere unui uriaș război în Hispania Ulterior. Proconsulul L. Manlius și legatul L. Domitius au fost învinși în luptă de quaestorul Hirtuleius. Afară de aceste evenimente, cartea mai cuprinde operațiile militare desfășurate de proconsulul P. Servilius împotriva cilicienilor.

EPITOMA CĂRȚII XCI

Cn. Pompeius, care pînă atunci fusese numai cavaler roman, a fost trimis investit cu puterea consulară împotriva lui Sertorius. Sertorius a cucerit cîteva orașe și a adus sub dominația sa foarte multe cetăți. Proconsulul Ap. Claudius i-a biruit în mai multe lupte pe thraci. Proconsulul Q. Metellus l-a învins pe L. Hirtuleius, quaestorul lui Sertorius, împreună cu oastea lui.

EPITOMA CĂRȚII XCII

Cn. Pompeius a luptat cu Sertorius cu un rezultat îndoielnic, astfel încât fiecare aripă a unei tabere l-a învins pe adversarul său. Q. Metellus i-a bătut pe Sertorius și pe Perperna cu cele două oștiri ale lor într-o bătălie. Pompeius, dorind să ia și el parte la această victorie, a luptat cu prea puțin succes. Sertorius, împresurat după aceea la Clunia, prin ieșiri neîntrerupte, a pricinuit neînsemnate neajunsuri în rîndurile celor care-l asediau. În afară de aceste evenimente, cartea mai cuprinde istorisirea operațiilor desfășurate de proconsulul Curio în Thracia împotriva dardanilor, și multe fapte pline de cruzime ale lui Q. Sertorius, săvîrșite față de ai săi: el și-a ucis foarte mulți prieteni, precum și pe numeroși proscrisi acuzați o dată cu el de crima trădării.

EPITOMA CĂRȚII XCIII

Proconsulul P. Servilius i-a supus în Cilicia pe isauri și a cucerit câteva orașe ale piraților. Nicomedes, regele Bithyniei, murind, a lăsat pe poporul roman moștenitor al regatului său, care a fost transformat în provincie romană. Mithridates, în urma unui tratat încheiat cu Sertorius, a pornit război contra poporului roman. Cartea mai descrie pregătirile de trupe de pedestrași și preparativele navale făcute de acest rege. După ce a ocupat Bithynia, consulul M. Aurelius Cotta a fost biruit de Nicomedes într-o luptă la Chalcedon. Apoi mai descrie și operațiile militare (desfășurate) de Pompeius și Metellus împotriva lui Sertorius. Sertorius își dovedește un talent ostășesc egal cu al celor doi. Alungîndu-i de la împresurarea orașului Calagunis, Sertorius i-a silit să se îndrepte către regiuni diferite: pe Metellus către Hispania Ulterior, iar pe Pompeius, către Gallia.

EPITOMA CĂRȚII XCIV

Consulul L. Licinius Lucullus a izbîndit în luptele de cavalerie date cu Mithridates și a desfășurat cu succes și câteva expediții militare, oprindu-i pe ostașii care cereau să lupte să se răscoale. Deiotarus, tetrarhul Gallograeciei, i-a omorît pe praefecții lui Mithridates care ațîțaseră războiul în Phrygia. În afara acestor evenimente, cartea mai istorisește operațiile desfășurate cu succes de Cn. Pompeius în Hispania împotriva lui Sertorius.

Proconsulul C. Curio i-a supus pe dardani în Thracia. Șaptezeci și patru de gladiatori din școala lui Lentulus au fugit din Capua și au strîns în jurul lor o mulțime de sclavi și de întemnițați. Crixus și Spartacus, căpeteniile acestora, după ce au aprins războiul, i-au învins în luptă pe legatul Claudius Pulcher și pe praetorul P. Varenus. Proconsulul L. Lucullus a distrus oastea lui Mithridates prin foamete și prin forța armelor lîngă orașul Cysicus și l-a alungat pe rege din Bithynia; doborît de atîtea felurite lovituri primite în război, și fiind și victima unor naufragii, Mithridates a fost silit să-și caute refugiul în Pont.

EPITOMA CĂRȚII XCVI

Praetorul Q. Arrius l-a omorît pe Crixus, căpetenia sclavilor, împreună cu 20 000 de oameni. Consulul Cn. Lentulus a suferit o înfrîngere în lupta împotriva lui Spartacus. Și consulul L. Gellius și praetorul Q. Arrius au fost învinși de acesta. Sertorius a fost omorît de M. Perperna și M. Antonius și de alți conjurați cu prilejul unui ospăț, în al optulea an de cînd era comandant. Perperna a fost un mare cap de oștire, și chiar deseori învingător împotriva celor doi comandanți Pompeius și Metellus; în cele din urmă ajunsese crud și risipitor. Conducerea partidei a fost trecută lui M. Perperna, pe care Cn. Pompeius l-a omorît după ce l-a în-

vins și l-a luat prizonier. El a recucerit Hispaniile cam în al 10-lea an de când începuse războiul. Proconsulul C. Cassius și praetorul Cn. Manlius au fost înfrinți de Spartacus în luptă. Praetorul M. Crassus a fost însărcinat cu ducerea acestui război.

EPITOMA CĂRȚII XCVII

Praetorul M. Crassus a izbândit mai întâi în lupta împotriva unei părți din armata de sclavi care era alcătuită din galli și germani, nimicind 35 000 de dușmani și pe căpeteniile lor, Cartus și Ganniscus. Apoi el s-a războit și cu Spartacus, nimicind o dată cu acesta și 60 000 de oameni. Praetorul M. Antonius a pus capăt, o dată cu moartea sa, războiului împotriva cretanilor, dus pînă atunci cu puțin succes. Proconsulul M. Lucullus a supus pe thraci. L. Lucullus a luptat cu succes în Pont împotriva lui Mithridates, nimicindu-i mai mult de 60 000 de ostași. Consulii M. Crassus și Cn. Pompeius, după ce au fost aleși consuli (însă Pompeius, din ordinul cavalerilor romani, înainte de a îndeplini quaestura), au restabilit puterea tribuniciană. Și puterea judiciară a fost trecută prin mijlocirea praetorului, L. Aurelius Cotta, ordinului cavalerilor romani. Mithridates, constrîns de situația sa disperată, și-a căutat refugiu la Tigranes, regele Armeniei.

EPITOMA CĂRȚII XCVIII

Machares, fiul lui Mithridates, regele Bosporului, a fost primit cu prietenie de către Lucullus. Censorii Cn. Lentulus și L. Gellius au îndeplinit censura cu asprime: 64 de senatori au fost eliminați din senat. Acești censori, după încheierea recensămîntului, au numărat 900 000 de cetățeni. Praetorul L. Metellus a des-

fășurat cu succes războiul în Sicilia împotriva piraților. Q. Catulus a consacrat templul lui Jupiter de pe Capitoliu care fusese mistuit de un incendiu și apoi reconstruit. L. Lucullus i-a bătut în Armenia în mai multe bătălii pe Mithridates și pe Tigranes și uriașele forțe ale ambilor regi. Proconsulul Q. Metellus, căruia i se încredințase războiul cu cretanii, a asediat orașul Cydonia. C. Triarius, legatul lui Lucullus, a fost înfrânt în luptă de Mithridates. Răzvrătirea ostașilor l-a împiedicat pe Lucullus să-i urmărească pe Mithridates și pe Tigranes și să câștige victoria definitivă, pentru că ostașii n-au mai vrut să-l urmeze: [cu alte cuvinte, Lucullus a fost părăsit de legiunile Valeriane, pentru că ostașii spuneau că ei și-au îndeplinit stagiul].

EPITOMA CĂRȚII XCIX

Proconsulul Q. Metellus a cucerit Gnosus Lycstus, Cydonia și mai multe alte orașe. Tribunul plebei, L. Roscius, a propus votarea unei legi prin care cavalerilor romani le erau repartizate în teatru primele 14 rînduri de bănci. Cn. Pompeius primind ordinul, printr-o lege votată de adunarea poporului, să urmărească pe pirații care întrerupseseră comerțul cu cereale, i-a alungat pe aceștia de pe tot întinsul mării într-un interval de 40 de zile, și după terminarea războiului cu pirații în Cilicia, după supunerea acestora, el le-a dat piraților pămînturi și orașe. În afară de aceste evenimente, cartea mai cuprinde operațiile desfășurate de Q. Metellus împotriva cretanilor, precum și scrisorile trimise, pe rînd, de Metellus și Cn. Pompeius. Metellus se plîngea în scrisoare că Pompeius îi smulge gloria faptelor sale de arme, deoarece acesta și-a trimis legatul său în Creta pentru a primi supunerea orașului de acolo. Pompeius a explicat că el a fost nevoit să facă acest lucru.

EPITOMA CĂRȚII C

Tribunul plebei, C. Manlius, a făcut să fie votată o lege, prin care era încredințată lui Pompeius comanda războiului cu Mithridates, ceea ce a stîrnit o mare indignare în rîndurile nobilimii. Cartea mai relatează frumoasa lui cuvîntare. Q. Metellus, după supunerea definitivă a cretanilor, a dat legi acestei insule libere pînă atunci. Cn. Pompeius, pornind să desfășoare războiul împotriva lui Mithridates, a reînnoit prietenia cu regele părților, Phraates. Într-o luptă de cavalerie, el a biruit pe Mithridates. În afară de aceste evenimente, cartea mai descrie războiul dintre Phraates, regele părților, și Tigranes, regele armenilor, și apoi pe cel desfășurat între fiul lui Tigranes și tatăl său.

EPITOMA CĂRȚII CI

Cn. Pompeius l-a silit pe Mithridates, biruit într-o luptă dată noaptea, să fugă la Bosporus. El i-a primit supunerea lui Tigranes și i-a înapoiat regatul Armeniei, luînd în schimb Syria, Phenicia și Cilicia. A fost înăbușită conjurația unor cetățeni, care fuseseră condamnați pentru că făcuseră ingerințe atunci cînd candidaseră la consulat, făcută în scopul suprimării consulilor. Cn. Pompeius, pe cînd îl urmărea pe Mithridates a pătruns pînă la cele mai depărtate și mai necunoscute neamuri; el a biruit în luptă pe iberi și albanii care nu-i permisese să treacă pe la ei. În afară de acestea, cartea cuprinde fuga lui Mithridates prin țara colchilor și heniocilor, precum și operațiile desfășurate de el în Bosporus.

EPITOMA CĂRȚII CII

Cn. Pompeius a transformat Pontul în provincie romană. Pharnaces, fiul lui Mithridates, a declarat război tatălui său. Mithridates, asediat în palatul său, deoarece

otrava băută nu i-a pricinuit moartea, a fost ucis de un ostaş gall cu numele Bitocus, căruia îi ceruse să-l ajute în acest scop. Cn. Pompeius i-a supus pe iudei. El le-a cucerit templul lor din Ierusalem, nepîngărit pînă atunci.

L. Catilina, neputînd suporta faptul că a căzut de două ori la consulat, a făcut o conjurație împreună cu praetorul Lentulus și cu Cethegus și cu mai mulți alții, în scopul suprimării consulilor și a senatului, pentru incendierea orașului și răsturnarea republicii. Catilina își pregătise și o armată în Etruria. Această conjurație a fost înăbușită datorită lui Marcus Tullius Cicero. Catilina a fost alungat din oraș, iar ceilalți conjurați au fost executați.

EPITOMA CĂRȚII CIII

Catilina a fost nimicit împreună cu oastea sa de către proconsulul C. Antonius. P. Clodius, învinuit că a intrat îmbrăcat în haine femeiești într-un sanctuar unde nu-i era îngăduit unui bărbat să intre, și, cu toate că necinstise și pe soția marelui pontifice, a fost absolvit de orice vină. Praetorul C. Pontinius i-a supus la Solone pe allobrogi, care se răsculasera. P. Clodius a trecut în rîndul plebeilor. C. Caesar i-a supus pe lusitani. El a candidat la consulat năzuind să pună mîna pe conducerea republicii. S-a făcut o înțelegere între cei trei frunțași ai cetății: Cn. Pompeius, M. Crassus și C. Caesar. Au fost impuse legile agrare de către consulul Caesar după o mare luptă, în pofida voinței senatului și a celuilalt consul, M. Bibulus. Proconsulul C. Antonius a fost înfrînt în războiul desfășurat în Thracia. M. Cicero a fost trimis în surghiun printr-o lege de către tribunul plebei, P. Clodius, sub acuzația că a executat cetățeni necondamnați. Caesar, plecînd în provincia Gallia, i-a supus pe helveți, un neam nomad; aceștia, căutîndu-și locuri de așezare, voiau să meargă prin provincia Narbo, a lui Caesar. În afara acestor evenimente, cartea descrie

situația gallilor. Pompeius a fost sărbătorit cu triumf pentru izbînda... împotriva fiilor lui Mithridates, a lui Tigranes și împotriva fiului lui Tigranes. A fost salutat de întreaga adunare cu cognomenul de Magnus.

EPITOMA CĂRȚII CIV

Prima parte a acestei cărți descrie așezarea și moravurile locuitorilor Germaniei. În vreme ce își conducea armata împotriva germanilor care trecuseră în Gallia sub conducerea lui Ariovistus, C. Caesar, fiind chemat de haedui și de sequani, ale căror teritorii fuseseră ocupate de germani, a înlăturat neliniștea ostașilor pricinuită de teama că au în față vrăjmași necunoscuți, — într-o cuvîntare rostită în fața trupelor sale. Caesar a alungat din Gallia pe germani învingîndu-i în luptă. M. Cicero a fost readus din surghiun la Roma, spre marea bucurie a senatului și a întregii Italii; pentru el stăruiseră, între alții, Pompeius și tribunul plebei, P. Annius Milo. Cn. Pompeius a primit însărcinarea administrării aprovizionării pe o perioadă de cinci ani. Caesar a primit supunerea ambianilor, suessionilor, viromanduilor, atrebaților și belgilor, populații cu o mare densitate, după ce i-a biruit în luptă. După aceea, Caesar a luptat cu mare greutate împotriva nevrilor, una din aceste populații, și i-a nimicit. Nevrii au purtat războiul cu Caesar pînă cînd din 60 000 de luptători au mai rămas în viață numai 1 000, iar din 600 de senatori au scăpat doar trei. S-a votat legea pentru transformarea Cyprului în provincie romană și pentru confiscarea în folosul statului a banilor regelui de acolo; lui M. Cato i s-a încredințat însărcinarea rezolvării acestei chestiuni. Ptolemaeus, regele Egiptului, alungat de-ai săi, din regatul său, din pricina samavolniciei pe care le înduraseră de la el, a venit la Roma. C. Caesar a învins într-o bătălie navală pe veneți, un neam din vecinătatea Oceanului. Cartea mai cuprinde, pe lîngă acestea, faptele săvîrșite de locotenenții lui, cu aceleași succese.

EPITOMA CĂRȚII CV

Pentru că, datorită opoziției tribunului plebei, C. Cato, alegerile de magistrați romani fuseseră zădărnicate, senatorii au îmbrăcat veșminte de doliu. M. Cato, candidând la praetură, cade la alegeri, fiind preferat în locul său Vatinius. Pentru că tot M. Cato s-a împotrivit legii prin care erau atribuite consulilor provinciile pe cinci ani, și anume lui Pompeius — Hispaniile, lui Crassus — Syria și războiul cu parții, Cato a fost pus în lanțuri de tribunul plebei, C. Trebonius, autorul legii. Proconsulul A. Gabinius l-a adus înapoi pe Ptolemaeus pe tronul Egiptului, alungându-l de acolo pe Archelaus, pe care egiptenii și-l aleseseră rege. Caesar, după ce a învins și a nimicit pe germani în Gallia, a trecut Rinul și a supus ținuturile învecinate și apoi a trecut Oceanul în Britannia¹⁶, întâmpinând la început mari greutăți din pricina furtunilor violente. Cea de-a doua trecere a lui Caesar a fost mai fericită și după ce a nimicit o mare mulțime de vrăjmași, Caesar a pus stăpânire pe o parte din insulă.

EPITOMA CĂRȚII CVI

Iulia, fiica lui Caesar și soția lui Pompeius, s-a stins din viață. Poporul, în semn de cinstire, a hotărât s-o înmormânteze în Cîmpul lui Marte. Cîteva populații gallice, avînd în frunte pe Ambiorix, căpetenia eburonilor, s-au rupt de romani; Cotta și Titurius, legații lui Caesar, prinși în cursă de galli împreună cu oastea pe care o comandau, au fost măcelăriți. După ce au fost apărute cu mare trudă chiar taberele celorlalte legiuni atacate, între care se afla și aceea din ținutul treverilor în fruntea căreia era Q. Cicero, dușmanii au fost înfrinți de Caesar într-o luptă. M. Crassus¹⁷, care plănuia să declare război parților, a trecut fluviul Euphrat. Fiind învins în lupta în care a căzut și fiul său, Crassus și-a retras rămășițele oastei sale pe o colină; fiind chemat

la o întrevvedere de dușmani a căror căpetenie era Surenas, sub pretextul de a trata pacea, a fost prins și, luptându-se să nu ajungă viu să fie chinuit, a fost omorât.

EPITOMA CĂRȚII CVII

C. Caesar, după ce i-a bătut pe treveri în Gallia, a trecut din nou în Germania. Neîntîlnind acolo însă nici un dușman, Caesar s-a înapoiat în Gallia, i-a învins pe eburoni și alte cetăți gallice care conspiraseră, și l-a urmărit și pe Ambiorix care fugise. Plebeii au ars în curie pe P. Clodius, ucis pe via Appia la Bovillae de către T. Annius Milo, candidat la consulat. Deoarece, cu prilejul candidaturii la consulat, Hypsaeus Scipio și Milo stîrniseră tulburări încăierîndu-se cu armele și folosind forța, senatul l-a însărcinat pe Cn. Pompeius să înăbușe aceste tulburări. El a fost ales consul pentru a treia oară în lipsă și fără coleg, ceea ce nu s-a mai întîmplat înainte cu nimeni. Hotărîndu-se anchetarea morții lui P. Clodius, după judecată, Milo a fost condamnat și trimis în exil. S-a votat o lege prin care Caesar era îndreptățit să candideze în lipsă la consulat, deși M. Cato s-a împotrivit și a vorbit împotriva acestei legi. În afară de aceste evenimente, cartea cuprinde istorisirea operațiilor militare desfășurate de C. Caesar împotriva gallilor care se răsculasera cu toții, avîndu-l în frunte pe Vercingetorix Arvernul, precum și asediile grele ale orașelor gallice, între care și a orașului Avaricum, capitala biturigilor și a Gergoviei, capitala arvernilor.

EPITOMA CĂRȚII CVIII

C. Caesar i-a învins pe galli la Alesia și a primit supunerea tuturor cetăților gallice care ridicaseră armele. C. Cassius, quaestorul lui M. Crassus, i-a bătut pe

parți care trecuseră în Syria. M. Cato, candidînd la consulat, a căzut la alegeri, fiind aleși consuli Ser. Sulpicius și M. Marcellus. C. Caesar a supus pe bellovaci și alte populații gallice. În afară de aceste evenimente, cartea descrie luptele dintre consuli pentru trimiterea unui succesor lui C. Caesar. În senat a luat cuvîntul consulul Marcus Marcellus, spunînd să-și prezinte Caesar personal candidatura, deoarece, potrivit legii, acesta nu trebuie să-și păstreze provinciile decît pe durata consulatului; cartea mai descrie și operațiile militare desfășurate în Syria de M. Bibulus.

EPITOMA CĂRȚII CIX

... care este prima din istorisirea războiului civil.

Această carte istorisește cauzele războiului civil și începuturile lui, împotrivirea la trimiterea unui succesor lui C. Caesar, deoarece acesta declarase că nu-și va trimite la vatră armata dacă nu va face același lucru și Pompeius. Mai descrie și acțiunile tribunului plebei, C. Curio, împotriva lui Caesar mai întîi, și în favoarea lui Caesar, mai pe urmă. După ce s-a dat un *senatus-consultum* prin care să se trimită un succesor lui Caesar, după alungarea din oraș a tribunilor plebei M. Antonius și Q. Cassius, deoarece aceștia împiedicau intrarea în vigoare a acestui *senatus-consultum* prin opoziția lor, senatul a însărcinat pe consuli și pe Cn. Pompeius să vegheze ca nu cumva republica să sufere un neajuns. C. Caesar a sosit cu armata sa în Italia pentru a-i urmări pe adversarii săi prin război. El a cucerit orașul Corfinium luîndu-i prizonieri pe L. Domitius și pe L. Lentulus, cărora apoi le-a dat drumul. Caesar l-a alungat pe Cn. Pompeius și pe ceilalți partizani ai acestuia din Italia.

EPITOMA CĂRȚII CX

... care este a doua din istorisirea războiului civil.

C. Caesar a asediat Massilia care îi închisese porțile și lăsându-și pe legații săi, C. Trebonius și D. Brutus, cu împresurarea acestui oraș, el a plecat în Hispania. Acolo Caesar a primit supunerea lui L. Afranius și a lui M. Petreius, legații lui Cn. Pompeius, împreună cu 7 legiuni, la Ilerda, dar îi lasă pe toți să plece nevătămați¹⁸, subordonând autoritățile sale și pe Varro, legatul lui Pompeius, împreună cu armata lui. Caesar a acordat locuitorilor din Gades cetățenia. Massilienii, biruiți în două bătălii navale, după un lung asediu, s-au supus autorității lui Caesar. C. Antonius, legatul lui Caesar, a fost luat prizonier, după ce a fost înfrînt în lupta contra pompeienilor dată în Illyricum. În acest război, opiterginii transpadani, sprijinitorii lui Caesar, deoarece pluta lor fusese prinsă de vasele dușmane, ca să nu cadă în mâinile vrăjmașilor, s-au atacat unii pe alții, omorîndu-se. C. Curio, legatul lui Caesar în Africa, după ce a izbîndit în lupta împotriva lui Varus, căpetenia partidei pompeienilor, a fost bătut cu oastea sa de Iuba, regele Mauretaniei. C. Caesar a trecut în Grecia.

EPITOMA CĂRȚII CXI

... care este a treia din istorisirea războiului civil.

Praetorul M. Coelius Rufus a fost scos din magistratură și alungat din oraș, deoarece semăna răzvrătire în Roma, ademenind pe plebei cu nădejdea unei legi de ștergere a datoriilor. El s-a unit cu Milo care strînsese o oaste alcătuită din sclavi. Deoarece și unul și altul plănuiau războiul, au fost omorîți. Cleopatra, regina Egiptului, a fost alungată de pe tron de fratele său, Ptolemaeus. În Spania, cordubenii împreună cu două legiuni ale lui Varro au părăsit tabăra lui Caesar, din pricina lăcomiei și cruzimii praetorului Q. Cassius. Cn. Pompeius, asediat de Caesar la Dyrrachium, după ce

garnizoanele sale au capitulat cu mari pierderi pentru ambele tabere, a izbutit să scape din împresurare și a strămutat războiul în Thessalia, însă a fost învins pe câmpul de bătaie la Pharsalus. Cicero a rămas în tabără, nefiind un bărbat născut pentru războaie. Caesar i-a iertat pe toți dușmanii săi din partida adversă care i-au recunoscut autoritatea.

EPITOMA CĂRȚII CXII

...care este a patra din istorisirea războiului civil.

Această carte descrie intrarea în derută a partidei învinse și împrăștiate pe diferitele meleaguri ale pământului. Cn. Pompeius, după ce s-a îndreptat spre Egipt, a fost ucis din ordinul regelui Ptolemaeus, pupilul său, din îndemnul educatorului său Theodotus — care se bucura de o mare trecere în fața regelui — și al lui Pothinus, de către Achilles, care primise însărcinarea acestui omor, într-o barcă înainte de a debarca pe uscat. Soția sa, Cornelia, și fiul său, Sextus Pompeius, s-au refugiat în Cypru. Caesar, după trei zile de urmărire, când Theodotus i-a adus capul și inelul lui Pompeius, s-a indignat și a vărsat lacrimi. După aceea a intrat, nu fără pericol, în Alexandria, a cărei populație era în învălmășeală. Caesar, desemnat dictator, a restabilit pe Cleopatra pe tronul Egiptului și l-a învins pe Ptolemaeus care îi declarase război din îndemnul acelorași sfătuitori cu care îl omorîse pe Pompeius. Ptolemaeus, în vreme ce fugea, s-a scufundat cu barca în Nil. În afară de acestea, se mai istorisește marșul anevoios al lui M. Cato cu legiunile sale în deșert și războiul desfășurat cu insucces de Cn. Domitius împotriva lui Pharnaces.

EPITOMA CĂRȚII CXIII

...care este a cincea din istorisirea războiului civil.

Întărindu-se partea pompeiană în Africa, conducerea acesteia a fost încredințată lui P. Scipio, deoarece Cato,

căruia i se oferea o comandă egală, a cedat-o. Și, în vreme ce se delibera asupra distrugerii orașului Utica¹⁹, datorită faptului că acesta îl susținea pe Caesar, și deoarece M. Cato se împotrivesc acestei acțiuni, Iuba, dimpotrivă, sfătuindu-i pe pompeiani să distrugă Utica, Cato este însărcinat cu asigurarea ocrotirii și paza acestui oraș. Cn. Pompeius, fiul lui Pompeius cel Mare, a aprins din nou războiul împotriva lui Caesar, după ce a strâns forțe în Hispania, a căror comandă nu voia s-o primească nici Afranius, nici Petreius. Pharnaces, fiul lui Mithridates, regele Pontului, a fost cu repeziciune învins în război. Deoarece la Roma tribunul plebei, P. Dolabella, stîrnise tulburări cu propunerea unei legi în legătură cu ștergerea datoriilor și deoarece, datorită acestui fapt, plebeii se agitau, comandantul cavaleriei, M. Antonius, a adus trupe în oraș, doborînd 800 de plebei. Izbucnește o răscoală în rîndurile veteranilor care cereau trimiterea la vatră; Caesar a încuviințat aceasta. După ce a trecut în Africa, înfruntînd mari primejdii, s-a războit cu trupele regelui Iuba.

EPITOMA CĂRȚII CXIV

...care este a șasea din istorisirea războiului civil.

Cavalerul roman Caecilius Bassus din tabăra pompeiană a aprins războiul în Syria, după ce Sextus Caesar a fost părăsit de legiunea sa, care trecuse de partea lui Bassus, și a fost omorît. Caesar a învins pe praetorul Scipio și pe Iuba la Thapsus²⁰, după ce le-a cucerit taberele acestora. Cînd a auzit de această înfrîngere, Cato s-a străpuns cu sabia la Utica; venindu-i repede în ajutor fiul său, acesta îi dădu îngrijiri, însă Cato, în toiul îngrijirilor, își redeschise rana și-și dădu sfîrșitul, în vîrstă de 48 de ani. Petreius îl ucise pe Iuba, dar își ridică și el viața. P. Scipio, înconjurat pe vas, a adăugat la moartea lui demnă o vorbă demnă, căci dușmanilor care întrebau de comandant le-a răspuns: „comandantul e în siguranță”. Faustus și Afranius au

fost omorîți. Fiul lui Cato a fost iertat. Brutus, legatul lui Caesar i-a învins în luptă pe bellovaci, căci ridicaseră din nou armele.

EPITOMA CĂRȚII CXV

...care este a șaptea din istorisirea războiului civil.

Caesar a fost sărbătorit pentru cele patru triumfuri obținute în Gallia, Egipt, Pont și Africa. El a dat un ospăț, precum și spectacole de tot felul. Caesar a încuviințat întoarcerea fostului consul, M. Marcellus, la rugămințile senatului; însă Marcellus nu s-a putut bucura de această binefacere, deoarece a fost ucis la Athena de Cn. Magius, un client al său. Caesar a făcut recensământul populației cu care prilej au fost numărați 150 000 de cetățeni. Pornind în Hispania împotriva lui Cn. Pompeius, după ce a desfășurat numeroase operații militare și a cucerit acolo câteva orașe, a obținut victoria decisivă lângă orașul Munda²¹, cu mare efort. Sextus Pompeius a scăpat de acolo cu fuga.

EPITOMA CĂRȚII CXVI

...care este a opta din istorisirea războiului civil.

C. Caesar a fost sărbătorit pentru a cincea oară pentru triumful din Hispania. După ce i s-au decretat de către senat foarte multe și mari onoruri, între care acela de a fi numit „părinte al patriei“ și acela de a fi inviolabil, precum și dictator pe viață, și-a atras ura împotriva lui din pricină că, într-o zi, pe cînd senatorii îi decernau aceste onoruri, iar el ședea în fața templului zeiței Venus Genitrix, el nu s-a sculat de pe jilțul său; apoi, pentru că, cu prilejul sărbătorii Lupercalia, consulul Marcus Antonius, colegul său, i-a pus coroana pe cap, însă Caesar a așezat-o pe scaun, și, în sfîrșit, pentru că, el scosese din funcțiune pe tribunii plebei,

Epidius Marcellus și Caesetius Flavius, care căutaseră să atragă ura poporului împotriva lui, sub acuzația că urmărește să devină rege. Din aceste pricini, s-a urzit o conspirație împotriva lui Caesar, ale cărei căpetenii au fost M. Brutus și C. Cassius, iar din partidul caesarian, D. Brutus și C. Trebonius. Caesar a fost ucis primind 23 de lovituri de pumnal în curia lui Pompeius. Capitoliul a fost apoi ocupat de ucigașii lui Caesar. După ce senatul a decretat amnistia pentru făptuitorii crimei, iar copiii lui Antonius și ai lui Lepidus au fost predați ca ostatici, conjurații au coborât din Capitoliu. În testamentul lui Caesar fusese pus moștenitor pe jumătate din averea sa C. Octavius, nepotul surorii sale, care fiind primit în adopție de Caesar i-a luat și numele. Trupul lui Caesar, după ce a fost purtat spre Cîmpul lui Marte, a fost ars aici în fața rostrelor. Dictatura a fost desființată pentru totdeauna²². C. Amatius, provenit din stratul cel mai de jos, care se dăduse drept fiul lui C. Marius și pricinuisese tulburări, ațîțînd pe plebeii lesne încrezători, a fost omorât.

EPITOMA CĂRȚII CXVII

Cn. Octavius a venit la Roma din Epir, căci acolo îl trimisese Caesar care avea de gînd să poarte război în Macedonia. Primit sub auspicii favorabile la Roma, el a luat și numele lui Caesar. În toiul învâlmășelii și tulburărilor, M. Lepidus a pus mîna pe funcțiunea de *pontifex maximus*. Și consulul M. Antonius a exercitat la Roma o dominație tiranică. El a impus prin forță legea referitoare la schimbarea comandamentelor în provincii, iar cînd Caesar i-a cerut sprijinul împotriva ucigașilor unchiului său, Antonius l-a coplesit cu insulte. Caesar se pregătește să lupte contra lui Antonius pentru apărarea sa și a statului. El cheamă înapoi veteranii trimiși pentru a fi colonizați. Pe de altă parte, legiunile a IV-a și Martia au trecut cu toate unitățile de la Antonius la Caesar. Apoi au trecut și mai mulți la Caesar din pricina cruzimii lui M. Antonius care ucidea în tabăra

lui pe toți care i se păreau suspecti. D. Brutus a ocupat cu oastea sa Mutina, pentru a se împotrivi lui Antonius, care căuta să pună stăpînire pe Gallia Cisalpină.

În afară de aceste evenimente, cartea mai istorisește și mișcările făcute de amîndouă taberele, pentru a pune mîna pe provincii, precum și preparativele de război.

EPITOMA CĂRȚII CXVIII

În Grecia, M. Brutus, sub pretextul că apără republica și că întreprinde războiul împotriva lui M. Antonius, a pus mîna pe armata comandată de Vatinius, precum și pe provincia acestuia. Lui C. Caesar care luase armele în numele republicii, deși simplu cetățean, senatul i-a acordat puterea de propraetor cu însemnele consulare și cu titlul de senator. M. Antonius l-a împresurat pe D. Brutus la Mutina. Solii trimiși de senat la el în vederea păcii, n-au putut să încheie pacea. Poporul roman a îmbrăcat haina de doliu. M. Brutus a subordonat autorității sale pe praetorul C. Antonius în Epir împreună cu oastea lui.

EPITOMA CĂRȚII CXIX

C. Trebonius a fost omorît în Asia, fiind atras în cursă de către P. Dolabella. Datorită acestei crime, Dolabella a fost declarat dușman de către senat. După ce consulul Pansa a fost învins în luptă de Antonius, venindu-i în ajutor cu oastea lui, consulul A. Hirtius a făcut ca situația ambelor tabere să se egaleze, deoarece acesta a bătut trupele lui Marcus Antonius. Învins apoi de Hirtius și Caesar, Antonius a fugit în Gallia și acolo s-a unit cu Lepidus și cu legiunile de sub comanda acestuia. Antonius a fost declarat dușman de către senat, împreună cu toți cei care erau în garnizoanele lui. A. Hirtius, care după victorie căzuse chiar în tabăra

dușmanilor, precum și C. Pansa, care s-a stins din viață din pricina unei răni primite în luptă cu vrăjmașii, au fost înmormîntați în Cîmpul lui Marte. Senatul însă nu s-a arătat recunoscător față de C. Caesar, care rămăsese singur în viață dintre cei trei conducători. Măcar că s-a decretat sărbătorirea triumfului pentru D. Brutus, care fusese eliberat din încercuirea de la Mutina de Caesar, senatul nu a făcut mențiune cu destulă recunoștință pentru Caesar și soldații lui. Din această pricină, C. Caesar s-a împăcat din nou, prin mijlocirea lui M. Lepidus, cu M. Antonius. El a venit la Roma cu armata și sosirea sa a înspăimîntat pe cei care fuseseră nedrepti cu dînsul, astfel încît a fost ales consul, cu toate că avea numai 19 ani.

EPITOMA CĂRȚII CXX

C. Caesar, consul, a impus o lege pentru anchetarea celor din pricina cărora fusese ucis tatăl său. După ce au fost citați în virtutea acestei legi, Marcus Brutus, C. Cassius și D. Brutus, aceștia au fost condamnați în lipsă. Antonius și-a sporit forțele sale prin alăturarea de partea sa a lui Asinius Pollio și a lui Munatius Planus cu armatele lor. D. Brutus, căruia senatul îi dăduse însărcinarea să-l urmărească pe Antonius, a fugit, fiind părăsit de legiunile sale. El a fost ucis de Capenus Sequanus din ordinul lui Antonius, în mîna căruia căzuse. C. Caesar a făcut pace cu Antonius și Lepidus, așa încît C. Caesar, Lepidus și Antonius au hotărît să cîrmuiască republica pe timp de cinci ani în calitate de triumviri și fiecare să proscrie pe adversarii săi. În rîndurile acestor proscriși au fost foarte mulți cavaleri romani, precum și 130 de senatori, între ei fiind și L. Paullus, fratele lui M. Lepidus, și L. Caesar, unchiul lui Antonius, și Cicero. Capul lui Cicero, ucis cînd avea 63 de ani de Popillius, un ostaș din legiune și mîna lui dreaptă, au fost puse pe tribuna rostrată. În afară de aceste evenimente cartea mai cuprinde descrierea operațiilor desfășurate de M. Brutus în Grecia.

EPITOMA CĂRȚII CXXI

...care se spune că a fost publicată după moartea lui Augustus.

C. Cassius, căruia senatul îi dăduse însărcinarea să-l urmărească cu război pe Dolabella, declarat dușman al statului, fiind investit cu autoritatea de a sluji republica, a izbutit să-și subordoneze sieși Syria, împreună cu cele trei armate care erau în acea provincie. Cassius l-a constrâns pe Dolabella, care fusese împresurat la Laodicea, să-și ridice viața. Și M. Antonius, căzut prizonier, a fost suprimat din ordinul lui M. Brutus.

EPITOMA CĂRȚII CXXII

M. Brutus a luptat cu succes împotriva thracilor. Punînd stăpînire pe toate provinciile de dincolo de mare, precum și pe armate, M. Brutus și C. Cassius s-au întîlnit la Smyrna pentru a întocmi împreună planul viitorului război. În consfătuirea comună ei l-au iertat pe Publicola, fratele lui M. Messalla, care era în lanțuri.

EPITOMA CĂRȚII CXXIII

Sextus Pompeius, fiul lui Pompeius cel Mare, a ocupat mai întîi orașul Messana din Sicilia, și apoi întreagă această provincie, după ce și-a recrutat din Epir o oaste alcătuită din proscriși și sclavi fugiți, și după ce a făcut cu aceste trupe piraterii, fără să stăpînească însă vreun teritoriu undeva. El l-a învins într-o bătălie navală pe Q. Salvidienus, legatul lui Caesar, după ce l-a omorît pe Pompeius, praetorul Bithyniei. Caesar și Antonius au trecut cu oștile lor în Grecia, cu planul de a duce războiul împotriva lui Brutus și Cassius. Q. Cornificius l-a biruit în Africa în luptă pe T. Sextius, căpetenia taberei cassiane.

EPITOMA CĂRȚII CXXIV

C. Caesar și Antonius au luptat la Philippi cu Brutus și Cassius cu rezultat îndoielnic, deoarece ambele tabere învinseseră la aripa lor dreaptă, iar cei care izbîndiseră cuceriseră și taberele celor învinși. Însă moartea lui Cassius a făcut ca soarta războiului să nu mai fie deopotrivă pentru ambele părți. Cassius care se găsea la aripa care fusese respinsă, convins că întreaga sa armată este înfrîntă, și-a ridicat viața. Apoi M. Brutus, învins în cea de-a doua bătălie, a sfîrșit și el cu viața, rugîndu-l pe Straton care-l însoțise în fugă să-l străpungă cu sabia. La fel au făcut și alți vreo 40 de cavaleri romani între care și Q. Hortensius.

EPITOMA CĂRȚII CXXV

Caesar, lăsîndu-l dincolo de mare pe Antonius — căruia îi fuseseră cedate aceste provincii cu prilejul împărțirii imperiului între ei, — s-a înapoiat în Italia și a împărțit pămînturi veteranilor. Cu mari primejdii el a înăbușit tulburările pricinuite de ostașii armatei sale, pe care Fulvia, soția lui M. Antonius, îi corupsese, ațîțîndu-i împotriva comandantului lor. Consulul L. Antonius, fratele lui M. Antonius, i-a declarat război lui Caesar din îndemnul aceleiași Fulvia. După ce a atras de partea sa populațiile în ale căror pămînturi fuseseră colonizați veteranii săi, după ce l-a biruit pe M. Lepidus, care fusese însărcinat să apere orașul cu armata lui, Caesar a tăbărît asupra Romei ca un vrăjmaș.

EPITOMA CĂRȚII CXXVI

C. Caesar în vîrstă de 23 de ani l-a silit prin foame să se predea, prinzîndu-l pe L. Antonius care fusese împresurat în Perugia; el încercase în cîteva rînduri să

facă o ieşire, dar i se zădărniseră toate încercările. Şi pe acesta şi pe toţi ostaşii lui, Octavius i-a iertat. El a distrus Perusia. Subordonînd autorităţii sale toate armatele taberei adverse, Octavius a pus capăt acestui război fără vărsări de sînge.

EPITOMA CĂRŢII CXXVII

Parţii, sub conducerea lui Labienus, care făcuse parte din tabăra pompeiană, au năvălit în Syria. După ce l-au învins pe Decidius Saxa, legatul lui M. Antonius, au ocupat toată acea provincie. M. Antonius, după ce [s-a pregătit] să ducă războiul împotriva lui Caesar²³ [după pierderea] soţiei sale, Fulvia, ca să nu mai fie nici o piedică în calea înţelegerii dintre comandanţi, după ce a făcut pace cu Caesar, a luat în căsătorie pe sora acestuia, Octavia. Antonius îl denunţă pe Q. Salvidienius că unelteşte planuri criminale împotriva lui Caesar şi, fiind osîndit la moarte, acesta şi-a ridicat singur zilele. P. Ventidius, legatul lui Antonius, i-a izgonit pe parţi din Syria, învingîndu-i în bătălie şi l-a ucis şi pe comandantul lor, Labienus. Pentru că Sextus Pompeius stăpînea Sicilia şi în felul acesta era privit ca un duşman aflat în vecinătatea Italiei şi pentru că ameninţa aprovizionarea cu cereale, Caesar şi Antonius îi cer acestuia să obţină să încheie pace cu el, încuviinţîndu-i să administreze provincia Sicilia. În afară de aceste evenimente, cartea mai descrie tulburările din Africa şi războaiele purtate acolo.

EPITOMA CĂRŢII CXXVIII

Pentru că Sextus Pompeius primejduia din nou marea prin tîlhăriile lui şi nu respecta pacea pe care o încheiase, Caesar s-a simţit nevoit să pornească din nou războiul împotriva acestuia, măsurîndu-se cu el în două bătălii navale cu rezultate nedecise. P. Ventidius, lega-

tul lui M. Antonius, i-a biruit într-o luptă pe parți în Syria și l-a ucis pe regele acestora. Și iudeii au fost supuși de legații lui Antonius. În afară de aceste evenimente, cartea istorisește și pregătirile în vederea războiului sicilian.

EPITOMA CĂRȚII CXXIX

Războiul împotriva lui Sextus Pompeius a fost dus dîndu-se bătălii navale cu rezultat felurit: una dintre cele două flote ale lui Caesar, avînd în fruntea ei pe Agrippa, a învins, în schimb, cealaltă flotă — comandată de Caesar — fiind distrusă, a debarcat, înfruntînd mari primejdii, ostașii pe țarm. După aceea, S. Pompeius, fiind învins, a fugit în Sicilia. M. Lepidus, care trecuse din Africa în Italia sub pretextul că vrea să poarte război ca aliat al lui Caesar împotriva lui Sextus Pompeius, deoarece a pornit războiul împotriva lui Caesar, a fost părăsit de ostașii săi. Renunțînd la demnitatea de triumvir, el a fost lăsat în viață. M. Agrippa a fost distins de Caesar cu coroana navală. Această cinstire nu mai fusese acordată mai înainte nimănui.

EPITOMA CĂRȚII CXXX

M. Antonius, în vreme ce petrecea cu Cleopatra²⁴, a declarat război părților, intrînd în țara mezilor cu 18 legiuni și 16 000 de călăreți, și, după ce a pierdut două legiuni, el s-a retras fără să fi izbîndit în vreo luptă, urmărit de parți. Stăpînit de o uriașă panică și cu oastea sa amenințată de primejdii, Antonius s-a înapoiat în Armenia străbătînd în fugă, în 21 de zile, 300 000 de pași. El a pierdut cam 8 000 de oameni din cauza vremii rele. Antonius a suferit din vina sa și a fost nevoit să îndure și cumplitele vitregii ale anotimpului, în afară

de neajunsurile unui război întreprins cu atîta insucces, și s-a grăbit, pentru că n-a vrut să ierneze în Armenia, să se ducă la Cleopatra.

EPITOMA CĂRȚII CXXXI

În vreme ce se prefăcea că se pune sub ocrotirea lui M. Antonius, Sextus Pompeius, care plănuia să se războiască cu el în Asia, a fost împiedicat de la această acțiune de legații triumvirului și apoi omorît. Caesar a înăbușit tulburările stîrnite de veterani, înfruntînd mari primejdii. El i-a supus pe iapyzi, pe dalmați și pe panoni. Antonius a poruncit să fie vîrît în lanțuri Artavasdes, regele Armeniei, după ce l-a atras la el și i-a dat asigurări de bună-credință. El a dat tronul Armeniei fiului său născut de Cleopatra, pe care începuse s-o considere ca pe soția sa, fiind îndrăgostit de ea de multă vreme.

EPITOMA CĂRȚII CXXXII

Caesar i-a supus pe dalmați în Illyricum. M. Antonius, din pricina dragostei sale pentru Cleopatra care îi născuse doi fii, pe Philadelphus și pe Alexander, nu voia nici să vină la Roma, dar nici să renunțe la puterea de triumvir la expirarea termenului, ci urzea războiul pe care voia să-l ducă împotriva Romei și a Italiei; el strînge uriașe forțe, atît navale, cît și terestre; în acest scop și divorțează de Octavia, sora lui Caesar. Acesta a trecut cu oastea sa în Epir.

Cartea mai istorisește și bătăliile navale și luptele dintre cavaleri în care Caesar a izbîndit.

EPITOMA CĂRȚII CXXXIII

M. Antonius, învins în bătălia navală de la Actium²⁵, s-a refugiat în Alexandria. Împresurat de Caesar, el a ajuns la cea din urmă treaptă a deznădejdiei și, îndeosebi, determinat de mincinoasele zvonuri care vesteau că a fost ucisă Cleopatra, s-a omorât și el. Caesar puse stăpânire pe Alexandria. Cleopatra, ca să nu ajungă la bunul plac al învingătorului, și-a ridicat din propria ei vrere viața. Caesar s-a înapoiat la Roma unde a fost sărbătorit pentru un întreit triumf: primul, câștigat în Illyricum; cel de-al doilea, de pe urma victoriei sale de la Actium; cel de-al treilea — asupra Cleopatrei. El a pus capăt războiului civil în al 22-lea an de la începutul lui. M. Lepidus, fiul lui Lepidus triumvirul, făcînd o conjurație împotriva lui Caesar și urzind și războiul, a fost prins și ucis.

EPITOMA CĂRȚII CXXXIV

C. Caesar, după asigurarea păcii și după stabilirea ordinii în administrarea tuturor provinciilor, și-a luat cognomenul de Augustus, iar luna Sextilis a primit în cinstea lui numele de August. Augustus prezidează la Narbo o adunare și face recensămîntul celor trei Gallii, pe care tatăl său, Caesar, le cucerise.

Cartea mai istorisește războiul purtat de M. Crassus împotriva bastarnilor și moesilor și altor neamuri...

EPITOMA CĂRȚII CXXXV

Această carte povestește războiul purtat de M. Crassus împotriva thracilor și de Caesar împotriva hispanilor. Au fost supuși și salassii, o populație din Alpi.

EPITOMA CĂRȚII CXXXVI

Periocha de la această carte lipsește din manuscrise.

EPITOMA CĂRȚII CXXXVII

Periocha de la această carte lipsește din manuscrise.

EPITOMA CĂRȚII CXXXVIII

Raetia a fost supusă de Ti. Nero și Drusus, fiii vitregi ai lui Caesar; Agrippa²⁶, ginerele lui Caesar, s-a stins din viață. Drusus a făcut recensămîntul populației.

EPITOMA CĂRȚII CXXXIX

Cetățile Germaniei situate dincoace și dincolo de Rin au fost atacate de Drusus. Tulburările care s-au ivit în Gallia din pricina recensămîntului au fost înăbușite. S-a consacrat un altar în cinstea lui Caesar, ridicat la confluența râului Arar cu fluviul Ron, avînd ca preot pe C. Iulius Vercondaridubnus Haedus.

EPITOMA CĂRȚII CXL

Cartea istorisește despre supunerea thracilor de către L. Piso, precum și despre supunerea de către Drusus a cheruscilor, tencterilor, chattilor și a altor populații germanice de dincolo de Rin. A închis ochii Octavia, sora lui Augustus. Ea îl pierduse mai înainte pe fiul său, Marcellus²⁷, în amintirea căruia s-au construit teatrul²⁸ și porticul care-i poartă numele.

EPITOMA CĂRȚII CXLI

Această carte istorisește războiul purtat de Drusus împotriva populațiilor de dincolo de Rin, război în care au luptat ca tribuni militari Senectius și Annectius, de obârșie din cetatea nervilor. Nero, fratele lui Drusus, i-a învins pe dalmați și pe panoni. S-a făcut pace cu părții, înapoiindu-se romanilor de către regele acestora steagurile care fuseseră capturate prima oară de la Crassus și a doua oară de la Antonius.

EPITOMA CĂRȚII CXLII

Această carte descrie războiul purtat de Drusus împotriva cetăților germanice de dincolo de Rin. Drusus s-a stins din viață din cauza unei fracturi (calul prăbușindu-se peste piciorul său) după 30 de zile de la acest accident. Trupul lui Drusus a fost transportat la Roma de fratele său, Nero, care fusese chemat acolo de o ștafetă venită cu vestea asupra sănătății lui. Drusus a fost înmormântat în mausoleul lui C. Iulius Caesar. I-a adus laude însuși tatăl său vitreg, Augustus. Cu prilejul funeraliilor i s-au adus numeroase onoruri.

Totuși, în cursul nopții următoare, a fost ridicat un al doilea foișor în același loc, chiar sub supravegherea lui, stîrnind în zorii zilei uimire în rîndurile vrăjmașilor. În același timp și un turn al orașului care fusese reduta lui cea mai puternică, după ce asediatorii au săpat galerii pe sub el, pricinuindu-i crăpături uriașe și . . . Locuitorii din Contrebia înspăimîntați și de acest incendiu, și totodată îngroziți și din pricina prăbușirii turnului, au părăsit în goană zidul orașului.

Toată mulțimea a început atunci să strige în gura mare să se trimită la romani soli care să predea orașul. Aceeași vitejie care îndîrjise pe asediatori l-a făcut mai blînd acum pe învingător. După ce au fost primiți ostaticii, el a pretins plata unei mici sume de bani și le-a luat toate armele. El a poruncit ca toți dezertorii de condiție liberă să fie aduși la dînsul în viață; în ce privește sclavii fugiți, care erau la Contrebia într-un număr mai mare, el a ordonat ca înșiși locuitorii orașului să-i omoare. Acești sclavi au fost gîtuiți și aruncați de sus de pe metereze. Sertorius a suferit mari pierderi de oameni la acest asediu care a durat 44 de zile. Acolo el l-a lăsat pe L. Insteius . . . , iar el și-a condus trupele sale la fluviul Hiberus. Acolo a construit baracamente pentru iarnă în apropierea orașului care purta numele de Castra Aelia, în vreme ce Sertorius a rămas mai departe în castrul său. Între timp, el a ținut în orașul Contrebia adunarea delegaților cetăților aliate. El a ordonat tuturor populațiilor provinciei să făurească arme, fiecare în raport cu trupele și mijloacele sale. După ce inspectă toate acestea, Sertorius porunci ostași-

lor să aducă vechile arme care ajunseseră de nefolosit fie din pricina deselor marșuri, fie din pricina asediilor, sau a luptelor și a distribuit arme noi cu ajutorul centurionilor. De asemenea, și cavaleria a fost înzestrată cu arme noi. Călăreților li s-a distribuit și îmbrăcăminte, pregătită de mai înainte și li s-a plătit solda. Au fost strînși făurari, pe care el s-a străduit să-i caute cu grijă pretutindeni, cărora, după ce i-a închis în atelierele publice, le-a împărțit munca, fixîndu-le, după o socoteală anumită, ce pot să facă în fiecare zi. În felul acesta s-au făcut tot soiul de preparative de război, fiind [gata] toate în același timp. Nici lucrătorii n-au dus lipsă de materiale, deoarece cetățile s-au străduit din răspuțeri să facă dinainte toate pregătirile, și la rîndul lor nici lucrătorii n-au stat degeaba la locul de muncă. După ce au fost chemate apoi soliile tuturor populațiilor și cetăților, Sertorius le-a adus mulțumiri, pentru că i-au pus la îndemînă fără împotrivire ceea ce le poruncise. El le-a expus faptele săvîrșite cu vitejie și pe cele făcute cu prilejul asedierii orașelor dușmane și i-a îndemnat în puține cuvinte să ducă mai departe războiul, arătîndu-le cît de mult e în interesul provinciei Hispania ca partida sa să învingă. Ridicînd apoi adunarea, Sertorius le-a cerut tuturor să-și păstreze cumpătul și să se înapoieze în orașele lor. La începutul primăverii el l-a trimis pe M. Perperna cu 20 000 de pedestrași și cu 1 500 de călăreți la neamul ilurcaonilor, pentru a asigura apărarea țărmului maritim al aceluia ținut, dîndu-i îndrumări pe ce drum să conducă trupele pentru a apăra orașele aliaților, pe care le ataca Pompeius, și din care locuri de pîndă să atace oastea acestuia. În același timp a trimis un ordin în scris lui Herennuleius, care se găsea în aceleași locuri, și un altul lui L. Hirtuleius, în cealaltă provincie, dîndu-le îndrumări cum vrea el să se desfășoare războiul: înainte de orice, să apere cetățile aliate, însă să nu se măsoare în luptă cu Metellus, care este mai tare ca el și prin prestigiu și prin forțe. Însuși Sertorius nu avea intenția să pornească operațiile împotriva lui Pompeius, fiind totodată convins că nici acesta nu va recurge la luptă. Dacă războiul va fi tărăgănat, dușmanului îi vor

sosi cu vasele provizii de pretutindeni, fiindcă avea în spatele său și în stăpînirea sa marea și toate provinciile, în vreme ce ei vor fi lipsiți de orice, deoarece în vara trecută se consumaseră toate proviziile pe care le pregătiseră. Lui Perpenna i s-a dat comanda peste regiunea maritimă, pentru a apăra ceea ce rămăsese neatins de atacurile vrăjmașilor, iar dacă i se va oferi prilejul, el îi va ataca la vreme luîndu-i pe neașteptate. Sertorius a hotărît să meargă cu oastea împotriva beronilor și autrigonilor, despre care afluase că ceruseră ajutorul lui Pompeius în repetate rînduri în cursul iernii, atunci cînd el ataca orașele Celtiberiei, și că au trimis călăuze pentru a arăta drumul armatei romane; apoi, deseori ostașii lor au fost hărțuiți de călăreții acestor populații oriunde se duceau departe de castru, în timpul asediului Contrebiei, pentru a face rost de nutreț sau de provizii. Chiar trecerea lui o va face pe la arvaci de unde va lua o hotărîre relativ la război: împotriva cărui dușman să se ducă mai întii și către care provincie să se îndrepte — spre țărmul mării, pentru a-l ține departe pe Pompeius de Ilercaonia și Contestania, și una și alta fiind cetăți aliate, sau să se îndrepte către Metellus și Lusitania? Sertorius, avînd asemenea frămîntări în minte, își conduse oastea în liniște de-a lungul fluviului prin ținuturi pacificate, fără să pricinuiască pagube cuiva. Plecînd de acolo către bursaoni și cascantini și gracchurități, după ce le-a devastat pe toate și le-a culcat la pămînt semănăturile, a ajuns lîngă Calagurris Nasica, un oraș aliat, și, făcînd un pod, a trecut fluviul, așezîndu-și castrul lîngă oraș. În ziua următoare îl trimise pe quaestorul M. Marius la arvaci și la cerindoni, pentru a recruta trupe de la aceste neamuri și a strînge cereale, ca să le transporte de acolo la Contrebia, căreia i se mai spune și Leucada; pe lîngă acest oraș era cea mai prielnică trecere din ținutul beronilor către oricare regiune unde el ar fi hotărît să-și conducă oastea. Sertorius l-a mai trimis și pe C. Insteius, comandantul cavaleriei, la Segovia și la neamul vaccaeilor, pentru a recruta ostași, poruncindu-i să-l aștepte cu cavaleria la Contrebia. După plecarea acestora, a plecat și Sertorius, conducîndu-și oastea prin ținutul vasconilor și și-a așe-

zat castrul la hotarele beronilor. În ziua următoare el trecu înainte cu cavaleria pentru a face recunoaşterea drumurilor. După ce porunci pedestrimii să-l urmeze în formaţie pătrată, el ajunse la Vareia, cel mai puternic oraş din acea regiune. Duşmanul ajunsese acolo nu fără ca locuitorii să fi prins de veste. De peste tot călăreţi şi din neamul lor, şi de la autriconi . . .

FRAGMENT DIN CARTEA CXX³⁰*Moartea lui Cicero*

M. Cicero, puţin înainte de sosirea triumvirilor, părăsise oraşul Roma, încredinţat — şi pe bună dreptate — că nu numai el nu va scăpa de Antonius, dar nici Cassius şi Brutus de Caesar; Cicero a fugit mai întâi la proprietatea sa de la Tusculum, de unde plecă pe drumuri ocolite la Formiae, cu intenţia de a se îmbarca de la Caieta pe o navă. El ieşi în larg de câteva ori, însă fie pentru că vânturile contrare îl împinseră înapoi, fie că nu putea suporta clătănările vasului provocate de rostogolirea oarbă a talazurilor, a început să fie cuprins în cele din urmă de silă şi de a mai fugi şi de a mai trăi şi, înapoindu-se la prima lui vilă de la ţară, care se găsea la o depărtare de acolo ceva mai mare de 1 000 de paşi spuse: „să mor în patria mea pe care am salvat-o de atâtea ori!“³¹.

Se ştie sigur că Cicero avusese la îndemână sclavi pregătiţi să lupte cu curaj şi să-l apere cu credinţă, dar că a poruncit să lase lectica jos de pe umăr şi să îndure în linişte orice soarta îl va sili să sufere. Cicero se aplecă afară din lectică şi le oferă, fără să se clin-tească, grumazul său, pe care călăii i-l tăiară. Totuşi, în nesăbuita lor cruzime, soldaţii nu s-au mulţumit numai cu atît; ei i-au tăiat şi mîinile, imputîndu-i că „au scris împotriva lui Antonius“. Astfel, capul lui Cicero a fost adus lui Antonius şi din porunca acestuia a fost pus între cele două mîini pe tribuna rostrată, unde

fusese auzit vorbind fie în calitatea de consul, fie de multe ori ca bărbat consular, și unde chiar în cursul acestui an oamenii îl ascultaseră cuvântînd împotriva lui Antonius cu un glas cum nu s-a pomenit vreodată. Din pricina lacrimilor cu anevoință puteau privi ochii oamenilor mădularele măcelărite ale cetățeanului...

Cicero a trăit 63 de ani, astfel încît dacă el n-ar fi fost răpus prin violență, moartea sa n-ar fi putut apărea prea de timpuriu. A avut un talent fericit atît în ce privește lucrările, cît și răsplățile.

Și în cursul vieții sale pline de o lungă propășire, Cicero a primit crunte lovituri din partea sortii: surghiunul, prăbușirea partidei sale, pentru care luptase, moartea fiicei sale atît de jalnică și de cumplită; moartea sa a fost singura dintre toate adversitățile pe care el a suportat-o cu resemnare, atitudine demnă de un adevărat bărbat. Și totuși această moarte ar fi putut stîrni mai puțină revoltă, fiindcă nu avea să sufere nimic mai crud din partea adversarului său învingător decît ceea ce ar fi suferit dușmanul său dacă ar fi fost înfrînt. Căci dacă cineva ar cîntări virtuțile și năravurile lui, ar aprecia că Cicero a fost un mare bărbat, a cărui amintire merită să dăinuie. Însă Cicero n-ar putea fi proslăvit cum se cuvine decît numai de un alt Cicero.

NOTE

CARTEA XLI

- ¹ Inceputul cărții lipsește din manuscrisele de azi ale operei lui Titus Livius. În foile pierdute autorul a povestit, desigur, împrejurările care au dus la războiul cu histrii, pe care îl găsim relatat în Florus, *Epitomae*, cartea I, cap. XXVI.
- ² Locuitorii peninsulei Histria (azi Istria) din nordul Mării Adriatice, care se învecinau la sud-est cu liburnii, la răsărit cu iapizii. Spre vest, teritoriul lor se întindea pînă la gurile fluviului Timavus, așa cum arată Strabo, *Γεωγραφικά*, cartea V, p. 215 și Titus Livius care, începînd cu acest capitol, istorisește operațiile de cucerire întreprinse împotriva histrilor în anul 178 î.e.n.
- ³ Și astăzi poartă numele de Aquileia; era o localitate înfloritoare pe teritoriul venetic, în apropiere de granița cu Istria, la vest de Timavus (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea IV, pp. 206—208; Plinius, *Naturalis historia*, cartea III, cap. CXXVI; Titus Livius, cartea XXXIX, cap. XXII; cartea XL, cap. XXXIV; cartea XLV, cap. VI). Romanii aveau aici, în nordul Adriaticii, o colonie puternică. Au fost colonizați 3 000 de pedestrași cu cite 50 de iugăre fiecare; centurionii au primit 100 de iugăre și cavalerii — 140.
- Orașul s-a dezvoltat repede nu numai grație așezării lui strategice, ci și comerțului care se făcea aici cu variate produse naturale: vin, ulei, vite, chiar sclavi, datorită faptului că era așezat în partea de nord a Adriaticii, în drumul de legătură între Italia și Europa Centrală. Același rol îl va juca mai tirziu Veneția și în vremea noastră Trieste (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea IV, p. 207, cartea V, p. 214, cartea VII, p. 345.
- ⁴ Autorii vechi (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 1; Plinius, *op. cit.*, cartea II, cap. CIII, CCXXV, CCXXIX; cartea III, cap. XVIII etc.) vorbesc, în general, de un fluviu cu acest nume,

care avea 9 izvoare și care forma granița dintre Histria și Veneția. Se credea că acesta își avea începutul în lacul cu același nume, de care este vorba numai aici la Titus Livius. După A. De Grassi *Archeografo Triestino*, XII, 1926, pp. 307—321 *Lacus Timavi* nu ar fi altceva decât lățirea fluviului Timavus la vărsarea lui în Marea Adriatică.

⁵ Este vorba despre Marea Adriatică, denumită *Mare Superum* (Marea de Sus).

⁶ *Duumviri navales* era titulatura comandanților de flotă; aceștia se numeau și *praefecti classi*. Această funcțiune a fost creată în 311 î.e.n. și corespunde azi funcției de amiral. Duumvirii erau ajutați de *quaestores classici*.

⁷ Port la Marea Adriatică, în ținutul Picenum. După unii istorici, a fost fundat de etrusci pe la 390 î.e.n. (vezi Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. CXI, Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 241) și se afla pe o prelungire în mare a muntelui Cardello. Alții vorbesc de întemeierea unei colonii siracuzane la 390 î.e.n. pe locul unei așezări italice mai vechi (V. E. Pais, *Storia dell'Italia antica*, II, Roma, 1925, pp. 157—158). Ancona oferea o poziție sigură. Sub romani s-a dezvoltat foarte mult. Cu timpul s-au adunat aici mulți locuitori de origine greacă, de aceea autorii latini o denumesc *Dorica Ancona*. Vezi și Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 241: Ἀγκών Ἑλληνίς. În războiul cu illirii (178 î.e.n.) a constituit un important centru pentru flota romană.

⁸ Se referă la portul cel mai apropiat privit dinspre Italia, care probabil se afla la sud de Timavus, pe teritoriul histrilor. Nu se poate ști sigur despre care port este vorba; se presupune că acest port era *Tergeste* (Trieste de azi), al cărui nume însemna în limba illirilor „piață”, „tîrg”.

Marele port Polla se afla mult spre sud de Timavus, în peninsula Histria.

⁹ Consulul a plecat de la lacul Timavus, vezi cap. II.

¹⁰ Este vorba de o piață (*emporium*) și de docurile de comerț, unde erau depozitate mărfurile și de unde se făceau aprovizionările. Astfel de piețe erau deseori întărite cu lucrări de fortificații pentru a fi protejate pe uscat împotriva atacurilor dușmanilor.

¹¹ Localitate importantă în cîmpia lombardă (azi Piacenza), așezată pe fluviul Padus. În anul 187 î.e.n. consulul M. Aemilius Lepidus a legat Placentia de Ariminum, printr-un drum care-i poartă numele (*Via Aemilia*). În 148 î.e.n. consulul Sp. Postumius a construit un drum care ducea de la Genua (azi Genova), de pe

coasta Golfului Liguric, trecînd prin Placentia, Cremona, Verona la Aquileia.

¹² Este vorba de gallii care serveau ca trupe auxiliare în armata romană. Vezi mai departe cap. V și următoarele.

¹³ Tabăra (*castra*) era locul, în formă pătrată sau dreptunghiulară, în care se stabilea, pentru o vreme mai mult sau mai puțin îndelungată, o trupă romană. Pentru întăriturile care se făceau în jurul taberei, vezi cartea X, nota 109.

În orice tabără existau două căi: una principală, paralelă cu fațada, tăia tabăra de-a curmezișul (*decumanus maximus*); cealaltă (*cardo maximus*) făcea unghi drept cu cea dintîi. Pe *decumanus* trecea *via praetoria*, cu două porți: *porta praetoria*, cu fața spre dușman, și *porta decumana*, în partea cealaltă a taberei. Pe *cardo* mergea *via principalis*, mai largă decît cealaltă, avînd porțile: *porta principalis dextra* și *porta principalis sinistra*, deci de o parte și de alta a taberei. La întretăierea acestor două drumuri principale se găsea un spațiu larg (*forum*), unde se afla așezată reședința comandantului (*praetorium*), tribuna de unde se vorbea ostașilor și se judecau abaterile lor (*tribunal*) și locul consacrat (*templum*), unde comandantul lua auspiciile. În apropiere de *praetorium* se găsea reședința quaestorului (*quaestorium*). Între *via principalis* și *via decumana* exista și un alt drum (*via quintana*). Prin urmare, lagărul era despărțit în lungimea lui în trei părți principale. *Via quintana* nu avea porți la capete, ca celelalte două căi. Taberele în care se adăpostea armata în timpul verii se numeau *castra aestiva*, cele din timpul iernii, *castra hiberna*. În tabără trupele erau rînduite într-o anumită ordine (vezi Titus Livius, cartea X, nota 128). Era o mare rușine pentru armata care, înfrîntă, își pierdea tabăra, sau o preda în mîna dușmanului.

¹⁴ Istrii au pătruns deci în tabără prin *porta praetoria* — poarta din față —, au ajuns în *forum*, la cortul comandantului (*praetorium*) și al quaestorului (*quaestorium*), înaintînd pînă în *via quintana*.

¹⁵ Cuvîntul folosit de istoricul roman este *ignominia*, cuvînt mai puțin grav decît *infamia*.

¹⁶ În latinește este folosit cuvîntul *tumultus* care are mai multe sensuri: 1) tulburare, dezordine; 2) situație încordată, grea, panică produsă la vestea unui pericol cu totul neașteptat. *Decernere tumultum* înseamnă decretarea unei stări excepționale, în care se făcea recrutarea în masă a cetățenilor și chiar a sclavilor.

- vilor; 3) răscoala unei populații supuse; *tumultus histricus*, răscoala histrilor.
- ¹⁷ Pisae (azi Pisa) era o localitate importantă prin așezarea ei pe coasta Golfului Liguric, la vărsarea fluviului Arnus în mare.
- ¹⁸ Adică 5 000 de pedestrași aliați și 250 de călăreți, numărul obișnuit într-o legiune romană.
- ¹⁹ Ariminum (azi Rimini) era o localitate principală pe drumul care duce la Roma plecând de pe coasta de răsărit a Italiei, din *ager Gallicus*. După Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 217 a fost fundat de umbri. La începutul evenimentelor istorice apare în documente ocupat de gallii senoni. În anul 268 î.e.n. a fost stabilită aici o colonie romană (vezi Vell. Paterculus, *Historiae Romanae ad M. Vinicium consulem libri duo*, cartea I, cap. XIV; Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, cartea II, cap. XVI; Titus Livius, periocha XV). Așezarea acestui oraș constituie cheia de trecere, pe de o parte, spre Gallia Cisalpină, pe de alta, spre Adriatica (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 226; Polybios, *Ἱστορίαι*, cartea II, cap. LXI). Colonia romană a căpătat repede o mare importanță militară și întregul ținut dobândește numele de provincia *Ariminum* (vezi Titus Livius, cartea XXIV, cap. XLIV; cartea XXVIII, cap. XXXVIII; cartea XXX, cap. I; cartea XXXII, cap. X). Censorul C. Flaminius, în anul 220 î.e.n., leagă Ariminum de Roma prin via Flaminia. În al doilea război punic, Ariminum a rămas credincios romanilor (vezi Titus Livius, cartea XXI, nota 174).
- ²⁰ Nero este cognomenul (numele al treilea) praetorului Ti. Claudius, de care s-a vorbit mai înainte.
- ²¹ Istoricul se referă la coloniile Placentia, Mantua, Cremona și altele.

Pentru Placentia (azi Piacenza) vezi nota 11 de mai înainte.

Mantua (azi Mantua) era o veche așezare etruscă (vezi Ptolemaeus, *Γεωγραφικὴ*, cartea III, cap. I). Vorbind despre Mantua, poetul Vergilius (*Aeneis*, cartea X, v. 201—202) spune: „Mantua cu eroi vestiți, dar de trei neamuri diferite și fiecare format din patru triburi“. Cele trei neamuri la care face referire poetul sînt etruscii, grecii și umbrii. Mantua apare ca localitate romană de prin anul 214 î.e.n. (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XL; Titus Livius, cartea XXIV, cap. X și cartea XXXII, cap. XXX).

Cremona — colonie romană în nordul Italiei, pe malul stîng al fluviului Padus. A fost înființată în anul 218 î.e.n. (vezi

Polybios, *op. cit.*, cartea III, cap. XL; Tacitus, *Historiae*, cartea III, cap. XXXIV; Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. XIV; Titus Livius, epitoma XX) ca post de apărare împotriva gallilor. Cremona a înflorit îndeosebi în vremea războaielor punice (vezi Titus Livius, cartea XXI, cap. XXV și altele) și în vremea războaielor cu populațiile gallice (vezi Titus Livius, cartea XXVIII, cap. XI. și altele). În anul 190 î.e.n. colonia a fost întărită, trimițându-se acolo încă 6 000 de coloniști (vezi Titus Livius, cartea XXXVII, cap. XLVI; cartea XXXVII, cap. XLVII) și ajunge unul dintre cele mai bogate orașe din Italia de nord.

²² Adică după 15 martie, conform calendarului modern.

²³ Altit la intrarea, cit și la ieșirea din funcțiune magistratul trebuia să depună jurământ că va respecta sau că a respectat legile. Durata funcțiunii în calitate de *quaestor*, *aedilis*, *praetor* și *consul* era de un an. După acest termen magistratul devenea simplu cetățean. Când se afla în război, comandantul păstra încă și peste termenul de un an prerogativele pe care i le da calitatea de comandant (*imperator*) pînă la sosirea celui care îi lua locul. În astfel de cazuri i se prelungea comanda (*prorogare imperium, provinciam*) și avea titlul de *proconsul*, *propraetor* sau *proquaestor*, după rangul avut pînă atunci. Ieșirea din magistratură se făcea după un an la *quaestor*, *aedil*, *praetor*, *consul*, după 6 luni la *dictator* și *magister equitum*, după un an și 6 luni la *ensor*, însă cu anumite formalități: magistratul se urca pe tribuna rostrată din for și jura în fața poporului că a respectat legile.

Un magistrat putea să renunțe de bunăvoie la funcția sa (*se abdicare magistratu, abdicatio*), dar nu putea fi destituit.

Cînd un magistrat nu-și făcea datoria, se putea face apel la adunarea poporului și putea fi chemat în judecată, dar numai după expirarea funcției lui.

La romani magistrații nu erau retribuiți; aveau numai unele subvenții de la stat pentru unele cheltuieli, pentru serbări (*ludi*) de pildă.

²⁴ Relativ la discuțiile care au avut loc la Roma în legătură cu această lege se poate consulta Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. VII.

²⁵ M. Titinius era praetor urban și putea, în lipsa consulului, să convoce senatul.

²⁶ A fost convocat senatul în acest templu, pentru că se afla în afara zidurilor Romei iar comandanții nu puteau intra în Roma

înainte de a fi avut loc procesiunea triumfului, în cazul cînd îl cereau și li se acorda. Templul Bellonei a fost construit în anul 296 î.e.n. de un membru al familiei *Claudia*.

²⁷ *Iliensii* (*Ilienses*) erau o populație din Sardinia. Se credea (vezi *Pausanias*, *Περὶ Ἰγῆσις τῆς Ἑλλάδος*, cartea X, cap. XVII) că sînt urmașii unor troieni din tabăra lui Aeneas, aruncați de furtună pe insula Sardinia (vezi de asemenea și *Titus Livius*, cartea XL, cap. XXXIV).

²⁸ *Balarii* (*βάραιοι*) erau, după *Pausanias*, *op. cit.*, cartea X, cap. XVII, fugari de origine libiană sau iberică, din armata de mercenari a Carthaginei, care în primul război punic au plecat din Carthagina și s-au așezat în munții Sardiniei; numele pare că le-a fost dat de *corsi*, în limba căroră *balari* înseamnă fugari. În anul 178 î.e.n. s-au răscolat, împreună cu locuitorii din *Ilia*, împotriva puterii romane. Răscoala a fost potolită, în anul următor, de consulul *Ti. Sempronius Gracchus* (*Titus Livius*, cartea XLI, cap. VI și XII). *Strabo* împarte locuitorii Sardiniei în patru neamuri: *Πάρατοι*, *Σοσσηνῆτοι*, *Βάραιοι*, *Ἀκωνίτες*, prezentîndu-i pe *balari* ca o populație primitivă care se ocupa sporadic de agrioultură și trăia mai ales din jafuri. Sînt amintiți și de *Plinius*, *op. cit.*, cartea III, cap. LXXXV, printre principalele populații din Sardinia. Așezarea lor nu se cunoaște cu precizie.

²⁹ Comandanții care dobîndeau victorii strălucite într-un război declarat cu aprobarea senatului și a poporului, deci cu împlinirea tuturor formelor, puteau primi încuviințarea, din partea senatului, pe baza unei *Lex triumphalis* — în acest caz era un *iustus triumphus* — de a intra în mod solemn, ca învingători, în incinta orașului Roma. Pînă în ziua triumfului, comandantul trebuia să rămînă în afara orașului, din pricină că deținea *imperium*. Procesiunea triumfului era măreață, fastuoasă. Pe străzile orașului erau duse prăzile, prizonierii de război înlănțuiți, diferite statui și tablouri care reprezentau locurile unde se dăduseră luptele etc. Comandantul, în mină cu o ramură de laur, era purtat într-un car tras de patru cai albi, însoțit de cîntăreți și muzicieni. După el venea armata victorioasă. Acest lung cortegiu pornea din *Campus Martius*, intra în oraș pe *Porta Carmentalis*, trecea prin *Forum Boarium*, pe la *Circus Maximus*, făcea înconjurul Palatinului și, mergînd pe *via Sacra*, trecea prin for și urca în *Capitoliu*, unde comandantul depunea în templul lui *Jupiter* co-

roana sa de aur. Sărbătoarea se isprăvea printr-un ospăț, la care lua parte foarte multă lume.

³⁰ În urma stabilirii romanilor, prin cucerire, în peninsula hispanică (anul 206 î.e.n.), populațiile locale n-au renunțat la independența lor și s-au răscolat în repetate rânduri. Așa, de pildă, în anul 197 î.e.n., cu foarte mare greutate, M. Porcius Cato a izbutit să înăbușe, numai pentru o vreme, răscoala. Apoi populația lusitanilor, răscolindu-se din nou, a rezistat represiunilor romane din anii 194—189 î.e.n. În 181 î.e.n. izbucnește și răscoala celtiberilor care este cu greu înfrântă, în anul 179 î.e.n. de Ti. Sempronius Gracchus, după o luptă de doi ani. Lusitani s-au revoltat din nou în anul 154 î.e.n.; lor li s-au alăturat celtiberii și alte triburi, reușind să pună, la un moment dat, în primejdie stăpânirea romană din această provincie.

³¹ *Libra* era balanța cu care se cîntăreau greutatea. Apoi a însemnat greutatea însăși. În cazul de față, este vorba de greutatea banilor, cîntăriți pentru a li se stabili valoarea metalului din care erau făcuți. Mai târziu cuvîntul a exprimat o unitate de greutate cam de 327,45 g.

³² În antichitate, în urma războaielor duse, comandantii se îmbogățeau prin prăzile pe care le luau și care reveneau în parte statului, în parte lor, în parte soldaților înșiși. În urma victoriei, comandantii distribuiau, din prăzi, sume de bani celor care luptaseră sub conducerea lor. T. Livius face mențiunea că, în cazul de față, aliații au primit deopotrivă cu romanii, pentru că de obicei se făcea deosebire între ei, aliații primind cam jumătate.

³³ Titus Livius se referă aici la adunarea poporului, numită *contio*. Orice magistrat putea convoca poporul la o astfel de adunare, pentru a-i face anumite comunicări și chiar pentru a dezbate unele probleme. O asemenea adunare (*contio*) nu putea însă lua hotărârile legislative rezervate adunărilor făcute cu anumite forme, denumite *comitia*.

³⁴ Jurisdicția asupra chestiunilor dintre cetățenii romani era încredințată unui magistrat numit *praetor urbanus*. Această magistratură a fost înființată în anul 366 î.e.n. Ei puteau primi sarcini de guvernatori în provincie, pentru că magistratura lor era *cum imperio*. Vezi și cartea XXXI, nota 49.

³⁵ Provinciile erau de două categorii: consulare și praetoriene. Provinciile consulare erau date consulilor sau proconsulilor, cele praetoriene erau încredințate praetorilor sau propraeitorilor. Acești magistrați primeau din tezaurul public, cu aprobarea se-

natului, bani, trupe și cele necesare pentru administrație. Ei erau ajutați de delegați ai senatului, de un *quaestor* și erau întovărășiți de prieteni (*comites*). Pentru sensul cuvîntului *provincia*, vezi Titus Livius, cartea XXV, nota 16. Senatul hotăra care sînt provinciile consulare și care sînt cele praetoriene. Provinciile în care dominația romană nu era pe deplin stătornicită erau decretate provincii consulare, cele sigure erau provincii praetoriene. După clasificarea făcută de senat urma distribuirea, fie prin tragere la sorț, fie prin bună înțelegere între cei aleși.

³⁶ Vezi nota 22.

³⁷ Aici Titus Livius se referă, ca și în cartea XXXIX, cap. III, la locuitorii din *Latium*. Aliații de drept latin erau de mai multe categorii. Cea mai veche o formau *Latini veteres* sau *prisci*, cărora în anul 90 î.e.n. li s-a acordat, de altfel ca și altor populații din Italia, dreptul de cetățenie. *Latini veteres* aveau *ius commercii* și se pare că și *ius conubii*. Puteau să facă testament și să fie lăsați moștenitori. Aveau multe înlesniri pentru a obține cetățenia romană: era de ajuns, de pildă, să se mute la Roma. Drepturile și privilegiile de care se bucurau latinii constituiau *ius Latii*. Romanii acordau acest drept și altor populații.

³⁸ S-au adresat censorilor, pentru că în timpul magistraturii lor fuseseră trecuți în tabelele de recensămînt ale Romei.

³⁹ Au făcut apel la ei pentru că aceștia erau magistrații care puteau să le aducă plîngerile în fața senatului.

⁴⁰ În latinește este folosită expresia *perpaucis lustris*, după foarte puține *lustra*. Cuvîntul *lustrum* însemna, la început, o ceremonie de purificare prezidată de unul dintre censori (vezi Titus Livius, cartea I, nota 94 și 142). Pentru că această ceremonie se făcea după un anume timp, cuvîntul desemnează și o perioadă de timp cu durată variabilă la început, fixată apoi la un răstimp de 5 ani. Cum recensămîntul se făcea din 5 în 5 ani, *lustrum* se folosește și pentru a denumi perioada dintre două recensăminte.

⁴¹ În legătură cu această populație, vezi Titus Livius, cartea VIII, nota 19 și cartea XXII, nota 37.

⁴² Fregellae (azi Ceprano) era o localitate așezată pe malul stîng al râului Liris în *Latium*, unde, după cum spun Titus Livius (cartea XL, cap. I) și Strabo (*op. cit.*, cartea V, pp. 233 și 237), au fost strămutate numeroase familii de samniți și paeligni. Vezi Titus Livius, cartea VIII, nota 100.

⁴³ În latinește este folosită expresia *mancipium dare* = a vinde, adică a trece în puterea cuiva un obiect. În cazul de față, este vorba

de o vânzare fictivă. Pentru a ocoli formalitățile grele pe care un latin trebuia să le îndeplinească pentru a deveni cetățean roman și îndeosebi pentru a scăpa de obligația de a lăsa pe cineva din familie în orașul de unde pleca, se recurgea la o astfel de vânzare. Înșelăciunea consta în aceea că cineva se declara vândut de formă cuiva, ca să poată avea apoi loc procesul de eliberare, în urma căruia devenea cetățean roman libert și putea să locuiască la Roma.

⁴⁴ În latinește este întrebuințat termenul *manumittere*, care înseamnă acțiunea de a elibera un sclav, adică de a-l scoate de sub autoritatea stăpînului. Formele de a împlini această acțiune erau mai multe: 1) prin *vindicta*. Stăpînul și sclavul se prezentau în fața magistratului, însoțiți de un al treilea (*adsertor*). Acesta îl atinge pe sclav cu o vergea (*vindicta*) și rostea formula: *Aio hunc hominem liberum esse ex iure Quiritium*. Stăpînul nu nega și magistratul îl declara liber.

2) Prin simpla înscriere în tabelele de recensămînt (*censu*), în rîndul cetățenilor contribuabili.

3) Prin testament (*testamento*).

⁴⁵ Sclavii prin eliberare deveneau o categorie aparte de cetățeni, fiind denumiți *cives libertini*. Spre deosebire de cetățenii născuți liberi (*ingenui*), libertinii se ocupau cu industria, comerțul, agricultura, munci pe care *ingenui* le socoteau nedemne. Și din punct de vedere juridic aveau o situație deosebită. Așa, de pildă, *civis libertinus* trebuie să aibă un *patronus*, față de care era *libertus* și avea de îndeplinit anumite servicii, întocmai cum avea clientul față de stăpînul său (vezi Titus Livius, cartea II, nota 37).

⁴⁶ Lacună în text; era vorba, desigur, de alte forme prin care străinii sau sclavii puteau deveni cetățeni romani.

⁴⁷ Lacună în text; ediția Weissenborn—Müller completează această lacună prin cuvintele: *id ratum ne esset*; în alte ediții pun *civis ne esset*.

⁴⁸ În opera lui Titus Livius sînt menționate deseori astfel de semne (*prodigia*). Nu se poate trage concluzia că scriitorul roman mai credea în *prodigia*. El s-a simțit însă obligat, ca istoric, să amintească zvonurile care se răspîndeau în unele momente grele despre așa-zisele manifestări ale zeilor, cu o anumită influență asupra poporului. De altfel, religia era foarte mult folosită de virfurile conducătoare pentru interesele lor (vezi Titus Livius, Studiul introductiv, pp. XXX—XXXV).

- ⁴⁹ Ținutul *Crustuminum* (*ager Crustuminum*) era teritoriul orașului *Crustumeria* (sau *Crustumerium*), așezat în Latium, pe stînga Tibrului, între Roma și Nomentum, pe *via Salaria*. Orașul a existat numai sub regi și la începutul republicii. În vremea de care este vorba aici orașul dispăruse și numai numele teritoriului său îi mai păstra amintirea.
- ⁵⁰ Pentru așezarea și importanța acestui oraș, vezi Titus Livius, cartea XXIV, nota 34. În vremea romană, Puteoli este un port important și o stațiune balneară vestită datorită puțurilor naturale (*puteoli*) de ape sulfuroase, gazoase și termale.
- ⁵¹ Orașele din antichitate erau, în general, cetăți înconjurată cu ziduri. Prin urmare, intrarea și ieșirea din oraș se făcea prin anumite porți. Prin *Porta Esquilina* se ieșea spre răsărit, pe *Clivus Suburanus*. Roma avea peste 35 de porți.
- ⁵² Operația recensămîntului se făcea în timpul republicii, din cinci în cinci ani și avea ca scop cunoașterea situației materiale a cetățenilor în vederea sarcinilor fiecăruia față de stat. Fiecare cetățean trebuia să plătească un *tributum ex censu*, care uneori era recuperat din prăzi. Din anul 167 î.e.n. cetățenii au fost scutiți de această contribuție pusă pe avere, pentru că statul roman primea numeroase tributuri de la populațiile supuse.
- ⁵³ Adică la 1 noiembrie.
- ⁵⁴ Cînd unul dintre magistrați murea fără să fi putut transmite succesorului său dreptul de a lua auspicii (*ius auspicii*) de care era legată autoritatea sa, senatul desemna, prin tragere la sorț, pe unul dintre senatori ca *interrex*; acesta, la rîndul lui, după cinci zile, transmitea dreptul altui senator și așa mai departe pînă la alegerea titularului. Nu putea fi ales un *interrex* dintre plebei, pentru că tribunii și aedilii plebei nu aveau *ius auspicii*.
- ⁵⁵ Lacună; în ediția Weissenborn—Müller este întregită cu cuvintele: *qui futurus esset*.
- ⁵⁶ Lacună; nu se poate da un sens acceptabil cuvintelor latine rămase răzlețe.
- ⁵⁷ În latinește este folosită expresia *lictoribus paludatis*. *Paludamentum* era veșmîntul de război pe care-l purtau magistrații în afara Romei și comandantii șefi de armată. Era o manta scurtă din purpură, care, prinsă pe umărul stîng cu o agrafă, acoperea armura militară. Cum *paludamentum* era îmbrăcămintea specială pentru război, cuvîntul *paludatus* înseamnă în ținută de război, de aici expresia întrebuițată de istoricul roman. Pentru rolul pe care-l aveau lictorii, vezi Titus Livius, cartea I, nota 40.

- ⁵⁸ Nesactium (azi Visazzi), principal oraș din Histria, la răsărit de Pola. Vezi Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. CXXIX și cap. CXL, unde se găsește denumirea de *Nesatium*. Se văd și azi importante ruine de construcție preromană lângă actuala localitate Glavice.
- ⁵⁹ Mutila, cetate situată în partea de sud a peninsulei Histria, pe un promontoriu. Așezarea nu a fost identificată.
- ⁶⁰ Faveria era o localitate pe coasta de sud a peninsulei Histria. Locul nu a putut fi identificat.
- ⁶¹ Sclavii și prizonierii luați în război erau vânduți punându-li-se o coroană de flori pe cap, de aici expresia latină *sub corona vendere*. Când prizonierii erau vânduți chiar de pe cîmpul de luptă, expresia întrebuintată era *sub hasta vendere*.
- ⁶² Relativ la liguri, vezi Titus Livius, cartea XXI, nota 78.
- ⁶³ Armele luate de la dușmani se ardeau în cinstea zeului Vulcan, nu ca unui zeu făuritor de arme, ci ca divinitate a focului, pentru că focul — sub diferite forme — era folosit în antichitate în mod obișnuit ca mijloc de luptă în război. La romani obiceiul de a se arde în onoarea lui armele dușmanului este vechi. După Servius (vezi comentariile la Vergilius, *Aeneis*, cîntul VIII, v. 562 și Titus Livius, cartea I, cap. XXXVII) a fost inaugurat de Tarquinius Priscus. Chiar înainte de acest rege Romulus a consacrat pe altarul lui Vulcanus — numit *Volcanal* — o quadrigă de bronz. Practica aceasta exista și la alte populații războinice, îndeosebi la galli (vezi Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XX).
- ⁶⁴ Scultenna (numit și *Panarus*), riu care izvorăște din Apenini, curge pe lângă Mutina (azi Modena) și se varsă în fluviul Padus.
- ⁶⁵ Pasăre care în limbajul augurilor este numită *ossifraga*, un fel de vultur.
- ⁶⁶ Localitate pe țărmul Golfului Liguric — azi poartă același nume — așezată la vărsarea fluviului Macra (azi Magra). Aparținea teritoriului pe care locuiau ligurii apuani.
- ⁶⁷ Triumvirul era membrul unei comisii formate din trei magistrați sau delegați pentru diferite treburi. Așa de pildă, *tresviri coloniae deducendae agroque dividendo* se îngrijeau de întemeierea unei noi așezări.
- ⁶⁸ Unitatea obișnuită de măsurat suprafețele, avînd o lungime de 240 de picioare și o lățime de 120. Corespundea deci, aproximativ, cu 25 de ari.

- ⁶⁹ Victoriatii (lat. *victoriatu-s*) erau monede de argint care valora-u cîte o jumătate de dinar, sau 5 ași. Se numeau așa pentru că aveau pe o față efigia Victoriei.
- ⁷⁰ Mutina (azi Modena) era o localitate în ținutul Aemilia (Gallia Cispadană), punct important pe drumul care lega Ariminum cu Placentia.
- ⁷¹ Vezi Titus Livius, cartea XXVII, nota 107.
- ⁷² *Viator* era un slujbaș în serviciul magistraților care făcea oficiul de a chema pe senatori la ședință, pe cetățeni la comiții, pe împricinați la tribunale, precum și alte servicii cerute de magistrați.
- ⁷³ *Victimarius* era un slujitor care înjunghia victima adusă ca sacrificiu. Astfel de slujitori aveau și alte denumiri ca *popae*, *cultrarii*, *ministri*.
- ⁷⁴ Romanii aveau obiceiul să personifice și să divinizeze diferite idei abstracte legate strîns de viața lor, fie socială, fie personală: *Salus*, *Clementia*, *Fides*, *Genius*, *Virtus* etc., cărora le ridicau statui și temple.
- ⁷⁵ Este probabil vorba despre localitatea *Baiae* așezată numai la 5 mile (mai puțin de 7 km) de *Cumae* sau despre un loc din vecinătate cu izvoare calde, bune pentru băi (vezi Vitruvius, *De architectura*, cartea II, cap. VI).
- ⁷⁶ Adică la 3 august.
- ⁷⁷ Adică la 11 august.
- ⁷⁸ Relativ la această localitate, vezi Titus Livius, cartea I, nota 152 și cartea VII, nota 118.
- ⁷⁹ Gabii (azi Castiglione) era o localitate așezată pe malul răsăritean al lacului Gabinius, azi lago di Castiglione, departe de Roma cam la 12 mile și de Praeneste cam la 11 mile, cum spune Appianus, *Istoria Romei, Războaiele civile*, cartea V, cap. XXIII: ἐν μέτρῳ Ῥώμης τε καὶ Πραίνεστος — la mijloc între Roma și Praeneste. Numele de *Gabii* este, probabil, o formă de plural a unui nume gentilic. Ca întemeietori ai orașului apar în literatură cînd sicilienii (vezi Solinus, *Collectanea rerum memorabilium*, cartea II, cap. X), cînd albanii (v. Vergilius, *Aeneis*, cartea VI, v. 773).
- ⁸⁰ *Graviscae* este Porto San Clementino de azi. Denumirea cea mai frecventă este *Graviscae*. Se întilnește însă și numele de *Gravisca* (CIL. I² p. 200; VI, 1283^a; Vell. Paterculius, *op. cit.*, cartea I, cap. XV); sau Γραύσχοι (la Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 225). Era o colonie romană înființată în anul 181 î.e.n.

de triumvirii C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher și C. Terentius Istra (vezi Titus Livius, cartea XL, cap. XXIX; Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. XV; CIL I² p. 200). Numele îi provine, după părerea lui Cato, de la *gravis aer* (aer greu), pentru că se afla într-o cîmpie mlăștinoasă, la sud de Pisae. Exista încă la începutul veacului al V-lea e.n., fiind menționată de poetul *Rutilius Namatianus*.

⁸¹ În locul celui mort. Vezi cap. XVI.

⁸² Adică la 5 august. În latinește se zicea *nonis Sextilibus*, adică la nonele lunii a 6-a, care în vremea lui Augustus a luat numele său.

⁸³ Cînd prezența consulului era necesară în mai multe locuri deodată, se numea un înlocuitor *pro consule* (de unde apoi s-a zis *proconsul*). De prin 327 î.e.n., s-a luat obiceiul ca, la ieșirea din magistratură a consulului, să i se acorde o prelungire a puterii sale (*prorogatio imperii*) și să fie trimis ca *proconsul* într-una din provincii. În ultimii ani ai republicii se obișnuia ca în anul legal al magistraturii sale (*suo anno*) consulul să rămînă tot timpul la Roma și să plece în *provincia* ca *proconsul* în anul următor. *Propraetor* era fostul *praetor* trimis în *provincia* în calitate de guvernator.

⁸⁴ *Letus* și *Balista* sînt munți în Liguria, cu așezare neidentificată încă, probabil în ținutul orașelor Parma și Mutina.

⁸⁵ Istoricul roman, ca și alți scriitori, nu simpatizează pe liguri, și de aceea îi prezintă în culori întunecate. Această atitudine se datorește faptului că populația ligurică și-a apărut cu îndirjire independența față de cuceritori. Chiar dacă faptele puse pe seama ligurilor sînt adevărate, atrocități de tot felul au săvîrșit și armatele romane; Titus Livius le relatează uneori în opera sa punînd să vorbească despre ele soli ai celor care le-au suferit.

⁸⁶ *Campi Macri* se aflau la vest de Mutina.

⁸⁷ La romani, acest cuvînt are două înțelesuri: 1) era numit astfel un loc descoperit, limitat, în formă de dreptunghi, în mijlocul căruia magistrații sau comandanții din tabără luau auspiciile; 2) clădirea ridicată pentru un cult religios.

⁸⁸ Aici este o lacună care provoacă greutăți la înțelegerea textului. În ediția Weissenborn—Müller este întregită cu cuvintele *deiecisset et sitella... ipse mansisset, cum in templo eum esse*.

⁸⁹ În latinește este folosit un joc de cuvinte bazat pe omonimia lor. În expresia *Letum capturum esse* cuvîntul *Letum* poate fi înțeles ca numele muntelui (vezi nota 84 din această carte)

- pe care Petillius intenționa să-l cucerească, dar înseamnă totodată și moarte. Prin urmare, această expresie, pe lângă înțelesul ei obișnuit („că va cuceri muntele *Letus*”), mai poate fi interpretată și în sensul că pe Petillius „il va lua moartea”. Autorul întrebuițează această expresie cu înțeles dublu, ca o prevestire pentru cele ce aveau să se întâmple în acea luptă.
- ⁹⁰ Paznicii (*pullarius-i*) erau ajutoarele augurilor; aveau grijă de păsările care serveau, după credința romanilor, la cercetarea voinței zeilor și asistau pe auguri când aceștia trăgeau concluzii de ordin religios-politic observând zborul păsărilor.
- ⁹¹ Urmează o lacună întinsă. Probabil *Titus Livius* povestea acțiunea lui C. Valerius după moartea colegului său. Poate istorisea și pedepsirea legiunii (vezi Val. Maximus, *Factotum ac dictorum memorabilium libri IX*, cartea II, cap. VII; Frontinus, *Stratagemata*, cartea IV, cap. I).
- ⁹² Când unul dintre cei doi consuli murea în timpul magistraturii sale, adunarea poporului (*comitia*) alegea pe cineva în locul lui, denumit *consul suffectus*, a cărui funcțiune dura, ca și a celui-lalt consul (*consul ordinarius*) pînă la sfîrșitul anului.
- ⁹³ Urmează o lacună în care se povestea, probabil, despre alegerea magistraților, despre împărțirea provinciilor pentru anul 175 î.e.n., despre războiul cu ligurii și altele.
- ⁹⁴ Populație ligurică cucerită în anul 175 î.e.n. de consulul P. Mucius.
- ⁹⁵ Ramură ligurică, la răsărit de Alpi, pe versantul sudic al Apeninilor.
- ⁹⁶ Ramură ligurică supusă de P. Mucius în anul 175 î.e.n.
- ⁹⁷ Friniații sau Briniații (*Brinates, Frinates*) constituiau o ramură ligurică; locuiau teritoriul dintre Luca și Modena, pe ambele versante ale Apeninilor. În 187 î.e.n. au fost supuși de consulul C. Flaminius (vezi Titus Livius, cartea XXXIX, cap. II; cartea XLI, cap. XIX). Sînt amintiți uneori *brinates trans Apeninum* (briniații de peste Apenini), spre deosebire de cei de dincoace de Apenini. În 175 î.e.n. briniații transapenini au jefuit Luca și Pisae. Numele de azi al ținutului Frignano amintește de această ramură ligurică.
- ⁹⁸ Dardanii erau un popor de origine illyrică, amestecat și cu elemente thrace, care locuia în nordul Macedoniei, pe valea superioară a fluviului Axios (Vardar). Vezi și Titus Livius, cartea XXVIII, nota 52.

⁹⁹ Populație despre care vorbește Titus Livius și în cartea XL, cap. LVIII (vezi și cartea XL, nota 114). Relativ la războiul dintre bastarni și dardani, vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. IX; Appianus, *Macedones*, cap. 11; Orosius, *Historia adversus paganos*, cartea IV, cap. XX.

Bastarnii (lat. *Bastarnae*) erau un popor de origine germanică, din nordul Carpaților septentrionali, care s-a amestecat cu elemente sarmate și nord-dacice. În cursul secolelor II—I î.e.n. bastarnii au locuit pe teritoriul actualei Moldove. La sfârșitul secolului I î.e.n. bastarnii se retrag din Moldova în ținuturile din nordul Carpaților septentrionali.

¹⁰⁰ Scordiscii — populație celtică, așezată în ținuturile în care se află astăzi orașul Belgrad.

¹⁰¹ Lacună în text. Titus Livius povestea, probabil, războiul cu bastarnii, al cărui rezultat se poate vedea în cap. XXIII din această carte (vezi Orosius, *op. cit.*, cartea I, cap. I) și moartea lui Petillius (vezi Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea II, cap. VII). Din cauza acestei lacune nu cunoaștem începutul vieții lui Antiochus Epiphanes. Vezi pentru aceasta Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. X; cartea XXXI, cap. III și urm.; Diodor din Sicilia, *Ἱστοριῶν βιβλιοθήκη* cartea XXIX, cap. XXXV; Zonaras, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν* cartea IX, cap. XXI. Antiochus Epiphanes, regele Siriei, era fiul lui Antiochus cel Mare. Fusese trimis ca ostatic la Roma de tatăl său. A urmat la domnie fratelui său Seleucus Philopator.

¹⁰² Lacună în text. În ediția Weissenborn—Müller este întregită prin cuvintele *Romano more*.

¹⁰³ Tegea (Τεγέα) era o localitate în Arcadia. Era un centru care rivaliza cu Sparta și avea o organizație asemănătoare, în frunte cu un rege. În epoca elenistică nu a jucat rol însemnat ca mai înainte. În anul 207 î.e.n. spartanii ajung stăpînii Tegeii.

¹⁰⁴ *Prytaneum* (Πρυτανεῖον) era edificiul în care locuia primul magistrat (*prytanis*) al cetăților grecești, unde se găsea altarul comun al orașului și unde aveau loc judecățile.

¹⁰⁵ Cyzicus (Κύζικος) sau Cyzicum (azi Balkiz) era o localitate în țara dolionilor (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XII, p. 551; 681). Se găsește așezată pe un istm al peninsulei Arctonesus de pe coasta asiatică a Mării Marmara. Era o colonie milesiană, după spusele lui Plinius, *op. cit.*, cartea V, cap. CXLII, ale lui Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea II, cap. VII și ale lui Strabo, *op. cit.*, cartea XIV, p. 635.

- ¹⁰⁶ Acest templu era început de pe vremea lui Pisistrate (vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea I, cap. XVIII; cartea I, cap. XL; cartea V, cap. XII).
- ¹⁰⁷ Lacună; în partea care lipsește se istoriseau ultimele evenimente ale anului 175 î.e.n.: alegerea magistraților, intrarea în funcțiune a consulilor Sp. Postumius Albinus și Q. Mucius Scaevola etc.
- ¹⁰⁸ Friguri care revin din patru în patru zile.
- ¹⁰⁹ Ideea greșită că sclavii ar fi de la natură inferiori oamenilor liberi a stăpînit în antichitate chiar gîndirea unor filozofi de valoarea lui Aristotel. Titus Livius are și el aceeași părere, căci socotește firească deosebirea între aceste două clase, chiar și în ceea ce privește înmormîntarea.
- ¹¹⁰ Șeful unei curii se numea *Curio*. Acesta se ocupa cu treburile politice și religioase ale curiei sale. La Roma erau 30 de curii. Unul dintre curioni se numea *Curio Maximus*; el stabilea sărbătorile comune ale curiilor. Relativ la curii, vezi Titus Livius, cartea I, nota 56.
- ¹¹¹ Lacună în text; a fost întregită cu cuvintele: *in locum Caepionis*.
- ¹¹² Este vorba despre teritoriul orașului *Veii*. Pentru așezarea și importanța acestei localități, vezi Titus Livius, cartea I, nota 63 și cartea V, nota 12.
- ¹¹³ *Sinuessa*, azi Mondragone, localitate în Campania.
- ¹¹⁴ *Auximum* (Αὔξιμιον sau Αὔξουμον), oraș în ținutul Picenum, azi Osimo. Era o colonie de cetățeni romani despre care vorbește Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. XV.
- ¹¹⁵ *Caeriții* (lat. *Caerites*), locuitorii din Caere (Καῖρε), oraș în sudul Etruriei (azi Cervetri), aproape de coasta tyrrhenaică (vezi Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. I). Numele pare a fi de origine pelasgică, după antici; modernii îl cred fenician. Nu se poate ști cînd au căzut caeriții sub stăpînirea etruscilor; pînă la finele veacului VI. î.e.n. ei sînt menționați ca populație independentă. Orașul *Caere* (numit la origine *Agylla*) făcea parte din cele 12 orașe lucumonice etrusce; era înfloritor și puternic prin comerțul pe care-l făcea, avînd ieșire la mare prin portul Pyrgi. După cîteva războaie duse între *Caere* și romani (vezi Titus Livius, cartea V, cap. I) îi aflăm pe caeriți în alianță de prietenie cu Roma (vezi și Titus Livius, cartea I, nota 18).
- ¹¹⁶ Populație thessalică, de origine greacă (Δῶλοπες) (vezi Homer, *Illada*, cîntul IX, v. 484), ce participă — după legendă — la războiul contra Troiei, sub conducerea lui Foenix. În anul

- 198 î.e.n. dolopii au fost învinși de aetolieni (vezi Titus Livius, cartea XXXIX, cap. XXVI). După doi ani, dolopiiucid pe *praefectus* (gubernatorul) pus de regele Macedoniei și se eliberează pentru scurtă vreme, căci sînt supuși de Perseus (vezi Titus Livius, cartea XLI, cap. XXII; cartea XLII, cap. XLI; Appianus, *Macedones*, cap. XI). Însă intrarea lui Perseus în țara dolopilor a constituit pentru romani un motiv de război contra acestuia (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXII, cap. VIII). În războiul dintre Caesar și Pompei (anul 49 î.e.n.) dolopii sînt de partea lui Caesar.
- ¹¹⁷ Lacună în text; în ediția Weissenborn—Müller se găsește întregită prin cuvintele: *sciremus, quo erat cautum*.
- ¹¹⁸ Lacună în text; a fost completată cu cuvintele: *obliterent... non venit in mentem*.
- ¹¹⁹ Cenchreae era o localitate în Peloponez (azi Kechries), aproape de Corint.
- ¹²⁰ Este vorba aici de localitatea cu acest nume din Thessalia, așezată nu departe de Gonnos, pe malul drept al fluviului Peneus. Mai existau și alte localități cu acest nume.
- ¹²¹ Hypata (*Ἰπάτα* mai tirziu *Ἰπατα*) era o localitate aproape de Thermopylae, la sud de riul Sperhaeios, la poalele muntelui Oeta. La o distanță de o oră de mers spre nord de Hypata se găseau izvoare cu apă caldă. În vremea de care este vorba, Hypata se afla în stăpînirea aetolilor (vezi Titus Livius, cartea XXXVI, cap. XIV și XXVI; cartea XXXVIII, cap. XI).
- ¹²² În vremea republicii, senatorul înscris cel dintîi pe *album senatorium* (lista senatorilor) se numea *princeps senatus*. În vremea imperiului, *princeps senatus* era însuși împăratul. De aceea era o mare onoare de a fi înscris primul în listele senatorilor.
- ¹²³ În latinește cuvîntul întrebuintat este *nota*. *Nota* sau, obișnuit, *nota censoria* era blamul scris pe care-l formulau censorii împotriva unui senator sau cavaler. Urmarea era că persoana care primea *nota* era exclusă din ordinul senatorial, sau din rîndul cavalerilor pentru cinci ani. *Nota* aducea deci o pedeapsă infamantă (*ignominia*). Și un simplu cetățean putea fi lovit de *nota*. În acest caz el era scos din tribul în care figura și trecut într-altul mai neînsemnat sau era exclus din tabelul triburilor, devenind *aerarius* (*aerarium facere*). Expresia *equum adimere* — a pierde calul, a i se lua calul — arată pedeapsa aplicată cavalerilor: excluderea din ordin.

- ¹²⁴ *Votum* era o făgăduială către zei, prin care cel care o făcea se angaja că va clădi, de pildă, un templu sau un altar, dacă zeul îl va ajuta să iasă cu bine din situația grea în care se afla. *Vota publica* erau angajamentele luate de magistrați în numele statului. În fiecare an, aproape de 1 ianuarie, noii consuli, după ce aduceau sacrificii de boi albi, făceau în Capitoliu *votum pro reipublicae salute*. Era un fel de contract pe care își închipuia romanul că îl face cu un zeu. Dacă cel care a făcut *votum* nu-și realiza interesul însemna că zeul nu s-a ținut de contract și prin urmare nu mai era obligat să-l respecte.
- ¹²⁵ Patavinii sînt locuitorii cetății venetice *Patavium* (azi Padova), situată într-o regiune foarte roditoare, la nord de *Padus*. Este patria lui *Titus Livius*.
- ¹²⁶ Veneția era teritoriul din nord-estul Italiei locuit de *veneți*. Despre veneți, vezi *Titus Livius*, cartea I, nota 13.
- ¹²⁷ Ouăle de lemn (*ova*) erau bilele de lemn așezate în circ, pe un pedestal susținut de două sau patru coloane, într-un loc de unde puteau fi văzute de spectatori. O cursă în circ consta din mai multe ture; așa, de pildă, în *Circus maximus* consta din șapte ture. După fiecare tur se lua o bilă (*ovum*) de pe pedestal. În orice moment spectatorii știau cîte ture s-au făcut și cîte au mai rămas.
- ¹²⁸ Lacună în text care provoacă greutăți în înțelegerea textului.
- ¹²⁹ *Porta trigemina* se afla între Tibru și Aventin și era una dintre cele trei porți prin care se intra în Roma pe la poalele muntelui Aventin. Au fost dezgropate rămășițe din *porta trigemina* în anul 1887.
- ¹³⁰ *Porticul Aemilia* era situat dincolo de *porta trigemina* (*porticus extra porta trigemina*), construit în anul 179 î.e.n. în timpul censurei lui M. Aemilius Lepidus și M. Fulvius Nobilior.
- ¹³¹ *Basilica* era o clădire publică și servea drept tribunal de judecată, loc de bursă și loc de adunare. Într-o asemenea clădire, unde venea lume multă, apăreau și negustori cu diferite mărfuri, cămătari, bancheri. Cea mai frumoasă biserică din Roma era, pe cît se pare, *basilica Iulia*, începută de Caesar în anul 54 î.e.n. și terminată de Augustus. Se afla pe latura de miazăzi a forului și era clădită pe locul în care se găseau vechile prăvălii (*tabernae veteres*). Această biserică a rămas localul cel mai de seamă unde au avut loc în fața judecătorilor dezbaterile celor mai vestite procese.

- ¹³² Calatia (azi Gallazza) era un oraș în Campania, așezat între Capua și Beneventum. Calatia, ca și Atella, a împărțit soarta puternicei cetăți Capua din apropiere. Orașul Calatia este menționat întâia oară în 313 î.e.n., când dictatorul Q. Fabius l-a cucerit de la samniți (vezi Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XIV, cap. CI). În vremea războiului cu Hannibal, Calatia, împreună cu celelalte cetăți, s-a răsculat pentru a-și cuceri independența, dar romanii au pedepsit-o crunt după victoria dobândită împotriva carthaginezilor. (Titus Livius, cartea XXVI cap. XVI; cartea XXVI, cap. XXXIV; cartea XXVII, cap. III). În anul 174 î.e.n. censorii se îngrijesc de refacerea zidurilor cetății *Calatia*.
- ¹³³ *Pisaurum* (azi Pesaro), oraș în Picenum, în partea de est a Italiei.
- ¹³⁴ *Fundi* (azi Fondi), localitate în ținutul auruncilor, în Latium, pe *via Appia*, cam la 74 de mile de Roma (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea V, p. 233; C.I.L., X, 6857). Se află într-un ținut bogat în vii, cum reiese din Marțial, *Epigrame*, cartea XIII, cap. CXIII și CXV, din Vitruvius, *op. cit.*, cartea VIII, cap. III și din alți autori. În anul 188 î.e.n. locuitorii orașului au primit dreptul de cetățenie, la propunerea tribunului plebei, C. Valerius Tappo, și au fost înscrși în tribul *Aemilia*. Așa cum reiese din acest capitol, censorii au grijă de această localitate și îi aduc îmbunătățiri edilitare.
- ¹³⁵ *Potentia* (azi Potenza Picena), oraș maritim în Picenum.
- ¹³⁶ Lacună în text. Cuvintul latin *aviariae*, rămas răzleț, nu poate fi lămurit; nu se pot face întregiri de text.
- ¹³⁷ Divinitate veche italică, al cărei cult era foarte răspândit. Sanctuarul lui din For avea importanță și în veacul al IV-lea e.n. Zeu similar lui *Ianus*, nu se găsește nici în Grecia, nici în altă religie din antichitate. Era socotit ca unul dintre zeii penanți ai Romei. Tradiția populară vedea în acest zeu un vechi rege al țării, pe vremea căruia ar fi existat epoca de aur în *Latium*. Era zeul care proteja ieșirile și intrările din oraș, de aceea era reprezentat cu două fețe: *Ianus bilrons* sau *geminus*. Templul lui rămânea deschis tot timpul cât romanii se aflau în stare de război. De-a lungul istoriei Romei, ușile acestui templu au fost închise numai de puține ori la răstimpuri destul de depărtate: sub Numa, apoi în 235 î.e.n., de trei ori în timpul domniei lui August, apoi în timpul lui Nero, M. Aurelius Commodus, Gordian III și în veacul al IV-lea.

- ¹³⁸ *Liber* și *Libera* erau divinități vechi italice care au fost asimilate, sub influența mitologiei grecești, cu *Dionysos* și *Core-Persephona*. Erau divinitățile belșugului și fecundității. Sărbătoarea lor, care avea loc la 17 martie, o dată cu începerea primăverii, se numea *Liberalia*.
- ¹³⁹ *Ovatio* era termenul cu care se denumea un triumf de proporții mai mici. În acest caz, învingătorul mergând în Capitoliu, fie pe jos, fie călare, sacrifica o oaie. Din această pricină, unii au socotit că *ovatio* provine de la *ovis* (etimologie populară). Cuvântul *ovatio* a avut la început sensul de „a striga de bucurie” (ca verbul *ovo-are*), de unde și noi astăzi înțelegem prin ovație o manifestare de aprobare, exprimată entuziast, prin aclamații și aplauze (vezi și cartea III, nota 26, cartea XXVI, nota 140).
- ¹⁴⁰ Jaful și cruzimea cu care comandantii romani reprimau revoltele celor cotropiți erau foarte mari. Au fost atît de numeroși sarzii luați de Gracchus și vînduți ca sclavi, încît a ajuns o zicală (vezi *Festus*, p. 201, edit. Egger): *Sardi venales alius alio nequior* (Sarzi de vînzare, unul mai fără valoare ca altul) care reflecta cît de mare era mulțimea lor și cît de ieftin erau vînduți.
- ¹⁴¹ Lacună în text. Întrucît în periocha acestei cărți se vorbește despre legea propusă de tribunul plebei, Q. Voconius, manuscrisul acestei cărți nu se termina cu capitoul XXVIII. Avem prin urmare o lacună mai întinsă.

CARTEA XLII

¹ Orașul Praeneste (azi Palestrina) era un municipiu condus de un magistrat, numit *dictator*. Vezi pentru cuvîntul *municipium*, Titus Livius, cartea XXIII, nota 102.

² Provinciile constituiau, pentru guvernatorii trimiși de Roma, surse de mari venituri personale. Sînt cunoscute cazuri de astfel de guvernatori care au jefuit provinciile, îmbogățindu-se (*Verres*, *Sallustius* și alții). Erau foarte rari magistrații romani (de pildă *Cicero*) care se limitau numai la încasarea dărilor. Pentru magistrați, provinciile erau obligate să predea o anumită cantitate din recoltă (*frumentum in cellam*). Tocmai în fixarea cantității se săvîrșeau cele mai mari abuzuri. În afară de aceasta, întreaga cheltuială administrativă a provinciilor că-

dea asupra locuitorilor care mai trebuiau, totodată, să verse și mari impozite.

Pe de altă parte, teritoriul aparținea statului roman și numai o parte era lăsată locuitorilor, pentru care erau obligați însă să plătească dări. În afara abuzurilor de ordin material, magistrații fără sarcini oficiale impuneau orașelor pe unde treceau obligații degradante din punct de vedere moral și maltratau după bunul plac pe locuitori. Se pot vedea numeroase exemple de acest fel în Aul. Gellius, *Noctes Atticae*, cartea X, cap. V, care redă fragmente din discursurile lui C. Gracchus și din opera lui Cicero.

Pentru înțelesul cuvîntului *provincia*, vezi Titus Livius, cartea XXV, nota 16.

- ³ Este vorba de cărțile sibilline, care poartă denumirea de *libri sybillini* sau *libri fatales*, vezi Titus Livius, cartea III, nota 28.
- ⁴ Lanuvium (azi Lanuvio), oraș în Latium.
- ⁵ Privernum (azi Piperno) era oraș în ținutul volsclilor, populație care locuia în regiunea muntoasă a Latium-ului.
- ⁶ Remens era o localitate în ținutul cetății *Veii* (la nord de Tibru). Se afla acolo și un riu cu acest nume.
- ⁷ Este vorba despre *ager Gallicus* de pe coasta Mării Adriatice, la nord de Picenum. Era un ținut al gallilor senoni.
- ⁸ *Iuno Lacinia*, vezi Titus Livius, cartea XXIII, nota 113.
- ⁹ Această distribuire s-a făcut, de bună seamă, între veteranii legiunilor și aliați, ca și aceea despre care vorbește Titus Livius, în cartea XXXI, cap. I.
- ¹⁰ *A p p i a n u s*, *Macedones*, cap. XI, relatează faptele petrecute în această vreme în Grecia și Macedonia.
- ¹¹ Nu-și împlinea făgăduințele îndeosebi din pricina lăcomiei. Istoria antică ne vorbește de multe exemple de lăcomie și zgîrcenie date de Perseus. Plutarh, *P. Aemilius*, cap. IX, semnalează, înaintea tuturor celorlalte vicii ale lui Perseus, zgîrcenia și lăcomia lui de bani.
- ¹² Despre omorîrea lui Demetrius vezi Titus Livius, cartea XL, cap. XX.
- ¹³ După cît se pare, frații lui Eumenes n-au arătat un devotament corespunzător conduitei regelui, vrînd să-și împartă regatul între ei. Vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIII, p. 624; Titus Livius, cartea XLII, cap. XVI și cartea XLV, cap. XIII.
- ¹⁴ Titus Livius, artist cu multe trăsături realiste, sesizează lupta

- care se dă în sinul cetăților grecești, între masele populare și aristocrația conducătoare, dar, ca istoric, o apreciază de pe poziția lui de clasă, ca o molimă contagioasă (*ex contagione velut tabes*) care a cuprins și cetățile din nordul Peninsulei Balcanice (*Perrhaebia*).
- ¹⁵ Cum libra romană avea ceva peste 327 g, aceste vase cîntăreau aproape 169 kg.
- ¹⁶ De obicei, în acea epocă solii nu primeau în dar o sumă atît de mare, ci numai 2 000 de ași (vezi Titus Livius, cartea XLII, cap. XIX; cartea XLIII, cap. V; cartea XLIV, cap. XIV; cartea XLV, cap. XLII). Apollonius, trimisul lui Antiochus, a primit un dar atît de mare probabil din pricina considerației de care se bucura el și datorită, poate, chiar și darului pe care el însuși îl adusese din partea lui Antiochus.
- ¹⁷ Numele de *Moneta*, dat zeiței Iuno, provine, poate, din faptul că ea era socotită protectoarea banilor sau pentru că exista credința că, în timpul cutremurelor de pămînt se auzea un glas în templul Iunonei care dădea sfaturi locuitorilor. În acest caz, numele zeiței ar veni de la verbul *moneo-ere-ui-ium* = a sfătui; este desigur o etimologie populară. Se poate ca numele de *Moneta* să se datorească faptului că templul acestei zeițe se află în apropierea atelierului în care se făceau monetele.
- ¹⁸ 200 000 de libre de ceară fac aproximativ 65 000 kg. Mierea era principala hrană a locuitorilor din Corsica.
- ¹⁹ Ținutul cu acest nume se află dincolo de Apenini, în nord, în ținutul liguric. Ca orașe principale se găseau *Aquae Statiellae* sau *Statiellorum*, astăzi Asti.
- ²⁰ *Carystum* (astăzi *Carsi*), localitate în ținutul statelat. Locuitorii ei au fost învinși și cucerți de consulul M. Popilius în anul 173 î.e.n.
- ²¹ Cum se observă din acest pasaj, *Titus Livius* critică și faptele lipsite de umanitate ale comandanților romani și găsește îndreptățite plîngerile celor năpăstuiți. Aceasta constituie o notă pozitivă pentru obiectivitatea autorului și pentru poziția lui ideologică, făcînd dovada unei concepții mai larg umaniste.
- ²² Lacună care în ediția Weissenborn—Müller este completată prin cuvintele: *reddi eaque omnia prima quoque*.
- ²³ Comandanții militari (foști consuli, praetori), fiind guvernatori totodată ai provinciilor în care activau, au început să-și aroge puteri discreționare și independență față de senat. Senatul a simțit primejdia pe care o reprezenta această tendință pentru

autoritatea lui politică de conducător al statului și a căutat s-o îngrădească prin crearea unor delegați ai săi, dintre senatori, trimiși pe lingă comandanți și guvernatori, cu titlul de *legati*. Aceștia sînt, cum precizează Polybios, *op. cit.*, cartea VI, cap. XXXV și cartea XXXV, cap. IV „delegați și consilieri” „...πρεσβευτῶν καὶ συμβούλων”.

Așa de pildă, în anul 201 î.e.n. Scipio este asistat la încheierea păcii cu cartaginezii de 10 legați de această categorie; în 199 î.e.n., prorogînd lui T. Quinctius Flaminius *imperium*, senatul îi dă ca *legati* pe P. Sulpicius și pe V. Villius (vezi Titus Livius, cartea XXXII, cap. XXVIII). *Legati* sînt numiți de consuli, însă cu asentimentul senatului. Fără îndoială că prezența lor nu făcea plăcere comandantului (vezi Varro, *De lingua Latina*, cartea V, cap. LXXXVII).

Instituția senatorială n-a putut totuși stăvili creșterea atotputerniciei comandanților de armată și, în trecerea de la republică la imperiu, marii comandanți de oști sînt cei care dispun de situație. (De pildă Sylla, Marius, Caesar, Pompei).

- ²⁴ Pentru înțelesul cuvîntului *lustrum* vezi Titus Livius, cartea I, nota 142 și cartea XXXV, nota 33, precum și cartea XLI, nota 40.
- ²⁵ Numărul de locuitori rezultat cu prilejul acestui recensămint este redat în mod variat. Așa de pildă, la Titus Livius, în periocha acestei cărți se găsește menționat totalul de 267 231 de locuitori, iar în cuprinsul cărții XLI cifra este de 258 294. Vezi și Titus Livius, cartea XXXVIII, cap. XXXVI.
- ²⁶ Vezi în această privință Titus Livius, cartea XXXIX, cap. V și cartea XLI, cap. IX.
- ²⁷ Pentru înțelesul acestui cuvînt și pentru condițiile în care un cetățean devenea *aerarius*, vezi cartea XXIX, nota 150 și cartea IV, nota 38.
- ²⁸ Cifra este exactă dacă nu punem la socoteală anul în care a făcut făgăduiala și cel în care a realizat-o.
- ²⁹ *Scaenici ludi*, de obicei aveau loc cu ocazia consacării unui templu. Vezi de asemenea și Titus Livius, cartea XL, cap. LX și XLV, cartea XXIII, nota 95.
- ³⁰ Valerius Antias a confundat, de bună seamă, ambasada trimisă de Eumenes, cu aceea a lui Attalus și a fraților lui, amintită de Polybios, *op. cit.*, cartea XV, cap. VI și Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXV, despre care Titus Livius nu

pomenește nimic, sau pe care a menționat-o poate la începutul pierdut al cărții XLI.

- ³¹ Deși scrie o lucrare istorică, Titus Livius urmărește ca opera sa să devină un îndreptar cetățenesc și moral cât mai plăcut pentru contemporani; pe istoricul roman l-a interesat mai puțin cercetarea exactității amănunțelor, pe care le socotește de mică importanță pentru scopul urmărit; el se mulțumește doar, ca aici, să citeze păreri mai multor istorici și să arate spre care înclină el. Din punct de vedere al documentării, această atitudine constituie o scădere, aceasta însă nu micșorează valoarea artistică a operei.
- ³² În legătură cu sprijinul dat de romani lui Eumenes, vezi Titus Livius, cartea XXVIII, cap. XXXIX.
- ³³ Este vorba de Seleucus Philopator, fiul lui Antiochus cel Mare și tatăl lui Demetrius Soter. Fiica sa se numea Laodice. Vezi Polybios, cartea XXVI, cap. VII.
- ³⁴ Prusias era regele Bithyniei, cel la care se refugiase în cele din urmă Hannibal, în 183 î.e.n. (vezi Titus Livius, cartea XXXIX, cap. LI). Sora lui Perseus, dată în căsătorie lui Prusias, a fost mama lui Nicomede. Din a doua căsătorie Prusias a avut și alți fii; el a voit să-l omoare pe Nicomede în favoarea acestora. Nicomede a prins însă de știre și l-a omorât el pe Prusias (vezi Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXIV, cap. IV; *Epitoma* la cartea I, Appianus, *Mithridates*, cap. IV—VII).
- ³⁵ Macedonia era bogată îndeosebi în păduri, care în Grecia erau aproape distruse, și în mine. Sînt cunoscute minele muntelui *Pangaeus*, adăugat ca teritoriu al Macedoniei de regele Filip al II-lea.
- ³⁶ Abrupolis este regele sapeilor, o populație din Thracia. Pentru toate aceste uneltiri ale lui Perseus, vezi Titus Livius, această carte, cap. XL și XLI; Appianus, *Macedones*, cap. IX; Pausanias, *op. cit.*, cartea VIII, cap. X.
- ³⁷ Doris ținut la est de Aetolia și la nord-vest de Phocis. Se afla în drumul pe care-l făcea Perseus.
- ³⁸ În Appianus, *Macedones* cap. IX se menționează că Harpalus și deputații rhodienilor au cerut să fie admiși în senat în prezența lui Eumenes, ca astfel să-și justifice faptele. Însă cererea lor n-a fost acceptată și au fost primiți în senat numai după plecarea regelui Eumenes.
- ³⁹ Lacună în text; se găsește întregită în ediția Weissenborn—Müller cu cuvintele: *aderat Romae, cuius ferox.*

⁴⁰ Cuvîntul *patronus* are mai multe înţelesuri:

1. Un membru al unei ginţi patriciene faţă de *clientes* (vezi pentru acest cuvînt Titus Livius, cartea II, nota 37) se numea *patronus*.

2. Cu acelaşi cuvînt era denumit avocatul care susţinea procesul cuiva. În vremea republicii nu exista un avocat de profesie, ci apărătorul cauzei cuiva era un prieten care, prin sfaturile lui şi mai ales prin prezenţa lui în faţa judecătorilor, îi influenţa pe aceştia în favoarea protejatului său. Împăratul Claudius (14—54 e.n.) a dat încuviinţarea ca un avocat (*patronus*) să primească plată pentru pledoaria sa, dar să nu depăşească 10 000 de sesterţi.

3. Oraşele din provincii îşi alegeau, dintre cetăţenii romani, persoane influente care să le susţină interesele pe lângă senat şi celelalte autorităţi din capitală; astfel de cetăţeni deveneau *patroni* pentru acele oraşe. Vezi pentru oaspeţi (*hospes, hospitium*), Titus Livius, cartea I, nota 9 şi cartea XXV, nota 95.

⁴¹ Delphi (azi Castri), localitate aşezată pe povirnişul de sud-vest al muntelui Parnas, vestită prin templul la care se dădeau oracole. (Vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea X, cap. VI; Justinus, *op. cit.*, cartea XXIV, cap. VI; Diodor, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XXVI.

⁴² Cirrha (*Κίρρα*, azi Magula), oraş în Phocida, situat pe ţărmul Golfului Corintic nu departe de Delphi (vezi Pausanias, *op. cit.*, cartea X, cap. XXXVII, Appianus, *Macedones*, cap. IX.

⁴³ Este vorba, probabil, despre Pantaleon, menţionat de Polybios, *op. cit.*, cartea XX, cap. IX şi cartea XXVIII, cap. IV.

⁴⁴ După Appianus, *Macedones*, cap. IX, numele lui era Herrenius.

⁴⁵ În legătură cu această propunere a lui Perseus şi cu planurile lui de ocupare a coastei illyrice, redate de Titus Livius în aceste capitole, se poate consulta şi Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXII.

⁴⁶ Sînt populaţii care fac parte din rîndul thracilor liberi. *Maedii* locuiau pe cursul mijlociu al Strymonului (azi Struma). Întrucît există o lacună, nu este sigur că în manuscris urma aici numele odomanţilor care este adăugat de unii editori. *Odomanţii* locuiau pe cursul inferior al aceluiaşi fluviu, iar *astii* pe coasta Mării Negre la nord de Byzanţ. Numele *Threces* este o altă formă

a cuvîntului mai obișnuit de *thraces*; aici se referă la celelalte triburi de thraci nementionate.

- ⁴⁷ Lacună în text; editorii pun aici numele consulului M. Aemilius.
- ⁴⁸ Această ceremonie de purificare purta numele de *lustratio* și consta dintr-o procesiune care făcea înconjurul orașului de trei ori. Animalele de sacrificiu erau duse și ele în acest cortegi. Urmau apoi rugăciunile și sacrificarea. *Lustratio urbis*, adică a Romei, purta și numele de *amburbium* (împrejurul orașului) și avea loc în caz de mare primejdie; în nădejdea unor bune recolte se făcea o *lustratio pagi*.
- ⁴⁹ Promontoriul Minervei (azi Capo della Minerva) se afla în Campania meridională, la sud-est de *Sorentum*, în fața insulei Capri.
- ⁵⁰ Saturnia este un oraș în Etruria, numit și azi la fel.
- ⁵¹ Cînd unui comandant senatul nu-i acorda triumful în Roma, el putea să-l îndeplinească, după o veche tradiție, pe muntele Alban. În acest caz, mergea la templul lui *Jupiter Latiaris* și cortegiul era asemănător cortegiului lui *iustus triumphus*. (Vezi Titus Livius, cartea XLI, nota 29.) Acest obicei nu era totuși prea des folosit. Titus Livius citează doar cîteva asemenea triumfuri. Vezi cartea XXVI, cap. XXI, cartea XXXIII, cap. XXI, cartea XLV, cap. XXXVIII.
- ⁵² Plebiscit propus de tribunii M. Marcius Sermo și Q. Marcius Scylla. O *rogatio* a legii este redată de Titus Livius în cap. XXI.
- ⁵³ Este vorba despre consulul C. Popillius, fratele lui Marcus, care se afla în provincia sa.
- ⁵⁴ Neînțelegerile dintre Masinissa și carthaginezi sînt redată de Appianus, *Λιβυκή*, cap. LXVII.
- ⁵⁵ Lacună în text. În ediția Weissenborn—Müller este întregită cu cuvintele: *inter regem ... Carthaginiensem*.
- ⁵⁶ Lacună în text, completată de ediția Weissenborn—Müller cu cuvintele: *invidiam conciliaverunt*.
- ⁵⁷ Issi (Ἰσσοί)sau issaai erau locuitorii orașului grec Issa (azi Lissa), de pe coasta Dalmației; orașul este amintit și de Plinius, *op. cit.*, cartea VI, cap. XXII.
- ⁵⁸ Lacună întregită în ediția Weissenborn—Müller cu cuvintele *anti dari... quam novi*.
- ⁵⁹ Amănunte în legătură cu această situație se pot găsi și în Appianus, *Macedones*, cap. XI, *Mithridates*, cap. II, Polybios, *op. cit.*, cartea XXVII, cap. XVII.

- ⁶⁰ Pentru aşezarea acestui ţinut, vezi Titus Livius, cartea XXXIII, nota 49. Numele grec *Κολη Συρία* înseamnă Siria Scobită, adică din fundul munţilor şi îi provine din faptul că era aşezată în valea pe care o formau între ei munţii Liban şi Antiliban, după ce se desprindeau, ca două culmi, din lanţul lor comun, numit Liban.
- ⁶¹ Odrysii (Odrysaе, Ὀδρύσαι), populaţie veche şi puternică; locuia în Thracia, la sud de munţii Balcani.
- ⁶² Titus Livius judecă aici ca roman; conducerea romană îşi sprijinea puterea de pătrundere în Orient pe aristocraţiile locale, cu care, evident, masa populară era în luptă. Poporul simţea că primejdia cea mai mare vine din partea romanilor, nu a macedonenilor şi de aceea Titus Livius menţionează, pe de o parte, dezacordul dintre conducători şi popoare, iar pe de altă parte antipatia maselor populare pentru romanii cuceritori. Cu toate că Titus Livius vorbeşte deseori şi cu multă compătimire despre necazurile şi viaţa grea a plebei, totuşi el nu aprobă răzvrătirea şi critică uneori chiar pe tribunii plebei, care aţîţau, după părerea lui, plebea. Istoricul roman socoteşte că, printr-o conducere înţeleaptă, pot fi împăcate contradicţiile. De aceea apreciază rău faptul că oamenii de rînd de la neamurile şi populaţiile libere nu merg alături de conducătorii lor, pe care el îi socoteşte înţelepţi, pentru că sînt de partea romanilor.
- ⁶³ Este o formulă obişnuită de urare folosită de Titus Livius. Aici fiind o lacună, editorii au întregit-o cu cuvintele: *finium portendi patres, quod bonum faustum*.
- ⁶⁴ Numele acestui consul este completat în ediţia Weissenborn—Müller de cuvîntul *dives*.
- ⁶⁵ Pentru acest cuvînt Titus Livius, cartea VIII, nota 24, iar pentru organizarea armatei romane, vezi cartea VIII, nota 23 şi cartea XXIX, nota 65.
- ⁶⁶ Cuvîntul folosit de Titus Livius este *subsellium*, care designează o bancă joasă, pe care puteau lua loc mai multe persoane, şi anume magistraţii plebei — tribuni şi aedili — în adunările populare, judecătorii şi avocaţii la tribunal.
- ⁶⁷ Tribunii militari sînt cu totul deosebiţi de tribunii plebei. Vezi pentru tribunii militari, Titus Livius, cartea XXV, nota 30, iar pentru tribunii plebei, cartea II, nota 100.
- ⁶⁸ Se vede din această mărturisire a lui Sp. Ligustinus cît de grele erau condiţiile de viaţă a celor mai mulţi soldaţi, dacă, după

- 22 de ani de serviciu, la vârsta de 50 de ani, un centurion avea numai o atît de modestă situație.
- ⁶⁹ Toga virilă în mod obișnuit se îmbrăca, în locul togei *praetexta*, la 17 ani, cînd tînărul roman era socotit major. Vezi pentru *toga*, Titus Livius, cartea X, nota 31.
- ⁷⁰ Într-o legiune erau 60 de centurioni, ocupînd grade deosebite. Acesta de care vorbește aici Sp. Ligustinus era gradul cel mai mic.
- ⁷¹ În armata romană, în vremea republicii, soldații nu-și păstrau gradul dobîndit într-o campanie anterioară. Cînd se înrolau din nou ei puteau fi primiți ca simpli soldați.
- ⁷² Adică de pe teritoriul orașului Roma.
- ⁷³ Adică în incinta orașului Roma.
- ⁷⁴ *Nymphaeum*, localitate situată la 6 mile (mai puțin de 10 km) la sud-est de Appolonia, consacrată nimfelor.
- ⁷⁵ Dassareții, o populație illyrică din preajma lacului Ohrida de azi.
- ⁷⁶ Gitanae, localitate în Epir, în fața Corcyrei, la 10 mile depărtare de coasta Mării Ionice.
- ⁷⁷ Oresti (lat. Orestae, Ὀρέσται) erau o ramură illyrică din vestul Macedoniei. Vezi Tucidiide, *Războiul peloponeziac*, cartea XI, cap. LXXX și Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. CCCXXVI.
- ⁷⁸ Numele întreg era Q. Marcius Philippus. Legăturile de ospitalitate de care vorbește Titus Livius par a fi fost stabilite mai degrabă între Marcius-fiul și Filip al V-lea, tatăl lui Perseus, și nu între tatăl lui Marcius și Filip. Prin urmare, termenul de *hospitium paternum* este propriu numai pentru Perseus.
- ⁷⁹ Homolium, oraș în Thessalia, în ținutul Perrhaebiei, aproape de gura văii Tempe. Valea Tempe era străbătută de riul Peneus.
- ⁸⁰ Dium (azi Malatria), oraș în sudul Macedoniei, la poalele muntelui Olimp, la o depărtare de 7 stadii de mare (cam 1 km de țărmul Golfului Thermaic).
- ⁸¹ Cognomenul de *Philippus* a fost interpretat în două feluri: fie că era iubitor de cai (φίλος = iubitor, ἵππος = cal) fie datorită legăturilor de ospitalitate cu Filip.
- ⁸² Lacună. Am subînțeles în traducere cuvintele „mai bine nu ar fi reînnoit tratatul” — *quod ipsum tamen non fuisse renovandum*, care se găsesc în ediția Weissenborn—Müller.
- ⁸³ Ținutul Malis (*Maliensis ager*) era situat în nord-estul Greciei la sud de Thessalia, lângă Golful Maliac.

- ⁸⁴ Vezi pentru răspunsul regelui și *Appianus, Macedones*, cap. XIV.
- ⁸⁵ Adică din ținutul dolopilor, care se afla la vest de *Phthiotis*. Ca să ajungă la Delphi, Perseus trebuia să meargă spre sud, din Dolopia.
- ⁸⁶ Larissa, Antrona, Pteleon erau orașe din Phthiotis, în Thessalia de sud. Antrona și Pteleon erau situate la mare; Larissa, numită și Cremaste — ceva mai în interior. Larissa de care e vorba aici este o localitate deosebită de *Laresa* (azi Larissa) din Thessalia, situată în ținutul Pelasgiotis, pe riul Pesseus. Aceste trei orașe se găsesc deseori menționate împreună, de pildă, în cap. LIII din această carte.
- ⁸⁷ Thespieae, oraș în Thessalia.
- ⁸⁸ Coronea era o localitate în Beoția. Haliartus era situată tot în Beoția pe coasta de sud a lacului Copais.
- ⁸⁹ Asupra soliei trimise în Asia, în Rhodos și în alte insule, se pot găsi amănunte la *Polybios, op. cit.*, cartea XXVII, cap. III.
- ⁹⁰ *Prytanis* (Πρύτανις) era o denumire dată celui mai înalt magistrat la rhodieni, ca și în cetățile grecești.
- ⁹¹ Titus Livius nu a vorbit de faptul că la falisci conducătorul era un rege și nu găsim o astfel de mărturie nici la alți istorici (*Frontinus, Strategemata*, cartea IV, cap. I; *Florus, op. cit.*, cartea I, cap. XII). Chiar în cartea V, cap. XXVII, în care vorbește despre falisci, Titus Livius amintește numai de *principum liberi*, adică de copiii fruntașilor cetății, și nu de copiii regelui.
- ⁹² Lacună în text și din această pricină nu se cunoaște numărul quinquereamelor.
- ⁹³ Despre această solie vorbește și *Polybios, op. cit.*, cartea XXVII, cap. VII, și *Appianus, Macedones*, cap. IX. După *Polybios*, solii au fost Solon și Hypias.
- ⁹⁴ *Kephalania* sau *Kephalenia* (azi Kefalonia) era o insulă mare din grupul insulelor Ionice, situată în dreptul Golfului Corintic.
- ⁹⁵ Ambele orașe se găsesc în sudul Italiei, în Bruttium. Erau colonii grecești, vestite pentru legăturile lor comerciale.
- ⁹⁶ *Thurinii* sînt locuitorii orașului *Thurii*. Vezi pentru această localitate *Titus Livius*, cartea IX, nota 69 și cartea XXV, nota 76.
- ⁹⁷ *Neapolis*, azi Napoli, oraș important din Italia, situat într-o regiune a Campaniei, celebră prin frumusețea sa. Întemeiat de grecii din *Cumae* sub numele de *Parthenope*, a rămas ulterior cunoscut sub numele de *Neapolis*, unul dintre cartierele sale. Ocupat în 326 î.e.n. de romani, a rămas totdeauna fidel Romei,

căreia i-a adus mari servicii în timpul războiului cu Hannibal, prin portul său important.

- ⁹⁸ Samothracia, insulă în partea de nord a Mării Egee, în apropiere de coasta Thraciei, în fața locului unde se varsă Hebrus. Era socotită un loc sacru din pricina vechiului și vestitului sanctuar al Cabirilor, zei egeeni asimilați cu Dioscurii. Pe teritoriul acestei insule, fugarii, chiar vinovați, nu puteau fi urmăriți.
- ⁹⁹ Citium (azi Manota), oraș în centrul Macedoniei, în ținutul Emathia. Aici este singurul loc unde se găsește menționată această localitate.
- ¹⁰⁰ Beroaea (azi Verria), oraș în centrul Macedoniei, în Emathia, pe cursul inferior al Haliacmonului, la poalele muntelui Bermius. Numele acestui oraș se găsește și sub forma de *Berhoea* sau *Berrhoea*.
- ¹⁰¹ Agema (ἄγημα) era un corp de armată ales — echivalent unei legiuni — compus din cavalerie și infanterie, care dispunea și de elefanți. Mergea întotdeauna înaintea regelui macedonean. Unii comentatori socotesc că numele derivă de la verbul ἄγω (a mîna, a conduce), alții de la ἄγαμαι (a admira) (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. LXV; Appianus, Συριακή, cap. XXXII; Q. Curtius, *De rebus gestis Alexandri Magni, Anabasis*, cartea IV, cap. XIII și cartea V, cap. IV; Arrianus, cartea III, cap. II și articolul din Suidas, la cuvîntul ἄγημα)
- ¹⁰² Edessa (azi Vodena), oraș în centrul Macedoniei, în Emathia, la nord de *Beroea* și la vest de *Pella*. La început, cînd a fost capitala regilor macedoneni (înainte de Filip al II-lea, care a mutat-o la Pella) se numea *Aegae*.
- ¹⁰³ Peonii, populație de origine illyrică, amestecată cu elemente thrace, sînt locuitorii regiunii *Paeonia*, regiunea muntoasă din nordul Macedoniei, pe cursul mijlociu al fluviului Axios (Vardar), care se întindea spre est pînă la Strymon (Struma), iar spre vest aproape de lacul Lychnitis (Ohrida).
- ¹⁰⁴ Paroria (sau *Parorea*) și Parastrymonia nu sînt nume proprii precise, ci denumiri din limbajul grecesc comun: παρῴρεια = regiune de-a lungul munților, spre munți și παραστρυμώνεια = părțile din preajma Strymonului. Din izvoarele grecești, Titus Livius le-a luat drept nume proprii.
- ¹⁰⁵ Agriani (*Agrianes*), popor thracic, care locuia spre muntele Rhodope pe calea superioară a fluviului Strymon. Vezi Strabo, *op. cit.*, cartea VII, cap. CCCXXXI, fr. 36—37.

- ¹⁰⁶ Sinti (Σιντοί), ramură a thracilor, care locuia în Macedonia de est, pe calea Strymonului. Orașul lor principal a fost Sintia. Au fost supuși de Filip al V-lea.
- ¹⁰⁷ Armata lui Alexandru cel Mare, cu care a trecut în Asia, cuprindea circa 30 000 de pedestrași și 4 500 de călăreți (vezi Plutarh, *Alexandru*; Iustinus, *op. cit.*, cartea XI, cap. VI; Diodor, *op. cit.*, cartea XVII, cap. XVII; Titus Livius, cartea IX, cap. XIX).
- ¹⁰⁸ Pacea a fost acordată lui Filip sub consulatul lui Cn. Cornelius și L. Minucius (vezi Titus Livius, cartea XXXIII, cap. XII, XIII; XXIV; XXX).
- ¹⁰⁹ În afară de Filip — fiu adoptat — și Alexandru, Perseus a mai avut alți fii (vezi Titus Livius, cartea XLV, cap. VI și XXVIII). În epitoma cărții XLV găsim menționat că P. Aemilius a dus înaintea carului său de triumf pe Perseus cu trei dintre fiii săi: *Persen cum tribus filiis duxit ante currum*.
- ¹¹⁰ După cum reiese din acest pasaj și din altele, soldații romani își pregăteau fiecare, din venituri proprii, armamentul necesar (vezi Aul. Gellius, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XX). Numai în situații extraordinare statul oferea armament. În Tacitus, *Annales*, cartea I, cap. XVI, soldatul Percennius se plinge că, din solda sa de 20 de ași pe zi, el trebuia să plătească arme, cort și bani.
- ¹¹¹ Eordaea (Ἐορδαία) ținut în Macedonia în preajma muntelui Bermius (azi Doka).
- ¹¹² Begorrites (azi Ostrovo) lac în Eordaea.
- ¹¹³ Haliacomon (Ἁλιζκμων), vechiul nume al fluviului Inachus.
- ¹¹⁴ Elimea (Ἐλίμεια sau Ἐλιμία), regiune în sud-vestul Macedoniei, la sud de Orestis și Eordaea. Este străbătută de fluviul Haliacmon.
- ¹¹⁵ Munții Cambuni (*Cambuni Montes*, Καμβούνια ὄρη), lanț de munți care separă Macedonia de Thessalia și care, în partea de răsărit, se învecinează cu muntele Olimp.
- ¹¹⁶ Este vorba despre depresiunea Tripolis, care se afla la nordul Perrhaebiei, la limita dintre Thessalia și Macedonia, mărginită de munții Cambuni și Titarius și udată de cursul superior al râului Europus.
- ¹¹⁷ Azorus, oraș în Thessalia în ținutul Tripolis, la poalele munților Cambuni.
- ¹¹⁸ Pythium, oraș în Thessalia Pelasgiotis, la est de Azorus și la nord de Larissa.

- ¹¹⁹ Doliche, oraș din Thessalia, în ținutul Perrhaebia. Vezi Titus Livius, cartea XLIV, cap. II.
- ¹²⁰ Lacună în text; nu se cunoaște numele acestui oraș.
- ¹²¹ Cyretiae (azi Demeniko), oraș în Thessalia, la nord-vest de Larissa.
- ¹²² Mylae, oraș în Perrhaebia pe riul Europus. Munții Mylonas de azi amintesc de numele acestui oraș.
- ¹²³ Phalanna, azi Tyranavo, oraș al Perrhaebilor în Thessalia, așezat la 15 km nord de Larissa. În legătură cu rolul jucat de acest oraș în luptele cu Perseus, vezi Titus Livius, cartea XLII, cap. XIII, LIV și LXIV.
- ¹²⁴ Gyrton (Γυρτών), oraș în Thessalia Pelasgiotis, aproape de confluența Peneului cu Europus. Vezi Strabo, *op. cit.*, cartea IX, pp. 441 și 443.
- ¹²⁵ Elatia, oraș în Thessalia, aproape de valea Tempe.
- ¹²⁶ Gonnus, oraș în Thessalia la nord de Larissa, lângă valea Tempe. (Vezi Herodot, *op. cit.*, cartea VII, cap. CXXVIII și CLXXIII; Strabo, *op. cit.*, cartea IX, p. 440; Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. XII și XXXIX. Vezi de asemenea Titus Livius, cartea XXXVI, cap. X și LXVII).
- ¹²⁷ Tempe, azi Lykostomon, vale strîmtă la nord de muntele Ossa, în Thessalia, renumită pentru pitorescul său sălbatic. Prin această vale curge Peneus.
- ¹²⁸ Sycurium, oraș în Thessalia, la poalele muntelui Ossa, la est de Larissa.
- ¹²⁹ Magnesia, regiunea răsăriteană a Thessaliei, care se întinde de-a lungul Mării Egee la sud de muntele Ossa. Orașul principal este Demetrias.
- ¹³⁰ Asupra operațiilor militare întreprinse de romani se poate consulta și Polybios, *op. cit.*, cartea XXVII, cap. VI.
- ¹³¹ Gomphi, oraș în Thessalia de vest, la hotar cu Athamania, la poalele muntelui Pindus. Athamania este o regiune între Thessalia și Epir, străbătută de riul Inachus.
- ¹³² Titus Livius menționează aici părerea generală în legătură cu tactica lui Perseus. Toți sînt de acord că, dacă Perseus ar fi urmărit pe romani în Athamania, într-un ținut atît de arid, regele ar fi învins cu siguranță oastea romană neobișnuită cu locuri atît de neprielnice. Ar fi fost poate singurul prilej de a-și îndrepta greșeala, tot atît de mare, de a fi pierdut alianța cu thracii și grecii din pricina binecunoscutei lui lăcomii de bani.

- ¹³³ Scaea (Σκαιά). Denumirea dată acestui oraș din Thessalia provenea de la faptul că el se găsea așezat pe malul stîng al rîului Peneus. Cuvîntul grec σκαίως-ἔ-όν înseamnă „așezat la stînga”.
- ¹³⁴ Maleum (sau Malea), azi Malia, promontoriu de sud-est al Peloponezului, pe care trebuiau să-l ocolească navele ce treceau din Marea Ionică în Marea Egee. Era temut de corăbieri din cauza condițiilor grele pe care le prezenta navigația în preajma sa.
- ¹³⁵ Creusa (azi Kreisa), oraș în Beoția, așezat pe țărmul Golfului Corintic.
- ¹³⁶ Alope (azi Melidoni), oraș în Locrida, lîngă Golful Euboic.
- ¹³⁷ Orașul Pherae (azi Velestino) se găsea în Thessalia, în apropiere de lacul Boebeis (vezi Titus Livius, cartea XXXVI, cap. XIV).
- ¹³⁸ La romani, atît ziua, cît și noaptea erau divizate în 12 părți egale numite ore. Prima oră din zi începea o dată cu răsăritul soarelui și a douăsprezecea se termina cu apusul, cînd începea prima oră din noapte. Cum nopțile și zilele nu sînt egale între ele decît la echinocții, urmează că nici orele nu erau de aceeași durată, cum sînt la noi. Vara, de pildă, orele zilei erau mai lungi și ale nopții mai scurte, iarna invers. Precizăm însă că totdeauna ora a șasea se termina ziua la amiază și noaptea la miezul nopții, cînd începea ora a șaptea. Rezultă din cele spuse că orele la romani erau egale cu orele noastre numai la echinocții.
- ¹³⁹ În latinește este folosit cuvîntul *turma*, care înseamnă o unitate mică de cavalerie. Cuprindea 30 de soldați comandați de trei *decuriones*, prin urmare fiecare decurion avea sub ordinele sale 10 soldați. Cel mai vechi decurion era comandantul acestui pîlc de 30 de inși.
- ¹⁴⁰ Pentru descrierea acestei lupte de cavalerie se poate vedea Appianus, *Macedones*, cap. XII; Plutarch, *Aemilius*, cap. IX; Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. I.
- ¹⁴¹ Veliții (*Veles*, pl. *velites*) erau soldați ușor înarmați, alăturați unei armate fără a fi propriu-zis înglobați în legiune și fără a ocupa un loc anumit în linia de bătaie. Ei aveau misiunea de a hărțui pe dușmani. Erau înarmați cu un *gladius* (sabie scurtă) și o *hasta velitaris* (suliță) pentru atac, iar pentru apărare aveau un scut rotund (*parma*) și o cască de piele care avea în vîrf un inel de metal. Vegetius, *Epitoma rei militaris*, cartea III,

cap. XVI, îi descrie astfel: „cînd călăreții erau prea slabi, se amestecau cu ei, potrivit unei tactici străbune, pedestrași foarte ageri în mișcări și cu scuturi ușoare”.

- ¹⁴² Cyrti (*Cyrtii*), populație din vestul Persiei, din Media.
- ¹⁴³ Erau așezați acolo pentru a fi rezervă în luptă.
- ¹⁴⁴ Numărul celor uciși și luați prizonieri în această luptă este menționat variat de istorici. După *Plutarh, Aemilius* — 2 500 au fost omorîți și 600 făcuți prizonieri, dar tot *Plutarh, Apophthegmata*, apreciază la 2 800 pierderile romanilor, socotind laolaltă prizonieri și morți.
- ¹⁴⁵ Pentru această chestiune se poate compara cu *Appianus, Macedones*, cap. X.
- ¹⁴⁶ Pentru tratativele de pace dintre romani și macedoneni se poate consulta și *Polybios*, cartea XXVII, cap. VIII; *Appianus, Macedones*, cap. XII; *Plutarh, Apophthegmata*, cap. CXCVII.
- ¹⁴⁷ Titus Livius face aici o scurtă caracterizare a însușirilor romanilor. Ca principale calități ale acestui popor, el menționează dîrzenia și puterea de stăpînire atît în restrîște, cît și în mijlocul victoriilor.
- ¹⁴⁸ Istoricul roman redă, deseori, cu simpatie viața de mizerie a plebeilor și acuză pe patricieni și pe publicani de vederi strîmte, de acaparare de pămînturi, de jafuri etc., ceea ce constituie o latură pozitivă în opera sa.
- În pasajul de față el constată și reflectă o înclinare firească a celor mai mulți de a fi de partea celui mai slab. Istoricul roman însă, ca aristocrat, vede aceasta cu ochi nefavorabili, denumind-o *pravum studium* — înclinare rea — ceea ce desigur constituie o latură negativă în gîndirea sa. După unii comentatori, Titus Livius, urmîndu-l îndeaproape pe *Polybios*, s-ar referi aici la o anumită reprezentație de circ, la lupta atleților greci Clitomachos și Aristonicos (vezi *Polybios, op. cit.*, cartea XXVII, cap. VII și următoarele).
- ¹⁴⁹ În cap. XLIV—XLVI din această carte Titus Livius menționase Theba ca aliată a Romei și nu amintește nicăieri trecerea ei de partea macedonenilor. Probabil că aceasta s-a întîmplat în urma victoriei trecătoare a lui Perseus.
- ¹⁵⁰ Operațiunile de război descrise de Titus Livius în cap. LXIV pînă la LXVI sînt relatate și de *Polybios, op. cit.*, cartea XXVII, cap. XI.

- ¹⁵¹ *Crannon* (azi Crania sau Palea Larissa) oraș în regiunea Pelasgiotis a Thesaliei, situat la sud-vest de Larissa în apropierea fluviului Peneus. S-a numit mai întâi *Ephyra*.
- ¹⁵² *Cestrosphendoni*, arme în formă de praștie, cu care se aruncau săgeți. În descrierea acestei arme, Titus Livius urmează pe Polybios, *op. cit.*, cartea XXVII, cap. IX. Vezi de asemenea Suidas, la cuvântul Κέστρος.
- ¹⁵³ *Phila* (sau Phla), oraș în nordul Magnesiei, în vecinătatea Macedoniei, în apropiere de valea Tempe, pe țărmlul mării, la sud de muntele Olympus.
- ¹⁵⁴ *Marene*, ținut din sudul Thraciei.
- ¹⁵⁵ *Malloea*, oraș în Thessalia și anume în Perrhaebia, pe malul râului Europus.
- ¹⁵⁶ *Achaia Phthiotis*, regiune în sudul Thesaliei, între Dolophia la vest, Golful Pagasaic la est, Thessaliois și Pelasgiotis la nord și munții Ahaici, care o despărțeau de Aenis și Malis, la sud.
- ¹⁵⁷ *Demetrias* (azi Goritsa), oraș în Thessalia, în ținutul Magnesia, așezat pe țărmlul Golfului Pelasgic (sau Pagasaic). A fost întemeiat de Demetrius Poliorcetes.

CARTEA XLIII

- ¹ Trebuie observat că în această carte istoricul roman, deși folosește multe amănunte din alți autori latini, precum și de la istoricul grec Polybios, nu citează pe nici unul.
- ² Din pricina lacunei este omis, probabil, numele trimisului. Acesta este Q. Mucius. În cartea XLII, cap LXVII, Titus Livius vorbește despre un Q. Mucius, trimis la Ambracia, dar se pare că nu este vorba despre aceeași persoană.
- Cuvintele *haec gesta sunt* (s-au petrecut acestea) nu figurează în manuscris, și au fost adăugate pentru înțelegerea textului.
- ³ Numele acestei localități este nesigur și nu mai apare menționat în altă parte. Unii comentatori cred că este vorba despre localitatea *Creunium*, amintită de Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. CVIII, sub numele de Κρεώνιον, localitate care se găsește în ținutul dessareților. Însă din textul latin reiese că este vorba de regiunea Carnilor din nordul Illyriei.
- ⁴ Blîndețea (lat. *clementia*) era folosită de puterea cotropitoare romană ca un mijloc de amăgire a populațiilor cucerite.

- ⁵ Numele și așezarea acestui oraș nu sînt sigure. Nu este vorba aici despre localitatea cu același nume care se află în Panonia și pe care Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea a II-a, cap. XIV o numește Καρνοῦς (vezi, de asemenea, Plinius, *op. cit.*, cartea XXXVII, cap. XLV; Vell. Paternulus, *op. cit.*, cartea a II-a, cap. CIX). Unii comentatori cred că trebuie citit în manuscris numele *Sarnutem*, după localitatea Σαρνοῦς, din Illyria. Este mai probabil că-i vorba de orașul Carnus (azi Carnuntis) devenit mai târziu colonia romană Iulium Carnicum, în munții Alpii Carnici, locuiți de populația celtică a carnilor.
- ⁶ După cum reiese din Titus Livius, cartea XLII, cap. XXXII, C. Cassius primise ca provincie, Italia. În atribuțiile lui cădea și administrarea Galliei și chiar comanda într-un eventual război în această provincie.
- ⁷ *Carni*, populație din nordul Istriei, de origine celtică, care locuia în munții Alpi, numiți azi Alpii Carnici, la hotarul dintre Italia și Carenția. Scriitorii imperiali socotesc Aquilea făcînd parte din teritoriul acestei populații (vezi Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. CXXVI; Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. I, Strabo, *op. cit.*, p. 4 și 6.
- ⁸ După cum reiese din Titus Livius, cartea XLI, cap. XI, istrii erau în această vreme (181 î.e.n.) supuși de romani. Asupra istrilor, vezi Titus Livius, cartea XLI, nota 2.
- ⁹ Solii dau a înțelege senatului roman, fără a preciza cu multe amănunte, că drumul pe care avea să-l facă armata romană va fi de lungă durată.
- ¹⁰ Din Titus Livius, cartea XLII, cap. XXVIII, reiese că cele două Hispanii (*Citerior* și *Ulterior*) formau o singură provincie. Chiar în acest capitol, cîteva rînduri mai jos, Titus Livius menționează *Hispania* ca o singură provincie. Vezi și cartea XLIV, cap. XVII și cartea XLV, cap. XVI.
- ¹¹ Pentru semnificația cuvîntului *patronus* vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 40.
- ¹² M. Porcius Cato, vestitul censor, a fost ales de hispani ca patron, deoarece îl cunoșteau din vremea războiului purtat în Hispania. Cato a apărat pe hispani prin cuvîntarea cunoscută de urmași sub numele: *Pro Hispanis de frumento*, în care, de bună seamă, acuza pe Furius. Pledoaria lui Cato nu s-a păstrat.
- ¹³ P. Cornelius Scipio (vezi Titus Livius, cartea XXXIV, cap. XLIII și cartea XXV, cap. I) și L. Aemilius Paulus (vezi Titus

Livius, cartea XXXVI, cap. II și cartea XXXVII, cap LVII) au fost, amândoi, praetori în Hispania.

- ¹⁴ Anchelatorii (*recuperatores*) erau judecători, aleși îndeosebi dintre senatori, care aveau atribuția de a cerceta reclamațiile relative la restituirea de bunuri luate pe nedrept din provincii de comandanții romani.
- ¹⁵ Procesul a fost amînat (lat. *ampliare causam* — a amîna judecarea pentru noi informații). Cînd judecătorii nu erau destul de bine lămuriți, din pricina insuficienței dovezilor, dacă un acuzat trebuie condamnat sau achitat, procesul putea fi amînat, praetorul pronunțînd cuvîntul *amplius* și fixînd o nouă dată pentru înfățișare. Procedeu acesta se numea *ampliatio* (vezi Cicero, *Pro Caelio*, cap. X; *Pro Cluentio*, cap. XXXVIII; În *Verrona*, I, cap. IX; Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea XVI, cap. XI).
- ¹⁶ Praeneste și Tibur aveau, amîndouă, dreptul de a primi pe cetățenii romani care se exilau de bunăvoie, ca să evite procesul și dezbaterile de la proces. Ambele orașe se aflau în Latium. Praeneste se numește azi Palestrina, iar Tibur, Tivoli.
- ¹⁷ Provinciile trebuiau să dea magistraților romani o anume cantitate de cereale pentru folosul lor personal. Dar, în loc să le primească în natură, ei cereau echivalența lor în bani, fixînd pentru grîu un preț ridicat (*frumentum aestimatum*). Hispanii obțin, în această împrejurare, ca magistrații romani să primească darea în natură și ca prețul grîului să fie fixat după prețul curent. Provinciile, pe lîngă obligațiile de mai sus, trebuiau să vîndă grîu romanilor (*frumentum emptum*). Lăcomia comandanților făcea ca ei să fixeze, de data aceasta, un preț scăzut pentru cumpărarea grîului, ca să-și însușească ei diferența dintre prețul fixat de ei. Vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 2.
- ¹⁸ În latinește este folosit cuvîntul *conubium* care înseamnă 1) capacitatea de a contracta o căsătorie legală (*matrimonium iustum*), 2) căsătoria însăși.

O căsătorie legală, din care să decurgă toate efectele juridice prevăzute de dreptul civil roman, nu se putea face decît între persoane de aceeași categorie și bucurîndu-se de drepturile complete de cetățenie romană, adică numai între cei care aveau *ius conubii*. Pînă în anul 445 î.e.n., de pildă, plebeii nu aveau *ius conubii* (vezi discursul lui Canuleius, cartea IV, cap. III și urm.), prin urmare un patrician nu se putea căsători legal cu o fată de plebeu. Pînă în 89 î.e.n., în vremea războiului cu aliații,

locuitorii din Italia nu aveau *ius conubii*; de asemenea, între liberti și ingenui s-au putut încheia căsătorii legale abia din anul 18 î.e.n., când Augustus a dat *lex Iulia de maritandis*.

În cazul de care este vorba în acest capitol, soldații romani nu au putut contracta o căsătorie legală, pentru că femeile hispane nu aveau *ius conubii*; ei făcuseră un *matrimonium iniustum*; ca urmare, copiii rezultați nu erau cetățeni romani și tatăl nu avea asupra lor *patria potestas*.

- ¹⁹ Carteia (azi Rocadillo), localitate în Baetica, lângă Gibraltar. Nu se află *ad Oceanum*, cum scrie Titus Livius, ci în partea dinspre Marea Mediterană.
- ²⁰ Colonia libertilor, *Colonia libertinorum*, trebuie să fi fost numele oficial prin care se deosebea o astfel de colonie de celelalte. Pentru liberti, vezi Titus Livius, cartea X, nota 83.
- ²¹ În acest loc există o mare lacună în manuscrisele operei lui Titus Livius, deoarece au fost pierdute patru file, în care istoricul roman vorbea despre neînțelegerile dintre carthaginezi și Masi-nissa, despre alegerea magistraților și distribuirea provinciilor pentru anul 170 î.e.n. și despre alte evenimente de care luăm cunoștință din alți autori antici. Vezi Plutarh, *Aemilius*, cap. IX; Polybios, *op. cit.*, cartea XXVII, cap. XIV; cartea VIII, cap. XXVIII; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. V; Orosius, *op. cit.*, cartea IV, cap. XX; Florus, *op. cit.*, cartea II, cap. XVII; vezi, de asemenea, periochele de la cărțile XLII și XLVI ale operei lui Titus Livius. Și începutul capitolului IV are lacună, așa că din cele citeva cuvinte păstrate nu se poate deduce precis înțelesul.
- ²² Este vorba despre uciderea a două căpetenii hispane, dintre care unul pare a fi fost *Olonicus*. Capetele lor au fost duse în lagărul hispanilor, probabil de prizonierii trimiși de comandantul roman în acest scop, prin urmare cuvintele adăugate la începutul capitolului „când acestea” se referă la acei prizonieri trimiși anume de romani.
- ²³ *Antium*, localitate în Latium, pe coasta Mării Thirenene (*Mare Thyrrenum* sau *Tuscum*). Este una din cele mai vechi colonii romane. Vezi pentru cuvântul *colonia* nota 71 din această carte.
- ²⁴ Loracina, fluviu care se varsă în Marea Thireniană, la sud-est de *Antium*.
- ²⁵ Comandanții romani aveau obiceiul să jefuiască și astfel de bunuri, ca: tablouri, statui, coloane, vase etc., cu care își împodobeau propriile palate sau templele din Roma.

- ²⁶ Abdera (Ἄβδηρα, azi Balastra), oraș liber, aliat cu Roma, situat în Thracia. Este locul de naștere al sofistului *Protagoras* și al lui *Democrit*.
- ²⁷ Este vorba de măsurile luate de senatul roman în favoarea orașului Coronea, care a avut de suferit de pe urma atitudinii brutale a consulului Licinius. Capitolele care istorisesc aceste fapte sînt pierdute. Vezi *Zonaras*, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXII.
- ²⁸ Iapizii (Ἰάπυγες, Ἰρύπυγες), populație illyrică la sud-est de carni și istri în Croația de azi. Teritoriul lor se întindea între Sava și Marea Adriatică. Vezi *Strabo*, *op. cit.*, cartea VII, p. 314; *Plinius*, *op. cit.*, cartea III, p. 127 și 140; *Ptolemaeus*, *op. cit.*, cartea II, cap. XVII; *C.I.L.*, III, 384. Autorii antici vorbesc de un amestec al iapizilor cu celții, dar arheologia de azi nu a constatat pe teritoriul lor decît o cultură curat illyrică, fără nici un element caracteristic celtic.
- ²⁹ Pentru *phalere*, vezi *Titus Livius*, cartea XXII, nota 167.
- ³⁰ Aceasta constituie un privilegiu pentru străini, întrucît ei nu se bucurau de *ius commercii* ca cetățenii romani. Senatul a dat dreptul acestor soli nu numai să cumpere cai, ci să-i și scoată din Italia.
- ³¹ În manuscrise, locul este corupt aici. Unii comentatori sînt de părere că aveau aici o lacună mai întinsă și că pasajul pierdut cuprindea scuzele solilor miletieni pentru faptul că nu făcuseră pînă atunci nici un serviciu Romei.
- ³² Alabanda, oraș în Caria, pe fluviul Marsyas. Vezi *Titus Livius*, cartea XXXIII, cap. XVIII; cartea XXXVIII, cap. XIII; cartea XLV, cap. XXV.
- ³³ După ce *Flamininus* a proclamat la serbările istmice „libertatea tuturor grecilor din Europa și Asia” (anul 196 î.e.n.), puterea romană a început să fie adorată, în părțile răsăritene și în Grecia, sub numele zeiței Roma, fiind asociată cultului lui Zeus. În cinstea ei au fost construite temple. *Tacit* amintește în *Annales*, cartea IV, cap. LVI, că orașul Smirna a ridicat pe timpul consulatului lui M. Porcius Cato, un templu închinat Romei (anul 195 î.e.n.). La fel au procedat locuitorii din Alabanda și ceva mai tirziu (anul 167 î.e.n.), cei din Athena și din alte orașe. Zeiței Roma i s-au instituit și serbări numite Ῥωμαία, care aveau loc în cetățile din Asia Mică, la Magnesia și în alte localități, precum și în Grecia, la Athena, Aegina, Megara etc. Se constată chiar existența unui preot al zeiței Roma la Ephes, Sardes,

- la Apamea și Delos. În timpul imperiului, cultul Romei ia o mare dezvoltare. Pe efigii, chipul zeiței era reprezentat în două ipostaze: ca zeiță războinică, cu cască, tunică scurtă, înarmată cu o *hasta* și un scut, sau ca zeiță a păcii. Înfațișarea ei era, de data aceasta, inspirată din tipul grec al zeiței Tyche, cu o tunică lungă, în mină cu cornul abundenței, cu un glob pămîntesc sau cu o statuie a victoriei.
- ³⁴ Sărbători anuale (*Iudi anniversarii*). Este vorba probabil despre sărbătorile denumite $\rho\omega\mu\alpha\iota\alpha$, despre care s-a vorbit la nota 33.
- ³⁵ Lampsacus (azi Lapsaki), localitate pe coasta asiatică a Helespontului (Dardanele).
- ³⁶ Este de la sine înțeles că aliații care se bucurau de prietenia poporului roman (*amicitia populi Romani*) trebuiau să recunoască supremația Romei.
- ³⁷ Consulul nu intrase încă în Macedonia propriu-zisă. Denumirea de Macedonia este întrebuintată de Titus Livius aici, ca și în cartea XXXI, cap. XIV; cartea XXXVI, cap. I; cartea XLII, cap. II, în sensul folosit de analiști, care înțelegeau prin Macedonia, Grecia și Macedonia la un loc.
- ³⁸ Lacună în text. În ediția Weissenborn—Müller se găsește întregită cu cuvintele: *et Masinissae venerunt legati Carthaginensium*.
- ³⁹ Chalcidienii erau de mult aliații Romei. Vezi Titus Livius, cartea XXXV, cap. L; cartea XXXVI, cap. XXI. Pentru orașul *Chalcis* (genitiv *Chalcidis*), vezi Titus Livius, cartea XXVII, nota 131.
- ⁴⁰ În acest loc, la fel ca și în cartea XLIV, cap. XLIV, este vorba de localitatea Oesyne (azi Leftherolimani, numită uneori și Emathia), care se afla pe coasta macedoneană a Mării Egee, la est de Amphipolis. Nu trebuie să se confunde cu numele Emathia sau Aemathia pe care îl avea regiunea centrală a Macedoniei și care adesea era dat de poeți întregii Macedoniei.
- ⁴¹ Amphipolis, oraș așezat în apropiere de vărsarea fluviului Strymon (Struma). Azi se află pe teritoriul său localitatea Neochori, lângă orașul Orfano.
- ⁴² Maronea și Aenus, orașe elenice, pe coasta egeeană a Thraciei. Se pare că Perseus, încă de la începutul războiului, pusese stăpînire pe aceste două orașe, pe care Filip fusese obligat să le dea înapoi (vezi Titus Livius, cartea XXXIX, cap. XXIX și cap. XXXIV). În tot cazul, ele se găseau în puterea lui Per-

seus (vezi Titus Livius, cartea XLV, cap. XIX). Din cele ce urmează rezultă că Hortensius a făcut același drum pe care-l face și Marcius în cartea XLIV, cap. X. Maronea (azi Maronia) se afla pe locul orașelului de azi cu același nume, de la vest de Alexandropolis. Aenus (azi Enos) era situat la gura fluviului Hebrus (Marița).

- ⁴³ Se poate observa din acest fragment intenția senatului roman de a păstra, pentru moment, alianța cu cetățile grecești. Din această cauză, cu toate că lăsase atîția magistrați nepedepsiți pentru jafurile săvîrșite în provincii, pe Lucretius, acuzat de soliile grecilor, îl pedepsește cu amendă.
- ⁴⁴ Nu este vorba de triburile care stau la baza formării poporului roman și care erau, după tradiție romană în număr de trei: *Ramnes*, *Tities* și *Luceres*, ci de o împărțire administrativă, după teritoriu, a orașului Roma și a împrejurimilor care țineau de ea. Numărul unor astfel de triburi a crescut treptat și a ajuns în anul 241 î.e.n. la 35, dintre care patru erau triburi urbane, iar 31 rustice. Adunările pe triburi constituiau *comitia tributa* și aveau un caracter mai larg. De aceea, tribunii, în conflictele iscate între ei și consuli sau între ei și senat, apelau la comitiile tribute, a căror hotărîre, începînd cu anul 287 î.e.n., avea putere de lege, fără a mai fi nevoie de confirmarea senatului. Vezi, de asemenea, Titus Livius, cartea I, nota 56 și cartea XXIII, nota 73.
- ⁴⁵ Jurisdicția lui Atilius se întindea deopotrivă asupra Liguriei și a Galliei Cisalpine, pentru că aceasta din urmă nu constituia o provincie separată. Pînă la Iulius Caesar, prin *provincia Gallia* se înțelegea numai Gallia Cisalpină, adică nordul Italiei, dintre Apenini și Alpi.
- ⁴⁶ Issa, insulă în Marea Adriatică, azi Lissa sau Vis. Vezi Titus Livius, cartea XXXI, cap. XLV. În această insulă se afla și orașul grec Issa sau Lissa.
- ⁴⁷ Este vorba de ținutul din nordul Epirului și de la vest de Macedonia. Sub numele de „vecini” ai acestei provincii se înțeleg illyrii care locuiau la sud și care erau supuși romanilor.
- ⁴⁸ Lychnidus (azi Ohrida) se afla în vestul Macedoniei, ținutul populației illyrice a dassareților. Vezi Titus Livius, cartea XXVII, nota 146.
- ⁴⁹ Uscana, capitala ținutului penestian, așezată la granițele Illyriei cu Macedonia pe râul Drilo (Drin) la nord de lacul Ohrida.

- ⁵⁰ Termenul latinesc este *vigiliae*. Este vorba deci de gărzile de noapte, cele din timpul zilei fiind denumite *excubiae*. Noaptea era împărțită în patru *vigillae*, începînd de la apusul pînă la răsăritul soarelui (*prima nox, nox concubia, nox media, gallinicum*), așa încît sfîrșitul străjii a doua și începutul celei de a treia cădea exact la miezul nopții. Straja a patra era spre dimineață.
- ⁵¹ La romani, înainte de reforma lui Iulius Caesar, anul avea 355 de zile, prin urmare, față de anul solar rămînea în urmă cu mai mult de 11 zile. De aceea, din doi în doi ani, se adăuga o lună în plus, de 22 sau 23 de zile. Luna aceasta începea după sărbătoarea *Terminalia* (23 februarie). Primele zile ale acestor luni se numeau *Kalendae intercalariae*.
- ⁵² Pentru semnificația pe care o aveau, în opera lui Titus Livius, aceste *prodigia*, vezi cartea XLI, nota 48 și studiul introductiv, pp. XXX—XXXV.
- ⁵³ Anagnia (azi Anagni), capitala hernicilor, nu departe de Roma, spre sud-est.
- ⁵⁴ Minturnae (mai deseori Minturnae), colonie romană care se găsește în *Latium*, în vecinătatea Campaniei, lângă actuala localitate Traetto.
- ⁵⁵ *Reate*, oraș din țara sabinilor, astăzi Rieti. În această localitate s-a născut M. Terentius Varro, un învățat de la sfîrșitul republicii romane.
- ⁵⁶ *Impluvium*: în acoperișul său, care era plan, casa romană avea o deschizătură (*compluvium*), pe unde intra ploaia. Apa se aduna într-un bazin (*impluvium*), care se afla în mijlocul încăperii principale a casei (*atrium*).
- ⁵⁷ În astfel de ocazii cununile erau făcute în mod obișnuit din lauri.
- ⁵⁸ Cum reiese de aici și din alte izvoare, o parte din tineretul plebeu nu mai răspundea la recrutările consulului, din pricină că prăzile erau însușite în cea mai mare măsură de comandanți și de tezaurul public și ei nu mai vedeau în război un mijloc de îmbunătățire a situației lor rele. Grosul armatei romane îl formau, în general, plebeii și aliații; fiii nobililor erau comandanți.
- ⁵⁹ Aici este vorba de concediile și liberările obținute prin favoarea comandantului (*gratiosa missio*), înainte de termenul legal (20 de ani pentru pedestrași și 10 ani pentru călăreți). Concediile legale purtau denumirea de *honestia missio*.
- ⁶⁰ În latinește este folosit cuvîntul *ambitio*, tradus prin popularitate.

Cuvîntul are două înțelesuri:

1) acțiunea de a merge pe la alegători pentru a le cere votul;

2) dorința de popularitate, patima politică de a fi ales în magistraturi.

Cetățeanul care voia să-și pună candidatura pentru o magistratură mergea în fața magistratului care prezida alegerile și făcea declarație cu trei săptămîni (*trinundinum*) înainte de alegeri, apoi el colinda pe la alegători (*ambire*), pe la casele lor, prin piețe, să-i solicite să-l voteze. Trebuia să fie îmbrăcat în *toga candida* (toga albă), de aici numele de candidat folosit și azi. Patima politică era atît de adînc pătrunsă în virfurile conducătoare romane, încît scriitorii și poeții au înfierat-o în operele lor, ca fiind una dintre cauzele prăbușirii republicii și una dintre sursele relelor de care suferea republica și omul în ultima vreme a existenței ei. Lucretius, *De rerum natura*, cartea III, versul 59, o numește ... *honorum caeca cupido* (oarba dorință de onoruri).

⁶¹ Gestul de a veni în fața tribunei praetorilor ca un simplu particular sau ca un învinuit este o formă de protest a consulului față de hotărîrea senatului, pe care o socotea umilitoare.

⁶² În legătură cu ordinul cavalerilor, vezi Titus Livius, *op. cit.*, cartea XXIII, nota 35.

⁶³ Referitor la arendașii veniturilor stătului (*publicani*), vezi Titus Livius, *op. cit.*, cartea XXV, nota 5. La Roma publicanții se bucurau de mare considerație, după mărturia lui Cicero: „*Florem equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae, publicanorum ordine contineri* (Cicero, *Pro lege Manilia*, cap. VII; *Pro Plancio*, cap. IX). În provincii instituția publicanilor era însă privită cu ură de populații, din pricina abuzurilor săvîrșite de aceștia.

⁶⁴ *Via Sacra*, strada care trecea prin forul roman de la apus la răsărit, ducînd la poalele muntelui Capitolin, unde se afla templul lui Saturn. Era calea cea mai importantă din oraș. Numele îi provine, probabil, de la faptul că Romulus încheiase pe acest drum tratatul cu Tatius, conducătorul sabinilor. Alții cred că numele de *Sacra* se datorește faptului că pe acolo treceau corțegiile (religioase, triumfale) ca să ajungă în Capitoliu. Tot pe *via Sacra* coborau din Capitoliu. *Via Sacra* nu avea nici un kilometru în lungime; de o parte și de alta a ei se aflau clădiri publice și particulare. Cu vremea — mai ales în timpul impe-

- riului — clădirile publice au luat locul celor particulare. Pava-
jul străzii se poate vedea și azi.
- ⁶⁵ Un magistrat putea zădărnici hotărîrea altui magistrat de același grad sau inferior prin opoziția sa numită *intercessio*. Tribunii plebei, care nu făceau parte din ierarhia magistraturilor, puteau folosi și ei dreptul de *intercessio* (opoziție) față de orice magistrat.
- ⁶⁶ Este vorba de forma juridică *pignus ex causa iudicatum captum*, adică sechestrarea unor bunuri care aparțin împricinatului, pentru a fi asigurată despăgubirea statului, în cazul de față, și, în general, a creditorilor.
- ⁶⁷ Autorul se referă aici la posibilitatea pe care o aveau tribunii de a declara bunurile unui cetățean ca fiind consacrate unei divinități (*consecratio bonorum*). În urma unei astfel de acțiuni, proprietarul nu se mai putea folosi de bunurile lui. Cu vremea, datorită abuzurilor făcute, proprietarii nu mai respectau *consecratio*, ceea ce dovedește totodată și o slăbire a credințelor religioase.
- ⁶⁸ Templul Libertății (*Atrium Libertatis*). După Cicero, *Ad Atticum*, cartea IV, ep. XVI, acest templu se găsea în partea nordică a forului. Vezi Titus Livius, cartea XXV, nota 40.
- ⁶⁹ Este vorba de *tabellae publicae* sau *ensoriae*, listele de cetățeni întocmite de censori prin operația recensămîntului. Ele se găseau în arhiva (*tabularium*) depusă în *Atrium Libertatis*.
- ⁷⁰ Adică s-au îmbrăcat în haine de doliu. Și la romani semnul doliului era culoarea neagră sau închisă.
- ⁷¹ 1) Coloniile romane (*coloniae civium Romanorum*) formau o categorie de orașe cu privilegii deosebite; locuitorii lor erau cetățeni romani cu drepturi depline (*optimo iure*). Ele erau așezări agricole și militare, întemeiate ca posturi de pază în ținuturile cucerite și constituiau totodată focare de romanizare în provincii. Din vremea gracchilor se înființează colonii și cu scopul de a oferi plebeilor săraci mijloace de trai în provincii și de a micșora primejdia care o reprezenta pentru conducători masa de plebei săraci existentă la Roma. Trimiterea unei colonii romane (*deducere coloniam*) se hotăra printr-un decret senatorial sau printr-un plebiscit. Cei care vroiau să plece își declarau ei înșiși numele, sau se trăgeau la sorți. Mergeau la locul hotărît pentru înființarea coloniei sub conducerea a trei comandanți (*triumviri coloniis deducendis*) și plecau din Capitoliu ca o formație militară (*sub vexillo*). Organizarea administrativă a co-

loniei era după modelul Romei; corespunzători celor doi consuli de la Roma erau *duumviri* și echivalent senatului era un consiliu de decurioni (*ordo decurionum*). Censul însă se declara la Roma, pentru că erau cetățeni romani. Cea mai veche colonie a fost *Ostia*, la gura Tibrului, aproape de Roma. De obicei coloniștii se stabileau în orașele deja cucerite. Locuitorii orașului puteau intra în rândurile coloniștilor avînd *civitas sine suffragio*. De-abia mai tîrziu, prin *lex Iulia* din anul 90 î.e.n. vor căpăta drepturi depline.

2) În colonii puteau fi trimiși și latini, adică cetățeni care aveau *ius Latinum*. Aceste colonii erau *coloniae civium Latinorum*. Analoge cu coloniile romane, coloniile latine aveau însă mai puține drepturi decît acestea. Se bucurau totuși de o autonomie administrativă și de dreptul de a bate monedă.

3) Din vremea lui Caesar se înființează colonii de veterani (*colonia veteranorum*), fie în Italia, fie în provincii, bucurîndu-se cîteodată de *ius Italicum* și de anumite privilegii. Situația privilegiată a coloniilor determina unele orașe să ceară drepturi de colonie, fără să aibă coloniști romani sau latini. Începutul formării coloniilor romane a fost determinat de scopuri strategice; fiind împrăștiate în diferite puncte ale teritoriilor ocupate, coloniile apărau interesele Romei, împiedicînd populațiile supuse să se revolte contra stăpînirii romane și înăbușînd răscoalele care izbucneau.

⁷² În legătură cu această solie, vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. V—VII, cap. XI, cap. XIV.

⁷³ Thyrium, vezi Titus Livius, cartea XXXVI, cap. XI. În cartea XXXIII, cap. XVI—XVII, el menționează ca loc de adunare Leucas.

⁷⁴ Cephalus era conducătorul molosilor, care a trecut de partea macedonenilor. Vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXVII, cap. XV, cartea XXX, cap. VI—VIII.

⁷⁵ Dardani, popor illyric de la nord de Macedonia; locuiau pe valea superioară a fluviului Axios (azi Vardar).

⁷⁶ Populațiile illyrice erau numeroase și nu formau o unitate. Gentius conducea numai pe cele din regiunile care corespund azi coastei dalmatice, Herțegovinei, Muntenegrului și Albaniei de nord.

⁷⁷ Localitatea aceasta se găsește la mare depărtare de *Uscana* (vezi Titus Livius, cartea XXXI, cap. XXXIX) în nord-vestul Macedoniei, în Pelagonia, pe râul Erigon (azi Cerna).

- ⁷⁸ Penestia, ținut în care (vezi cap. XVIII din această carte) se afla și Uscana. Era străbătut de riul Drilo (Drin). Perseus ataca acum Uscana care, așa cum a reieșit din cap. X, îi era supusă. Probabil s-au pierdut capitolele unde se istoriseau împrejurările în care acest oraș a căzut în stăpînirea romană.
- ⁷⁹ Oaeneum, localitate în Illyria de sud, în Albania de azi, neidentificat.
- ⁸⁰ Labeați, populație illyrică. Locuiau în apropiere de lacul Labeatis (azi Scutari — Skadur — Shkodra), aproape de orașul Scodra (azi Skodra).
- ⁸¹ Draudacum, cetate în aceeași parte a Illyriei, de asemenea neidentificat.
- ⁸² Artatus, riu în nordul Albaniei, azi Mali.
- ⁸³ Cuvîntul este folosit pentru mai multe feluri de lucrări:
 1) o ridicătură de pămînt, bolovani etc. în jurul taberei, în fața căreia se găsea în mod obișnuit un șanț (*fossa*), care servea de apărare;
 2) o terasă ridicată de asediatori pentru a le înlesni atacul la înălțimea zidurilor cetății — uneori chiar mai înaltă decît zidurile — pe care se așezau turnuri pe roate (*turres*) și alte mașini de război.
- ⁸⁴ Nicatores înseamnă învingători și acest titlu se acorda ostașilor cohorței regale macedonene.
- ⁸⁵ Beroea (sau Berrhoea), localitate în Macedonia centrală, azi Verria.
- ⁸⁶ Muntele Scordus (*Scordus mons*) desparte Dardania de Moesia. Denumirea lui este variat întilnită: *Scordus*, *Scodrus* sau *Scarus*. În grecește τὸ Σκάρδον ὄρος (vezi Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. XIII). Vezi, de asemenea, Titus Livius, cartea XLIV, cap. XXXI.
- ⁸⁷ Scodra (azi Scutari), capitala ținutului stăpînit de regele Gentius, vezi Titus Livius, cartea XLIV, cap. XXXI.
- ⁸⁸ Lissus (azi Lesh, în Albania), mică localitate, la sud de Scodra, așezată pe țărmul mării aproape de gura Drinului. Vezi Titus Livius, cartea XLIV, cap. XXX și Polybios, *op. cit.*, cartea VIII, cap. XV.
- ⁸⁹ Nu se cunoaște un oraș cu numele *Ancyra* în ținutul *Illyricum*, deși cuvîntul se găsește și în Polybios, *op. cit.*, cartea VIII, cap. XI, unde pare a denumi un ținut, nu o localitate.

- ⁹⁰ Parthinii, populație care locuia la vest de penestini, în apropiere de localitatea *Dyrrachium*. Aceștia făcuseră alianță cu romanii încă din vremea primului război punic. Vezi *Polybios*, *op. cit.*, cartea II, cap. XI; *Titus Livius*, cartea XXIX, cap. XII.
- ⁹¹ Apollonia (azi Pojani), cetate elenică de pe coasta Mării Adriatice, în sudul Albaniei de azi, în apropiere de populația illyrică a encheleilor.
- ⁹² *Dyrrachium* (sau *Durrachum*), azi *Durrazzo*, în Albania actuală; era un oraș elenic, așezat pe coasta Mării Adriatice. La origine fusese denumit *Epidamnum* și fusese întemeiat de *Corcyra*. Când romanii au înființat o colonie în acest oraș, i-au schimbat numele care le părea de rău augur, deoarece partea — *dammum* — din nume înseamnă în latinește nenorocire. Orașul a primit denumirea de *Dyrrachium* după peninsula cu același nume din apropiere.
- ⁹³ *Phanota*, azi *Gardiki* în sudul Albaniei. Vezi *Titus Livius*, cartea XLV, cap. XXVI.
- ⁹⁴ *Chaoni* și *thesprofi*. *Chaonii* locuiau în partea de nord-vest a Epirului în sudul Albaniei de azi, unde se afla și fortăreața *Phanota*. *Thesproții* locuiau spre Golful Ambracic, în partea de sud-vest a Epirului (în Grecia de azi). Ei rămăseseră credincioși romanilor, în timp ce *molosii* și o parte din *chaoni* se uniseră cu *Perseus*. Vezi *Titus Livius*, cartea XLIII, cap. XVIII și cartea XLV, cap. XXXIV.
- ⁹⁵ *Stratus*, localitate din *Acarmania*, așezată pe partea dreaptă a fluviului *Achelous*. În vremea de care este vorba, aparținea *Aetoliei*.
- ⁹⁶ *Citius*, munte așezat la granița dintre *Macedonia* și *Aetolia*.
- ⁹⁷ *Arathus* sau *Arachthus* (azi *Arta*) — râu în sudul Epirului care se varsă în Golful Ambracic.
- ⁹⁸ *Aperantia*, ținut în *Aetolia*, pe calea superioară a *Acheloului*.
- ⁹⁹ *Meleona*, numele acesta nu se găsește menționat în altă parte nici ca localitate, nici ca ținut. *Ptolemaeus*, *op. cit.*, cartea III, cap. XIV menționează în ținutul *chaonilor* orașul *Elaeus*, ceea ce face pe unii editori să creadă că avem de-a face cu o grafie greșită.
- ¹⁰⁰ *Antigonea* (în sudul Albaniei de azi) se găsea de partea romanilor. În ce privește ostașii despre care se vorbește mai departe, aceștia puteau fi fie romani, fie locuitorii orașului.

- ¹⁰¹ Cassandra (azi Cassandra), localitate în Macedonia, în Peninsula Calcidică. S-a numit mai întâi *Potidaea*. Cassandros, unul dintre diadohi, a întărit orașul, l-a înfrumusețat și i-a dat numele său. Vezi și cartea XXXI, cap. XLV; cartea XLIV, cap. XI; cartea XLV, cap. XXX.

CARTEA XLIV

- ¹ O mică lacună în manuscrisul operei, unde lesne se poate pune cuvântul *militum*. Unii autori cred că numărul dat în manuscris nu este cel exact, pentru că un supliment de armată se compunea din 6 000 de pedestrași romani, 6 000 de aliați latini, 250 de cavaleri romani și 300 de cavaleri aliați, în total 12 000 de pedestrași și 550 de cavaleri.

Această carte continuă povestirea evenimentelor din anul 169 î.e.n., începută în cartea precedentă, relatând mai întâi pătrunderea romanilor în Macedonia. Vezi pentru aceasta Polybios, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XI și urm.; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. IX și urm.; Appianus, *Macedones*, cap. XIII și urm.; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXII.

- ² *Actium* (azi Akria) este o limbă de pământ de formă triunghiulară; vârful dinspre nord merge mult spre peninsula din față și închide bine Golful Ambracic. Promontoriul Actium aparținea ca teritoriu orașului Anaktorion (vezi Tucydide, *op. cit.*, cartea I, cap. XXIX) de pe coasta Golfului Ambracic. Spre vârful promontoriului există o localitate care purta același nume de Actium (azi Nikopoli), ridicată la rangul de colonie de Augustus, cu numele de Actia Nicopolis ca amintire a victoriei sale, obținută aici asupra armatelor lui M. Antonius și ale Cleopatrei, regina Egiptului.
- ³ Insula Leucas (azi Leukada) se află la vest de coasta Acarnaniei. Orașul ei principal, descris de Titus Livius, cartea XXXIII, cap. XVII, avea același nume (azi Amaxiki). Era o mare pierdere pentru acarnieni faptul că această insulă a fost scoasă din liga lor. Romanii urmăreau statornic să treacă în puterea lor insulele și punctele de pe coaste, pentru a le folosi ca baze în acțiunea lor de cucerire.

- ⁴ Creusa (azi Kreisa) se mai numea și Creūsis și era port al Baeoției la Golful Corintic.
- ⁵ Phalaepharsalus (azi Fersala) era o localitate în Phtiotida din Thessalia, așezată ca poziție geografică între Pharsalus și Pherae.
- ⁶ Lacună în text, în care Titus Livius relatează, desigur, informația pe care a dat-o Hostilius urmașului său. În lacuna imediat următoare a fost subînțeles cuvântul *mansit*.
- ⁷ Pythoum era o trecătoare la vestul muntelui Olympus, pe unde se putea intra în Macedonia. Ea se găsește menționată în opera lui Titus Livius de cele mai multe ori sub această formă, deși numele ei obișnuit este Pythium.
- ⁸ Balta Ascuris se afla în nordul Thessaliei, înspre Macedonia; pe lângă această baltă, o trecătoare cam anevoioasă din Thessalia ducea în Macedonia. La nord, în Macedonia, se afla vestitul munte Olympus.
- ⁹ Pentru localitatea Azorus, vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 109.
- ¹⁰ Pentru localitatea Doliche, vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 119.
- ¹¹ Localitatea Lapathus se afla în partea de nord-est a Thessaliei, la est de lacul Ascuris și la nord de valea Tempe.
- ¹² Heracleum, oraș în Thessalia pe coasta egeeană, la sud-est de muntele Olympus.
- ¹³ Localitatea Ottolobus era situată undeva în partea occidentală a Macedoniei, foarte departe de Heracleum, Phila și Dium, care sînt cele dintîi orașe în fața cărora s-ar fi putut afla Marcius, după trecerea munților. Probabil că erau două orașe cu același nume, unul la dassareți și altul pe frontierele Perrhaebiei, sau că textul este alterat. Referitor la denumirea acestei localități, vezi Titus Livius, cartea XXXI, nota 137.
- ¹⁴ Localitatea Dierum nu a fost amintită pînă acum. Se afla la vest de lacul Ascaris. Se pare că este localitatea de azi Dethnata, la gura văii Sparmo.
- ¹⁵ Consulul A. Marcius Philippus, hotărînd să-l atace pe Perseus pe teritoriul lui, trebuia să treacă muntele Olympus. Drumurile lesnicioase erau păzite de trupele macedonene, de aceea consulul a pornit prin locuri fără drumuri practicabile. Titus Livius nu ne spune precis pe unde anume au mers trupele romane,

dar se poate presupune că au trecut înălțimile dinspre Dium, nu departe de Golful Thermaicus.

- ¹⁶ Deși există o lacună în manuscris, se poate totuși imagina din cele descrise pînă aici sistemul de terase, format din grinzi, pe care l-au construit romanii pentru a-și trece elefanții.

Cum vedem din acest pasaj, romanii adoptaseră folosirea, în timp de război, a elefanților. Prima dată romanii au întilnit în luptă elefanți pe vremea războiului cu Pyrrhus, regele Epirului (anul 280 î.e.n.), în bătălia de la Heraclea (Italia) unde au fost înfrinți tocmai datorită elefanților, împotriva cărora nu știau să se apere.

Probabil că în războiul de care este vorba în acest loc, romanii aveau peste 20 de elefanți, de vreme ce Masinissa (vezi Titus Livius, cartea XLII, cap. LXII) le-a trimis, cu fiul său Missagenes, 22 de elefanți.

- ¹⁷ Callipeuce este un munte și un defileu întins situat pe povișul sud-estic al muntelui Olympus.

- ¹⁸ Libethrum era o localitate, la sud-est de muntele Olympus, pe lîngă Heracleum, puțin însemnată în Thessalia.

- ¹⁹ Phacus, fortăreață lîngă Pella (vezi Titus Livius, cap. XLVI din această carte).

- ²⁰ Din pricina lacunei, textul este dificil de precizat. Folosind informațiile altor autori, unii editori au întregit lacuna astfel: *in mare proiceret, Thessalonicam alterum ut navalia incenderet misit; Asclepiodotum et Hippiam quique cum eis erant...* (să-i arunce în mare, a trimis pe altul la Thessalonic, să dea foc arsenalelor navale; pe Asclepiodotus și pe Hippias și pe cei care erau cu ei...).

- ²¹ Se afla la Dium în mijlocul unei frumoase dumbrăvi un templu vestit, consacrat lui Jupiter; acolo se păstrau lucruri de preț, pentru a fi ferite de furt.

Deși nu este menționată nici o lacună în manuscris, unii autori propun o întregire a frazei lui Titus Livius, care li se pare neclară. Traducerea cea mai bună este aceasta dată la locul respectiv.

- ²² Pydna (azi Kitros) se afla în sudul Macedoniei, în Pieria, aproape de țărmul Golfului Thermaic.

- ²³ Desigur că autorul exagerează pentru a arăta că lărgimea trecătorii era foarte mică. Trecătoarea Tempe avea cam 5 000 de

pași în lungime (aproximativ 7 km) și cam 100 de pași în lățime (circa 150 m).

- ²⁴ Condylon era o fortăreață în Thessalia, în valea Tempe.
- ²⁵ Pentru acțiunile întreprinse de romani și de Perseus, povestite de Titus Livius în capitolele VII—X din această carte, se poate consulta și Polybios, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. IX; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XVI; Plutarh, *Aemilius*, cap. XIII; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXII.
- ²⁶ Mitys, riu în nordul Pieriei.
- ²⁷ Agassae era un oraș în Pieria (din Macedonia) așezat pe malul râului Mitys, între fluviul Haliacmon și orașul Pydna.
- ²⁸ Ascordus era un riu în Pieria (din Macedonia) pînă la care Q. Marcus Philippus a pătruns în 168 î.e.n.
- ²⁹ În manuscrisele operei lui Titus Livius, numele acestui fluviu este de Elpeus. Se găsește însă la Polybios, *op. cit.*, cartea V, cap. XLIX și cartea XXIX, cap. III. Ἐνπεύς. De aceea, editorii mai vechi ale operei istoricului roman au citit Enipeus. Ar fi, în acest caz, două ape cu același nume: unul ar fi acest Enipeus — Elpeus care se află în Macedonia, izvorăște din muntele Olympus și se varsă în mare, nu departe de Diium, iar celălalt este râul Enipeus din Thessalia, care curge pe lângă localitatea Pharsalus.
- ³⁰ Este vorba despre consulul Marcius Philippus.
- ³¹ În latinește este folosit cuvîntul *desultor*; era un termen dat călăreților care ajungeau la îndemînarea de a sări în fugă de pe un cal pe altul. În ironie, poetul Horatius îl dă unui politician care trecea repede de la o partidă politică la alta.
- ³² Cuvîntul *testudo*, în sensul propriu, înseamnă „broască țestoasă”. În limbajul militar are alte semnificații:
- 1) O mașină de război mult folosită de trupele romane: o baracă sau două vîrite una sub alta pe roate, din care ieșea capul berbecului; asediatorii, acoperiți sub această baracă așa cum este acoperită de carapacea sa o broască țestoasă, se apropiau de ziduri și le izbeau cu berbecii.
 - 2) Forma pe care o lua o unitate militară în atac atunci cînd soldații ridicau deasupra capetelor scuturile și le puneau unele lângă altele ca un acoperiș se numea tot *testudo*. Astfel erau feriți de bolovanii și de sulitele dușmanilor.

- ³³ Aeneia (sau Aenea) era un oraș în sudul Macedoniei, pe țărmul Golfului Thermaic și se afla așezat pe un vîrf ieșit în golf în partea de nord-vest a Peninsulei Chalcidice în dreptul orașului Pydna de pe țărmul opus al Golfului Thermaicus. Promontoriul pe care se afla se numea *Promontorium Aeneum*.
- ³⁴ Formele navelor erau foarte variate, după locul unde aveau să fie folosite; așa erau nave cu pînze și nave cu vîsle, sau nave pentru mare și nave pentru fluvii. Corpul principal al navei se numea *carina*; partea din spate era denumită *puppis*, cea din față *prora*, marginea *latus*. Catargul se numea *malus*, pînza *velum*, cirna *gubernaculum*. Existau:
- 1) nave de război — *naves longae*;
 - 2) nave de comerț — *naves onerariae* mai puțin largi în părțile laterale;
 - 3) nave pentru întrebuințări variate (război, comerț etc.) — *naves actuariae*;
 - 4) nave mai mici, ambarcații, care purtau diferite nume: *phaselus*, *caudicarius*, *cymba*, *alveus*, *barca* etc.
 - 5) navele cu punți se numeau *naves tectae*.
- ³⁵ Posideum (numit și Posidium) era un promontoriu — în Macedonia — în vestul Peninsulei Pallene din Chalcidice. Cu acest nume se afla un promontoriu și în Ionia, în Asia Mică.
- ³⁶ Canasthaeum (azi Paliuri) este promontoriul cel mai înaintat în *Mare Thracicum* al micii Peninsule Pallene sau Phlegra care se desprinde din marea Peninsulă Chalcidică.
- ³⁷ Clitae localitate în Peninsula Pallene, aproape de Cassandra.
- ³⁸ Prin abatize a fost tradus cuvîntul latin *cervi*. Pentru întăriturile făcute, de pildă, în jurul taberei se foloseau ramuri groase, prelucrate în formă de țaruși la bază și cu vîrfurile ramurilor ascuțite, așa încît au fost denumite *cervi* (cerbi), din pricina asemănării lor cu coarnele de cerb (vezi Varro, *De lingua Latina*, cartea V, cap. CLXXVII). Erau folosite de păstori și ca proptele la colibe (vezi Vergilius, *Bucolice*, cartea II, v. 29). Pentru utilizarea lor la fortificațiile de război, vezi Caesar, *De bello Gallico*, cartea VII, cap. LXXII.
- ³⁹ Golful Macedonic din antichitate se numește azi Golful Salonic și se află între Thessalia, Macedonia și Peninsula Chalcidică. În fundul golfului se găsește Thessalonica (azi Salonic).

- ⁴⁰ Toronaicum mare, cum scrie Titus Livius, este de fapt Sinus Toronaicus (azi Cassandra) — golf în sudul Peninsulei Chalcidice, între Peninsula Pallene (azi Cassandra) și Sithonia (azi Longos).
- ⁴¹ Este vorba de strimtoarea Euripus care se afla între insula Euboea și coasta Beoției.
- ⁴² Localitatea Torone se afla pe coasta de răsărit a Peninsulei Sithonia (azi Longos), în Peninsula Chalcidică.
- ⁴³ Localitatea Iolcos (azi Volo) se afla în Magnesia, în fundul Golfului Pagasaic la o distanță de 20 stadii de Pagasae și 7 de Demetrias. Era patria eroului legendar grec Iason.
- ⁴⁴ Pentru aceste evenimente vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. X; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXII.
- ⁴⁵ Orașul Meliboea era situat în Magnesia și era vestit în antichitate pentru vopselele sale de purpură.
- ⁴⁶ Ossa (azi Kissavo) era un munte în nordul Magnesiei, lângă valea Tempe.
- ⁴⁷ Lacună în text. Unii editori au întregit-o astfel: *intra tantamque fiduciam incolentibus fecit ut non...* (intră și atît a încurajat pe locuitori încît nu...).
- ⁴⁸ Sciathus (azi Skiathos) era numele unei insule mai mici în Marea Egee, din grupa Sporadelor, în vecinătatea de sud a Magnesiei. Avea și un oraș cu același nume.
- ⁴⁹ Denumirea de Oreum dată acestei localități din nordul insulei Euboea se întilnește fie sub forma Oreum și Oreon, fie sub aceea de Oreus și Oreos. Vezi Titus Livius, cartea XXVIII, nota 23.
- ⁵⁰ Era o sumă enorm de mare, dacă numărul este exact și nu este cumva cazul unei alterări a textului. Suma echivala cu 400 de libre romane.
- ⁵¹ Este vorba despre Claudius Quadrigarius, istoricul de la începutul veacului I î.e.n. (epoca lui Sylla). Din fragmentele rămase de la acest istoric reiese că el avea o metodă mai raționalistă și mai critică, în comparație cu înaintașii lui. Istoria scrisă de el începe din timpurile pentru care el a dispus de date istorice certe, din vremea incendierii Romei de către galli (390 î.e.n.). În povestirea evenimentelor el se ridică la reflecții generale, ca și urmașul său Sallustius, cu care, de altfel, are asemănări și din punct de vedere stilistic. Opera lui

- se intitula *Historiae* și avea mai mult de 25 de cărți, mergînd de la cucerirea Romei de către galli pînă la moartea lui Sylla. Partea cea mai însemnată o ocupau evenimentele contemporane cunoscute bine de el. Ne-a rămas, între altele, fragmentul care povestește lupta dusă de Manlius contra gallilor.
- ⁵² După ce romanii înfrînseseră pe Antiochus, ei dăduseră o parte din Caria lui Eumenes, iar cealaltă rhodienilor, însă numai ca locuitorii de pe aceste teritorii să le fie aliați și să le plătească tribut: rhodienii nu au ținut seamă de această situație. Vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. V.
- ⁵³ Titus Livius se referă, probabil, la Valerius Antias.
- ⁵⁴ Una dintre calitățile principale ale operei lui Titus Livius este frecvența introducere, în expunerea sa, de generalizări și reflecții asupra faptelor, ceea ce dă operei o înaltă valoare, atît din punct de vedere raționalist, cît și educativ, mai ales că acestea sînt formulate în expresii scurte și pregnante, ca în cazul de față: *plerumque ipsam se fraudem, etiamsi initio cauti-or, fuerit, detegere*.
- ⁵⁵ Despre soliile amintite de Titus Livius în cap. XIV și XV, din această carte relatează și Dio Cassius, *op. cit.*, fragm. 66.
- ⁵⁶ Evenimentele petrecute cu prilejul alegerilor de magistrați sînt istorisite și de Plutarh, *Aemilius*, cap. X; Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. I; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXIII; Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea I, cap. V.
- ⁵⁷ Lacună în manuscris, a cărei întregire nu se poate face cu certitudine. Consulul spunea, probabil, că el avea să vină la Roma înainte de ziua fixată pentru comiții, pentru care nu se cunoaște data.
- ⁵⁸ După Plutarh, *Aemilius*, cap. X, nu s-ar fi tras la sorți provinciile ci adunarea poporului ar fi dat lui Paulus Aemilius comanda în Macedonia, ceea ce nu pare probabil.
- ⁵⁹ Lacună din pricina căreia traducerea este problematică. Se presupune că Titus Livius făcea aici un scurt portret al lui Aemilius.
- ⁶⁰ În timpul acestor serbări (*ludi circenses*), aveau loc, în primul rînd, curse de cai și de care, precum și exerciții gimnastice; de aci denumirea care li se dădea. Vezi pentru *ludi Titus Livius*, cartea XXIII, nota 95.

- ⁶¹ Ediția *Weissenborn* propune, în loc de cuvîntul *quadragesa*, cuvîntul *quadragesos* = cîte 40 de urși și de elefanți.
- ⁶² Pentru evenimentele din Roma și pentru solia trimisă din partea Egiptului, vezi și *Polybios*, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XVI, *Diodor din Sicilia*, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XVIII și urm., *Iustinus*, *op. cit.*, cartea XXXIV, cap. II.
- ⁶³ *Ptolemaeus Epiphanes* a lăsat doi fii, pe *Ptolemaeus Philometor*, care s-a căsătorit, după obiceiul familiei domnitoare în Egipt, cu sora lui, *Cleopatra*, și pe *Ptolemaeus Evergetes*, care, după ce a alungat pe fratele său și a luat pe *Cleopatra*, a fost asediat de *Antiochus* în *Alexandria*. Din partea acestui *Ptolemaeus* și a sorei sale a venit ambasada de care este vorba aici.
- ⁶⁴ Cetatea *Pelusium* (azi *Tineh*) era așezată în Egiptul de Jos, în marginea extremă de est a Deltei Nilului, la granița dinspre *Asia*.
- ⁶⁵ Cuvîntul *Quinquatrus-* a- um sau *Quinquatri-* orum sau — um înseamnă propriu-zis ziua a 5-a după ide și a devenit denumirea unei sărbători foarte răspîndite la Roma, care se ținea în martie și în iunie. Sărbătoarea era închinată zeiței *Minerva* și începea la idele (15) lui martie și la idele (13) lui iunie, terminîndu-se la 19, respectiv 17 ale lunii, adică în a 5-a zi; aceasta, fiind cea mai importantă, a dat denumirea întregii sărbători. O socoteau ca sărbătoare a lor școlarii și profesorii (aveau vacanță), artiștii (*dies artificum*), țesătorii, medicii, muzicanții, oratorii, poeții.
- ⁶⁶ Lacună în manuscris din care lipsesc cuvintele care să precizeze despre ce este vorba. Dacă am presupune cuvîntul *dierum* (zile) ar însemna un răstimp prea scurt, dacă am admite cuvîntul *mensium* (luni) ar fi un răstimp prea lung. Este probabil că lipsesc mai multe cuvinte, nu numai substantivul care să determine pe *sex* (șase).
- ⁶⁷ Discursul lui *Aemilius* se găsește istorisit și de *Polybios*, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I; *Plutarh*, *Aemilius*, cap. X. și urm.; *Cicero*, *Ad Atticum*, cartea IV, cap. XIII.
- ⁶⁸ Lacună în text, în care lipsește în mod cert negația verbului *alatis*, adăugată de editori. Pentru celelalte cuvinte care lipsesc se fac diferite presupuneri, de exemplu: ... *aut vobis magistratus indicaverit, ea pro certis habetene* (=sau ceea ce vă vor comunica magistrații să le socotiți sigure sau nu...).

- ⁶⁹ Sînt deseori amintite în opera lui Titus Livius serbările și sacrificiile făcute pe muntele Albanus, deci în afară de Roma. Muntele Albanus (azi Monte Albano) se găsea în partea de răsărit a *Latium*-ului — locul de așezare al triburilor latine cînd au coborît din nordul Italiei — și este leagănul poporului roman; nu a fost dat uitării în cursul istoriei. Pe versantul septentrional al muntelui Albanus se afla orașul Tusculum.
- ⁷⁰ Înțelegerile dintre Perseus și Gentius, dintre Antiochus și Eumenes, povestite de Titus Livius în capitolele XXIII—XXV din această carte, sînt relatate și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I, II și III; Appianus, *Macedones*, cap. XVIII; Plutarh, *Aemilius*, cap. XIII; Dio Cassius, *op. cit.*, fr. 66.
- ⁷¹ Meteon Labeatidis (azi Medun) era o cetate illyrică din regiunea lacului Labeatis (Scutari), la nord de Padgorica. Nu trebuie confundat cu localitatea Medeon (azi Katuna) din Acarnania.
- ⁷² Vezi pentru aceasta T. Livius, cartea XLIII, nota 78.
- ⁷³ Cuvîntul folosit de Titus Livius este *infamia*, care, ca termen tehnic, desemnează pierderea iremediabilă a drepturilor politice și, în parte, și a celor private. Deși romanii au profitat de neînțelegerea celor doi regi, istoricul roman nu s-a ferit totuși să califice atitudinea de tocmeală și neînțelegerea dintre ei ca dezonorantă; Titus Livius, folosind cuvîntul latin *infamia*, se ridică astfel pe o poziție superioară, de pe care privește relațiile dintre oameni.
- ⁷⁴ Almana era un oraș în Macedonia centrală, pe fluviul Axios (Vardar) în regiunea Emathia.
- ⁷⁵ Maedi, popor thrac locuind în jurul cursului mijlociu al fluviului Strymon (Struma). În epoca romană, teritoriul lor, sub numele de Maedica, forma una din *strategiile* în care se împărțea provincia Thracia.
- ⁷⁶ Desudaba, de fapt Desudava, oraș de origine daco-getică după cum arată terminația sa caracteristică — *dava*, întemeiat cu prilejul unei vechi incursiuni a unei populații de la Dunăre, în sud-vestul Thraciei, în țara maedilor thraci, într-un loc încă neidentificat (vezi V. Pîrvan, *Getica*, pp. 230—232).
- ⁷⁷ Bylazora, azi Veles, oraș în nordul Macedoniei, în Paeonia, la un defileu al văii fluviului Axios (Vardar). De aici deosebita sa importanță strategică.
- ⁷⁸ În această lacună se poate presupune mai întîi cuvîntul *essent* și înțelesul este inteligibil. Unii editori presupun că în continuare

- ar lipsi ideea redată prin cuvintele: *tam opportuna re omissa Perseus Romanorum animos confirmavit, Macedonum...* (=datorită pierderii unei împrejurări atât de favorabile, Perseus a făcut să sporească curajul romanilor, pe al macedonenilor...).
- ⁷⁹ Înșelăciunea pusă la cale de Perseus, pentru a induce în eroare pe galli și pe Gentius se găsește istorisită și de Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. I și III; Plutarh, *Aemilius*, cap. XII; Appianus, *Macedones*, cap. XVIII; Dio Cassius, *op. cit.*, fragm. 66.
- ⁸⁰ Pentru acțiunile macedonenilor și ale rhodienilor, vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. IV și urm.
- ⁸¹ Acest nume — Sigeum — îl poartă atât un promontoriu care se găsește în Troada (azi Ienișeher), cât și o localitate greacă care se afla nu departe de Troia la gura râului Scaḃandru. După legendă în acest loc se afla mormîntul lui Ahile, eroul grec din războiul troian.
- ⁸² Insula *Subota* se afla aproape de coasta Asiei Mici.
- ⁸³ Navele denumite *hippagoge* (ἵππος = cal și ἄγω = a mîna) serveau pentru transportul cavaleriei.
- ⁸⁴ Phanae, un promontoriu în sudul insulei Chios. Promontoriul se numește azi Mastiko.
- ⁸⁵ Erythrae (azi Ritri), oraș grec ionic, pe coasta de vest a Asiei Mici, pe un promontoriu din fața orașului Chios.
- ⁸⁶ Bassania un oraș în Illyricum, la sud de Lissus, pe cursul inferior al râului Mathis (azi Mati).
- ⁸⁷ Cavii, populație necunoscută.
- ⁸⁸ Durnium și Caravandis, localități necunoscute.
- ⁸⁹ Pentru teritoriul ocupat de bullini (Bulliones), locuitorii cetății Byllis, vezi Titus Livius, cartea XXXVI, nota 27. Cetatea Byllis se afla pe teritoriul de sud al Albaniei de azi.
- ⁹⁰ Genusus sau Pangasus (azi Shkumbi) era un râu la sud de Dyrrachium care izvora din apropierea lacului Lichnitis (Ochrida de azi) și se vărsa în Marea Adriatică, la mijlocul distanței dintre Dyrrachium și Apollonia.
- ⁹¹ Parthini, popor illyric în regiunea de mijloc a Albaniei de azi.
- ⁹² Lacună mare în manuscris. Era vorba probabil de o luptă navală, dată de Anicius sprijinit de flota aliaților care staționa în apropiere, împotriva flotei illyrilor, luptă în care aceasta din urmă a fost înfrîntă.

⁹³ Nu se cunoaște un fluviu cu numele de Oriundus în acest ținut. Este menționat numai aici și numai de Titus Livius.

⁹⁴ Luptele de gladiatori care distrau pe spectatorii romani constituiau unul dintre obiceiurile cele mai odioase. Obiceiul a fost luat de romani de la etrusci, care îl practicau cu prilejul înmormântărilor. Se pare că era o formă prin care se înlocuiau vechile sacrificii de oameni, făcute zeilor subpământeni și manilor. De aici numele de *bustuarius* (de la *bustum* = rug) dat gladiatorilor care, cu ocazia unor funeralii, aveau să dea lupta aproape de rug, în amintirea prizonierilor de război, care altădată erau înjungheați (vezi Cicero, *In Pis*, cap. IX; Homer, *Iliada*, cîntul XXI, versul 26).

La Roma obiceiul a fost introdus în 264 î.e.n. de M. și D. Brutus, care au dat în *forum boarium*, sub titlu de reprezentații funebre, lupte de gladiatori în onoarea părintelui lor. Obiceiul s-a răspîndit foarte mult în timpul imperiului. Gladiatorii erau aleși fie dintre prizonierii de război, fie dintre sclavii condamnați la moarte sau dintre criminali. Uneori, din pricina mizeriei, se ofereau și oameni liberi, nu numai sclavi. Existau cazărmi pentru pregătirea specială a gladiatorilor, cu regim foarte sever. Existau și instructori speciali — *lanistae* — care îi pregăteau și îi închiriau aceluia care vroiau să dea un *munus gladiatorium*. În afară de Roma erau vestite cazărmi de gladiatori din Capua, Verona, Praeneste, Ravenna, Pompei.

După armele cu care luptau, menționăm cîteva categorii:

- 1) *retiarrii*, care aveau o plasă (*rete-is*) și un trident (*tridens*). Căutau să arunce plasa pe capul adversarului și să-l atace apoi cu tridentul.
- 2) *mirmillones* și *gallii* erau înarmați cu casca gallică, în vârful căreia se găsea un pește (*murmillo* sau *mirmillo*).
- 3) *threces* sau *thraci* luptau cu armele indigene ale thracilor: un pumnal (*sica*) și un scut mic.
- 4) *essedarii* luptau dintr-un car numit *essedum*, de origine celtică.

În timpul imperiului ceata de gladiatori care avea să dea luptele în arenă saluta pe împărat cu cuvintele: *Ave, Caesar, morituri te salutant* (Rămii sănătos, Caesar, cei gata să moară te salută!). Un gladiator rănit în arenă putea cere îndurarea asistenței, ridicînd în sus degetul arătător. Dacă publicul îi acorda viața, ridica mîna cu pumnul închis (*pollice presso*). Dacă

nu arăta îndurare, ridica mâna deschisă, cu degetul mare spre piept sau spre pământ (*pollice verso*). Pe vremea lui Nero, în arenă se presăra praf de aur și ploaie de parfumuri asupra spectatorilor. Se citează cazuri cînd au participat și peste 200 de perechi de gladiatori.

Ultima luptă de acest fel a avut loc sub Cassiodorus, în 523 e.n.

- ⁹⁵ În legătură cu planurile de luptă ale lui Perseus, vezi și Plutarh, *Aemilius*, cap. XIII și urm.; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXIII.
- ⁹⁶ Lacună în text, din pricină că lipsesc două foi din manuscris. În aceste pagini care lipsesc este probabil vorba de alte măsuri luate de rege, de sosirea lui Aemilius în lagăr și de primele dispoziții luate de comandant.
- ⁹⁷ Pentru ordinele date de Aemilius, vezi și Plutarh, *Aemilius*, cap. XIII; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XXV; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXIII.
- ⁹⁸ Lacună mare care cuprinde atît sfîrșitul capitolului XXXIV, cît și începutul capitolului XXXV. Pentru a face legătura între aceste capitole se poate vedea, în ceea ce privește pe Aemilius, Plutarh, *Aemilius*, cap. XV.
- ⁹⁹ *Parma* era un scut rotund, de aproape 3 picioare în diametru, purtat de *velites* și *equites*. Consta dintr-o placă circulară de fier, la mijloc cu o ieșitură — *umbo* — și cu fața împodobită cu diverse ornamente. Scutul liguric (*scutum ligustinum*) făcea parte din armamentul ușor.
- ¹⁰⁰ Aici este o lacună mare. Lipsesc 4 foi din manuscris. Titus Livius povestea în aceste pagini pierdute despre trecerea izbutită prin pasul Petra, despre care vorbește și Plutarh, *Aemilius*, cap. XVI. În începutul capitolului XXXVI — care de asemenea lipsește — era vorba despre așezarea în ordine de bătaie a armatei romane în fața celei macedonene.
- ¹⁰¹ Despre evenimentele relatate de T. Livius în cap. XXXVI—XLI (lupta de la *Pydna*) vorbește și Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. VI; Plutarh, *Aemilius*, cap. XV și urm.; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXIII; Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. I și urm.; Frontinus, *op. cit.*, cartea II, cap. III.
- ¹⁰² *Triarii*, *hastati*, *principes* formau trei diviziuni ale unei legiuni romane. *Triarii* erau infanteriștii cu armament greu, cu *galea* (casca cu coif), cu *scutum* (sulița mare), cu *gladius* (sabia spa-

niolă) și cu *pilum* (sulița mare). Au fost rînduiți, la început, în linia a III-a. *Principes* erau așezați în linia a II-a începînd din vremea lui Camillus. Centurionii lor erau mai mari în grad decît cei din categoria denumită *hastati* și inferiori celor din categoria *triarii*. *Hastati* erau în prima linie, formată din cei mai tineri oameni, deci veneau în această ordine: *hastati*, *principes*, *triarii* —; *hastati* aveau ca armament *galea*, *scutum*, *lorica conserta*, *ocrea* (jambiere) la piciorul drept și *pilum*; prin urmare, cu toate că se numeau *hastati*, nu aveau în armamentul lor *hasta*, pe care au deținut-o însă la început, pînă la reforma lui Camillus.

- ¹⁰³ După cum se vede, explicația dată este științifică. Remarcăm atitudinea comandantului care a ținut să-și lămurească soldații asupra acestui fenomen. Era în interesul său militar.
- ¹⁰⁴ Nonele lunii septembrie cădeau la 5 septembrie după calendarul nostru. Este deci vorba de noaptea dintre zilele de 3 și 4 din această lună.
- ¹⁰⁵ În casa romană și în cetatea romană existau două culturi religioase străvechi de foarte mare popularitate: a zeiței Vesta (zeița focului) și a zeilor penaiți. Penaiții sînt divinități care vegheau asupra hranei și pîinii zilnice, sînt protectorii și paznicii interiorului casei și ai vieții familiale. Statuile penaiților, cite două de casă, aveau formă de mici divinități, care dansau și țineau în mînă un corn de băut — cornul abundenței. Așa cum fiecare avea penaiții săi, Roma avea *penates publici*, ale căror statuete erau așezate în *Atrium Vestae*. Și liga latină avea penaiții ei, așezați la Lavinium. Aceștia, după legendă, erau aduși de Aeneas de la Troia. În fiecare an, la intrarea și la ieșirea din funcțiune, magistrații romani mergeau la penaiții latini.
- ¹⁰⁶ Marcus Sergius Silus este fiul cunoscutului Sergius, despre care a vorbit Titus Livius în cartea XXXII, cap. XXVII, bunicul lui Catilina. Vezi pentru amănunte Titus Livius, cartea XXXII, cap. XXVII, nota 106.
- ¹⁰⁷ Firmum (azi Fermo) era un oraș din Picenum, aproape de coasta Mării Adriatice.
- ¹⁰⁸ Vestini erau o populație din Samnium, la poalele muntelui Fiscellus (azi Gran Sasso).
- ¹⁰⁹ Aesernia (azi Hernia) era o localitate din Samnium, în partea de sud.

- ¹¹⁰ Lacună mică, pentru înțelegerea căreia se propun diferite soluții. Textul este ușor de înțeles și fără completări.
- ¹¹¹ Lacună mare, care cuprinde atât sfârșitul capitolului XL, cit și începutul capitolului XLI, unde nu se află decît... *proelium ducit* (...conduce lupta), dintr-o frază a cărei întregire nu este cu putință. Lipsesc două pagini din manuscrisele lui Titus Livius. Pentru evenimentele care au fost probabil povestite în paginile pierdute, vezi Plutarh, *Aemilius*, cap. XVIII, și urm. și Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. VI.
- ¹¹² *Chalcaspides* era denumirea dată soldaților înarmați cu scuturi de aramă. Cuvîntul provine din grecește: *χάλκασπις* pl. *χάλκασπιδες* *χαλκός* = aramă și *ἀσπίς* = scut.
- ¹¹³ *Leucaspide* înseamnă „cu scuturi strălucitoare (*λευκός* = alb și *ἀσπίς* = scut). Erau poleite cu argint.
- ¹¹⁴ Aceste evenimente se găsesc povestite și la Polybios, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. VI b; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XXII și urm.; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXVII.
- ¹¹⁵ Zeița Diana (Artemis) poartă acest nume, deoarece, ca zeiță a Lunii, era înfățișată mergînd călare pe un taur; ea era în mod deosebit cinstită în Amphipolis (vezi Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. IV).
- ¹¹⁶ Este vorba probabil despre locuitorii orașului Bisaltica, aflat în fundul Golfului Strymonikus sau de locuitorii ținutului Bisaltia (vezi Titus Livius, cartea XLV, cap. XXIX și Strabo, *op. cit.*, cartea VII, fragm. 37. Bisaltica se afla la sud de Sinthice, în prima dintre regiunile în care a fost împărțită Macedonia de P. Aemilius.
- ¹¹⁷ Galepsus, oraș în estul Macedoniei, pe țărmul Golfului Strymonikus la sud-vest de Amphipolis și la sud de muntele Pangaeus. Un alt Galepsus se afla în Peninsula Sinthonia, pe țărmul Golfului Toronaicus, nu departe de Torae. Aici Titus Livius vorbește despre primul.
- ¹¹⁸ Sinthice sau Sintica era o regiune în estul Macedoniei, pe cursul inferior al fluviului Strymon. În această parte se află orașul Heraclea Sinthica, azi Zervohosi. Populația regiunii, de origine thracică, se numea Sinti.
- ¹¹⁹ Aeginium, cetate în sud-vestul Macedoniei, în Tymphaea, aproape de confluența riului Ion cu Peneus.
- ¹²⁰ Lacună mare în manuscris. Probabil că în ceea ce lipsește se povestea despre plecarea lui Aemilius la Amphipolis și despre

drumul făcut de armata romană spre Odomantica, localitate care se afla la răsărit, înspre locul de vărsare al fluviului Strymon, la nord de Marea Prasias și de muntele Pangaeus. (Vezi Herodot, *op. cit.*, cartea V, cap. XVI; cartea VII, cap. CXXII; Strabo, *op. cit.*, cartea VII, fr. 36.)

CARTEA XLV

- ¹ Dintre cele 35 de cărți rămase din opera istorică a lui Titus Livius, această carte cuprinde cele mai multe lacune, așa încât deseori înțelesul exact între pasaje este greu de precizat.
- ² Adică la 8 septembrie.
- ³ Adică la 17 septembrie.
- ⁴ Quadriga era un car de curse sau de paradă, cu două roți, tras de patru cai (de aceea se numește așa) așezați unul lângă altul.
- ⁵ Relativ la știrile despre victorie se poate consulta și Plutarh, *Aemilius*, cap. XXIV; Florus, *op. cit.*, cartea I, cap. XXVIII; Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea I, cap. VIII; Cicero, *De natura deorum*, cartea II, cap. VI.
- ⁶ Această convocare este cu totul neobișnuită, pentru că senatorii erau chemați la adunare fie în curie, fie într-un templu. Vezi, de asemenea, Titus Livius, cartea XXIII, nota 32; cartea XXVI, nota 10.
- ⁷ Un soldat trebuia să depună un dublu jurământ (*sacramentum*): o dată când era recrutat, a doua oară când era încorporat în legiune și pleca în campanie. Comandantul pronunța cuvintele jurământului (*preire verba, sacramentum*), soldatul le repeta (*iv-rare in verba consulis sau imperatoris*). Acest al doilea jurământ se reinnoia ori de câte ori se pornea o nouă campanie. În timp de primejdie iminentă (*tumultus*), se făcea o recrutare în masă. În acest caz, cei recrutați nu mai depuneau jurământ individual, ci un *jurământ colectiv*. Astfel de soldați se numeau *milites coniurati*.
- ⁸ Adică la 25 septembrie, prin urmare cu 21 de zile după luptă și nouă zile după sosirea ștafetei. După cum reiese din cap. XLI din această carte, Aemilius a sosit cu trupele, în 11 zile — după o haltă la Delphi — de la Brundisium la Phita.
- ⁹ Ținutul larinat, adică din jurul cetății Larinum (azi Larino) de pe teritoriul locuit de frentani, aproape de granița Apuliei (în sud-estul Italiei).
- ¹⁰ Adică la 26 septembrie.

- ¹¹ În cartea XLIV, cap. XXXII, Titus Livius, urmînd pe Polybios menționează pe Perperna ca sol care a dus la Roma vestea înfrîngerii illyrilor. Este surprinzător faptul că acum se trimite din nou vestitori la Roma, care să anunțe această victorie cînd, după informațiile din cartea XLIV, războiul din Illyricum era terminat încă de la începutul verii.
- ¹² Sărbătorile latinae (*Feriae Latinae*) se serbau în mod obișnuit la intrarea în funcțiune a consulilor. Aveau loc însă și în mod excepțional în legătură cu un eveniment de mare importanță, ca de pildă în acest caz. Vezi și Titus Livius, cartea XXV, nota 19; cartea XXXII, nota 7.
- ¹³ M. Marcellus este același personaj despre care face mențiune Titus Livius în cartea XLIII, cap. XI, cu prilejul alegerii lui ca praetor.
- ¹⁴ Deși Titus Livius califică localitatea Marcolica ca un oraș vestit, ea nu se găsește amintită în altă parte.
- ¹⁵ Se referă probabil la cele relatate la sfîrșitul cărții XLIV, care nu ni s-a păstrat.
- ¹⁶ Localitatea Sirae sau Srrhae ori Serrhae se afla în sudul Macedoniei în ținutul odomanților care locuiau la nord de lacul Cercinitis (azi Tahino) și de muntele Pangaeus (vezi Herodot, *op. cit.*, cartea V, cap. XVI; cartea VII, cap. CXII și Strabo, *op. cit.*, cartea VII, fragm. 36).
- ¹⁷ Cu privire la prinderea regelui Perseus (capitolele IV—IX din această carte) se poate cerceta și Polybios, *op. cit.*, cartea XXXIX, cap. VI b; Plutarh, *Aemilius*, cap. XXVI; Diodor, *op. cit.*, cartea XXIX, cap. XXV și cartea XXX, cap. XXIII; Dio Cassius, *op. cit.*, fr. 66; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXIII; Iustinus, *op. cit.*, cartea XXXIII, cap. II; Vall. Paternulus, *op. cit.*, cartea I, cap. IX și alții.
- ¹⁸ În manuscrisul lui Titus Livius se află aici o lacună mai mare și de aceea sensul textului latin este stabilit cu probabilitate.
- ¹⁹ În cartea XLIV, cap. XXVI, Titus Livius dă numele de galli populației pe care Plutarh o numește bastarni și cu care dusesse tratative mai înainte Filip. Polybios, *op. cit.*, cartea XXVI, cap. IX, face deosebire, menționînd *bastarni* și *galatae*. Pentru amănunte despre această populație a se vedea Titus Livius cartea XLI, nota 94.
- ²⁰ Expresia latină *in fidem et clementiam populi Romani* era o formulă uzuală în limbajul diplomatic și militar, care echivala

cu predarea fără condiții. Însemna că cel care făcea actul de predare pierdea totul: pământ, lucruri, oameni, temple etc.

- ²¹ În latină este folosit cuvântul *hospites*. În afară de legăturile de ospitalitate stabilite pe cale particulară între cetățenii diferitelor state (*hospitium privatum*), existau astfel de legături și între cetăți și state (*hospitium publicum*). Atât particularii, cât și statele, aveau în statul respectiv, datorită legăturilor de ospitalitate, cetățeni care le reprezentau interesele (*hospites*). L. Atilius, adresându-se cu titlul de *hospites* samothracilor, vrea să le arate legăturile de prietenie cu Roma și avantajele care decurg din ele, căci un *hospes* avea dreptul să primească la Roma întreținere și găzduire pe timpul șederii lui acolo, putea asista la serbări și sacrificii, putea să vîndă, să cumpere, să apară în justiție fără mijlocirea unui cetățean roman. Vezi pentru *hospitium privatum* Titus Livius, cartea I, nota 9, și cartea XXV, nota 95.
- ²² Această încercare de ucidere a regelui Eumenes a fost relatată de Titus Livius în cartea XLII, cap. XV—XVI.
- ²³ Nu este vorba că ceilalți prieteni îl părăsiseră cu toții, ci că Evander îi rămăsese cel mai credincios dintre toți.
- ²⁴ Cotys era regele odryzilor, fiul lui Seuthes (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XVIII; Titus Livius, cartea XLII, cap. XXIX și LI). La începutul războiului a fost de partea lui Perseus, comandînd o parte din trupele acestuia și luînd parte la campania din 171 î.e.n. Din pricină că un altul voia să-i ocupe tronul, s-a întors în patrie în toamna aceluiași an. Probabil că relațiile lui cu Perseus erau bune, de vreme ce regele Macedoniei cere lui Oroandes să-l ducă la Cotys. După sfîrșitul războiului cu Perseus, Cotys se duce la Roma să-și salveze domnia și pe fiul său, Bithys, care, ostatic la Perseus, căzuse acum în mîna romanilor.
- ²⁵ Este denumită *puerorum regia cohors* — copiii regelui — totalitatea copiilor din familiile nobile crescuți la curtea regelui, dintre care se recrutau viitorii comandanți și praefecți. Vezi Q. Curtius, *op. cit.*, cartea VIII, cap. VI.
- ²⁶ Amphipolis (azi Neohori) era un oraș important în răsăritul Macedoniei, în ținutul odonilor thraci. Era așezat pe malul fluviului Strymon nu departe de vărsarea acestuia în Golful Strymonicus și avea o așezare caracteristică, în terase, la un loc important de trecere din Macedonia în Thracia și se bucura de fertilitatea cîmpiilor de pe valea fluviului.

- ²⁷ Este vorba de regele numizilor, Syphax, care, în cel de-al doilea război punic, răsculându-se împotriva Carthaginei, a reținut armatele punice în Africa și astfel romanii și-au putut întinde stăpînirea în Hispania la sud de Iberus (Ebro). În 212, încheind pace cu Carthagina și devenind libere armatele carthagineze, romanii au suferit o mare înfrîngere în Africa.
- ²⁸ Tatăl său era Filip al V-lea, iar bunicul—Demetrius al II-lea.
- ²⁹ Titus Livius folosește un proverb latin: *Quid vesper ferat*. Varro îl întrebuințează ca titlu al unei satire, pe care însă n-o avem. *Nescis quid vesper serus vehat*, echivalent cu zicala romînească: nu știi ce aduce ziua de miine.
- ³⁰ Prin înfrîngerea lui Perseus romanii au înlăturat un concurent serios la hegemonie în Peninsula Balcanică.
Pe lângă puterea armată, romanii au folosit, în această luptă de hegemonie, lozinci ademenitoare ca *libertas* (libertate), *humanitas* (omenie), *iustitia* (dreptate), *fides* (bună-credință). În realitate, ei își urmăreau interesele lor de cucerire: declarau că acordă libertate cetăților grecești, dar ridicau la conducerea acestora fruntași aristocrați și oligarhi proromani. Cît timp era util politicii lor, romanii lăsau libere statele slabe, dar le ațîțau împotriva celor puternice. După căderea lui Perseus însă, politica lor se schimbă și romanii trec la anexarea acestor state.
- ³¹ Probabil în anul 178 î.e.n. — vezi Titus Livius, cartea XLI, cap. I.
- ³² Se referă la Filip al II-lea (tatăl lui Alexandru cel Mare) care a domnit de la 359—336 și care este socotit organizatorul statului macedonean. El este cel care a făurit armata macedoneană, creînd vestita falangă, și a introdus o reformă monetară. Prin forța trupelor sale a cucerit în scurt timp întreaga coastă maritimă macedoneană și thracică, pe care se aflau bogate colonii grecești, a cucerit orașele Amphipolis și Pydna, regiunea muntelui Pangaeus, bogată în aur și o mare parte din Peninsula Balcanică pînă la Dunăre. Macedonia devenind un stat puternic, începe cucerirea statelor grecești din sud și diplomația macedoneană folosește pentru scopurile ei clasa aristocrată care se găsește în continuă luptă cu masa celorlalți cetățeni.
- ³³ Adică de la 336 pînă la 323 î.e.n.
- ³⁴ Dincolo de Marea Roșie se considera pe vremea aceea că există pustiuri întinse — *vastae solitudines*.
- ³⁵ Cassandra. Pentru așezarea acestei localități, vezi Titus Livius, cartea XXXI, nota 170.

- ³⁶ Textul din manuscrisul lui Titus Livius fiind corupt în acest loc, editorii citesc, de obicei, cuvîntul *atticis* deși Titus Livius nu a vorbit mai înainte de astfel de nave. De aceea unii editori moderni propun să se citească *asiaticis*.
- ³⁷ Alexandria este vestitul oraș Alexandria din Egipt. În ediția Weissenborn-Müller este dată forma *Alexandrea*; în alte ediții numele este scris *Alexandria* și *Alexandreia*, după limba greacă Ἀλεξάνδρεια. Acest nume îl purtau multe orașe fondate de Alexandru cel Mare. Alexandria din Egipt a fost întemeiat în iarna anului 332—331 î.e.n. A devenit foarte repede un oraș înfloritor din toate punctele de vedere: economic, cultural, artistic, arhitectonic etc. Era reședința Ptolemaeilor și capitala Egiptului în vremea stăpînirii romane (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XVII, p. 798, care o califică „cel mai mare port al lumii”). Din multe descrieri ale orașului ni s-a păstrat numai cea a lui Strabo.
- ³⁸ Despre acțiunea lui Popillius în Rhodos vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXI, cap. VII; Diodor, *op. cit.*, cartea XXX, cap. XXXIII; Dio Cassius, *op. cit.*, fr. 68.
- ³⁹ Pentru această localitate, vezi Titus Livius, cartea XXXVII, cap. XVII. După Strabo, *op. cit.*, cartea XIV, p. 652, *Loryma* se afla pe versantul de sud-est al mînjilor Carieni, în Asia Mică, pe țarmul din fața insulei Rhodos.
- ⁴⁰ Întrucît opera istorică a lui Titus Livius este totodată o operă literară, personalitățile istorice de care vorbește autorul sînt personaje într-o operă artistic realizată; prin urmare, atitudinea unui personaj și ceea ce vorbește el reprezintă nu numai un fapt brut istoric, ci și o creație de artă a autorului. În discursul lui Decimius constatăm o părere înaintată în gîndirea autorului, căci el face deosebire între conducătorii care ademeneau masa și poporul însuși, ale cărui interese erau mereu înșelate.
- ⁴¹ Lacună în text; în ediția Weissenborn-Müller, textul se află întregit cu cuvintele *severitas Popilli*.
- ⁴² Referitor la evenimentele din Egipt se poate consulta și Polybios, *op. cit.*, cartea XXVIII, cap. XIX; cartea XXXIX, cap. VII^a și XI; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. I și II; Appianus, *Syr.*, cap. LXVI; Zonaras, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXV; Iustinus *op. cit.*, cartea XXXIV, cap. II și urm.; Velleius Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. X; Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea VI, cap. IV; Plinius, *op. cit.*, cartea XXXIV, cap. XXIV.

- ⁴³ Orașul Memphis, cel mai important în Egiptul de Jos, reședința multor faraoni, era așezat în locul unde Nilul se desparte în mai multe brațe, aproape de orașul actual Cairo.
- ⁴⁴ Este vorba despre Ptolemaeus II Evergetes, care fusese rege în Alexandria.
- ⁴⁵ Nu este vorba despre Cleopatra, vestita regină a Egiptului de pe vremea lui Caesar și Augustus, ci de altă regină care a domnit mai înainte de ea.
- ⁴⁶ Rhinocolura (az El-Arich sau A'rich) este numele unei localități care apare scris foarte variat; este folosit atât ca substantiv feminin ἡ Ῥινοκόλουρα (Strabo), cât și ca neutru τὰ Ῥινοκόλουρα (ca aici); uneori are și forma de Ῥινοκόρουρα sau Ῥινοκότουρα. Era o fortificație situată pe drumul spre Siria, la limita care desparte Egiptul de Palestina.
- ⁴⁷ Aici sint două lacune apropiate, întregite de editori prin cuvintele *praefectis... ipse... ingressus receptusque Aegyptum ab iis qui...*
- ⁴⁸ Orașelul Eleusin era așezat imediat la est de Alexandria pe malul lacului Mareotis (vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XVII, cap. I).
- ⁴⁹ Capitolele XII—XIV vorbesc despre situația din Italia și despre soliile sosite la Roma (vezi Valerius Maximus, *op. cit.*, cartea V, cap. I).
- ⁵⁰ Pentru locul sacru este folosit în latinește cuvântul *templum*. Pentru sensul acestui cuvânt, vezi Titus Livius, cartea XLI, nota 83.
- ⁵¹ *Sicimina* și *Papinus*, munți de pe versantul de nord al Apenninilor, în Gallia Cisalpină.
- ⁵² Este vorba despre trimișii lui Antiochus și Ptolemaeus.
- ⁵³ Din această ceartă reiese că hotarele teritoriului celor două localități se învecinau și nu erau destul de precizate.
- ⁵⁴ Este vorba despre cel de-al doilea război punic (218—202 i.e.n.).
- ⁵⁵ Lacună în text. Pentru evenimentele care au fost probabil povestite de Titus Livius în paginile care lipsesc din manuscris, se poate vedea Val. Maximus, *op. cit.*, cartea V, cap. I.
- ⁵⁶ Din spusele lui Claudius reiese că un censor nu avea dreptul să excludă pe cineva de la recensământ. În realitate, censorii aveau acest drept în urma trimiterii din partea lui a unei acuzații oficiale motivate — *nota*. Vezi pentru înțelesul cuvântului *nota*, Titus Livius, cartea XLI, nota 117.

- ⁵⁷ În latinește expresia *equum vendere* (a vinde calul) înseamnă excluderea din rîndul cavalerilor.
- ⁵⁸ A sfințit un templu pe muntele Alban unde a avut loc triumful său. Vezi Titus Livius, cartea XLII, cap. XXI și Dio Cassius, *op. cit.*, cartea XXXIX, cap. XX.
- ⁵⁹ Vezi pentru expresia *Iuno Moneta*, Titus Livius, cartea XLII, nota 17.
- ⁶⁰ În ceea ce privește rostul unor astfel de *legati* trimiși de senat ca „ajutoare” pe lângă comandanți, vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 23.
- ⁶¹ În lacuna care există în acest loc în textul latin era, probabil, vorba de numărul soldaților care alcătuiau cele două legiuni așa cum este menționat de obicei de Titus Livius: 5 200 de soldați etc.
- ⁶² Numărul soldaților din cavalerie era în mod obișnuit numai 300. Excepțiile sînt rare (vezi Titus Livius, cartea XXII, cap. XXXVI; cartea XXIII, cap. XXXIV; cartea XL, cap. XXXVI).
- ⁶³ În anul 170 î.e.n. M. Iuventius Thalna fusese *tribunus plebis*; cum în acest an (167 î.e.n.) este menționat ca fiind ales praetor, înseamnă că el nu a trecut și prin magistratura aedilitară. Această depășire era îngăduită, dar numai în ceea ce privește aedilitatea, nu și celelalte trepte — praetura, consulatul.
- ⁶⁴ Velia sau Elea este un oraș maritim din Lucania, pe coasta thyrrheniană, în Italia meridională. A fost întemeiat pe la 540 î.e.n. de ionienii din Phocea. Era patria filozofilor Parmenides și Zenon. Velia sau Elea a fost centrul școlii filozofice eleate.
- ⁶⁵ Este vorba probabil de vechiul oraș grec Scylacium, numit și Scolacium, din regiunea Brutii din Italia de sud, care mai târziu, în anul 123 î.e.n., a devenit colonia cu numele Minervium (vezi Val. Paterculius, *op. cit.*, cartea I, cap. LIV) sau Minervia. După Iul. Obsequens, s-ar înțelege că este vorba de orașul Roma (*in oppido*) și de un templu (*Minervium*), căci el scrie în *oppido Minervium*.
- ⁶⁶ Anagnia (azi Anagni), vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. XXI și altele. A fost capitala hemicilor, locuitori din Latium, pe o colină izolată, înaltă de vreo 460 m. Avea împrejurimi roditoare, de aceea în literatura latină i se dă calificativul de *dives* (bogată; Vergilius, *Aeneis*, cartea VII, vs. 684) sau de *pinguis* (îmbelșugată; Silius Italicus, *Silvae*, cartea VIII, cap. 392). Locuitorii se pare că erau cam superstițioși pentru că în opera lui Titus Livius sînt deseori menționate așa-zisele *prodigia* din această localitate.

- ⁶⁷ Termenul care redă ideea de purificare este verbul *lustrare*. Despre acest obicei vezi Titus Livius, cartea I, nota 142; cartea XXXV, nota 34, și cartea XLII, nota 42.
- ⁶⁸ Numele lui Fabius Labeo și al lui Marcius Philippus au fost adăugate de editorul textului latin, întrucît în manuscris se află o lacună.
- ⁶⁹ *Tuscivicanus*, cognomen derivat de la *Vicus Tuscus* (satul etrusc), vechi cartier din Roma, la poalele Palatinului, în forul roman.
- ⁷⁰ După cum se vede, senatul căuta să dirijeze acțiunile politice ale comandanților de armată, care aveau tendința de a se elibera de această tutelă. Vezi Titus Livius, cartea XLII, nota 23.
- ⁷¹ Despre categoria de oameni de afaceri numiți *publicani*, vezi cartea XXV, nota 5; cartea XXXIV, nota 20. Istoricul roman îi califică exact conform cu lipsa lor totală de orice scrupul: *ubi publicanus esset ibi aut ius publicum vanum aut libertatem sociis nullam esse*. Vezi, de asemenea, și cartea XLIII, nota 63.
- ⁷² Este evident faptul că senatul roman dezmembrează Macedonia pentru a-i slăbi puterea și a doborî definitiv un adversar și un concurent la stăpînirea Greciei și a Asiei Mici. Titus Livius aprobă acest procedeu și chiar justifică măsura luată de a nu îngădui ca poporul să se constituie în adunări în care să se ia hotărîri. Istoricul roman crede că în astfel de adunări conducătorii locali ar îndruma pe căi greșite norodul. Bineînțeles, una dintre acestea ar fi răscoalele împotriva romanilor.
- ⁷³ Despre misiunea lui Attalus, fratele regelui Eumenes, la Roma, vezi și Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. I și urm.; Diodor, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. X.
- ⁷⁴ Se face referire, desigur, la lupta dintre cei doi fii ai lui Oedipus, Eteocle și Polinice, care a constituit tema multor tragedii din antichitate.
- ⁷⁵ Este vorba de Demetrius, frate după tată, ucis de Perseus pentru a-i lua domnia (vezi Titus Livius, cartea XL, cap. XXIV).
- ⁷⁶ Despre misiunea soliei rhodienilor și chipul cum au fost primiți la Roma, vezi și Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. IV; Diodor, *op. cit.*, cartea XXXI, cap. V și urm.; Dio Cassius, *op. cit.*, fr. LXVIII; Aul. Gellius, *op. cit.*, cartea VI (VII), cap. III.

- ⁷⁷ Lacună de o pagină în manuscrise. Desigur, Titus Livius relatează sfârșitul certei dintre tribun și praetor, precum și începutul cuvântării șefului soliei rhodiene, Astymedes.
- ⁷⁸ Titus Livius a făcut mențiune mai înainte, în cartea XLIV, cap. XV, de faptul că le-au fost luate aceste daruri. Asupra acestei chestiuni în general, vezi Aul. Gellius, *op. cit.*, cartea VI VII, cap. III.
- ⁷⁹ În lucrarea sa istorică *Origines*, M. Porcius Cato a introdus discursul ținut în apărarea cauzei rhodienilor. Din fragmentele rămase (vezi Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea VI, VII, cap. III), aflăm că unul dintre argumentele în favoarea rhodienilor consta în aceea că rhodienii, chiar dacă au avut intenția de a favoriza pe Perseus, n-au făcut-o și nimenea nu poate fi pedepsit pentru o faptă pe care nu a săvârșit-o, chiar dacă ar fi intenționat s-o realizeze.
- ⁸⁰ Caunii sînt locuitorii orașului Caunus, azi Dalian, în sudul Cariei, aproape de țarm și de muntele Ambrus.
- ⁸¹ Mylasa este un oraș în Caria, aproape de coasta egeeană, între Milet și Halicarnas. Locuitorii acestui oraș sînt denumiți de Cicero *mylaseni*, iar de Titus Livius *Mylasenses*.
- ⁸² Cibyratae erau locuitorii orașului Cibyra Maior (azi Horzum), din părțile de est ale Cariei, în preajma râului Indus.
- ⁸³ Orthosia, oraș în Asia Mică, în Caria, la sud de fluviul Meandros. Se mai afla unul cu acest nume în Fenicia. În text este vorba de cel dintii.
- ⁸⁴ Euromenii sînt locuitorii orașului Euromus (sau *Hyromus*), orașel din Caria, în apropiere de Mylasa, la poalele muntelui Latmos (vezi Polybios, *op. cit.*, cartea XVIII, cap. II; Titus Livius, cartea XXXII, cap. XXXIII; cartea XXXIII, cap. XXX). După Polybios, *op. cit.*, cartea XXX, cap. V, același nume l-a avut și ținutul din jurul orașului.
- ⁸⁵ Rhizoniții erau locuitorii regiunii orașului Rhizon, sau Risinium, azi Risano, principal port în Sinus Rhisonicus, un golf numit azi Bocche di Cattaro. Pentru așezarea acestui oraș, vezi Ptolemeus, *op. cit.*, cartea II, cap. XVI.
- ⁸⁶ Olcinium sau Ulcinium (azi Dulcigno sau Ulcînj), oraș maritim din Illyricum, pe malul Mării Adriatice, aproape de Scodra (Scutari).
- ⁸⁷ Molossida (lat. Molossis) era un ținut în mijlocul Epirului, la sud de fluviul Aous. Locuitorii se numesc Molossi.

- ⁸⁸ Passaron era un oraș în Epir, în Molossis, pe dreapta râului Thyamis. Identificat în mod nesigur cu actuala localitate Vela.
- ⁸⁹ Tecmon, oraș în Epir, în Molossis, pe malul de sud al lacului Pambotis (azi lacul Ianina).
- ⁹⁰ Phylace, oraș în Epir, în Molossis, la sud de Dodona, lângă muntele Imarus.
- ⁹¹ Horreum, oraș în Epir, în Molossis, pomenit în această formă numai aici. Neidentificat. Numele acestei localități, care în limba latină înseamnă *depozit de grâne*, s-ar putea referi la un post militar stabilit în cursul războiului lângă o localitate epirotă, puțin însemnată, sau poate fi un nume grec derivat de la ὄρειος sau ὄρεός, de munte, pe care romanii l-au asimilat cuvântului lor.
- ⁹² Locuitorii din Issa sînt denumiți aici de Titus Livius *Issenses*, o altă formă a numelui *Issaei* folosit în alte locuri.
- ⁹³ Taulanții erau un popor illyric de pe teritoriul actualei Albanii, din dreptul orașelor grecești Apollonia și Dyrrhachium.
- ⁹⁴ Pirustae (piruștii) erau o populație illyrică de munteni care locuiau în nordul Albaniei de azi. În vremea romană, printre colonii aduși în provincia Dacia sînt atestați și Pirustae.
- ⁹⁵ Daorsi, populație illyrică, cunoscută și sub numele Δαούρσιο (Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea II, cap. XVI) și *Daorizi* (Plinius, *op. cit.*, cartea III, cap. XXII, XXVI), care locuia aproape de coasta adriatică din mijlocul Dalmației, în apropierea râului Nar.
- ⁹⁶ Selepitanii erau o populație illyrică, locuind probabil spre sudul actualei Albanii.
- ⁹⁷ Agravoniții (agravonitae) erau probabil locuitorii orașului illyric Acruvium, azi Teodo, de pe țärm.
- ⁹⁸ Agassae era un oraș în *Pieria* (din Macedonia) pe fluviul Mitys, la vest de actuala localitate *Katerini*.
- ⁹⁹ Aenus era un oraș pe țärmul egeic al Thraciei la gura Hebrului (Marița de azi).
- ¹⁰⁰ În antichitate, unele temple au dobîndit foarte mare trecere în lumea greacă, răspîdită apoi și în cea romană, pentru faptul că zeul căruia îi era închinat lăcașul putea prevedea, după credința de atunci, ce se va întîmpla în viitor. Așa erau templul lui Apollo de la *Delphi* și cel de pe insula *Delos*, acela al lui Zeus de la Dodona (în Epir) și altele. Astfel de temple unde se credea că zeul face preziceri — oracole — au jucat un rol însemnat în istoria greacă, nu prin așa-zisele preziceri, ci prin

aceea că ele constituiau un factor de unificare a tuturor grecilor. Cultul lui Apollo la Delphi constituia un centru „organizator și purificator” (vezi S. Serghieev, *Istoria Greciei antice*, p. 130, Editura de Stat, București, 1951).

- ¹⁰¹ Lebadia (azi Livadia) era un oraș în vestul Beoției, al cărui teritoriu se mărginește la sud cu Coroneea, la nord cu Chaironeea și Orchomenos. Scriitorii vechi amintesc Lebadia în legătură cu templul din acest oraș și cu oracolul zeului Jupiter Trophonius (Zeus Trophonios), (vezi Aulus Gellius, *op. cit.*, cartea XII, cap. V; Cicero, *De div.*, cartea I, cap. LXXIV; cartea I, cap. LVI; Pausanias, *op. cit.*, cartea IX, cap. XXXIX). Chiar Aemilius Paulus vine și întreabă oracolul. Era un oraș înfloritor încă în secolul al II-lea î.e.n. Orașul a fost devastat în timpul războiului cu Mithridate (vezi Plutarh, *Sylla*, cap. XVI).
- ¹⁰² În acest templu se afla statuia zeului lucrată de vestitul sculptor grec Praxiteles. Cultul acestui zeu reprezintă un sincretism între cultul zeului Jupiter (Zeus) și cultul eroului legendar Trophonius, adorat lângă Lebadia, după tradiție fiul unui rege din Orchomenos. Împreună cu Jupiter Trophonius era adorată și divinitatea Hercynna, despre care se credea că ar fi fost prima preteasă a cultului acestui zeu.
- ¹⁰³ Aulis (sau Aulida, azi Porto Valti), port pe țărmul beotic al strimtorii Euripus, în fața orașului Chalcis din Euboea.
- ¹⁰⁴ Oropus era un oraș în colțul de nord al Atticii, pe țărmul din fața orașului Eritrea din Euboea. A aparținut în vechime orașului Tanagra din Beoția, dar, în cele din urmă, după lungi conflicte, a rămas în posesia Athenei.
- ¹⁰⁵ Piraeus (azi Pireos) este vestitul port al Athenei, care forma el însuși o importantă cetate, în care se deosebeau mai multe cartiere: Acte, Munichia, Zea, Cantharus, Emporium. Dintre acestea, ultimele patru erau și ele porturi. Un vechi port, Phalerum, se afla în apropiere de Piraeus, în afara zidurilor lui, spre est. Pentru a se putea servi de porturile sale și în timp de asediu, Athena a fost unită cu Piraeus printr-un coridor între două ziduri paralele, cunoscute sub numele de zidurile cele lungi *Μακρὰ τευχή*. Aceste ziduri au fost începute de Themistocles după victoria de la Salamina și perfecționate ulterior de Pericles. În 404 î.e.n. au fost distruse de spartani ca urmare a victoriei lor asupra Athenei în războiul peloponeziac. Au fost recon-

struite în parte de Conon și apoi definitiv dărimate de Sylla în anul 83 î.e.n.

- ¹⁰⁶ Este vorba de Acrocorinthus, acropolea Corintului, cetățuie clădită pe vârful unei măguri ascuțite și foarte înalte care domina orașul ce se afla în vale. Corintul era unul din centrele economice cele mai înfloritoare și mai bogate din Grecia, datorită situației sale la Isthmus, partea cea mai strîmbă (abia 6 km) a istmului ce lega Peloponezul de Grecia continentală. Pe aici se făcea trecerea cea mai frecventă din Marea Egee în Marea Ionică, spre a se evita navigația mai lungă și mai primejdioasă pe la sudul Peloponezului. La Corint era un intens trafic internațional. Este și explicația mării faime de care se bucurau jocurile periodice de aici, numite istmice (*isthmia*).
- ¹⁰⁷ Olympia era un oraș în partea de nord-vest a Peloponezului, în Elida, celebru pentru sanctuarul său închinat lui Zeus, a cărui statuie, sculptată în fildeș și aur de Phidias, se păstra acolo.
- ¹⁰⁸ Nessus este o formă rară (folosită și de Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea III, cap. XI și XIII) a numelui fluviului Nestus, azi Mesta, din Thracia de sud și din estul Macedoniei.
- ¹⁰⁹ Bora (azi Nidjé), munte în Macedonia, situat la nord de muntele Bermius (azi Agostos), în apropiere de Edessa (azi Vodena) și de lacul Begorritis (azi Ostrovo).
- ¹¹⁰ Pelagonia, regiune la nordul Macedoniei, în Paeonia, de o parte și de alta a fluviului Axios (Vardar), unde este orașul Stobi.
- ¹¹¹ Stobi (azi Sirkovo lângă Iștip sau Štip), oraș în Pelagonia, la confluența fluviului Axios cu Erigon.
- ¹¹² Titus Livius descrie cele patru părți în care Paulus a împărțit Macedonia, începînd de la est; astfel se explică situarea bisalților „dincolo de Nessus”. De fapt, această populație nu ajungea pînă la Nessus, ci locuia numai pe malul vestic al fluviului Strymon și al lacului Cercinitis.
- ¹¹³ Torone (azi Toroni), oraș în peninsula Sithonia (azi Longos) din Peninsula Chalcidică, pe țărmul Golfului Toronaicus. Era o colonie întemeiată de Chalcis din Euboea.
- ¹¹⁴ Acanthus era un oraș grec, întemeiat de coloniștii ionieni din Andros, așezat în estul Peninsulei Chalcidice, pe țărmul Golfului Strymonicus.
- ¹¹⁵ Vettri nu este un nume atestat în alte izvoare. La Titus Livius ar putea fi o formă modificată a numelui populației Bottiaei

care locuia în apropiere de Pella, pe țărmul Golfului Thermaicus, între gurile fluviilor Axios și Haliacmon.

- ¹¹⁶ Pe teritoriul Macedoniei se aflau numeroase triburi de origine illyrică, dar cum se vede și de aci, erau și galli, care locuiau în *Macedonia tertia* — partea centrală a fostului regat al lui Perseus. Probabil că acești galli sînt rămășițe ale vechilor celți (cunoscuți sub numele de *galati*), care au invadat, trecînd din Asia Mică, prin secolul al III-lea î.e.n.
- ¹¹⁷ Atintania, regiune din nordul Epirului, în sudul Albaniei actuale, de o parte și de alta a văii rîului Elaeon (azi Drinos) pe unde se află azi orașele Arghirocastro și Tepeleni.
- ¹¹⁸ Tymphaea, regiune în vestul Macedoniei, la limita cu Epirul, lîngă muntele Tymphe și pe cursurile superioare ale rîurilor Peneus și Aous.
- ¹¹⁹ Elimiotis este un alt nume pentru Elimea. Vezi pentru această regiune Titus Livius, cartea XXXI, nota 145 și cartea XLII, nota 114.
- ¹²⁰ Lacună în care nu se poate presupune un text sigur ca înțeles.
- ¹²¹ În acest pasaj, Titus Livius se dovedește un istoric obiectiv.
- ¹²² Antissa era un oraș pe țărmul de nord-vest al insulei Lesbos. Vezi Strabo, *op. cit.*, cartea XIV, p. 618; Ptolemaeus, *op. cit.*, cartea V, cap. II.
- ¹²³ Methymna (azi Molivos), oraș pe coasta de nord a insulei Lesbos, aproape de coasta Asiei Minore.
- ¹²⁴ T. Quinctius Flaminius se dovedește tot timpul nu numai un priceput comandant, dar și un diplomat abil. El știe să folosească mijloace potrivite pentru a da aparența că a eliberat pe greci.

În lumea greacă erau foarte mult apreciate serbările date periodic în cinstea unor divinități, ca, de pildă, cele care aveau loc în cinstea zeiței Athena, protectoarea cetății Athena, numite *Panathenee* și care dobîndiseră însemnătate pentru întreaga lume elenică încă din vremea lui Peisistratos (veacul al VI-lea î.e.n.), apoi cele în cinstea lui Dionysos etc. Aceste serbări aveau un caracter larg de masă, opus vechii ideologii aristocratice, închisă, de castă. Serbările cu caracter panelenic sînt legate de dezvoltarea democrației antice. Datorită serbărilor date de el, T. Quinctius Flaminius a dobîndit o mare popularitate în Grecia; el este primul roman căruia i se acordă onoruri de zeu pe pămîntul grec. El sprijină însă partidele aristocrate.

- ¹²⁵ *Mater Lua*, veche divinitate romană căreia i se aduceau sacrificii și ofrande pentru ispășirea crimelor și delictelor.
- ¹²⁶ Trofeele de război (*spolia*) sint prăzile de arme care trebuiau dedicate zeilor, căci, după concepția de atunci, și zeii contribuiau la izbîndă. Astfel de *spolia* puteau fi luate de comandantul însuși de la generalul dușman (*spolia opima*) și erau consacrate zeului Jupiter Feretrius; *spolia* luate de ofițeri și de soldați erau închinatē altor divinități.
- ¹²⁷ Peștera (lat. *Spelaeum*) este un nume nesigur, nici locul unde s-a aflat nu este cunoscut.
- ¹²⁸ Oricum (azi Eriko), oraș grecesc în golful Valonei de azi, în nordul Epirului, la poalele munților Acrocerauni.
- ¹²⁹ Este vorba de ora a patra din zi care corespunde cu ora 9 și 10 de azi. Pentru chipul cum divizau romanii ziua și noaptea în ore, vezi cartea XLII, nota 127.
- ¹³⁰ Synnada (azi Afiun-Karahisar) era un oraș în Phrygia-Paroreus, renumit în antichitate pentru carierele de marmură frumoasă aflate pe teritoriul său.
- ¹³¹ Este vorba despre Servius Galba. Despre elocvența lui vorbește, în treacăt însă, Cicero, *Brutus*, cap. LXXXII.
- ¹³² Este vorba despre *Quintus Fabius Cunctator* — consul de mai multe ori în anii 233, 228, 215, 214, 209 î.e.n. — care, în urma izbînzilor lui Hannibal asupra armatei romane la lacul Trasimenus, a hotărît să schimbe tactica de luptă; noul său plan urmărea istovirea dușmanului care se afla în Italia, țară străină pentru el; de aceea comandantul roman evita ciocnirile de mari proporții cu dușmanul și se mulțumea să-l hărțuiască numai. Comandantul cavaleriei însă, Marcus Minucius, era împotriva acestei tactici. Dînd o luptă cu Hannibal, după o ușoară victorie obținută, oastea lui a fost zdrobită de carthaginezi și numai faptul că Fabius i-a venit în ajutor a salvat de la pieire armata romană.
- ¹³³ Aici, oratorul face aluzie, desigur, la ceea ce se numește în istoria Greciei *ostracism*. Legea care a înființat această instituție se atribuia lui Clisthenes (vezi Aristotel, *Constituția Atheniană*, cap. XXII, 3—6). Pe baza legii ostracismului au fost expulzați din Athena mulți din adversarii politici ai celui care punea mîna pe frînele conducerii cetății. Așa, de pildă, în 508 î.e.n. șeful oligarhilor, Isagoras, a alungat 700 de familii. Un ostracizat trebuia să părăsească cetatea în șase zile, pentru 10 ani; el își păstra însă drepturile civile.

- ¹³⁴ Pentru această aluzie, vezi lămuririle date în nota 78, cartea VI.
- ¹³⁵ Liternum (azi Torre di Patria), oraș în Italia, în Campania, pe coasta Mării Tyrrheniene, la nord de Cume.
- ¹³⁶ Circul lui Flaminius se afla între Capitoliu și Tibru.
- ¹³⁷ Lacuna din manuscrisele operei lui Titus Livius face să nu cunoaștem sfârșitul discursului lui Servilius (inceput la cap. XXXVII) și nici chipul cum s-a desfășurat festivitatea triumfului lui Paulus, votat de popor pentru Paulus. Se pot cunoaște aceste fapte din Plutarh, *Aemilius*, cap. XXXI și următoarele; Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. IX și alții.
- ¹³⁸ Aurul și argintul adus de Paulus Aemilius este evaluat de unii la 30 680 000 de libre. Valerius Antias socotește că valoarea lor se ridică la 120 de milioane de sesterți, iar Vell. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. IX, la 200 de milioane de sesterți. În tot cazul, cantitatea de monede aduse din Grecia de către Paulus Aemilius a fost considerabilă, pentru că Cicero spune în *De officiis*, cartea II, cap. XXII: „Paulus a pus stăpînire pe întregul tezaur al Macedoniei și a adus în tezaurul nostru atîta bănet, încît prada unui singur comandant a pus capăt plătirii impozitelor“.
- ¹³⁹ P. Scipio era fiul lui Flamininus, dar purta acest nume fiindcă fusese adoptat de Scipio Africanus.
- ¹⁴⁰ Cei patru consuli au fost P. Licinius Crassus, A. Hostilius Mancinus și Q. Marcius Philippus.
- ¹⁴¹ Adică la 1 decembrie.
- ¹⁴² Dintre fiii lui Perseus, fiica lui și Philippus, fiul cel mai mare, au murit la puțin timp după triumful lui Paulus. Al treilea fiu, Alexandru, a ajuns meseriaș pentru o vreme, apoi, învățînd limba latină, a devenit grefier (*scriba*) la un magistrat din Alba. Plutarh spune că și-a exercitat funcțiunea cu multă pricepere. Fostul rege al Macedoniei, Perseus, a fost băgat în lanțuri și ținut într-o închisoare subterană murdară și plină de insecte. Ar fi murit de foame dacă ceilalți întemnițați nu ar fi împărțit cu el hrana lor. Paulus Aemilius a arătat milă pentru el într-o cuvîntare ținută în senat și a obținut o îndulcire a pedepsei lui. Perseus a fost transferat ca urmare într-o altă închisoare, unde însă paznicii aveau ordin să nu-l lase să doarmă, ca să-și amintească mereu de soarta lui. A murit de insomnie și oboseală (vezi Plutarh, *Aemilius*, cap. XXXVII).
- ¹⁴³ Această lacună din manuscrisele operei lui Titus Livius nu a putut fi întregită.

- ¹⁴⁴ Carseoli (sau Carsioli, azi Piano del Cavaliere) era un oraș al aequilor, care a fost transformat în colonie de drept latin în anul 302 î.e.n. (vezi Vall. Paterculus, *op. cit.*, cartea I, cap. XIV) sau 298 î.e.n. (vezi Titus Livius, cartea X, cap. XIII). Pentru că avea o așezare bine întărită, Roma se servea de acest oraș ca loc de închisoare.
- ¹⁴⁵ În timpul procesiunii triumfului era obiceiul ca soldații să cînte (*carmina triumphalia*) bucăți improvizate de ei prin care aduceau laude comandantului lor. Dar exista totodată îngăduința de a face și aluzii satirice la unele fapte ale generalului lor. Așa, de pildă, ni s-au transmis cîteva versuri cîntate de soldații lui Caesar.
- ¹⁴⁶ Spoletium (azi Spoleto), oraș în centrul Italiei, în Umbria, pe riul Clitumnus.
- ¹⁴⁷ Iguvium (azi Gubbio), oraș din Umbria, așezat pe valea râului Clasurs (azi Chiascio). A jucat un rol important în lupta umbriilor împotriva etruscilor. E renumit pentru *tablele iguvine*, plăci de bronz scrise în limba umbrică, îndeaproape înrudită cu limba latină. Se mai numeau și *table eugubine*. Au fost descoperite aici în anul 1744.
- ¹⁴⁸ *Terminalia* era o sărbătoare în cinstea unei divinități numite Jupiter Terminus. *Termini* sînt pietrele de hotar care delimitau proprietățile. Proprietatea era, prin urmare, pusă sub ocrotirea zeului și a o încălca însemna pe atunci un sacrilegiu. Aceasta era în avantajul marilor proprietari, căci proprietatea celui umil a putut fi cotoropită de cei avuți și puternici.
- ¹⁴⁹ Lacună în text din care pricină nu se poate preciza numărul sesterților.

EPITOME

XLVI.

- ¹ Zestrea pe care o aducea femeia, o dată cu constituirea căsătoriei, forma, împreună cu bunurile soțului, baza cheltuielilor gospodăriei lor. Femeile aduceau dotă în căsătoriile *sine manu*, dar se pare că și cele cu *manu*.

Era dată de *pater familias*. Dota putea fi restituită, la dizolvarea căsătoriei, dacă aceasta se întîmpla prin moartea bărbatului (cum e cazul în textul de față), sau prin divorț. Era drept

ca femeii să i se restituie zestrea ca să aibă cu ce trăi sau cu ce să se remărite. Femeia avea deci dreptul la *actio rei uxoriae*. În caz că murea femeia, bărbatul restituia zestrea, oprind pentru fiecare copil $1/5$ (*propter liberos*), prin urmare dacă avea 5 copii nu mai restituia nimic.

XLVII.

- ² Roma a fost întemeiată după tradiție, în anul 754, la 21 aprilie, în ziua sărbătorii numite *Palilia*, prin urmare întemeierea Romei este legată de sărbătoarea unei zeițe pastorale (*Pales*). Anul 598 de la întemeierea Romei corespunde cu anul 156 î.e.n.

XLVIII.

- ³ Până la construirea unui teatru permanent, la romani, reprezentațiile scenice, care de altfel n-au început decît după jumătatea veacului al III-lea înainte erei noastre (240 î.e.n.), aveau loc într-un teatru improvizat, din lemn, care, după reprezentație, se desfăcea și se refăcea la fiecare reprezentație. Într-un astfel de teatru s-au reprezentat comediile lui Plaut și Terențiu. În 154 î.e.n. censorii Valerius Messala și Cassius Longinus au dispus construirea unei scene în piatră, însă P. Cornelius Scipio Nasica a protestat în numele vechilor moravuri publice și teatrul a fost dărîmat. Primul teatru în piatră, permanent, a fost construit în anul 55 î.e.n. de Pompei, și de aceea denumit *Theatrum Pompei*. Acesta, pentru a nu fi dărîmat, avea deasupra un mic templu consacrat zeiței Venus. În anul 13 î.e.n. au fost construite încă două teatre, *Theatrum Balbi* și *Theatrum Marcelli*. Aceste teatre erau situate în apropiere unul de altul (vezi Ovidius, *Tristia*, cartea III, v. 12). În Cîmpul lui Marte exista o clădire acoperită, rezervată pentru concerte, numită *Odeum*.

LV.

- ⁴ Cuvîntul vine de la *Serapis*, numele unui zeu egiptean al cărui cult era orgiastic și pe care romanii, care țineau la vechile dătinii îl priveau ca imoral.
- ⁵ Numele rîului *Oblivio* face parte din familia de cuvinte care înseamnă *a uita*. Deci împotrivirea soldaților de a-l trece se datorește unei superstiții.

LIX.

- ⁶ Este vorba de stîncă *Tarpeia* (*Tarpeium saxum*) care se afla nu departe de Tibru, cam la 300 de pași, în partea de sud-vest a muntelui Capitolin. În legătură cu numele există o legendă după care, în timpul războiului cu sabinii, Tarpeia, fata comandantului roman, ar fi indicat sabinilor drumul pe unde putea fi cucerit

Capitolul. Drept pedeapsă a fost aruncată de pe o stincă; aceasta i-a luat numele. De pe această stincă se aruncau cei care erau acuzați de crimă contra securității statului (*de saxo deicere*). Ura dintre magistrați dădea loc la abuzuri și la folosirea acestei forme legale împotriva adversarilor.

LXIII.

- ⁷ Cimbrii și teutonii sînt triburi germanice care, împreună cu unele triburi celtice, au pătruns în Gallia Narbonensis, provincie romană. Armatele romane au fost neputincioase împotriva acestora. În anul 105 î.e.n., în lupta de la Arausio, au pierit 80 000 de romani, din cele două armate care se aflau acolo. Cu siguranță că triburile germanice ar fi putut trece în Gallia Cisalpină și în Italia însăși; ele însă s-au îndreptat spre Hispania unde, după unele victorii, au fost alungate de acolo de celtiberi. Revenind, lupta împotriva lor a fost incredințată lui Marius care a fost ales consul în lipsă, deși era împotriva legilor romane. În urma reorganizării armatei sale, Marius a putut zdrobi în 102 î.e.n. pe teutoni la Aquae Sextiae, în Gallia Narbonensis și pe cimbri în 101 î.e.n. la Vercellae, în nordul Italiei. Cimbrii au fost distruși în întregime. Marius a fost sărbătorit cu triumf și ales consul a șasea oară, în urma acestei victorii, căci triburile acestea produsese o mare groază la Roma.

LXIV.

- ⁸ Iugurtha era nepotul lui Masinissa care a înlăturat pe verii săi din posesiunile atribuite lor, ucigînd pe unul iar celălalt, scăpînd cu fuga, a mers la Roma, să ceară ajutor. Iugurtha era un om talentat și un bun comandant. El fusese în armata romană și luptase sub comanda lui Scipio Aemilianus în războiul numantin. Avea multe legături de prietenie cu aristocrații romani, de aceea a găsit printre aceștia totdeauna sprijinitori. În 111 î.e.n. Roma a declarat război lui Iugurtha. Acesta însă, cumpărîndu-i pe comandanți, încheie cu ei o pace rușinoasă pentru romani. Chemat la Roma, nu s-a sfiit să vină, deși era chemat în calitate de pîrit. Aici a cumpărat pe mulți senatori ca să-l sprijine, ba chiar a încercat să ucidă pe unul dintre pretendenții la tronul Numidiei care se afla la Roma. Alungat din oraș, Iugurtha a plecat spunînd cunoscutele cuvinte: „*O urbem venalem et mature periluram si emptorem invenerit!*”

N-a putut fi înfrînt de un comandant din sinul aristocrației, ci a fost învins de Marius, un *homo novus*, ales printr-o hotărîre specială a adunării poporului, în anul 105 î.e.n.

Războiul cu Iugurtha a fost înfățișat de istoricul roman Sallustius în opera sa *De bello Iugurthino* și prezentat ca un simbol al incapacității aristocrației romane de a mai conduce treburile statului.

LXIX.

- ⁹ Saturninus a fost ales tribun al plebei pentru prima oară în 103 î.e.n. Pentru legile agrare propuse acum și în anii care au urmat când a fost reales tribun (anul 100 î.e.n.) — prin care urmărea să dea pământ veteranilor lui Marius — aristocrația a vrut să-l omoare. Lupta taberei democratice împotriva celei aristocratice a fost îndirjită. Așa, de pildă, poporul ucide cu ciomegele pe reprezentantul senatului, Memmius, ceea ce a determinat senatul să declare stare excepțională și să ceară lui Marius, care era consul, să restabilească ordinea, bineînțeles, ordinea aristocrată. Marius la început a șovăit, dar apoi a trecut de partea optimaților. Foștii săi aliați, Saturninus și Glaucia, au fost asediați în Capitoliu, de unde au fost apoi aduși în curie. Marius a voit să-i lase în viață, dar se spune că aristocrației, urcându-se pe acoperișul clădirii, i-au ucis cu olane și bolovani.

După omorirea celor doi luptători ai popularilor, Marius și-a pierdut simpatia maselor democratice.

LXX.

- ¹⁰ Piritul nu s-a simțit vinovat și de aceea nu a uzat de dreptul de a cere judecătorești (*iudicis postulatio*), una din formele acțiunilor legii.
- ¹¹ În anul 91 î.e.n. a fost ales tribun al plebei M. Livius Drusus, un om hotărît și care punea interesele statului pe primul plan. El propune acordarea de drepturi de cetățeni aliaților italicei (*socii*), care tot timpul luptaseră alături de romani și aveau toate obligațiile, dar care însă nu erau cetățeni romani. Legea a fost votată de adunarea foarte numeroasă a poporului, dar apoi a fost abrogată. Drusus a fost ucis, dar între aliați și Roma a izbucnit un nou război, care a durat de la 90—88 î.e.n. și care s-a isprăvit prin acordarea drepturilor de cetățenie italicilor, prin legea *Plautia Papiria*, propusă în 89 î.e.n., înainte de terminarea războiului.

LXXI.

- ¹² Sidonius Apollinaris (430—488), care a întocmit, probabil, aceste rezumate, se arată, din unele cuvinte și expresii folosite, din felul cum scoate în evidență unele fapte etc. un partizan îndirjit al aristocrației. Așa, de pildă, ori de câte ori este vorba de votarea legilor agrare care atingeau pe aristocrați el declară că au fost

votate *per vim* (prin violență). Viriatus, eroul hispan în lupta împotriva cotropitorilor romani, este considerat tâlhar (*latro*). În epitoma cărții LXXVII, el declară legi primejdioase (*leges perniciosae*) propunerile tribunului plebei, Sulpicius, făcute din îndemnul lui C. Marius relative la rechemarea exilaților fugiți de teroarea lui Sylla. După el, Sylla a restabilit ordinea în stat (epitoma cărții LXXVII), nu a instaurat o dictatură care tocmai dărima ordinea republicană.

LXXIV.

- ¹³ După cum atunci când voiau să manifeste îngrijorare și regrete pentru întâmplări nenorocite (înfringeri, insuccese etc.) magistrații îmbrăcau toga închisă sau neagră, în semn de doliu, așa cum purtau rudele apropiate pentru cel mort, tot așa când voiau să marcheze în mod deosebit o împrejurare fericită ei îmbrăcau toga de sărbătoare oficială: *toga praetexta*. Bineînțeles, făceau acest lucru numai magistrații care aveau drept la scaunul curul și la fasce, censorii, *flamen dialis*, pontificii, augurii, *decemviri sacris faciundi* și alții. Nu puteau îmbrăca *toga praetexta*, chiar în astfel de împrejurări, tribunii plebei, aedilii, quaestorii și ceilalți magistrați mai mici.

LXXIX.

- ¹⁴ Cinna a fost unul dintre conducătorii partidei popularilor, partizan al lui Marius. Ales consul în 87 î.e.n., propune din nou legile de rechemare a exilaților — erau partizanii lui Marius — și lupta devine înverșunată. Partizanii lui Sylla au ieșit însă învingători. Cinna a fost nevoit să fugă din Roma, însă n-a părăsit lupta, ci strângând o armată puternică în Campania și Marius alta în Etruria, cărora li s-au alăturat foarte mulți sclavi în vederea eliberării, au înconjurat Roma; din pricina foametei și molimei izbucnite senatul a predat orașul. În 86 î.e.n. au fost aleși consuli Marius și Cinna, Marius pentru a șaptea oară.

XC.

- ¹⁵ Sertorius a fost unul dintre cei mai de seamă comandanți romani. El a organizat în Hispania, cu ajutorul localnicilor și al emigranților romani fugiți de teroarea lui Sylla, o puternică armată în care localnicii își pusese nădejdea că vor scăpa, cu sprijinul ei, de stăpânirea Romei. Multă vreme armata lui Sertorius a fost invincibilă, pînă cînd în ceata emigranților romani au izbucnit neînțelegeri, provocate îndeosebi de Perpenna, care nu recunoștea întîietatea lui Sertorius. S-a format un complot și în anul 72 î.e.n. Sertorius a fost ucis în timpul unui ospăț. Perpenna nu a fost în

stare să-l înlocuiască pe Sertorius, întrucît era departe de a avea simpatia localnicilor. A fost învins de Pompeius, pe care mai înainte îl învinsese Sertorius, a fost luat prizonier și omorît.

CV.

- ¹⁶ La sfîrșitul anului 56 î.e.n. cucerirea Galliei putea fi considerată încheiată, de aceea în 55 î.e.n. Caesar a putut face o expediție în Britannia, cu două legiuni. Opoziția localnicilor și vremea rea l-au silit să revină pe continent. În anul următor a înaintat în insulă, trecînd Tamisa, dar victorii prea importante n-a putut repurta, iar pe continent, printre galli se crease în această vreme o puternică mișcare antiromană.

Cucerirea Britanniei are loc sub Claudius în anul 43 e.n. Cu triburile din nord romanii au avut de dus războaie grele și lungi, măcar că au fost ajutați de triburile celtice din sudul Britanniei. Orașul Colchester este vechea colonie de veterani romani Camulodonum, iar Londra de astăzi, vechiul oraș celtic numit în latinește Londinium.

CVI.

- ¹⁷ Crassus este unul dintre membrii triumviratului încheiat în anul 60 între el, Pompeius și Caesar. Era un om foarte bogat prin proprietățile lui urbane. În campania dusă în anul 54—53 î.e.n. împotriva parților, a fost omorît împreună cu fiul său.

CX.

- ¹⁸ C. Iulius Caesar este unul dintre marii comandanți romani. În timpul războiului cu gallii a dat dovadă uneori de cruzime, însă, în general, în timpul războaielor civile și după izbîndă, el s-a deosebit de Sylla, Marius și chiar de Augustus, renunțînd la întocmirea de liste de proscriși și la uciderea acestora. Fără îndoială, această poziție de mărinimie față de adversari era dictată de interesele sale. Sallustius îl caracterizează astfel, în raport cu Cato: „*Caesar beneficiis ac munificentia magnus habebatur, integritate vitae, Cato. Ille mansuetudine et misericordia clarus factus: huic severitas dignitatem addiderat. Caesar, dando, sublevando; Cato, nihil largiundo, gloriam adeptus est. In altero miseris perflugium erat; in altero malis pernicies*” (Sallustius, *De coniuratione Catilinae*, cap. LIV).

CXIII.

- ¹⁹ Utica este cea mai veche colonie feniciană din Africa, care și-a pierdut din importanță după întemeierea Carthaginei. În urma primului război punic, la răscoala mercenarilor, s-au alăturat,

pe lângă sclavi, și locuitorii din Utica, pentru a scăpa de hegemonia Carthaginei. Aici moare primul poet roman, Ennius, probabil în anul 202 (204) î.e.n. Când în anul 47 î.e.n., în vremea războiului dintre Caesar și Pompeius, partizanii lui Pompeius, regrupăți în Africa, au fost zdrobiți de Caesar, orașul Utica era incredințat spre apărare lui Cato cel Tânăr, care însă, în urma victoriei lui Caesar de la Thapsus, a socotit inutilă rezistența și s-a sinucis, dispărînd „de pe scenă — cel mai convins adept al vechii republici aristocrate, cel mai consecvent apărător al principiilor ei” (N. A. Mașkin, *Istoria Romei antice*, pp. 233—234, Editura de Stat, București, 1951).

CXIV.

- ²⁰ Thapsus este un oraș din Africa unde Caesar în anul 47 î.e.n. a obținut o victorie, într-o luptă singeroasă, asupra forțelor strînse de partizanii lui Pompeius.

CXV.

- ²¹ Munda era un oraș în Hispania, unde fiii lui Pompeius — Cnaeus și Sextus — își întăriseră forțele de luptă împotriva lui Caesar. În lupta dată la Munda în anul 43 î.e.n. au fost însă înfrinți, Cnaeus fiind ucis și Sextus refugiindu-se în nordul Spaniei. În urma acestei victorii Caesar este considerat stăpînul unic al statului roman.

CXVI.

- ²² Autorul epitomei se înșală, pentru că imperiul este dictatură militară, bazată pe puterea armată, care a durat multe sute de ani. Dictaturile instaurate de Caesar și Sylla s-au prăbușit, întrucît forțele republicane erau încă puternice; baza de sprijin a dictaturii lui Sylla au constituit-o interesele unui grup restrîns de aristocrați, iar Caesar nu a știut să coalizeze în jurul lui interesele diverselor grupări aristocratice, ceea ce s-a priceput să facă, în mod deosebit de abil, urmașul său Octavius (Augustus).

CXXVII.

- ²³ La sfîrșitul anului 41 î.e.n. fratele lui Antonius și mai ales soția lui Fulvia au iscat război împotriva lui Octavius, fără știrea lui Antonius, încercînd să zădărnicească astfel înțelegerea dintre aceștia. Încercuți în orașul Perusia (în Etruria), foamea i-a silit să se predea. Fulvia a fugit spre Orient în întimpinarea lui Antonius chemat de ea în Italia. La Sicyona a murit; „moartea ei a fost un noroc și a înlesnit împăcarea cu Octavian” (Plutarh, *M. Antonius*, cap. XXX).

CXXX.

- ²⁴ Cleopatra a VII-a, vestita regină a Egiptului, a fost ridicată pe tron de Caesar în anul 48 î.e.n. Împotriva datinilor și legilor romane Antonius s-a căsătorit cu aceasta, fără a rupe legăturile cu soția sa Octavia. Cleopatra a fost proclamată de M. Antonius „regina regilor”, iar copiilor lor li s-au atribuit regate din Orient, independente pînă atunci, sau chiar teritorii romane, ceea ce, evident, a provocat scandal în opinia publică romană. Poetul Horatius (*Ode*, cartea I, oda 37) o numește pe Cleopatra *monstrum fatale*, dar îi elogiază curajul cu care s-a omorît, ca să nu cadă vie în mîinile lui Octavius, învingătorul lui Antonius, devenit stăpînul unic al puterii romane. Cleopatra a fost o femeie abilă și inteligentă. Plutarh spune: „Glasul ei dulce și melodios te încînta ca o liră cu multe coarde, căci își mlădia limba după graiul ce-l rostea. Cu puține neamuri mai avea nevoie de tălmaci. Ea dădea răspuns în limba fiecăruia: etiopienilor, trogloditilor, evreilor, arabilor, sirienilor, mezilor și perșilor. Știa și alte limbi, pe cînd regii dinaintea ei nu știau nici egipteana, iar alții uitaseră chiar și macedoneana” (Plutarh, *M. Aemilius*, cap. XXVII).

CXXXIII.

- ²⁵ O dată cu victoria ciștigată de trupele credincioase lui Octavian la Actium, în ziua de 2 septembrie anul 31 î.e.n., se socotește etapa războaielor civile ca isprăvită. Începutul lor poate fi considerat anul 52 î.e.n., cînd împotriva legilor și obiceiurilor, Pompeius a fost ales consul *sine collega*, concentrînd în mîinile sale diferite magistraturi și puteri excepționale. Unele legi promulgate în acest timp ținteau la abolirea puterilor lui Caesar și la împiedicarea lui de a candida în absență la consulat. Ostilitățile propriu-zise au început la 10 ianuarie anul 49 î.e.n., o dată cu trecerea faimosului rîu Rubicon, cînd Caesar a pronunțat cunoscutele cuvinte *alea iacta est*.

CXXXVIII.

- ²⁶ Marcus Vipsanius Agrippa a fost unul dintre prietenii și ajutoarele cele mai de preț ale lui Augustus. În anul 21 î.e.n. i-a devenit ginere, căsătorindu-se cu Iulia. Nu numai în timp de război, ci și în timp de pace Augustus a avut mari servicii din partea lui Agrippa. Acesta n-a fost numai conducător de oști priceput, ci și gospodar al orașului Roma. Între altele, lui i se datorește prima harbă așezată în loc public la Roma, în care romanii puteau avea în fața ochilor lor la ce mărime ajunsese Imperiul Roman. Agrippa s-a stins din viață la 51 de ani.

CXL.

- ²⁷ Marcellus este fiul Octaviei și nepotul lui Augustus. În anul 23 î.e.n. a murit pe neașteptate, ceea ce a provocat o mare durere nu numai mamei lui, ci și lui Octavius, care intenționa să-l lase urmaș. Poate chiar acesta este motivul morții lui premature. Poetul Vergilius (*Aeneis*, cartea VI, vers. 860 și urm.) vorbește despre Marcellus în versuri de o rară frumusețe, la auzul cărora, după mărturia lui Donatus, Augustus a izbucnit în lacrimi și Octavia a leșinat.
- ²⁸ A fost început de Caesar și terminat de Augustus care i-a dat numele lui Marcellus, nepotul lui. A fost succesiv restaurat, îndeosebi sub Vespasian și Severus Alexander. În veacul al IV-lea putea cuprinde 30 000 de spectatori. Primele două etaje există, în parte, și astăzi în via del Teatro di Marcello.

FRAGMENTE

- ²⁹ Fragmentul din cartea XCI a fost găsit într-un codex (*codex Vaticanus*) și publicat întâia oară de P. S. Bruns (Hamburg, 1773), apoi de Niebuhr și alții.
- ³⁰ Fragmentul tradus constă din 2 părți, amândouă păstrate de Seneca rhetorul, ca citate în opera lui *Suassoriae et controversiae*; primul fragment se află în cartea VI, cap. XVII și al doilea în cartea VI, cap. XXII.
- ³¹ Cuvintele rostite de Cicero: „*Moriar in patria saepe servata!*” se referă, îndeosebi, la descoperirea și înfrângerea conjurației lui Catilina, în anul 63, când era el consul.

CUPRINSUL

CARTEA XLI

I—V. Primele lupte în Istria. La Roma se face recrutări extraordinare 7—12. *VI.* Unul din consuli urmează să vină la Roma pentru a prezida comițiile. Sarzii cer ajutor senatului printr-o solie. Lycenii se plîng contra rhoienilor 12—14. *VII.* Triumfurile comandanților din Hispania, Ti. Sempronius Gracchus și L. Postumius. Discuții asupra războiului din Istria 14.

VIII—IX. La Roma alegeri de magistrați. Distribuirea provinciilor. Prodigia. Cum deveneau unii aliați de drept latin cetățeni romani 14—17. *X—XI.* Războiul din Istria 17—20. *XII—XVI.* Războiul cu ligurii; prodigia; Colonia Luna 20—25. *XVII—XIX* Ti. Sempronius supune pe sarzi în Sardinia. Evenimentele din Liguria 25—29. *XX.* Antiochus Epiphanes 29—30. *XXI—XXII.* Distribuirea provinciilor. Alegeri de preoți. Situația din Carthagina 30—33. *XXIII—XXIV.* Situația din Grecia și Macedonia. Discuțiile aheilor asupra poziției lor față de Macedoneni 33—38. *XXV.* Situația din Aetolia, Creta, Lycia 38—39. *XXVI.* În Hispania celliberii se răscoală 39. *XXVII.* Magistratura cenzurii exercitată de Fluvius și Postumius 39—41. *XXVIII.* Triumful lui Claudius. Alegeri de magistrați. Făgăduințele făcute de Tiberius Sempronius Gracchus 41—42.

CARTEA XLII

I. Se trag la sorți provinciile pentru anul 173 î.e.n. Magistrații romani comit abuzuri mari față de Praenestini 45—46. *II—III.* Solii romani, care fuseseră trimiși în Grecia, revin la Roma. Fulvius Flacus ia țiștele de pe acoperișul templului zeiței Iuno Licina din ținutul bruttilor, pentru a acoperi templul ridicat de el. Iarăși se răspîdesc

zvonuri despre apariția de semne de la zei 46—48. IV. Praetorul Numerius Fabius moare la Massilia, în drum spre Hispania 48—49. V—VI. Situația din Grecia și Macedonia. Perseus se străduiește să atragă de partea sa cetățile grecești. Misiunea lui Marcus Marcellus 49—51. VII—IX. Situația din Corsica și Liguria. Trufia consulului Popillius 51—54. X. Recensământul populației din Roma. O invazie de lăcuste. Se iscă cearta între senat și consulul Popillius 54—56. XI—XIV. Regele Eumenes trimite la Roma pe fratele său Attalus. Vin la Roma soli de la regele Perseus și de la greci 56—61. XV—XVI. Incercarea de a ucide la Delphi pe regele Eumenes, pusă la cale de regele Perseus prin omul său de încredere Evander 61—63. XVII—XIX. Se descoperă faptul că Perseus urmărește otrăvirea solilor și comandanților romani care în trecere prin Brundisium trăgeau în gazdă la un oarecare Lucius Remmius. Flota romană ocupă coasta illyrică. Incercarea de a recupera teritoriul cotropit în Campania de marii proprietari din *ager publicus* 63—66. XX. Iarăși se anunță apariția de semne 66. XXI—XXII. Cearța proconsulului Popillius cu senatul continuă 66—68. XXIII—XXIV. Discuțiile dintre carthaginezi și Masinissa din pricină că Masinissa ar fi ocupat cetăți de pe teritoriul Carthaginei 68—70. XXV—XXVI. Solii romani către Perseus și Gentius 70—73. XXVII. La Roma se fac pregătiri intense de război 73—74. XXVIII. Alegeri de magistrați și preoți. Se fac făgăduințe (*vota*) de către magistrați 74—75. XXIX—XXX. Situația din diferite cetăți din Asia Mică și Grecia în legătură cu războiul contra lui Perseus 75—78. XXXI. Adunarea poporului la Roma hotărăște să pornească războiul contra lui Perseus. Distribuirea armatelor 78—79. XXXII—XXXV. Cearța între consuli. Inrolările unor foști centurioni provoacă nemulțumire 79—83. XXXVI. Regele Perseus trimite o solie care n-a fost admisă în Roma, pentru că se votase și se declarase războiul contra Macedonenilor 83—84. XXXVII—XXXVIII. Inceputul războiului. Primul an de ostilități. Evenimentele din Epir. Senatul trimite o solie în Grecia 84—86. XXXIX—XLII. Perseus trimite solii la comandantul roman cu care avea legături de ospitalitate familiară. Tratatul. Armistițiul 87—92. XLIII—XLIV. Certuri la Theba 92—94. XLV. Senatul roman trimite solie în Asia, la Rhodos și în alte insule din aceste părți 94—95. XLVI. Perseus trimite soli la Roma pentru negocieri de pace, începute de Marcius 95—96. XLVII—XLIX. Trimișii lui Perseus sînt primiți de senatul roman. Plecarea din Roma a comandanților de oșți 97—100. L—LIII. Perseus ține consiliu de război la Pella văzîndu-și spulberată nădejdea de pace. Trecerea în revistă a armatei în Macedonia 100—105. LIV. Regele Perseus

intră în Thesalia 105—107. *LV—LVI*. Armatele romane ajung la Gomphi și apoi la Larissa și Tripolis 107—109. *LVII—LXII*. Prima luptă de cavalerie dată în Thesalia între romani și macedoneni. Unii dintre curteni sfătuiesc pe rege să înceapă tratativele de pace cu romanii, în acele împrejurări favorabile lui 109—116. *LXIII*. Cucerirea de către romani a orașelor Halyartus și Theba 116—118. *LXIV—LXVI*. Operațiile de război care au avut loc în Thesalia. Perseus se retrage în Macedonia 118—122. *LXVII*. Incartiruirea trupelor pentru timpul de iarnă (anul 171/170 î.e.n.) 122—123.

CARTEA XLIII

I—III. Cuceririle în Illyricum și Gallia. O solie din Hispania Gulussa, fiul lui Masinissa, vine în solie la Roma 127—130. *IV—VII*. Abuzurile magistraților în Hispania și în Gallia. Hotărârile senatului. Noi solii venite la Roma din Grecia și Asia 130—135. *VIII*. Condannarea lui Lucrețius 135—136. *IX—XI*. Noi evenimente în Liguria și în Illyricum. Senatul dispune să se facă o cercetare la fața locului asupra situației din Macedonia. La Roma au loc alegeri de consuli și preoți. Distribuirea provinciilor. Pregătirile de război (anul 169 î.e.n.) 136—139. *XII*. Prodigia 139—140. *XIII—XV*. Alegerea censorilor. Pregătiri de război. Distribuirea atribuțiilor pentru praetori. Censorii exercită atribuțiile lor cu severitate față de ordinul cavalerilor. Tribunul plebei, A. Rutilius, ia apărarea publicanilor, ceea ce provoacă tulburări în rindurile plebei 140—143. *XVI*. Colonia Aquitania cere sporirea numărului de coloniști. Senatul trimite din nou delegați în Grecia ca să oprească abuzurile comandanților 143—145. *XVII—XXIII*. Cuceririle regelui Perseus în vecinătatea illyrilor. Perseus vrea să atragă de partea sa pe Gentius. Perseus se arată zgârcit la bani 145—153.

CARTEA XLIV

I—V. În primăvara anului 169 î.e.n., pleacă noi trupe de la Roma în Macedonia și pătrund pe teritoriul regelui Perseus 157—163. *VI*. Perseus este înspăimântat de sosirea neașteptată a trupelor romane. El nu știe să folosească împrejurările grele în care se aflau romanii în valea Tempe 163—164. *VII—X*. *Nici* comandantul roman nu conduce cu pricepere operațiile și face diverse mișcări de trupe dînd răgaz

regelui 165—169. *XI—XIII*. Infrîngerea romanilor pe mare 169—173. *XIV—XV*. Solii la Roma din partea unui rege gallic, Balanes, de peste Alpi și din partea regelui Prusias a rhodienilor și a altora. Prusias și rhodienii mijlocesc pentru pace cu Perseus 173—175. *XVI*. Noi pregătiri la Roma pentru războiul cu Macedonia. Atitudinea censorilor devine mai severă 175—176. *XVII—XVIII*. Alegeri de magistrați. Distribuirea provinciilor. Lucius Aemilius Paulus primește Macedonia 176—178. *XIX*. După îndeplinirea sacrificiilor sacre declară că va pleca în provincia sa. Senatul primește solia din Egipt trimisă de Ptolemaeus și Cleopatra 179—180. *XX—XXI*. Delegații trimiși la fața locului revin la Roma din Macedonia. Hotărârile senatului 180—182. *XXII*. Cuvîntarea și plecarea lui Aemilius 182—184. *XXIII—XXV*. Tratatul lui Perseus cu Gentius, cu Antiochus și cu Eumenes 184—187. *XXVI—XXVII*. Perseus vrea să înșele pe galli și pe Gentius 187—190. *XXVIII—XXIX*. Infrîngerea macedonienilor pe mare. Hotărârile rhodienilor 190—193. *XXX—XXXII*. Infrîngerea illyrilor. Supunerea lor. Preparativele regelui Perseus 193—197. *XXXIII—XXXIV*. Pregătirile lui Paulus Aemilius 197—200. *XXXV*. Solia rhodienilor trimisă la Roma. Impresurarea armatei macedoniene 200—203. *XXXVI—XLII*. Bătălia de la Pydna (anul 168 î.e.n.) 203—211. *XLIII—XLVI*. Urmările luptei. Fuga regelui. Supunerea Macedoniei. 211—215.

CARTEA XLV

I—II. Știrile despre victorie sosite la Roma provoacă un uriaș entuziasm 219—221. *III*. Solia rhodienilor vine la Roma dar nu primește cinstirea obișnuită 221—222. *IV—IX*. Intoarcerea lui Marcellus din Hispania. Luarea în captivitate a lui Perseus 222—228. *X*. Evenimentele din Rhodos 228—230. *XI—XIV*. În Egipt Antiochus vrea să pună mîna pe Alexandria. La Roma vin solii din partea regilor Antiochus și Ptolemaeus 230—235. *XV*. Liberții sînt distribuiți în cele patru triburi urbane 235—236. *XVI*. Distribuirea provinciilor. Din Hispania se fac din nou două provincii. Prodigiile 236—237. *XVII—XVIII*. Dispozițiile senatului asupra Macedoniei și Illyriei date prin legații săi 237—239. *XIX—XX*. Attalus vine la Roma 239—242. *XXI—XXV*. Solia rhodienilor 242—249. *XXVI*. Cucerirea orașelor din Epir 249—251. *XXVII—XXVIII*. Măsurile luate în Illyricum. Pedepsirea unor orașe. Călătoria lui Aemilius în Grecia 251—254. *XXIX—XXX*. Divizarea Mace-

donici în patru părți 254—256. XXXI—XXXII. Se fac cercetări în Grecia relative la altitudinea unor orașe și persoane avută în vremea războiului cu Perseus 256—258. XXXII—XXXIII. Dispoziții luate în Macedonia. Legiuiri. Serbări 258—260. XXXIV. Plecarea armatei romane spre Italia. Pedepsirea beoțienilor și illyrilor 260—262. XXXV—XL. Strălucita procesiune a triumfului lui Aemilius Paulus la Roma 262—270. XLI. Cuvântarea lui către popor 270—272. XLII. Triumful lui Octavius. Hotărârile senatului asupra lui Perseus. Solia regelui Cotys 272—273. XLIII. Triumful lui Anicius 273—274. XLIV. Alegerea de magistrați și de preoți pentru anul următor. Regele Perseus la Roma. Mize-ria și moartea lui 274—277.

<i>Epitome</i>	. . . 279
<i>Note</i>	349

Redactor resp. de carte: Curtov Elena
Tehnoredactor: Iacob Eugen

Dat la cules: 25. 01. 1963. Bun de tipar: 26. 04. 1963.
Tiraj: 4000+60 ex. broșate și 1000+40 ex. legate 1/2.
Hirtie semivelină de 65 gr./m². Format: 54×84/16.
Coll editor ale: 24,21. Coll tipar: 27,50. A. T. 6/ 3/1 63.
Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 9(37), pentru bibliotecile mici: 9.

Tiparul executat sub comanda nr. 1406/1963 la Întreprinderea poligrafică Cluj, str. Brassai 5—7 R.P.R.

VOR APĂREA:

Georgescu, T. și Ioanid, M.

Presa P.C.R. și a organizațiilor
sale de masă 1921—1944

Deac, A. și Matei, Gh.

Ecoul internațional al eroicelor
lupte ale muncitorilor ceferiști
și petroliști din 1933

**În colecția „Pagini din istoria
universală”**

Lorinț, F.

Din istoria unui imperiu

* * *

Tacitus

Istorii

Lei 14,50